

ASSZIMILÁCIÓ VAGY KIVÁNDORLÁS?

A Magyarságkutatás könyvtára

•XXVII•

Alapító szerkesztő

JUHÁSZ GYULA

Sorozatszerkesztő

DIÓSZEGI LÁSZLÓ

ASSZIMILÁCIÓ VAGY KIVÁNDORLÁS?

**Források a moldvai magyar
etnikai csoport, a csángók
modern kori történelmének
tanulmányozásához
(1860–1989)**

Szerkesztette
VINCZE GÁBOR

**Teleki László Alapítvány
Budapest
Erdélyi Múzeum Egyesület
Kolozsvár
2004**

A válogatást összeállította, sajtó alá rendezte,
a bevezetőt és a jegyzeteket írta:
VINCZE GÁBOR

Lektorálta:
BÁRDI NÁNDOR

Olasószerkesztő:
CSÁSZTVAY TÜNDE

A kötet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Határon Túli
Csángó Magyarok Kulturális Támogatás Program támogatásával
készült

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

© Teleki László Alapítvány, 2004
ISBN 963 7081 00 3

Tartalom

Előszó	11
Bevezető	13
1. Részlet a gorzafalvi híveknek Scitovszky János hercegprímáshoz papjuk, Funták Kozma érdekében írott leveléből. <i>Gorzafalva, 1860. március 16.</i>	63
2. Részlet Czelder Márton református missziós lelkipásztor Ballagi Mór lapszerkesztőhöz írott leveléből . <i>Ruszcsub, 1861. november 14.</i>	67
3. Részlet Petrás Incze János minorita lelkész Druzbáczy György Bonaventura bukovinai plébánoshoz írott leveléből. <i>Klészse, 1863. február 10.</i>	69
4. Pető Dénes újságíró beszámolója a csángók közt tett útjáról. <i>Budapest, 1864.</i>	70
5. Részletek Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár úti-naplójából. <i>Moldva, 1868.</i>	71
6. Kubinszky Mihály kalocsai kanonok javaslatai a moldvai katolikus magyarok ügyében. <i>Pest, 1868. október 21.</i>	85
7. Pongrátz Gellért minorita rendfőnök folyamodványa a Szent László Társulat egyházi elnökéhez, Peitler Antal József váci püspökhöz. <i>Miskolc, 1870. október 29.</i>	88
8. Részlet P. Funták Kozma volt moldvai ferences misszionáriusnak a Szent László Társulat vezetőségéhez írott folyamodványából. <i>Mohács, 1871. május 27.</i>	90
9. A Szent László Társulat elnökségének átirata Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. <i>Budapest, 1874. október 10.</i>	93
10. A Szent László Társulat alelnöke, dr. Balogh Sándor levele Liegerhoffer Nepomuk János pusztinai lelkésznek. <i>Budapest, 1875. június 21.</i>	96
11. Liegerhoffer Nepomuk János pusztinai lelkész köszönő levele a Szent László Társulat alelnökéhez, dr. Balogh Sándorhoz. <i>Pusztina, 1875. július 20.</i>	97
12. Részletek László Mihály újságírónak a moldvai csángókról írott cikkéből. <i>Budapest, 1877.</i>	99
13. Részlet Ferenczy Bálint moldvai missziós pap ismeretlen budapesti személynek írott leveléből. <i>Tamásfalva, 1877. december 19.</i>	102
14. Részletek László Mihály „Keleti testvéreink” című röpiratából. <i>Budapest, 1882.</i>	103
15. Baka András ploskucényi kántor levele Petrás Incze János klézsei plébánosnak. <i>Ploskucény, 1884. május 25.</i>	107
16. Bartis József kántor és hívei kérvénye a Szent László Társulat igazgatóságához. <i>Pusztina 1884. június 15.</i>	109
17. Részletek Ballagi Aladár történész A magyarság Moldvában című utléírásából. <i>Budapest, 1888. január.</i>	111

18. A csügési római katolikus hívek kérvénye a Szent László Társulat igazgatóságához. <i>Csügés, 1888. július 12.</i>	117
19. A tamásfalvi római katolikus hívek kérvénye a Szent László Társulat elnökéhez, Szmrecsányi Pál püspökhöz. <i>Tamásfalva, 1889. július 31.</i>	119
20. Bartok Géza levele Slauch Lőrinc szatmári püspöknek, a Szent László Társulat egyházi elnökének a romániai magyar oktatás támogatásának lehetőségeiről. <i>Budapest, 1890. október 23.</i>	121
21. Balla Gyula Lajos dormánfalvi minorita plébános levele Csák Alajos Cirjék, aradi minorita rendfőnöknek. <i>Dormánfalva, 1896. március 2.</i>	127
22. Felix Wiercinski, a jászvásári jezsuita szeminárium rektorának levele Vaszary Kolos esztergomi hercegprímáshoz. <i>Jászvásár, 1896. december 12.</i>	134
23. Dominique Jacquet jászvásári katolikus püspök levele Amann Josef Hurter jászvásári osztrák-magyar konzulnak. <i>Jászvásár, 1897. április 7.</i>	136
24. Részletek Rubinyi Mózes nyelvész „A moldvai csángókról” című cikkéből. <i>Budapest, 1900.</i>	140
25. Részlet György Endrének a Rubinyi-cikkhez írt kiegészítéséből. <i>Budapest, 1900.</i>	141
26. Részletek Hegedűs Lóránd közgazdász, publicista „A székelyek kivándorlása Romániába” című tanulmányából. <i>Budapest, 1902.</i>	146
27. Részletek Barabás Endre tanár „Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok” című helyzetjelentéséből. <i>1908.</i>	152
28. Barabás Endre tanár beszámolója a Roman megyei csángó-magyarokról. <i>Románia, 1911. január.</i>	158
29. Részlet Veress Endre történész „A moldvai csángómagyarok” című röpiratából. <i>Budapest, 1921.</i>	162
30. Jénáki Ferenc hittanár tudósítása a gyerejesti csángó-magyarokról. <i>Kolozsvár, 1924. június 22.</i>	167
31. Ismeretlen személy feljegyzése a magyar katolikus missziók lehetőségeiről Ó-Romániában. <i>1928.</i>	169
32. A kákovai, nagypataki és újfalui csángó-magyarok könyörgő levele XI. Pius pápához. <i>Nagypatak 1930.</i>	170
33. Részletek Domokos Pál Péternek a moldvai csángó-magyarok közt tett útjairól készült beszámolójából. <i>Kolozsvár, 1929-1938.</i>	177
34. Részletek Csúry Bálint nyelvész moldvai útibesámolójából. <i>Debrecen, 1934. június.</i>	198
35. Részlet Németh Kálmán, józseffalvi plébánosnak a moldvai ténykedéséről beszámoló memorandumából. <i>Budapest, 1937. augusztus.</i>	208

36. Péter Gergely kántor levele Krywald Ottóhoz, a Szent László Társulat alelnökéhez a csángók helyzetéről. <i>Trunk, 1939. október 25.</i>	211
37. Németh Kálmán, józseffalvi plébános emlékirata Bonczos Miklós menekültügyi kormánybiztosnak a moldvai csángók megmentéséről. <i>Budapest, 1940. október 23.</i>	214
38. Domokos Pál Péter tanulmányai a csángómagyarok ügyével kapcsolatban. <i>Kolozsvár 1940. november 15.</i>	220
39. Németh Kálmán, józseffalvi plébános feljegyzése: „Ki segíthetne nekünk Moldvában?!” <i>Budapest, 1940. december 3.</i>	240
40. Kimutatás a iași-i katolikus egyházmegyében 1940. december 10-én fennállott állapotokról. <i>Budapest, 1941. március 15.</i>	245
41. Bárdossy László miniszterelnök feljegyzése és utasítása br. Apor Gábor vatikáni követ számára <i>Budapest, 1941. június 25.</i>	250
42. Szabados Mihály, az Áttelepítési Kormánybiztosság munkatársának feljegyzése az áttelepülni készülő moldvai csángókról. <i>Újvidék, 1941. október 25.</i>	253
43. Nagy László bukaresti követ jelentése a Moldvába helyezett volt bukovinai magyar lelkészek működéséről és a moldvai csángók visszatelepítésének lehetőségéről. <i>Budapest, 1941. október 28.</i>	254
44. Szabados Mihály, az Áttelepítési Kormánybiztosság munkatársának jelentése a Fogadjisten telepen lévő csángó magyarok helyzetéről. <i>Budapest, 1942. április 9.</i>	257
45. Besenyő Sándor sajtóelőadó jelentése Bonczos Miklós telepítési kormánybiztosnak. <i>Brassó, 1944. április 28.</i>	261
46. Szabó Sándor alezredes megjegyzései Besenyő Sándor jelentéséhez. <i>Kolozsvár, 1944. május. 12.</i>	263
47. Besenyő Sándor sajtóelőadó feljegyzése a Bákó megyei csángó-magyarok hazahozatalának lehetőségéről. <i>Budapest, 1944. május 25.</i>	265
48. Szabó Sándor alezredes újabb megjegyzései Besenyő Sándor jelentéséhez. <i>Kolozsvár, 1944. június 27.</i>	267
49. Besenyő Sándor levele Bonczos Miklós kormánybiztosnak. <i>Gyimesbükk, 1944. július 11.</i>	269
50. Két pusztinai csángó feljegyzése a Magyarországra történt repatriálásukról. <i>Szárász, 1946. szeptember 27., 30.</i>	272
51. Domokos Pál Péter, a Népjóléti Minisztérium osztálytanácsosának és Beresztóczy Miklós, a Szent László Társulat alelnökének feljegyzése a csángókérdés rendezési módozatairól. <i>Budapest, 1946. január 24.</i>	274
52. Gyöngyössy Istvánnak, a Magyar Misszió tanácsosának jelentése a pusztinai és lészpedi csángó-magyarok áttelepedési szándékáról. <i>Bukarest, 1946. május 16.</i>	277

53. Tóth György és felesége levele a Magyarországra telepedett gyermekeikhez. <i>Lészped, 1946. szeptember 30.</i>	279
54. A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság feljegyzése Gyöngyösi János külügyminiszter számára a pusztinai csángók helyzetéről. <i>Budapest, 1946. október 14.</i>	281
55. Laczkó István lábnnyiki csángó visszaemlékezése a Magyarországra való áttelepedésükre. <i>1947. február.</i>	282
56. Gyöngyössy István, a Magyar Politikai Misszió tanácsosának jelentése a lézpedi csángóknak a magyar nyelvű misézés bevezetéséért folytatott harcáról. <i>Bukarest, 1947. március 21.</i>	288
57. A bákói csendőrség információs jelentései a csángó falvakban folyó politikai szervezkedésről. <i>Bákó, 1947. április 26.</i>	290
58. Kilencvenöt lézpedi csángó család áttelepedési szándéka és az ezzel kapcsolatos budapesti álláspont <i>Bukarest, 1947. május 23.</i>	294
59. Gyöngyössy István követségi tanácsos telefonsürgönye 101 moldvai csángó áttelepedési szándékáról és a magyar külügyminisztérium ezzel kapcsolatos utasításai. <i>Bukarest, 1947. június 18.</i>	297
60. A Belügyminisztérium álláspontja az áttelepedni kívánó csángókkal kapcsolatban. <i>Budapest, 1947. július 2., 3.</i>	299
61. Iklódi Dezső, bukaresti követségi tanácsos jelentései Mihályffi Ernő megbízott külügyminiszternek Petru Groza miniszterelnökkel és Czíkó Nándor képviselővel a csángókérdésben folytatott megbeszéléseiről. <i>Bukarest, 1947. július 7.</i>	300
62. Rajk László belügyminiszter előterjesztése a Minisztertanácsban az áttelepedni kívánó csángókkal kapcsolatban. <i>Budapest, 1947. augusztus 5.</i>	304
63. Az aradi Szabadság cikke a Lőkősházáról visszafordított 101 pusztinai csángó kálváriájáról (1947. augusztus 5.)	305
64. Gyöngyössy István, követségi tanácsos jelentése Mihályffi Ernő megbízott külügyminiszternek Avram Bunaciu belügyminisztériumi vezértitkárral a 101 csángó ügyében folytatott megbeszéléséről. <i>Bukarest, 1947. augusztus 6.</i>	306
65. A Magyar Távirati Iroda jelentése a kolozsvári Világosságban megjelent, a csángók helyzetével foglalkozó cikkről. <i>Bukarest, 1947. augusztus 13.</i>	307
66. A Világosság interjúja Kompot Péter lézpedi csángó legénnyel <i>Kolozsvár, 1947. augusztus 27.</i>	308
67. A kolozsvári Világosság tudósítása a moldvai csángók egy csoportjának bánati letelepedéséről. <i>Kolozsvár, 1947. augusztus 30.</i>	310
68. Ismeretlen lézpedi csángó levele a Magyarországra telepedett rokonokhoz. <i>Lészped, 1947. december 7.</i>	311

69. Domokos Pál Péter kérelme Pázsint Ödön miniszterelnökségi osztályfőnökhöz, mellékelvén a lészpedi Ignác István hozzá írott levelét. <i>Bukarest, 1947. december 10.</i>	313
70. Bezsán Ferenc lészpedi csángó levele Szárászra települt barátjának. <i>1947. december 27.</i>	314
71. Ignác István lészpedi csángó levele Domokos Pál Péterhez. <i>Lészped, 1947. december 30.</i>	315
72. A magyar és a román külügyminisztérium álláspontja a moldvai csángók közt folyó kitelepedési agitációval kapcsolatban. <i>Budapest, 1948. március 9., Bukarest, 1948. március 27.</i>	317
73. Tóth György, lészpedi csángó levele a Magyarországra telepedett gyermekeihez. <i>Lészped, 1948. május 26.</i>	319
74. Erős Antal, pusztinai csángó levele a Magyarországra telepedett sógorához. <i>Pusztina, 1948. június 30.</i>	320
75. László Antal, hidegkúti csángó levele a Magyarországra telepedett sógorához. <i>Bukarest, 1948. július 7.</i>	321
76. Zöld Ferenc levele a Magyarországra telepedett testvérehez és sógorához. <i>Lészped, 1948. december 19.</i>	322
77. Zöld Ferenc újabb levele a Magyarországra telepedett sógorához és testvérehez. <i>Lészped, 1949. február 25.</i>	322
78. Részlet Kovács György író A szabadság útján. (Moldvai csángók között) című brosúrájából. <i>1949. augusztus.</i>	324
79. Bakcsi Miklós az MNSz, és Varga Jenő, a közoktatásügyi minisztérium kiküldöttjének jelentése a Bákó megyei magyar tannyelvű iskolákkal kapcsolatban <i>Bukarest, 1950. augusztus 7.</i>	328
80. Ambrus Berta tanítónő levele a Magyar Népi Szövetség Központi Vezetőségéhez <i>Somoska, 1951. április 8.</i>	332
81. Kerekes Irma Bákó tartományi tanfelügyelőné tájékoztatója a somoskai magyar tantestületben lévő problémákról. <i>Bákó, 1951. április 17.</i>	334
82. Ravasz István, somoskai tanító nyilatkozata a somoskai és klézsei állapotokról. <i>Bákó, 1951. április 18.</i>	335
83. Pataki Bálint jelentése a Putna tartománybeli csángó falvakban tett útjáról. <i>Bukarest, 1951. június 15.</i>	336
84. Részlet Váradi Mária és Szikszay Eszter lektoroknak Bányai László oktatásügyi minisztériumi tanácsos részére a Bákó tartományi magyar oktatásügy egyes problémáiról írott jelentéséből. <i>Bákó, 1951. augusztus 12.</i>	340
85. Orbán János beszámolója Bákó tartományi csángók iskolaügyéről, az 1951-52-es tanév kezdetén. <i>Bákó, 1951. szeptember 24.</i>	343
86. Huszár Ilona, a marosvásárhelyi néptanács tanügyi osztálya vezetőjének jelentése a Bákó tartományban folyó magyar nyelvű oktatásról. <i>Marosvásárhely, 1951. november 20.</i>	348

87. Ráduly Mihály lészpedi tanító feljegyzése a Bákó tartományban működő magyar iskolákkal kapcsolatos kérdésekről. <i>Lészped, 1951. december 11.</i>	355
88. Beke György újságíró riportja a lészpedi csángó-magyarok életéről. <i>Bukarest, 1957.</i>	356
89. Bartis Árpádnak, az oktatásügyi minisztérium volt felügyelőjének levele Domokos Pál Péterhez, a moldvai magyar oktatás felszámolásáról. <i>Marosvásárhely, 1980. november 7.</i>	360
90. Kovács Levente visszaemlékezése a bákói Pedagógiai Líceum magyar tagozatának 1959-es felszámolására <i>Bukarest, 1990.</i>	362
91. Martin Ferenc nagykövet jelentése a moldvai csángók helyzetéről. <i>Bukarest, 1973. október 31.</i>	364
92. Halász Péter etnográfus feljegyzése a pusztinai rendőrségi zaklatásáról. <i>Budapest, 1976. augusztus.</i>	369
93. Magyarországi értelmiségiek levele II. János Pál pápához a moldvai csángó-magyarok ügyében. <i>1982 tavasz</i>	378
94. Az illegális Erdélyi Magyar Hírügynökség két jelentése a Csángóföld elszigetelt helyzetéről. <i>Bákó, 1985. március 30., augusztus 21.</i>	381
Személynév mutató	383
Helynév mutató	391

Előszó

Ezzel a forráskiadvánnyal a moldvai csángók modern kori történelmének megismeréséhez szeretnék segítséget nyújtani. Az elmúlt másfél évtizedben ugyanis megélnékül az érdeklődés a Kárpátoktól keletre lévő magyar etnikai csoport, a moldvai csángók sorsa iránt. Úgy vélem azonban, hogy jelenlegi problémáikat csak akkor lehet igazán megérteni, ha megismerjük a közelmúltjukat, az elmúlt jó egy évszázad történéseit.

A kötet összeállításakor a kiinduló pont a két dunai fejedelemség egyesülése (1859) volt, míg az itt olvasható utolsó dokumentum már a szocialista korszak utolsó éveibe enged bepillantást. A két korszakhatár (a modern polgári román állam születése és az Ceaușescu rezsím bukása) közt eltelt mintegy százharminc év eseményei döntően befolyásolták a moldvai magyar etnikai csoport identitástudatának alakulását. Bevezető tanulmányunkban ennek a folyamatnak az elemzését végezzük el.

A kötet összeállításakor két fő szempont vezérelt: egyfelől azt hogy ezúttal csak magyarországi és a romániai magyar forrásokból válogatok. (Egy esetben tettem kivételt, ezt is inkább figyelem-felhívásnak szánom: az elkövetkező évek fontos feladata, hogy a csángókra vonatkozó romániai levéltári forrásokat feltárjuk és publikáljuk.) A másik szempont az volt, hogy lehetőleg közvetlenül vagy kevésbé ismert dokumentumokat tegyek közzé.

Forrásaim nagyobb hányada emiatt olyan levéltári forrás, amelyet most publikálunk először. (Abban az esetben, ha azt már valaki korábban közölte, az eredeti közlés helyét is megadom.) A Szent László Társulat iratanyagából az 1860-as évektől a második világháború küszöbéig nyomon lehet követni a moldvai katolikusok hányatott sorsát, és a megmentésükre és támogatásukra irányuló erőfeszítéseket. A Miniszterelnökség irataiból megismerhető az, hogy milyen „csángó-mentő politikája” volt (már ha volt) a budapesti kormányoknak a 19. század végén. A Külföldi Magyarokat Hazatelepítő M. Kir. Kormánybiztosság iratanyagából ugyancsak az tudható meg, hogy a második világháború alatt hogyan szeretnék volna megszervezni a csángó-magyarok tömeges áttelepítését. A budapesti Külügyminisztérium iratai, valamint a Domokos Pál Péter hagyatékában fennmaradt, a Moldvából a Magyarországra telepedett rokonoknak írott levelek (valamint néhány korabeli sajtóhír) arról tájékoztatnak, hogy „kivándorlási láz” indult meg 1945 után a csángó-magyarok közt. Ezt követően – döntően a Bányai László hagyatékában fennmaradt levelezés alapján – a rövid életű csángóföldi magyar oktatás nehézségeit mutatjuk be. A magyar iskolák felszámolása után azonban lassan „információs sötétség” borult a moldvai magyar etnikumra. Ez alatt azt értjük, hogy a hatvanas évektől kezdve egyre kevesebb megbízható információ jutott el a külvilágba a csángók valódi problémáiról, elnyomatásukról, a magyar identitásuk mellett kiálló üldöztetéséről. Erre lehet visszavezetni azt is, hogy a kötetben az 1960-as és 80-as évek fejleményeiről csak egy-két dokumentumot tudtunk közzé tenni.

Közlésünk minden esetben *betűhű*. A szövegekben található *eredeti* kiemelés-

ket *kurzíváltuk*, az utólagos kiemelést mi is aláhúzással jelöltük. A szükséges kiegészítéseket []-be tettük, az olvashatatlan kifejezést [?]-jel jelöltük.

A közölt dokumentum címét minden esetben mi adtuk. Ebben lehetőség szerint feltüntettük annak szerzőjét, és – ha volt – címzettjét, valamint a keletkezés időpontját és helyét. A lábjegyzetben a lényeges – kiegészítő – információkat közöljük, illetve bizonyos esetekben a hibás adatokat, névelírásokat korrigáljuk. A forráskiadvány végén személynév- és helynévmutató található. A névmutató azonban nem teljes, ugyanis – terjedelmi okok miatt – kénytelenek voltunk eltekinteni attól, hogy néhány folyamodvány, kérvény (az 1., 16., 19. 32., 58. sz. dokumentumokról van szó.) összes aláírójának a nevét (mintegy 1500 névről lenne szó!) feltüntessük.

A helynévmutatóban minden esetben jeleztük az illető csángó település különböző névvariációit, illetve zárójelben a jelenlegi hivatalos megnevezést is. (Ha néhány esetben ezt nem tudtuk kideríteni, ekkor kérdőjel található a név mögött.)

*

A kötet ebben a formájában nem készült volna el, ha menet közben nem kapok segítséget két igazi „csángó-szakértőtől”. (Bár jó néhány éve foglalkozom a csángók jelenkori történelmével, ennek ellenére nem tartom magam a csángó-kérdés szakértőjének.) A kolozsvári Pozsony Ferenc és a budapesti Halász Péter baráti megjegyzései és kritikai észrevételei sokat segítettek abban, hogy a bevezető tanulmányt megírjam. Külön köszönet a kötet lektorának, Bárdi Nándornak, aki szigorú, de baráti kritikáival, megjegyzéseivel segítette munkámat. Ami jó ebben a kötetben, az az ő érdemük is. Ami rossz vagy kifogásolható, azért csak én vagyok a felelős.

Végezetül hadd mondjak köszönetet a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesületnek azért, hogy kezdettől fogva támogatta a kötet elkészítésének az ötletét. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának pedig köszönöm, hogy anyagi támogatásával hozzájárult, hogy az olvasó kézbe is vehesse ezt a forráskiadványt.

Vincze Gábor

Bevezető

A moldvai magyar etnikai csoport a román nemzetépítés árnyékában

A moldvai csángó-magyarok¹ története a 19. század első felében keltette fel a magyar tudósok figyelmét. Ettől kezdve nyelvészek, etnográfusok, történészek egész sorát foglalkoztatta a csángók neve és eredete, majd a csángók közt meglévő *kétféle nyelvjárás oka*.² A két világháború közt elkezdődött a moldvai magyarság történetének a tudományos szintű feldolgozása is, de a magyar kutatók inkább csak a középkorral és a kora újkorral foglalkoztak.³ Az 1948-as magyarországi „fordulat” után a csángók története is tabutéma lett, csak az 1980-as években kezdődött újra a téma kutatása.

Az elmúlt másfél évtizedben igen sok, a csángók történelmével foglalkozó publicisztika, forrásközlés, tanulmány jelent meg, elsősorban az erdélyi magyar és a magyarországi etnográfusok részéről. A magyar történészeket most is inkább a középkori és az újkori problémák foglalkoztatják, de az elmúlt években végre napvilágot látott néhány olyan tanulmány, forrásközlés is, amelyben 19. század végi vagy 20. századi témákat dolgoztak fel.⁴ Román történészek csak az elmúlt években kezdtek el a csángók modern kori történetével (annak egy-egy aspektusával) foglalkozni, de szinte mindegyik publikációt az jellemzi, hogy a szerzői nem voltak képesek megszabadulni a csángók román eredetének dogmájától.⁵ A megindult kutatások ellenére azonban még mindig igen távol állunk attól, hogy a moldvai magyar etnikai csoport modern kori történelmét egy minden részletre kiterjedő, alapos szintézisben mutassuk be.⁶ Számos kérdés ugyanis még megválaszolásra vár. Hogy csak 20. századi témákat említsünk: további kutatások szükségesek ahhoz, hogy tisztán lássuk: az 1920-as és az 1945-ös földosztás és a kollektivizálás miként hatott erre a közösségre (nem ismerjük az ötvenes években a vidéki falusi társadalom ellen folytatott „hadjárat” (kulákosítás, kollektivizálás, kitelepítések stb.) hatását (kevés információ van arról, hogy a békepapi mozgalom és a magyar iskolák szervezése közt milyen összefüggés van (nem vizsgálta még senki, hogy a magyar iskolába járt csán-

1 Dolgozatunkban a csángó-magyarok fogalma alatt azt a római katolikus népcsoportot értjük, amely az itt tárgyalt korszakban még magyar nyelvű és rendelkezik valamilyen magyar népi öntudattal. Bővebben lásd *Pávai*, 1999. és *Pozsony*, 2002. A csángókat emlegetve az *összes* római katolikus vallású moldvai lakosra gondolunk, vagyis azokra is, akik időközben nyelvváltáson estek át.

2 A teljesség igénye nélkül lásd például Munkácsi Bernát, Rubinyi Mózes, Horger Antal tanulmányait. *Mikecs*, 1989. és *Halász*, 1996.

3 Többek közt lásd Bitay Árpád, Elekes Lajos, Veress Endre, Mikecs László, Lükő Gábor, Domokos Pál Péter munkáit. *Mikecs*, 1989. és *Halász*, 1996.

4 *Seress*, 2002., 2003., *Vincze*, 1999., 2001.

5 Talán csak egy kivétel akad közöttük, a fiatal bukaresti történész, Marius Diaconescu. Lásd: *Diaconescu*, 2002–2003.

6 Román nyelven megjelent munkájában Pozsony Ferenc is kénytelen volt megelégedni azzal, hogy az eddig megjelent – és hozzáférhető – magyar és román tudományos eredményeket összegezze. Lásd *Pozsony*, 2002/a.

gók milyen mértékben tudták egyáltalán elsajátítani a magyar kultúrát és azt tovább adták-e a családban. A sort még hosszan folytathatnánk.

A fenti okok miatt mi csupán két nagyobb kérdéskörre koncentrálnunk: a csángók nyelv- és identitásváltásának (asszimilálódásának) okaira és arra, hogy miként akarták őket „megmenteni” különböző magyarországi (és 1945 után erdélyi) értelmiségiek, politikusok, egyházi és világi vezetők.⁷ Az első kérdés kapcsán „a diplomra és az iskolára” fordítjuk a fő figyelmet, ugyanis – amint azt még alább bővebben kifejtjük – az általunk vizsgált időszakban a csángó-magyarok egyik leg-neuralgikusabb problémája a magyar mint liturgikus- és oktatási nyelv hiánya, sőt tilalma volt.

1. CSÁNGÓK A KIRÁLYI ROMÁNIÁBAN 1945-IG

1. 1. A katolikusok, illetve a csángó-magyarok lélekszámának alakulása a 19. század közepétől 1930-ig

A moldvai magyar népesség lélekszámának vizsgálatakor több nehézségbe is ütközik a kutató. Az első állami népesség-összeírás előtt ugyanis csupán az egyházi sematizmusok adataira és a csángók közt megforduló diplomaták, utazók, kutatók vagy az ottani lelkészek beszámolóira támaszkodhatunk (de ezek jó része is az említett forrásra támaszkodik). Ráadásul számos forrás nem tesz különbséget a római katolikusok és a magyarok közt – mintegy automatikusan minden katolikust magyarnak számítván – és eltekintenek attól a tényről, hogy már a 19. század második felében sem beszélt magyarul a katolikus vallású népesség egy része. Ami pedig a szervezett, állami népesség-összeírásokat illeti, itt az a probléma, hogy vagy az anyanyelvi és a nemzetiségi adatok hiányoznak (1918 előtt) vagy a vallási adatok (1945 után), mikor pedig mindkettő ismert (1930-ban), akkor az derül ki, hogy a nemzeti kisebbségek „statisztikai eltüntetésében” érdekelt hatóságok a ténylegesnél kevesebb magyarul beszélő csángót mutatnak ki Moldvában.

Mindezen problémák előrebocsátásával lássunk néhány népességstatisztikai adatot a magyar etnikum 19. századi lélekszámának alakulásáról.

Petrás Incze János csángó-magyar pusztinai plébános 45 000-re becsülte az 1830-ban Moldvában élő csángók számát, 1839-ben pedig 57 300-ra – ám azt is megjegyezte, hogy „ezek közül mintegy 30–40–50 ezeren mais hol jobban hol rosszabban Magyarul beszélnek, a’ többiek magokat Magyaroknak hivatni erőssen szeretik, de magok vagy egy-nehány hibás szavat vagy pedig semmit, egy kevés elpiruló szégyennel az ősi nyelveken kérdezőknek oláh, nem tudommal felelnek.”⁸ Meg kell azonban jegyezzük, hogy Petrás Incze ebben az esetben nem megbízható, ugyanis Domokos Pál Péter az 1851-es egyházi sematizmusra hivatkozva csak 45 752 főre teszi a katolikusok számát.⁹ Csakhogy ami az egyházi statisztikát ille-

7 A „csángómentés” problematikájához lásd még: *Hatos*, 2002. 10.

8 Petrás Incze János Döbrentei Gábornak írott válaszát közli *Domokos*, 1979. 1322.

9 *Domokos*, 1987. 116–119.

ti, ha figyelmesen számba vesszük az eddig publikált adatokat, feltűnik, szó sincs arról, hogy egyenletesen nőne (vagy csökkenne) a katolikus népesség száma. Veress Endre történész¹⁰ a különböző időpontokból származó sematizmusok végösszegeit hasonlította össze: eszerint míg 1845-ben 52 778 katolikust tartanak számon, addig 1848-ban már csak 48 064-et, hogy aztán ez a szám 1854-ig csak 48 674-re nőjön,¹¹ a rákövetkező évben (1855) meg csak 46 326-ot mutasson; míg a lélekszám az 1857-es névtár alapján ismét 48 032, hogy aztán 1858-ban már 50 137 fő legyen.¹² Mindez azt sejteti velünk, hogy ezt az egyházi forrást csak nagy fenntartásokkal lehet kezelni.

Az első államilag szervezett népesség-összeírásra Moldvában 1859-ben került sor. Ebben az esetben a lakosság anyanyelvére is rákérdeztek. Ekkor 52 811 római katolikust mutattak ki, amelynek mintegy 71,5%-a, 37 823 személy még magyar anyanyelvűként volt feltüntetve.¹³ (Ez nem azt jelenti, hogy *biztosan csak* ennyien beszéltek ekkor magyarul hanem azt, hogy legalább ennyien igen!) Figyelemre méltó, hogy ekkor a hivatalos statisztika szerint Bákó megye katolikusainak még 86,6%-a, Roman megyének pedig 94,6%-a magyar anyanyelvű volt. (Ha ezek az adatok a tényleges helyzetet mutatják, az azt jelenti, hogy az északi csángók „eloláhosítása” 1859-ig még korántsem sikerült annyira, mint ahogy azt más források alapján gondolhatnánk. Az elkövetkező harminc évben azonban – mint alább látni fogjuk – igencsak megváltozik a helyzet.)

Ezt követően a népszámlálások nem tartalmaztak anyanyelvi-nemzetiségi adatokat,¹⁴ ezért a csak különféle becslésekre, illetve spekulatív úton kikövetkeztetett adatokra hagyatkozhatunk. Például a Szent László Társulat által Moldvába küldött delegáció egyik tagja, Veszely Károly egyháztörténész 1868-ban mintegy 60 000-re, míg egy negyed századdal később, 1893-ban Stefan Lippert von Granberg jászvásári osztrák–magyar alkonzul egy tanulmányában csak 55 000-re becsülte a moldvai csángók lélekszámát.¹⁵ Pár évvel később, 1897-ben Dominique Jacquet jászvásári katolikus püspök azt közli Hurter jászvásári konzullal, hogy „Moldova körülbelül 65 000 magyar eredetű katolikus lelket számlál. Belőlük *legalább 40 000 nem ért mostanig más nyelven, csak magyarul.*”¹⁶ (A kiemelés tőlünk.) Ezek a becslések vagy egyházi adatok jóval alatta maradtak a következő, 1899-es népszámlálás adatainak: kiderült ugyanis, hogy a moldvai katolikus né-

10 Lásd a 29. dokumentumot.

11 Csakhogy Auner Károly ugyancsak az 1854-es egyházi kimutatásra hivatkozva mintegy 50 500 katolikust említ. Lásd: *Auner*, 1908. 77.

12 *Kovács* Ferenc pedig ugyanerre az egyházi névtárra hivatkozva 51 049 katolikust említ. *Kovács*, 1868. 53.

13 *Szabados*, 1989. 91.

14 Az 1905-ös népszámlálási kötetben meglehetősen sajátosan indokolják meg, miért hiányzik az anyanyelvi és a nemzetiségi adatsor: „Nemzetiségről itt nem lehet szó! A fogalmat sem lehet szigorú tudományossággal alkalmazni! Származása vonatkozásában sem lehet kutatni, mert a nem-románok legnagyobb része olyan körülmények között és olyan állapotban van, hogy a legnagyobb jóindulat és szándék mellett se felelhetne a kutató kérdéseire. Ehhez hasonlóan az anyanyelv kutatása sem kecsegtetne sikerrel.” Idézi: *Csoma – Domokos*, 1988. 140.

15 *Gecsényi*, 1988. 169.

16 Lásd a 23. dokumentumot.

pesség száma mintegy 89 000 főre emelkedett.¹⁷ Összevetve azonban ennek a népszámlálásnak az adatsorát egy másik forrással, fontos következtetésekre juthatunk. Az 1898–1901 közt megjelentetett *Románia Nagy Földrajzi Szótára* című kiadvány¹⁸ ugyanis településenként közli az anyanyelvi adatokat is. (A Szótár megbízhatóságát jól mutatja, hogy a szerzők – a későbbi népesség-összeírókkal ellentétben – az esetek többségében nem próbálták letagadni a csángó-magyarok jelenlétét, nem egy esetben a csángó és a magyar megnevezést még egymás szinonimájaként használják.¹⁹) Megvizsgálva a köteteket számos figyelemre méltó adattal találkozunk. Például magától értetődő tényként ismerték el, hogy a mintegy 26 000 főnyi Bákó megyei katolikus *mind magyar*.²⁰ A későbbi népszámlálási adatokkal egybevetve pedig ekkor még számos olyan községben is magyar lakosságot tüntettek fel a kötet szerzői (olykor külön hangsúlyozva, hogy „a lakosság összetétele csak magyar”²¹), ahol az 1930-as népszámlálás összeírói egyetlen magyart sem „találtak”. (Ilyen például: Burjánfalva, Miklósfalva, Máriafalva/Larguca, Jugán, Halasfalva.²²) Visszatérve az 1899-es népszámlálás vallási adataihoz és egybevetve a Nagyszótár anyanyelvi adataival, kitűnik, hogy a 12 Roman megye katolikus község népességének már csak a 61%-a magyar anyanyelvű, míg Bákó megye 19 községe esetében 78%-os a magyar anyanyelvűek aránya.²³ Mindebből levonható az a következtetés, hogy a nyers statisztikai adatok alátámasztják azt a helyszíni megfigyelést, miszerint a Románvásár környéki (északi) csángók elrománosodása jóval korábban megkezdődött, mint a Bákó megyeieké. (Harminc év alatt az ún. északi csángók mintegy harmada románná vált.)

1. 2. A magyar katolikus népesség nyelvváltásának okai

A 19. század hatvanas éveiben a Magyar Királyságtól keletre két magyar népcsoport élt: a *bukovinai székelyek*²⁴ és a moldvai csángók. Bár egy részük közt még rokoni kapcsolat is feltételezhető (mint köztudott, a bukovinaiak ősei ugyancsak az 1764-es madéfalvi székelyödléklés után menekültek ki Moldvába, de a '70-es, '80-as

17 Szabados, 1989. 92. (Főntebb említettük, hogy az egyházi névtárat csak fenntartásokkal lehet elfogadni: Auner Károly szerint az 1902-es sematizmus alapján – eltekintve a 100 főnél kisebb lélekszámú közösségektől – csupán 65 000 katolikus élt Moldvában. Lásd Auner, 1908. 83.)

18 *Marele Dicționar Geografic al României*. I–IV. köt. Ed. George Ioan Lahovari, general C. I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, București, 1898–1901.

19 Lásd például Bákó város esetében. MDGR, I. köt. 179.

20 Bákó megye főbb adatait ismerteti: Halász, 2002. 83–87.

21 „Populațiunea este compusă numai din unguri.”

22 Halasfalva esetében azt írják, hogy a 625 családból 400 család (1500 lélek) magyar. MDGR, III. köt., 697. (Meg kell azonban jegyezzük, hogy a Szótár szerkesztői helybéli papoktól, jegyzőktől és más „notabilitásoktól” kapták – nagy nehezen és többé-kevésbé pontosan – az információkat, azok pedig nem tudományos szintű kutatások, hanem jórészt hallomásos alapján készültek. Ezért van az, hogy néhány ma is magyar nyelvű településről nem jelez, vagy csak töredékes lélekszámmal említ magyar lakosságot; ugyanakkor néhány, a magyar nyelvet már akkor sem használó faluról azt írja: „sint ungar” – vagyis mind magyar. Ugyanis a katolikus vallású csángókat a környező „oláháság” hagyományosan *unguroknak* tartotta.)

23 Szabados, 1989. 94.

24 A korabeli publicisztikában sok esetben – tévesen – a bukovinai székelyeket is csángóknak nevezték.

években átköltöztek az osztrák fennhatóság alá került Bukovinába), az identitástudat és a nyelvi állapot tekintetében azonban igen *lényeges* volt köztük a különbség. Míg a bukovinai székelyek nem voltak kitéve *tudatos asszimilációs törekvéseknek*, ezért erős magyarságtudatukat mindvégig megőrizték,²⁵ addig a csángóknál – a korábbi évszázadok fejleményei következtében is – egészen más volt a helyzet.

A magyar anyanyelvű katolikus népesség nyelv- és identitásváltását szerintünk három főbb tényezővel lehet magyarázni.

Az egyik a *társadalom szerkezetének* jellege: a „nemzeti újjászületés” korában ugyanis a moldvai magyarság egy szinte *homogén* jobbágy-paraszti társadalmat alkotott – tehát egy *csonka társadalomszerkezetről* beszélhetünk. A középkor végén a magyarság még igen *tagolt* társadalmat alkotott: volt egy magyar nemesi-földbirtokosi rétege, voltak szabadparasztok – ún. „részes”-ek/rázes-ek –, a bánya- és mezővárosok lakosságát alapvetően magyar – és részben szász – bányászok, iparosok és kereskedők alkották.²⁶ Ez az összetett társadalom fokozatosan „eltűnt” a 15–18. században: a városi népesség a háborúk és a járványok miatt kipusztult, a magyar nemesség asszimilálódott, a szabadparaszti társadalmat pedig a fejedelmi önkény számolta fel a 17. és a 19. század közt.²⁷ (Ráadásul a magyar faluközösségek által művelt földek nagy részét a fanarióta fejedelmek ortodox kolostoroknak adományozták – ezáltal a római katolikus magyar népességre ható *ortodox nyomás* még hatékonyabb lett.) Hiányzott tehát az a társadalmi réteg (városi középosztály vagy kismanesi réteg, egyházi értelmiség), amely a magyar nemzeti szellem fenntartója, fejlesztője lett volna, amely közvetíthette volna a reformkorban formálódó, modern, magyar nemzeti műveltség elemeit. Mindemellett a középkori magyar állam szét hullásával kiesett a Moldvába telepített magyarok mellől az az egyházi támasz, amely sokáig összekötetési pontot és hatékony védelmet jelentett számukra. Ezután a magyar nép által lakott törzsterület felől csak a megújuló kirajzások és a szórványosan odakerülő misszionáriusok révén juthattak el a magyar kultúra elemei. Többek közt emiatt is kimaradtak a reformkortól meglendülő magyar nemzetépítés és nemzetté válás folyamatából: a reformkor romantikus eszméi nem jutottak el idáig, a csángók nem vettek részt az 1848-as szabadságharcban, majd ezt követően távol maradtak az egységesülő magyar nemzeti kultúrától, amit az iskola és a magyar kultúrpolitika más intézményei, a történelmi egyházak, a sajtó stb. terjesztettek. A történelmi Magyarország határain kívüli peremhelyzetük miatt a magyar történelmi tudatban folyamatosan jelen lévő államiság eszméje egyáltalán nem érintette őket.²⁸

A román többségbe történő beolvadást elősegítő tényezők közül a nemzeti szellemű egyházi értelmiség hiányát arra lehet visszavezetni, hogy a középkor folyamán nem sikerült kiépíteni egy szilárd szervezeti-hatalmi struktúrával rendelkező és a Magyar Királyság (az esztergomi érsek) fennhatósága alá tartozó egyházszervezetet. Nem jött létre magyar egyházi társadalom, ezért a latin nyelv mellett nem vál-

25 Bővebben lásd: Vincze, 2001. 141–145.

26 Binder, 1982. 106–126.

27 Erről bővebben Mikecs, 1989. és Benda, 1989.

28 Hatos, 2002. 8–10. és Pozsony, 2002.

hatott általánossá a magyar nyelv használata a moldvai római katolikus egyházban. Először (a 14–15. században) Szereten, a 15–16. században Moldvabányán, majd 1590-től Bákó székhellyel létezett püspökség, a püspökök azonban jórészt lengyelországiak voltak, akik be se tették a lábukat a rájuk bízott egyházmegye területére.²⁹

A középkori Moldova katolikus lelkészekkel való ellátása jórészt a csíksomlyói ferencesek által fenntartott bákói kolostorra hárult. A 16. századtól azonban, amikor Erdélyben véresen megcsappant a katolikus hívek, valamint a szerzetesek és a parókus lelkészek száma, nem tudtak kellő lelkigondozást folytatni a Kárpátokon túl. Moldova lelkészekkel való ellátását a 17. századtól az 1622-ben megalakult *Hit-terjesztés Szent Kongregációja* (Sancta Congregatio de Propaganda Fide) vállalta fel – azonban minden igyekezet ellenére állandósult a lelkészhiány, amit a Magyarországról szórványosan érkező missziós szerzetesek, „hitküldérek” sem voltak képesek megszüntetni. A 18.–19. században Rómából a távoli, „vad-keletre” küldött lengyel, német, majd egyre nagyobb számú olasz misszionárius (és 1818-tól a megalakított apostoli helynökség élére kinevezett „vizitátorok”³⁰) közül senki sem értette a hívei nyelvét – ráadásul, többségük még csak nem is volt hajlandó megtanulni azt. Voltak azért ritka kivételek. Ilyen volt Pusztina olasz plébánosa, Philippo Corridoni, aki megtanult magyarul, „mi miatt híveinél nagy becsben áll” – írja a Moldvában járt Kovács Ferenc 1870-ben.³¹

A csángó-magyarok századokon keresztül kérvényezték a pápáknál és a magyarországi egyházfőknél, hogy magyar papokat kapjanak a nyelvüket nem beszélő, idegen ajkú szerzetesek helyett.³² Ebbéli törekvésükben olykor Magyarországról is támogatták őket, ám az olasz misszionáriusok áskálódása³³ következtében legfeljebb ideig-óráig működhettek magyarországi „hitküldérek”. (Nem csupán a kenyerüket féltő olaszok igyekeztek megakadályozni, hogy magyar misszionáriusok működjenek Moldvában, hanem az osztrák konzulok is. A 18., sőt, még a 19. században is az volt az osztrák álláspont, azzal, ha a szomszéd országba szökött alattvalókat ellátnák magyarországi misszionáriusokkal, csak az illegális migrációt támogatnák.³⁴)

A moldvai magyar falvakban a központosított magyar állam szétesése és az idegen szerzetesség megjelenése óta a magyar nyelvű műveltség megőrzésében és továbbörökítésében jelentős szerep hárult az ott hagyományosan „deáknak” nevezett

29 A tizenkilenc kinevezett püspök közül csak három püspökök tartózkodott Moldvában. A főpapok névsorát lásd: *Jakubinyi*, 1998. 27–29.

30 A zavaros helyzetet jól mutatja, hogy az 1623 és 1884 közti 260 évben összesen 69 missziós főnök, illetve vizitátor (ezek nagyobb része püspöki rangban) működött Moldvában. *Jakubinyi*, 1998. 29–30. és *Domokos*, 1987. 482–484.

31 Lásd az 5. dokumentumot.

32 Ilyen leveleket is közöl: *Domokos*, 1987. 180–181.

33 Lásd Funták Kozma esetét. (1. és 8. dokumentum.)

34 Ezért a jászvásári osztrák konzulok kezdetétől fogva ellenséges szemmel nézték a magyarországi lelkészek, misszionáriusok megjelenését, sőt például 1807-ben tiltakoztak a magyar papok Moldvába küldése ellen. A kérdésről lásd: *Auner*, 1908. 59–65., 69., *Mikecs*, 1941. 207–208. és Hegedűs Lóránt: A székelyek kivándorlása Romániába. In: *Budapesti Szemle*, 1902. 110. köt. 61.

parasztkántorokra.³⁵ Ennek magyarázata nemcsak a magyar és az olasz papság közti érdekellentétben rejlik, hanem a térség periférikus jellegéből fakadó – korábban már említett – paphiányban is. Helyenként előfordult, hogy a plébániával rendelkező anyaegyházakban szolgálatot teljesítő papoknak 10-12 filia lelki ellátásáról kellett volna gondoskodniuk, aminek következtében a legeldugottabb telepekre legfeljebb csak ünnepnapokon juthattak el, s gyakran a legfontosabb szentségeket sem tudták kiszolgáltatni. Természetes tehát, hogy a népi vallásosság jelenségei ezeken a helyeken hangsúlyozottan jelentkeztek, a falvak gyakran teljesen önálló vallási életre rendezkedtek be. A plébániát fenntartó településtől messze eső fiókközségekben a mindennapos lelki szolgálatot és bizonyos egyházi teendőket (harangozás, temetés lebonyolítása stb.) a kántorok (deákok) végezték el, akiket hagyományosan a Székelyföldről hívtak be. Azokon a településeken, ahol idegen származású papok szolgáltak, a szentmisék ideje alatt ők vezették fel a magyar nyelvű egyházi dalok éneklését.³⁶ A deákok feladatköre ilyen módon némiképp tágabb volt, mint a hagyományos értelemben vett kántoroké: a magyar nyelvű lelki szolgálat mellett esetenként bizonyos szintű iskolai nevelést is elláttak. Az ő kötelességük volt a vasárnap esti vecsernyék előtt vagy után a falu gyermekeit a hit alapigazságaira és a legfontosabb imádságokra megtanítani. Ezt különféle magyarországi kiadványok, valamint az akkor érvényben lévő katekizmusok felhasználásával végezték, de 1893 után is tanítottak a hivatalos iskolai használatból kivont 1866. évi katekizmus segítségével.

A 19. század második felére a magyar papság számának drasztikus csökkenése³⁷ következtében a liturgiában egyfajta egyensúlyi helyzet alakult ki a románul prédikáló pap, valamint a magyarul éneklő és imádkozó deák között. Ez a „paritás” azonban törekenynek mutatkozott, és fokozatosan a pap javára billent el, hiszen a kántor függő viszonyban volt a paptól, a felsőbb egyházi- és állami vezetés pedig a magyar nyelvű vallásosság háttérbe szorításán munkálkodott.

A fenti okok mellett még egy tényezőt meg kell említenünk. Mindazok a csángók, akik kiemelkedtek az addigi zárt közösségükből: elsajátítottak valamilyen mesterséget és a városba költöztek, a közeli (olajkutakhoz) vagy távolabbi ipari vidékekre mentek el dolgozni, igen hamar elindultak a „románná válás” útján. Ez a jelenség azonban igazából csak a 20. század második felében vált tömegessé.

35 A deákok tevékenységére a középkorban és a kora újkorban lásd: *Benda*, 1988. 39., későbbi szerepükre *Tánczos*, 1996. 190–222.

36 1868-ban Imets Fülöp Jákó még magyar kántort talált többek közt Szöllőhegyen (Jakab János), Bucsumban (Deák Ferenc), Szárazpatakon (Menasági Gergely), Prálán (Kányádi József), Szaláncon (Kondák Antal), Slobozia/Újfalun (Fodor József), Diószegen, (Szabó Elek emellett Aknán és Onyesten is kántorkodott), Mojnesten (Nagy Ferenc), Pusztinán (Bence József), Frumószán (László György), Ripán (Balogh István), Szerbeken (Fodor Simó), Bosotényon (Viola Albert), Vidráskán (Pál János), Petricsika/Kövesalján (Kozsók Péter), Berzenczén (Fejér Pál) Szaláncztorkán (Veres István), Szalánczon (Balás Mihály), Orosapatakon (László József), Valea rea/Rosszpatakon (Bokor József), Balanyásán (Bokor Ferenc), Spini-n(?) (Császár-Benke István), Lészpeden (Simó József), Szeketurán (Kancsal János), Bogdánfalván (Finta Ferenc), Klézsen (Petrás Mihály). Lásd: *Imets*, 1870. 34., 36., 39., 52., 56.

37 Imets Fülöp Jákó értesülései szerint 1868-ban Petrás Ince Jánoson kívül már csak Ferenczy Bálint szolgált Tamásfalván, de szolgálati helyét ő is csak „opportunitásos politikával” tarthatta meg. *Imets*, 1870. 26.

1. 3. A román asszimilációs politika eszközei

A moldvai katolikus népesség, a csángók *tudatos* asszimilálása a 19. században figyelhető meg először. Ekkor veszi kezdetét az a gyakorlat, hogy (eleinte csupán bizonyos helyiségekben) betiltják a magyar nyelvű miséket. Az első híradások erről az 1840-es évekből vannak: Jerney János nyelvtudós³⁸ és Petrás Incze János puzstinai plébános számolnak be arról, hogy felső parancsra (vagyis Paolo Sardi apostoli vizitátor utasítására) az ún. északi csángók legnagyobb településén, Szabófalván minden második vasárnap román nyelven kell tartani a misét. Ugyanez a helyzet Bákóban is – írja Petrás –, délen, Ploszkucényban azonban még ennél is rosszabb, mert ott csak minden harmadik vasárnap szabad a kántornak a híveit magyarul énekeltetni. Egyébként a csángó-magyar minorita is felfigyelt arra, hogy az északi csángók „oláhosítására fordítatott úgy láczik mindenkor a legtöbb és legnagyobb figyelem.”³⁹

Az 1860-as évektől a román kormányok a népiskolai hálózat kiépítésével⁴⁰ párhuzamosan arra törekedtek, hogy kiszorítsák a magyar nyelvet az egyházi oktatásból, és ellehetetlenítsék a még magyar nyelven tanító papokat. (Korábban néhány faluban alapítottak az olasz vagy a magyar papok – ideig-óráig működő – katolikus egyházi iskolát.⁴¹) A hittanoktatás terén ennek megfelelően újabb fordulatot jelentett Giuseppe (Iosif) Salandari, apostoli vizitátor moldvai működése, mivel az egyházi előjáró az addig külön-külön nyelveken kiadott katekizmusokat 1866-ban kétnyelvűekre cserélte, amelyekben a kérdések és a válaszok párhuzamosan szerepeltek, az egyik oldalon magyarul, a másikon románul.

1884-ben a Vatikánál el tudta érni, hogy Moldvában szilárd egyházi struktúrát hozzanak létre: felállították a jászvásári székhelyű római katolikus egyházmegyéjét. (Egy évvel korábban létrehozták a bukaresti püspökséget.) A bukaresti kormány „engedékenységének” egyik oka az lehetett, hogy tudták: a hitükhöz erősen ragaszkodó csángó-magyarok beolvasztását csak a római katolikus egyház, illetve a helyi papság segítségével lehet véghez vinni. (A másik oka pedig az, hogy az önállóvá vált keresztény román állam megalázónak tartotta, hogy a Szentszék addig mint egy távoli „pogány vidéket”, missziós területként kezelte Moldvát.⁴²) A jászvásári egyházmegye élére a korábban Tamásfalván szolgáló Nicolao Giuseppe (Nicolae Iosif) Camilli olasz minoritát nevezte ki XIII. Leó pápa (alárendelve az egy évvel korábban létrehozott bukaresti püspöknek). Az új egyházszervezet megerősítése céljából elengedhetetlen volt a lelkészképzés megoldása, amire 1886-ban ke-

38 *Jerney*, 1851. 111. Jerney arról is beszámol, hogy Bákóban és több Szeret-menti helységben, ahol addig a kántorok „eddigelő csupán magyarul dicsőíték a’ mindenhatót, oláhval főlvaltani rendeltetett az isteni tisztelet”.

39 *Domokos*, 1979. 1431. Ugyanezt a véleményt támasztja alá Jerney János (*Jerney*, 1851. 25.), valamint Barabás Endre is egy 1911-es cikkében. Lásd a 28. dokumentumot.

40 Romániában a közoktatást az 1864. november 25-i oktatási törvény szabályozta. Eszerint az elemi oktatás ingyenes és kötelező és a gyermek 8–12 évéig tart.

41 A forrófalvi iskolát a későbbi tatrosi plébános, Papp Sándor „hitküldér” hozta létre. *Gegő*, 1838. 20. Ugyancsak jelentős szerepet játszott a magyar nyelvű egyházi nevelés megszervezésében Funták Kozma gorzafalvi, majd foksányi pap. Lásd az 1. és 8. dokumentumot. Lásd még: *Doboş*, 2002. 89.

42 Lásd a 17. dokumentumot.

rült sor, amikor az egyházmegye székhelyén felállítottak egy jezsuták vezette papnevelőt.⁴³ Bár a eleinte a tanulók többsége moldvai katolikus német és lengyel volt, a század végére többségbe kerültek a csángó származású fiatalok.⁴⁴ Ezekből a részben már román, de részben még magyar anyanyelvű, valamilyen magyar identitású csángó fiatalokból a szigorú képzésnek köszönhetően fanatikus román papokat tudtak kinevelni. A módszer az volt, hogy a papnevelő intézetbe 7–8 éves korukban bevették a csángó gyermekeket, akik csak mint felszentelt – de már román tudatú, román nyelvű – papok léphették át az intézet küszöbét. A szülői házba egy napra sem engedték haza őket, és egymás közt is tilos volt magyarul beszélni. (Egy 1934-ben kelt feljegyzés megállapította: „Az így kinevelt renegát csángók fogják a jövőben saját fajtájuk vesztét előidézni, hacsak ez az irányzat a magyar papok bevitelével nem ellensúlyoztatik.”⁴⁵)

A magyar nyelvnek a templomok falai közül, hatalmi szóval történő kitiltására már Camilli püspök idején sor került: 1889-es pásztorlevelében megparancsolta, hogy „a plébániák templomaiban a pápai enciklikákban előírt imádságok semmi más nyelven nem mondhatók, csak román nyelven...”⁴⁶ 1893-ban a két nyelvű katekizmusokat is egynyelvűekre cserélték le. A 20. században a Csángóföld ellátása román nyelvű vallási tárgyú szövegekkel, imakönyvekkel, oktatási anyagokkal és propaganda célokat szolgáló történeti pamflettekkel a helyszínen nem ütközött különösebb nehézségbe, hiszen a jászvásári nyomda mellett 1924-ben a ferencesek is létrehozták Halasfalván saját könyvnyomdájukat. (Az egyházi infrastruktúra további fejlesztése minden bizonnyal felgyorsította a halasfalvi magyar közösség beolvasását, hiszen itt még a 19. század végén is 1500 magyar élt.)

Az asszimilációs célzatú offenzíva olykor helyi ellenállásba ütközött. Ezt jelzi például az, hogy az olasz származású, de már a román nemzetállami politika eszközének bizonyuló főpap, Camilli 1915 májusában kijelentette lujzi-kalagori magyar ajkú híveinek: „...Romániában a nép nyelve román, és nem is lehet más. Saját nemzete elleni jogtalanság, [...] szegény lenne, ha egy román állampolgár az ő országában idegen nyelven akarna beszélni, például magyarul. Most kérдем Lujzi Kaluger lakóit [...], ők magyarok vagy románok? Ha magyarok, menjenek Magyarországra, hol a magyar nyelvet beszélnek, ha románok, mint ahogy valóban azok, akkor szegyélljék magukat, ha nem tudnak az ország nyelvén.”⁴⁷ Ez a szemlélet végigkíséri a csángók 20. századi történelmét.

Egyébiránt a csángókkal kapcsolatos tennivalókat valószínűleg a legnyíltabban egy erdélyi sovíniszta román újságíró foglalta össze 1880-ban: „Moldva két legnagyobb és legszebb megyéjében, elsősorban Bákóban és Románban a földműves la-

43 Doboş, 2002. 138–139.

44 Az intézményben annak ellenére sem volt semmiféle magyar nyelvtanítás, hogy a tanulóknak nagyobb része a 19. század végén már magyar volt: 1893-ban a 18 növendék közül 13 beszélt magyarul. *Gecsényi*, 1988. 184.

45 MOL, a Szent László Társulat iratai (SZLT), P 1431, 19. köteg, 416. csomó (1934), 307. Ugyanezt tapasztalta évtizedekkel később Erőss Péter is: ő a 2. világháború után egy évet volt Jászvásáron seminarista. Lásd: *Sylvester*, 2001. 18–20.

46 Idézi: *Domokos*, 1979. 94.

47 Idézi: *Domokos*, 1979. 95.

kosság, mely a legtöbb helyen kis birtokokkal rendelkező szabad parasztság, csak magyarul beszél. [...] Nicolae Crețulescu vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, [...] érd el azt, hogy ez a falusi népesség, [...] legyen egy nyelvében és szívében, mivel ebben a megoldásban rejlik az ország sorsa; éppen ezért románosítsd el ezeket a csángókat; szabadítsd meg őket attól a csúnya elnevezéstől, amit önmaguk sem akarnak viselni, és így örök hálnkban fogsz részesülni. E cél érdekében a következő intézkedéseket kell foganatosítani: minden magyar helységben, még a legeldugottabb völgyben is iskolát kell létesíteni; a gyermekeket végrehajtó segítségével iskolába kell vitetni télen és nyáron, különösen a lányokat, akikből majd anyák lesznek, és gyermekeiket románul fogják tanítani; másodsorban pedig templomaikba erdélyi román közösségekből származó papokat kell hozni, akik románul prédikáljanak és olvassanak fel nekik. Amikor a pap áldását majd románul adja rájuk, amikor a kántortanító románul énekel nekik, s amikor az anyák gyerekeiket románul fogják ringatni, célunkat csak akkor fogjuk elérni.”⁴⁸

A „homogenizáló” román nemzetállamot képviselő hatóságok valóban mindent megtettek, hogy a „Moldva szívében” élő, még magyar nyelvű, identitástudatú csángókat elrománosítsák.⁴⁹ Az asszimilációs politika fő ereje a fenti cikk szerzője, Ioanu Polescu ajánlásának megfelelően – a katolikus papság mellett – a falusi tanítók voltak.

A 19. század utolsó évtizedeiben gyors ütemben⁵⁰ építették ki a román nyelvű állami elemi iskolák hálózatát a csángó-magyarok által lakott vidékeken is. Mivel azonban a népiskolákat Bukarest kezdettől a románosítás szolgálatába állította, ezért magyarul nem tudó (ráadásul ortodox) tanítókat küldtek a csángó-magyar falvakba. Ők egyrészt igen csekély eredménnyel tudták megtanítani az írás-olvasás fortélyaira – a kezdetben románul egyébként sem beszélő – gyermekeket, ráadásul veréssel torolták meg, ha valaki magyarul mert megszólalni az iskolában. Nem csoda hát, hogy sokan megszöktek az iskolából, a szülők egy része pedig eleve nem is küldte a brutális (és kommunikációképtelen) tanítók keze alá a gyermekeit – annak ellenére, hogy az iskolakötelezettség megszegőit a törvény büntette. (Részben a családok ellenállására, illetve az oktatás alacsony hatékonyságára vezethető vissza, hogy például a jórészt csángó-lakta Bákó megyében a 20. század elején az iskolaköteleseknek csupán 26%-a járt iskolába és a hat éven felülieknek csak 17,5%-a tudott írni-olvasni.⁵¹)

A modern állami adminisztráció, népességnylvántartás kiépülésétől kezdve megkezdődik a moldvai csángó-magyarok *családneveinek elrománosítása* is. Vagy a román fonetikának megfelelően írták át a nevet vagy tükörfordítást alkalmaztak

48 *Amicul Familiei* 1880., IV. 2. Idézi *Pozsony*, 2001.

49 Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár már 1870-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy „van Moldva-Oláhhonban egy párt, mely egyáltalán országa területén idegen elemet el nem ismer, tűzzel, vassal kelvén ki minden ellen, mi nem oláh”. (Lásd az 5. dokumentumot.) Társa, Imets Fülöp Jákó egyenesen úgy fogalmazott, hogy: „a román kormány minden útát-módot elkövet, minden lehető eszközt megragad, hogy ezen velünk testvérfajt *romanizálja*, nemzetiségéből kivetkeztesse.” *Imets*, 1870. 74.

50 A kormányok minden igyekezete ellenére azonban a romániai iskolahálózat – még a környező országokhoz képest is – igen fejletlen volt.

51 *Barabás*, 1908. 11.

vagy pedig olyan új, „román hangzású” nevet adtak, ami az eredeti családnévvel semmilyen kapcsolatban sem volt.⁵² Így „a Bordásból lett Spătaru, a Lászlóból Lasläu, a Veressből Roşu – olvashatjuk a pusztinai Bartha András 1989 után megjelent kis falumonográfiájában –, a Beczét nem tudták lefordítani románra, így ugyanúgy maradt, csak románosan írják: Beţa.”⁵³ Meg kell azonban jegyezzük, hogy az állami, „romanizált családnév” bevezetése után a csángó-magyar közösségekben „párhuzamos névadás” élt tovább. Az új, „román nevet” csak hivatalos helyeken, alkalmakkor használták, a mindennapokban saját közösségükben a különféle ragadványneveken szólították egymást. (Valójában ezt tekintették az „igazi” családnévnek.)⁵⁴

1. 4. A csángó-magyarok magyarországi támogatása 1918 előtt

A moldvai katolikus magyarság kapcsolata a középkorban igen intenzív volt a magyar királysággal, ám az önálló magyar állam bukása után csupán a hazulról érkező misszionáriusokon keresztül volt némi kapcsolatuk a részben Habsburg, részben török uralom alá került országgal.

A magyar társadalom egy szűk köre a 18. század végén,⁵⁵ a 19. század elején „fedezte fel” a moldvai magyarságot. Ettől kezdve egyre több írás foglalkozott a *Tudományos Gyűjtemény*, a *Társalkodó*, majd a *Jelenkor*, a *Nemzeti Ujság* és más folyóiratok hasábjain a csángókkal. Azért, hogy pontosabb képet nyerjenek a helyzetükről, a Magyar Tudományos Akadémia 1836-ban kiküldte Moldvába Gegő Elek ferences szerzetest, aki „a moldvai magyar telepekről” terjedelmes jelentésben számolt be, melyben igen borús képet festett a „naponkint kevesbedő” csángókról. Ez is közrejátszhatott abban, hogy már a negyvenes évek pesti sajtójában megjelent a csángók „hazahozatalának” gondolata.⁵⁶ Ez a kérdés a forradalom idején sem merült feledésbe, ugyanis a Batthyány-, majd a Szemere-kormányt is foglalkoztatta az az elképzelés, hogy a moldvai csángókat áttelepítik Magyarországra. A kivitelezésre azonban a szabadságharc bukása miatt nem került sor.⁵⁷

A figyelem a megtorlás és az elnyomatás időszakában időlegesen lanyhult, az 1860-as években azonban ismét az érdeklődés előterébe került a Kárpátokon túli magyar etnikai csoport. A hetvenes, nyolcvanas években néhány lelkész, publicista⁵⁸ és az 1861-ben megalakult Szent László Társulat volt az, amely napirenden

52 A nagypataki, a kákovai és az újfalui csángók kérvényének végén található névsor tanúsága szerint a két világháború között még ugyanúgy előfordultak az eredeti magyar személynévek, mint a román „fordítás-nevek”. (Pl. a Kőművesből már Zsitár lett, a Kádárból pedig Dogár.) Lásd a 32. dokumentumot.

53 Bartha, 1998. 22.

54 Jáki, 2003. 63–67.

55 Az első fecske minden bizonnyal Zöld Péter 1781-ben készült jelentésének magyarra fordított szövege volt (Molnár János adta ki 1783-ban Pozsonyban *Magyar Könyv-Ház* című kötetében). Csokonai Vitéz Mihály a század végén valószínűleg éppen az ebből szerzett ismeretei alapján fogalmazta meg a *Marosvásárhelyi gondolatok* című versében azt az óhaját, hogy „Vajha Moldovának is kies parlagjai, / Ameddig terjednek a Pontus hajjai, / Magyar Koronánknak árnyékába menne, / S a csángó magyar is polgártársunk lenne!”.

56 Lásd Kossuth Lajos vezércikkét az 1842. október 6-i *Pesti Hírlapban*.

57 Spira, 1993. 305–318.

58 Lásd a 2., 4., 12., 14. dokumentumokat.

tartotta a csángó-kérdést, az utóbbi pedig a szerény lehetőségeihez képest igyekezett támogatni a távolba szakadt magyar katolikusokat.

A Társaság „csángómentő” programja kezdettől széles körű támogatást élvezett: 1864-re huszonnégyezerre emelkedett a támogatók száma. Az első segélyeket a havasalföldi szóránymagyarság néhány közösségének folyósították, a csángók érdemi támogatására eleinte nem került sor, ugyanis az első években az elnökség azt szerette volna elérni, hogy a moldvai katolikusok az erdélyi püspökhelyettes fenntartása alá kerüljenek, vagy pedig magyarországi papokkal lássák el őket. Simor János hercegprímás javaslata szerint „a Társulat csakis akkor érheti el célját, ha sikerül kieszközölnie Ószentségétől, hogy a bukaresti apostoli vikárius alkalmazza a csángó-magyarok pasztorációjában azokat a papokat, akiket a Szent László Társulat számukra taníttat és képeztet.”⁵⁹ Ekkor azt ajánlotta, hogy a Társulat küldjön ki egy bizottságot a csángók helyzetének felmérése céljából.

A bizottság tagja Kubinszky Mihály kalocsai kanonok-prépost, Majer Károly nőtincsi birtokos, ügyvéd és Veszely Károly marosvásárhelyi esperes voltak. Csatlakozott hozzájuk Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár és Imets Fülöp Jákó csíksomlyói gimnáziumi tanár is. A társaság útjáról két útibeszámoló⁶⁰ és egy jelentés készült.⁶¹ Az utóbbiban Kubinszky Mihály gyakorlatias javaslatokat fogalmazott meg, többek közt azt, hogy egyfelől meg kell nyerni a jászvásári apostoli vikáriust (Salandarit) azért, hogy magyar lelkészek mehessenek Moldvába, másfelől pedig katolikus magániskolákat kell alapítani. A legkönnyebben megvalósítható javaslata az volt, hogy „könyveket katekizmusokat, olvasni való magyar munkákat” kell küldeni Moldvába.

Az elkövetkező években valóban inkább csak egyházi kiadványok, kegyszerek küldésében⁶² és templomok építésében⁶³ merült ki a támogatás, ugyanis nem sikerült nagyobb létszámú magyar lelkészt kiküldeni, és katolikus iskolákat sem sikerült felállítani. (A román állam féltékenyen őrködött az oktatási monopóliuma fellett.) Egy évtizeddel később azonban felcsillant annak a lehetősége, hogy sikerül egy magyar jellegű oktatási intézményt felállítani. Slauch Lőrinc szatmári püspök, a Szent László Társulat új elnöke ugyanis felvette a kapcsolatot Fidelis Deymmel, a jászvásári püspöki vikáriussal, aki pártfogásába vette a csángó-magyarok ügyét. Kubinszky Mihály (aki az 1868-as delegációt is vezette) 1880 elején elérte a vikáriusnál, hogy hozzájárulását adja ahhoz, hogy a Társulat „Bákóban és Szabófalván, a moldvai magyarság e két fő fészkeiben elemi iskolával kapcsolatos magyar tanítóképzőt állítson.”⁶⁴ Ez a terv azonban meghiúsult, ugyanis Deym váratlanul lemondott és az utóda a már említett Iosif Camilli lett.

Pedig a magyar iskolákra (ezen belül „papnevelére”) nagy szükség lett volna ekkor, ugyanis a moldvai csángók között szolgáló magyar lelkészek száma – részben a „konkurenciától” felő olasz papok ellenállása (aknamunkája), részben a ro-

59 Szemes, 1942. 36.

60 Lásd Imets, 1870. és Kovács, 1870.

61 Lásd a 6. dokumentumot.

62 Lásd a 16. dokumentumot.

63 Lásd a 10. dokumentumot.

64 Szemes, 1942. 45.

mán egyházi és világi hatóságok ellenérdekeltsége miatt – az 1870-es, 80-as években is roppantul alacsony volt. (Az 1870-es évek közepén a „bennszült” Petrás Incze János mellett csupán három magyarországi lelkész szolgált Moldvában.⁶⁵) Ráadásul a magyarországi püspöki kar azon törekvése, hogy magyar fennhatóság alá vonják a moldvai katolikus közösséget megbukott, mert – mint az előző fejezetben említettük – a Szentszék különböző megfontolások miatt inkább amellettt döntött, hogy önálló egyházmegyét hoz létre Romániában, és az 1884-ben felállított jászvásári püspökséget a bukaresti érsek alá rendeli.

Ettől kezdve a csángó-magyarok segélyezése is csak a jászvásári püspök engedélyével volt lehetséges. Ez önmagában is korlátozta a Társulat lehetőségeit, ugyanis az egyházi célokra történő anyagi hozzájárulás elérésének kizárólagos feltétele volt, hogy a támogatást igénylő egyházközségek vagy plébánosok egyházmegyei hatóságuk által ellátott pecséttel vagy támogató levéllel rendelkezzenek. Ezért a hetvenes–nyolcvanas években a segélykérő folyamodványok meggyérültek, ugyanis a jászvásári püspöki adminisztráció nem nézte jó szemmel a moldvai egyházközségek és a Társulat kapcsolatát.⁶⁶

Meg kell azonban jegyezzük, hogy nem csak a moldvai egyházvezetés tehető felelőssé azért, hogy 1860-tól a 80-as évek végéig összességében meglehetősen csekély volt a csángók anyagi támogatása. Bár a Szent László Társulat megalakulásának idején a moldvai magyar katolikusok támogatását jelölte meg fő céljának, és a segélyezés koordinálása céljából külön Állandó Csángó Bizottság is alakult, csak hogy – mint menetközben kiderült – az igényekhez képest meglehetősen csekély összeg állt a Társulat rendelkezésére – ráadásul ennek is csak kisebb része jutott a csángókhoz.⁶⁷

A Szent László Társulat eredeti elképzelése (nagyobb létszámú magyar misszionárius kiküldése, katolikus iskolák felállítása) nem valósult meg, a kisebb-nagyobb segélyek a kialakult helyzeten nem változtat(hat)ak. (Jóval nagyobb eredményt tudtak felmutatni a havasalföldi magyar diaszpóra iskolahálózatának megteremtésében és támogatásában.) A Társulat tevékenységének jelentőségét inkább abban látjuk, hogy egyfajta fórumot jelentettek azok számára, akik tenni szerettek volna a moldvai csángó-magyarok érdekében, ébren tartották az érdeklődést a kérdés iránt.

A csángó-kérdésben újabb fordulat a kilencvenes években történt. 1895-ben egy svájci francia, Dominique/Dominic Jaquet került a jászvásári püspöki székbe, aki

65 Liegerhofer János, Máté Jób és Andrassy Gergely. Lásd a 9. dokumentumot. A magyar misszionáriusok alkalmazását az tette lehetővé, hogy a magyar püspöki kar előterjesztésére IX. Pius pápa 1869-ben kötelezte a bukaresti és a jászvásári apostoli vikáriusokat, hogy a lelkipásztori munkákban alkalmazzzák azokat a misszionáriusokat, akiket a Szent László Társulat küld ki.

66 Többször előfordult, hogy ha a kérelmeket nem láttamozta az illető egyházmegyei hatóság, az ilyen kérelmezők elesetek a támogatásuktól. Az egyházi felettesektől azonban féltek engedélyt kérni, tartva az esetleges rosszallástól. Bartok Géza is azt közli Slauch Lőrinc püspökkel, a Társulat egyházi elnökével, hogy „a missionáriusok szinte félve fogadják a magyarok egyházi és iskolai segélyezésére tőlünk jövő nyilvános adományokat.” Lásd a 20. dokumentumot.

67 Például az első 14 esztendőben a 34 000 forintból csak 14 500 jutott a csángóknak, a többi a boszniai és a hercegovinai, valamint a bolgár missziók kapták. Lásd: *Szemes*, 1942. 39.

elődjéhez (Camillihez) képest toleránsabb magatartást tanúsított az egyházmegyéjében a hívek többségét kitevő magyarsággal szemben.

A püspök részben azért fordult segítségért 1895 júliusában a Bánffy-kormányhoz, mert igen nehéz anyagi helyzetben volt az egyházmegyéje.⁶⁸ A moldvai egyházmegye kisebb-nagyobb támogatást korábban is élvezett Magyarországról, ám most jóval nagyobb összegekről volt szó. A budapesti kormány ugyan felvállalta a jászvásári szeminárium megsegélyezését – cserébe megpróbálta elérni, hogy abban bizonyos tárgyakat magyarul is oktassanak. Hogy ez megtörtént-e, egyelőre nehéz eldönteni. Balla Gyula Lajos dormánfalvi misszionárius 1896 márciusában kelt tudósításában azt írta, hogy a papneveldeben nem oktattak magyarul,⁶⁹ míg Felix Wiercinski jezsuita szemináriumi rektor ezt némiképp cáfoló híreket közölt egy 1896. decemberi levelében.⁷⁰ A két állítás önmagában véve nem zárja ki egymást, hiszen nem elképzelhetetlen, hogy a magyar nyelv tanítása éppen a magyar kormány tekintélyes mértékű szubvenciója nyomán indult meg az 1896/1897. évi tanév első szemeszterében. Sajnos a rektor beszámolójából nemcsak az nem derül ki, hogy mikor vette kezdetét a magyar nyelv tanítása, hanem az sem, hogy a növendékek heti hány órában tanulták azt. Mindenesetre ez alapján bizonyos, hogy a magyar kormány szándékaival ellentétben az ottani tanrend csak a nyelvtudás elsajátítását, illetve fejlesztését célzó nyelvórákat biztosított a csángó ifjak számára, az egyes tantárgyakat viszont románul tanították. Ennek ellenére a budapesti támogatás nem csökkent, sőt megduplázódott. Talán ennek (és az erőteljes budapesti nyomásnak) volt köszönhető, hogy Wiercinski már attól sem zárkózott el, hogy a szemináriuma magyar jezsuita tanárokat fogadjon. Ez az ígéretes kezdeményezés azonban a római jezsuita generális ellenkezésén bukott meg.⁷¹

A magyar befolyás növelésére hamarosan újabb esély nyílt. Kiderült ugyanis, Jaquet nem jó szemmel nézi, hogy elődje háttérbe szorította a ferenceseket és a jezsuitákra bízta a jászvásári szeminárium vezetését,⁷² ezért megpróbálta a Jézus Társaság befolyását visszaszorítani.⁷³ A püspök (aki maga is ferences volt) elhatározta egy „konkurens” papnevelde létrehozását – a ferencesek vezetésével. A Halasfálván felállítandó ferences papnevelde budapesti támogatásának fejében pedig azt ígérte, hogy ugyan „a román az oktatás általános nyelve kell” legyen, mivel ezt az oktatási törvény is megköveteli, de „a magyarnak kell a fiatal katolikus levita nyelvének lenni.”⁷⁴ Gróf Bánffy Dezső miniszterelnök hamarosan jelezte, hogy kész nagyobb áldozatot hozni a kántorképzővel egybekapcsolt noviciátus létrehozása és fenntartása érdekében. 1897 nyarán meg is indultak a konkrét tárgyalások, ám ezúttal a közös külügyminiszter, Agenor von Goluchowski lépett közbe: közölte

68 Igaz ugyan, hogy a román trónon német (porosz) katolikus dinasztia tagja ült, de a döntően ortodox alattvalók fölött uralkodó I. Károly nem akarta, hogy a katolikus egyház anyagi támogatása miatt elveszítse a nacionalista politikai osztály támogatását.

69 Lásd a 21. dokumentumot.

70 Lásd a 22. dokumentumot.

71 *Seress*, 2003. 331.

72 *Doboş*, 2002. 140–142.

73 Lásd a 21. dokumentumot.

74 Lásd a 23. dokumentumot.

Bánffyval, hogy megengedhetetlennek tartja a halasfalvi iskola segélyezését.⁷⁵ Bécsben ugyanis attól tartottak, hogy a kényes román–osztrák–magyar viszonyt⁷⁶ a csángó-kérdés is megterheli.⁷⁷ Ráadásul a miniszterelnöknek is meg kellett értenie: nem harcolhat egyszerre a magyarországi román iskolák romániai támogatása ellen (lásd a brassói román gimnázium ügyét⁷⁸) – miközben a csángók oktatásának támogatásával próbálkozik. Félő volt, hogy az egyházi oktatásügybe történő magyar beavatkozás a román vezetés válaszlépéseit válthatja ki a hazai román nemzetiségi oktatás kiterjesztése és Romániából történő szubvencionálása terén. (A magyar elutasítás ellenére a halasfalvi ferences szeminárium és kántorképző csak megnyílt. Mivel módszerei ugyanazok voltak, mint a jászvásári intézményé, ebből is „janicsárképző” lett, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a 2. világháború alatt a csángók román eredetének hamis teóriájával jelentkező, elrománosodott/elrománosított csángó, Iosif Petru Pal/Pál Péter József is itt végzett.⁷⁹)

Végeredményben az 1890-es évek végén a moldvai csángó-magyarország ügye a magyarországi belpolitika (a román kisebbség kérdése), a Monarchia érdekei (a szövetségi kapcsolat megmentése) és a határozott román asszimilációs politika miatt elbukott. Persze ezeket a bonyolult összefüggéseket a korabeli magyar közvélemény aligha érzékelte. Csak annyit láttak, hogy míg a román propaganda világgá kürtölheti, hogy Magyarországon mennyire „elnyomják” a románokat, addig a budapesti kormányok nem törődnek azzal, hogy a szomszéd állam milyen durva asszimilációs politikát folytat a területén élő nemzeti és etnikai kisebbségekkel, többek közt a csángókkal szemben.⁸⁰ (Győrffy István etnográfus az 1. világháború kellős közepén, 1916-ban, amikor a két ország hadban állt egymással, azt hangoztatta, hogy „míg Románia az ő fajtestvéreinek elnyomását harsogta világszerte, addig maga olyan tervszerűséggel és kegyetlenséggel nyomta el közöttük élő szerencsétlen véreinket, amilyenre Európában kevés példát látunk”, és „a csángók azt is megköszönnék, ha csak annyi szabadságot tudnánk a részükre kieszközölni, amennyit nálunk az oláhoknak van.”⁸¹)

A 20. században egyébként az 1. világháborúban történt meg először, hogy magyar a magyar ellen harcolt. Románia 1916. augusztusi hadba lépését követően ugyanis előfordult, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és a Román Királyság magyar anyanyelvű bakái az erdélyi vagy később az ojtózi és a mărășești-i véres harcokban egymást lőtték.⁸²

75 *Seress*, 2002. 37–39.

76 Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Román Királyság közt 1886-tól 1899-ig vámháború dúlt, 1894-ben pedig folyt a Memorandum-per.

77 Bartok Géza csak óvatosan céloz arra, hogy a szövetséges Román Királysággal kapcsolatos bármilyen konfliktust rossz szemmel néztek a Ballhausplatzon, és a csángó-ügyben az „osztrák–magyar diplomácia is a szívélyes nemzetközi viszony szempontjából lehetőleg tartózkodó álláspontot foglal el”. Lásd a 20. dokumentumot.

78 *Biró*, 2002. 181–182.

79 *Demény*, 1997. 7–8.

80 Lásd a 25., 27., 28. dokumentumokat.

81 *Győrffy*, 1916. 68–70.

82 *Gazda*, 1993. 41–59. (A csángók egyébként már az 1877-es függetlenségi háborúban is derekasan harcoltak, bizonyítván lojalitásukat a román állam iránt.)

A vesztes első világháborút követő béketárgyalásokon (ahol igazi tárgyalásokról, érdekegyeztetésről szó sem volt, csak a győztes fél diktátumának elfogadásáról) a magyar békedelegáció felvetette a moldvai csángó-magyarok ügyét is, ám az elkészített emlékiratot⁸³ a béketanács figyelembe sem vette. A csángó-kérdés román belügy maradt – a moldvai magyar népcsoport továbbra is ki volt szolgáltatva a nemzetállamot építő politikai osztály önkényének.

1. 5. A moldvai csángók Nagy-Romániában

A trianoni békediktátum – paradox módon – a moldvai magyarság számára némi pozitív hatással is járt, ugyanis jórészt megszűnt a korábbi mesterséges elszigetelése az erdélyi magyarságtól. Ennek köszönhetően könnyebben el tudtak jutni a székelyföldi piacokra és a hagyományos csíksomlyói pünkösdi búcsúra. Korábban ugyanis elég nehéz lehetett útlevélhez jutni, mivel a román hatóságok igyekeztek távol tartani a csángókat Magyarországtól.⁸⁴ (Az első búcsú megtartását 1922-ben engedélyezték a román hatóságok.)

Most már az erdélyi magyar szerzetesek és a katolikus lelkészek is könnyűszerrel átjárhattak Moldvába. (Például a csíksomlyói P. Kukla Tarzícusz 1923-tól egy évtizeden át karácsonykor, húsvétkor és a nyári hónapokban járta a még magyarul beszélő csángó falvakat.⁸⁵ A bukovinai Józseffalva plébánosa, dr. Németh Kálmán a harmincas években ugyancsak rendszeresen misézett és gyóntatott magyarul több Bákó megyei faluban.⁸⁶)

A román hatóságok persze nem nézték jó szemmel a csángó-magyarok és erdélyi nyelvtestvéreik rendszeres találkozásait. A harmincas években a csendőrség a felbukkanása után minden „gyanús idegent” órákon belül kiutasított az adott csángó-magyar településről, legyen szó magyarországi vagy erdélyi(!) etnográfusról (Lükő Gábor és Szabó T. Attila⁸⁷) vagy egyszerű turistáról. (Baumgartner Sándor, aki a harmincas években a iași-i teológia tanára volt, a saját szemével látta azt a csendőröknek adott utasítást, amely szerint minden odajövő magyart ki kell utasítani a csángó-magyar falvakból.⁸⁸)

83 Az emlékiratot közli: *Ádám – Cholnoky*, 2000. 485–490. (Az emlékirat döntő részben megegyezik a 29. sz. alatt közölt röpirattal, csupán stilisztikai különbségek fedezhetők fel köztük.)

84 A moldvai csángók kapcsolata Csíksomlyóval feltehetően még a 16. századra tekinthető vissza. Gegő Elek egy 1763-as munkára hivatkozva írja, hogy „a csíksomlyói búcsúra 1744-ik évben ötezen jelenének meg.” *Gegő*, 1838/1999. 71. Az ezt követő időszakban azonban a búcsújárást sokszor akadályozta a járványok miatti határázár felállítás, a háborúk, a természeti katasztrófák. Arra vonatkozó konkrét adatokkal azonban jelenleg nem rendelkezünk, hogy 1918 előtt tulajdonképpen miként vettek részt (és mekkora tömegben) a csíksomlyói búcsúkon a csángók. A csángók és Csíksomlyó kapcsolatára lásd: *Barna*, 1993.

85 Lásd a 35. dokumentumot. Boros Fortunát szerint Kukla atya moldvai útjai „egy magyarországi könyv” megjelenése miatt szakadtak félbe. Lásd: *Boros*, 1943. 135.

86 MOL, a Szent László Társulat iratai, P 1431, 19. csomó, 416. köteg, (1934), Németh Kálmán jelentése a bukovinai székelyek és moldvai csángók helyzetéről, és *Siculus*, 1942. 93.

87 *Lükő*, 2002. 13. és *Szabó T.*, 1981. 501.

88 *Baumgartner*, 1940. 27.

Ami a csángó-magyarok lélekszámát illeti, Nagy-Románia létrehozása után az első népszámlálás 1930-ban történt. Ekkor 109 953 római katolikust mutattak ki Moldvában, amelyből – a statisztika szerint – csupán 23 800 volt magyar anyanyelvű. Ha azonban az 1930-as népszámlálás nyilvánosságra hozott adatait kicsit alaposabban megvizsgáljuk, nyilvánvalóvá válik, hogy számlálóbiztosok (tanítók, jegyzők) meghamisították az adatokat, vagy pedig a megfélemlített csángó-magyarok „önként” románnak vallották magukat. Például Onyesten, ahol a századfordulón a népesség fele még magyar volt, 1930-ban a 2 945 lakosból 1 236 vallotta magát római katolikusnak, de csak 672 magyar anyanyelvűnek és 57 magyar nemzetiségűnek. Még cifrább Külső-Rekecsény esete, ahol egy magyar nemzetiségűt sem „találtak” az összeírók – de 833 személy magyar anyanyelvűnek jegyeztette be magát. Ugyancsak különös, hogy még az ötvenes években is tiszta csángó-magyar falunak tekinthető Somoskán a statisztika szerint egyetlen magyar anyanyelvű lakos sem élt, Klézsén pedig csak egy.⁸⁹ (Az utóbbi helyen – a jó harminc évvel korábban kiadott *Románia Nagy Földrajzi Szótára* szerint – még majd’ 2 400 magyar lakott.) Tánzos Vilmos kolozsvári néprajzkutató egyetemi tanár számításai szerint valójában ekkor még mintegy 45 ezer magyarul beszélő csángóval lehet számolni.⁹⁰ Ez azt jelenti, hogy ha figyelembe vesszük is a statisztikai torzításokat, a tendencia mégis csak az, hogy a római katolikus népességen belül a román anyanyelvűek aránya tovább nőtt. Itt jegyezzük meg, hogy a fokozatos nyelvcsere nem jelentett azonnal teljes mértékű etnikai identitásváltást is, mivel a közösségekben átmenetileg kialakult egy, mindkét nyelvet integráló csángó („katolikus”) azonosságtudat.⁹¹

A moldvai csángók közt megfordult magyar etnográfusok, nyelvészek, újságírók egybehangzóan arról számoltak be, hogy a nagy szegénységben élő, még magyar nyelvet beszélő csángók nagyon el vannak keseredve, hogy minden kérésük dacára sem engedélyezték az egyházi hatóságok a magyar nyelvű pasztorációt.⁹² Persze még mindig akadtak olyan „renitens” csángók, akik nem tudtak belenyugodni, hogy nem kaphatnak az ő nyelvükön beszélő papot. 1930-ban⁹³ 1 396 (!) forrófalvi (kákovai), nagypataki és újfalvi (ferdinándi) csángó nevében újabb kérvény írtak a Szentatyának. Shvoy Lajos székesfehérvári püspöknek, a Szent László Társulat elnökének a XI. Pius pápa számára írott 1933. októberi emlékiratában pedig azt olvashatjuk, hogy „nemrég bogdánfalvi, tisztán magyar plébánia hívői (3 500 lélek) eljuttattak Őszentségéhez egy 374 ember által aláírt kérvényt azért, hogy a Szent-szék méltóztassék egy magyar papot küldeni hozzájuk, aki nem tagadja meg és

89 Lásd Domokos Pál Péter táblázatát a Bákó megyei politikai községekhez tartozó falvak magyar nemzetiségű, anyanyelvű, római katolikus vallású lakosságáról a 38. dokumentum mellékleteként.

90 *Tánzos*, 1997. 381.

91 *Diószegi – Pozsony*, 1996. 110.

92 A harmincas évek közepén egy bogdánfalvi csángó (aki tudott magyarul olvasni) jelentette ki Csúry Bálint nyelvésznek: „Az fáj nekünk legjobban, hogy a pápa őszentségének pénze is, gondja is van a vademberek megtérítésére, de reánk, moldvai magyarokra, akik sokszáz év óta itt, a legkeletibb széleken legbuzgóbb hívei voltunk és vagyunk az egyháznak, nem terjeszti ki sem gondját, sem védelmét.” Lásd a 34. dokumentumot.

93 *Domokos*, 1979. 1301–1302.

nem tagadja le az ősei nyelvét, és aki tudja és akarja is magyarul meghallgatni a gyónásokat, és még inkább az öregek és betegek gyónását, hiszen ez utóbbiak – lévén a halál előtti vallásos vigasz és szent vallásunk tanítása híján – nem tudnak felkészülni a keresztényi távozásra. Olyan panaszok is eljutottak hozzánk, hogy a magyar nyelvet nem ismerő papok nem egyszer megtagadták a feloldozást azoktól a haldoklóktól, akiknek csak magyar nyelvű imakönyveik voltak.”⁹⁴ Mindezek az „esedezések” ugyanúgy eredménytelenek bizonyultak, mint a korábbi századokban vagy 1945 után.

Ami a csángók támogatását illeti, az a Szent László Társulat, amely az 1870-es években még különféle segélyeket folyósított Moldvába, 1920 után „a politikai feszültség miatt” még a havasalföldi diaszpóra támogatásával is kénytelen volt felhagyni, a csángók ügyében „a legnagyobb erőfeszítés mellett sem” tehetett már semmit.⁹⁵ Erejükből csak annyira futotta, hogy Shvoy püspök, a Társulat elnöke az 1933. októberi római útján emlékiratot terjesztett a Szentszék elé, melyben részletesen feltárta „a bukovinai és moldvai csángók elhagyott, szomorú helyzetét”,⁹⁶ és egyben segítséget kért a bukaresti, elkobzott ingatlanainak visszaszerzése érdekében. Ez a közbenjárás azonban teljesen eredménytelennek bizonyult.

Nem csak „kivülről”, hanem „belülről” sem érkezett segítség a csángó-magyarok számára. Az Országos Magyar Párt – bár az 1924-es brassói nagygyűlésen megjelent egy csángó delegáció – nem akart „új frontot nyitni” azzal, hogy felvállalja a csángók érdekképviseletét is. Így a két világháború között ez a népcsoport továbbra is „árvaságra” ítéltetett. Egyébként a hatóságok igyekeztek minden erdélyi kapcsolattól elvágni a csángókat. Ezért akadályozták meg azt is, hogy – magyar nyelvű elemi iskolák nem lévén Moldvában – a gyermekek erdélyi magyar felekezeti iskolákba menjenek. Azoknak az iskoláknak, amelyek felvettek csángó gyermekeket is – az Anghelescu-féle sovíniszta oktatási törvényre hivatkozva – megvonták a nyilvánossági jogát, ugyanis a hatóságok a csángókat ab ovo románoknak tekintették, ezért magyar felekezeti iskolában nem tanulhattak.⁹⁷

A harmincas évek elején már csak az igen idős Neumann Péter, bogdánfalvi lelkész misézett és gyóntatott magyarul, a másik magyar papot, Ferencz Jánost egy, már csak románul beszélő katolikusok által lakott faluba helyezte püspöke. Sebestény Antal, a bukovinai Hadikfalva esperes-plébánosa 1936-ban 6–7 csángó származású papról tudott, akik „meglehetősen beszélnek magyarul”, de ezeket olyan csángó falvakba helyezték, ahol „magyar nyelvre már nincs szükség.”⁹⁸ Éppen ezért a magyar kántorok még fontosabbá váltak a magyar nyelvükhöz ragaszkodó közösségek életében. „A kántor a nép lelkéhez sokkal közelebb van, ha tudása és hatalma kevesebb is, gyakorlati hatása óriási” – írta Péter Gergely trunki kántor

94 Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (MTAK), a Szent László Társulat iratai, Ms. 10.528/146., kézzel írott olasz nyelvű fogalmazvány.

95 Szemes, 1942. 78–79.

96 MTAK, a Szent László Társulat iratai, Ms. 10.528/146., kézzel írott olasz nyelvű fogalmazvány.

97 Lásd a 34. dokumentumot és Antal, 2002. március, és Sebestény Antal 1939. március 18-i levele Krywald Ottóhoz. Közli: Albert, 1983. 296–300.

98 MOL, a Szent László Társulat iratai, P 1431, 20. csomó, 171. köteg, sz. n., Sebestény Antal levele Németh Kálmánhoz.

1939-ben.⁹⁹ A magyar kántorok száma azonban egyre csökkent, ugyanis a megüresedett helyekre már a halasfalvi kántorképzőben végzett „janicsár-kántorok” kerültek.

A harmincas évek második felében egy esetben fordult elő, hogy „kívülről” került kántor Moldvába: 1937 és 1940 közt ugyanis a Szent László Társulat támogatásával¹⁰⁰ egy bukovinai székely, Péter Gergely volt a trunki kántor. Mivel azonban ő a tiltás ellenére is csak tartott magyar nyelven szentmiséket és gyóntatott, ezért kénytelen volt a 2. bécsi döntés után otthagyni Moldvát, mert – mint írja – „az utóbbi időben állandó megfigyelés alatt voltam, és minden magyar szó, megmozdulás lehetetlenné vált, küldetésem eredményessége megszűnt. Ami lehetett, mindent megtettem, de már csak az elfogatásom elől menekültem.”¹⁰¹

A helyzet már a húszas évek végére odáig fajult, hogy például a színmagyar Forrófalván/Kákován a plébános, Romilla Bonaventura a szószekről kijelentette: „Legyen átkozott a magyar nyelv és aki magyarul beszél!” (A faluban pedig megtiltotta a guzsalyasokat és kalákákat, mert ott addig magyar nyelvű beszéd és nótázás folyt, sőt, sovinsizta elvakultságában odáig ment, hogy azzal fenyegetőzött: nem esketi össze azt a fiatal párt, amelyik nem tudja románul a katekizmust.¹⁰²) Bonaventura tulajdonképpen csak előljárójának az álláspontját képviselte: Mihai Robu püspök ugyanis 1938-ban rendeletileg tiltotta meg, hogy – már ahol addig még megtörténhetett – magyar nyelven dicsérhessék a Teremtőt.¹⁰³

Egy évvel később a világi hatalom is „bekeményített”: Bákó megye prefektusa elrendelte, hogy „a katolikus templomokban az istentiszteletet csak románul és latinul szabad mondani. A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi énekeket más nyelven énekelni, csak románul és latinul. [...] Mindenkit szigorúan megbüntetünk, aki ez ellen vét.”¹⁰⁴ Ez a rendelet nem csak azért érintett érzékenyen néhány csángó-magyar falut, mert ott – mint említettük – korábban az odalátogató csíksomlyói ferencesektől legalább alkalmanként lehetett hallani magyar nyelvű misét, hanem azért is, mert ott, ahol addig a „deák” (kántor) legalább az énekek egy részét magyarul énekelhette, ennek véget kellett vetni.¹⁰⁵ (A harmincas években a magyar nyelvű, magyar érzelmű kántorokat már nemcsak a papok, hanem a világi hatóságok is üldözték. Az egyik kántort, aki éveken keresztül vezette híveit a csíksomlyói búcsúba, a főszolgabíró megfenyegette, hogy „összetöri”, ha nem hagy fel tevékenységével.¹⁰⁶) Úgy tűnik azonban, hogy ennek a prefektusi rendeletnek is

99 Lásd a 36. dokumentumot.

100 Mint az Sebestény 1939. április 15-i levelében olvasható, a józseffalvi származású Pétert Krywald azzal bízta meg, hogy „Moldvában a katolikusok közt magyar imakönyveket és kegyszereket terjesszen.” Mivel erre Sebestény megszerezte Robu püspök engedélyét, Péter szabadon mozoghatott Moldvában. MTAK, a Szent László Társulat iratai, Ms. 10.528/188.

101 MOL, a Szent László Társulat iratai, P 1431, 20. csomó, 171. köteg, 1940., Péter Gergely illyefalvi igazgató tanító 1940. november 26-i levele Krywaldhoz Ottóhoz.

102 Lásd a 34. dokumentumot.

103 Lásd a 66. dokumentumot.

104 A dokumentumot közli: *Domokos*, 1987. 195.

105 Bogdánfalván és még egy-két helyen addig magyarul tartották a templomi szertartást a helyi kántorok („deákok”), majd a hatósági nyomás miatt románul miséztek tovább. *Tánczos*, 1996. 215.

106 *Siculus*, 1942. 92–93.

voltak megszegőí, ugyanis „a Bákó megyei papság újabb kérésére” a csendőrségre idéztették az összes kántort és „börtönbüntetés, elhurcolás fenyegetésével” tiltották el „egyszer s mindenkorra a magyar éneket és magyar imát.”¹⁰⁷

1. 6. Kísérlet a csángó-magyarok Magyarországra telepítésére a 2. világháború alatt

1940 őszén–telén a másik, Kárpátokon túl élő magyar népcsoport, a mintegy 15 000-re tehető bukovinai székelyek – bizonyos, itt nem részletezendő¹⁰⁸ külső körülmények és Németh Kálmán, józseffalvi plébános agitációja hatására – úgy döntöttek, hogy megszabadulnak a román uralom alól és „hazatérnek” Magyarországra. Mivel egyre többen szöktek át Magyarországra, az addig habozó budapesti kormány 1941 májusában megegyezett Bukaresttel, és szervezeten áttelepítette Magyarországra az összes székelyt. Néhány családon kívül csupán a hívek nélkül maradt négy katolikus lelkész maradt hátra Bukovinában. Őket a jászvásári püspök, Mihai Robu¹⁰⁹ kihelyezte néhány olyan csángó faluba, ahol a hívek még magyar nyelvűek voltak: Bogdánfalvára, Pusztinára, Valényba és Gorzafalvára. (Erre a lépésre a nagy lelkészhiány miatt kényszerült Robu.¹¹⁰)

A püspök ezt a döntését azonban hamar megbánhatta. A Bukovinából átjött katolikus lelkészek ugyanis elkezdtek agitálni híveiket, arra biztatván őket, hogy kövessék a bukovinai székelyek példáját és telepedjenek ki Magyarországra.¹¹¹ Végül nem is a püspök távolította el őket, hanem önként menekültek el. A román nyelvű és identitástudatú plébánosok ugyanis – részben az agitáció miatt, de azért is, mert veszélyes konkurenciát láttak az alkalomadtán magyarul is gyóntató papokban –, feljelentették a hadbírószágon lelkész testvéreiket, akiknek ezért 1941 őszén–telén sürgősen Magyarországra kellett távozniuk.

A csángó-magyarokat nem kellett különösen biztatni, mert amikor 1941 nyarán hírét vették, hogy a székelyek mind otthagyták Bukovinát, és az 1941 tavaszán Jugoszláviától visszafoglalt, jórészt magyar lakosságú Bácskában földet, házat kaptak, közöttük is mindinkább erősödött a „hazatérés vágya.”¹¹²

107 Tolna Megyei Levéltár (TML) a Bonyhádi Székely Múzeum anyaga, a Külföldi Magyarokat Hazateleptető Kormánybiztosság iratai, 19. doboz, 3249. sz., Németh Kálmán emlékirata.

108 Bővebben lásd: Vincze, 2001.

109 A szabófalvi csángó-magyar szülőktől származó Robu volt az első moldvai születésű püspök. Az elődei külföldről „beszármazott” olaszok (N. G. Camilli, C. Liverotti, U. Cipollini), lengyel (J. Malinowsky) és svájci francia (D. Jacquet), utódai pedig (M. Glaser) és (A. Durkowitsch) németek voltak.

110 A moldvai római katolikus plébániák és a filiák, ill. a plébánosok névsorát közli Csopey Dénes brasói konzul egy 1941-es jelentésében: MOL K 64, 90. csomó, 1941-27. tétel, 131/res.-pol.-1941.

111 A szabadságos katonát, a lányiki Laczkó Istvánt azzal fogadta a felesége, amikor hazaért, hogy László Antal misézett („természetesen” román nyelven) a templomban, majd a mise végeztével megszólalt magyarul: „Kedves testvéreim! Arra kérek benneteket, ha akartok, mehetek Magyarországra, és ott kaptok házat, földet, és ami nektek szükséges. [...] Voltam én Gajcsánában, és onnat es fog-nak menni. Voltam a Szereten túl, és onnat es mennek.” Édesapja önéletírása alapján idézi Laczkó, 1999. 195.

112 MOL, a Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Osztálya iratai, K 28, 9. csomó, 38. tétel, a kormánybiztosság 1941. december 19-i, 3. sz. zárójelentése.

1941. szeptember elején két csángó-magyar falu: Lábnyik és Gajcsána-Magyarfalva lakosságának képviselőiben a magyar diplomáciai képviselően megjelent egy küldöttség, és kérte a hazatelepítésüket. Az ekkor hallott információk hatására Nagy László bukaresti követ azt jelentette a magyar külügyminiszteriumnak, hogy az áttelepedési szándék – legalábbis bizonyos falvakban – elég erős, „különösen tapasztalható a szegény rétegekben és a fiatalabb korosztályokban, amely utóbbiak a rendkívüli terhes román katonai szolgálat elől szeretnének így módon menekülni.”¹¹³ (Egyébként a néhány hónapig Moldvában szolgáló bukovinai lelkészekről a követ azt hallotta, hogy a román papok áskálódása dacára a helyi hatóságok „a moldvai csángók esetleges Magyarországra való áttelepítésének gondolatával megbarátkoznának, illetve az elé nem gördítenének nagyobb akadályt.” Ezért felhívta a figyelmet arra, hogy a csángók esetleges repatriálásánál ugyanazt a módszert kellene alkalmazni, mint ami kezdetben a bukovinai székelyek esetében történt: a „lassú beszüremkedést”, az egyenkénti áttelepedést).

A csángó-magyarok „lassú beszüremkedése” tehát 1941 őszén kezdődött el. 1942 februárjáig összesen mintegy 100–110 családnak állították ki a hazatérési igazolványt, ám mint utólag kiderült, ténylegesen csak 32 családfő (119 családtaggal) és 17 „egyes személy” távozott el Moldvából, a többiek – bár már lemondtak a román állampolgárságról és házukat, földjüket eladták – nem telepedtek át.¹¹⁴ Számos korabeli forrás szól arról, hogy eredetileg jóval többen szándékoztak kitelepedni, mint ahányan végül is elhagyták a szülőfalujukat. Hogy azok, akik már a bevándorlási engedélyt is megszerezték miért maradtak mégis, arra az a magyarázat, hogy a család férfitagjait időközben behívták katonának, és nélkülük nem akartak útnak indulni. Emellett a román hatóságok 1941. nyaratól két éven keresztül korlátozták a belső utazásokat, sokan emiatt el sem tudtak jutni a bukaresti magyar követségre. Arra is akadt azonban példa, hogy a hatóságok léptek közbe: három klézsei gazdát a román hatóságok lecsuktak, „mert magyar propagandát fejtettek ki” azáltal, hogy előkészítették a csángó-magyarok áttelepedését.¹¹⁵

Végeredményben 1942 tavaszáig elenyésző számú csángó-magyar telepedett át Magyarországra: az elszórt adatok szerint számukat aligha tehetjük többre 40 családnál, mintegy 160 személynél.

1942 tavaszától két évre szinte teljesen leállt a csángó-magyarok áttelepedése. Ennek oka a román utazási korlátozás volt, részben az, hogy a magyar hatóságok szüneteltették az úti okmányok kiadását. (1943-ban annak a mintegy *negyven* csángó-magyarnek, akik csupán a román utazási korlátozások miatt

113 Lásd a 43. dokumentumot.

114 Például a Pusztinára helyezett Demse Péter még októberben arról tájékoztatta az Áttelepítési Kormánybiztosság egyik munkatársát, hogy mintegy 50 gorzafalvi család „fel van készülve a hazajövetelre”, ám ezek a családok nem tudtak áttelepedni. Gajcsána-Magyarfaluban a 260 magyar családból 80 vette ki a hazatérési igazolványát a követségről, és további 150 családnak volt beadva a kérése – ennek ellenére a világháború végéig csupán néhány tucat család települt át ténylegesen. TML 16. doboz, 319/928. sz., a bukaresti magyar követség 209/biz.-1942. számú, február 28-i jelentése a moldvai csángó családok hazatéréséről.

115 Lásd a 44. dokumentumot. Az említett három személy közül az egyik hamarosan megszökött a fogházból, és átmenekült Magyarországra.

nem tudták kivenni a papírjaikat Bukarestben, lehetővé tették, hogy kiutazzanak Romániából.¹¹⁶⁾

1944 elejéig tehát a magyar kormányzat nem foglalkozott a csángók áttelepítésének kérdésével. Ekkor azonban ismét úgy tűnt, hogy végre megfelelő az alkalom a moldvai csángó-magyarok „hazahozatalára”. Az orosz front ugyanis megközelítette Románia keleti határát, és Budapestre eljutott annak híre, hogy a román hatóságok elrendelték Besszarábia és Bukovina kiürítését,¹¹⁷ sőt egy bizalmas értesülés szerint a bukaresti kormány felszólította a Szerettől keletre eső terület lakosságát, hogy „akinek a Szeret jobb partján – atyafiságnál vagy egyebütt – elhelyezkedési lehetősége van, igyekezzék oda áthúzódni.”¹¹⁸

Eleinte az az elképzelés fogalmazódott meg, hogy a román kormánnyal megkötendő, kétoldalú megállapodás keretében kellene rendezni a kérdést. (Mint ahogy 1941 májusában a bukovinai székelyek esetében történt.) A külügy azonban nem bízott abban, hogy sikerül ebben a kérdésben Bukaresttel megegyezni. Úgy vélték, hogy a románok valószínűleg csupán azoknak a kiengedéséről lesznek hajlandók tárgyalni, akik az 1930-as népszámlálás szerint magyar nemzetiségűnek vagy magyar anyanyelvűnek vallották magukat. Félő volt azonban, hogy még ennyit is nehezen fognak a románok kiengedni, „nemcsak azért, mert szorgalmas és dolgozó elemet képeznek, hanem mert előreláthatólag nem akarják az általuk románnak tartott moldvai román. katolikusok számát sem csökkenteni...”¹¹⁹ Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy az asszimilációs politika miatt a magyarsághoz való tartozás tudata is elhalványult a csángók egy részében, ezért kérdéses, hogy az önkéntes áttelepülést – egy esetleges, a sovinszta szellemiségű papság részéről kiinduló ellenpropaganda közepette – mennyien fogják vállalni.¹²⁰ (A Külföldi Magyarokat Hazatelepitő M. kir. Kormánybiztosság vezetője, Bonczos Miklós kormánybiztos februárban úgy becsülte, hogy „mintegy 15 000 csángó családra kell számítani, ami 75 000 főt jelent.”¹²¹ Júliusban azonban egy anonim feljegyzésben azt állították, hogy „a múlt hetekben átjött moldvai csángó-magyarok elbeszélése szerint, ha lehetőség nyílik, mintegy 50 000 lélek önkéntes hazatérésére lehet számítani.”¹²²) Bár Bonczos kormánybiztos a Kállay Miklóshoz írott, február 21-i átiratában kijelentette, hogy „vállalom a román kormány hozzájárulása nélkül is, hogy a moldvai csángókat otthonukból megfelelő propaganda hatása alapján kiemelem...”¹²³ de

116 MOL K 28, 158. csomó, 334. tétel, R 28.086., 515/res./10-1943.

117 MOL K 28, 65. csomó, 135. tétel, a M. kir. Belügyminiszter Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság Erdélyi Kirendeltsége iratai, az 1944. január 25-i, 2/3-1944.biz. számú jelentés.

118 MOL K 28, 133. csomó, 262. tétel, ifj. Horthy Miklós 1944. március 2-i átirata Kállay Miklós miniszterelnöknek.

119 MOL K 28, 133. csomó, 262. tétel, 121/res.pol.-1944.

120 Szabó Sándor alezredes, a IX. hadtest hírszerző osztályának vezetője egy június 27-i, Bonczos Miklósnak írott levelében ugyancsak azt állította, hogy „hozzánk beérkezett hírek szerint a román kormány sohasem fogja beleegyezését adni ahhoz, hogy a romániai csángó magyarok diplomáciai úton legyenek hazatelepíthetők.” Mindehhez hozzátette, hogy sok esetben maguk a csángó-magyarok sem akarnak áttelepedni. Vagy azért, mert „nemzeti érzésüket nincsen, aki felébressze” vagy anyagi okok miatt vagy azért, mert a román propaganda hatása alá kerültek. Lásd a 48. dokumentumot.

121 TML, 20. doboz, 535/1944., jegyzőkönyv.

122 TML, 20. doboz, 535/1944., „Összefoglalás a moldvai magyarokról.”

egy ilyen, Moldova egyes területein folytatott nyilvános agitációt a román hatóságok nyilvánvalóan nem tűrtek volna.

Az 1944. március 19-i német megszállást követően megalakuló új Sztójay-kormány április elején jóváhagyta a kormánybiztosság titkos szervező munkáját. A helyszínen történő tájékozódás és részben a szervezkedés egyik kulcsfigurája a brassói magyar főkonzulátus sajtóelőadója, Baumgartner (1941-től: Besenyő) Sándor volt, aki alapos terepismerettel rendelkezett, hiszen – mint említettük – a harmincas években a iași-i katolikus teológián tanított. Áprilisban titokban felkereste a Bákó megyei csángó-magyar településeket, és a fontosabb falvakban „sejteket” állított fel vagyis „bizalmi férfiak” hálózatát hozta létre, azzal a feladattal, hogy lehetőség szerint „hálózzák be” az összes, még csángó-magyarok által lakott falvakat, persze lehetőleg úgy, hogy a román hatóságok ne szerezzenek tudomást erről.¹²⁴ Amikor pedig a hatóságok majd elrendelik az érintett megyék lakosságának kiürítését, akkor minél nagyobb részüket Magyarország felé „térítsék el”.

Besenyő terve egyrészt arra épült, hogy a front közeledtekor Bákó megyében is olyan nagyarányú lakossági kitelepítés fog történni, mint Besszarábiában és Bukovinában. Másrészt arra számított, hogy a bizalmi emberei a román hatóságok tudta nélkül tudnak szervezkedni, és a csángó-magyarokat sikerül megnyerni az áttelepedés gondolatának.

Nem csak Besenyő Sándor járt ekkor a csángók között, hanem – mint az egy szigorúan bizalmas jelentésből¹²⁵ kiderül – a magyar katonai felderítés is kiküldte néhány emberét a csángók közé. A jelentés összeállítója szerint azonban korántsem olyan megnyugtató a helyzet, mint azt Besenyő korábban állította. Ugyanazzal a problémával kell szembenézni, mint amely korábban is akadályozta a csángók-magyarok tömeges áttelepedését: már szinte mindenkit behívtak a román hadseregbe, ezért „hiányzik a férfiaknak az a rétege, amely már koránál fogva is hivatva volna családja sorsát illetően dönteni. [...] Átdobott embereink általános véleménye az, hogy csángó magyarjaink örömmel fogadták a hazatelepítés lehetőségét, de a távollévő apa, férj, fiú stb. hiányában nehezen fognak elhatározásra jutni.”

Bár 1944 nyarán a tervszerű, nagyarányú áttelepítés a fenti nehézségek miatt nem kezdődött el, a csángó-magyarok beszivárgása folyamatos volt. Megbízható statisztikával az 1944. augusztus végéig áttelepült csángók számáról ugyan nem rendelkezünk, a töredékes információk alapján úgy tűnik, 1944 nyarán mintegy 250 személy lépte át a magyar–román határt.¹²⁶ Pusztinán (ahonnan a legtöbb áttelepülő származott) a román hatóságok magatartása miatt egyébként a hangulat már olyan elkeseredett volt, hogy – mint az egyik korabeli jelentésben olvasható – „csomagol az egész község, át akar jönni mindenki, még a pap is.”¹²⁷

Miközben lassan „szivárogtak” befelé az országba a moldvai csángó-magyar családok, tovább folyt a tervezgetés arról, hogy miként is lehetne legalább a Bákó me-

123 MOL K 28, 133. csomó, 262. tétel, 1944-20.022. sz.

124 Lásd a 45. dokumentumot.

125 Lásd a 46. dokumentumot.

126 A forrást lásd Vincze, 2001.

127 TML, 20. doboz, 535/1944., 245/1944. Om.

gyeieket a megfelelő pillanatban „hazahozni”. A *Külföldi Magyarokat Hazatelepítő M. kir. Kormánybiztosság* terve továbbra is arra alapult, hogy: 1) amint sor kerül egy esetleges orosz előrenyomulásra, akkor a moldvai lakosok nagy részét is áttelepítik Munténiába vagy Olténiába; 2) ebben az esetben a menekültek a legrövidebb útvonalon,¹²⁸ Háromszéken keresztül jutnak ismét román területre; 3) ekkor pedig „feltűnés nélkül átjöhetnek csángó testvéreink is” – csak ők Magyarországon maradnának. A kormánybiztosság munkatársainak optimizmusát az is növelte, hogy mindazok a csángó-magyarok, akik addig áttelepültek Magyarországra, és a Bácskában házat, földet, élő és holt felszerelést kaptak, sűrűn leveleztek az otthoniakkal, akik – a válaszlevelek tanúsága szerint – „felkészültek arra, hogy a legelső alkalommal Magyarországra hazatérjenek.”¹²⁹

Hiába volt azonban a nagy készülődés, egy váratlan esemény keresztülhúzta a számításokat. Augusztus 23-án a bukaresti királyi palotában I. Mihály letartóztatva Antonescu marsall, „nemzetvezetőt”, és bejelentette, hogy Románia szakít addigi szövetségeseivel, és átáll az antifasiszta táborba. Ennek az egyik következménye az lett, hogy a szovjet csapatokkal szembeni katonai ellenállás megszűnt, és természetesen elmaradt Bákó megye kiürítése is.

Nem sikerült tehát megvalósítani azt az elképzelést, amely – mint korábban szó volt róla – már 1848–49-ben is felmerült vagyis hogy a még magyar tudatú, magyar anyanyelvű csángókat Moldvából visszatelepítsék Magyarországra (ahonnan egyébként őseik az újkorban kitelepültek).

Összesen legfeljebb egy-, másfélezer csángó¹³⁰ került át augusztus végéig Magyarországra, hogy aztán 1945-ben a Dunántúlon, a kitelepített svábok falvaiban jussanak házhoz, földhöz. Amint azonban eljutott a híre annak, hogy a háború alatt kitelepedett csángó-magyaroknak a sorsa végre¹³¹ jóra fordult, az otthon maradtak közül számosan akarták követni földijeiket, családtagjaikat.

128 A 2. bécsi döntéssel Magyarországhoz került vissza a Székelyföld is. Ezért ha valaki a legrövidebb útvonalon akart Moldvából Dél-Romániába jutni, csak a magyar fennhatóság alá került Háromszéken keresztül tehetta meg. 1944 májusában a besszarábiai és bukovinai menekültek is – a két ország közt megkötött egyezmény értelmében – ezen az útvonalon jutottak el Munténiába.

129 TML, 20. doboz, 535/1944., 2480. sz.

130 Hivatalos román nyilvántartás szerint csak 1942 márciusa és szeptembere között 1.631 személy telepedett át. *Şandru*, 2003. 125. Ez a magyar források tükrében erős túlzásnak tűnik. Lehet, hogy ebben azok is benne vannak, akik kikérték ugyan a magyar követségről a papírjaikat, de valami oknál fogva nem tudak elindulni. A fenti román adattól lényegesen eltérnek a magyarországiak: Bodor György, aki a Bácskából elmenekült bukovinai székelyeknek és a csángóknak a letelepítését szervezte, korabeli feljegyzéseire hivatkozva azt állítja: Észak-Baranyában (Szárászon, Egyházaskozáron és Bikalon) csupán 141 moldvai csángó-magyar család részesült földjuttatásban. TML BSZM, Bodor György-hagyaték, 1. doboz, Thierry Árpád könyvének kritikája. H. é. n., gépelt kézirat, 6–7. A Népgondozó Hivatal nyilvántartása szerint 1945 őszén csak 110 családot telepítettek le Baranya és Tolna megyében, ám elképzelhető, hogy a hivatal adatai nem voltak naprakészek. MOL, a külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a 14. doboz, II-28. csomó, 40.986/Bé.-1945.

131 Hogy az első hetek-hónapok nem lehettek könnyűek, hogy az idegen környezetbe való beilleszkedés mennyi problémával járhatott, arra lásd: *Albert*, 1983. és lásd az 50. dokumentumot.

2. KITELEPEDÉS VAGY EMANCIPÁCIÓ? A MOLDAVI CSÁNGÓ-MAGYAROK A „NÉPI DEMOKRÁCIA” ÉVEIBEN (1945–1959)

2. 1. A kivándorlási láz folytatódása a világháború után

A 2. világháború alatti magyar kormányok hiába szerették volna, hogy minél több csángó-magyar áttelepedjen Magyarországra – mint láttuk –, különféle okok miatt a felkínált lehetőséggel csak igen kevesen tudtak élni. Akik kénytelenek voltak otthon maradni, a háború után joggal gondolhatták, hogy ami nem sikerült korábban, az majd most, amikor mindkét országban „demokratikus” (szovjetbarát) kormány van hatalmon, menni fog. Arról nem volt – nem is lehetett – tudomásuk, hogy a magyar külügyminisztériumban az az álláspont kristályosodott ki, miszerint Romániából lehetőség szerint senkit sem szabad befogadni. Az új, Nagy Ferenc kiszagdapárti politikus vezette kormány ugyanis számos forrásból olyan információkhoz jutott, hogy a – magát „magyarbarátnak” hirdető – román vezetés a béketárgyalások lezárulása előtt, amennyire csak lehet, „magyartalanítani” szeretné Erdélyt.¹³²

Emiatt hiába kereste fel 1946 májusában egy pusztinai és egy lézpedi csángó-magyar a Magyar Missziót¹³³ aziránt érdeklődve, hogy a két falu lakói, valamint „a más községekben élő csángók” nagy része „milyen körülmények között és hogyan tudnak Magyarországra költözni”, mert biztató szónál más egyebet nem kaptak.¹³⁴

A külügyi vezetés annak ellenére volt elutasító ebben a kérdésben, hogy a csángó-kérdés egyik legismertebb szakértője, Domokos Pál Péter – a Szent László Társulat alelnökével, Beresztóczy Miklóssal együtt – egy elaborátumban a csángók hazahozatalát szorgalmazták. „Meg kell nyerni őket a [ki]telepedés ügyének. A munkát egy-két papjuk útján és a már kitelepültek rokoni kapcsolatai útján lehet és szabad elkezdni.” – írták. Az agitációt követően a két állam „a nagyhatalmak tudtával és beleegyezésével” állapotodjon meg a csángók kitelepedéséről, ugyanis „pillanatig sem szabad őket tovább Románia kezében hagyni, mert akkor ha ott maradnak, menthetetlenül elpusztulnak a magyarság számára.”¹³⁵

A csángó-magyarokat számos tényező ösztönözte a kivándorlásra. Az egyik – mondhatni – hagyományos: a magyar nyelvű liturgia tilalma, a magyarul tudó papok hiánya. Ráadásul ha kérvényezni merészelték, hogy magyar lelkészt küldjenek közéjük, „úgy a pap nem átalja Krisztust ajkára véve azt válaszolni, hogy Jézust és a hitet sérti ez a kívánság.”¹³⁶

A 2. világháború után azonban a rég meglévő sérelmek mellé újabbak is keletkeztek. A magyarellenes nacionalizmus magasra csapó lángjai a Moldvában élő

132 Bővebben lásd: Vincze, 1999. 72–74.

133 A két vesztés ország, Románia és Magyarország a békeszerződés aláírásáig nem tarthatott fenn hivatalos diplomáciai kapcsolatot, ezért ún. politikai missziókat létesítettek a másik ország fővárosában.

134 Lásd az 52. dokumentumot.

135 Lásd az 51. dokumentumot.

136 Lásd az 52. dokumentumot.

nép csoportot is elérték, minek következtében volt, ahol azzal fenyegették meg a csángó-magyarokat, hogy a németek után őket is kihurcolják a Szovjetunióba: „Aszonták idegenek vagyunk, s fel akartak gyűtteni münköt, hogy vigyenek Oroszországba, met magyarok vagyunk. [...] Utolján elmentek a mi apáink a község házára, hogy hát hagyjanak, ne vigyenek minket, met mik románok vagyunk. Vótak osztán civilek es németek, a szomszéd faluból, elvitték azokat” – mondta egy ojtói csángó évtizedekkel később Gazda Istvánnak.¹³⁷

A földreform során több helyen szándékosan kihagyták az igényjogosult csángó-magyarokat a földjuttatásból.¹³⁸ A földkérdés évszázados probléma volt azon a vidéken is (az 1907-es romániai parasztfelkelésben ezért vett részt olyan sok csángó falu), emiatt ez igen komoly sérelme volt a megélhetési nehézségekkel küszködő csángó-magyaroknak. Mivel egész Romániában agrárnépesség-felesleg volt 1945-ben is, vagyis az igényekhez képest túl kevés volt a szétosztható földbirtok, a ve-gyes etnikumú régiókban általában a kisebbségek (itt éppen a csángó-magyarok) rovására hajtották végre a földreformot.

A földreform anomáliái mellett ráadásul Moldvát az évszázad egyik legnagyobb aszálya sújtotta 1946–47-ben.¹³⁹ Ez a természeti csapás sokakat arra kényszerített, hogy máshol keressék a boldogulásukat. A csángók tömegei lépték át ekkor a Kárpátokat, hogy a családjuknak betevő falatot szerezzenek. Sokan mentek dolgozni a Szászföldre, a Bánátba és Erdély magyarlakta vidékeire,¹⁴⁰ de akadtak olyanok is, akik a hosszan tartó szárazság okozta éhínség miatt egyenesen Magyarországra szerettek volna vándorolni.

Végezetül nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az 1941–44 folyamán Magyarországra kikerült csángó-magyarok példája is igencsak hatott. Mint korábban említettük, a háború alatt (és 1945 után) a kitelepültek rendszeresen leveleztek az otthon maradt rokonokkal, ismerősökkel. Ráadásul néhányan családtagjaikat meglátogatandó, 1945–46-ban vissza tudtak szökni Moldvába. Tőlük is értesülhet-tek arról az otthoniak, hogy a Délvidékről a világháború végén a bukovinai széke-lyekkel együtt el kellett ugyan menekülniük, de a Dunántúlon – a kitelepített svábok falvaiban – végre végleges otthonra leltek, kaptak házat, földet.

A budapesti külügyi vezetést erősen aggasztotta az a hír, hogy Moldvából na-gyobb csángó-magyar tömegek szeretnének átköltözni Magyarországra, akiket ha befogadnak, azzal olyan precedenst teremtenek, amellyel megkönnyítik a románok – korábban említett – „magyartalanító” szándékait. Ezért a külügyminisztérium arra utasította a Magyar Misszió diplomatáit, hogy semmiféle konkrét ígéretet ne tegyenek az áttelepedési feltételek iránt érdeklődő csángó-magyaroknak. Ennek megfelelően a diplomáciai képviselőt a pusztinai és a lézpedi földművest is az-zal igyekeztek megnyugtatni, hogy „a béketárgyalások alkalmával szószólójuk lesz a Magyar Köztársaság. Ez mindent meg fog tenni, hogy legyen magyar papjuk,

137 *Gazda*, 1993. 135.

138 Egy 1945 után Magyarországra kijutott lányikának, Laczkó Istvánnak román szomszédai azt vág-ták az arcába: „Te Pista, menj Magyarorszába és szerezz földet ott, nem itt, ez román föld, ha nem tudnád.” Lásd az 55. és az 52. dokumentumot.

139 Lásd az 53. dokumentumot.

140 *Gazda*, 1993. 136–139.

jegyzőjük, tanítójuk.”¹⁴¹ A moldvai csángó-magyarok ügye azonban a béketárgyalások alatt nem került terítékre. A magyar kormány ugyanis kezdetben a határmódosítást erőltette, majd amikor kiderült, hogy a nagyhatalmak ezt nem támogatják, az utolsó pillanatban megkíséreltek a magyar és a román békeszerződésbe belevetetni egy kisebbségvédelmi záradékot (amely talán a csángók helyzetén is javított volna, ha a gyakorlatban is érvényesülnek az előírásai). Ám ez utóbbi már jócskán elkésett akció volt, és ebből sem lett semmi.¹⁴²

A csángó-magyarok – minderről nem tudván – továbbra is abban reménykedtek, hogy sikerül valami úton-módon kitelepedniük. 1946 októberében a Budapesten a Magyar Áttelepedési Kormánybiztosságnál megjelent két, a Dunántúlon már letelepedett csángó (akik visszaszöktek egy kis időre a családjaikhoz), és közölte, hogy Pusztina fele ki szeretne telepedni Magyarországra. Azt is elmondta, hogy a Groza-kormány „magyarbarát” propagandája, a sok ígéret ellenére a helyzet változatlan: „A lészpedi csángó magyarság r. kath. egyházi bizottsága mintegy 400 lélek nevében kérte a Bacău megyei r. kath. esperest, hogy a templomban állítsák vissza a magyar istentiszteletet, mivelhogy arról értesültek, hogy a kisebbségeknek Románia megadja a teljes kisebbségi jogokat. Erre a kérésükre az esperes azt válaszolta, hogy r. kath. papot nem kapnak, még 10 év múlva sem. Az istentisztelet anyanyelvi kérdése pedig el van intézve. Az istentiszteletet román nyelven kell folytatni...”¹⁴³

Nem csoda, ha ezek után azokban a falvakban, ahonnan a világháború alatt több-kevesebb csángó-magyar kikerült Magyarországra, az otthon maradtak közül sokan készülődtek áttelepedni. A készülődést 1947 tavaszán egyfajta suttagó propaganda is erősítette. Elterjedt ugyanis az a hír, hogy „Magyarország elfogadja a magyarjait. Aki ki akar menni, azok akkor menjenek Bukarestbe, csináltassanak pasaportot, el lehet adni mindent, s menjenek ki Magyarországra.”¹⁴⁴ Részben ennek hatására többen érdeklődtek a magyar diplomáciai képviselőten, hogy miként lehet a megfelelő papírok beszerzése után Magyarországra telepedni.

Az első csoportnak még szerencséje volt (vagy a kenőpénz segített?), így 1947 februárjában 13 lányiki család (96 fő) áttelepedhetett Magyarországra.¹⁴⁵ Amikor pár hónappal később, május elején egy újabb csoport (119 család) szeretett volna a Magyar Politikai Misszió segítségével áttelepedni, a belügyi hatóságok azt közölték, hogy ahhoz nem járulhatnak hozzá, mert még a magyar–csehszlovák lakosságcsere egyezmény keretében Magyarországra érkezők „letelepítését sem tudták teljes mértékben megoldani.”¹⁴⁶

Néhány nappal később azonban újabb csoport, illetve képviselője jelentkezett a diplomáciai képviselőnél: Ignác István 94 lészpedi csángó család nevében kereste fel a Missziót azzal, hogy ők is át szeretnének telepedni. A magyar hatóságok azonban megrémültek: miként a külügyminisztérium egyik feljegyzéséből kiderül, attól tartottak, hogy „fentiek repatriálása maga után vonhatja az egész moldvai csángó-

141 Lásd az 52. dokumentumot.

142 Minderről bővebben lásd *Vincze*, 1999. 5–28.

143 Lásd az 54. dokumentumot.

144 *Gazda*, 1993. 139.

145 Lásd az 55. dokumentumot.

146 Lásd a 60. dokumentumot.

ság áttelepülését”.¹⁴⁷ (A kiemelés tőlünk.) Tehát míg 1941 és 1944 között az akkori magyar hatóságok, kormánytényezők támogatták a csángó-magyarok tömeges áttelepedését, a megváltozott körülmények miatt most Budapesten kimondottan el-lezték azt.

A megváltozott álláspontot a 101 pusztinai, lézpedi és klézsei csángó kálváriája világítja meg legjobban. A szerencsétlen 24 család – feltehetően felülve az utólag alaptalannak bizonyuló „suttogó propagandának” (mármint hogy Magyarországon az áttelepülőket a kitelepített svábok földjeit megkapják) – lemondván a román állampolgárságról, eladván minden ingó és ingatlan vagyonukat – némely lelkiismeretlen bukaresti ügyvéd közreműködésével (jó nagy pénzért) román kitelepítő útlevelet csináltatott, de azt nem tudták, hogy a repatriáláshoz szükséges a magyar állam befogadó vízumai is. Ez csak akkor derült ki, amikor a csoport valamikor május végén¹⁴⁸ Kürtösre ért, és a magyar hatóságok a megfelelő okmányok hiányában nem engedték be őket az országba.¹⁴⁹ A 101 csángó hányattatása egész nyáron tartott, a budapesti illetékesek hajthatatlanok voltak. Annak ellenére, hogy a Külügyminisztériumban értesültek arról, hogy a csángók „a legkétségbeesettebb helyzetben” vannak és „élelmük egyáltalán nincsen, úgyhogy az éhhalállal küzdenek”,¹⁵⁰ folyt a bürokratikus huzavona. Magyar részről arra igyekeztek rávenni a román kormányt, hogy fogadják vissza – a már állampolgárságukról lemondott – csángókat, és kárpótolják őket az elkótyavetyélt vagyonukért. A Groza-kormány ugyan ígéretet (fölvetődött, hogy a Bánátban telepítik le őket),¹⁵¹ ám ebből nem lett semmi. 1947. augusztus 5-én már Rajk László belügyminiszter is azt javasolta a Minisztertanácsnak, hogy – kivételesen – engedjék be a családokat.¹⁵² Ebbe azonban a Dinnyés-kormány nem ment bele, ugyanis román viszonylatban már egy éve az volt egyik problémájuk, hogy miként tudnák visszaküldeni azokat a személyeket, akiket a román hatóságok – különféle mondvacsinált indokokkal – önkényesen Magyarországra toloncoltak.¹⁵³ Ha pedig a csángókat befogadják – az mégiscsak precedensnek számít, amitől pedig mindenképp tartózkodni akartak. Emiatt aztán majd’ fél év hányódás után, szeptemberben a csoport nagy része – nincstelen földönfutóként,¹⁵⁴ szégyenszemre – kénytelen volt visszatérni a szülőfalujába.

147 Lásd az 58. dokumentumot.

148 A 24 család Kürtösre érkezésének pontos időpontja az eddig megismert iratokból nem deríthető ki. Sem a Magyar Honvéd Határőr Parancsnokság iratai, sem a külügyi iratok közt nincs nyoma ennek. Egy klézsei csángó úgy emlékezik vissza, hogy édesapja „májusba valamikor ment el”. (*Gazda*, 1993. 139.) Az augusztus 4-én a budapesti KEOKH-nál megjelent csángók azt közölték, hogy a csoport akkor már 5 hete vesztegel Kürtösön. Lásd az 62. dokumentumot.

149 Lásd az 59. dokumentumot.

150 Lásd az 59. dokumentum jegyzetét. („Nagymámán, hogy nem máj vesszenek el a gyermekek, szedegette a búzafejeket, s avval ebéltette a gyermekeket” – meséli egy klézsei csángó asszony. *Gazda*, 1993. 139.)

151 Lásd a 67. dokumentumot.

152 MOL, a Külügyminisztérium adminisztratív iratai Románia, XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d csomó, 3369/pol-1947. (Más forrás 24 családot említ, az augusztus 5-i aradi „Szabadság” pedig 21-ről ír.)

153 MOL, a Magyar Honvéd Határőr Parancsnokság iratai XIX-B-10, a határőrizettel kapcsolatos anyagok, 1. doboz, 29. ő. e., 6.072/1946.

154 Az egyik pusztinai levelében olvashatjuk, hogy volt aki – mivel a házat az indulás előtt eladta – hazatérése után kénytelen volt sátorban lakni. Lásd a 74. dokumentumot.

A csoport egy kisebb részének, hat családnak azonban valamilyen úton-módon csak sikerült áttelepednie. Két klézsei asszony elbeszélése szerint néhányan (talán ketten)¹⁵⁵ átszöktek a „zöldhatáron” („nagyapa avval a lézpedi Facsaras Ferencvel ott csúsztak haslag [át] a határon”) és Budapesten valamelyik miniszternél(?) kijárták, hogy kapjanak beutazási vízumot: „S mikor jöttek a zigazsággal, ott vót hat család. Ki lézpedi, ki klézsei, ott a határnál. S akkor, amikor nagyapa hozta a zigazságot Pestről, akkor őket átengedték.”¹⁵⁶ (Mivel a csángó-magyarok „minden ügyekkel, kérésükkel” Domokos Pál Péterhez fordultak,¹⁵⁷ joggal feltételezhető, hogy ez ügyben is ő volt a közbenjáró.)

Voltak tehát, akiknek sikerült „kijárni”, hogy áttelepedhessenek Magyarországra. És olyan is akadt, aki végső elkeseredésében a „zöld határon” akart átszökni, hogy a szüleivel találkozhasson: egy ismeretlen nevű csángó 1947-ben a már Száráson élő szüleinek írta, hogy ha nem kapja meg a beutazási engedélyt, „akor én meg indulok meni ki nagy várodra, egy kerest anyám hoz és ott von egy ismerésem akinek von földje odaát [tehát ún. kettősbirtokos – V. G. megj.] és amikor ők menek dolgozni oda, én is át szököm magamot...”¹⁵⁸ Az illegális határátlépés azonban 1947–48-ban már nem volt veszélytelen dolog, ugyanis a román határőrök sokszor felszólítás nélkül lőtték azokra, akik megkíséreltek a zöld határon bejutni Magyarországra.¹⁵⁹

Amikor a lézpedi Ignác István szembesült a magyar hatóságok elutasító hozzáállásával, elkeseredetten kérdezte Domokos Pál Pétertől: „Akarnám tudni, mert ném lehet nekünk méni? Csak azt gondolják meg magik, hogy minden nemzet ményen az anya országába. Például a lengyelek mennek Lengyel Országba, a tótok Erdelből elmentek Csehoslovaciába, a zsidók mennek Polestinába.”¹⁶⁰ Csak nekünk van setetcseg, a csangoknak...”¹⁶¹ Joggal volt elkeseredve, hiszen az esetek egy jó részében – mai kifejezéssel élve – családgyesítésről lett volna szó, mivel az 1941 után kiköltözöttek otthon maradt családtagjai akartak szeretteik után menni. Nem csoda hát, hogy egyesek képtelenek voltak beletörődni, hogy nem láthatják viszont a gyermekeiket, a családtagjaikat. 1948-ban és 1949-ben Magyarországra kiküldött levelekből¹⁶² még mindig arról értesülhetünk, hogy egyesek tovább próbál-

155 Valószínűleg arról a két csángóról van szó, akiről a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) 1947. évi augusztus hó 4-i jelentésében van szó. Lásd a 62. dokumentumot.

156 *Gazda*, 1993. 140–141.

157 Lásd a 69. dokumentumot.

158 MTAK, Domokos Pál Péter-hagyaték, Ms. 5172/171. Kézzel írt levél.

159 „A határrendőrség felhívja a figyelmet, hogy szigorú intézkedéseket foganatosítottak a határ mentén, és a legújabb rendelkezés szerint a határrendőrségnek felszólítás nélkül is fegyvert kell használnia azok ellen, akik a tilos zónába szöknek.” – olvashatjuk a kolozsvári *Világosság* 1947. augusztus 22-i, *Agyonlőttek 6 jogtalan határátlépőt* című cikkében. (Eredeti kiemelés.)

160 1947 nyarán kétoldalú egyezmény keretében mintegy 15 000 cseh és szlovák telepedett át Csehszlovákiába, ugyanekkor a bukovinai lengyelek egy része is átszökött az anyaországába. Ugyanebben az évben legálisan vagy illegálisan hozzávetőlegesen 40 000 zsidó „alijázott” Palesztinába. Lásd *Šandru*, 2003. 376–401.

161 Lásd a 69. dokumentumot.

162 Lásd a 75., 76. és 77. dokumentumokat. (A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában lévő Domokos Pál Péter-hagyatékban még számos olyan levél található, amelyből az derül ki, hogy pusztinai, lézpedi csángók 1948-ban is reményedtek abban, hogy csak megkapják a kitelepedési engedélyt.)

koznak, ám hiába. Most már nem csak a magyar, hanem a román hatóságok is elutasították az áttelepedési kérelmeket. Mivel pedig a magyar hatóságoknak még mindig az jutott a tudomására, hogy Erdélyben és Moldvában tovább folyik kitelepedés melletti agitáció, a budapesti kormány március végén közleményben szögezte le, hogy „Magyarországra betelepítés nincsen, [...] a magyar határóralakulatok senkit sem engednek be Magyarországra.”¹⁶³

Összességében a második világháború után csupán néhány tucat család, összesen 219 személy tudott áttelepedni Magyarországra.¹⁶⁴ Mindazonáltal figyelemre méltó, hogy a hírek szerint 1948 nyarán már a Groza-kormány kérte Budapestet, hogy az ne fogadja be a kitelepülni szándékozókát, „mert ha minket befogad [Magyarország], akkor a többi Magyarok is átmennek mind Magyarországra és ez politikailag nehéz kérdés” – írta egy hidegkúti csángó a magyarországi sógorának.¹⁶⁵ Valóban nehéz kérdés lehetett, hiszen ekkor már azon volt a román kormány, hogy a csángó-magyarok a szülőföldjükön boldoguljanak.

2. 2. A sztálinista Románia csángó-politikája

Miközben 1947 folyamán, amikor csángó-magyarok százaai még mindig áttelepedési engedélyért ostromolták a magyar külképviseletet – látványos fordulat következett be Bukarest csángó-politikájában. Ez természetesen nem volt független az országban végbemenő politikai változásoktól. Ez az az év, amikor az 1946. november 19-i (jókora csalásokkal) megnyert parlamenti választásokkal a hatalmát megszilárdító Román Kommunista Párt nekilátott felszámolni a polgári ellenzékét, és megindította hadjáratát a vele következetesen szembenálló római katolikus egyházzal szemben. Az „antiklerikális harcban” az RKP támaszkodhatott a magyar kisebbség kommunista irányítású érdekvédelmi szervezetére, a Magyar Népi Szövetségre, ugyanis kiválóan össze lehetett kapcsolni az MNSZ-nek a csángók nyelvi jogaiért folytatott küzdelmét a római katolikus egyházzal szemben indított offenzívával. (Erre utalt Czikó Nándor, az MNSZ „csángó-felelőse” Iklódi Dezső követségi tanácsosnak 1947. július elején: „A jövő héten az RKP-tal karöltve parlamenti támadás indul a katolikus egyházpolitika és a román kultuszminisztérium ellen a csángók nyelvi jogaiért.”¹⁶⁶)

Az MNSZ-nek éppen kapóra jött a csángókérdés fölkarolása, ugyanis azt a fajta érdekkijáró, érdekérvényesítő tevékenységet, amelyet a parlamenti választások előtt még úgy-ahogy folytathatott – az RKP vezetésének megváltozott álláspontja miatt –, lassan abba kellett hagyni.¹⁶⁷ Amikor az MNSZ szorgalmazni kezdte a magyar iskolák létesítését (és kezdetben még a magyar nyelvű misék bevezetését), azt a látszatot tudta fönntartani, hogy még mindig a magyar kisebbség érdekképviseleti szerve, és nem egyszerűen a párt szócsöve. (Ezzel nem azt akarjuk állítani, hogy Czikó Nándort vagy másokat, akik az iskolák szervezésében részt vettek, ki-

163 Lásd a 72. dokumentumot.

164 *Hajdú*, 1992. 53.

165 Lásd a 75. dokumentumot.

166 Lásd a 61. dokumentumot.

167 Bővebben lásd *Vincze*, 1999. 279–286.

zárólag ilyesféle számítások vezették, csupán arra utalunk, hogy pártpolitikai szempontból is támogatható volt a dolog.)

A csángóföldi szervezőmunka előzményei még 1946-ra nyúlnak vissza. Ennek az évnek a nyarán Czikó Nándor, az MNSZ egyik (szélsőbalos) országos alelnöke és a kolozsvári Móricz Zsigmond Kollégium egyik diákja, Antal Árpád felkerestek néhány Bákó megyei csángó-magyar települést (Lujzi-Kalagor, Rácsila, Lészped, Újfalú, Nagypatak, Forrófalva és Trunk).¹⁶⁸ Ezután a szövetség sajtójában több cikk¹⁶⁹ foglalkozott a csángók szenvedéseivel (a korabeli MNSZ-lapokból jól látszik, hogy a csángó-kérdés 1946 őszén az MNSZ választási kampányának részévé vált. (Jól mutatja ezt Kurkó Gyárfás országos elnök egy szeptember eleji csíkszeredai kijelentése is: „a moldvai magyarság jóléte az MNSZ szívügye”.¹⁷⁰) Szeptember végén már azt jelentették az MNSZ lapjai, hogy a kommunisták-vezette szövetség száz darab imakönyvet küld ki a csángóknak. „Az imakönyvek eljuttatása Bákó megyébe kezdete annak a felvilágosító munkának, amellyel a Magyar Népi Szövetség a Groza-kormány megértő nemzetiségpolitikájával karöltve, az anyanyelven folyó kulturális felemelkedéshez kívánja eljuttatni Moldova elhagyatott sorsú magyarságát” – írta az MNSZ lapja.¹⁷¹

A moldvai csángók ügye a választások után egy időre háttérbe szorult, és csak 1947 nyarán került ismét az érdeklődés homlokterébe, amikor Czikó Nándor újabb látogatást tett Moldvában.¹⁷² Ennek egyik következménye az lett, hogy kezdeményezésére néhány lelkes csángó kommunista három faluban (Lészpeden, Újfaluban és Klézsén) megalakította a helyi MNSZ-szervezetet, melyeket a későbbiekben újabbak követtek. Ezt a szervezőmunkát a román állambiztonság helyi emberei – régi beidegződéseik okán – annak ellenére tartották magyar „soviniszta” akciónak,¹⁷³ hogy az a hatalmi párt, az RKP támogatását élvezte. (Mindazonáltal már ekkor is volt, aki ellenezte az MNSZ csángóföldi aktivitását: Camil Suciú nemzetiségügyi államtitkár, Groza miniszterelnök bizalmasa 1947 szeptember végén Gyallay-Pap Domokos követségi titkár előtt kijelentette: „nem helyes a népi szövetségi politika csángó-kérdésben sem, akik közé a napi politika jelszavával vonultak be, és ezzel megzavarták, bomlasztották a csángók sorait, ahelyett, hogy egy, a csángók számára kedvesebb, közelebb álló gondolat jegyében fogták volna őket össze.”¹⁷⁴)

Ahol még többségben voltak a magyar nyelvű csángók, bizonyos népszerűsége

168 *Andreescu – Nastasă – Varga*, 2002. 438–444.

169 Például: *Világosság*, 1946. szeptember 3. („A Magyar Népi Szövetség nagyszabású akciót indított a moldvai csángók felkarolására”), *Népi Egység*, 1946. szeptember 12. („Hatvanezer moldvai csángónak visz iskolát a Magyar Népi Szövetség.”)

170 *Népi Egység*, 1946. szeptember 5.

171 *Népi Egység*, 1946. szeptember 30. Antal Árpád határozottan cáfolja, hogy a kolozsvári ferencesek nyomdájában ebben az időben sor került volna imakönyvek kinyomtatására – mint ahogy a cikk állítja. Lásd *Antal*, 2002. november, 119.

172 *Világosság*, 1947. augusztus 11. („A Világosság eredeti tudósítása Czikó Nándor képviselő moldvai körútjáról.”)

173 Lásd a 57. dokumentumot.

174 MOL, a Külügyminisztérium TÜK-iratai 1945–1964, Románia, XIX-J-1-j, 11. doboz, 5/f csomó, 185/pol.-1947.

tett szert az MNSZ. Volt, ahol azért, mert nyilvánosan kiállt a magyar nyelvű misék bevezetése mellett (Pusztinán azért csatlakozott a falu fele a szövetséghez, hogy „hozzanak egy magyar papot és tanítót”¹⁷⁵), máshol azért sikerült megszervezni a helyi tagozatot, mert az mégiscsak „magyar szövetség”.¹⁷⁶ Néhány forrásunk alapján azonban megkockáztatjuk azt a föltevést, hogy egyes falvakban a helyi MNSZ-szervezet inkább felső akarat, semmint alulról jövő igény következtében jött létre. (Bogdánfalván például úgy toboroztak az MNSZ-be, hogy azoknak, akik beléptek, kifizették a somlyói búcsú utiköltségének a felét.) A tartózkodás a fő oka az lehetett, hogy köztudott volt a csángók körében (is), hogy úgy országos, mint megyei szinten ateista kommunisták vezetik a szövetséget,¹⁷⁷ akik élesen szemben állnak a katolikus egyházzal. Ezért aztán azok a „deákok”, akik kezdetben elvállalták a helyi szervezet vezetését, előbb-utóbb felismerték: „Istennek és ördögnek” szolgálni egy időben nem lehet.¹⁷⁸

Az RKP kezdetben nem csak az MNSZ-nek a csángók közt folyó agitációs-szervező munkáját támogatta, hanem a magyar tannyelvű iskolák felállítását is, mert úgy gondolták, hogy a nagyarányú analfabétizmus visszaszorításával, az anyanyelvű művelődés elterjesztésével a csángókat „ki lehet vonni az egyház befolyása alól”,¹⁷⁹ és a köztük folytatott *kommunista propaganda*, a politikai munka is hatékonyabbá válik. (Bányai László, aki oktatásügyi államtitkárként a csángóföldi magyar iskolák egyik lelkes támogatója volt. Ezt úgy fogalmazta meg 1957-ben, hogy: „az anyanyelvet ápoló iskola, kultúrotthon komoly akadály a babonák, hiedelmek terjesztésének útján, mert jobban közvetíti a dolgozó emberek lelkéhez a szocializmus eszmevilágát, a haladó tudomány eredményeit.”¹⁸⁰)

Az első magyar nyelvű elemi iskolák szervezése 1947 őszen vette kezdetét, az oktatás pedig 1948 első napjaiban kezdődött el. Lészpeden és Klézsén három tanerős, Újfalun (Ferdinándon) és Külső-Rekecsényen pedig egy tanerős iskolákat szerveztek.¹⁸¹ Az ekkor a csángó-magyarok közé ment nyolc tanítóhoz egy pár héten belül újabb nyolc érkezett, az év végén már nyolc magyar tannyelvű elemi iskola működött Moldvában.¹⁸²

Hogy miként épült ki lépésről-lépésre a moldvai magyar iskolahálózat – megbízható, részletes statisztikák hiányában – egyelőre nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy az első iskolák szervezése után két évvel, 1949 szeptemberében huszonkét magyar tannyelvű elemiben tanítottak Moldvában. Az oktatásügyi minisztérium

175 Lásd a 74. dokumentumot.

176 *Gazda*, 1993. 145.

177 A klézsei Demse Ádámné szerint: „A nép nem igen kedvelte a magyar szövetséget. [...] Kommunisztok voták!” *Gazda*, 1993. 145.

178 *Tánczos*, 1996. 221–222.

179 Kerekes Irma tanítónővel azt közölte 1948 elején a bákói prefektus, hogy szervezzék meg a magyar iskolákat, „és a csángókat vonjuk ki az egyház rabságából.” *B. Kovács*, 1997. 286. (Kerekes Irma komolyan vette a feladatát, ezt tükrözi az egyik harcos szellemű írása is: Egyre élesedik a harc a bákói csángók és az egyházuk élén álló reakciós papok között. In: *Romániai Magyar Szó*, 1949. január 21.)

180 *Bányai*, 1957. 272.

181 A magyar iskolába Lészpeden a 272 gyerekből 150-et, Klézsén pedig a 413-ból 400-at irattak be a szülők.

182 *B. Kovács*, 1997. 294–295.

statisztikai hivatalának egy 1951. január 25-i feljegyzése¹⁸³ szerint Bákó tartomány¹⁸⁴ tíz falujában volt magyar óvoda, és harmincegy településen működött magyar tannyelvű elemi iskola (huszonnégy 4 osztályos, négy 7 osztályos, és három tagozat). Egy feltehetően 1952-ben készült kimutatásban¹⁸⁵ azonban már harmincöt olyan Bákó tartománybeli település van felsorolva, ahol működik magyar iskola. Hogy az 1948 és 1953 közötti időszakban összesen hány magyar tannyelvű elemi működött, pontosan nem tudjuk. Mezeiné Kerekes Irma, aki 1948 és 1951 közt a magyar iskolák bákói tanfelügyelője volt, úgy emlékszik, hogy 43 iskola és 8 óvoda működött az ő idejében.¹⁸⁶ Bartis Árpád, az Oktatásügyi Minisztérium Nemzetiségi Vezérgazgatósága tanfelügyelője szerint összesen mintegy 40 iskolaegység működött, hozzávetőlegesen 120 tanerővel.¹⁸⁷

Itt kell megjegyezzük, hogy az elmúlt fél évszázadban széles körben elterjedt az, hogy 100 magyar iskolája volt a csángóknak.¹⁸⁸ Ezt az eddig megismert források alapján nem tartjuk valószínűnek. Feltehetően egy olyan, az ötvenes évek elején elterjedt (elterjesztett?) „legendáról” van szó, amely a párt pozitív kisebbségpolitikáját volt hivatott alátámasztani.

Bár a viszonylag nagy számú magyar tannyelvű iskola meglelte első ránézésre nagyszerű eredménynek látszik, ide kívánczok néhány megjegyzés.

1.) Bákó tartományon kívül nem sikerült magyar iskolákat létrehozni. Így nem szerveztek magyar iskolát az északi csángók központjában, Szabófalván¹⁸⁹ és környékén vagy délen, a Putna tartománybeli Gajcsána-Magyarfaluban, Vizántán és Ploszkucényban sem.¹⁹⁰

2.) Az elszórt iskolastatisztikai adatok vajmi keveset árulnak arról, hogy tanévenként (vagy akár év közben) hogyan változott a magyar tannyelvű iskolák száma. Egyazon tanévben ugyanis előfordult, hogy az egyik faluban megszűnt a magyar iskola – például Bogdánfalván csak két évig működött –, míg máshol éppen újat hoztak létre. (Az iskolák megszűnéséről természetesen a korabeli kommunista sajtó nem számolt be, csak az újabb osztályok beindításáról olvashatunk a lapokban.)

183 Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL), Bányai-hagyaték, 923. fond, 3. ó. e., T. Marinescu kézzel írott följegyzése: „Regiunea Bacău, l. maghiară”.

184 Az 1950-es közigazgatási reform felszámolta a hagyományos megyerendszert, és szovjet mintára tartományokat hoztak létre.

185 A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday-Gyűjteménye (DRE RGY), Bányai-hagyaték, C/189. fond, 1. doboz, sz. n.

186 B. Kovács, 1997. 297.

187 Bartis Árpád: kéziratban maradt írása. (A cikk *A Hét* számára készült 1980-ban, de már nem jelenhetett meg.) Fénymásolata a szerző tulajdonában.

188 Lásd a 89. és a 93. dokumentumokat, és *Domokos*, 1979. 96. A *Jelentés Erdélyből* címet viselő, 1977-es dokumentumban az áll, hogy 1958-ig 72 magyar iskola működött Moldvában. A dokumentumot közli Vincze, 2003. 318–329.

189 Lakatos Demeter egy 1958. május 10-i levelében arról tájékoztatta Domokos Pál Pétert, hogy még az előző év őszén Szabófalváról 10 gyerek „elment iskolába és egy fiú egyetemre.” Az nem derül ki a levélből, hogy melyik magyar iskolában tanultak a szabófalvi csángó gyermekek. MTAK, Domokos Pál Péter-hagyaték, Ms. 5172/22. Kézzel írt levél.

190 1951-ben még tervbe volt véve, hogy ott is szerveznek magyar iskolákat, de ez végül is nem valósult meg. Lásd a 83. dokumentumot.

3.) A már hivatkozott kimutatás¹⁹¹ szerint a szinte színtiszta csángó-magyar Budán csak román iskola működött, Lujzi-Kalagoron pedig a magyar iskolába csupán 12 diák járt, míg a románba 399, Újfaluban (N. Bălcescu) nyolc, illetve 130, Külső-Rekecsényben 13, illetve 112, Ojtozon 63, illetve 266.

Óhatatlanul fölvetődik a kérdés: mivel magyarázható az, hogy a döntően magyar anyanyelvű csángók-lakta falvak egy részében a szülők inkább a román tan nyelvű iskolába küldték a gyermekeiket, és nem a magyarba?

Bár az iskolastatisztikák azt sejtetik, hogy 1948-tól szépen fejlődött a magyar nyelvű oktatás Moldvában, a korabeli dokumentumokból¹⁹² azonban kiderül, hogy rengeteg problémával küszködtek a magyar iskolák. A magyar nyelvű oktatástól való idegenkedés egyik nyilvánvaló oka anyagi-technikai jellegű volt. Az újonnan szervezett magyar iskolák ugyanis nem rendelkeztek megfelelő helyiségekkel, ezért huzamosabb ideig tanításra alkalmatlan épületekben húzták meg magukat (előfordult, hogy éveken keresztül más-más magánháznál működött a magyar iskola), egészen addig, míg végül nagy áldozatokkal új iskolát nem építettek. (Elsőként Lészpeden építettek – közös munkával – kimondottan a magyar oktatás céljára iskolát.) Az épületkérdés is azt mutatta, hogy az esetek egy jelentős részében a magyar iskolák mostoha bánásmódban részesültek a helyi közigazgatási- és párt-szervek részéről, hiába kapták meg a támogatást a csángó-magyar lakosságtól. Sok esetben télen nem volt elegendő tüzelője az iskolának, hiányoztak a tankönyvek, a szemléltető eszközök.¹⁹³ Ezt a szegénységet aztán az „egyházi reakció” (és az ugyancsak ellenérdekelte román tanítóság) ki tudta használni a magyar iskolával szembeni hangulatkeltésre.

Az anyagi nehézségek mellett azonban nem feledkezhetünk meg a személyi problémákról sem. Bár az eredeti elképzelés az volt, hogy Moldvába csak önkéntesek mennek, a tanítók egy része kényszerből került ki a csángók közé. Egyeseknek a tanítóképző elvégzése után, az oktatási hatóságok határozata miatt kellett Moldvába menniük, de olyan is akadt, aki „rossz családi származás” („kulák” vagy katonatiszt szülő stb.) miatt gondolta, hogy jobb lesz „eltűnni” Erdélyből, és ezért ment ki Moldvába tanítani.¹⁹⁴

Voltak, akik egyenesen úgy érezték, mintha „Szibériába száműzték” volna őket, és amint lehetett, valamilyen ürüggyel igyekeztek megszökni.¹⁹⁵ Figyelembe kell venni azt is, hogy sokan a Moldvában tapasztalt, számukra addig elképzelhetetlen nyomor miatt akartak minél hamarabb visszamenni Erdélybe. Kerekes Irma, a Bákó megyei magyar iskolák tanfelügyelője egy 1952. január 6-i levelében¹⁹⁶ arról számol be, hogy a tanítóhiány miatt újból négy iskolát kellett bezárni.

191 PIL, Bányai-hagyaték, 923. fond, 3. ő. e., T. Marinescu kézzel írott följegyzése: „Regiunea Bacău, l. maghiară”.

192 Lásd a 79.–87. közti dokumentumokat.

193 „Tábla nem volt, az ajtóra írtunk” – emlékszik vissza Mezeiné Kerekes Irma a kezdeti nehézségekre. Lásd: B. Kovács, 1997. 291.

194 *Sylvester*, 2001. 142 skk.

195 PIL, 923. fond, 3. ő. e., Ambrus Berta 1951. június 11-i nyilatkozata.

196 DRE RGY, Bányai-hagyaték, C/189. fond, 1. doboz, dátum nélküli följegyzés. (Érdekes, hogy a vele készült beszélgetésben Kerekes Irma úgy emlékezett, hogy 1951. szeptember 1-jén ment vissza Erdélybe, ám a fennmaradt hivatalos iratok szerint még 1952-ben is Moldvában volt.)

Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy a szinte állandósuló tanítóhiányt a főlőbb hatóságok azzal próbálták meg főlszámolni, hogy a csángók soraiból igyekeztek ki képezni tanítókat. 1951–52 telén ezért beszerveztek 25 csángó fiatalot, akik vállalták, hogy Székelykeresztúron részt vesznek egy 8 hónapos – „gyorstalpaló” – tanítóképző tanfolyamon. Végül ezen 18-an vettek részt, majd utána többen magánúton megszerezték a tanítói oklevelet is.¹⁹⁷ Mire azonban a csángó származású tanítókat be lehetett volna állítani az oktatásba, a magyar iskolákat főlszámolták.

Ugyancsak komoly problémát okozott, hogy pályakezdő vagy képesítetlen tanítók is kikerültek a csángó-magyar falvakba, akik jó része egyszerűen nem tudott megbirkózni az eléje tornyosuló feladatokkal. Ráadásul a magyar tanítók egy része (jórészt a székelyek) nem tudott jól románul, részben emiatt „nem tudták megnyerni a nép bizalmát” – írják Bakcsi Miklós és Varga Jenő minisztériumi kiküldöttek jelentésükben.¹⁹⁸

A magyar tanítók magatartása is okot adott olykor arra, hogy a szülők hátat fordítsanak az esetleg korábban oly hön áhított magyar iskolának. (Az egyik faluban az igazgató „erkölcstelen magatartása” miatt az 1950/51-es tanévben beiratkozott 180 gyerek felét a következő tanévben átírátták a román iskolába.¹⁹⁹)

Végezetül arról sem feledkezhetünk meg, hogy a magyar iskolák (és a helyi MNSZ-szervezet) létrehozása eleve megosztotta a közösségek nagy részét.²⁰⁰ Egyfelől szembefordultak egymással a „román-csángók” és a „magyar-csángók”. (Vagyis azok, akik a 19. század második fele óta folyó román asszimilációs politika hatására már végleg a románságba történő beolvadás, a tudati-nyelvi asszimiláció útjára léptek és azok, akik még mindig beszéltek magyarul, és őriztek valamilyen népi szintű magyarság-tudatot.) Súlyos ellentétek keletkeztek az adott közösség különböző státuscsoportjai között is: a tehetősebb gazdák (akiket most „kuláknak” bélyegeztek) korábban is a román nemzetbe történő beolvadást erőltető egyház, illetve a „burzsoá” hatalom pártján álltak, míg a szegényebb (és tanulatlan) rétegek voltak azok, akik inkább igényelték a magyar nyelvű misézést. Most az előbbieket élesen szembenálltak azokkal a magyar tanítókkal, akik a szemükben azt a hatalmat képviselték, amely üldözte őket.²⁰¹ Ezt a megosztottságot, illetve annak mértékét tükrözte olykor az is, hogy egy adott településen a gyermekek mekkora hányadát írátták be a magyar iskolába.

A csángó-magyar szülők, a közösség hozzáállása a magyar iskolához, a magyar tanítókhöz igen eltérő volt. A korábban idézett két minisztériumi kiküldött is kény-

197 PIL, 923. fond, 3. ő. e., Bartis Árpádnak, az oktatásügyi minisztérium nemzetiségi vezérigazgatósága felügyelőjének följegyzése: „A moldvai csángók anyanyelvű iskolai oktatásának és művelődésének távlatai”, valamint László István 1952. január 15-i jelentése a fiatalok „toborzásáról”. DRE RGY, Bányai-hagyaték, C/189. fond, 1. doboz.

198 Lásd a 79. dokumentumot. (Bányai László is elismeri 1955-ben: „...egyed odaküldött magyar tanítók meg nem felelő volta” az egyik oka annak, hogy egyes helyeken nem népszerű a magyar iskola. Lásd *Bányai*, 1957. 272.)

199 Lásd a 87. dokumentumot.

200 Lásd a 74. dokumentumot és *Sylvester*, 2001. 22–23.

201 Lásd Kovács György sztálinista brosúráját, a 78. dokumentumot. A kulákosítás, a közép- és nagygazdákkal szembeni tömeges megtorlás elsősorban az északi, a Románvásár környéki csángókat sújtotta, mert inkább ott voltak jelentősebb földbirtokkal, vagyonnal rendelkező gazdák.

telen volt leszögezni: „túlzás lenne azt állítani, hogy a magyar anyanyelvű csángók egyöntetűen kívánják vagy pláne követelik a magyar nyelvű oktatás bevezetését.”²⁰² Az okokat persze abban látták, hogy a „kulákok”, a „papi reakció” szítja az ellenállást a magyar iskolákkal szemben. Más dokumentumokból azonban kiderül, hogy a probléma sokkal összetettebb volt, és az eddig felsoroltak mellett közrejátszott még az is, hogy sokan féltek nyíltan megvallani magyarságukat. Részben emiatt a magyar iskolába járók száma folytonosan változott, aszerint, hogy kit mennyire tudtak meggyőzni. Rendszeresen kellett a szülőkhöz járni, hogy megnyugtassák őket: „nem kerülnek pokolra”, nem lesz semmi bajuk azért, mert a gyermeküket magyar iskolába adták.

A magyar iskolákkal szembeni agitációban természetesen a „klerikális reakció”, a katolikus papok jártak az élen (akik nem egyszer kijelentették a szentmisén, hogy „a magyar az az ördög nyelve”).²⁰³ De a román tanítók nagy része is ellen-szenvvel viseltetett a magyar oktatással szemben, akik féltették az állásukat, ezért mindent elkövettek, hogy lebeszéljék a szülőket arról, hogy anyanyelvükön tanítassák gyermekeiket. (Volt, ahol azt terjesztették, hogy „azért van gabonabeszolgáltatás, mert kellett nektek magyar iskola!” Máshol lépten-nyomon azt hangoztatták, hogy a magyar nyelv ismeretének semi hasznát sem veszik a gyermekek, mert „aici nu-i Ungaria!”²⁰⁴) Végeredményben a sovíniszta (részben csángó származású) katolikus papság, valamint a román tanítók módszeres, évek óta folyó „meggyőző munkája” (lelki terrorja), valamint a hatóságoktól kiinduló suttogó propaganda és az elnyomó apparátus²⁰⁵ közblépése kellett ahhoz, hogy elérhessék: a szülők kérvényezzék a magyar iskola megszüntetését.

A fenti tényezők mellett azonban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a csángók érdek- és helyzetfüggő identitástudata megkönnyítette a helyi hatóságok, a román tanítók és a papok dolgát, ugyanis a száz éve folyó asszimilációs politika és más egyéb okok miatt²⁰⁶ a még magyarul beszélőknek is igencsak megkopott, meggyengült a magyarságtudatuk.

A magyar tannyelvű moldvai iskolák megszűnésének azonban még sem az előbb felsorolt problémák voltak az okai, hanem a pártvezetés megváltozott magyarság- illetve csángó-politikája. Az 1952-es hatalmi harc után ugyanis a Gh. Gheorghiu-Dej névvel fémjelezhető, a hagyományos román nacionalizmus egyes elemeit a merev sztálinizmussal ötvöző erők szilárdították meg hatalmukat a párt élén.

202 Lásd a 79. dokumentumot.

203 B. Kovács, 1997. 293. (Interjú Mezeiné Kerekes Irmával.) Egy klézsei csángó asszony így mesélte el harminc évvel később: „A tanítók ullianok vótak, az iskolásokat elvitték a templomba es imadkozni, miseéneket énekelni.[...] Egyszer csak hírt adtak, hogy ne iratkozzanak, s ne menjenek magyar iskolába, met a magyarok nem hisznek a zIstenbe. S az úgy ment szájról szájra, s akkor az egyik es visszahúzta magát, nem ment többet a magyar iskolába, másik még, s úgy, hogy kicsi [kevé]s] gyermek maradt, s felbomlott.” *Gazda*, 1993. 147.

204 Bartis-kézirat, 5.

205 Igen tanulságos – ebből a szempontból is – az a klézsei beszélgetés, amelyben az ottani plébános bevallja az őt faggató budapesti írónak, hogy két milicista kíséretében házról házra, családról családra járva vette rá a szülőket annak a kérvénynek az aláírására, amelyben kérték a magyar iskola megszüntetését. Valószínűsíthető, hogy több más faluban is hasonló módszerrel „győzték” meg a szülőket. Cseres, 1982.

206 Erről bővebben lásd: *Tánczos*, 1997. 383–385. és *Pozsony*, 2002.

Sztálin halála után szinte azonnal véget ért a korábbi „megengedő” – „a nagy Sztálin által kidolgozott”²⁰⁷ – kisebbségpolitika. 1953. március elején „önfeloszlatták” az MNSZ-t²⁰⁸ (amely azonban már egy jó fél évtizede csupán a párt szócsove volt, és semmiféle érdekvédelmi tevékenységet nem folytathatott). Pár hónappal később, az 1953/54-es tanév elején a Lészped és a Gyimesbükk²⁰⁹ rajoni iskolák kivételével az összes moldvai magyar iskolát egy csapásra megszüntették.²¹⁰

Bár a magyar tannyelvű elemi iskolák felszámolása jórészt hatósági nyomásra történt, ehhez a (fél)hivatalos ideológia sem hiányzott. Egy 1954–55-ben a Bolyai Tudományegyetem három munkatársa által készített „hangulatjelentésben” ugyanis azt olvashatjuk, hogy egyes román körök „a moldvai csángók elromanosítási folyamatát úgy tekintik, mint egy helyes, egészséges folyamatot, amit elő kell segíteni, teljessé kell tenni. Tehát például: nincs szükség magyar nyelvű iskolákra a csángóvidéken. Ez az álláspont lenini tételekkel próbálja alátámasztani igazát. Azzal ugyanis, hogy Lenin maga is ellene volt a »dezasszimiliációnak«, mert marxista szempontból fő kérdés az, hogy milyen nemzeti formában tudjuk közvetíteni valamely nép felé a szocialista eszméket. Minthogy a moldvai csángók mind tudnak románul, sőt minthogy ők maguk sem kívánják a magyar iskolákat, ebből a szempontból – úgymond – fölösleges fáradság s a feladatok bonyolítása maguknak, az érdekelteknek az akarata ellenére költséges intézményeket teremteni számukra, amelyek a magyar kultúrát közvetítsek, amelyeknek az lenne a szerepe, hogy visszamagyarosítsák a csángókat.”²¹¹

Pár év múlva felcsillant a remény, hogy legalább részben vissza lehet állítani a moldvai magyar nyelvű oktatást. 1956 őszén a bukaresti pártvezetés – értesülvén a magyar értelmiségi körökben meglévő általános elégedetlenségről²¹² – némi engedelményekre határozta el magát. Az engedékenyebb kisebbségpolitika egyik jele volt az is, hogy az oktatásügyi minisztérium keretében fölállították a nemzetiségi vezérigazgatóságot, élére kinevezve azt a Bányai Lászlót, aki az ötvenes évek elején egyszer már a minisztérium tanácsosaként támogatta a moldvai magyar iskolákat. Első lépésben megpróbálták bevezetni a magyar nyelv mint tantárgy tanítását Szőlőhegy-Alfaluban, Bahánán, Diószinen, Lilijecsen, Pusztinán, Gajcsána-Magyarfaluban és Külső-Rekecsényen, valamint létrehozták a lészpedi és a bákói magyar tannyelvű V. osztályokat, (az utóbbi a bákói román pedagógiai iskola keretében működött Albu Zsigmond vezetésével).²¹³

207 „A csángók magyar tannyelvű iskoláinak felépítésére a lehetőséget a dicsőséges Szovjet Hadsereg nyitotta meg, az utat pedig a nagy Sztálin által kidolgozott nemzetiségi politika jelölte ki.” Lásd a 78. dokumentumban.

208 Bartis Árpád szerint ez is hozzájárult a magyar iskolák felszámolásához, elvégre az MNSZ volt a magyar oktatás megszervezésének kezdeményezője, az iskolák fő támogatója. Az egyik pusztinai csángó erről így emlékezett: „A politizálás is megkezdett vót sirülni, a Magyar Népi Szövetség megszűnt, s akkor az iskolák egy évre mán azok es kezdtek szünni meg.” *Gazda*, 1993. 147.

209 Az Erdély és Moldva határán fekvő Gyimesbükk nagyjából magyar nyelvű, ún. gyimesi csángók által lakott település, amelyet csupán az 1950-es közigazgatási reformmal csatoltak el Csik megyétől, így az erdélyi, székelyföldi falu közigazgatásilag moldvaivá vált.

210 Lásd a 90. dokumentumot.

211 A Csehi Sára – Tóth Sándor – Weismann Endre által készített munkát közli: *Vincze*, 2002. 188.

212 Lásd: *Andreescu – Nastasă – Varga*, 2003. 170–172.

213 Lásd a 90. dokumentumot.

Ezek az intézkedések azonban átmenetinek bizonyultak. Az 1956-os magyarországi forradalom erdélyi kihatásából ugyanis a román pártvezetés azt a következtetést vonta le, hogy hiba volt a korábbi évek „engedékeny” magyarságpolitikája.²¹⁴ A radikális fordulat „látványos” következményekkel járt: az 1958/59-es tanévben nem csak a Bolyai Tudományegyetemet (és a Mezőgazdasági Főiskola magyar tagozatát) számolták fel, hanem a Nemzetiségi Vezérgazgatóságot és a csángó-magyar falvak még meglévő magyar tannyelvű iskoláit is.

Ha megvonjuk a szűk egy évtizedik létező magyar oktatás mérlegét – Pozsony Ferencsel egyetértőleg²¹⁵ –, kénytelenek vagyunk megállapítani: a rövid ideig tartó, túlideologizált, gyenge színvonalú magyar nyelvű oktatás jelentősebben nem járult hozzá a magyar identitás szélesebb körű megerősödéséhez, de hatására azért mégiscsak felnőtt egy olyan nemzedék, mely többé-kevésbé megtanult írni-olvasni magyarul. (Az már más kérdés, hogy ezt a tudást a szülőház falai közt nem adták át a gyermekeiknek.)

3. A CSÁNGÓ-MAGYAROK „VIRTUÁLIS ELTÜNTETÉSE” A NEMZETI KOMMUNIZMUS ÉVTIZEDEIBEN, AZ ASSZIMILÁCIÓS FOLYAMAT KIFUTÁSA

A magyarul beszélő csángók „statisztikai eltüntetése” – paradox módon – akkor sem szünetelt, amikor az MNSZ lelkes aktivistái éppen magyar iskolákat szerveztek Moldvában. Az 1948. januári népszámlálás ugyanis még az 1930-as népszámláláshoz képest is kevesebb (alig 6 600) magyarul beszélő lakost mutatott ki.²¹⁶ (A csángókérdés szakértői és az MNSZ-aktivisták az ötvenes évek elején 60 000-re tették a moldvai csángó-magyarok számát.²¹⁷) A későbbi népszámlálások sem voltak megbízhatóbbak. Bár 1956-ban a korábbihoz képest némileg emelkedett²¹⁸ a magyarul beszélők száma (18 817), tíz évvel később a népszámlálási statisztika – amely a kisebbséggel ellenséges, etnosoviniszta hatalom egyik „harci eszközének” bizonyult – szerint csak 9 516 magyar anyanyelvű, 1977-ben pedig (amikor mintegy 150 000-re becsülték a moldvai katolikusok számát²¹⁹) csupán 3 813 magát magyar nemzetiségűnek valló lakos élt Moldvában.²²⁰ Ha azonban ebből a számból levonjuk – az Erdélytől 1950-ben közigazgatásilag Moldvához csatolt – Gyimesbükk mintegy 2 800 fős magyar

214 Bővebben lásd Vincze, 1997.

215 Pozsony, 2002.

216 Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1955*. <http://adatbank.transindex.ro>

217 *Diószegi – Pozsony*, 1996. 106.

218 Ez az egyedülálló jelenség bizonyosan összefüggésben van azzal, hogy 1953-ig a falvak egy részében létezett „a magyar szervezet” (az MNSZ), és magyar nyelven is folyt oktatás. Mindez a feltételezésünk szerint a csángó-magyarok egy részének öntudatát, bátorságát megnövelte.

219 Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a moldvai csángók létszáma igen nagy népszaporulata miatt jó hatvan év alatt (1930 és 1992 közt) szinte megháromszorozódott: Moldvában 110 000-ről 240 000-re nőtt, amihez még hozzá kell adni az Erdélybe és a Havasalföldre, Dobruzsába költözött mintegy 65 000-et. *Tánczos*, 1997. 375.

220 *Szabados*, 1989. 98–101. (Az 1948-as, 1956-os, 1966-os és 1977-es népszámlálások nem tartalmaztak vallási adatokat.)

nemzetiségű lakosságát, valamint az ezer lélekre tehető református vallású magyar diaszpórát, kiderül, hogy a statisztikusok – nyilvánvalóan pártutasításra – a tulajdonképpeni csángó-magyarokat teljesen eltüntették.

A csángó-magyarok „virtuális eltüntetése” összefüggésben van a homogén nemzetállam megteremtését erőltető, mind nacionalistábbá váló totalitáriánus rendszer türelmetlenségével.

1949-től kezdve a hatvanas évek elejéig a Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és az RNK Akadémiája Kolozsvári Fiókja Nyelvtudományi Intézete több nyelvészeti, míg az egyetem és az akadémia kolozsvári fiókjának Folklór Intézete etnográfus szakemberei több kutatóutat szerveztek a teljes csángóvidéken. A kutatómunkák egyik reprezentatív eredménye, *A moldvai csángó népdalok és népballadák* 1954-ben még kiadásra került Bukarestben. A kommunista hatalom csángópolitikájának változását azonban már az is jelezte, hogy sem a csángó tanulmánykötet²²¹ sem a csángó tájnyelvi térkép²²² nem jelenhetett meg, a nagy népművészeti összefoglaló (*Moldvai csángó népművészet*) is csupán két évtizedes késéssel, 1981-ben láthatott napvilágot a bukaresti Kriterion Könyvkiadónál. (A tanulmánykötet minden bizonnyal a csángóság történetét tárgyaló 120 lap terjedelmű dolgozat miatt részesült energikus elutasítást a hatalom részéről.)

Figyelemre méltó az is, hogy a magyar nyelvű médiában a hatvanas évek végén és a hetvenes években foglalkoztak legtöbbször a Moldvában élő magyar ajkú csángókkal²²³ – természetesen anélkül, hogy a legsúlyosabb problémáikat (az anyanyelvű oktatás hiánya és a magyar mint liturgikus nyelv tilalma, az asszimilációs folyamat felgyorsulása) akár csak említeni lehetett volna. Ezzel szemben a csángótematikájú riportok a fő hangsúlyt Bákó és Roman megyék „modernizációjára” fektették. Azt már nem lehetett megemlíteni, hogy a torz, sztálinista típusú iparosítás milyen károkat okozott a Csángóföldön (is). A hatalmas, energiafaló kombinátok a környezetet tönkre tették, a csángók által is lakott települések egy része (Bákó, Onyest) a „városrendezés” áldozatává vált.

221 *Demény, 1997. 6. A 678 oldalnyira tervezett tanulmánykötet címe: Tanulmányok a moldvai csángókról, a szerzői munkaközösség tagjai: Gálffy Mózes, Márton Gyula, Vámszer Márta, Szabó T. Attila nyelvészek, Faragó József, Kós Károly, Szegő Júlia néprajz- és népzene kutatók, Cselényi Béla és Vágó Béla történészek. A kötethez Bányai László, a Bolyai Tudományegyetem akkori rektora írt előszót. (PIL 923. fond, 3. 6. e., sz. n.) A teljesen kész tanulmánykötetet 1954 őszén leadták a Tudományos Könyvkiadónak, ám a kézirat – melyet pár évig „elfektettek” – 1957-ben csak nem kapta meg a nyomtatási engedélyt, csupán a bevezető látott napvilágot 1957 végén, amikor Bányai oktatásügyi államtitkárként ismét a moldvai magyar iskolák szervezésén szorgoskodott (lásd: *Bányai, 1957.*). Másfél évvel később, 1959-ben azonban felszámolták a még meglévő moldvai magyar iskolákat. A párt megváltozott csángópolitikáját nem csak ez mutatta, hanem az is, hogy ezentúl sem a csángó-magyarság múltja, sem jelene nem képezhetette tudományos kutatás tárgyát. Az illetékesek egyébként a kézirat megjelenésének akadályaként a kiadók átszervezését jelölték meg. (A gépirati változat egy másolata – Márton Gyula özvegye révén jelenleg Antal Árpádnál található.)*

222 Erről a munkáról egy tájékoztatót közöltek a *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények* 1963. 2. számában. Ekkor még mint a közeljövőben megjelenő munkáról írtak a nyelvatlasz kapcsán. Ez csupán 1989 után – és Budapesten – jelenhetett meg.

223 Erről a témáról a legtöbbet publikáló újságíró Beke György volt. Jól jellemzi a kort, hogy összegyűjtött csángó tematikájú írásai csak Budapesten láthattak napvilágot. Lásd *Beke, 1988. és a 88., 89. dokumentumokat.*

A „modernizáció”, az iparosítás az asszimilációs folyamatokat is felgyorsította. Amíg ugyanis a csángó földművesek mindennapjaikat egy viszonylag zárt, lokális közösségben élték, a magyar nyelv megőrzésének is nagyobb volt az esélye. Amint azonban kiléptek ebből a közösségből, a román környezetben igen gyorsan végbe ment először a nyelv-, majd az identitásváltás. A kollektivizálás befejezése²²⁴ (1962) után pedig tömegével hagyták ott a férfiak a mezőgazdaságot, hogy a biztos megélhetést ígérő gyárakban dolgozzanak. A szovjet típusú szövetkezetekben csak az öregek és az asszonyok maradtak. Mivel az asszonyok leginkább otthon maradtak, a magyar nyelv továbbadásában – és az archaikus népi kultúra még meglévő elemeinek fennmaradásában – döntő lett a szerepük.

A fiatalabb nemzedék nem csak a moldvai vagy havasalföldi városok felé igyekezett, hanem az erdélyi ipari központokba is. (Tánczos Vilmos mintegy 50 000-re becsüli az Erdélyben letelepedett csángók számát.²²⁵) Egy részük részt vett Erdély magyarlakta vidékeinek „gyarmatosításában” is, ugyanis a Ceaușescu-rezsim a hatvanas évek második felétől tudatosan törekedett arra, hogy a még magyar többségű városokat (Marosvásárhelyt és a székely kisvárosokat) elrománosítsa, részben Moldvából hozott „telepesek” által. A székelyföldi városokba „románokként” érkező, ott állást vállaló (vagy először szakiskolát végző, majd családot alapító) csángók nagy része nem a magyarokhoz „asszimilálódott vissza”, hanem végleg a román nyelvi-kulturális közegbe olvadt.²²⁶ Ennek egyik oka az volt, hogy a csángómagyarok egy archaikus tájnyelvet beszéltek, és a magyar köznyelvet alig ismerték, ezért a magyar nyelvű kommunikáció frusztráltságot okozott. Könnyebb volt Erdélyben is az otthon már megismert román köznyelvhez asszimilálódni. Ráadásul ez a nyelv „a Hatalom” nyelve volt és az „uralkodó nemzethez” tartozás számos előnnyel, kiváltsággal járt. (Jobb munkafeltételek, gyorsabb lakáshoz jutás stb.) Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Székelyföldön a székelyek nagy része lenézte a „fogyatékos” („korcsitura”) magyar nyelven beszélő csángókat,²²⁷ ahelyett hogy befogadták volna őket (elvégre egy részük székely származású), inkább eltaszították maguktól. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a Moldvában átélt asszimilációs tendenciák, folyamatok végül – paradox módon – a Székelyföldön, Erdélyben fejeződtek be: a csángók – akik a korábbi évszázadokban folyamatosan magyar papért, majd tanítóért könyörögtek, most már akkor sem jártak magyar misére, akkor sem iratták be a gyermekeiket magyar iskolába,²²⁸ ha erre megvolt a lehetőség.²²⁹

224 A kollektivizálás a csángók-lakta vidékeken ugyanolyan erőszakkal ment végbe, mint máshol: „Városról jöttek ide, húszan, harmincan, negyvenen, ide a faluba, melliket verték, forcálták, nem vót mit csánjunk, ha nem akartál, palltak el! Palltak el! Íródjál bé a kollektívbe!” – emlékezett vissza egyikük. Lásd *Gazda*, 1993. 165.

225 *Tánczos*, 1997. 380.

226 *Tánczos*, 1996. 174–189. (Kivételek természetesen ekkor is voltak. Azok, akik megmaradtak öntudatos csángómagyarnak, aktívan kivették részüket az 1990-es érdekvédelmi szervezkedésből, a csángószövetség létrehozásából. Lásd *Erőss*, 1997. 65.)

227 *Pozsony*, 1996. 177.

228 Deák Judit szerint a Sepsiszentgyörgyre költözött csángók 90 %-a román iskolába járattja a gyermekeit. (Miközben a szülei lehet, hogy magyar iskolába jártak az ötvenes években...) *Deák*, 1997. 81.

229 *Tánczos*, 1996. 178–181. A csángók igényét a román nyelvű misére a nyolcvanas években a magyarellenes kommunista hatalom szolgálatában álló Ioan Robu, katolikus bukaresti püspök arra igyeke-

A Ceaușescu-rezsim kisebbségpolitikájának mind durvábbá válásával²³⁰ fokozatosan a csángóság is „eltűnt” a médianyilvánosságból. A nyolcvanas évek elejétől a csángókkal kapcsolatos, tudományos publikációk csak véletlenszerűen jelenhettek meg – majd még úgy sem. Csupán az a tudománytalan mű láthatott napvilágot 1985-ben (először románul, majd később több nyugati nyelven), amelynek kiadását a szakmai tisztességüket őrző román tudósok éveken keresztül elutasították: az elrománosodott, északi csángó származású Dumitru Mărtinaș *Originea ceangăilor din Moldova (A moldvai csángók eredete)* című – a csángók román származását²³¹ hangoztató – munkája.²³² A csausiszta hatalom a mű alaptételeit megkérdőjelezhetetlen dogmává merevítette, célja pedig az volt, hogy manipulálják a csak románul olvasó csángók történeti tudatát. (A könyv megjelenése előtt pár évvel, 1981-ben a szélsőségesen nacionalista, antiszemita Flacărában már ismertették Mărtinaș főbb téziseit. Amikor ezt a Sepsiszentgyörgyön élő csángó, Ósz Erős Péter válaszcikkében elutasította, az ugyancsak csángó eredetű V. M. Ungureanu történész, aki a fenti kötet egyik szerkesztője volt, durván kioktatta őt, majd kijelentette: „mi akkor is a román nép szerves része vagyunk, és nem engedjük meg senkinek, hogy legdrágább, legszentebb kincsünket: Róma örök fényénél kiforrott román öntudunkat bántsa.”²³³)

A hetvenes évek második felében – részben Király Károly és Takács Lajos nyugatra küldött leveleinek, illetve memorandumának, valamint a Lázár György álnév alatt²³⁴ Párizsban, majd az Egyesült Államokban megjelent jelentésnek köszönhetően – az erdélyi magyarság elnyomatásáról számos cikk, tanulmány jelent meg a nyugat-európai és tengeren túli médiákban. A csángó-magyarok helyzete azonban meglehetősen ismeretlen maradt, nem utolsósorban azért, mert igen nehéz volt megbízható hírekhez, adatokhoz jutni.

Nem csak a kisebbségi kérdés szakértői számára volt „terra incognita” a csángók-lakta vidék, hanem a magyarországi politikai és állami vezetés számára is. Ez annak volt köszönhető, hogy az 1945–1989 közti majd’ fél évszázadban egyetlen egyszer jutott el erre a területre magyar diplomata. 1973-ban a bukaresti magyar nagykövetség három diplomatája járt – hivatalos minőségben – Bákó megyében, és felkerestek néhány csángó-magyar falut (Lujzi-Kalagort, Nagypatakot és

zett felhasználni, hogy az erdélyi római katolikus egyházban használt magyar liturgikus nyelvet románra változtassák. Lásd az illegális Erdélyi Magyar Hírügynökség/Hungarian Press of Transylvania 1986/32. sz. jelentését.

230 Bővebben lásd: Vincze, 1999. 96–102.

231 Ez az elmélet nem Mărtinaș „találmánya”, ugyanis a 2. világháború alatt egy csángó származású pap, Iosif Petru Pal (Pál Péter József) az *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstoriei lor de veacuri* című munkájában már ezt hangoztatta. A könyve akkor jelent meg (1942), amikor Petru Râmneanțu a csángókat úgynevezett „katolikus vérű románok”-nak próbálta meghatározni. Az Antonescu-diktatúra idején az elrománosodott csángó katolikus klérus a román eredet bizonygatásával akarta a csángók „nemzethűségét”, „megbízhatóságát” alátámasztani.

232 Erdélyi Magyar Hírügynökség/Hungarian Press of Transylvania 1985. augusztus 4-i 58. sz. jelentését.

233 Csiky – Tarr, 1992. 156.

234 A jelentés szerzője a Babeș-Bolyai Tudományegyetem filozófiaprofesszora, Tóth Sándor volt, a kéziratot a Budapesten élő barátja, Tordai Zádor véglegesítette és juttatta ki Párizsba.

Újfalut). A beosztottainak beszámolójából Martin Ferenc nagykövet kénytelen volt levonni azt a – teljességgel helytálló – következtetést, hogy „a nyomás – az »államin keresztül a társadalmi« – is igen nagy”. Ráadásul egy kommunista diplomatától meglehetősen szokatlan történelmi párhuzammal is élt: „Nincsenek illúzióink a feudális Magyar Állam, majd a Horthy-fasizmus »magyar szupremációt« gőgösen hirdető nemzetiség-ellenes politikáját illetően, de azért a fenti méretű és módszerű erőszak asszimiláció a történelmi Magyarországon ismeretlen volt.” Mindezek ellenére mégis azon a véleményen volt, hogy „jelenleg nem volna kívánatos a csángókérdés-komplexum bármilyen, románoknak történő felvetése.”²³⁵ Ez az álláspont végigkísérte a „létező szocializmus” időszakát. Kétoldalú tárgyalásokon 1990-ig magyar részről egyetlen egyszer sem vetették fel a csángókérdést.

A „hivatalos Magyarország” ugyan nem vett tudomást a csángó-magyarok kiszolgáltatott helyzetéről, de a magyarországi és az erdélyi magyar ellenzéki csoportok nem feledkeztek meg a Kárpátokon túl élő magyar ajkú népcsoportról. 1982-ben néhány magyarországi értelmiségi levelet írt II. János Pál pápának, melyben arra kérte a Szentatyát, hogy „ne engedje tovább a római katolikus vallás nevében és felhasználásával Moldvában folyó lélekgyilkolást, állítsa le, mérsékelje vagy legalábbis fejezze ki rosszallását. Szerezzen hathatós érvényt annak a pápai rendeletnek, amely előírja az anyanyelven történő misézést, hogy a még el nem románosított 250 000 fős moldvai csángó-magyar népcsoport nyelvében, szokásaiban, kultúrájában és vallásában fennmaradhasson.”²³⁶

Egy évvel később a Nagyváradon készített szamizdat, az *Ellenpontok* szerkesztőinek a madridi „utókonferenciához” kijuttatott programjavaslata kitért a csángókérdésre is: „Követeljük, hogy a még magyar anyanyelvét beszélő moldvai csángóság – a jelenlegi statisztikai gyakorlattal szemben, mely a csángóság egészét romának tekinti – újból magyarnak vallhassa magát, és bekapcsolódhasson a magyar kultúrkörbe. 1.) Beléphessen a magyar nemzetiség érdekvédelmi szervezetébe. 2.) Anyanyelvét szabadon használhassa. 3.) Újra létesüljenek anyanyelvi iskolák. 4.) Joga legyen vallása nyelvét megválasztani. 5.) Szüntessék meg a csángóság elszigetelését és a magyarság többi részével való kapcsolatainak akadályozását, a csángó falvak látogatóinak kiüldözését.”²³⁷

Mivel a budapesti vezetés (és a nyugati emberi jogi aktivisták) „látókörébe” nem került bele a csángó-magyarság problematikája, a román belügyi hatóságok is szabadabban „garázdálkodhattak”. A hetvenes–nyolcvanas években azokat a csángókat, akik nyíltan vállalták a magyarsághoz való kötődésüket (többek közt azzal is, hogy a nyilvánosság előtt a moldvai magyar népi kultúrát reprezentálták), a rendőri, állambiztonsági szervek folyamatosan zaklatták.²³⁸ Különösen „rájárt a rúd” azokra, akik el merészeltek menni a csíksomlyói búcsúra és ott magyarul énekeltek, imádkoztak.²³⁹ Meg kell azonban jegyezzük, hogy a „rebellis” csángóknak nem

235 Lásd a 91. dokumentumot.

236 Lásd a 93. dokumentumot.

237 Vincze, 2003. 378.

238 Lásd a 92. dokumentumot és Pozsony, 1994. 7–9.

239 A nyelvi, a tudati asszimiláció előrehaladtával és a terror fokozásával mind kevesebben vettek részt a pünkösdi búcsún.

csak a szekusoktól és a milicistáktól kellett tartaniuk, hanem a helyi „pátertől” is. A csángó falvakban szolgáló római katolikus papok ugyanis – a helyszínen sokszor megforduló etnográfusok tapasztalata szerint – együttműködtek a politikai rendőrséggel, messzemenően kiszolgálták a nacionál-kommunista rezsim asszimilációs politikáját. (Például ha „idegent” – vagyis „gyanús” erdélyi vagy magyarországi magyart – láttak felbukkanni a faluban, rögtön szóltak a helyi rendőrnek, emellett a még imitt-amott meglévő régi énekeskönyveket, pl. a még fellelhető *Cationale Catholicum*okat is elkobozták – ha másként nem ment, akkor a milicista „segítségének” igénybevételével. A kollaboráns papok ebben az időben már nem csak a templomban tiltották a magyar beszédet, hanem olyan intim szférákban is, mint a virrasztó, az esküvő.)²⁴⁰ Mindezekkel az intézkedésekkel a nyolcvanas évekre az egyházi és világi hatalom elérte, hogy mind kevesebben merték vállalni saját identitásukat, nyelvi, kulturális „másságukat”.

Mindazonáltal nem csak azok a kiszolgáltatott, falusi csángó-magyarok voltak kitéve a rendőri önkénynek, akik rendszeresen tartották a kapcsolatot a „magyarföldiekkel”, hanem a köztük megforduló erdélyi és magyarországi néprajzosok vagy egyszerű érdeklődő turisták is.

A csángó folklór legismertebb kutatójával szemben a belügyi hatóságok már a hetvenes években retorziót alkalmaztak. Kallós Zoltánt,²⁴¹ akit a hatvanas években is többször zaklattak a rendőrhatóságok, 1974. június 16-án letartóztatták és fél évi vizsgálati fogság után december 7-én egy zártkörű tárgyaláson két és fél év börtönbüntetésre ítélték.²⁴² A per koncepciójára azonban annyira nyilvánvaló volt, hogy arról nem csak a nyugati emberjogi szervezetek és a média²⁴³ voltak meggyőződve, hanem a kommunista Magyarország diplomatái is. Martin Ferenc nagykövet azt közölte feletteseivel, hogy „letartóztatását kizárólag politikai szempontok motiválták. A jeles folklorista egész tevékenysége, egész lényé – különösen moldvai csángó kutatásai – a román vezetés éles ellenszenvét váltották ki.”²⁴⁴ A román pártvezetés nem merte megkockáztatni, hogy a Kallós-ügy miatt esetleg az ország – akkor még igen jónak mondható – nemzetközi megítélése romoljon, ráadásul a neves etnográfus érdekében a magyar politikai és kulturális elit néhány tagja közbenjárt Ilie Verdető KB-titkárnál, ezért Kallóst 1975 tavaszán szép csendben szabadlábra helyezték.²⁴⁵

A korábban említett 1973-as követségi jelentésben is megemlézték a helyszínen járt diplomaták, hogy „nem csak a magyarországi turisták, de az erdélyiek – vagy ahogy a csángók mondják, »a magyar-földiek« – moldvai utazásait sem nézik jó szemmel a hatóságok”, pedig azóta, hogy megjelent Kallós Zoltán könyve, „az érdeklődő

240 Pozsony, 1996. 176.

241 Kallós Zoltán a moldvai csángó folklórral még lézpedi tanítóként ismerkedett meg 1956–57-ben.

242 Az esetről Tamás Gáspár Miklós is beszámolt az álnéven megjelent írásában. Lásd Csiky – Tarr, 1992. 155.

243 Kallós érdekében akcióba lépett az Amnesty International, a Nemzetközi PEN Club és a Bebörtönzött Írók Bizottsága is, az esetről beszámolt több nagy nyugati lap.

244 MOL, az MSZMP KB Külügyi Osztálya iratai, KS-288. fond, 32. csomó, 10. őe., 004238/4/1974. (A jelentést a Külügyminisztérium központján kívül megkapta Biszku Béla, Aczél György, Óvári Miklós, Berecz János, Kornidesz Mihály és Orbán László is.)

245 MOL, a Külügyminisztérium 1975-ös TÜK-iratai, Románia, XIX-J-1-j, 199. doboz, 51/szt/1975.

magyarok ezrei keresik fel a csángó magyar településeket. Nem ritkák az incidensek sem (magnószalagokat és filmeket vesznek el, rendőrségileg zaklatják a magyarországi és erdélyi turistákat), de számuk ennek ellenére csak nő.”²⁴⁶)

A nyolcvanas években aztán szinte rendszeres lett a moldvai csángók közt megforduló kutatók vagy egyszerűen csak a csángók sorsa iránt érdeklődők zaklatása, bántalmazása.²⁴⁷ 1985-ből már olyan helyszíni jelentések láttak napvilágot, miszerint „manapság már megközelíteni is lehetetlen a csángó településeket, mert a vasútállomásokat, az utakat a rendőrség és az államvédelem beosztottjai őrzik, és mindenkit meggátolnak a beutazásban.”²⁴⁸

Amikor a nyolcvanas évek legvégén megbukott a Ceaușescu-rezsim, a több évszázados folyamat – legalábbis úgy tűnt – szinte teljesen befejeződött: az eredetileg magyar nyelvű moldvai csángók döntő része asszimilálódott, betagoledott a többségi románságba, méghozzá „nem csak gazdaságilag, nyelvileg, kulturálisan – állapítja meg a csángókérdés egyik legjobb szakértője –, hanem tudati síkon, a nemzeti identitás szempontjából is.”²⁴⁹

A dunai fejedelemségek egyesülése (1859) után elkezdődött a modern román állam felépítése. Az ekkor kezdődő nemzet- és államépítési programnak a keretében kell megvizsgálnunk a moldvai magyar etnikai csoport sorsát is.

Amikor a liberális román elit (a „’48-as nemzedék”) célul tűzte ki, hogy megteremtse a román államnemzetet, világos volt, hogy ezt többek közt az országban élő nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok beolvasztásával lehet elérni. Tehát a „multietnikus” társadalmat egyneművé, homogénná kellett „gyúrni”. A románosítás a modernizáció jegyében történt: a nyugati mintára létrehozott politikai, adminisztrációs, oktatási és egyházi intézmények mind az egységes, román nemzet megteremtését segítették elő, természetesen nem csak Moldova „szívében”, a Csángóföldön, hanem többek közt Dobruzsában is.²⁵⁰ A csángók elrománosításában – mint korábban szó volt róla – a főszerep a tanítóknak és a katolikus lelkészeknek jutott.

Az „ortodox tengerben” a római katolikus egyház megléte önmagában is egy kihívás volt. A román egyenlő az ortodox-szal tételt ugyanis a moldvai katolikusok csángók cáfolták a legnyilvánvalóbban.²⁵¹ Ezért a román kormányok a két egyházmegeye, a bukaresti és a jászvásári felállítását után igyekeztek a katolikus klérust is

246 Lásd a 91. dokumentumot.

247 Erdélyi Magyar Hírügynökség/Hungarian Press of Transylvania 1984/50. sz. (szeptember 15.) és *Pozsony*, 1996. 176.

248 Lásd a 94. dokumentumot és *Diószegi – Pozsony*, 1996. 107.

249 *Pozsony*, 1996. 177.

250 *Iordachi*, 2000. 251.

251 Azt a problémát, hogy a moldvai ortodox románok szemében a katolikus és a magyar szinonim fogalmak voltak (míg a csángók egyenlőség jelet tettek az ortodox és a román közé), úgy oldották meg, hogy a lelkészek a 20. században következetesen azt súlykolták a csángókba, miszerint voltaképpen ők „román katolikusok”, mert a „romano catholic” (= „római katolikus”) tulajdonképpen „román catholic”-ot (= „román katolikus”) jelent.

a nemzetépítés szolgálatába állítani. Törekvésüket tulajdonképpen a Szentszék keleti politikája könnyítette meg. A Vatikánban ugyanis évszázadok óta élt a remény, hogy a távoli nyelvrokonokat, a románokat egyszer majd katolizálni lehet. Ehhez pedig az első lépés az, hogy az ott élő, de magyar nyelvű híveket elrománosítsák. (Ballagi Aladár történész úgy látta, hogy „a missionáriusok nagyszámú csángó magyar híveiket teljesen románizálván, ez által a görögkeleti oláhok közt egy nagyszerű egyházi unió magvait szórják el. Ha e számítás beütne, Románia lakossága unitus-oláhvá lenne pápai felsőbbbség alatt.”²⁵²) Így találkozott a Szentszék és Bukarest szándéka: az egyházi és a világi hatalom egyaránt a csángók elrománosításában volt érdekelt.

A külföldről Moldvába került olasz, lengyel, német származású jászvásári püspökök (talán csak D. Jacquet volt kivétel) a 19. század végén és a 20. században mindent elkövettek, hogy a bukaresti kormányok elvárásainak megfeleljenek. (Megjegyezzük azonban, hogy mozgásterük egyébként igen csekély volt, ugyanis anyagilag erőteljesen függtek a mindenkori kormányoktól, tulajdonképpen, rá voltak utalva Bukarest „kegyére”.) A világi hatalom elvárásaihoz történő „igazodás” csak egy pár évben nem sikerült: az 1940-es évek végén, amikor a kommunista párt egy ideig támogatta a magyar nyelvű misézést. Ez azonban csupán átmeneti taktikai engedménynek bizonyult, és a fő konfliktus valójában ideológiai volt: a párt nem azokat tekintette az ellenségeinek, akik nem voltak hajlandók magyarul misézni, hanem azokat, akik nem hódoltak be neki (például nem voltak hajlandók részt venni a „békepapi” mozgalomban.)²⁵³

Visszatérve a nemzetépítésre, annak moldvai „alanyai”, a csángók teljesen ki voltak szolgáltatva a „program” végrehajtóinak, hiszen nem volt saját értelmiségük, amely meg tudta volna fogalmazni önnön igényüket. Az itt tárgyalt időszakban mindössze a különféle könyörgő, „esdekelő” levelek tanúskodnak arról, hogy a 19. és 20. században a csángók egy része ragaszkodik a magyar nyelvéhez.

A csángók elrománosítása 19. század második felében aggodalommal töltötte el a magyarországi közvélemény és a politikai körök egy részét. A különböző „csángómentő” akciók (a misszionáriusok küldésétől a csángók „hazahozatalának” tervéig) azonban rendre kudarccal végződtek: sem papokkal, sem iskolával nem sikerült elérni a csángókat. Ezek után a 20. században úgy tűnt, csak egy járható út maradt: az áttelepítés. A kívülről jött szándék találkozott a helyi igényekkel: Mindazok a csángók, akik az 1940-es években még mindig kötődtek a magyar nyelvhez, a magyar kultúrához – a korábbi eredménytelen kérényezések után nem látván más kiutat – örömmel éltek a felkínált lehetőséggel.²⁵⁴ Amikor ez a világháború után megszűnt, a negyvenes évek végén egy kis időre úgy tűnt, hogy a szülőföldön meg lehet maradni magyarnak, ám ezek a remények a magyar iskolák felszámolásával hamar szertefoszlottak.

A nyolcvanas évek végén úgy látszott: a sztálini típusú modernizáció következtében végleg megoldódott a „csángókérdés”. A „nemzetépítési projekt” Moldvában

252 Lásd a 17. dokumentumot.

253 Lásd Gyergyina páter esetét. (91. dokumentum).

254 Figyelemre méltó, hogy a „kitelepedési láz” döntően a székelyes csángó falvakat lepte el, ami azt jelzi, hogy azokban a magyar identitáshoz való kötődés erősebb.

teljes sikerrel járt: a csángók elrománosítása immár befejezett tény. Csak az 1989-es fordulat után derült ki, hogy még mindig van egy maroknyi csángó, aki makacsul ragaszkodik ősei nyelvéhez, a magyarhoz, és továbbra is igényli a magyar nyelvű oktatást, misézést. Hogy a magyar nyelv Moldvában fennmarad-e, azt majd az idő dönti el. Ám hogy erre a bukaresti kormányok mennyi lehetőséget biztosítanak – az már a román demokrácia egyik fokmérője lesz.²⁵⁵

255 A kilátásokra, az esélyekre lásd: *Tánczos*, 1994.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁDÁM MAGDA – CHOLNOKY GYŐZŐ (a forrásokot szerkesztette és sajtó alá rendezte): *Trianon. A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2000. (Kisebbségkutatás Könyvek)
- ALBERT GÁBOR: *Emelt fővel*. Magvető, Budapest, 1983. (Magyarország felfedezése).
- ANDREESCU, ANDREEA – NASTASĂ, LUCIAN – VARGA ANDREA, ed.: *Minorităţi etnocolturale mărturii documentare: Maghiarii din România (1945–1955)*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002.
- ANDREESCU, ANDREEA – NASTASĂ, LUCIAN – VARGA ANDREA, ed.: *Minorităţi etnocolturale mărturii documentare: Maghiarii din România (1956–1968)*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002.
- ANTAL ÁRPÁD: Csendes főhajtás Jénáki Ferenc emléke előtt. In: *Székelyföld*, 2002. május, 131–137.
- ANTAL ÁRPÁD: Kései számvetés csángóügyben. In: *Székelyföld*, 2002. november, 93–121.
- AUNER KÁROLY: *A romániai magyar telepek történeti vázlata*. A Szent László Társulat kiadása, Temesvár, 1908.
- BÁNYAI LÁSZLÓ: *Együtt élünk, együtt építünk. (Cikkek, tanulmányok 1933–1957.)* Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1957. december.
- BARABÁS ENDRE: *Románia közoktatásügye*. Nyomatott az „Ellenzék” könyvnyomdájában, Kolozsvár, 1908.
- BARNA GÁBOR: Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún. In: „*Megfog vala apóm szokcor kezemtül...*” *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. (Szerk. Halász Péter). Kiadja a Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 1993. 45–60.
- BARTHA ANDRÁS (Borto Andrei): *Pusztina – Pustina. Gondolatok egy csángó falu múltjáról és jelenéről*. Balatonboglár, 1998. (Balaton Akadémia Könyvek 36.)
- BAUMGARTNER SÁNDOR: *Moldva, a magyarság nagy temetője*. Budapest, é. n. (1940?)
- BEIN, DANIEL – ARENS, MEINHOLD: Katholische Ungarn in der Moldau. Eine Minderheit im historischen Kontext einer ethnisch und konfessionell gemischten Region. In: *Saeculum, Jahrbuch für Universalgeschichte*, 54. 2003, 2. sz. 213–271.
- BEKE GYÖRGY: *Csángó passió. Barangolások moldvai csángó-magyarok közt*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- BINDER PÁL: *Közös múltunk. (Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről.)* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982.
- BÍRÓ SÁNDOR: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867–1940)*. (Előszó: Bárdi Nándor.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002. (Magyar Kisebbség Könyvtára)
- BOROS FORTUNÁT: *Csíksomlyó, a kegyhely*. Minerva, Kolozsvár, 1943.
- CSOMA GERGELY: *A moldvai csángó magyarok*. (Az utószót írta: Domokos Pál Péter). Corvina, Budapest, 1988.
- Csángók a XX. században. Élettörténetek*. (Szerk.: Forrai Ibolya), Néprajzi Múzeum, Budapest, 1994.
- CSERES TIBOR: Őszi beszélgetés Klézsén, néhai Petrás Incze parókiáján. In: *Mozgó Világ*, 1982. október, 24–29.
- CSIKY JÁNOS – TARR GERGELY [Tamás Gáspár Miklós]: A csángóügy és a román hecclapok. In: *Beszélő összehirdetés (1981–1989)*. AB – Beszélő, Budapest, 1992. 154–156.
- DEÁK JUDIT: Csángó sorsok alakulása Sepsiszentgyörgyön. In: *Csángó sorskérdések. Az újkígyósi tanácskozás előadásai 1994. október 28–30*. Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 1997. 78–82.
- DEMÉNY LAJOS: A csángó múlt a magyar és a román történetírásban – a politikai szándék és a tudományosság választútján. In: *Csángó sorskérdések. Az újkígyósi tanácskozás előadásai 1994. október 28–30*. Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 1997. 5–10.
- DIACONESCU, MARIUS: Péter Zöld si „descoperirea” ceangailor din Moldova în a doua jumătate a secolului XVIII. In: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, XXXIX–XL*, Editura Academiei Române, Iasi, 2002–2003. 247–272.
- DIÓSZEGI LÁSZLÓ – POZSONY FERENC: A moldvai csángók identitásának összetevőiről. In: *Magyarságkutatás 1995–1996*. (Szerk.: Diószegi László). Teleki László Alapítvány, Budapest, 1996. 105–111.
- DOBOŞ, DĂNUŢ: *Biserica şi şcoala. Din istoria operelor sociale catolice în România*. Vol. I. Editura Presa Bună, Iaşi, 2002.
- DOMOKOS PÁL PÉTER, összeáll.: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Szent István Társulat, Budapest, 1979.
- DOMOKOS PÁL PÉTER: *A moldvai magyarság*. Magvető, Budapest, 1987. (5. kiadás).

- ERŐSS J. PÉTER: „Elvetve, elfelejtve...” In: *Csángó sorskérdések. Az újkígyósi tanácskozás előadásai 1994. október 28–30.* Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 1997. 64–67.
- FÜLÖP MIHÁLY – VINCZE GÁBOR (gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta – sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta): *Revizió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről 1945–1947.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998.
- GAZDA JÓZSEF: *Hát én hogyan síratnám. (Csángók sodró időben.)* Szent István Társulat, Budapest, é. n. [1993.]
- GECSÉNYI LAJOS: Ein Bericht des österreichisch-ungarischen Vizekonsuls über die Ungarn in der Moldau. Jassy, 1893. In: *Ungarn Jahrbuch.* Band 16. (Red.: Horst Glassl, Ekkehard Völkl.) Verlag Ungarisches Institut, München, 1988.
- GEGŐ ELEK: *A' moldvai magyar telepekről.* Kiadva az Akadémia költségén, Buda, 1838. [Reprint: Státus Kiadó, Csíkszereda, 1999.]
- GYÓRFFY ISTVÁN: A moldvai csángók. In: *Zsebtalasz naptárral és statisztikai adatokkal az 1917. évre.* (Szerk.: Bátky Zsigmond.) Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet, Budapest, 1916. 68–74.
- HAJDÚ DEMETER DÉNES: *In Memoriam Domokos Pál Péter.* Erdély Művészetéért Alapítvány, Budapest, 1992. (Erdélyi Füzetek 2.)
- HALÁSZ PÉTER, összeállította: *A moldvai magyarság bibliográfiája.* A Lakatos Demeter Egyesület kiadványa, Budapest, 1996. (Csángó füzetek 1.)
- HALÁSZ PÉTER: *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához.* Európai Folklor Intézet, Budapest, 2002.
- HARANGOZÓ IMRE, szerk.: „Ott, hul éltek vala a magyarok...” *Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából.* Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2001.
- HATOS PÁL: Szempontok a csángókutatás kulturális kontextusának értelmezéséhez. In: *Pro Minoritate*, 2002. 4. sz., 5–16.
- HEGEDŰS LÓRÁNT: A székelyek kivándorlása Romániába, 2. közlemény. In: *Budapesti Szemle*, 1902. 307. sz., 111. kötet, 31–72.
- IORDACHI, CONSTANTIN: „A románok Kaliforniája”: a román határ kiterjesztése Észak-Dobrudzsában 1878–1913. In: *Replika*, 41–42. sz. (2000. november), 239–261.
- P. JÁKI SÁNDOR TEODÓZ: *Csángókról, igaz tudóstársak.* Való Világ Alapítvány, Budapest, 2003. (2. kiad.)
- JAKUBINYI GYÖRGY, összeállította: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia.* Gyulafehérvár, 1998.
- JERNEY JÁNOS' KELETI UTAZÁSA A' MAGYAROK' ŐSHELVEINEK KINYOMOZÁSA VÉGETT 1844 ÉS 1845. I. köt. A szerző kiadása, Pest, 1851.
- B. KOVÁCS ANDRÁS: *Szabályos kivétel. (A romániai magyar oktatásügy regénye)* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár – Bukarest, 1997. (Gordiusz Könyvek)
- KOVÁCS FERENCZ károly-fehérvári hittanár úti-naplója. In: *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban, 1868.* Ny. Imreh Sándor az Ev. Ref. Főtanoda Gyorssajtóján, Maros-vásárhelyt, 1870.
- LACZKÓ MIHÁLY: A Magyarországon megtelepedett csángók. In: *Csángósors. Moldvai csángók változó időkből.* (Szerk. Pozsony Ferenc) Teleki László Intézet, Budapest, 1999. 193–202.
- LÜKŐ GÁBOR: *A moldvai csángók. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal.* (2. kiadás) Táton Kiadó, Budapest, 2002.
- Pater Zöld.* Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2002. (Kétnyelvű kiadás)
- PÁVAI ISTVÁN: Etnonimek a moldvai magyar anyanyelvű katolikusok megnevezésére. In: *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkből.* (Szerk. Pozsony Ferenc) Teleki László Intézet, Budapest, 1999. 69–82.
- POZSONY FERENC: *Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet.* Kriterion, Kolozsvár, 1994.
- POZSONY FERENC. Etnokulturális folyamatok a moldvai csángó falvakban. In: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei.* (szerk.: Katona Judit – Viga Gyula). Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1996. 173–177.
- POZSONY FERENC: A moldvai csángók történeti tudata. In: *Néprajzi Látóhatár*, XI. évf., 2002. 1–4. sz., 341–362.
- POZSONY FERENC: *Ceangăi din Moldova.* Asociația Etnografică Kriza János, Cluj, 2002.
- POZSONY FERENC: A moldvai csángó-magyar falvak társadalomszerkezete. In: *Pro Minoritate*, 2003. 3. sz., 142–165.
- ȘANDRU, DUMITRU: *Mișcări de populație în România (1940-1948).* Editura Enciclopedică, București, 2003.
- SERES ATTILA: „Csángómentés” a XIX–XX. század fordulóján. In: *Pro Minoritate*, 2002. 4. sz., 17–47.
- SERES ATTILA: „A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére eredménnyel tanítható”. Források a moldvai ma-

- gyarság anyanyelvű egyházi oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a XIX. század végén. Klny. *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2003. 321–349.
- SICULUS [Besenyő/Baumgartner Sándor]: *A moldvai magyarok őstelepülése és mai helyzete*. Budapest – Pécs, 1942.
- SPIRA GYÖRGY: A magyar negyvennyolc és a csángók. In: *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*. (Szerk. Glatz Ferenc). Budapest, 1993.
- SYLVESTER LAJOS: *Csupa csapás az élet. (Az elsorvaft moldvai magyar oktatás és a csángó szétraajások emlékkönyve)*. Sepsiszentgyörgy, 2001. (Kaláka Könyvek).
- SZABADOS MIHÁLY: A moldvai magyarok a román népszámlálások tükrében 1859–1977 között. In: *Magyarságtudományi Közlemények*, 1989. Magyarságtudományi Intézet, Budapest, 89–102.
- SZABÓ T. ATTILA: A moldvai csángó nyelvjárás kutatása. In: *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek V*. Kriterion, Bukarest, 1981.
- SZEMES JÓZSEF: *A Szent László Társulat Története 1861–1941*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1942.
- TÁNCZOS VILMOS: *Keletnek megnyílt kapuja. (Néprajzi esszék)*. KOMP-PRESS – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1996. (Ariadné könyvek)
- TÁNCZOS VILMOS: Hányan vannak a moldvai csángók? In: *Magyar Kisebbség*, 1997. 1–2. sz., 370–390.
- TÁNCZOS VILMOS: *Bevezető javaslat a moldvai csángó kérdés politikai rendezésére*. Csíkszereda, 1994. május 20–27. Gépelt kézirat, 13. A szerző tulajdonában.
- TUSNÁDI IMETS FÜLÖP Jákó gymn. igazgató-tanár uti-naplója, 1868. In: *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhonban, 1868*. Ny. Imreh Sándor az Ev. Ref. Főtanoda Gyorssajtóján, Maros-vásárhelyt, 1870.
- VINCZE GÁBOR: Változás a Román Munkáspárt magyarságpolitikájában: a kolozsvári magyar nyelvű felsőoktatás felmorzsolása (1950–1959) In: *Korunk* 1997. 4. sz. 70–82.
- VINCZE GÁBOR: Csángósors a második világháború után. In: *Csángósors. (Moldvai csángók a változó időkben)* Teleki László Alapítvány, Budapest, 1999. 203–250.
- VINCZE GÁBOR: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság 2. világháború utáni történetéből*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.
- VINCZE GÁBOR: A bukovinai székelyek és kisebb moldvai csángó-magyar csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944) In: *Pro Minoritate*, 2001. 3. sz. 141–187.
- VINCZE GÁBOR (a válogatást összeállította, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta): *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához. II. kötet: 1944–1989*. Csíkszereda, 2003. Pro-Print Könyvkiadó (Magyar Kisebbség Könyvek)

A MOLDAVI CSÁNGÓK

NÉPRAJZI TÉRKÉPE

hivatalos adatok alapján

Tervezte Dr. Györfy István

Méreték 1:800,000

0 10 20 30 km

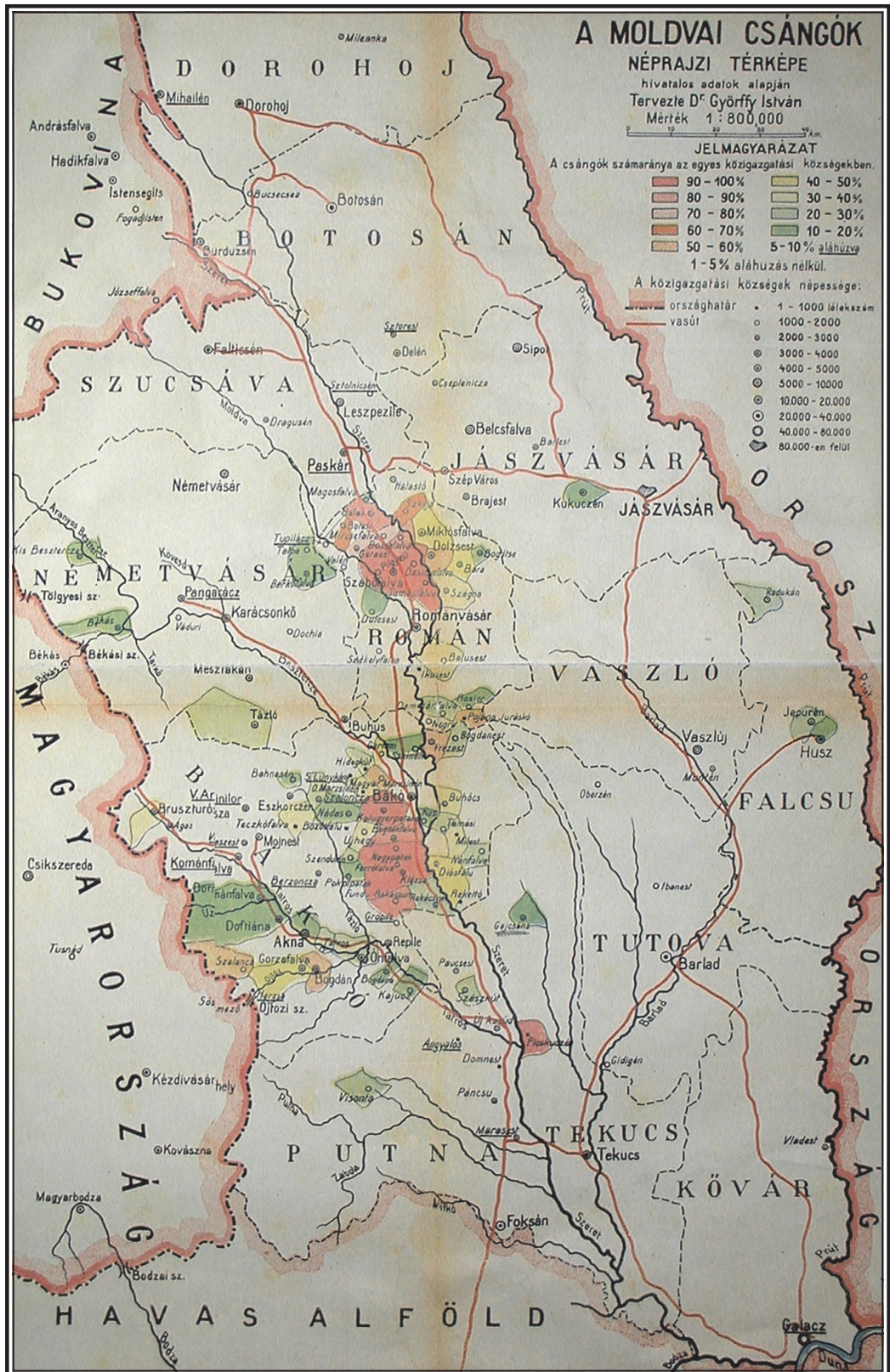
JELMAGYARÁZAT

A csángók számaránya az egyes közigazgatási körzetekben.

90 - 400%	40 - 50%
80 - 90%	30 - 40%
70 - 80%	20 - 30%
60 - 70%	10 - 20%
50 - 60%	5-10% aláhúzás
	1-5% aláhúzás nélkül.

A közigazgatási körzetek népessége:

— országhatár	• 1 - 1000 lélekszám
— vasút	○ 1000 - 2000
	○ 2000 - 3000
	○ 3000 - 4000
	○ 4000 - 5000
	○ 5000 - 10000
	○ 10000 - 20000
	○ 20000 - 40000
	○ 40000 - 80000
	○ 80000-en felül

1.

Részlet a gorzafalvi híveknek Scitovszky János hercegprímáshoz papjuk, Funták Kozma érdekében írott leveléből *Gorzafalva, 1860. március 16.*

D. Jézus szt. Neve

Legkegyelmesebb szent Atya, Fő-pásztorok Fő-Pásztora, Magyarok Apostola,
Magyarország Prímása, romai szent szék Bibornoka, Hitünk védelmezőnk!

Mink 600-an gazdák Ojtozhatárszél mellékiek moldovai részen egybegyűlvén tanácskozáván magunkban nagy sérelmünkről, kik már 500 esztendeje, mind magyar lakósok római katolikusok igaz hitben eddigelé megmaradtunk, megszapordtunk, igaz hitben megerősöttünk; *ezt csak magyar szegény papjainknak köszönhetjük, de nem [az] olasz papoknak*; vannak most is olaszok, kik sem oláhul, sem magyarul nem tudnak, magyarul nem is tanulhat soha, oláhul valamit 6, 7 esztendőre megtanul, mivel olasz oláhul valamit szavakban egyez, így ha prédikál vagy egyszer, senki nem érti, mert sem oláhul, sem olaszul nem mond, még az született oláh sem érti mit mond, inkább csak kineveti; mink útra járunk országban, csak megtanulunk valamit, de az ifjúság, fejérnépeink egy szót sem, így tehát hányan és hányan drága szentségek nélkül kimúlnak e világból, ha gyóntatni is jön, ő mondja az övét, de egymás nem érti: *óh, isten [sic!] agy moldvai szegény magyarnak magyar papot*, oláhnak oláh papot; utoljára is olasz papok 9, 10 esztendeig ülnek, nem keresik templomainkat ékesíteni, azt hit diszire elébb emelni; nézik csak magunknak pénzt szerezni, avál 1000, 2000 aranyokkal hazájukban menni; úgy következőleg mindnyájan utánok cselekszenek, úgy hogy olasz magyar papjainkat, ha lehetne, egy kalán vízben elvégeznének; még a hogy volt, de már majd esztendeje, hogy valami négy, öt olasz felállott, püspököt Rómába feladták,* jó jámbor lelkű Pater Antont, ki az egész kereszténység gyászol, sirat, még az legkisebb gyermek is atyai kegyes jámborságáért, kit Rómába fel is hivaták panaszunkra, nem egyébért, csak azért, a mint hallottuk, hogy a szent vas korona keresztet kapta, olaszok irigyelték, és hogy a magyar papokat inkább szerette mind olaszokat; oka volt az, mivel a magyar papok engedelmeskedtek, de olaszok engedetlenséget mindenkor mutattak, és mindenkor jó lelküségét, a mint magunk is megösmertük, tapasztaltuk, azért magyar papjaink érdemesek voltak szeretetre. Most maradott egy olasz pap felvigyázónak, ki csak olaszul tud és francziául keveset, a sok magyar ezer és ezer nemzetnek Pater Tomassi nevü. Jásban, ki Olaszhonból eljött irigy olasz papok fel-

* Hajnald Lajos ó Excellentiáját.

adására felingerelték ötlet magyar papjaink ellen támadni, de leginkább minket zavarba hoztak. Pater Tomassi Jásbul mind felvigyázó rendelve mind egy sas kö-zünkbe ütött; mihelezt mű jólelkű kegyes főpásztorunk, püspök Pater Anton¹ el-ment, tüstént üldözéssel élni kezdett mindenfelül, de leginkább minket zavarba hozott; mi jó lelki pásztorunkat, ki jobb keze vala püspökünknek, ki minden püspö-ki dolgait hordozta, püspök sokat reá bizta, *Pater Kozma Funták* atyára, tőlünk elüzni akará, ugy hogy 10 nap mulva takarodjon Moldovábol, mere tetszik, ha püs-pöke után is; mink ezeket meghalván, ágyban fekvő sujos betegségben öreg jó pász-torunkat gyámolítva aval, hogy ne mozduljon, ne hagyná népit, irunk minden felé, gondoljuk, hogy sükeres léssen kérésünk nagyobboknál; tisztelendő Páter lelki atyánk értünk van, nem olaszokért, mink fizetünk, mink tartasuk az pásztort, tö-lünk él, nem mástól, mink választhatunk lelki atyát, erre jussunk van, ezt szentsé-ges atya, azt minden jóhlekű főpásztor megengedi. Igy tehát egybegyülve mind-nyájan, elkeseredet szívvel notariusunkhoz futván legkisebbtől legnagyobbikig, es-dekelve szent atyánkhoz folyamodunk mind magyar ajku szegények igazi érzéssel kegyes hitbéli pártfogonkhoz és törzsökös magyar nemzet apostolához térden állva folyamodunk, minket meghallgatni, mű kérésünket elfogadni, kik e hullámok kö-zött, a hol nekünk sátán lesben áll, elveszni ne engedne, Páter Kozmát nálunk di-cséretes munkái és jó cselekedetei után, ki 9 nyelven ez országban szolgálni tud, tőlünk elmozdítani ne engedjen; kérjük a hol legkissebb ártatlan is térdre esik, és minden nap felkelve, lefektekör imádgya az istent lelki pásztor megmaradásáért. E lelki pásztorunk Pater Kozma Funtak, árvák gyámolója szegények táplálója, egy szóval lelkünk vigasztalója, és valóságos hitünk előmozdítója, mink mi régi atya-inktól és most 90 esztendő ember is, kik élnek mondják, voltak nálunk paterek jók és mindenféle, de mű lelki nyugadalomra soha, mint Pater Kozma volt egysen volt, esküszünk mindnyájan, hogy ilyen áldozó patert anya nem szülte Moldová-nak, többet sem szülni nem fog. A kik ily sokat nem mutatnak, mint Pater Kozma, hogy a nép szereti, sok szép jó munkái után, és jóságos cselekedetei után, most boszut állanak. Pater Kozma jó lelki pásztorunk, ki 60 esztendő, ki 21 esztendeje majd közöttünk szolgál, soha rosz példával, soha botránkozó cselekedettel nem volt, nem is mutatta magát egyéb jónál, és a hol csak volt, mindenütt dicsérik ohajtják látni, és kérdezik minket hogy élne még az a jólelkű atya; minden má-gnás, minden Bojér, minden szegény, oláh, katolikus kérdezi, dicséri, tiszteli; soha mere mentünk országban nem hallottunk egytől is roszat mondani egyéb jónál, a mit mindnyájan bizonyítunk; hogy pedig előhozzunk még valami jóságos tételit, a mit soha missionarius miota áll missio, oly jókat nem tett missioban, a mit tett jó lelki pásztorunk Pater Kozma. Pater Kozma által virágozott missio, ki két falut Bucsumot és Prálát kalvinista hitből igazi hitre térítette, tulajdon adományból templomot segített felemelni, templomba keheleket, papi misemondó gunyát tulaj-donból ajándékozott, melyik olasz ezeket cselekedte? tőlünk [*inkább: tőlük* – V. G. *megj.*] inkább hittől szakadtak,² a mind Parincsel* Pater Rossi olasz alatt szakad-

1 Pater Anton de Stefano, 1848 és 1859 közt püspök és visitator Apostolicus.

2 Inkább áttértek az ortodox vallásra – vagyis „schizmatikusok” lettek.

* Falu neve.

tak, a hol halál is történt, Pater Rossi kriminál processus alá jött; ezt magyar papjaink nem cselekedték. Most Pater Tomassi ilyenket hallgatva olaszait, üldözéssel kezdett élni, nem látván, hogy e zavart országban nekünk sátán lesben áll, ezeket nem tekintve, magyar papjainkat üldözni akarnak, tőlünk jó vigasztaló lelki atyánkat józan jámbor életű 21 esztendő Jézus Krisztus szőlőibe munkálva igaz szolgáját minden ok nélkül elüldözni.

E lelkipásztor Pater Kozma, ki Foksinban³ új diszes templomot épített, új plebániát, mind első plebánus a plebániát felemelte tulajdon igyekezete után, ugy már 6 templomot állított fel, minden templomot kehelekkkel, misemondó gunyával ellátta, tulajdonból, mink ugyan így mint most soha megelégedve patereinkkel nem voltunk; mert igazat mondva, sok szégyent is huztunk sok papjaink miatt, úgy hogy egyik macskát keresztelt, ez Pater Hideg volt, másik részegségben nem tudott mit csinál, más templomokat haragjából földig ledöntetett Pater Szakácsi, úgy hogy sok esztendeig szabad ég alatt szent szolgálatokat hallgattunk, voltak a kik soha, mint Pater Nicolae oláh, Pater Brajda olasz, soha egy predikatiót nem mondtak, a ki most is Tatroson soha nem mond életiben; Pater Szakácsit püspökünk tüstént ki is küldötte, így sok szégyent hozva, oláhoktól kinevetve, mégis tartartunk, hallgattunk; [...] ⁴ mink minyájan megesküdtünk, hogy jó lelkipásztor még él tőlünk nem bocsátjuk, ezeket nekünk elment püspök is megigérte, még él maragyon köztünk, ha felépíti az templomot; így tehát most elkészítve kérünk maragyon nálunk, hogy temessük el ötöt az ő tulajdon templomába, kiben az áldott még porait és csontyait tiszteljük és lásuk, és nemzetség nemzetségről emlékezen roppant és szép Isteniház előmozdítójáról, ki Pater Kozma, minden szerzeményit templomokra és mű Gorzafalvi templomunkra ajánlotta; most olaszok kergessék el? Ezt nem érdemlette páterünk, inkább érdemlett nagyobb méltóságot és előljáróságót, nem üldözést. [...] ⁵ Egyhangulag falupeccsétekkel bizonyítvánt és kérésünket térden állva terjesztjük Eminentiád eleibe, hogy kegyes atyai intéssel megintetni Jási Páter Tomássi urat, minket zavarba ne hozzon, mert miolta eljött egybe egyezve olasz társaival egész moldvai kereszténységet zavarba hozta, úgy hogy tőle mindenki irtózik, leginkább minket; mink megelégedünk Páterunkkal, mi baja vagyon, mink elég szegények és rabok vagyunk, mink elég üldözésben vagyunk, egyebünk nincsen, csak az Isteni vigasztalás, jó lelki Pásztor, ha lássuk és jó tanitót; most akarja haragjában üzni tőlünk, mások hamis szavokra? Még ő nem jött hozzánk, oh mi békevességben voltunk minyájan, talán nem akarja, hogy *hitzakadás legyen, mind 1835-ben volt Pater Mansvet idejében; az Isten mentsen meg, mink igaz római katolikusok vagyunk, ne hozzon zavarba minket, mert mi jó lelki Pásztorunkat közakarattal eltökélve elmenni nem engedjük: haljon meg nálunk, mert mink soha ily módal Papunk[kal] nem voltunk megelégedve, mint most, és soha lelkünk nyugodalmunkra nem voltak, mint most; megnyugodtunk P. Kozma*

3 Foksányban.

4 A kihagyott részben a hívek elmondják, miként építtette fel Kozma atya a templomukat. (Az építési költségekhez a misszionárius kérésére Ferenc József 500 pengővel járult hozzá, Anton de Stefan jászvásári püspök pedig 101 arannyal.) Funták az elkészült templomot teljesen berendeztette, oltárokat és orgonát is készíttetett.

5 A kihagyott részben a hívek nem értik, miért üldözik pont azt a papot, akit szeretnek a hívei.

atyával, e Páter Kozmát senki részegen nem látta, senkinek roszt példát nem mutatott, hanem csupa jámborságot és kegyességet még az legkissebbnek is, látszik csak boszúból üldözni olaszok, nem lása Páter Tomási Jasiban, hogy nekünk mindenfelől farkas lesben áll, most még ő e zavart országban üldözésekkel élni kezdett? Mi jót várhatunk ilyenekből, ha [a] nép szeretei Papját, neki örvendeni kellene, nerm keseríteni minket, mert elég keserőségben vagyunk, rabságban, éhségben. Azért ujonan térdre esünk, kegyes Bibornoki atyai Thronusa eleibe, imádunk kegyességért, vigasztalásért, nem egyebet mondunk, e hitünk üldözőinek, mennél hamarább megtiltani boszuját; mert ha jó Papunkat üldöz, minket üldöz; kérünk szent Szék eleibe terjesztetni ez üldözőnek cselekedeteit; Moldovába békességtűrő, jámbor előljáró kell, nem tűzrakó, haragos, és ha valaki panaszolna Papja ellen, takarni kellene, négy szem közt dorgálja meg, de népét ne botránkoztassa, de mű Pátert nincs miért üldözze, nincs, mert jólelkű; esküszünk minyájan sz. keresztre, ha tudnánk valamit csak legkevesebbet rosztat, nem folyamodnánk, de egyéb jónál, jámborságnál nem tudunk egyebet. Olaszok azt féltik, ne valamiképp magyar jó igyekezetű tudós papból Missióban előljáró legyen, mivel övéké azt tartják a hatalom. Kik maradtunk alulirt előljárók Faluk egyezésével és pecséteinkkel kérvén atyai kegyes szent áldást reánk, és továbbra lelki nyugadalmat, vigasztalást, kik egész bizalommal vagyunk várván vigasztaló végzését, csókolván szent kezeit szegény római katolikus hivek Moldovába és Jézus Krisztusban engedelmes fiai.

Költ Gorzafalván, megyében 16. márczius, 1860.

Egész falu nevében és egyezésével

Gorzafalván:

Én Sata György, m. biró

Én Istók János, esküdt

Én Butnár István

(L.S.) Én Szarka Péter

Én Istók István

Én Kicsi Miklós fő m. biró

Prálafalva egész egyezéssel:

Én Szász András, m. biró

Én Fejér János

Én Szudit Ferencz

(L.S.) Én Kiss András

Én Kozák Mihály

Én Zágoni György

Én Kozák József biró

Valeszaka falu egész egyezéssel:

Én Kiss József, esküdt

Én Kis János

Én Zilai József

(L.S.) Én Furujas István

Én Sebestén Mihály

Én Furujas Ferencz, főbiró

Szólóhegy egész falu egyezéssel:

Én Polgár Péter

Én Antal István

(L.S.) Én Tifán János

Én Posta Mihály

Én Darvas Mihály, esküdt

Én Varga József, főbiró

Uj-Falu minyájok egyezésével

Én Antal András

Én Darvas György

Én Martin János

(L.S.) Én Polgár Mihály

Én Mátyás Mihály

Én Rotár Péter, főbiró

Én Antal János.

Nikozest⁶ egész falu egyezésével

Én Bartos Mihály, esküdt

6 Nicorești – Szitásfalva.

Én Bartos Antal
(L.S.) Én Lukáts János
Én Máté Mihály
Én Tamás András, bíró
Bohana falu, minyájok egyezésével
Én Lakatos György
Én Jánoska Nikolae

(L.S.) Én Bucsák István
Én Kosztandin Konstantin, bíró
Falu **Csutinás**⁷ minyájuk egyezésével
Én Todor Ignác, m. bíró
Én Kincs Antal
(L.S.) Én Huszár János
Én Fejér Ignác

2.

Részlet Czelder Márton református missziós lelkipásztor Ballagi Mór lapszerkesztőhöz írott leveléből *Ruszcuk, 1861. november 14.*

[...] ⁸ Az én működésem nyilvánosan bevallott vallási és nemzeti érdekű. Bár mindenkép elhagyatva valék és semmi segédeszközzel nem bírtam: megis be kellett járnom egész Moldvát, hogy tájékozhasam magamat. Most kell azért valamit mondanom a moldvai úgynevezett csángó magyarokról. Ezek valóban a magyar földről szakadtak egyrészből Husz megégetése után, kinek vallását követték; egy része pedig Árpád ideje óta lakja e földet, s nem jövevény, hanem szabad polgár Moldovában. Az elsőt az ő mondáikon kívül, melyben e nép gazdagnak lenni játszik, az is erősíti, hogy még maig is megvan Husz nevű helységök; hogy pedig a második ősi szabadsággal bírt, bizonyítja az, hogy még maig is faluik nincsenek elgyítve más nemzetiségű lakókkal s a földesuri hatalom közójök semmikép nem férközhetik. Erős magyarok, nemzetiségöket féltök s némi kivétellel pusztán a magyar nyelvet beszélük. Faluik leginkább hegyek oldalán s völgyekben vannak. Számuk 70-80 ezer, – viseletök alig ismerhető néhol az oláhokétól. S ha velük beszélés, csak a nyílt tekintet s az egyszerű, sokszor oláhval vegyített beszédből, mely nincs minden elmesség s költői képek nélkül, ismered meg hogy magyarok. Én megjártam faluikat, házaikat, s beszédjökéből csak egy kitételt említek: Midőn Bogdánfalván kérdeztem: van-e papjok? S mi nyelven beszél? Így felelt egy élemedett: volt egy jó magyar papunk, de most két esztendeje más lakást cserélt, a fale-

7 Helyesen Gutinázs.

8 Czelder lírai bevezetőjét nem közöljük.

vél hullásakor eltöredezett; ott van! S ezzel a szépen bekerített temető felé mutatott. Mily szép képe a meg halálnak az „eltöredezett” szó. Általánosan panaszkodnak az olasz papok ellen, kik egy szót sem tudnak magyarul s hozzájuk jövén egy-egy három-négy évig zsarolja a szegény népet s aztán visszamegy a honnan jött, hogy új jöjjön megint, ki folytassa amannak cselekedeteit, s szegényítse, fosztogassa úgy szólván vallásban s nemzetiségben és szellemben azokat, kiket emelni, boldogítani kellett volna neki. Imádkozni sem tudunk tisztelendő atyám, az olasz páterrel, nem egy szólt így fájdalmasan hozzám; ezelőtt csak voltunk a hogy voltunk, mert küldtek magyar papokat a nagy Magyarországból; most, ha így lesz, el kell pusztulni magzatainknak. Tanúja valék, mint akarják a még meglevő három magyar papot is kitudni a moldvai magyar róm. kath. eklézsiákból; és elszomorodtam mint keresztyén, elszomorodtam mint magyar, s e tárgyban lelkiismeretes hazafi kötelességem, hogy írjak Bartakovics Béla egri érsek ő mltgának, s kérem fel a római kath. klerust. Hogy mind keresztyéni, mind nemzetiségi szempontból segítsen a moldvai róm. kath. magyarok elhagyatott állapotján, ha nem akarja, hogy néhány év múlva ne legyen többé mit keresniök itt. – Iskola kettőn kívül nincs egész Moldvában. Az egyház jövedelmeit másuvá fordítják, s ki tudja hová: Van néhány falu, hol már nem tud a nép magyarul, csak annyit, hogy magyar volt egykor. Emlekezetes, hogy itt a római mise is magyar nyelven tartatott volt még 1748-ban, mint bizonyos kútfő után tudom. De nem mondok többet, ne hogy megint ezért vádoltassam azon oldalról az elfogultságtól, honnan oly gyanús szemekkel kísérgetnek. A római kath. egyház iránti tiszteletből el kell hogy hallgassam azon sötét foltokat, melyeket, fájdalom, hogy tudok a Moldvában levő olasz missio küldötteiről. – Talán másképp leend. Én nem vagyok római, de óhajtom, hogy a moldvaiak, testvér magyarjaink állapotján segítve legyen, s én magam kész vagyok zörgetni és zörgetek, lesz-e ki, maghallja a zörgető kiáltását? [...]⁹

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1861. december 1., 1566–1567. (Missioi levelek dr. Ballagi Mórhoz XXI.)

9 Levelének záró részében Czelder a moldvai református magyarokról ír.

3.

Részlet Petrás Incze János minorita lelkész Druzbáczy György Bonaventura bukovinai plébánoshoz írott leveléből *Klézse, 1863. február 10.*

Nagyontisztelendő Szerzetes rokonom,
Mélyentisztelt Lelkész Uram!

[...] ¹⁰ Mily szomorú háttérben szorítva él itten nyelvünk, arról nem írhatok, hanem áldom a Teremtőt azért is, amennyit élvezni engedett, én meg elégszem ezen egyszerű keresztényi elvtannal, amin magunk nem segíthetünk, Istennek kell ajánlanunk.

Bogdánfalván most Barbera Péter lelkészkedik, Forrófalván Miglioratti Domokos, a többi ügyis tudom Zamojszky urat nem érdekli, P. Tóth még 1860 szeptemberében itt hagyta Moldvát, ma Nagy Bányán presidens a legnagyobb meglepésben: mert e zárdánk igen jól van alapítva. Kalugerben van Filusztek Mihály, Bákóban Hussek János, kit Z... úr vitt Olaszhonba, Szabófalván Rossi s. t. – a Gorzafalvi Kozma observáns még működik, ¹¹ de volt Bákai Strauss minden szolgálattól eltiltva, Hg. Vigtenstein udvarában él. Tomassi József itt Főnök: De Stefano Moldvába nem jó, mint mondgyák; hanem bocsánat ennyiért is, mit kívánsága és felszólítására teszem, különben én kormányunk és egyházi igazgatásunk ügyében éppen nem vagyok avatva, teszem, amit tehetek, meddig a jó isten és az Előljárók engedik. Ezennel a legtisztább szívvel köszönve irántami nyíltszívű vonzalmát, idvezlem Zamojszky urat, ki nékem hajdani jótevóm és ügýtársam volt, sajnálva nyomorult sorsát, bárcsak közelebb lennék, hogy amennyire töllem telhetik, enyhíteném keservét, ámbár részemről ma is azon véleményben vagyok, hogy zárdai életünk minden tekintetben sok előzménnyel bír a missioi terhes fáradalomdús élet felett, de mit tegyünk, itt is kell Istenért s a hívek örökboldogságáért élnünk. – Áldja meg a jó Isten s kérem, barát vonzalmát ezentul se vonnya meg töllem, aki

10 A levélből kihagytuk azt a részt, amelyből kiderül, hogy Petrás Incze évtizedekkel korábban Druzbáczy Györggyel egy időben tanult Egerben. Megköszöni a bukovinai székelyekről írt tudósítást, ám megjegyzi, hogy azok ősei nem a Rákóczi-szabadságharc bukása után menekültek Bukovinába, hanem Mária Terézia alatt. Megjegyzi azt is, hogy ő is pályázott támogatásért a Szent István Társulathoz 1858-ban, de elutasításban részesült, mert az a Birodalom határain túl nem ténykedhet. (Ezért hozzák majd létre egyébként 1861-ben a Szent László Társulatot.) Annak ellenére nem kaptak anyagi támogatást, hogy „az egyesült Fejedelemségekben Száz ezren vannak, kik magyarul beszélnek, és dicsérik a jó Istent: de jövőjükre semmi kilátás, csupán a mennyei Gondviselésben van erőss bizalmunk...”

11 Funták Kozma ekkor már nincs Gorzafalván. Lásd az 1. sz. dokumentumot.

legtisztább indulattal és őszinte szerzetesrokonai szeretettel vagyok és leendek, amíg élek, sz. imáiba ajánlott alázatos rokona Nagytisztelendőségednek.

*Petrás Incze minoritarendi áldozár
és ideiglenes lelkész*

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratai, Ms. 10.528/1. (Kézzelel írt levél.) Közli: Domokos Pál Péter: „...édes hazámnak akartam szolgálni...”. Budapest, Szent István Társulat, 1979. 1446.

4.

Pető Dénes újságíró beszámolója a csángók közt tett útjáról Budapest, 1864.

[...] ¹² Szászkút már egész moldvaias falu. Az erdélyi csángóknál ¹³ még a jólét jeleivel találkozunk; itt azonban anyagi és szellemi nyomorral; s bár a föld nem terméketlen s ez ország magyar lakói felmérhetetlenül szorgalmasabbak s gondosabbak az oláh népnél, mindemellett sokan vannak, a kik alig bírják mindennapi kenyerüket megtermelni. Nincs itt kereskedelem, nincs valamirevaló közlekedés s ami a fő hiány: nincs az anyagi haladásnak annyira feltételező szellemi alapja, fellvilágosodás és munkálkodásra, törekvésre ösztön[zés]. Bár e magyarok legnagyobb része már évszázadok, sőt, egy évezred óta lakja is a moldvai földet, mégis úgy rémlett előttem, mintha egyikök sem tekintené azt állandó lakhelyének, s mintha kiki csak a percet várná, melyben átköltözhetik majd oda, a hova való s a hol *a magyarnak élnie, halnia kell.*

A mi szellemi életüket illeti, arra csak gondolni is borzalom. Magyar pap vagy iskolamester csak helylyel-közzel akad egy; legtöbbször 7-8 helységnek van egy *olasz* papja, mert mióta a románok, elvetvén azon történelmi tény, hogy ők az alduai tartományokat megszállott római légiók s tulajdonképeni apáik a dákok vegyületével élnek, mióta, mondom, ezt elvetvén, minden áron „románok” akarnak lenni; azóta a római katolika vallás képviselését országukban kizárólag állítólag fajtestvéreikre, az olaszokra bízák.

Az általános panasz, mely itt a nép ajkán forog: „nincs magyar papunk, még az Isten igéjét sem hallhatjuk anyanyelvünkön, gyónnunk oly papnak kell, a ki nyelv-

12 A kihagyott részben Pető Dénes a Szászkúton szolgáló székelyföldi leányokról ír, valamint arról, hogy milyen sok székellyel találkozik a Regát városaiban.

13 A szerző itt a hétfalusi csángókra gondol.

vünket nem érti, mi pedig az övét nem tudjuk. Halálunk óráján olaszul vigasztalnak” sat[öbbi].

Azon román uraknak, aki pár év óta Magyarországon s másutt is oly siralmas panaszokat emelnek a képzelt magyarizálás ellen, – nem ártana ha az ő országukba is bepillantának s tapasztalnák, mily erőszakosan *rumunyzálják* az ott lakó magyarokat, akiknek még papjuk sincs; holott hálunk ugyan soha senkinek sem jutott eszébe a rumunyokat papjaiktól megfosztani, vagy pedig, mi több, rájuk oly papokat erőszakolni, kiknek nyelvét nem értik, s kiknek befolyása alatt aztán csakugyan tarthattak volna attól, hogy elmagyarosodnak. [...] ¹⁴

Vasárnapi Ujság, 1864. 3–4. sz., 27–28.

5.

Részletek Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár úti-naplójából *Moldva, 1868.*

[...] ¹⁵

Gorzafalva

Legelőször *Hersia* nevű, jobbadára magyarok által lakott, kised helységet köszöntöttük; azután az itt nagy számmal található degetes kutak ¹⁶ mellett elhaladva, a fűrészmalmairól elnevezett *Fűrészfalván* keresztül, mely hasonlólag magyar katolikus község s *Gorzafalva* anyamegyének fiókja, *Gorzafalvára* lejtettünk, mindenütt a habjait erdős bérczek közt hömpölyögtető Ojtoz vize által kísérve. Gyönyörű ponton állottunk. Balról a lapályosodó bérczek aljára dűledező, nagy kiterjedésű szőlők; jobbról egy gúla alaku magas élbe végződő domb és kereszt a tetején; előttünk nyílt tér, melyen a csaknem 1200 katolikus magyart számláló község terül el, gazdag gyümölcsöseivel.

Előleges tájékozódás tekintetéből, a falu végénél állottunk meg. Mig társaságunk egyik része alkalmas megállapodási helyiség után puhatolódzott, addig másik része – hová magam is tartoztam – más irányban érvényesítette pihenési idejét. A helyi viszonyokat tanulmányozandók, bementünk a közeli korcsmába. Mezít-

14 A szerző a továbbiakban arról ír, hogy a moldvai székelyeket és csángókat átcsábítják az ortodox vallásra, ez azonban nem új jelenség, erről Zöld Péter is beszámolt. A továbbiakban hivatkozik Petrás Ince János tudósításaira, Gegő Elek beszámolójára és Bandinusra.

15 A kihagyott részben a Marosvásárhelytől az ojtozi vámgig tartó út eseményeit jegyezte le a szerző.

16 Természetes kőolaj/kátrány kiterés helye.

lábos, de az ottani népviselet szerint tisztességesen öltözött magyar asszony fogadott. Magyar nyelven kértük a bort, magyar nyelven kaptunk választ; magyar nyelven szólítottuk meg a ki- s bejáró falusiakat, magyar nyelven utasítottak a helybeli plébánoshoz; szóval, a bormérő helyiség héber származású gazdáján kívül, mindenki magyarul beszélt. Úgy tetszett, mintha nem is lettünk volna idegen földön; csak a szokatlan népviselet zavarta e képzelődést. Furcsán is esett ám, oláhos öltözékű férfiak és nők szájából azt hallanunk, hogy ők is magyarok. S igazuk volt; mert valóban ők is – többi moldvai fajrokonaikkal együtt – magyarok, még pedig tősgyökeres magyarok; utódai lévén részint a hajdanában Moldva területére leteleplő kunoknak, kik mai nap „Csángó-magyar” név alatt ismeretesek; részint ama Erdélyből kirajzott székelyeknek, kik különböző időkben éhség, elemi csapások, politikai viszonyok, de főleg túlnépesedés következtében, hol egyenként, hol családokként, hol nagyobb tömegekben hazájukat odahagyva, a keleti Kárpátok Moldva felőli tövében, valamint a *Tatros* és *Tázló* vizek partjain található magyar telepeknek vetették meg alapját. A korcsmában levők, úgyszintén a többi ki- s bejárók, gorzafalviak voltak; volt azonban köztük egy Besztercze–Szereth melléki csángó is, ki szekereség útján jutván ide, figyelmünket annál is inkább magára vonta, mert ez volt az első csángó-magyar, kivel Moldva földjén találkoztunk. Emberünk körülbelül 35-36 éves lehetett; természetére közép, zömök, bajusza s hosszú hajzata fekete, homlokzatán és halántékjain tövig lenyírva, szeme éles, csillogó. Beszédbe elegyedtünk vele. Kérdéseinkre ártatlan, együgyű őszinteséggel felelt, sejjeskedő nyelvvel a csángók hit-erkölcsi helyzetét illetőleg, oly dolgokról adván felvilágosítást, miknek igaz voltáról néhány nap múlva magunk győződünk meg.

A köztünk kifejlődött érdekes párbeszéd körülbelül ez vala:

„Hová való kend bátyám?”

„Kalugyeri¹⁷ vagyok.”

„Kivel jött ide?”

„Nyegotitorral jöttem ide,” mely kifejezését midőn nem értettük volna, magát helyreigazítván, mondá:

„Ároszval (árussal) jöttem, szekeresz ember vagyok.”

„Magyar-e kend bátya?”

„Hát mi volnék,” vala a felelet, „magyar biz éjén, de nálunk úgy mondják, hogy czángó.”

„Messze-e a maga faluja ide?”

„Messze biz’ innen, 6-7 óra.”

„Magok ugyebár, katolikusok?”

„Katolikusok hát, mi mind a magyar valláson vagyunk.”

„Van-e papjok?”

„Hogyne volna, templomunk esz vagyon, moszt készítik.”

„Minek hívják a maguk papjukat?”

„Úgy hijják, hogy páter Vinczencz.”

„Hát a másik neve?”

17 Lujzi-kalagori.

„Mászik nevét nem tudom, a faluban csak úgy mondják, hogy páter Vinczencz; ügyes fiatal ember.”

„Tud-e a páter magyarul?”

„Biz’ őkieme nem tud”

„Hát micsoda nyelven prédikál, s hogyan beszél magokkal?”

„Oláhul.”

„Értenek magok oláhul?”

„Hogyne értenénk; tudunk magyarul, tudunk oláhul esz; de nálunk olyanok esz vannak, kik egy szót szöm tudnak oláhul; az asszonyok nem igen tudnak.”

„Hát gyermekeik tudnak-e oláhul?”

„Nem igen tudnak; nálunk az emberek magik közt magyarul beszélenek.”

„Van-e iskolájok a faluban?”

„Van, hogyne volna.”

„Gyermekeik járnak-e iskolába?”

„Keveszen járnak, nálunk nem igen akarják az emberek, hogy a gyermekek oláhul tanuljanak; mi magyarok vagyunk.”

„Tehát oláhul tanítanak magoknál az iskolában?”

„Igenesz, oláhul.”

„Kicsoda a tanító?”

„Van egy oláh dászkel¹⁸, kit oda tettek a faluban, fiatal ember.”

„Tud-e magyarul a tanító?”

„Biz’ őkieme nem tud, egy szót szem.”

„Ha nem tud magyarul, hogyan beszél a gyermekekkel?”

„Oláhul, de a gyermekek nem igen iértenek oláhul, ugyesz keveszen járnak.”

„Van-e kántoruk a faluban?”

„Van, hogyne volna.”

„Hát a kántor nem tanít?”

„Nem, őkieme csak orgonál és éjénekel...”

Mig őszinte emberünkkel így dialogizáltunk, előjövének a többiek is, jelt adván az indulásra. Kalauz által vezéreltetve, a helységnek délnyugati részében lakó plébánoshoz hajtattunk. Meglehető tágas, gazdasági épületekkel ellátott udvarban állottunk meg. Előttünk a földszinti, zsendelyfedeles papi-lak, melybe bemenvén, polgári ruhába öltözött ritka szakállú, duzzadt ajakú, középkorú, kised igénytelen alak jött velünk szemben. Ez vala *Balla Lajos* atya, a helybeli kath. lelkész. Megértvén, hogy magyar papok vagyunk, kissé zavarba jött, azonban olasz nyelven szólíttatván meg nagyságos K. M.¹⁹ és tekintetes M. K.²⁰ urak által, magát hamar feltalálta, udvarias hangon szólítván fel bennünket keleties butorzatu hajlékának igénybe vételére.

Mig a bizottmányi tagok a lelkész urnál tudakozódtak holmi dolgok után, addig mi fiatalokul kimentünk, körültekinteni a faluban. Elhagyva a plebániái szállást, egyenesen a körülbelül 250 lépésnyi távolban magasló templomnak tartottunk.

18 Dascäl – románul egyházi tanító.

19 Kubinszky Mihály.

20 Majer Károly.

Már tudták a közeli szomszédok, hogy „magyarföldi” papok érkeztek. Utczán támadtak meg, hogy gyóntatnók meg őket és gyermekeiket, mert már 3 éve, hogy nem gyóntak, még pedig azért nem, mivel papjok nem tud magyarul, s ebbeli kéréseiktől csak akkor állottak el, midőn velők megértettük, miszerint nekünk, idegenföldi papokul, Moldvában gyóntatnunk nem szabad püspökük engedélye nélkül.

Az eset úgy akarta, hogy *Gergely Imre* nevű helybeli kántorral találkozunk. Ez oly kéréssel fordult hozzánk, hogy tisztelnők meg szegény házánál; örömet követünk őt, annál is inkább, mivel reméltük, hogy a helyi viszonyokat illetőleg, kellő fölvilágosítást nyerünk. Nem is csalatkoztunk, mert mindent föltárt, mi szívén fűködött. Előadása szerint *Funták Kozma* atya inneni távozása²¹ óta predikacziót, vagy egyébféle ker. tanítást magyar nyelven nem hallottak. Sokan nem gyóntak s nem is gyónhatnak csupán azon okból, mivel nem tudnak oláhul; papjok pedig – ki született olasz²² – csakis utóbbi nyelven közlekedhetik hiveivel. A gyermekek oktatását illetőleg – a lakházában falra akasztott magyar betűző táblákra mutatván – mondá: hogy ezelőtt őt esztendővel, midőn Erdélyből jött ide, tanított ugyan egykét esztendeig; mióta azonban a kormány iskolát állított a faluban, oly iskolát, melyben oláh dászkel tanít, így hívják az oláhok a tanítót, s melyből a magyar nyelv merőben ki van zárva, azóta saját kántori iskolájában tanítania nem szabad. Azon kérdésünkre pedig: „járják-e a kath. gyermekek ezen iskolát?” azt felelé: „nem igen járják, mert nem igen bírják az oláh nyelvet, s a szülők sem akarják, hogy magyar gyermekeik oláh iskolába járjanak.” „Ugyanez áll” – folytatá tovább – „a fiók-egyházakra vonatkozólag is; pedig ilyen 12 vagyon, körülbelül 1400 lélekkel és négy templommal.” „Igy állunk” – mondá sohajtozva – „a gorzafalvi plebániában, melynek saját lelkésze van; képzelhetni, minő állapotban lehetnek magyar katolikus testvéreink az innen több mértföldekre eső, 11 fiók-egyházzal s összesen körülbelül 2000 lélekkel bíró, *tatrosi* plebániában, melynek jelenleg saját lelkipásztora nem lévén, a gorzafalvi lelkész ur által láttatik el.”²³

Valóban szomorú állapot! megindult lélekkel távoztunk a kántori lakból. Ez alatt többi útitársaink is megérkeztek, kísérve a helybeli lelkész által. Hozzájuk csatlakozva, megnéztük a templomot. Ez a sz. háromság tiszteletére van emelve, s jó tágas, mesterséges fabolthajtással ellátott kőépület. Belseje az itteni viszonyokhoz képest eléggé csinos, csak az orgona feletti részében a torony beomlása következtében, annyira rongált, hogy belsejéből a szabad eget láthatni. A templom építését illetőleg, az orgona feletti falazaton következő felirat olvasható:

„Magnanimus Fr. Cosmas Funták ex ord. min. obs. S. Joannis a Capistr. cum Bulg. canonice unita ut Pastor bonus et Apost. Miss. Rom. Cath. genti construxit hoc templum, qui rogat suos successores, et Christi fideles, ut nomini suo non ve-

21 Funták Kozmát 1860-ban úzték ki Moldvából. Lásd az 1. sz. dokumentumot!

22 Imets Fülöp Jákó közli az eredeti nevét: Ludovico Bella. Lásd: *Imets*, 1870. 31.

23 Imets Fülöp Jákó szerint az olasz pap fennhatósága alatti két egyházközségben, a tatrosiban és a gorzafalviban összesen 5 000 hívó él. Hivatkozik egy 1854-ben kiadott egyházi kiadványra (*Series Parochiarum, Ecclesiarum, Missionarium, Cantorumque, Statusque animarum Missionis Romano-Catholicae In Moldavia existentium*), mely szerint Gorzafalván és filiáiban 2 935 lélek volt. Az 1857-ben kiadott „Prospectus” szerint pedig 2362, a tatrosi egyházközségben pedig 1814, ill. 1938 lélek. *I. m.* 32–33., 36.

lint esse immemores; aedificata adjutorio Imper. Austriae Sacr. Majest. Francisco Josepho I. Rege apost. Eppo Antonio de Stephano et Christi fidelium Moldaviae. Incep. 1854. Terminata 1861.”²⁴

A hiányzó tornyot a templom mellé állított harangláb pótolja, mely két haragnak ad helyet; a nagyobb e felirattal van ellátva:

„Öntetett Isten segedelmével 1848-ik évben,” míg a kisebbiken következő jelmondat olvasható: „*Spes mea Christus*²⁵ ✠ 1768.” Végül a meglehetősen rozzant állapotban lévő, Keresztelő Sz. János tiszteletére emelt, temetőhelyi kápolnát is megtekintvén, visszaindultunk a plébániai lakba, hol terített asztalhoz ülve, a minden udvariassága és vendégszeretete daczára, tartózkodó házigazdától is oly feleleteket hallottunk, mikből sejdíteniünk lehetett, miszerint a kántornak ugyancsak mindenben igaza van. Többek között bevallá a kath. iskola hiányát, ezt a kormány erőszakos eljárásának tulajdonítván; bevallá, miszerint oláh nyelven oktatja hiveit, mi-
ben azonban semmi veszélyt sem lát utóbbiak lelki üdvére nézve; még pedig azon okból nem, mivel mindnyájan – miként mondá – értenek és beszélnek oláhu.

Balamiasza²⁶

[...] ²⁷ Balamiasza egyházilag a *tatrosi* kerülethez tartozik, s *Pusztiana*²⁸ anyamegyének filiája. Buzgó hivei – kiknek számát 100-ra tehetni – ritkán látják lelkipásztorukat; legfeljebb ötször, hatszor egy esztendőben. Nem is lehet másképp; mert Balamiaszán kívül még kilencz más templommal s kántorral bíró, az anyamegyétől nagyrészt mértőföldre eső, fiókegyháza van a pusztinai lelkésznek, mely utóbbiakat is időnként látogatnia kell. Ilyenkor a pap isteni-tiszteletet végezvén, énekes sz. misét mond, esket, gyóntat, prédikál. A jelenlegi plébános p. *Philippo Corridoni* fiatal olasz minorita; papi kötelmeit magyar nyelven végzi,²⁹ mi miatt hiveinél nagy becsben áll. Máskor a kántor végzi az istentiszteletet, melynek menetrendje a következő: Beharangozó után reggeli ima, azután sz. ének; ezt követi a boldogságos szűz olvasója; elvégre felajánló imát mond, mire a nép sorban megkerüli az oltárt, egyenként csókolván az oltárra kitett feszületet. – Ha gyermek születik, azt keresztelés végett vagy elviszik az anyamegyében, vagy addig tartják, míg a lelkész a filiába jön. A halottak körüli gyászteendőket – kivívén az anyamegyében, s az ehez közel eső fiókmegyékben – hasonlólag a kántor végzi. Mivel azokban utóbbi egyál-

24 A nagylelkű Funták Kozma testvér a Kapisztránói Szt. János obszerváns minorita rendből, a kánonjogilag egyesített bulgáriai rendtartománnyal mint jó pásztor és római katolikus apostoli misszionárius a népnek építette ezt a templomot, és kéri utódait és a keresztény híveket, hogy nevét ne feledjék el. Ófelsége I. Ferenc József apostoli király és osztrák császár és Antonio de Stephano, valamint a moldovai keresztények segítségével épült. Kezdődött 1854-ben, végződött 1861-ben.

25 Reményem Krisztus.

26 Balanyásza – Báläneasa.

27 A kihagyott részben Kovács Ferenc elmeséli, milyen nehézségek árán próbálták felkeresni a helybeli magyar kántort, majd pedig beszámol a Bokor Ferencsel történt megismerkedésről.

28 Pusztina – Pustiana.

29 Imets Fülöp Jákó szerint a lelkész „még nem tud annyit magyarul, hogy a nép nyelvén prédikálhas-
son.” *Imets*, 1870. 39.

talában *nem foglalkozik*, az a tanítás. Valamint az 500 lélekre menő anyamegyében,³⁰ és ennek többi fiók egyházaiban, úgy itt is iskola fájdalom *nem létezik*.

*Kalugyerpataka*³¹

Délelőtti 9 óraker ujból útban voltunk. Velünk jöttek a derék kántor is, legnagyobb szolgálatkészséggel magyarázgatván a messze láthatárból itt-ott kibontakozó falvakat. Útunk hegyes völgyes, helyenként sűrű erdőségekkel fedett, vidéken vezetett. Érintettük *Orosiá-t*,³² *Szendelián*³³ és *Avram*³⁴ nevű oláhhelységeket, mire *Kövesalja* templomos magyar falu mellett elhaladva roppant hágóra emelkedtünk. Ennek tetejéről minden irányban kinálkozik a gyönyörű kilátás. Előttünk körülbelül másfél órai távolban *Bákó* városa a nap sugarait visszatükröztető kupoláival. Balra egy oldalvölgyben *Kalugyerpataka*, a legelső csángó falu, melyet moldvai útunkban érintettünk. Különös érzés fogott el az előttünk kettős ezüst szalagként lekigyózdzó *Besztercze* és *Szereth* vizek közös völgyének lejtőin elterülő csángó falvak látására. Sas szárnyakon szerettünk volna elrepülni, hogy lássuk azon derék népet, melyről már gyermekkoromban sokat hallottam, s melynek megismerése életem főhajjai közé tartozott. S íme! Ohajom ezennel teljesülésnek indult...

Társaink egyenesen *Bákónak* tartottak; *Kubinszky Mihály* ő nagysága és e sorok írója Kalugyerpatakába ereszkedtünk T. Vicentio Carbonari³⁵ – így hívják a fiatal olasz papot – váratlan megjelenésünk miatt kissé zavarba jött; mert megjegyzendő, a moldvai olasz hitküldérek – missiojukra féltékenyek lévén – nem jó szemmel nézik a hívek közt megforduló idegen, kiváltképen „*magyarföldi*” papokat. Hallván azonban olasz szót, barátságosabb modort öltött.

Mig a prépost ur – végezvén ájtatosságát – *Vincze* atyával foglalkozott, addig magam kimenvén a faluba érdekeltséggel tanulmányoztam a kalugyeri csángók hiterkölcsi viszonyait. Alkalom erre bővíben kinálkozott, hol az egyik, hol a másik falusi emberrel találkozva, fájdalommal megértettem, miszerint itt is a hiterkölcsi élet lényege körül forog a baj. Mint másutt, úgy itt is oláh államtanító oktatja a tiszta magyar ajku kath. gyermekeket; oly tanító, ki egy szót sem ért magyarul, s a mellett még *schismatikus*³⁶ is; nem csak az elemi tárgyakban, hanem – miként többektől hallottam – a vallásban is, t. i. a görög nemegyesült vallásban. Miben azonban az a jó, hogy a hitöket és nemzetiségöket illetőleg öntudattal bíró kalugyeriak nem igen vágnak igénybe venni az oláh kormány ezen oláhosító közintézetét. Ők „magyarok” – mondják – és azért sehogy sem akarják, hogy gyermekeikből oláhoikat csináljanak. Mi azonban nekik leginkább fáj az, hogy magyar papjuk nincsen. Szerettem volna sirni e feletti panaszaik hallatára. „Idegen nyelven gyóntat a papunk” – mondák – „idegen nyelven prédikál, ha prédikál; idegen hangon szól mi

30 Imets a már idézett két forrásból közli a pontos adatokat: 1854-ben 142, 1857-ben pedig 98 katolikus lélek volt a Balanyászában, az egész egyházközségben pedig 2838, ill. 2106 lélek. Uo. 39.

31 Lujzikalagor – Luizi Călugăra.

32 Orășa.

33 Sănduleni.

34 Orășa Avram (Lărğa).

35 Imets szerint Vincenzo Carbonellinek hívják. *Imets*, 1870. 55.

36 „Szakadár” – vagyis ortodox vallású.

hozzánk, pedig magyarok vagyunk; aztán asszonyaink s gyermekeink nem is igen tudnak oláhul.” Hallva s tapasztalva ezeket eszembe jutott a kalugyeri szekeres ember, kivel azelőtti napon Gorzafalván találkoztunk; meggyőződtem, miszerint neki mindenben igaza volt. S midőn erre hivatkozom, a legbensőbb részvét szózata szól belőlem; mert szomorító észlelődéseim oly megyéről szólanak, mely *tiszta magyar*, s egyike a legnépesebbeknek. Ugyanis *Kalugyer* magára, mint anyamegye körülbelül 1530-1600 lelket számlál, míg 8 fiókegyházaiban – melyek közül három templommal s kántorral bir, – az 1855-dik névtár szerint a lelkek száma 1465-re megy. Keletkezését illetőleg bizonyost nem tudhatni. Ez hihetőleg egykoru a kereszténység behozatalával. – Anyakönyvei 1773-ig terjednek. Temploma most készűl kemény anyagból. Védszentje sz. *Mihály*. Eddig már 1000 darab aranynál többet költöttek rá, mely összeg részint a propagandától³⁷ van, részint könyöradományok útján gyűlt össze. A templom hiányát jelenleg egy papi lakban kápolnának berendezett helyiség pótolja. A falu feletti legmagasabb csúcson kókápolna díszlik, a sz. *kereszt* tiszteletére; egyszersmind búcsujáró hely, melyet a kalugyeriek bizonyos napokon példás ájtatossággal látogatnak. A papi lak szép emeletes kőépület; mindennemű gazdasági épületekkel ellátott udvara tágas, s minthogy emelkedett ponton fekszik, mintegy madártávlatból az alatta elterülő falura, valamint a *Szereth* és *Besztercze* vizek közös völgyére gyönyörű kilátást nyújt.

Kalugyerpatakának lakói a moldvai köznép viszonyaihoz képest jól birják magukat. Becsületes, jellemes embereknek mondják. Szorgalmasok, jobbadára föld- és szőlőmunkások. Szőlőik és gazdagon termő gyümölcsöseik az oldalsó fekvő falu közt és ennek közvetlen szomszédságában terülnek el. Papjokat nagyon tisztelik.

Bákó

Visszatérve a plebániái lakba, terített asztalhoz ültünk, miközben befogott lovaink előállván, – az *Okna*³⁸ felől jövő távirdai sodrony által kísért, széles országúton a nyílt téren kiterjeszkedő *Bákó* városába indultunk. Kocsisunk be lévén kapva, kétszeres sebességgel jutottunk célhoz. Körülbelől esti 6 óra lehetett, midőn a plebániái lakot köszöntöttük. Az utóbbiban talált rend s tisztaság, azután az édes magyar szó, melylyel fogadtattunk, már előre jó oldalról ismertették a fiatal magyarhoni³⁹ származású plebánost. Úgy is volt; *P. Hussek János* otlétünk egész ideje alatt úgy ajánlotta magát, mint derék, minden részben tiszteletet érdemlő férfiut. Beszéli az olasz, német és szláv nyelveket, aztán a magyart is; azaz: mind azon nyelveket, mikre a vegyes ajku plebániában szüksége van. Amellett vendégszerető is. Jól is esett ám, hat napig tartó út után, oly ponton megállapodnunk, hol a kényelem és vendégszeretet melengető karjaival fogadtattunk.

Kissé rendbe szedvén magunkat, kiindultunk, fölkeresendők elvált útitársainkat. Föltaláltuk azokat báró D' Albon osztrák-magyar sztarosztá-nál. Utóbbi már

37 A *Hitterjesztés Szent Kongregációjáról* (Sancta Congregatio de Propaganda Fide) van szó, melyet 1622-ben alapítottak Rómában és a misszionáriusi munka koordinálása volt az egyik feladata.

38 Aknavásár – Târgu Ocna.

39 Hussek János pozsonyi származású.

azelőtt lévén értesítve (a jassyi consulates által) a sz. László társulati bizottmány Moldovában történendő körútjáról, nemcsak a legszívélyesebben fogadott, hanem egyszersmind a bizottmányt föladata tárgyában, minden tőle kitelhető módon támogatni is ígérkezett.

Estve *Hussek János* asztalánál voltunk vacsorán; köztünk báró D' Albon is; egyenes komoly férfit; de minden komolyság mellett bőbeszédű, modorára nézve finom és udvarias. Útunkat érdeklő társalgás közt folyt le az estély, melyet a köztünk mindinkább fokozódó jó hangulat oly hosszúra nyújtott, hogy csak éjfél felé oszlott szét a társaság. A távozó báró ural kezét szorítva kiki kényelmes pamlagjára huzódott vissza, édes álom ölen ringatván fáradt tagjainkat.

Másnap, azaz aug. 14-kén, reggel két részre oszlott a társaság. *Kubinszky Mihály*, *Veszely* és *Májér Károly* urak Jassynak indultak; mi fiatalokul oly célból maradtunk vissza, hogy a vidéki nevezetesebb csángó falvakat látogatván, utóbbiak közt folytatjuk észlelődéseinket. Mindenekelőtt azonban *Bákó*-t tüztük ki figyelmünk tárgyául.

Utczáról utczára vándorolva néztük a sima térségen messzire terjedő várost, mely hajdan püspöki székhely volt.⁴⁰ Lakói valaha magyarok lehettek; erre mutat a magyaros hangzású név, s ezt látszik bizonyítani azon körülmény, hogy környékét mai nap is csaknem kizárólagosan magyarok lakják. Jelenkori jellege azonban más tényezőkön alapul, egykori dicsőségének romjaiból egyebet mit sem mutatván föl, mint a sz. *Miklós* tiszteletére emelt szerény plebániai templomot. Honnan egykor sz. hitünk világoossága áradott szét mennyei áldást osztva a, virágzásnak korszakában számra nézve is, erős moldvahoni magyar katholius nyájra, – ott most egy többé, kevésbé *demoralisált* nemzedék folytatja pénzleső üzérkedéseit. – Kereskedő város lévén, boltjai megszámlálhatatlanok. Ezek közt sok olyan, melyeket 10–15 aranyon meg lehet venni. Népeességét – mely a 15 ezret meghaladja – *oláhok, görögök, lengyelek, németek, olaszok, magyarok* teszik; *zsidó* azonban legtöbb. Utóbbiak üzik a kereskedést, üzérkedésekkel kezökhez ragadván mindazt, mi által pénzhez juthatni.

Külső csin és izlés tekintetében *Bákó* városa igen keveset mutat. Házainak nagyobb része földszinti. *Utczái* élénkek; de egyszersmind piszkosak, porosak, esőben sárral telvék. Kövezet csak imitt amott látható. Mi az idegent *Bákó* piacán leginkább meglepi, az, hogy a jövő menő vidékiek közt megfordulván, jobbadára magyar szót hall. De a városiak közt is nem ritka a magyar szó. Öt- hatszáz városi katholikus közül legalább két harmada magyar mesteremberek és napszámosok, kik – kevés kivétellel – Erdélyből származtak oda. [...]⁴¹

A városban tett tapasztalati excursio után visszatértünk a plebániai lakba. Távollétünk alatt még két vendég érkezett; u. m. *P. Philippo Corridoni*, pusztinai lelkes, fiatal tüzes olasz, és *Fr. Valentino*, vörös szakállú, izmos férfi alak. Előbbi látván, hogy magyar papok vagyunk, magyar nyelven szólított meg, célzólag kérdezvén tőlünk: „Törökbúzáat jöttek-e vásárolni Moldovába?” *Fr. Valentin* egyenes

40 Bákó 1590-től püspöki székhely, ugyanis Bernardinus Quirini argyasi (Curtea de Arges) püspök ekkor költözött Bákóba. A püspökségnek 211 év alatt 19 püspöke volt. (A püspökök jó része azonban sohasem tette be a lábát a városba.)

41 A kihagyott részben a bákói lakosokról, viseletükről, a helyi temetkezési szokásokról olvashatunk.

lelkü német lévén, keveset látszott törődni ottjárásunk mibenlétével. Előadása szerint Presestről érkezett Bákóba, kőműveseket fogadni az ottan újonnan építendő templom részére. Presest, mely a besztercei kerülethez tartozik – mint mondám – 1100 lélekből álló kath. anyamegye, 11 fiókegyházzal. Utóbbiaknak összes kath. népességét körülbelül 1600 lélekre tehetni. Eddig a jobbára eloláhosodott anyamegyebeliek csak fatemplommal bírtak. Kőtemplomuk most készül. Az erre szükségeltető összeg adakozás utján gyűlt össze. A napszámásokat magok a hivek állják ki. Iskolájok nekik sincs.

Délire a *Barác*z nevű 226 lélekkel bíró szomszéd magyar faluba rándultunk. Nevezett kath. község Kalugyerpatakának fiókmegyéje s saját templommal bír. A két vidéki vendég is követett oda. Megállapodásunk az ugynevezett „*Baráczia*”-ban, azaz: a jassyi püspökhez tartozó, de a bákói lelkész felügyelete és kezelése alatt levő gyönyörű fekvésű, gazdagsággal összekötött, nyári lakban volt, hol *Hussek János* atya uri ebédrel lepette meg. A szép birtok valamikor szerzetesek tanyája volt, honnan nevét is kölcsönözte. *Corridoni* atyának lelkes olasz éneke s tréfás ötletei mellett magas kedvet öltött a kis társaság. Csaknem estig mulattunk, a mikor is *Bákóba* visszatérve, a plébániai lakban hajtók le fáradt fejünket éji nyugalomra.

Forrófalva és Klézse

Következő nap, azaz aug. 15-én Nagyboldogasszonynapja lévén, templomba mentünk. Minthogy nevezett ünnep a helybeli katolikusok részéről – kik moldovai szokás szerint juliani naptárral élnek, ünnepélyesség nélkül folyt le; ugyanazért Nagyboldogasszony napját csak magunkra tartottuk. Végezvén ájtatosságunkat, a kedves házigazdával, ki következő napra a forrófalvi lelkész urhoz légyottat mondott, kezet szorítva, Bákó városától néhány napra bucsut vettünk. Déli irányban Beszterce és Szereth vizek mentén, *Forrófalva* és *Klézse* felé lejtettünk. Pompás, mindkét oldalról gazdagon termő gyümölcsfákkal sűrűen beszegélyezett országúton haladtunk. Jobbról s balról a földmives izzadságát gazdagon jutalmazó vetések; itt-ott a reggeli szellő fuvalmától hullámozó aranykalászos tengerében sarlóikkal vigan serénykedő csángó aratók; amott a távolban zöldellő erdőségekkel koszorúzott hegyek aljában, a mindinkább oszladozó gózrétegből kibontakozó csángó falvak; a velünk hol egyenként, hol kisebb csoportokban szembe jövő vidékiek, kiket idegenek képében láttunk magunk mellett elhaladni, de kik azért mégis oly közel állottak hozzánk, mivel ők is magyarok voltak... mindez eltörölhetetlen benyomást hagyott hátra árvaságra jutott moldovai vérrokonaink sorsával élénken foglalkozó lelkünkben. Nem tehattuk, hogy megne szólítsuk hol egyik, hol másik szembejövőt, mit bátran édes magyar nyelvünkön tehattunk, mert meg voltunk győződve, miszerint ugyanazon nyelven fogunk választ hallani. Ugy is volt; egyetlen egy esetre sem emlékezem, melyben a Bákótól Forrófalváig s Klézse-ig vezető úton szembe jövőket megszólítva, magyar nyelven választ ne kaptunk volna. Ugy jött mintha nem is lettünk volna idegen földön.

Többek között találkoztunk egy a kavicsbordó szekereik mellett ostromait csatogtató gyermek csoporttal; velök volt egy 70-75 éves öreg is. Megszólítottuk a pajkoskodó gyerkőczeit; de ezek mintegy félni látszottak, visszahúzódván jármás

szekereik mellé. Előszólítottuk tehát az öreget. Elő is jött valójában a patriarchalis alak, vállig ömlő fürtökkel s ősz szemöldökei alatt mélyen fekvő szemekkel, mondván: „Hozta Isten! Honnan jönnek kietek?” „Magyar földi papok vagyunk” vala válaszunk. „Hát kietek bátya, hová valók?” „Mi biz bogdánfalviak;” „engedelmet kérek, nem tudtam, hogy kietek lelkiatyák,” s ezt mondván kérte kezünket, hogy megcsókolja. Aztán a bennünket még mindig bizalmatlan tekintettel kísérő gyermekekhez fordulván, őket eként bátorítá: „Jertek ide ti czelédek, ne féljetek; jertek, vegyétek lé kalapjaitól, czókoljatok kezet; lásszátok: ilyenek a magyarföldi lelki atyák!” Az öreg biztatására szekerünk körül csoportosuló gyermekek száma valami 6-7 lehetett, köztük három leány is, majd mind szökébe menők és kék szeműek. – „Járnak-e ezek iskolába?” kérdeztük az öregtől. „Biz ezek nem járnak tisztelendő lelki atyák!” Oláh tanítót tettek a faluba, ki egy szót sem tud magyarul; azért az emberek nem igen küldik iskolába gyermekeiket; nem igen akarják, hogy oláhus tanuljanak; azt mondják a faluban: mi magyarok vagyunk; úgy illik, hogy a gyermekek is magyarul tanuljanak... „Papjok tud-e magyarul?” „A forrófalvi tud, de a miénk nem tud,” vala a válasz. Tehát hogyan prédikál, s hogyan beszél magokkal? „Oláhus prédikál, s oláhus beszél az emberekkel; de az asszonyok s a gyermekek nem igen értenek oláhus.”

Kibeszélvén magunkat, neki bátorodott az öreg is, kérdezőtőlünk: „Miféle hírek járnak arra, honnan atyaságtok jönnek? – úgy hallottuk, hogy most magyar király van.”... „Igaz bátya,” mondók az öregnek, – „koronázott magyar király van; jó dolga van most mi nálunk a magyarnak; nem jönnének-e kietek által mi hozzánk a magyar földre?” – „E hisze itt maradunk mi öregek” viszonzá kétségeskedő hangon – „mi már megszoktuk itt; itt születtünk, s tán itt is halunk meg; a fiatalok inkább mehetnének, hogy legyen jobb dolguk. Nálunk most nehéz az élet; sok az adó; öt – hat aranyat fizet egy-egy gazda, s még többet is.* A bojárok elvették tőlünk a jó földeket** s azt számították bé nekünk,” ekkor a közeli sárga agyagos oldalokra mutatott, – „hol még a keczeke sem él meg.” Megindult lélekkel bucsuztunk a tisztos öregtől, ki midőn kezünket megcsókolta s kéz csók után – ottani szokás szerint kezünket homlokával érintette, im ez istenes köszöntésével távozott: „*Menjete Isten hírével.*”

Harmadfél órai hajtás után egy az országút mellett álló, rozszant állapotu szalmafedeles tanyához értünk, az udvaron látható karuczák⁴² gyanítottuk, hogy ez azon – a bogdánfalvi öreg által említett postaház, melynél az országutat elhagyva, mellék úton a jobb kézt árkas oldalban gazdag gyümölcsösök közt szanaszét elterülő *Forrófalvához* juthatni. Megjegyzendő: Moldovában, úgy szintén Oláhusban is a személyszállító postaállomások nincsenek mindenütt, a néhol alig húsz harmincz házszámból álló községekben; hanem kün, szabad mezőn; ott t. i., hová a postaállomásnak a mértföldek fölösztása szerint épen esnie kell.

Nevezett mellékúton jobbra kanyarodólag haladva, nem sokára czélt értünk. Bétértünk a tágas papi udvarba, hol egy öregrendű himlőhelyes csángó asszony jövén szembe, a helybeli plébános úr honléte iránt hozzá intézett kérdésünkre

* Moldovában és Oláhusban a földtehermentesítés költségeit nem az egész ország hordozza, hanem minden volt jobbágy önnön magát váltja ki, és innen van, hogy az utóbbiakat rendkívüli adó terheli.

** t. i. a jobbágyság megszüntetésekor.

42 A román cárutá – szekér szóból.

akadékoskodólag válaszolt, erősítvén, hogy a plébános úr nincs hon. Miután azonban az udvaron levő székely napszámosok ellenkezőleg nyilatkoztak, bélátván az öreg asszony csaltságát, nem engedték magunkat általa félrevezettetni, – hanem egyenesen bérontottunk a papi házba. Igazuk volt a székely atyafiaknak, mert szobájában találtuk a papot. *P. Dominico Miglioratti* így hívják az alig 33 éves fekete szakállu piros-barna élénk vérű plébánost; – megértvén, hogy „magyar földi” papok vagyunk, a legszívélyesebben fogadott, átölelt s a szerzetes csókjával megtisztelt, mondván folyó magyar nyelven: „Jertek barátaim, maradjatok nálam; van szállás, van étel, van ital, van minden; jertek az én vendégeim lesztek!”

A plébános urnak illetén nyilvánított barátságos érzülete; de főleg édes magyar nyelvünkbeni jártassága meglepett. Meggyőződünk, hogy oly egyéniséggel van dolgunk, kiben a nemes érzés a jó iránti lelkesedéssel egyesül. Valóban, Miglioratti atya egyike azoknak, kik legyőzve a nemes törekvéseket nehezítő akadályokat, lelkesedéssel és férfias kitartással töltik be magasztos hivatásukat. Nyolcz éve, hogy tagja a moldovai missionak, de már hitküldéri működésének első évében törzsökös olasz létére, annyira elsajátította magának a magyar nyelvet, hogy azt nem csak folyóan beszéli, hanem meglehetősen írja is.[...] ⁴³

Mi azonban a derék lelkész urat kiválóan jellemzi, az, hogy romlatlan erkölcsű csángó hiveihez, – kik közül *Forrófalvára* körülbelül 1300, a vele szomszédos *Nagypatakra*, mint a mely jelenleg a forrófalvi lelkész pásztorzkodása alatt áll, legkisebb számítás szerint 1226 lélek esik, – akár templomban, akár templomon kívül, mindig csak édes anyanyelvünkön beszél. De van is ám becse utóbbiak előtt, kik élnek halkan illetén buzgolkodó lelkipásztorukért.[...] ⁴⁴

Mint másutt, ugy itt is a kántor nem tanít. Kormányilag fizetett oláh tanítóra van bizva, az egyébiránt kevésbé látogatott iskola. Küszöbét csak azon feltét alatt szabad átlépnie a plébánosnak, ha oláh nyelven magyarázza tiszta magyarjku gyermek hiveinek a kath. vallás hitigazságait. Ugyan ez áll *Nagypatakra* (Vallemare) ⁴⁵, és a vele határos *Bogdánfalvára* (Vallesacca) ⁴⁶ nézve is, mely utóbbiban a lelkek számát 1590-re, ⁴⁷ négy filiában pedig 355-re tehetni. Bogdánfalvának jelenlegi plébánusa *P. Pietro Barbiera*, olasz minorita, ki – fájdalom – magyarjku hiveinek nyelvét nem beszéli.

A falu közt haladva, meg-meg állottunk, itt-ott beszélgetve a jövő menő falusiakkal. Visszajövet a falu kovácsánál álltunk meg, hová néhány falusi gyűlt vala össze, várván míg bevégeztetnék az általuk fogadott munka a kovács által, kinek serényen forgatott pörölye alatt csak amugy szikrázott mindenfelé az izzó vas. Feléjük közeledvén mindnyájan kezet csókolta a papnak; csak mi idegenekül nem valánk eme saját, papjuk iránt nyilvánított tiszteletnek tárgyai, még pedig azért nem, mivel szakáltalanságunk őket tévútra vezette. Ugyanis, midőn a plébános úr bennünket mint „magyar földi lelki atyákat” bemutatott, intvén körülállókát, hogy

43 Kihagyjuk Dominico Migliorattinak egy Petrás Incze Jánoshoz írott, 1868. július 21-i rövid levelét.

44 A kihagyott részben Kovács Ferenc beszámol arról, hogy milyen vendégszerető az olasz plébános és anyja, valamint beszámol a templom felszereléséről.

45 Helyesen: Valea Mare.

46 Helyesen: Valea Seacă.

47 Imets Fülöp Jákó szerint 1854-ben 2380, 1857-ben pedig 1945 híve volt Bogdánfalvának. *Imets*, 1870. 56.

csókolnának kezét; egyik közülök csak tréfának vevén „lelki atyák” czime alatt történt bemutatásunkat, ártatlan együgyűségében ezeket mondá: „hisz kietek csak gyermekek; hogyan isz lehetnének kietek paterek, ha szakálluk ninczen!” A csángók t.i. annyira hozzá vannak szokva a szakállas paphoz, hogy nem is tartják lehetségesnek, miszerint pap lehessen az, kinek szakállja nincsen.

Ugyan ez alkalommal kérdeztük az egyiktől: „Megtudná-e mondani: hány isten van?” mire a kérdező a kérdés mélysége felett gondolkodva következő lakonikus feleletet adott: „ha jól meg szorítanának, tán meg tudnám mondani.”

Mialatt a papi házhoz visszaérkeztünk, szekerünk már készen állott, hogy *Klészébe* vigyen. Megköszönve a kitünő vendégszeretetet, kezét szorítottunk a jó házi gazdával, megígérvén neki: miszerint következő nap nála leszünk ebéden. Körülbelül 6 óra lehetett, midőn *Forrófalvát* elhagyva, meredek hágón át a teknő alaku szoros völgyületben hosszúra nyuló *Klészébe* ereszkedtünk. Vezetőre nem volt szükség; mert már az oldalból, melyen lejtettünk, látni lehetett, merre van a templom s a paplak. Bátran léptük át a plébános ur küszöbét; mert tudtuk, hogy e hajlékban kedves nyugopontot tartott fenn számunkra a valódi magyar vendégszeretet. Ugy is volt. Sehol sem találtuk otthoniasabban magunkat mint *Petrás Incze* atya házában. Ő vala az, kiről annyit olvastam és hallottam. Ő az, kinek neve megérdemli, hogy arany betűkkel jegyeztessék a moldvai csángók annalisaiba. Külsője megnyerő, termete izmos közép, képe tojásdad, színezete barnás, szemei mandula vágatúak, orra kissé hajlott, bajusza fölfelé pödört, szakállja szürkés, hegyezett, modora olyan, melyről el lehet mondani: „*mi a szívében, az a nyelvén.*” Mindez kellemes benyomást tett ránk; miben azonban az volt a különös, hogy *Petrás atya* eredeti típusát látva, úgy rémlett előttem, mintha őt még láttam volna valahol; mi felett elmélkedve eszembe jutott Pázmány Péternek többhelytől látott aczélmetszete, mely bármikor is beillenék *Petrás atya* arcképe gyanánt. *Petrás* – ki csángó hívei közt keresztneve után páter János név alatt ismeretes, *Forrófalván* Moldovában született 1813-ban. Tanulmányait Kantában⁴⁸ és másutt végezvén, a minoriták szerzetébe lépett. A szerzetesi fogadalmakat 1834-ben tette le; 1836-ban pedig papá szenteltetett. 1839 óta csángó vérei közt működik, még pedig oly buzgalommal, minőt csak az fejtheti ki, ki maga is fia lévén a derék csángó népnek, ismeri, átérzi sokat szenvedett fájának sebeit, fájdalmait.

Klészé, melynek népességét *Petrás atya* múlt évi hiteles összeírása szerint az anyamegyében 1350, nyolcz fiók egyházaiban pedig 2263 lélekre tehetni, egyike a legrégebb parochiáknak Moldovában. Keletkezése hihetőleg a kereszténység behozatalával egykorú, nevét az „Ecclesia” szóból kölcsönöztvén. Anyakönyvei 1793-ig érnek föl. *Assisi Sz. Ferencz* tiszteletére emelt kőtemploma akkora, hogy 1000 embernél több fér be.

Nemzetiségre nézve az egész község tiszta magyar. Környékén is csak kevés az oláh. A falunak felső végében van egy görög kápolna, melyet egy bojár építtetett, ki midőn oláhot nem kaphatott a faluban fakápolnája számára, magyart volt kénytelen beállítani harangozóknak.

Magyar iskola – fájdalom – itt sincs. A kántor – a plébános ur fivére – csak az is-

48 Kanta jelenleg Kézdivásárhely része.

teni tisztelet körüli dolgokkal foglalkozik. Az iskola ügyét illetőleg *Petrás* atya fájdalmasan panaszolt, és méltán: mert itt is, mint másutt kormányilag kinevezett görög nemegyesült tanítóra van bízva a gyermeknevelés. Volt ezelőtt egy tanító, ki látván, hogy semmire sem mehet tiszta magyar ajku növendékeivel ezeknek az oláh nyelvbeni járatlansága miatt, – megtanulta a magyart, mit észrevevén a kormány, őt állásáról elmozdította. Jelenleg oly tanító van *Klézsében*, ki a kormány intencióinak minden részben megfelel. Sőt mi több, kiutasítják az illető lelkészt ezen iskolából, ha netalán magyar nyelven merészkednék vallásra oktatni tiszta magyar ajku gyermek híveit.

Reggel, azaz aug. 16-án épületes napra virradtunk föl. Vasárnap lévén, már korán reggel gyülekeztek a vidékiek a plébániai udvarba, részt veendő a isteni tiszteletben; sőt a távolabbi helységekből valók még azelőtt való este érkezének a faluba, majorságot, tojást, lépes mézet, mogyorót, s sok egyébféle gyümölcsöt hozván a plébános számára. Beharangozáskor ki-ki a templomban volt, nagyja kicsinye a falunak. Egy része nem férvén a templomba, kívülről hallgatta a sz.-misét; ezek közt sok asszony, kik ölükben tartották kendőbe takart csecsemőiket. Öröm volt látni a hó ima árjában mennyei boldogságtól sugárzó arcokat.... Hát még az áhítatoskodó sokaságnak zengzetes éneke, mely sajátságos modulatioival egekbe ragadta a látott példa által fokozott áhítatra hangolt lelkemet. Megvallom emelkedettebb érzés soha sem fogta el keblemet, mint a klézsei csángók eme buzgolkodó serege közt. Csak áldozó volt valami 30-35; és – miként *Petrás* atya mondá – így van ez minden vasárnap. Eszembe jutott: mennyire van ez másképp minálunk, hol sok helyt még husvét táján is alig találkozik néhány, kik megemlékezve az Üdvözítő parancsáról – magukhoz veszik az úr testét. Boldog nyáj! – gondolám magamban – te hozzád még nem férkezék a hitközösség romboló szelleme, te még ártatlan, még romlatlan vagy! Légy ezután is lelkes, hú követője mennyei pásztorodnak, Krisztusnak, s ha ürömcseppeket bocsát is élted kelyhébe az évek óta tartó mostoha állapot: ne busongj, ne sírj; mert megtalálándod egykor pásztorod zsámolyánál mennyei jutalmadat!

Isteni tisztelet után, adott ígéretünket beváltandók, *Forrófalvára* tértünk vissza, hová megérkezvén, a kedves háziur egy ősz fürtű volt francia nyelvtanító mutatott be, ki aggkora miatt a nyelv tanítással felhagyván, egy a veritéke árán helyben szerzett jószágocskán éldegeli öreg napjait. *Petrás* atya – plébániális dolgokkal lévén elfoglalva – csak későbben követett. Élénken folyt a társalgás, míg végre a bákói plébános is sajátságos kised fogatával – milyen Moldovában minden plébánosnak szokott lenni – előrobogtatván, kiegészíté társaságunkat. Humor és jókedv fűszerezé ebédünket, mely közben egy-egy pohárköszöntő is hallatá magát, üdvözölvén a derék házigazdát, ki névnapját ülte.

Végezvén az ebédet, kocsirobaj hallatsszék az udvaron. „Bákói vendégek”! monda az egyik, kinézvén az udvarra szolgáló ablakon. Igenis „bákói vendégek”, kik bársony páholyos kocsirol leszállván, a szobába léptek; de titokszerű, ez udvaron soha sem látott vendégek: t. i. egy oláh főhadnagy tisztí egyenruhában, egy katona orvos, s egy középtermetű szőke barkós polgári ember. Honnan ez a szerencse? Rézszeről semmi rosztat sem sejdítettem; de nem úgy ám a többiek; ők tudták, hogy ama szőke barkós polgári ember, kivel ismételten szoritottunk kezét, – nem más, mint egy a bákói rendőrség részéről ottjárásunk mibenlétének kipuhatolódása

czéljából vasárnapi kirándulás czime alatt kiküldött rendőrbiztos, miről midőn mi is értesültünk, tartozkodóbbakká lettünk ugyan; de figyelni nem féltünk, tudván azt, hogy igaz úton jártunk. – Minő meglepéssel távozott körünkből a „trifolium?”⁴⁹ nem tudom; annyi bizonyos, hogy jól esett lerázhatnunk nyakunkról a kellemetlen vendégeket.

Ezen kis ürömpohár után, – mely egyébiránt csak kezdete vala az egyesült Dunafejedelemségekben számunkra fenntartott nagyobb keserüéseknek – *Klészébe* rándult a társaság. Midőn megérkeztünk, épen vecsernyéről tódult ki az ünnepi ruhába öltözött falusi nép. „Tánczra legények és leányok!” mondá patriarchalis hangon az öreg Petrás. Nem is kellett több; szavára talpon állott a tágos papi udvarba összecsoportosuló szép ifjúság. Meggyőződünk, miszerint a csángóknál is „könnyű Katót tánczba vinni.” A hegedűs helyét dudás pótolta, kinek oláhos nótájára balról jobbra hullámzó lejtéseket tett a közel 40-50 legényből, és ugyanannyi leányból alakított kör. Ez vala a „körtáncz”; de ezenkívül lejtettek még két másféle tánczot is. Egyik a csárdáshoz hasonló, és abból áll, hogy 3-4 legény és ugyanannyi leány külön-külön összefogószik, jobbról balra, és megfordítva, sebesen forgatva egymást. A harmadik az úgynevezett „övtáncz,” mely a körtáncztól csak annyiban különbözik, hogy a tánczosok és tánczosnők külön-külön kisebb, de több kört alakítva, és öveikhez kölcsönösen fogódzva teszik a zene szerinti lejtéseket. Mi a tánczmódort illeti, ez mindenek felett szemérmes és ildomos. Férfi nővel táncz közben soha sem érintkezik; ha pedig a tánczosok közti érintkezés szükséges, ez mindig csak egy és ugyanazon nembeliek közt történik.

A táncz bevégeztével még egy pár órát együtt töltöttünk a vidékiekkel, barátságos uzsonnával fejezvéen be a ránk nézve emlékezetes napot.

Augusztus 17-én *Petrás* atya valami egyházi funkciót végzendő az anyamegyétől több mérföldre eső *Szászkútra*⁵⁰ távozott; mi pedig P. Domokos szekerét bevárva, *Forrófalvára* rándultunk, hol egy olasz és latinul gagymatoló Császár Benke nevű ex – csángó kántorral találkoztunk, utóbb kíséretében a szomszédos Nagypatakra gyalogoltunk. A faluban ide s tova mozogva – a fennebb elmondottakon kívül – újat nem tapasztaltunk, kivévén, hogy a falusiak, paptársamat, ki velők mélyebb párbeszédre elegyedett, minden áron rábeszélni ügyekeztek, hogy csapjon fel nagypataki plébánosnak. Este Forrófalvára tértünk vissza, a papnál szállásolván be magunkat. [...] ⁵¹

Kovács Ferencz Károly-fehérvári hittanár Úti-naplója, 1868. In: Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban. 1868. Maros-vásárhelyt, ny. Imreh Sándor, az Ev. Ref. Főtanoda gyorssajtóján, 1870. 6–27.

49 A három jómadár – régies kif.

50 Szászkút – Sascut.

51 A további részben Kovács a csángók történelmével foglalkozik, felsorolja a szereti, a bákói és a címzetes püspököket, közli az egyházkerületek és a parókiák részletes statisztikáját, Zöld Péter 1781. január 11-i, Batthyányi Ignác gyulafehérvári püspökhöz írott latin nyelvű levelét, ismerteti azokat a magyarországi erőfeszítéseket, amelyek a csángóknak a magyar nyelvű papokkal való ellátására irányultak. Bírálja a bukaresti kormányok sovínisza csángópolitikáját, végül beszámol a Klészé és Galac közti újtjáról.

6.

Kubinszky Mihály kalocsai kanonok javaslatai a moldvai katolikus magyarok ügyében

Pest, 1868. október 21.

Mi utazásunk fonalát illeti és tapasztalatainkat, azokat a nagy gyűlésen tiszteljesen elmondottuk: jelenleg a javaslatokat kell részletekben előadnunk.

Mindenek előtt figyelmébe ajánljuk a választmánynak azon ügyszeretettel írt levelet, melyet elutazásunk után a Jassy-i Consul, Wolfárth úr ő Nagysága intézett.

Szemelőtt tartva ezen levelet, és saját tapasztalásainkat a következőkre bátrak vagyunk felhívni a nagyméltóságú és mélt.⁵² elnökök,⁵³ valamint a választmány tagjainak figyelmét.

Először is, hogy a dologgal sokat késni nem kell [*inkább: nem szabad* – V. G. megj.]. Naponként rosszabb állást vesznek az ügyek. Két év mulva Moldva is vasutakkal lesz járható, azt meg kell előzni, nehogy hivatlan hithirdetők fogják körül a szegény magyar népet is.

Másodszor a dolgot kicsinyben de alaposan kell kezdeni. Jó lelkű, és teljes mértékű ifiabb papokat kellene kikeresni és Bákóba küldeni, hogy ott vezessék az előkészítő iskolát. 'S evégre

Harmadszor meg kellene barátságos módon nyerni a Jassy-i püspököt.⁵⁴ Legszébb volna, ha tőle jönne a kezdet [*helyesen: a kezdeményezés* – V. G. megj.]. Ha ez nem lenne eszközölhető, akkor lehetne a Consul által ajánlott másik mód foganatosítható. Hogy t.i. a moldvai magyarok fordulnának a Sz. László társulathoz,⁵⁵ Ó Herczegségéhez,⁵⁶ hogy küldessenek magyar papok. Egyébiránt elég az általunk ismert tény állapot arra, hogy azon esetre ha a m. püspök nem mozdulna, a római Congregatio⁵⁷ útján szólítassék arra, hogy kérjen Magyarországról papokat.

Negyedszer azt alighisszük, hogy a Minorita rendnek most Magyarországon annyi nélkülözhető tagja legyen, hogy azokból lehetne a moldvaiak szükségét kiegészíteni. Azért e dologban világi papokat kellene alkalmazásba hozni. Nem kell megjegyezni, hogy missióba a jó papoknak is csak java alkalmazható, s inkább kevés, de arravaló embert kellene kiválasztani. Nem az első a ki magát felajánlja, hanem kit püspöke alkalmasnak tart, lehet hasznos szolgálatos.

Ötödször, a román kormánytól⁵⁸ keveset lehet remélni. Vele ellenkezni nem

52 Méltóságos.

53 A Szent László Társulat egyházi elnökéről, Peitler Antal József váci püspökről és gr. Károlyi István világi elnökről van szó.

54 Iosif Salandariról van szó, aki 1864 és 1873 közt püspöki rangban apostoli helynök (visitator Apostolicus).

55 Az ideszúrt rövidítés valószínűleg a 'vagy' szócskát jelöli.

56 Simor János esztergomi hercegprímásról van szó.

57 A Hitterjesztés Szent Kongregációjáról (a Congregatio de Propaganda Fide) van szó.

58 A feljegyzés idején Nicolae Golescu kormánya volt hatalmon.

kell. De igen okosnak látszik a Jassy-i consul ajánlata, hogy [kész] ténynyel kell felépíteni. Egy magán iskolát megalapítani, és tudtára adni a püspökség útján a magalakult magán kath. iskolát. Ha egyszer okos három ember mint tanító ott működik, mind a többire megkészíti az utat, törvényes és békességes módon.

Hatodszor, iskola helyiségül Bákó szolgálhatna. Közepette van a magyarfaluknak. 'S egy ház van benne olcsón eladó. A püspök pedig oda ígérte a maga nyaraló házat.

Hetedszer: Tanítóknak papokat kellene küldeni. Ezek szünidők alatt ambulans missioba⁵⁹ küldethetnének a püspök által. Egy világi tanító is jó lenne. Ellátásukra a Sz. László társulat adhatna 500-600 fr. Sok kényelmük nem lenne. De valamit a buzgóságra is kell számolni. A szükségeseinken pedig nem lenne hiány. Az magától értődik, hogy románul megkellene tanulniok.

Nyolcadszor, a kezdő iskola első évben tán csak praeparatorius cursus⁶⁰ lenne. Meg kellene tudni, hogy mire képesek az ifiak. Tizenkét fiúval el lehetne kezdeni, a szomszéd plébánosok fognának ily ifiakat szolgáltatni. De Magyarországból kellene stipendiumokkal ellátni a házat. Száz forint megtenné, elszállásolás, ellátás kikerülne belőle. Ilyen Mecénás lenne: a főpapok díszes sora, a káptalanok, vagy egyes jó részök.

Kilencedszer: A tapasztalás arra mutat, hogy Magyarországon nem lenne jó nevelni a moldvai ifiakat. Így szólt Petrás⁶¹ is tapasztalásból. E dologban tehát a Consul véleménye nem fekszik tapasztaláson, bár mily szép gondolat is.

Tizedszer: Évenként kellene egy megbízottnak letekinteni Moldvába. Szemmel többet lát az ember, mint levelezéssel. És előbb segít a bajon. Díj nélkül, fizetés nélkül, ennek lelkes embernek kell lenni. Hanem a dunai gőzhajó társaságtól lehetne részére Galaczig szabad helyet nyerni. Különös címet sem kell az ily megbízottnak adni, nehogy híre legyen.

Tizenegyszer: Magyarországon fölkerhetné a választmány a nm. püspököket, hogy adják tudtára papjaiknak e szándékot, és hívják fel azok készségét arra, hogy ha akarnak Moldvába menni, az ott töltendő idő, megyei szolgálat gyanánt vétetendik. De megkérendők lennének a főpapok, hogy nem minden jelentkezőt, hanem csak azokat ajánlják a Sz. László társulatnak, kik[et] általuk alkalmasnak ítélnék.

Tizenkettedszer: Van a Bécsben székelő mechitaristák⁶² közt három magyar, erdélyi eredetű pap. Ezek felajánlották a Sz. László társulatnak szolgálatukat. S Defenso sacerdotum aliorum,⁶³ jó is lenne. De megjegyzendő, hogy Moldvában a szertartás római, a mechitaristáknak tehát romai engedvény állhat színre a Moldvában élő ritus kellene ideig követni. Nehogy a ritus sokasítása fennakadásra adgyon alkalmat.

59 Nem helyhez kötött, mozgó missziós tevékenység. Jelentése: oda küldik a misszionáriust, ahol épp nagy szükség van rá.

60 Feltehetően felkészítő tanfolyamról lehet szó.

61 Petrás Incze János klézsei plébánosról van szó.

62 A mechitaristák szerzetesi rendjét a bencés regula alapján 1701-ben hozta létre az örményországi Szebasztéből való Manuk Mechitar. A rend fő célja a katolikus vallás terjesztése volt az örmények között.

63 Ez más papok védelme érdekében.

Tizenharmadszor: A minoriták főnökeivel⁶⁴ is lehetne érintkezni, valljon adhatna-e magyarokat Moldvába. Vagy nem engedné-e át a Kantai Kolostort e célra?

Tizennegedszer: Könyveket katekizmusokat, olvasni való magyar munkákat Gostines[?], s ily féleket a kath. magyar nép kezébe kellene juttatni a Consulatustok útján.

Tizenötödösör: Gyakrabban kellene esztendőkön át missziokat tartani a magyar falvakban. Erre Petras is szívesen vállalkozna egy két magyar pap társaságában.

Tizenhatodszor:⁶⁵ Nem kellene egyes helyeket is figyelem nélkül hagyni. P.o.⁶⁶ Foksányban ha csak 100 fr. segítség adatnék lehetne egy tanítót tartani. De ez a tanító Magyarországról lenne küldendő. Különben protestánsok nyitnak iskolát és vizik magukkal a kath. gyermekeket. Egy általán egyes helyek bizonyos figyelmet kívánnak. Így Galacz, hol két olah pap van a magyar hívek oldalán kiknek [inkább: kikkel – V. G. megj.] szemközt áll a jellemtelennek hírhedt Czelder Márton⁶⁷ quaerens quem devoret⁶⁸ Talpán új templom épült, nincs neki készlete. Petrásnak egy filiájában szinte [ugyan] ezen eset állt be. Az oltár egyeletet is lehetne interpellálni.

Tizenhetedszer: A Bukaresti m. püspökkel⁶⁹ szinte okvetlen érintkezésbe kellene a Választmányoknak jönni. Mert az sok magyar hívekkel bir. Papjai pedig fogyanak. A régi bulgár-zárdák a kapisztrán szerzet⁷⁰ által ki vannak ürítve, és vagy védtelen állnak magyar ajkú atyák nélkül, vagy passionista barátok⁷¹ vannak bennük.

A bukaresti püspök azt, mit mi elérni iparkodunk már előre megkezdi t.i. előkészítő iskolát állit Rimnikben⁷². Nem tudom, lesz-e magyarul tanító pap ezen előkészítő iskolában? Ha küldene a Sz. László társulat, elfogadná a m. püspök; saját szájából hallottam, hogy keresett jó magyar papokat.

Tizennyolcadszor: plébániák, káplánságok állítása mint Moldvában, mint Oláh országban szinte szükséges lenne. 'S lehetne is idővel. Mert ha azt kérdezzük, hogy mint kellene segíteni pénz, erő(?) által, felelni lehet.

Tizenkilencedszer: Hogy ez ügy induljon meg mint mustár mag. Tegyen a Sz. László társulat amit tehet. Amidőn már történt valami, akkor kéressék föl az Apostoli Király⁷³ az Ország-nagyok, az Országgyűlés, települések, és egyebek. Kéressék fel ismét és ismét, hatályosan és törekedőleg.

64 Pongrátz Gellért.

65 A 16. sz. mellett ismeretlen kéztől származó, olvashatatlan megjegyzés olvasható.

66 Példának okáért.

67 Czelder Márton (1833–1889) missziós lelkipásztor, egyházi író, szerkesztő. 1861 és 1871 közt Moldvában mint felszentelt lelkipásztor a szórványmagyarok lelkigondozását végezte. Több magyar református gyülekezetnek (többek közt a galacinak, pitestinek, plojestinek) vetette meg az alapjait, templomokat, iskolákat építtetett. 1871-ben tért vissza Magyarországra.

68 Azt keresi, hogy kit nyeljen el.

69 Antonius Josephus Plum Bukarestben székelő nikápolyi püspökről lehet szó. A bukaresti érsekséget 1883-ban alapítják meg.

70 A Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Magyar Ferences Rendtartomány tagjairól, a kapisztránusokról van szó.

71 A passzionista rend tagjairól van szó. A rendet 1741-ben alapította a piemonti szt. Pál (Paulus a Cruce). Főleg bel- és külmisszióval foglalkozott.

72 Rîmnicu Vilcea.

73 Ferenc József.

Huszadszor: évi értesítvény adassék a moldvai misszióról a Sz. László társulati nagy gyűlésen. S az állandó választmány foglalkozzék szüntelen feladatával.

Mindezek és sok más hasznos gondolatok a Nagy és mélt. választmányi Elnökség bölcs elintézése, ítélese, tekintélyes eljárása alá vannak bocsátva azon fő óhajinkkal, hogy mielőbb kéressék ez ügyben az annyi tizedek által óhajtott intézkedés Sz. László pártfogása alatt, Isten Dicsőségére.

*A kiküldöttség nevében
Kubinszky Mihály
Kanonok, papn. Igazgató*

*Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szentlászló Társulat iratanyaga,
Ms. 10.528/9. (Kézzel írott levél.)*

7.

Pongrátz Gellért minorita rendfőnök folyamodványa a Szent László Társulat egyházi elnökéhez, Peitler Antal József váci püspökhöz Miskolc, 1870. október 29.

D. a J. Kr.!
988. sz.

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr,
A Szent-László-Társulat
Dúsérdemű Elnöke!

Van szerencsém Méltóságodnak tiszteletteljesen kegyes tudomására juttatni, hogy magyar Provinciánkból a moldvai r. kath. csángó magyarokhoz hitküldérekül ismét két, a lelkeszi hivatalban jól gyakorolt, példás életű és lángbuzgalmú áldozárt küldhetek, u.m. t. Máté Jób és Andrásy Gergely atyákat, kik legközelebb szege di segédlelkészek valának.

A S. Congregatio de Propaganda Fide elnöke főmag. Barnabo bíbornok ő eminentiája Generálisom útján beterjesztett kérelmemre felmenté ezen atyákat a Sz. Antalról nevezett római Collegiumba való menetelből, de ehelyett megbízá a csanádi püspök úr ő exelját,⁷⁴ miszerint őket a dogmatica- és moralisból vizsgálat

⁷⁴ Exellentiaját (Bonnáz Sándor csanádi püspökről van szó).

alá venni kegyeskedjék, amint ő exeljának f. évi sept. 2-án 1459. sz. a. hozzám intézett következő sorából is eléggé kiviláglík:

„Notum est A. R. Paternitati Vestrae Conventus Szegedensis Patres Jobum Máté et Gregorium Andrásy per Em. Cardinalem Barnabo, S. Congregationis de Propaganda Fide Praefectum fine subeundi examinis e dogmatica et morali ideo efse ad meinviatos, ut adprobationem nacti Missionariorum instar ad Moldaviam mittantur.”etc.– Alexander Episcopus.⁷⁵

Miután pedig a nevezett atyák ugyanazon Csanádi püspök úr ő excellentiája elnöklete alatt a kívánt vizsgálaton jóváhagyólag keresztül estek, a magas magyar Kir. belügyi Minisztériumtól is f. hó 15-én szabályszerű útlevelel, s tőlem mint tartományi főnöktől törvényszerű dimissorialissal⁷⁶ elláttattak, miután végre a Moldvai Missio helybeli püspöke s apostoli visitátora⁷⁷ mielőbbi bemenetelőket több ízben már sürgeté: nincs egyéb hátra, minthogy Méltóságodat mély tisztelet s határtalan honfiúi bizalommal felkérjem, miszerint a múlt évben Pécssett egybegyűlt Sz.-László-Társulati nagygyűlés által Magyarországból a Moldvai Misszió érdekében Rómába menendő minden Minorita atya részére kegyesen meghatározott 100. forintnyi útiköltséget, fentnevezett Máté Jób és Andrásy Gergely atyáknak is, kik római engedélylyel Róma helyett egyenesen Erdélyen át az ojtózi szoroson Iassy fővárosba az apostoli visitatorhoz mehessenek, a Szent-László-Társulat pénztárából kegyesen kiadatni s hozzám átszarmaztatni méltóztassék, mert őszintén bevallom, nincs Provinciánk azon állapotban, hogy a Missziói útiköltségeket fedezhetné.

Méltóságos Püspök és Elnök Úr! Együttal azt is bátor vagyok alázatosan jelenteni, hogy én ragaszkodva Méltóságodnak az 1869 évi sept. hó 28-án szent-lászló-társulati 146-ik sz. a. kelt fennbecsű levele értelméhez, a nevezett atyák helyébe két növendéket: Balló Bonaventurát és Zatykó Fridolint vettem fel, kik e folyó 1870/71 tanévben az egri érseki lyceumban az 1^{ső} évi theológiát hallgatják. – Reménylem, Méltóságod és a nagyérdemű Sz.-László Társulat is inkább belenyugodni méltóztatnak, hogy amikor szükségeltetik, egy vagy két jól begyakorolt lelkész atyát küldjek Moldovába, s helyükbe ugyanannyi növendéket a Sz.-László-Társulat kegyes segélyezése mellett a rendnek neveljek, mint sem hogy a Moldvai ország missio részére különösen neveltessek clericusokat. Ez utóbbi tervezet mellett 4 évig kellene várnunk, míg a theológiai tanfolyam bevégeztével a felvetteket Moldovába küldhetnők. De másodsor Constitutióink értelmében nem is lehet egy szerzetes növendéknek előre tisztán kijelölni jövő rendeltetését; mert a misszióba csak is olyanok küldhetők, kik arra igaz hivatást éreznek magukban, s a Rend által több évig a lelkészkedés terén jól megpróbáltatnak.

Erősen hiszem tehát, hogy Méltóságod s a nagyérdemű Szent-László-Társulat, elfogadva szerény de legcélszerűbbnek látszó nézetemet, ahány atyát Moldovába küldendünk, annyi theológus növendékért kegyesek leendenek a meghatározott

75 Ismeretes Főtisztelendőség számára, hogy a szegedi Konvent Máté Jób és Andrásy György atyákat eminenciás Barnabo, a Hitterjesztés Kongregációja kardinális által dogmatika és morális tárgyakból vizsga letételére kötelezte, azért, hogy a sikeres vizsga esetén misszionáriusként Moldovába küldessenek. – Sándor püspök.

76 Elbocsátó levél.

77 Ignatius Paoli.

130 forintnyi segélypénzzel szegény Provinciánkat gyámolítani, s eszerint a most Moldovába menendő P. Máté és Andrássy helyébe felvett Balló és Zatykó 1 éves theológusokért is az érintett 130 forintnyi segélyezést félévi részletekben folyóvá tétetni.

Alázatos kérelmeimet megújítva, s magamat Méltóságod magas kegyeibe ajánlva, hódoló mély tiszteletem kifejezése mellett maradok

Méltóságos Püspök Úrnak

Alázatos szolgálója és káplánja

Pongrátz Gellért

A magyar és erdélyország

Minorita rend tartományi főnöke

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga, Ms. 10.528/22. (Kézzel írott folyamodvány.)

8.

Részlet P. Funták Kozma volt moldvai ferences misszionáriusnak a Szent László Társulat vezetőségéhez írott folyamodványából Mohács, 1871. május 27.

D. cu J. Kr. és Maria!

Nagyméltóságú Szent-László-Társulat,
nékem legkegyesebb Jézus Krisztusban atyák és pártfogóim!

Midőn ezen az nyomorult világban minden szegény, de még leggazdagabb is azon van egész életében, hogy sorsát előmozdíthassa és egész életét arra intézi, hogy öregségére maga tulajdon ápolására szükséges valami szerzeménye legyen, hogy tiszta meg nyugot lélekkel Istennek szolgálhasson, de ezt keresi szegény, ezt keresi legnagyobb gazda, és úr, ezt keresi minden féle rangú ember, ezt keresni bátor vagyok én is. Nagy méltóságú Sz. László-Társulat előtt, és egészen meg hiszem, hogy szegény kérésemnek eleget méltóztatnak tenni, mert minden ügyem nem csak Sz. László-Társulat előtt, de leginkább ismételtesek Nagyméltóságú Püspök Peitler Antal József váci Főlelkipásztor és Sz. László Társulat Elnök úr előtt, úgy nagyságos Kubinszky Mihály Kanonok Répost Úr előtt, úgy Mayer Károly ügyvéd és alelnök úr előtt, kik minden fáradalmaimat tulajdon szemekkel megtekintették,⁷⁸

Gorzafalván 8. oltaral új orgonával és egy szóval ami csak szükséges egy templomnak mindennel ellátva, úgy Foksánban Templomomat, Papi lakot ahol ha én nem lettem volna, soha sem templom, sem papi lak nem volna, úgy Pusztinai megyében ahol templom porig éget, szegtől fogva utolsó szegig mindent helyre állítottam,⁷⁹ most mindenüt olasz Pappok uralkodnak, bezeg míg Foksánban templom nem volt, senki nem akart oda menni, de Pusztinában sem, Gorzafalvára épen nem, még legjobb megyébe, ahova senki nyomorúságra nem akart menni, oda mindétig engemet taszigáltak, bezeg 25 évekig, egy századnak negyedig jó voltam Charissimus⁸⁰ Pater Cosmas, de midőn mindenek készen voltak, midőn minden megyében, filiálisokban templomocskákat emeltettem, azokat tulajdonomból oltár képekkel, misse mondó gunyával, oltár öltözettel, rendekkel, missaleval el láttam volna, ne lelkész magával mindent hurczoljon, csak egyedül ostyát, mi több még Iskolát Gorzafalván alítottam, Moldovai Guberniumtól kinyertem Elemmi Magyar Római Katholikus Iskolát, azt 5000 Leoval⁸¹ fundáltam, most minden örömem füstbe ment, sem Iskola, sem pénzem, mindenek elpusztultak, tulajdonomból Iskola házat és mi szükséges egy Iskolának aval el látam, 6 szegén gyermeknek,⁸² magyar csángó testvéreinknek udvarban különös házat állítottam konyha mellett, kiket kosztal, quartélyal egyenlő öltözettel ellátni akartam és zongorára, énekekre és első grammaticalis Iskoláig tanítatni akartam a hol már 3 fiút be is tanítottam Orbán Jánost, Hajnal Jánost és Boga Istvánt hogy már jól írtak, olvastak, rendre misséket, vecsernyéket orgonáztak, hogy eljöttem mindennek elpusztultak most kényszerítve Gorzafalván 4. classisos oláh Iskolába járnak, e szegény magyar testvéreink gyermekei, majd lasan lasan oláh szelemet be szívnek amit meg furkos bottal sem üzik többé ki belőlök, bezeg még én új iskolám volt, nem csak oláh gyermekek jártak, de még zsidó is, hogy magyarul tanuljanak, ez most áll az szívémen, ez most győtri lelkemet aki annyi előmozdítást tettem, két három rossz lelkű olasz pap hamis hazug feladásuk miatt egész magyar csángó testvér nemzetünk szenved, de szenvedek én, midőn ifiúságomat, egészségemet, minden jövedelmemet Isteni házokra ajánlottam, most sem táplálásomra módom, sem becsületem, mindentől meg vagyok fosztva, óh! keserű sorsom.

Mi több, 462.^{ik} [sic!] esztendő's régi templom helyre tulajdonomból Ker. Szt. János Kápolnát állítottam, mely 100 cs. aranyba került, ere senki egy krajcárt adott volna is valaki, azt mindennel elláttam tulajdon öszve csongoitott kevés szerzeményemből gorzafalvi nagy templomra nép kérésére 171 csász. aranyokat a mit 25 évekig egybe gyűjtettem kölcsön adtam, aval az feltétellel és nép ígérete után, hogy templom végivel elkészülésével nekem vissza fordítani fognak, mind Kancellárián aláírásuk meg erősítve nálam originálisuk mutatja, amit többször Kopiában már

78 Utalás a Kubinszky Mihály vezette bizottság moldvai útjára. Lásd az 5. dokumentumot.

79 A folyamodvány mellékleteként található egy 1862. július 6-i keltezésű „Bizonyítvány” (tanúságlevél), melyben a 65 helybéli a nevével (illetve a mellé tett kereszttel) igazolja, hogy „tisztelet lelki atya”, Funták(y) Kozma „fáradozásainak köszönhető”, hogy a leégett templom újjá épült.

80 Legkedvesebb.

81 Leu-val (lejjel).

82 A Pusztinán is megforduló Jerney János beszámol arról, hogy Funták Kozma magához vett egy 6–7 éves árva magyar gyermeket, akit egy bojár korábban rabszolgaként tartott magánál. (Az „áldozár” erőszakkal szabadította ki a bojár fogságából a gyermeket.) Lásd: *Jerney*, 1851. 130.

Sz. László Társulat Ő Nagy Méltóságoknak által küldöttem; – amely summa csinál 282. cs. aranyokat.

De mivel Kegyes Püspökök biztosítottak engemet hogy még élni fogok senki templomaimtól, népeimtől el nem fog mozdítani, ha csak én nem kívánám, de fél támadva dühösen jött Rómából olasz három rossz lelkű kalumniátor⁸³ üldözni kezdtek sok magyar lelkészt, utoljára engemet is feladnak, hogy én nem vagyok legitimus misszionárius, nagy csuda 25 évekig legitimus voltam és hova olasz nem akart menni, oda engemet taszigáltak, midőn mindeneket rendbe tettem, készből, tulajdonomból, legnagyobb örömeimből, de még csufondárossan ki űztek volt, a mind írásom Mayer Károly ügyvéd és alelnök úrnál vagyon, és Sz. László Társulat minden bizonyítványaim, midőn minden Gorzafalvi Templomnak bevételt, és kiadást másolatban beküldöttem, midőn Kapisztránus Szent János Szent Testéről felfedezését is beküldeni bátor voltam, én 282. cs. aranyokat nem kérem, de [kérem] valamelyik misszióba Moldovába helyeztetemet.

En bosszut tenni oláh papoknak soha nem akartam, én mindenkoron azon voltam, hogy Keresztény Katholikusoknak Magyar Csángó testvéreinknek igazi Szent vallásos érdekeiket előmozdítsam, én aki senki meg nem bántottam, soha senkinek rossz példát nem adtam aki annyi esztendeig legjobb hírben, névben voltam, ki sok éhséget, sanyarúságot élet veszedelmet, és nyughatatlanságot szenvedtem kivált 1847^{ben} már, 1848^{ban}, 1849., ki mindenkoron Magyar hazámnak apostoli királyomnak legengedelmesebb hazafiú és alattvaló voltam, most legnagyobb jótékonyságaim után legveszedelmesebb helyzetbe jutottam, midőn engemet merő irigységből Rómába hamisan letiportak, irigylvén az jó Gorzafalvi plébániát, midőn mindenek készek lettek. [...] ⁸⁴

Nagyméltóságú Szent László társulat, mind kegyes atyák legalázatosabban kérem engemet kegyes pártfogásuk alá venni méltóztassanak, ne engedjenek engemet elveszni adni, méltóztassanak meg mutatni irigyeimnek, hogy Szent László társulat tud segíteni amint tökéletesen hiszem is, ha Szent László társulat közbe vetni fogja magát, meg is fogja nyerni mindeneket, én pedig megnyerve örömemet, iparkodni fogom hogy legyek anyaszent egyházunknak felmagasztalására Szent László társulatnak öröme népek lelkük üdvességükre, bár azon kevés egy két napomat áldot népem között tölthessem és tulajdon fáradalmaimban, templomaiban magamat temethessem – Ki legméljebb tisztelettel csokolván felszentelt kezűket, maradtam várva kegyes atyai kegyességüket el utazásra.

Nagy méltóságú Kegyes és Kegyelmes
Szent László Társulatnak

*alázatos és hű hazafiú
P. Kozmás Funtáky
Áldozár*

*Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga,
Ms. 10.528/41. (Kézzel írott folyamodvány. Az ikatószám: 87/871.)*

83 Rágalmazó, alaptalan rágalmakat terjesztő személy. (Rég. lat.).

84 A kihagyott levélrészletben Funták Kozma tovább panaszkodik, és arra kéri a Társulat vezetését, hogy „ha szükség lészen”, járjanak közben az érdekében Rómában, mert abban reménykedik, hogy

9.

A Szent László Társulat elnökségének átirata Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez

Budapest, 1874. október 10.

A nagyszerű néhai Lonovics József kalocsai érsek elnöklése alatt 1861-ben⁸⁵ lelkes⁸⁶ katolikus egyházi és világi férfiak közreműködése és buzgó részvétele mellett egy társulat alakult, mely a hazai szórvány katolikus szegény egyházak és iskolák, s a katolikus egyház fejének[sic!] segélyezésén kívül egyik főcéljául tűzte a keleti keresztények, s ezek között *első* és kiváló *helyen romániai magyar testvéreink, a csángók és kivándorlott székelyek* vallási és iskolai ügyeinek istápolását.

E társulat, mint bizonyára Excellenciád előtt is ismeretes lesz, a Szent-László-Társulat. Jövedelmi forrása a tagok csekély, 72 kornyit⁸⁷ évdíja s nagylelkű férfiak által tett, nem nagy összegre rugó alapítványok kamatai.

A Szent László-Társulat fennállása óta igyekezett feladatának a lehető legjobban megfelelni, s hogy mennyiben teljesíté azt, arról legjobban bizonyosságot tehetnének azon hazai szegény egyházközségek, melyeknek iskoláik és templomaik építését és felszerelését elősegítette s azon *moldva-oláhországi magyarok*, kiknek vallási és nevelési szükségeiről tehetségehez képest gondoskodni sietett.

Sajnos, hogy ez utóbbit oly mértékben nem tehetette, mely megfelelően elhagyott hit- és vérrokonaink vallási és iskolai szükségéinek, miután a rendelkezésére álló pénz távról sem elégséges csángó és székely testvéreink hathatós segélyezésére és istápolására.

Azon pénzzel, mely a társulat tagjainak évdíjaiból s az alapítványok kamataiból befoly, különösen az utolsó inséges évek alatt, vajmi keveset tehetett a Szent-László-Társulat; holott erélyes tevékenység kifejtésére annál nagyobb szükség lenne, minthogy mind vallási, mind magyar nemzetiségi szempontból nem szabad közönyösöknek lennünk csángó és székely testvéreink elhagyatottságának következményei iránt.

Ez az oka Nmlgú.⁸⁸ Miniszter úr, amiért én Excellenciádhoz fordulni bátorkodom, mély tisztelettel kérvén, miszerint ezen ügyet kegyesen figyelmére méltatni s

amikor a pápa megválasztásának 25. éves évfordulója lesz, és „Ő Szentsége [...] mindenkinek megbocsát és mindenektől feloldoz áldása után”, a Propaganda Fide is „nékem meg bocsájt és feloldoz mindentől” – bár semmiben nem érzi bűnösnek magát.

85 Az alakuló közgyűlés 1861. május 5-én volt Pesten.

86 A következő szó kiolvashatatlan.

87 Koronányi.

88 Nagyméltóságú.

a lehetőség szerint hathatós pártfogásával a Szent-László-Társulat ezen céljának előmozdítására segédkezett nyújtani méltóztatásuk.

A Szent-László-Társulat a keleti katolikusok segélyezésére 1861-től kezdve a mai napig majdnem 34.000 forintot fordított, mely összegből csupán a csángók s a Romániában és Szerbiában tartózkodó Székelyek és magyarok vallási és iskolai szükségének fedezésére 14.500 forint jutott; míg a többi legnagyobb részt a bolgárországi, boszniai és hercegovinai katolikus missziók között oszlott meg, melyek mint szomszédaink első sorban a magyarok segélyét veszik igénybe annyival is inkább, minthogy nem felelték el, hogy ama tartományok egykor Magyarországgal szorosabb viszonyban állottak, mire folyamodványaikban s köszönő irataikban nem egyszer hálás vissza emlékezéssel hivatkoznak.

A társulat a boszniai szentferencieknek a *gyöngyösi zárdában* évenként két növendéket neveltet s ama szerzet ma már több Magyarországon, magyarok között és magyarok által nevelt taggal bír.

Legyen azonban szabad rövid vonásokban részleteznem, mily módon részesíti segélyben a Szent-László-Társulat keleti magyar testvéreinket:

a bukaresti r. katolikus elemi iskolában egy magyar tanítót tart évi 100 forint fizetéssel:

a plojesti magyar tanítót évi 240 forinttal segélyezi;

Belgrádban a magyarországi illetőségű r. katolikusok elemi iskolájának évenként 200 forint segélyt ad;

A szükség szerint segélyt nyújt a folyamodó csángó községeknek iskoláik, templomaik fenntartására, kijavítására, építési költségeire.

A moldvaoláhországi r. katolikus egyházat a római propaganda⁸⁹ látja el hitküldérekkel, kik olaszok lévén a legnagyobb részt magyarokból álló katolikusok nyelvét nem értik.

A magyar püspöki kar már többször és ismételten lépéseket tett, hogy az egykori viszony, mely egyházkormányzati tekintetben Magyarország s a Dunafejedelemségek között fennállott, visszaállíttassék; lépései azonban sikertelenek maradtak, politikai okok lehetetlenné tévén ezen méltányos és ildomos óhajtás realizálását. Fáradozásainak e téren mégis volt legalább annyi sikere, hogy a római propaganda meggyőződve a püspökök előterjesztései folytán, miszerint a moldvai/csángók egyházi és iskolai ügyeinek vezetése, a hívek lelki gondozása, nevelése okvetlenül magyar papokra bízandó, kik a népet anyanyelvén oktatni, tanítani fogják, – beleegyezését adva, hogy⁹⁰ lassanként magyarországi minoriták vegyék át a missziókat a római Szent Antalról címzett Kollégiumban legyenek erre előkészítendőek. Így küldetett ki⁹¹ a társulat költségén Liegerhofer János, Máté Jób és Andrássy Gergely.⁹² Ezekon kívül ott van még a benszülött Petrás Ince csángó minorita atya, s a társulat két, újabban kiküldendő magyar hitküldér neveltetési költségeit ajánlotta meg a magyarországi⁹³ minorita rendnek.

89 Congregatio de Propaganda Fide.

90 Utólag beszúrva: „a csángók között”.

91 Utólag beszúrva: „Moldvába”.

92 A következő mondat áthúzva, a szöveg olvashatatlan.

93 Eredetileg „gyöngyösi” volt írva, ezt áthúzták és föléírták, hogy „magyarországi”.

Mindössze tehát csak *négy* magyar papja van eddig mintegy 50-60.000 csángónak, mert körülbelül ennyire megy a moldvai magyarok száma, kik majdnem egy tizedrészét teszik Moldva egész népességének.

Megbizottaink előkelő tekintélyes férfiak, névszerint Kubinszky Mihály pápai prelátus és kalocsai kanonok, Majer Károly ügyvéd és nőtincsi birtokos, Veszely Károly c. kanonok és marosvásárhelyi esperes és plébános, kiket 1868-ban Moldvába küldtünk a csángók helyzetének és szükségének tanulmányozására, élénk színekben ecsetelik a veszélyt, mely csángó testvéreinket vallási és nemzetiségi tekintetben fenyegetik.⁹⁴

Nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úr! A Szent-László-Társulatnak nem célja politikai propagandát csinálni, sem jogosulatlan nemzetiségi prozelitizmust űzni, mert alapszabályainál fogva csakis vallási és iskolai célok előmozdítása körül forog feladata: annyi azonban bizonyos, hogy csángó testvéreinknél katolikus vallás és magyar nemzetiség annyira egybeforrott, hogy ott, hol a csángók a katolikus egyház kebeléből iskolák és magyar papok hiánya miatt kilépnek és a schisma⁹⁵ hívei lettek, ott őseik nyelvét többé már nem beszélik. Számos, egykor csángó községben, különösen a Szereth felső részén, a magyar nyelv már egészen kiveszett, s csak a hely és családnevekben teng még emléke. Az oláhok „ungur”-nak nevezik a moldvai magyarokat, és amennyiben a moldvai magyarok katolikusok, az „ungur” nevezett egyszersmind a katolikus eszmét foglalja magában. Ezt fenntartani, ezt istápolni hazafiui szent kötelességünk, mert ha egyszer a vallást levetkezték, ki fognak vele együtt a nemzetiségből is vetközni, s az „ungur” elnevezés meg fog szűnni.

Ennek ápolása és fenntartása csak iskolák felállítása, a meglévők segélyzése, a csángó egyházközségeknek magyar hitküldérekkel ellátása, erre alkalmas egyének kiképztetése által érhető el. A Szent-László-Társulat azonban ezt saját erejéből⁹⁶ nem teljesítheti.

Bizalommal fordulok ennél fogva Excellenciádhoz, mély tisztelettel kérvén, miszerint méltóztassék a Szent-László-Társulat ezen céljának elérésében támogatni s részére a rendelkezési alapból évenként *kétezer* forint segélyt kegyesen kieszközölni⁹⁷. A társulat ezen összegről évenként pontosan számolni fog s azt csupán és kizárólag a csángók vallási és iskolai szükségére fogja fordítani.

A magas kormány figyelmét bizonyára nem kerülte ki addig is a csángók szomorú helyzete, mely előtt szemeit végre is vétlenül nem zárhatja el. Jól tudom, hogy a magas kormány helyzete ezzel szemben sokkal kényesebb, hogy ebben a tekintetben a beavatkozás gyanúja nélkül diplomáciai úton a csángók érdekében bármit is tehetne. Ez okból voltam bátor jelen alázatos előterjesztésemet tenni, meglévén győződve, miszerint a moldvai, elhagyott testvéreink helyzetén segíteni lehetne, Excellenciád is elfogadhatónak, s kivitelezhetőnek fogja találni, s a Szent-László-Társulatát hathatós befolyásával támogatni fogja, s a szent célt előmozdítani kegyes leend.

94 Lásd Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár beszámolóját.

95 Vagyis az ortodox egyház hívei.

96 Utólag beszúrva: „kellő mérvben”.

97 Más kéztől származó utólagos beszúrás: „illetőleg utalványozni”.

Engedje Excellenciád reménykednem, hogy alázatos kérésem meghallgatásra talál, ki midőn az előadottakat magas figyelmébe s pártfogásába ismételten ajánlanám, mély tiszteletem nyilvánításával maradok Excellenciádnak

*alázatos szolgája
[az aláírás hiányzik]*

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga, Ms. 10.528/80. (Kézzel írott levélfogalmazvány, az iktatószám 117/874.)

10.

A Szent László Társulat alelnöke, dr. Balogh Sándor levele Liegerhoffer Nepomuk János pusztinai lelkésznek Budapest, 1875. június 21.

F. évi május 9-én Pusztina r. kath. csángó község nevében ide benyújtott folyamodása⁹⁸ alapján a Szent László Társulat választmánya f. hó 17-én tartott ülésében a nevezett községnek templomépítési költségekre 100 f segélyadományt szavazott meg.⁹⁹ Midőn ezen összeget ide csatolva nt. úrnak ezennel átküldeném azon kérelem mellett, hogy engem annak kézhezvételéről értesíteni szíveskedjék, fölkérem egyúttal, miszerint méltóztassék a plébániájához tartozó csángó községek iskolai ügyeiről társulatunk választmányát tudósítani. A választmány ugyanis azt tapasztalta, miszerint a Moldvából beküldött folyamodványokban a népiskolák szükségéi eddig megemlítve még egyszer sem voltak, mi azon, talán alaptalan következtetésre szolgáltat alkalmat, hogy a csángó községek iskoláikra nem fordítanak oly gondot, milyent ezen fontos ügy méltán megkíván. A Szent László-Társulat feladatai közé sorozta az iskolák építésének előmozdítását és a szegény iskolák segélyzését is, mert a vallásosság valódi alapja csakis az¹⁰⁰ iskolai oktatás és vallásos nevelés által tehető meg.¹⁰¹ Nt. úr s a csángó községek előtt talán ismeretlen

98 Ebben Liegerhoffer a templom befejezésére és egy oltárkép beszerzésére kér anyagi támogatást. Ms. 10.528/84.

99 Liegerhoffer 1–2 év múlva úgy látszik, elkerült Pusztináról, mert 1878-ban már a bogdánfalvi hívei segélykérelmét (ugyancsak templomépítésről van szó) támogatja. A levél lelőhelye: MTAK, a Szent László Társulat iratanyaga, Ms. 10.528/102.

100 A levél írója utólagos beszúrása: „anyanyelven nyert”.

101 A levél írója utólagos beszúrása: „ez áll különösen moldvai hitsorsosainkra nézve, kik más vallású s nem

volt a Szent László Társulat feladatának ezen ága s ez is egyik oka, hogy iskolai szükségükben nem fordultak társulatunkhoz. Ezt tehát jelen soraimmal azon biztosítás mellett hozom becses tudomására, miszerint a Szent László Társulat választmánya mindig készséggel figyelembe veszi az iskolai szükségek iránt benyújtott kérelmeket, s nem mulaszthatja el ezen irányban is lehetőségeihez képest segíyezni moldvai¹⁰² hitsorsosainkat.

Ki egyébiránt¹⁰³ megkülönböztetett tisztelettel maradok az úrnak

alázatos szolgálja
[aláírás nélkül]

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga, Ms. 10.528/85. (Kézzel írt levélfogalmazvány, az iktatószám: 74/875. Az irat szélén olvashatatlan nevű személy kézírása: „láttam”).

11.

Liegerhoffer Nepomuk János pusztinai lelkész köszönő levele a Szent László Társulat alelnökéhez, dr. Balogh Sándorhoz Pusztina, 1875. július 20.

D. a J. K.!

Nagyságos s főtisztelendő Sz. László társulat alelnöke kegyes Urunk!

E napokban a pustianai templom s torony felépítésére t. cz. választmányi gyűlésben megszavaztatott¹⁰⁴ s tdő. bákoi Péterhez¹⁰⁵ küldött o.é.¹⁰⁶ száz forintot papír pénzben kezemhez kapni szerencsés valék; miért is ezennel híveim nevében ezer hálát mondva magamat, s ügyefogyottságomat további kegyességébe alázatosan ajánlom: nevezetesen a templom gúnya iránti küldött folyamodványomat.

magyar ajkú szomszédok által környezve, csak úgy óvhatják meg katolikus hitöket, ha az iskolában saját nyelvökön nyernek a szükséges tudnivalókban és katolikus szent hitökben kellő oktatást.”

102 A levél írója utólagos beszúrása: „csángó”.

103 A levél írója utólagos beszúrása: „becses tudósítását várva”.

104 A levélpapír bal oldalán lila tollal ismeretlen személy megjegyzése olvasható: „Pusztiana r. kath. csángó község elismervénye 100 forintról”.

105 Pater Hussek János.

106 Osztrák értéken (számított forint).

Bizalmas kérdésére: micsoda állapotban áll Moldvában az iskolai ügy? Ez az egyszerű válaszom:

Moldvában jelenleg csak két katolikus iskola létezik. Jassban meg Galatzon, a többi falvakban közös iskolák vannak kormánytól alapítva úgy, hogy híre s beleegyezése nélkül felekezeti iskolát alapítani nem szabad; ez okból a mi csángó magyarjaink általán[os] iskolák nélkül szűkölködnek gyermekeiket egyedül Adventi időszakban estvenként tanításra a Kántorhoz küldeni szokásuk.

Én hatodik évre vasárnapokon déleesti isteni szolgálat előtt valamint minden Rorate Mise alatt¹⁰⁷ hitünkbeli cikkelyeit fejtegetem s magyarázgatom, más collegáim azt meg nem tehetik, úgy, mint én, csak azon egyszerű oknál fogva, mert nem bírják a magyar nyelvet, a gyermekek pedig a moldvait.

Boldog emlékezetű volt püspökünk, Salandari Josef Szabófalván alapított volt harmadízben 1872^{én} egy magyar katolikus iskolát Propaganda alakjában,¹⁰⁸ melynek szükségei fedezésére, jelesen az orgonára tisztelt Sz. László társulat 50. ft. az elmúlt évben küldött volt – de ez az iskola folyó évben meg szünt létezni azon oknál fogva, mert az oda való Pater megsokallotta Tanítótól az ételt.

Illy szomorú elhagyatottságban *vadon* növekedik a moldvai magyar csángó ifjúság!!!

Hálámat újjítva kegyességébe ajánlva vagyok
Nagyságod

hű tisztelője
fr. Liegerhoffer János
minorita hitküldér
Moldovában

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga,
Ms. 10.528/85. kézzel írt levél, az iktatószám: 133/876.

107 Hajnali mise.

108 A Congregatio de Propaganda Fide – a Hitterjesztés Szent Kongregációjáról van szó.

12.

Részletek László Mihály újságírónak a moldvai csángókról írott cikkéből

Budapest, 1877.

[...] ¹⁰⁹ A csángók Moldvában nagyobb tömegekben a Szereth és Besztercze mellett laknak nagy, népes falvakban, míg a bevándorlott székelyek a Tatros, Tászló, és Szucsáva folyók mellett és a moldvai városokban ütöttek tanyát. Ezeket kívül elszórva kisebb-nagyobb csoportokban majd külön községeket képezve, majd még egyes oláhokkal találunk csángókat és székelyeket. A nagyobb csángó falvak Szereth, Besztercze és Szucsáva mellett fekszenek, a többiek pedig erdők közelében s e falvak leginkább marhatenyésztéssel foglalkoznak.

A Szereth vízének jobb partján fekvő csángó falvak még tiszta magyarok (Klészse, Bogdánfalva, Kalugyerpatak ¹¹⁰ stb.), de a Szereth felső részén elterülő falvakban már eloláhosodott csángókat is találunk úgy szintén a Pruth mellékén is kiviszóban a magyar szó.

Moldvában minden emlék oda mutat, hogy az ország lakosai kezdetben magyarok voltak s ők uralkodtak. Nincs hely, név, mely ne hirdetné, hogy Moldva ősi urai a csángók voltak, kik egyenesen a hunnok maradékai, s később kunokkal és besenyőkkel elegyedve: róluk nevezték el Moldvát, Bukovinát és Bessarábiát Cumániának, a mely elnevezés Moldva egyes vidékein még ma is él, s a csángók által lakott vidékeket az oláh pórnép ma is Cumániának nevezi. Idők multával, a csángók földjére, Moldvába, Drágos mármaros oláh költözött be egy sereg oláhval, s a Moldva vize mellett letelepedve, innen tovább terjeszkedtek, lassankint egész Moldva kezeik közé került, s a csángók elvesztették hatalmukat. A történelem nem ad útmutatást arra nézve, hogy mint vesztette el oly életerős népfaj, mint a hunn származású csángó, hatalmát a gyenge oláhval szemben. A csángó városok, vidékek, hegyek és vizek neveit a jövevények teljesen fölforgatták, s csináltak Jászvásárból (Moldva fővárosa) Jassyt, Bessenyőből Bezneoassá-t, ¹¹¹ Bikkérből Bökköst, Bákóból Baken-t ¹¹² és így tovább százakra és százakra megy az eloláhosított helynevek száma, a mi még ma is azt bizonyítja, hogy a kis ország urai a csángók voltak, kik később az oláh uralkodás alatt is „rezesek”-nek (részeseknek) neveztettek, azaz szabadon bírták birtokaikat mint ősi foglalók. A hivatalnevek, a volt olda-vajdák ¹¹³ udvari személyzetének nevei is mind magyar eredetűek. Az emlékek tehát azt bizonyítják, hogy Moldva mai oláh lakossága – Drágos népének kivételével – nagy részt eloláhosodott magyarság. Aki

109 Az előadása (melyet 1877. április 19-én olvasott fel a Földrajzi Társulat ülésén) első felében a bukovinai székelyekről beszél László Mihály, majd Moldva lakosságát ismerteti.

110 Lujzi-Kalagor.

111 A magyar Besenyőből a románban legtöbbször Beșineu lett, esetleg Bâjnegi.

112 Ez bizonyára Bakeu (vagyis Bákó/Bacău) akart lenni.

113 Elírás. Helyesen: oláh-vajdák.

oláh térképpel indulna csángóink fölkeresésére, az nagyon csalódnék, mert az oláh térképen még csak hírmondónak sem talál magyar helynevet, az oláh elpusztított mindent, ami a magyarra emlékeztet, sőt még a statisztikát is meghamisították, hogy minél kisebbnek tüntessék föl a magyarság számát. A romanizálást kiválóan elősegíti a kath. olasz missió, melyről talán legjobb hallgatni.

A moldvai csángók számát 200.000-re lehet tenni, beleszámítva az oláh földön élő 30 ezer székelyt, kiknek egy része iparos.

A csángókat Moldvában és Oláhországban „Ungur”-nak nevezik, sőt a már eloláhosított csángókat is így hívják. Különös gondolatok lepik meg a vándort, midőn a Szereth völgyében szembe tűnik a sok csángó falú, a mezőkön magyar szó hallik, s a falúk utcáin apró, szőke, barna gyermekek néznek félénken s lassan „dicsértesség”-et mondanak, s szelíd merengéssel bámulnak és csodálkoznak, hogy az idegen vándor nyelvükön szól.

Moldvában a falvak, különösen pedig az oláh falvak alig érdemlik meg a helységnevet. Az oláh, ázsiai módon, czölöpökre építi hajlékát, mely piszkos, s egyik a másiktól oly távol és szétszórva fekszik, hogy inkább nomád, mint társas élethez szokott népre mutatnak a falvak.

A csángó falvak házai nem oly szétszórtak, ablakot is találni rajtuk, ha nem is nagyot, a mi sok oláh gunyhónál egészen hiányzik, s a szobák tiszták, bár kicsinyek, a falak hosszában láda és széles pad nyúlik el tarka csángó-szőnyeggel leterítve, a sarokban áll a nagy, duzzadt fehér ágy. A falakon képek csüngnek, s végül az ajtó közelében guggol a nagy kemence, melyet kenyérsütésre használnak. A házak mögött gyümölcsös-kert terül el.

A csángók foglalkozásra nézve földművelők, de szőlőműveléssel is foglalkoznak, s egyes vidékeken nagy szőlőhegyekkel bírnak. Általában vagyonosak a csángók, ami nem is lehet máskép, mert szorgalmas, józan, becsületes és szelíd nép, s ha az ember látja hangyaszorgalmukat, csak akkor érti meg, hogy mit tesz ez oláh közmondás: »egy ungur (csángó magyar) tíz moldovánnal ér föl.« Vagyonosságuknak másik titka abban rejlik, hogy nem oly szaporák mint a bukovinaiak, s kedvezőbb vidékeken laknak. Iparos nem akad köztük.

Vallásra nézve katolikusok, s négy egyházmegyét képeznek 25 anyamegyével, 178 fiók-egyházzal, 80 templommal, 10 kápolnával. Az egyházmegyék a következők: jászvásári, szerethi, beszterczei és tatrosi. Az olasz kath. missiónak levén átadva, számuk egyre fogy, mert az olasz barát nem tanulja meg nyelvüket, hanem oláhul beszél velük s az oláh kormányval karöltve oláhosít, egyes olasz papok még kormányi jutalomban is részesültek és részesülnek, amiért elnemzetlenítik a csángókat. Így aztán nem csoda, ha a görög-keletiek is elhódították a rest, tunya hitküldérek elől szép ígéretekkal egy csomó csángó falvat. A vallás elvesztésével jár természetesen a nemzetiség elvesztése is.

A műveltségi állapotokról nincs mit beszélni, iskola kevés van, s különben is a csángóknak Moldva földjén nem szabad magyarul tanulni, s ép ezért a csángó anyák nem küldik gyermekeiket iskolába; kevés is köztük az olvasni, írni tudó. A hol még a templomban sem engedik meg az anyanyelvet használni, ott hogy engednek meg az iskolában, még ha elegendő számmal volnának is iskoláik?

A nyelvet a csángó sziszegve beszéli, s helyett sz-t mond, cs helyett pedig cz-t, s

mindent kicsinyítőleg fejez ki: istenkém, gyermekecském stb., – és több oláh szóval keverik a magyar nyelvet, míg az oláh meg a magyarból vett át egyes szavakat. Szokásaikra sokban hasonlítanak az oláhokhoz, csakhogy a csángók közös vonása: az egyszerű, gyermekded, ártatlan tekintet és vendégszeretet hiányzik az oláhnál. A káromkodást nem ismerik.

A régi csángó népviselet egészen eltűnt, s most viseletük alig különbözik az oláhétól. A leányok dúsan hímzett oláh inget, a fejen kendőt, a nyakon négy-öt soros gyöngyöt, s a tagokon feszesen álló katrinczát (gyapjuból pirosra vagy zöldre festve) és czipót viselnek. A menyecskék fejükön élénk színű, sipka formájú »czepczeczkét« is hordanak. A legénység magas tetejű, széles pereméjű kalapot, térdig érő inget gallérral és bő ujjakkal, vastag vászonból pantalló forma nadrágot (télen fehér vagy szürke gyapjú-nadrágot), bocskort, ünnepen csizmát, a derékon szíjat »tűszűt«, ebben széles, görbe kardot hordanak. A legény kalapján gyöngyös zsinórok, rézlánczocskák és lánczok párták vannak, míg a házas férfiak csak egyszerű zsinórt viselnek. A férfiaknál az oláhos kékszínű gyapjúöv sem hiányzik, melyet derékon kötnek meg. Az inggallérról lehet a csángót megismerni, mert az oláh ingen nincs gallér. Az asszonyok fejükön hófehér kendőt viselnek, mely egész Moldvában és Bukovinában is divatos az oláh nőknél. A leányok hajából fehér-piros pántlikák csüngenek alá, végükön aranyos pénzdarabokkal. A viselet tehát nem magyaros, de mégis eltérő az oláhokétól.

A csángó tánczok nem magyarok, de nem is oláhosak. Előfordul náluk a keringő és az úgynevezett kartáncz, melyben a legény és a leány külön ütemre lép. A páros tánczok a csángóknál ismeretlenek. Többnyire dudaszó mellett tánczolnak.

A családi élet és az erkölcsösség a csángóknál páratlan. A törvénytelen gyermekek ismeretlenek, a mi különösen abban rejlik (eltekintve a csángó nő erkölcsösségétől szemérmességéről), hogy a házasságok korán köttenek. A húsz éves leányt a csángóknál már „vén”-nek nevezik. Lopás, gyilkosság, gyújtogatás soha sem fordul elő a csángóknál. Házasodni csak maguk közt szoktak, de fordulnak elő csángószékely házasságok is, mint a népdal mondja, melyet akkor énekelnek, midőn a csángó legény székely menyasszonyát haza viszi. [...] ¹¹⁴

Itt a közelben meg kell, hogy halljuk moldvai csángóink segélykiáltását oláh elnyomói ellen, nehogy ők is úgy elveszszenek, mint a besszarábiai magyarok. Adjunk nekik iskolákat, tanítókat és magyar papokat, ha nem tudjuk őket letelepíteni, s akkor meg lesznek mentve; a bukovinaiakat pedig, kevesebben lévén, mielőbb telepítsük be, ha nem akarjuk, hogy akár a muszka, akár az oláh elnyelje őket.

Nem sokára ezer éve lesz, hogy a magyar nemzet itt lakik; nagyszerű emlékekkel akarja a nemzet megörökíteni ezeréves állami létét; ez emlékek egyik maradvány momentumuma az lehetne, hogy egyelőre bukovinai csángóinak Pusztaszer tágas földén egy nagy falvat építenénk s ide telepítenők. Ez méltó emléke lenne az ezeréves honalapításnak!

Földrajzi Közlemények, 1877. V. köt., 194–199.

114 A kihagyott részben a szerző a közismert csángó népdal („Czángó magyar, czángó magyar...”) szövegét közli.

13.

Részlet Ferenczy Bálint moldvai missziós pap ismeretlen budapesti személynek írott leveléből

Tamásfalva, 1877. december 19.

Igen Tisztelt barátom, kedves Nagyságos Úr!

Nagybecsű sorait mély érzéssel átolvasván buzgó szándéka csángó ügyeink iránt bús szívemet fölölte megörvendeztette. [...] ¹¹⁵

Bé kell vallanom, hogy négy év előtt folyamodtam a fentnevezett érdemteljes Társulathoz kormányom alá helyezett három templom részére több tárgyakért, de úgy jártam, mint az, a ki sokat kér, azután mit sem kap. – Igaz ugyan, hogy szegény templomainkban igen nagy a hiány, s e miatt fölötte aggódunk leginkább mái felfordult világban, honnan kellene legalább a nélkülözhetetlen tárgyakat megszerezni. – Tamásfalvi [egyház]megyémben annyi a szükség, miszerint arról Sémát eléterjeszteni, majd nem is bátorkodtam, egyébiránt nagy örömmel, sőt, köszönettel is annyit fogadunk el, amennyit a Nagykegyelmű Sz. Lászlótársulat kegyes leend nekünk nyújtani:

- a) Tamásfalvára fölötte szükséges 1. Ciborium, 1. köznapi Casula, és 1. violaszínű Casula albával együtt.
- b) Szágnára kivántatik 1. Kehely, és 1. violaszínű Casula Albával.
- c) Balosestre igen szükséges 1. színes és 1 fekete casula albával, itt 1. kelyhen és 1. hitvány színes casulán kívül nincs egyéb.

Pusztinai [egyház]megyében jelenleg működik egy fiatal Olasz pap, névszerint: Galuppi József, ez a püspök rendeletéből, minekelőtte oda tétetett magyarul kezdett tanulni, a templom ott felépült, de szükségleteiről nem adhatok fölvilágosítást. – A még itt tartózkodó püspökünk Marangoni Lajos Szeptember havában Olaszthoni püspöknek neveztetett ki Chiozza-ba, de további rendeletig Jásban tartózkodik. – A Sz. László társulat a csángó ügy mellett buzgólkodván, igénytelen nézetem szerint nagy haszonnal úgy egyházi mint iskolai ügyeinkre működne, ha a romániai[ai] kormányhoz is folyamodna, minthogy az a magyarnyelv tanítását az iskolákban eltiltotta. –

A mi csekély személyemet illeti, hála a Gondviselésnek öregnapjaim mellett közepes egészségben találtatok. – Keresztes úr családja jó egészségnek örvend, s barátom Uram Uri családját viszont forrón üdvözli. Fogadja egyszersmind tisztelt barátom Uram a legforróbb üdvözlöletemet melyet kedves hívtársának, a Nagyságos Asszonynak és a nagyreményű Fero urfi fiának is részemről legyen szíves nyilvání-

115 A kihagyott részben Ferenczy Bálint közli, hogy a magyarországi sajtóból értesült az illetőnek a Szent László Társulat választmányába történő beválasztásáról, majd megírja, hogy korábban a Társulathoz folyamodott egyházi kellékek beszerzése végett, de elutasító választ kapott.

tani és még egyszer a Sz. Lászlótársulatnál hathatós pártfogásáért barátilag esedezvén maradtam örökre.

Tisztelt barátom Uramnak

Őszinte barátja
L. Ferenczy Bálint
hitküldér

*Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga,
Ms.10.528/99. (Kézzel írott levél.)*

14.

Részletek László Mihály „Keleti testvéreink” című röpiratából Budapest, 1882.

[...] ¹¹⁶ Az olasz papoknak a csángók kiirtásában hű szövetségese az oláh kormány.

Egy ideig az olaszokkal a színpalak mögül vezette a csángók eloláhosítását, nem kímélve a pénzt, s ott a hol kell, a tetteges erőszakot.

Ez így tartott hosszú időközön keresztül.

Azonban újabban különösen az utolsó két évtized alatt, letetette az oláh kormány álarczát, s egészen nyíltan lépett föl.

Úgy látszik az olasz papok számára jutalmul fizetett *vérdíjért* keveslette a munkát, hogy a páterek az utóbbi évtizedek alatt csak 50–60 ezer csángót tudtak eloláhosítani.

Kilépett tehát nyíltan a síkra, de nem fosztotta meg a pátereket a kikötött díjaktól, hanem csak ellenőrizni, s személyes tekintélyével támogatja őket. A munka kettőzött erővel vállvetve folyik.

Az olasz páter tehát oláhus pap, s oláh katekizmusokat erőszakol a csángókra, a kormány pedig minden csángó faluba oláh jegyzőt rendelt, s még oláh bírót is tolt a nyakukra, hogy hadd lássa az a nyomorult moldvai magyar, hogy: oláh a nagy és hatalmas úr, s a csángó az ő szolgája.

A csángóknak nem lévén iskoláik, ahol volt is, az olasz papok elpusztították, s a

116 A röpirat első fejezetében a bukovinai székelyekről ír a szerző, majd a moldvai csángók elnyomásáról, felsorolva az általa magyar eredetűnek tartott moldvai helységneveket. Ezenközben olyan túlzásokba esik, mint például hogy: „Az összes moldvai helynevek egykor *mind magyar* névvel bírtak, a mi ismét azt bizonyítja, hogy az egész ország *ósi*, eredeti lakosai *magyarok* voltak.” A *csángók veszedelme* című fejezet első felében a csángók 1848 előtti sanyarú helyzetével foglalkozik László Mihály.

magyar tanítást eltiltották, kibérelt tehát az állam egy-egy házat, vagy pedig építtetett, s a község nagysága szerint 200–300 frt fizetéssel beleültetett egy oláh tanítót, vagy vegyes magyar–oláh falukban az oláh pópát bízta meg a tanítással.

Az iskolamulasztásra pénzbírság van kivetve.

A mely csángó községek vagyonosabbak: ott a csángó családok megfizetik a pénzbüntetést, s *nem* adják oláh tanító kezére a fiukat, inkább *nem* is tanulnak sem olvasni, sem írni, hanem a szegényebb az kénytelen engedelmességni az erőszakos törvénynek.

Így aztán megtörténik, hogy az oláh tanítónak egy-egy nagy faluban alig akad 10-15 tanítványa, másutt azonban megtöltik az oláh iskolákat.

Ne hogy valaki azt higgye, miszerint *magyarul* tanítanak ez iskolában, sietek kijelenteni, hogy egyetlen oláh tanító sem tud magyarul, aztán a *tannyelv* csakis *oláh* s csakis ennek szabad lenni. Az iskolában egyetlen *magyar* szót sem szabad kiejteni: az olasz papok és oláh tanítók oláhhul oktatják az *oláh állami katekizmusból* a jövő nemzedéket, mely ugyan egy kukkot sem ért abból a szedett-vedett drága oláh nyelvből.

Az oláh tanítóknak különben nem is az a főcéljuk, hogy tanítsanak, hogy a hasznos és szükséges ismereteket terjesszék, hanem hogy megakadályozzák, ha netán még az a meglévő »három« szál magyar pap¹¹⁷ vagy a kántorok *magyarul* mernének tanítani.

És állami küldetésüknek teljesen és szigorúan megfelelnek.

A klézsei oláh tanító, miután az oláh nyelvvel semmire se ment, mert a fiukban *néma* hallgatókra talált, kapta magát és megtanult magyarul, s így kezdett tanítani. A kormány azonban a mint neszét vette ez általa úgynevezett „*merényletnek*” – szépen elmozdította, s olyat küldött helyébe, ki intencióinak egészen megfelel.

Ezt nevezik Moldva-Oláhországban *tanszabadságnak*.

A kinek tetszik állíthat fel népiskolát, de a *tannyelvnek* az *oláhnak* kell lenni.

A magyar nyelvet nem szabad használni, mert az a céljuk, hogy az általuk annyira gyűlölt csángó nép ne művelődhessék, s folytonos tudatlanságban maradván, annál könnyebben elbánhassanak velük.

A klézsei pap: Petrás Incze, csángó-magyar (itt tanult Magyarországon, régebben a magyar akadémia összekötötetésben is volt vele s Döbrenteyvel levelezett a csángó nyelvemlékek ügyében¹¹⁸); – egészen művelt fő és lelkes magyar, falujában eddigelé maga tanított, de a kormány eltiltotta, s utasította, hogy a gyermekeket csak *oláhhul* szabad tanítani, s ennél fogva kötelessége a fiukat az oláh tanítóhoz küldeni. S minden léptét ellenőrzik, mert sem Klézse anyaközségben, sem a hozzá tartozó fiók-községekben az oláh nyelv nem bír tökéletes utat törni. Üldözik, zaklatják magyarságáért úgy a kormány, mint az olasz papok részéről. Már többször fogságot is szenvedett, s mivel népét megóvni igyekszik az oláhosítástól – *forradalmárnak* nevezik.

A forrófalvi pap, midőn I. Károly fejedelem 1868. ápr. 12-én beutazta országát,

117 Liegerhoffer János, Ferenczy Bálint és Máté Jób.

118 Petrás Incze János a *Tudománytár* 1842-es évfolyamában válaszolt a Döbrentei Gábor által feltett kérdésekre. Újraközli *Domokos*, 1979. 1321–1351.

Bratiano¹¹⁹ miniszter kíséretében, híveivel elébe ment a fejedelemnek tisztelegni, s midőn üdvözölte, egyszersem némi segílyt kért az építendő magyar iskolára. Erre a hallatlan kérelemre Bratiano miniszter egyenesen tagadólag válaszolt. És megfeddette a papot, mint a magyarság barátját, s ennél fogva forradalmi embert. »Ön merészel – úgymond – még magyar iskolákat emlegetni, hát nem tudja, hogy ez hűtlenséget jelent, s így ön forradalmi téren áll. Majd gondom lesz önre és magyarjaira.« A pap hiába hivatkozott a tanszabadságra.

A dőlő miniszternek csakugyan gondja volt a magyarokra, mert néhány nap múlva egész sereg katonaság lepte el Forrófalvát, s – fegyvereket kerestek. Minden épületet kikutattak, de a fegyvereket sehol sem találták a »forradalmi« magyarságnál. Azt hitte az oláh kormány, hogy a forrófalvi csángók összeköttetésben állnak a magyar emigrációval s fegyvert rejtegetnek.

Mit idézett elő csak említése is a magyar iskolának!

A hol a fejedelem a moldvai magyar földön megállapodott és a csángók üdvözlését fogadta: Bratiano mindenütt a legbrutálisabb gorombaságokkal és sértő gyűlölettel illette a magyarságot.

Hivatkozhatik valaki Moldva-Oláhországban a törvényre, mely vallásszabadságot és tanszabadságot hirdet, erre ugyan semmit se adnak a bukaresti oláh urak. Oláhosítani tűzzel-vassal! Ez a jelszó.

Pusztítani a csángókat! ez a közös komoly politikai sport náluk. A csángókra nézve az oláh törvényekkel szemben nem marad egyéb hátra, mint a jajkiáltás fosztogatói, elnyomói ellen!

S mindez Európában történik, közel a magyar birodalomhoz: a magyar anyamemzet láttára. Ma, midőn az eszme fogantatását és terjedését semmiféle hatalom meg nem akadályozhatja, ma találkozik ország a művelt Európában, mely a lelkiismeretet békóba veri, polgárainak nyelvét zár alá veti, s követeli, hogy az ember tagadja meg a szív dobogását, a lélek gondolkozását, s engedje magát az önkény által ide s tova hanyatni.

Mily arcul csapása minden emberi jognak azt kívánni, hogy a csángó tagadja meg azt, a mi benne lélek, szív és vér: édes magyarságát, nemzeti lényét, öntudatát.

Ily eljárás majdnem lehetetlennek tűnik föl, mert ez megtámadja a családok tűzhelyét, a békét, a becsületet és lelkiismeretet!

S e lehetetlenség mégis valóság, bárha a legnagyobb iszonyatot kelti is minden, csak kissé józan gondolkozású emberben.

Ne beszéljen senki emberi jogokról, ne a humanizmusról, midőn látjuk, hogy egy állam mint szakítja el a gyermeket az anya kebléről, hogy vele megátkoztassa azt a szívet, a mely szülte.

Felnőni, érezni, tudni, hogy az apa, az anya, ki nekünk saját lelkét, vérért adta – reánk nézve idegen, mert nyelvét nem értjük: ez erkölcsi, ez nemzeti gyilkosság!

S e szerepre a fölvilágosodás századában az oláh vállalkozott. Számos és számos esetet tudunk, hogy az oláh urak a legnagyobb örömmel gratuláltak az olasz papoknak és az oláh tanítóknak, hogy oly nagy „hódításokat” tudnak fölmutatni.

119 Ion C. Brătianu külügy- és ideiglenes pénzügyminiszterről van szó.

Nem lehet tehát csodálni, hogy vannak már egyes vidékek, hol a csángó apa még magyarul beszél, de a gyermeke már olá hul dadog!

Az oláh bíró, az oláh jegyző és az oláh kerületi főnök minduntalan megjelennek, hogy a kormány politikai községei is ép úgy megtegyék kötelességüket, mint az olasz pap, mint az oláh daszkel¹²⁰ (tanító).

Ezelőtt a jobbágy csángónak csak bojárjával volt a dolga, s így könnyebben megőrizhette nemzetiségét, most a felszabadulás óta (1866), a kormány közegeivel kell érintkeznie, a mi a hírhedt rendezetlen oláh viszonyok közt nagyon veszélyes, mert az önkény minden, s a törvény, az igazság ép oly semmi, mint Perzsiában, vagy más ázsiai államban.

Magyarországban oláh, tót, szász, szerb ugyanazon jogokkal bír, mint a magyar, s mégis elnyomatásról mernek beszélni! A csángót pedig, mely nem beköltözött, nem idegen, hanem eredeti, alapító lakója, ősi nemzete Moldvának s aránylag nagyobb terheket visel, mint az uralkodó oláh nép, vallásilag s művelődésileg elnyomják, nemzetiségének tört szegeznek és társadalmilag minden módon üldözik, nyomorgatják.

Az oláh szomszédok saját pénzükön is hizlalják az olasz missiót, csak hogy oláh nyelven érintkezzenek a csángókkal, melyet azok nem értenek, de kénytelenek legyenek megtanulni.

Azért nem is lehet azon megütközni, hogyha találni csángó falut, hol a csángó eltűri, hogy gyermekeit olá hul tanítsák. Ezeknél a nemzeti öntudat már teljesen ki van irtva, és semmit sem tudnak Magyarországról vagy Erdélyről, a hol magyar törzse uralkodik.

Másutt még erős a nemzeti öntudat, s maga a csángó siránkozik, hogy a fiatalságot kiforgatják magyarságából, s elcsüggedve, szomorúan, reménytelenül mondja, hogy „a gyermeknek előbb a magyar nyelvet kell megtanulni, ezt kell tudni, mert ez az anyanyelve”.

Nem képzelhető nagyobb zsarnokság, mint a mely a lelkiismeretet támadja meg; az oláh pedig épen a vallás- és lelkiismereti szabadság korában teszi ezt, midőn az oláh állami katekizmus orthodox elveit erőszakolja az olá hul semmit sem értő csángó gyermekekre.

Nem gondolja meg az oláh hatalom, hogy a mily mértékben kivetkőzteti a csángókat nemzetiségükből, ép oly mértékben fogyasztja bennük a becsületes, hű és munkás polgárok faját, mert az tagadhatatlan, hogy míg a csángó munkás és rendszertető, addig az oláh tunya, és ellensége minden rendnek.

Két oly hatalom ellen, mint az oláh kormány és az olasz missió: mit tehet a szegény csángó nép? Túr, vár és remél, s azzal vigasztalja magát, hogy a csángó anya, a csángó nő be nem veszi az oláh szót, s egyszer mégis csak érkezik segély Magyarországból.

Csak későn ne érkeznek!

Egy moldvai oláh politikus mosolyogva jegyezte meg egy alkalommal, hogy *harmincz év* alatt egészen elnémul a *magyar* szó Moldva földén. Az olasz páterek is így reménykednek.

Tehát még 30 év, s aztán elvesztettük fajunk életerős ágát, mely ősi, tiszta, rom-

120 A román dascăl szóból.

latlan erejével a keletről jövő válságos időkben támaszunk, és a magyar korona egykori provinciájában mindig emlékeztetett volna ha nem is a historia jogok felelevenítésére, de igenis arra, hogy testvéreink számára oly jogokat követeljünk, a milyenekben mi részeltetjük oláh ajkú magyar polgárainkat.

Elvesztjük csángóinkat, mert első sorban *iskolák* kellene nekik, de mi, kik sokszor ábrándokért, haszontalan álmadozásokért százezreket dobunk ki, ugyanezt sajnáljuk csángóinktól.

Magyar iskolák, nemzeti tanodák kellene nekik s akkor mentve lesznek!

Nem az oláh politikusok és olasz papok kárörvendő számitása után, hanem szomorú tapasztalatból állítom, hogy *harmincz* év múlva csakugyan nem sok megmenteni valónk lesz. Az ár ép úgy magával sodorja a csángó nőnemet is, mint a hogy elnyeli lassankint a csángó gyermekeket. Mert most csakis a csángó nőknek lehet köszönni, hogy már különben eloláhosodott csángó falvakban is lehet még magyar szót hallani.

A nemzet, a lelkes magyar nemzet, építsen a csángóknak iskolát, a hazafias magyar főpapság pedig egyakarattal a kormányval Róma által hívassa vissza az olasz missiót, és ekkor majd még ott is éledni kezd a magyar szó, hol már halottnak vélik. Van elég magyar szerzet, mely szívesen vállalkozik a legszebb küldetésre, mely magyar szerzetet valaha ért. A nemzet nagyja, apraja kezét fogva gyorsan segíthet csángóinkon. A régi hibát hamar helyre hozhatjuk, s föleleveníthetjük keleti testvéreinkkel a régi nemzeti összeköttetést, melyet a mohácsi vész szakított szét, hogy csak hosszú negyedfélszáz év múlva vehessük föl újra. De valjon megújítjuk-e? valjon oda nyújtjuk-e nekik testvéri jobbunkat? Nem volnánk méltók őseinkhez, nem érdemelnők meg más nemzetek becsülését. Ha *tudva* elveszni hagyónk keleti véreinket.

László Mihály: Keleti testvéreink. Budapest, Franklin Társulat, 1882. 79–85.

15.

Baka András ploskucényi kántor levele Petrás Incze János klézsei plébánosnak *Ploskucény, 1884. május 25.*

Dicsértessék a Jézus Christus!
Nagyon Tisztelt Fő Tisztelendő Úr!
Kegyes Jó Atyám.

Mint hogy inet Ploscutenbol Hersur[?] Antal nevű ember Klezsebe utazik, ezen alkalmat felhasználom arra, hogy a N. T. Fő Tisztelendő urat ezen soraimmal felkeressem, mert mindig szívembe van Tisztelendőségéhez illő szeretetem köteles

tiszteletem, minek fő oka az mert nem felejtettem el azt hogy még van egy Magyar ajku, magyar szívű és magyar érzelmű L.[elki] Pastorunk, ebbe a félig meddig vallásos idegeny hazánkban, aki életet mindig a köz jóért, és a Keresztény vallásért áldozta fel. Sokszor gondolok arra, hogy a míg az Ur Isten Tisztelendőségét életi adig anyalelvünk¹²¹ noha már már hanyatlásnak indult volnais de nem fog egészen elenyészni, de talán az után sírba fog lépni a szép magyar nyelv e honunkban, s ezzel talán sírba fog el húlai a vallás is.

Ezenn fenti szavakat a következendő okokból bátorkodtam fel említteni mert csak fel hozom például az közönségünkben¹²² lévő csángó-magyarok iskoláját, a melyet a múlt évben, több lelkesítések után a közönség pénztárából 1500 franc költéssel meglehetősen szép iskolát építettünk, s több izgatás¹²³ mellett 18-25 iskolás gyermek látogat meg naponként. A nemes tanügy ministerium utján a tanitonak 1000 franc évi fizetés rendeztetett, de csak Roman nyelvű tanító lehet az ilyen Iskolába a törvény értelme szerént, ezen iskolába az írás-olvasás annyira mennyire halad ugyan, de itt a Catholikus vallás egészen enyészetbe van feledve, ennek igazságáról a mult vasárnap is meggyőzöttem, csak a Kereszt vetést is egészen ujjá alakították, és az ortodoxok szokasaik szerent 5-6 szor is el repetálják, hordozván kezeiket, kezeiket a jobb vállukrol a bal vallokra az-az a jobb utról, a bal utra, vagyis a vilagosságról a setétségre.

A tatul nostrut¹²⁴ is több hozzá tetelekkel darabolják a, a Bucurite Mariarol¹²⁵ pedig semmit sem hallottak, a Credorol pedig még anyit sem tudnak s enél fogva a vallásról semmi fogalmik nincsen – . En az ifjuságot többször felkértem jöenek hozzam, avagy mise előtt a templomba, hogy tanítsam az Imákra és a vallasra, mind az által igen keveset gondolnak a-felől – ennekis a szülők az okai, mert őkis nem a vallásnak hisznek inkább, hanem ezerféle fermekatiának,¹²⁶ guruzsolásnak, csudallatos erejű balhitnek, régi rossz szokásu babonának, gicsilésnek,¹²⁷ az [ólom] öntésnek, csinálásnak, sat. sat. satöbbi.

Mind ezeket fájjó szível látom a nép között el terjedni – Elége[t] Bizonyítottom nekik ezeknek haszontalan voltat, de ezen regi rossz pogány szokásokat nehezen lehet belől kiirtani, és gyakerestol azt kigyomlalni.

Mind azok után csak azt akarom mondani, hogy mivel a gyermekek mar olvasni kezdettek, igen jó volna ha valakinek Kegyeseből egy nagy számú Kis Katekizmust, mint a régi nyomattatvánok a melyeket ingyen kéne a falvakra ki osztani, hogy ily formán a vallás lassanként gyökeret verhetne.

Hagynám ezeket, mivel tudom hogy mindezek atyasága előtt mind tudva vannak– Kívánom az Úr Isten Éltesse Tisztelendőséget nemzetünknek és hitünknek élémenetelére.

121 Nyilvánvalóan elírás az „anyanyelvünk” helyett.

122 Nyilvánvalóan „közösségünk”-ről van szó.

123 Vagyis agitáció.

124 Tatál Nostru – „Mi Atyánk...”

125 „Üdvözlégly Mária...”.

126 A román fermecătorie 'varázslás' szócskából.

127 A román ghici 'jövendöl, jósol' szócskából.

Azon alázatos kérésemet nyújtom Atyasága eleibe legyen oly kegyes ha van külgön egyet a Boldogságos szűz Maria naptárából, mert ez évbe meg még nincsen egy féle naptárom is. – A tavalyi arát ez idén tísz[z]eresenn is jó szívvel lefizetem.–

Bé zárva ezen igénytelen soraimat csokolom felszentelt jótékony kezeit, kívánom az Úr Isten Szent malasztya Szaljon a N. T. F.¹²⁸ Urra, valamint a Szt. Lélek szállott pünkösdnapiján az apostolokra.

Maradok a N. T. Fő Úrnak alázatos Tisztelettel legkisebb szolgálja

*Baka András
kántor*

*Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga,
Ms. 10.528/137. (Kézszel írott levél.)*

16.

Bartis József kántor és hívei kérvénye a Szent László Társulat igazgatóságához

Pusztina 1884. június 15.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Kegyes jótévőnk Nagysagos Urunk és különös és elválasztott pátronaja szegény községünknek és a dicső szent Istvány tiszteletére fel emelt templomunknak több rendbéli kegyes adományait melyet tulajdon kezeivel nyújtván, minket több rendbéli pénz és templomunkat igen szép Capi(?) öltönyeivel felsegítteni kegyes volt Nagyságod: mély ségedelmiért falvánknek minden rendjei még gyermekeinkis ezer köszönetett mond nagyságod ezen nagylelkűségéért és adományaiért, imádkozunk minyájan hosszas és szerencsés életéért mellyel mü tartozunk: igen meg alázva falvánk magát nagyságod előtt. – Az orgonánk felemelésére és kegyes kezeit felnyitva ségedelmét velünk érezteté több rendbéli könyörgéseink edig elfogadtattván, mostan megint télre [tédre] esvén még reménykedve nagyságod kegyes nagy lelkébe. Ami csodás harangunk letvolnais elhasatt és nagyon csekély kicsid egy nagyobb harangra kívánnánk szert tenni Isten ségedelmével, szívünk meg van ugyan, de csekély tehetségünk.

128 Nagyon tisztelt fő[tisztelendő].

Essék meg kegyes adakozó lelkeik és szívük szegény közösségünkön és meg sajnálván bennünket mostan szándékozott harangunknak meg szerzésére Kegyességüket velünk meg éreztetni könyörgünk.

Kegyes kezeiket és lábaikott Nagyságos asszonnyal Pero[??] Nagyságos úrral együtt csókoljuk és köszöncsük egész népünk nagyai és kicsidjei vigasztaló válaszukba reménykedünk nagyságtoknak.

In Dei Nomine Amen.

*Omnia supra exposita vera sunt et ideo manu
propria sub Sigilloque Ecclesiae¹²⁹*

Datum Pusztinae die 16/28 Inii 1884.¹³⁰

Tr.....

Bartis József kántor

1. Daradics György	10. Timon Györ[gy] István
2. Laczi István József	11. Laczi Péter István
3. Becze György	12. Laczi István Péter
4. Becze János	13. Timony Péter
5. Becze István	14. Becze József
6. Laczi Péter	15. Timony Istvany
7. Laczi János	16. Nyisztor György
8. Laczi János István	17. Daradics Istvány
9. Timon György	

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratai, Ms. 10.528/ (Kézszel írt levél. A levélen eredetileg ez olvasható: „Belföld Pusztina 1884. június 15.”)

129 Olvashatatlan szó.

130 Az Isten nevében Amen. Minden fent leírt dolog igaz és ezért saját kezűleg az egyházközség pecsétjével kiadatott Pusztinán, 1884. június 16/28-án.

Részletek Ballagi Aladár történész A magyarság Moldvában című útleírásából

Budapest, 1888. január.

[...] ¹³¹ Elszórt csángó falvakon és mósiákon ¹³² megyünk keresztül. Egymásután tűnedeznek fel Puncsest, Mundriská, Binárkút, ¹³³ Rekecsen, a Szereten túl: *Pokolpatak* (Valea Drakuluj) és a tiszta magyar *Diószén* (hajdan Diós). Végre Budára érünk, mely már *Klészse*, e népes csángó falu kiegészítő része.

Klészse is, mint minden csángó falu, lassan emelkedő hegyek keretében, vizek mentén hosszan elterülve fekszik. Itt van a *Küs-* és *Nagy-Klészse*, mellékvizeivel: a *Sóskúttal* és *Háromárokkal*. Mind a két Klészse, a *Csigáspatak*, *Pokolpatak* és *Alfű-* (Alfű dülő Taksonyon is van, Pozsony megyében) patakával együtt, a falu alatti *Szeretbe* önti csekély vizet. Sok jóízű forrás, mint a *Csorgó*, *Csigásikút*, *Patyuloldali-forrás*, *Hidegkút*, *Bikkési-kút* fakad fel a falu határában. Közel esnek a hegyoldalba plántált szőlők: a *Somoska* hegy, *Patyuloldal*, *Nagy-* és *Küs-Mál*, melyeket nagy karimában fog körül a sok erdős hegység: a *Bikkés* és a *Bércz*, a *Somosgorcz*, a *Bagolyvész*, a *Bankóé* (Bankó nevű gazdáé volt, min: Lőrinczié, dülő, Raván, Udvarhelymegyében), a *Bila* és *Derékványa*, a *Nagy-* és *Küs-Szék*, a *Cseresnyés*, a *Törökhágó* és a *Djimölcz*. A falu két része *Alsóra* és *Felsőre* oszlik. De *megyéjéhez* (innen *megyebíró* a.m. egyházzogondnok; Erdővidéken is járatos szó) vagyis plébániájához tartozik *Alsó-* és *Felső-Buda*, *Somoska* és *Hidegkút*, továbbá *Csík*, *Kápotá*, *Fundu-Rekecsun* (Felső-Rekecsen), *Újfalú* (Alsó-Rekecsen), s a távoli *Pokolpatak* és *Szászkút*.

Klészsen nem volt mit keresnem a sült olasz, magyarul nem is értő lelkésznél, kit mégis *magyar papnak* hív a nép, mert a *magyar egyház* ezen a földön ép úgy egyjelentésű a katolikussal, mint nálunk a Tiszaháton a magyar pap és magyar vallás, a kálvinistával. Én hát egyenest a *Petrás-házhoz* hajtattam, melynek régi galambbúgos kapuja székely portára emlékeztet.

Petrásék Baranyából szakadtak ide, s lett belőlük a csángóknak minden tekintetben legelső családja. Zöld Péter több mint száz évvel ezelőtt már találkozott egy *Petrás* nevű deákkal. A kántorság hagyományos foglalatossága a családnak, melynek tagjaiból került ki a legelső csángó születésű r. katolikus plébános. *Petrás Incze János* volt ez, ki nincs már többé az élők között. Két évvel ezelőtt rablók rontottak rá, s megkínózták annyira, hogy az erős, izmos ember súlyos sebeibe pár hó-

131 Ballagi az 1887. júliusi romániai körútjáról a Földrajzi Társulat 1887. november 10-i ülésén számolt be. Az előadásának első részéből megtudjuk, hogy Konstantinápolyból Galacon, Foksányon, Szászkúton keresztül jutott el a Bákó megyei csángó tömb falvaiba. Útközben szinte mindenütt találkozott magyar diaszpórával. Bővebben a szászkúti reformátusokról ír.

132 Moşie – földbirtok, itt 'tanya' jelentéssel bír.

133 Ilyen nevű település nem létezik.

nap múlva belehalt. Csak kicsiny fényképe van még szobájában, hol irományait testvérbátyja Petrás Mihály, nyugalomba vonult, s annak fia, a tényleges kántor, őrzik.

Forrófalván, 1813-ban született, de Kantán, e háromszéki minorita-konventben végezte tanulmányait. 1839 óta plébánosként működött Klézsén, mint a moldvai magyarság legerősebb támasza. *János pap* neve alatt ismerte, s ma is ismeri, áldva emlegeti valamennyi csángó. S nemcsak a nép fordult hozzá ügyes-bajos dolgában teljes bizalommal, hanem a moldvai magyarság iránt érdeklődő tudósok is. Kutatókkal szemben Moldvában ugyanazt a szerepet vitte, a mit Szilágyi Dániel Konstantinápolyban. Mint fiatal pap Döbrentey Gáborral a borszéki fürdőn megismerkedvén, annak felszólítására ő írta az első hiteles és kimerítő tudósítást a „a moldvai magyarok felől” az 1842.-iki Tudománytárba, melyben egyebek közt világosan kimutatta mennyire megbízhatatlan adatokkal állott elő Páter Gegő Elek, ki 1831-ben mindössze két hétig időzött a tájon, s utazásáról mégis egész kötet írt össze.*

Petrásnak azonkívül még számos csángó-népismei és néprajzi ismertetése jelent meg újabb időben *Rokonföldi* aláírással a hazai lapokban. Jerney János 1844-ben, mielőtt keleti útjára indult volna, nála tartózkodott, s tőle nyert útbaigazítást. 1868-ban ő kalauzolta a Szent-László társaságnak Kubinszky Mihály, Veszely Károly, Imets Fülöp Jákó, Kovács Ferencz papokból, és Májer Károly ügyfélből álló, s moldvai tanulmányútra küldött bizottságát. S legújabban nála gyűjtötték a csángó nyelvjárás adatait Munkácsy és Kunos.[...]134

A klézseiek első pillanatra oláhoknak tűnnek fel. Nemcsak ruhájuk, de természetük és arcvonásaik is oláhra vallanak. A férfiak középtermetűek, hajlékony testtartással. Többnyire gesztenye színű finom hajok, lágy mint a selyem; szabadon omlik vállaikra, de a tövét, homlokukon halántékukon és nyakok szirtjén, beretváltják. Arczuk hosszúkás, szögletes és jobbára himlőhelyes.

A nők kicsinyek, korán vénülnek s hamar összetöpörödnek, mert oláh-szokás szerint, igen korán mennek férjhez. A húsz éves leány már *meghagyatott*, vagyis vénlány-sorba számít. Egész testalkatuk, de különösen végtagaik rendkívül finomak. Többnyire szőkék, s kék- vagy macskaszeműek. Fölötte szemérmesek, nem járnak tárt mellel, mint az oláhok s fejüket fehér lenkendővel úgy beburkolják, hogy csupán arczélők vehető ki. Az oláh csugubinának (kerítő) nincs közöttük keresete. Az újszülöttek közül is legfőljebb ha 1% a törvénytelen. A fiatalság erkölcsére lányoknál a *vaticák*, legényeknél a *vatávok* ügyelnek fel, kiket évenként közakarral választanak vezéreikül a maguk soraiból.

A férfiak ruházata: bőujjú, széles és térdig érő oláh-szabású ing, melynek felálló vagy lehajtott galléra vörös (néha kék) vagy kék és vörös fejtővel van kivarrva. Ez a csángó jelvény; a ki ilyet hord, az biztosan csángó, s ha nem tudna magyarul, akkor is biztosra fogható, hogy csángó eredetű. Lábszárukon szűk *gagya*, derekukon vörös vagy kék sálszerű öv, melyben bőrtokba rejtett bicskát tartanak. Kalapjuk

* A moldvai magyar telepekről. A magyar tudományos akadémia elébe terjesztve P. Gegő Elek szent-Ferencz szerzetbeli magyar hitszónok, s magyar tudóstársasági levelező tag által. Budán, 1838. 166. lap.

134 A kihagyott részben bemutatja a szerző Petrás Incze házát, és közli a szövőség alkatrészeinek csángó megnevezéseit.

nagykarimájú fekete tót kalap, házassultaknál vörös vagy fekete szalaggal, legé- nyeknél kedveseiktől kapott gyöngsorról vagy rézlánczocskákkal díszítve.

A nők öltözete: pöttyögő, fehér vászon *álticza* (ingváll), elején és vállán négy vagy öt tarka hímzésű sávolylyal. Szoknya helyett sötét, színes *kerítőjük* vagy *katrin- czájok* van, melynek szembetalálkozó két széle elől takarja egymást, s ez elibe jó le- ányoknál, a szimbolikus jelentésű kékfestő *pestimán* (kötő). A katrinczát, melynek ünneplő fajtáját fatának hívják, derekukon többször körültekert tarkaszövetű arany öv szorítja le, melyre kaczkíásan kerítik rá a keskeny kis tarka övet, a *bernyészt*. Lányok, asszonyok egyaránt felkötik a hajukat, s hímzett szélű fehér vá- szonkendőt vetnek könnyedén a fejökre. Nyakukat aprószemű gyöngyök és szalag- ra fűzött *parák* vagy sárga rézlánczocskák ékesítik.

A klézseiek mint igazi csángók, selypesen vagy a mint a szászokútiak mondják, *pejpesen* beszélnek. *Czángóknak* hívják magukat, mely név a Gyergyóban járatos *csángani* igéből jó, s értelme annyi mint: elkorcsosodott magyar. A Székelyföldön csángónak hívják mindazokat a székelyeket, kik a Székelyföldet s székely szokáso- kat elhagyták. Így pl. van barczasági csángó, mert a Barczaság már nem Székely- föld; van bukovinai csángó¹³⁵ is. De a legtöbb csángó, számításom szerint legalább 40.000 Moldvában lakik. Az eloláhosodott csángót a többiek *elparisztozott* vagy *elkorcsosodottnak* hívják, az oláhok „unguré”-nak, így különböztetve meg maguk- tól és az „ungur”-oknak nevezett magyarajkú csángóktól.

A pejpes beszéd abban áll, hogy többnyire cz-nek – néha, a szó elején s-nek – ejtik a cs-t; az s-et meg sz-nek. Hozzájárul még a kicsinyítő rag folytonos használata, pl. *papoczka, czókoczka, leányoczka, lelkeczkém*. E sajátságukat bizton elárulják, mi- helyt kinyitják a szájakat. Mert a csángó alázatos köszönéssel fogadja a feléje közele- dőt, s nincs oly köszöntés-módja, melyben benne ne lenne az a cz vagy az-az sz; ilye- nek: *diczértesszék a Jézusz, Iszten álgya még, Isztennek hagyom, Iszten hírivel járjon!*

Klézse mellett északra a Szeret mentén a legközelebbi község *Forrófalva*, tiszta magyar lakosokkal. Hajdan a kettő közt *Mihelyefalva* nevű magyar telep létezett. [...]¹³⁶

Forrófalvának, melyet a környékbeli magyarok hol így, hol oláhosan Fáráhon- nak neveznek, ez idő szerint legnagyobb nevezetessége a plébánosa: egy olasz pap, a ki tud magyarul! E részben egész Moldvában nincsen párja,* mióta Filippo Corradini, a pusztinai csángók plébánosa meghalt.

Pater Dominicus Migliorati, filotranói születésű telivér olasz, javabeli magas fe- kete ember; 1860-ban jött ide s azóta tisztán híveitől, minden nyelvtani segédesz- köz nélkül egészen megtanult magyarul, úgy hogy levelezni is tud nyelvükön. Fo- lyékony magyar beszédét olasz módra, élénk taglejtésekkel kíséri. Azon áldott ke- délyű humoros, közlékeny egyének közül való kiknek körében egyszerre otthon érezzük magunkat. Merő szívesség, jó akarat s csupa tűz. Erős optimismusa, min- dent a legjobb vagy ha az nem volna, humoros oldaláról fog fel. Kedélyesen adta

135 Ez tévedés. A bukovinai székelyek nem csángók, csupán a felületes budapesti sajtó „keresztelte” el őket így az 1880-as években.

136 Kihagytunk egy csángó népdalt, melyben Mihelyefalvát említik.

* Legfőljebb még Pater Galliupi, bogdánfalvi plébános, ki bár tört magyarsággal, de annyira, amennyi- re, mégis el tudott velem beszélgetni magyarul.

elő, hogy két szomszédját, Petrást a klézsei és Barbera Pétert a bogdánfalvi papot meggyilkolták. „Most rajtam a sor – így szólt hozzám – de jöjjenek csak, várom őket, majd lesz *nekik* ne mulass, de nem nekem!”

A páter, mint ezermester, nagy templomának orgonáját maga készítette, ért az ötvözéshez, s jelenleg, Fra Valentino örökébe lépve, a moldvai missionáriusok építészte. Gyülekezete nagy templomát is ő építtette. S jelenleg az ő tervei szerint s felügyelete alatt készül Bákóban a parochiai bazár: emeletes, majdan nagy jövedelmet hajtó épület, hol munkásokul kizárólag saját híveit alkalmazza.

Neki is nézete, hogy nyelve, tehát magyarsága tartja meg hitben a csángót, kiket a kunok ivadékaiknak tart. Szerinte minden jel arra mutat, hogy a csángók sohasem laktak túl a havasokon, Magyarországon – mihez azonban sok szó fér. Ismeri minő véleménynyel vagyunk a csángók olasz papjai iránt, de azért, – tudva hogy nem róla szól az ének – minden keserűség nélkül emlegette a „Keleti testvéreink” című röpiratot,¹³⁷ mely szerint Moldvában török-tatár együtt véve nem tett annyi kárt a magyarságban, mint olasz papjaik.[...] ¹³⁸

Még 1774-ben a pápa hozzájárulásával kiadott rendelete szerint, a missionáriusnak el kell vala sajátítania a nép nyelvét, mely közé kiküldetik, s ha azt fél esztendő alatt meg nem tanulná s remény sem mutatkoznék, hogy meg fogja tanulni, elkergetendő (ut quilibet morans in Moldavia missionarius, post sex menses ab adventu in missionem, subeat linguae necessariae examen, et si imperitus repertus, neque spes sit, – út scilicet brevi linguam addiscat – expellatur!).¹³⁹ Ha ez fogantatosíttatnék, a csángók jelenlegi idegen származású papjait, a magyarul vagyis hívei nyelvén, tehát a „szükséges” nyelven beszélő pater Migliorati kivételével, rég kellett volna üzni gyülekezeteikből.

A congregatió szóban forgó rendeletével azonban, éles ellentétben áll az a bizonyára itteni sugalmazás alapján kiadott újabb utasítás, mely szerint a missionáriusnak az *ország* nyelvét kell elsajátítania. Moldvában tehát az oláhot, mely az állam nyelve. Oláhu az olasz, a két nyelv közel rokonsága folytán, játszi könnyedséggel tanul, s a csángók papjai mondhatni kizárólag oláhu érintkeznek híveikkel. Lesznek tehát nyelvmesterré állami érdekekben, a helyett hogy a hit órei volnának, az egyház érdekében.

E visszataszító jelenség oka első sorban kényelmi, t.i. az olasz pap az idegenre nézve valóban szerfőlött nehéz nyelvünket nem akarja, némelyik meg a legjobb akarat mellett sem tudná megtanulni. A másik ok, voltaképp csak amaz indolentia palástolására szolgál s azon magasabb politikai számítás lenne, hogy a missionáriusok nagyszámú csángó magyar híveiket teljesen románizálván, ez által a görögkeleti oláhok közt egy nagyszerű egyházi unió magvait szórják el. Ha e számítás beütne, Románia lakossága unitus-oláhvá lenne pápai felsőbbség alatt.

137 László Antal: *Keleti testvéreink* (Budapest, 1882.) című röpiratáról van szó, melyben keményen támadja az olasz papokat. (Lásd a 14. sz. dokumentumot.)

138 A kihagyott részben a szerző csángók középkori történetének néhány aspektusát villantja fel, és burkoltan bírálja a Congregatio de Propaganda Fide moldvai politikáját.

139 (Bárki, aki Moldvában misszionáriusként időzik, az érkezését követően hat hónap múlva a szükséges nyelvből tegyen vizsgát, és ha tudatlannak találják, s remény se lenne arra, hogy rövid időn belül elsajátítja a nyelvet, űzessék ki.)

Azért neveztük e számítást ürügynek, mert egy el nem vitatható nagy tény bélyegzi annak: Moldvában katolikus és magyar, óhitű és oláh, *identicus* fogalom. Ha tehát a magyarság teljesen eloláhosodik, lesz belőle óhitű, de sohasem unitus; az uniónak ott egyáltalában semmi gyökere nincs.

Merő ábránd is azt várni, hogy a catholicismus alakítsa át görögkeleti egyházat, holott lépten nyomon látjuk épen az ellenkezőt, az oláhság átalakító befolyását a római catholicismusra és protestantismusra. A moldvai katolikusok pápai engedélynél fogva nem a Gregorianum, hanem a Julianum vagyis az oláhság által is használt kalendáriummal élnek. Moldvában minden katolikus pap bajuszat és szakállat ereszt; másként kancsal-szemmel néznének rájuk. Azon a tájon közmondászerű, hogy a borotvált arcú pap, a.m. német ördög. [...]¹⁴⁰

A Rómában igen befolyásos propaganda, távol akart tartani a missiótól minden magyar befolyást, s gyakran egyenesen ellenséges magatartást tanúsított a magyar clerus nagyjaival szemben. Mikor pl. 1855-ben az akkori erdélyi püspök, Haynald Lajos a gyimesi csángóktól fűvészeti kirándulást tett a tőszomszéd, de már moldvai Csügésre, ott a pap rendeletéből, bezárták előtte, mint „spion” előtt, a templomot (quasi ego exploratorem ibidem egissem voce contumeliosa spion contra me...usus stb.¹⁴¹)

A magyar clerus ily példákön elkedvetlenedve, úgy látszik le is vette a jassy-i püspöki vicarius főhatósága alá rendelt moldvai csángókról a kezét. S ez okozza, hogy a mióta fennáll a missió, soha oly kevés magyar papja nem volt mint napjainkban. Most az egyetlen Liegerhoffer Ferencz János, besztercebányai születésű plébános képviseli Moldvában a magyar egyházat. Holott ezelőtt még csak tíz évvel is, nem kevesebb mint hat magyar papjuk volt a csángóknak, t.i. Ferenczy Bálint tamásfalvi, Petrás Incze János klézsei, a pozsonyszentgyörgyi születésű Hussek János, a Szegedről való Máté Jób gorzafalvi, Liegerhoffer pusztinai plébános és Filusztik Mihály.

Két ízben készült fel a magyar clerus döntő határozat provokálására a moldvai csángók ügyében. Épen száz esztendővel ezelőtt, 1787 őszen gr. Batthyányi Ignác erdélyi püspök Dudassy András pálos rendi szerzetest erélyes hangon írt fölterjesztéssel küldte a pápához. Mint Moldvával határos egyházmegye püspöke, ismervén az ottani bajokat, s alaposaknak találván a csángók abbeli panaszát, hogy missionáriusok valamennyien járatlanok híveik nyelvében (*linguam Hungaricam ignorant omnes missionarii*).¹⁴² kéri Ő Szentségét csatolná Moldvát az erdélyi megyéhez. Ő a maga részéről kézséggel fedezi az újjászervezkedés minden költségét. Batthyány e fölterjesztésének semmi sikere nem lévén, önhatalmúlag beküldé a pap híjával szűkölködő Gorzafalvára Posoni Tamás magyar minoritát. A propaganda azonban felülkerekedett, s a pápai tekintélyre támaszkodva, csúfosan kergette ki a magyar papot.

140 A kihagyott részben a románoktól átvett babonás szokásokat olvashatjuk, valamint egy közismert csángó népdal szövegét („Czángó magyar, czángó magyar, Mivé lettél czángó magyar?”), majd megemlíti, hogy már 1716-ban és 1791-ben is igyekezettek Rómától kieszközölni, hogy Moldvába magyar misszionáriusok kerülhessenek.

141 (mintha felderítőként ténykedtem volna ott, gyalázatos hangnemben spionnak nevezett...).

142 (egyetlen misszionárius sem ismeri a magyar nyelvet).

Csak nagy sokára, 1868-ban tétetett hasonló kísérlet a Szt. László társulat győri congresszusán. Ott ajánlotta Kubinszky Mihály prépost, hogy a magyar egyház régi hierarchiai kapcsolata Moldvával Rómában az egész magyar clerus segélyével, állíttassék helyre akképpen, hogy a missió püspöke a kalocsai metropolita alá rendeltessék; továbbá, hogy Moldvában magyar papokból álló vándor-missió szerveztessék, mely alkalomból a román kormány figyelmeztetendő arra, hogy ne vonja meg támogatását, a mint mi sem zavarjuk a hazai görög-keleti románok circulusait. Veszely Károly főesperes bizonyos okokból a csanádi püspökséggel óhajta egybekapcsolni a moldvait, s indítványozta, hogy minden magyar püspöki megye két-két csángó ifjút neveltessen, mert csak így láthatók el gyülekezeteit saját kebelőkből való magyar lelkészekkel. Szóba jött az is, hogy Bákóban, mint a mely helyi és történeti előnyökkel bír, magyar püspökség állíttassék, mely az érsekséggé emelendő erdélyi püspökség alá helyezendő.

Mindez azonban csak a szónál maradt; pium desideriumok,¹⁴³ melyek sohasem valósulhattak. Pedig van a missiónak egy Achilles sarka, melyhez férközve, megdönthető lenne.

Moldvaország, mióta a török fenhatóságot lerázta magáról, s kiegészítő részévé lett a *keresztyén* Romániának: nem minősíthető többé „pars infidelium”-nak.¹⁴⁴ Missiónak kétségbevonhatlan létjoguk csak ott van, hol a terület keresztyén egyházi szempontból „quasi res nullius”.¹⁴⁵ Oroszország e czímen nem ereszté be a német jezsuita missionáriusokat; s ép e czímen üzenhetne nekik hadat az ép oly árnyalatú, t.i. szintén görög orthodox keresztyén Románia. Melchisedek román görög-keleti püspök és történész 1882-ben kiadott *Papismul* című iratában már feszegette e tárgyat. Szemére hányta a missiónak, hogy keresztyének, s nem pogányok földjén működik, hogy nem vallási, hanem politikai missiót teljesít. Azonban az oláh *császárt* és a *gubérniomot* – mint a csángók nevezik a királyt és a kormányt – egyáltalában nem tudta meggyőzni a propaganda államveszélyességéről. Az oláh kormány, éppen ellenkezőleg, most is abban a meggyőződésben él, hogy az olasz papság mindenben az ő kezére dolgozik, mint legmunkásabb előharczosa az oláhosításnak.

Bákóban, mely 1846. május 20-ig Kalugerpatak filiája volt, s azóta anyaegyház, hol Filusztik Mihály, Hussek és Liegerhoffer magyar papok működtek, – 1885. aug. 1-seje óta Paulus Mosel nassauai származású fiatal ember a plébános. Derék ember lehet, mert templomát, paróchiáját tisztán, szépen tartja. De egy hangot sem tud magyarul. Kérdeztem tőle micsoda nyelven érintkezik híveivel. – Hát oláhul – volt a válasz. Azért nyomattam ezt a kis oláh kátét, hogy kiozzam a gyerekek közt. Mert az én híveim elmondják ugyan a miatyánkot, hiszekegyet, üdvözlégy Máriát magyarul, de ha megkérdem tőlük (ugyan micsoda nyelven?) mit jelent a mit a magyar deáktól tanultak, azt felelik rá: nem tudjuk!

Én sem tudom mennyi az igazság abban a beszédben. Én csak annyit tudok, hogy Bákóban jelenleg 725, filiáiban, u.m. Bárác-on (Barátos) 342, Märdzsinen-en 826, Leszpeden (Leszpedz) 773, Szkineni-ben 222, Karácsonykón (Pjátrá) 110,

143 jámbor óhajok.

144 hitetlenek területének.

145 szinte jelentéktelen.

Izvorán* 72, összesen 3070 a katolikusok száma; hogy ezek a csángó-magyarok főcsoportjában, merő magyarságtól környezve laknak; hogy az 1836 óta pontosan vezetett leszpedi filiális anyakönyvében, bár végi néztem, egyetlenegy nem magyar nevet sem találtam.

A káté útján való oláhositás ez esetben csak egyetlen pap műve. De hogy a congregatió, mint testület is úzi az oláhositást, arra nézve elegendő a moldvai megye Pádovában nyomtatott hivatalos schematismusát lapozgatnunk. Ott a helynevek közt két leányegyház „Szitas és Szóllóhegy” kettő meg eltorzítva: „Uifalum” és „Fii-resz falum” (Fűrészfalu) nevet visel; a többi mind latinos oláhsággal van bevezetve. Szabófalva: Saboanum. Tamásfalva: Tomascenum. Aczélfalva: Ozzolenum. Dzsido-falva: Judenum. Dumafalva: Rechetenum. Burjánfalva: Burianestum. Miklósfalva: Micloscenum. Farkasfalva: Farcascenum. Klézse: Klesia. Kalugerpatak: Kalughera. Kománfalva: Comanum. Bogdánfalva: Valle-sacca. Forrófalva: Faroanum. Nagypatak: Vallemare. Ujfalú: Satu novum. Diószeg: Tuta. Gorzofalva: Grosestium.

Az is szembeszökő, hogy épen a papja által oláhnak nyilvánított Bákó városában az élénk forgalmú piacon nem hallani mást, mint magyar szót. Kereskedőik is, főleg a zsidók, mind tudnak magyarul.[...]146

Ballagi Aladár: A magyarság Moldvában. Földrajzi Közlemények, 1888. január, 11–23.

18.

A csügési római katolikus hívek kérvénye a Szent László Társulat igazgatóságához Csügés, 1888. július 12.

D. a. I. Kr!

Legmélyebbtisztelt
Szent László-társulat Igazgatóság!

A legmélyebb tisztelettel alulírottak bátorkodunk im bemutatni anyagi és hitéleti tekintetbeni szegénységünket a legmélyebbtisztelt Igazgatóságnak!

Mi ugyanis ősidőktől óta Moldova sílány földjén a keleti Kárpátok közepében lakván, elődeink innen a szent Magyarhazából kivándoroltak vala; szintén mint ők

* A Gegő térképén Bákó tövében helyezett *Daltér*, valamint az okiratokban is előforduló *Terebes* jelenleg a csángók előtt teljesen ismeretlen helyek.

146 A továbbiakban Ballagi Aladár Jászvásár/Iassy magyarjairól ír, majd pedig röviden áttekinti a Moldvában élő magyarság eredetét.

nagy küzdelemmel tartottuk fenn ez ideig idegen nép között nemzetiségünket és hitünket és mivel az utóbbi időben oly kedvezőtlen anyagi viszonyok miatt annyira leszegényedtünk, hogy templomunk teljesen rombadólt és mivel az Istenembertől nyert drága szent hitünknek nyilvános gyakorlását ezután is oly nagyon óhajtjuk megtartani; de melyet, a magunk erején ily körülmények között, semmikép nem vagyunk képesek: ennél fogva a legalázatosabb tisztelettel járulunk a legmélyebben tisztelt Szent László-társulati Igazgatóság kegyes színe elébe és legmélyebb alázas tisztelettel esedezünk, méltóztassék érintett igaz érveinket tekintetbe venni, illetve minket kegyesen megsegíteni, miszerint egy sorsunkhoz illő alkalmas templomot építhessünk az Úrnak tiszteletére, mely szent helyiségben buzgó imánkba foglalhassuk szent magyarházánkat, illetve a legmélyebben tisztelt Szent László-társulatot!

Kik, midőn ezen legalázatosabb esedezésünket megújítjuk, egyébiránt a legmélyebb tisztelettel öröklünk!

A legmélyebben tisztelt Szent László-társulati Igazgatóságnak!

*Alázatos szolgálói
Csügés róm. kath. egyház község
ez ügybeni megbízottjai*

*Váta Mihály Bándi Péter
Ferencz Péter Tóni János
Károly István gondnok*

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratai, Ms. 10.528/162. (Kézrel írott levél, az iktatószám: 2300/1888. A levél hátlapján ugyanattól a kéztől származó toldás található: „A legmélyebbtisztelt Szent László-társulati Igazgatóságnak Budapesten. Legalázatosabb esedezése: a moldvai Csügés községbeli római catholicus hitű csángómagyaroknak. Csügésen (Moldovában). Legközelebbi határszéli posta Csík–Gyimes egy templom építhetésében segély iránt.”)

19.

A tamásfalvi római katolikus hívek kérvénye a Szent László Társulat elnökéhez, Szmrecsányi Pál püspökhöz *Tamásfalva, 1889. július 31.*

D. a J. Krisztus!

Méltóságos Elnök Úr
Kegyelmes atyánk!

Szívünk leg nagyobb fájdalmában bátorkodunk Méltóságodhoz folyamodni és következő kérelmünket legalázatosabban előterjeszteni:

Moldovában, Román nevű városának és két teljesen katolikus községnek u. m. Tamásfalva és Szágnának olasz eredetű lelkésze 1887. október havában elhalálózván fent kiírt három község lelki árvaságra jutott és jelenlegis e gyászos állapotban létezik. A községek előljárói nem mulasztották el kérelmünket Iassi Püspök Úr¹⁴⁷ Ó Méltóságához új lelkészért béterjeszteni, sőt többen közülök személyesen is ez ügyben meglátogaták Ó méltóságát, de fájdalom minden siker nélkül! Ó méltósága nyilván kimondta, hogy nem adhat lelkészt mert nincsen. Ekor mi kitudván, hogy Nagyontisztelt Bocsányi Dénes atya, ki egész 16 éven átt és 3 hónapon mint Missionárius Romániába buzgón munkálkodván édes hazájába Magyar országba visszatérni szándékozik, több ízben tisztelettel meg kértük őt, szánakodna szegény elhagyatott honfitársain és jönne hozzánk lelki atyánknak? – általános volt az öröm, midőn ő tisztelendősége teljes részvéttel és paphoz illő szerénységgel felelt: Nagyon vágyódom ugyan szeretet hazámba visszatérni és ott meghalni, de ha szorongatott honfitársaimnak szolgálatot tehetek, és az Úr Istennek így tetszeni fog, nem elenkezem, legyen az ő sz. akarata.

Írjanak Ó mélt. Püspök Úrhoz, kérjenek kineveztetésemet, és kész vagyok e nagy áldozatra.

Megkapván e örvendetes választ, nem késtünk ő méltóságát ostromolni leg mélyebb és leg forobb kérelmünkkel, miszerint főntebb megnevezett lelkészt kit néhányan közülünk személyesen ismerjük, jószívúságéről, buzgoságáról, és erényeiről legszebben tanúskodnak lelkészünknek kinevezni, és így minket igazán boldogítani méltóztatna de fájdalom ismétlő kérésünk meg nem indította fő papunk szívét.

Méltóságos Elnök Úr!

pirulással be kell vallanunk, hogy Tamás falva és Szágna lakoi már is csak névleg magyarok; elvesztették végképen anya nyelvüket, de ennek nem ők, hanem Isten és

147 Nicolae Iosif Camilli.

emberek előtt igazat szólva, lelkészek az oka. Nem volt Magyar pap, nem volt iskola, nem volt ki fölkarolta volna a magyar nyelvet és így végképen ki holt. – Román városában élünk egy néhányan, kik testestől lelkestől; a nagy hibát látván azon működünk, hogy eme szegény nép, kinek a szíve és érzelme még tökéletesen magyar, viszonyain a szép anyai nyelvét. Ez azonban csak a jó, buzgo magyar pap által, ki Román, Magyar, német és szláv nyelvet beszél mint Bossányi Dénes atya, nincs tanítónk ki-vihető. Nincs semminemű iskolánk ki gyermekeinket oktatná, sőt vallásunk is veszedelemben forog. született gyermekeinket pap hiányában az oláhoknál keresztelte-ti a nép, szénségek nélkül hálnak meg a katolikus hívei, és temetnek! Lehet e enél szomorubb dolog? Mi a főpásztorunktól lelkészünk eltartására mit se kívánunk mert mind a három községünkben van meglehetősen ellátása. Ugyanis Tamás faluba, Szágna, és Román, e három megyében hét ezer frankot meghaladja a papi jövedelem évenként, miért tehát vonakodik az nekünk adni? Jelenleg jár néha egy olasz pap de az is három Plébániának lelkésze, miképen lehet tehát egészben hat plébániát gondoznia? – az új szülöttek pap hiánya mián kereszttség nélkül hálnak meg.

Ezeket Méltóságod Kegyes szíve elé legmélyeb hódolattal terjesztünk, és térde-inkre esve buzgón kérünk méltóztatna minket kegyes pártfogásába venni, mert más nincs kihez folyamodjunk. És Ó Méltó. Iassi püspököt föl szólítaná miszerint kérésünket meghalgtatná és lelki üdvünkről atyailag gondoskodna. Bossányi Dénes atya jelenleg Csanádi püspökségben Mezőkovácsházán mint lelkész működik. Kérve magyar Istenünket éltese Méltóságodat számos éveken át teljes egészében, ma-radunk hódolattal.

Méltóságodnak kelt Romániában Tamás Falván Július 31-én 1889.

Leg alázatosabb szolgálói.

<i>Frenti Martinas</i>	<i>Petre Anton gurgi</i>	<i>giurgi Tamas</i>
<i>giurgi Josup</i>	<i>Cajamri[?] Cimpeș[?]</i>	<i>Martin Fecheta</i>
<i>Blaj Petrisor</i>	<i>Anton p Doscu</i>	<i>Janus Mihăescu</i>
<i>Anton Antoci</i>	<i>Ignat</i>	<i>Mihai Tamas</i>
<i>Balint</i>	<i>Vent Tamas</i>	<i>Janus</i>
<i>giurgi Fărcaș</i>	<i>Lucaci Jasup[?]¹⁴⁸</i>	<i>Anton Boghias</i>
<i>Frent gabor</i>	<i>Petre Boghias</i>	<i>Petre gabor</i>
<i>Anton Fecheta</i>	<i>Vartolomeu gabor</i>	<i>Anton Andrusca</i>
<i>Petre Jasup[?]</i>	<i>Albert Dombici</i>	<i>Vent gabor</i>
<i>Mihai P Buloi</i>	<i>Frent Mihăeș</i>	<i>Anton gospol</i>
<i>Petre giurgi Mare</i>	<i>Gherghel Neculoi</i>	<i>giurgi Martin Mare[?]</i>
<i>Martiu Tamaș</i>	<i>Petre căliman</i>	<i>Petre Bedo</i>
<i>Janus Cadar</i>	<i>Ioja Josup</i>	<i>Ghergel P Doscu</i>
<i>Mihai P Andric</i>	<i>Anton Budău</i>	<i>Adam Andreicca</i>
<i>Anton I Bulou</i>	<i>Vasili Vatămanelu</i>	

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga, Ms. 10.528/164. (Kézzel írt levél.)

148 Ez és a következő nevek ugyanattól a kéztől származnak, mindegyik előtt 1-1 kereszt található.

**Bartok Géza levele Slauch Lőrinc
szatmári püspöknek, a Szent László Társulat
egyházi elnökének a romániai magyar oktatás
támogatásának lehetőségeiről**

Budapest, 1890. október 23.

Nagyméltóságú Püspök és Belső Titkos Tanácsos Úr!

Nagyméltóságod kegyes volt a bukaresti apostoli helynökségnek a Szent-László-Társulat megkeresvénye folytán az oláhországi katolikus magyarok egyházi és iskolai viszonyairól Nagyméltóságodhoz intézett felvilágosító levelét rendelkezésemre bocsátani oly célból, hogy annak fonalán a Romániában, különösen Moldvában létező katolikus magyar telepek meglátogatása végett tervezett utammal kapcsolatban egyszersmind az említett levélben jelzett viszonyokat is közvetlen észlelet tárgyává tehessem. Felbátorítva ezen kitüntető bizalom által, engedje meg Nagyméltóságod, hogy midőn a szóban [forgó] levelet s az azzal együtt átvett többi iratokat Nagyméltóságodnak mély tisztelettel ezennel kezeihez visszajutatnám tapasztalataim- és benyomásaimnak rajzát fő vonásokban Nagyméltóságoddal közölni szerencsés lehessenek.

Mindenekelőtt általánosságban megemlíteni bátorodom, hogy habár azon aggodalmakat, melyek a Romániában élő katolikus magyaroknak főleg iskola-ügyére nézve már régóta fölmerültek, nagyban és egészben véve, tapasztalataim alapján, magam is osztani kénytelen vagyok; másrésztől azonban azon jóakarató buzgalmat, mely az apostoli helynökségek részéről úgy Iassyban, mint Bukarestben a magyar nyelv ügye iránt mutatkozik, oly vigasztaló jelenségnek tartom, mely reményt nyújthat az iránt, hogy a romániai magyarok, kivált részünkről való, a viszonyokhoz alkalmazott támogatás mellett vallásunkban és nemzetiségünkben a további elzülléstől megóvhatók lesznek.

Ez idő szerint hazai részről rendes támogatásban egyedül Romániának következő oláhországi városaiban, u.m. Bukarestben, Ploestiben, Brailában és Turnu Severinben levő katolikus magyar iskolák részesülnek. Több katolikus magyar iskola, mint az említett városokban levők, nem is létezik: úgy hogy a bukaresti apostoli helynökségnek Nagyméltóságodhoz intézett levele mellett fekvő kimutató a most említett iskolák tanításáról, tanulóiról és tanrendjéről egyszersmind az egész romániai katolikus magyarság és iskola ügyének szomorú statisztikájával tekinthető.

Mindezen iskolákat utam folyama alatt meglátogatván, az említett levélben és kimutatásban foglalt adatok kiegészítésül felhozhatom, hogy a brailai és különösen a turnu severini iskola tágas, világos tantermekekkel bírnak s tanszerekkel kel-

lőleg ellátván, a bukaresti a püspöki udvarban már kevésbé tetszetős helyiségekkel rendelkezik, a ploestii pedig egy alacsony s a gyermekek számához képest szűk és kellőleg föl sem szerelt egyetlen tanteremből áll. Ez utóbbi helyen, úgy hallottam, a tanítóval is kevésbé vannak megelégedve a hívek, annak pedig ők maguk az okai, mert az egyházi felsőség előleges tudta nélkül maguk hozatták Erdélyből. Állítólag a brailai tanító sem felel meg egészen a kívánatoknak, míg a bukaresti tanítót Vízi Dénest, s a severinit Seeler Nándort, plébánosaik dicsérték nekem. Mindkettő tekintélyes szerepet játszik a magyar coloniában.

A tankönyveket illetőleg ezek mindenütt a tanügyi hatóságaink által feljogosítottak. A kátét és bibliát a magyar gyermekeknek mindenütt magyarul adják elő. Magyarország történetét Brailában magyarul, Turnu Severinben német tankönyvből tanulják a gyermekek, miután Turnu Severinben a tanulók nagy többsége bányászati sváb származású, a földrajz azonban ezen utóbbi helyen is magyarul adatik elő. Magyarország történetét Bukarestben Vízi a tanrenden kívül önbuzgalmából tanítja a felsőbb osztálybeli növendékeknek.

Szomorú jelenség, hogy a tandíj habár azt épen nem hajtják be szigorúan, sok magyar szülőt arra kész[et], miszerint gyermekét ne küldje iskolába vagy román iskolába adja, hol nem kell tandíjat fizetnie. A román állami ingyenes iskolák ezen versenye buktatta meg az egyetlen magyar katolikus iskolát Moldvában Forrófalván, melyet az ottani kitűnő plébános, Pater Migliorati, ki harminc évi ott tartózkodása alatt érzésében egészen összeforrott híveivel, néhány évvel ezelőtt szervezett: a román kormány a népes faluban két iskolát is állított ingyenes oktatással, minek eredménye az lett, hogy a magyar iskolát be kellett zárni, de csakhamar hasonló sors érte a két román iskolát is, mert a magyar gyermekekkel a román tanítók a román tannyelv mellett semmire sem tudtak menni, úgy hogy most Forrófalván semmiféle iskola sincsen. A plébános azonban újból magyar iskola felállításán fáradozik oly képen, hogy a magyar tannyelv mellett a román nyelv mint kötelező tantárgy előadassék. Reméli, hogy Furnarachi Aristid bákói román senator befolyása mellett, kivel baráti viszonyban áll, sikerülnie fog a román kormány jóindulatú semlegességét ez ügyben a maga részére biztosítania. Különösen azonban gondot ad neki, hogyan szerezhetne egy képzett magyar tanítót, ki az ottani tanítóságot csekély fizetés mellett elvállalná? Addig is míg tervét [*meg*]valósíthatja, 200 darab szentistvántársulati Kis Kátét hozatott, hogy azokat a szomszédos papok és hívek közt szétoszthassa. Ha a forrófalvi iskola létesülni fog, ez igen nagy horderejű mozzanatnak tűnik fel előttem a moldvai magyarság ügyének jövő fejleményében, mert az elemi iskolát jelesen végzett s feltűnőbb tehetséget tanúsító magyar gyermekek a papi pályára lesznek a jassy seminariumban képezhetőek.

S ezzel elértem azon ponthoz egyszersmind, melyre Nagyméltóságodnak nagybecsű figyelmét tüzetesen felhívni alázattal bátorodom.

Jassyban létem alatt u.i. Nagyméltóságod kegyes ajánlatával fölkerestem Lippert viceconsult. Lekötelező szívéllyességgel fogadott, s rendkívüli érdeklődést tanúsított azon témák iránt, melyeket a csángók helyzetével kapcsolatban beszéd tárgyává tettem. Beszélgetésünk fonalán azon közös meggyőződésre jutottunk, hogy ama kapcsolatnál fogva, melyben a román kormány s a román nép a csángók nemzetiségi és vallási ügyét politikai kérdésnek tekinti: a csángók ügyének biztos

sikerre törekvő s a nemzetközi viszonyokat nem feszélyező előmozdítása a legnagyobb tapintat és óvatosságot igényel a magunk részéről: nem chauvinistikus deklamálások és rekriminációk,¹⁴⁹ de a tényleges helyzetnek való ismerete s a létező alapoknak üdvös irányban leendő csendes tovább fejlesztése lévén az egyedül lehető helyes út mindkettőnk meggyőződése szerint. Különben megjegyze Lippert úr, hogy a csángók viszonyairól Pater Habeni a seminarium igazgatója, főleg pedig Pater Marinovski, jassyi plébános, ki hosszú ideig a vidéken több helyett lelkészkedett, adhat tüzetes felvilágosítást. Azért a seminariumba siettünk. Itt csakugyan Pater Marinovski szíves volt becses adatait nekünk közleni. Elmondá, hogy a katolikus magyarok, kiknek száma körülbelül 50-60000, főleg a bákói és román kerületekben még számos faluban saját tapasztalása szerint nemzetiségüket teljesen megőrizve laknak, hogy több helyett már azonban a román nyelvet is úgy beszélik mint anyanyelvöket, némely helyütt pedig már töredeztve beszélnek a magyart. Vallásukhoz azonban mindenek fölött ragaszkodnak, s az orthodoxokkal való összeházasodástól tartózkodnak. Ezzel kapcsolatban Pater Haben seminariumi igazgató úr előadta, hogy a jassyi apostoli vicarius, Monsignore Camilli, a magyarok ügye iránt lelkipásztori szempontból rendkívüli rokonszenvvel viseltetik, s a hívek lelki igazgatásának sikeresebb eszközlése végett igen óhajtaná, hogy az idegen nyelvű missionariusok helyett magából a népből nevelődnének tehetséges ifjak papokká: annál is inkább, mert a román kormány álláspontjánál fogva, melyet az ügyben elfoglal, teljesen lehetetlennek tartja, hogy magyar papok Magyarországból hozathassanak. A seminariumba máris hat magyar ajkú növendék van fölvéve, kiknek (valamint a többi növendékeknek) a magyar nyelvben leendő kiképzetéséről kellene gondoskodni; nevezett igazgató egy magyar nyelvtanító hozatalát, addig is pedig magyar nyelvtanok, olvasók és Káték beszerzését óhajtván, én azon ígéretet tettem neki, hogy innen magyar könyvekkel ellátni kézséggel fogjuk, sőt azon eshetőséget is kilátásba helyeztem, hogy azon sikerhez képest, melyet a magyar nyelv tanítása a seminariumban tenni fog, a seminariumnak még anyagi támogatás is leszen az itteni katolikus körök részéről nyújtható: mit ő nagy örömmel és köszönettel vett tudomásul, csupán arra kérve, hogy ezen eshetőleges segély minden korlátoló föltét nélkül adassék, s hogy a könyvekkel együtt teljesen magán úton hozzá küldessék, ne hogy az apostoli vicarius, kinek jóakarátát az ügyben Marinovski plébánossal együtt ismételve hangsúlyozta, a román kormánnyal szemben magyar részről való különösen nyilvános jellegű segély elfogadása által feszélyes helyzete juthasson, s tisztán a vallás ügyében való működése félremagyarításoknak lehessen kitéve.

Itt megemlítenédnek tartom, miszerint mindazon lelkésznek, kikkel érintkeztem, s kik mindannyian a magyar hívek lelki vezérlése szempontjából a magyar nyelv oktatása iránt őszinte jóindulatot mutattak, egyszersmind hangsúlyozták előttem azon rendkívül kényes helyzetet, melyben a román hatóságokkal szemben e téren vannak, s ezért míg a maguk részéről minden lehető megtenni ígértek, másrésztől nem győzték kifejezni azon kívánságot, hogy a nyilvánosság elé még Magyarországon is ez ügyben lehetőleg semmi se kerüljön, mert a román politikai

világ a legélénkebb figyelemmel kíséri a magyar lapoknak Romániára, s a romániai viszonyokra vonatkozó híreit, s mindannyiszor, valahányszor a romániai magyarok ügye szőnyegre kerül, oly idegesség vesz erőt a román politikai körökön, s ezen idegesség hatása alatt oly kellemetlenségek hárulnak a katolikus magyar egyház-községek pástiorár a román hatóságok részéről, – melyekkel szemben az osztrák-magyar diplomácia is a szívélyes nemzetközi viszony szempontjából lehetőleg tartózkodó álláspontot foglal el: – hogy a missionariusok szinte félve fogadják a magyarok egyházi és iskolai segélyezésére tőlünk jövő nyilvános adományokat. Ezen okból teljesen méltánylandónak vélem a iassyi seminarium igazgatójának óvatos eljárási tervezetét. Lippert úr különben szíves volt megígérni, hogy a maga részéről a seminariumi növendékek magyar nyelvben való előhaladását figyelemmel fogja kísérni.

Iassyból, hol különben mellesleg megjegyezve a katolikus templomban, valamint a bakói és galaczi egyházakban is magyarul nem prédikálnak, két nagy csángó falut látogattam meg: Szabófalvát, a román és Forrófalvát a bakói kerületben. Amott román iskola van, s a plébános Pater Liverotti, ki egyszermind a jassyi apostoli helynöknek generális vicarius is, román nyelven prédikál, azonban magyarul beszél, a gyóntatást magyarul is végzi, valamint a hívek a nyilvános könyörgéseket is magyarul mondják. Az isteni tisztelet, miután a templom most roskatag állapotban van, az emeletes parochia termében tartatik. A nevezett plébános úr szintén igen óhajtanónak vallotta, hogy magyar nyelven tudó papok neveltessenek. – A forrófalvi plébános, kiről már előbb emlékeztem, olasz származása dacára úgy szólva teljesen magyar emberré lett: magyarul prédikál, s mint említém, a magyar iskola ügyében is buzgólkodik. Temploma és paróchiája jó karban van, gyönyörű oltárképet festetett, s híveinek valóságos atyja, azért hívei igen szeretik, s nagy tisztelettel vannak iránta; agg kora dacára jelenleg két más plebániát is adminisztrál, úgy hogy nagy területen a katolikus magyar egyház védoszlopának tekinthető.

Úgy a forrófalui, mint a szabófalui plébánosok, valamint Pater Marinovski is Iassyban, a csángókat általában igen szorgalmas és becsületes emberekül jellemezték előttem, kik iránt maguk a románok is bizonyos respektussal, sőt féltékenységgel viseltetnek, másrésztől azonban sajn[álat]osan konstatálták, hogy az iskola s¹⁵⁰ ezen alapuló kultura iránt nem igen van fogékonyságuk: jellemző e részben, hogy még a leggazdagabb csángó, Rob uram, kinek Szabófalván igen szép, rézzel fődött kúriája van, s a román törvényhozó testületnek is tagja volt, gyermekeit nagy vagyona és előkelő társadalmi állása dacára nem iskoláztatta, mert mint a szabófalvi plebanos megjegyzé, a csángó gyerek inkább szeret a mezőn futni, semmint az iskolában befogva lenni. Ezen gondolkozásmód lehet oka, hogy Moldvában a magyarok saját iskolák hiányát nem érzik, s miután a lelkészek idegen származásúak lévén, maguk nem bírták a nép nyelvét, s azért a magyar iskola iránt sem bírhattak érzékkel: a magyar nyelv nem mint a művelődés, hanem csak mint a köznapi szükségletek kielégítésére szolgáló érintkezés közege passiv ellentállási erejénél fogva tudta magát a román nyelv agresszív törekvéseivel szemben feltartani.

150 Beszúrva: „az”.

Az említett moldvai csángó falvakból folytattam utamat Galaczba, hol azonban a katolikus hitközség nem magyar jellegű (ellenben a protestáns magyaroknak iskolájuk van), azután Brailában, onnan Ploestibe, majd Bukarestbe s végre Turnu Severinbe. Brailában és Ploestiben létezik magyar hitszónoklat, Turnu Severinben azonban csak németül tartatik a szentbeszéd. Különös figyelemmel voltam a bukaresti Baratiára. Arról személyesen győződtem meg a Nagy Boldogasszony ünnepét követő vasárnapon, hogy György István magyar plebános magyarul prédikál, s a kántortanító Vízi Dénes a szent mise alatt magyarul énekel; a hívek nagy számmal voltak összegyűlve s áhitattal együtt énekeltek, azonban a vecsernyén már csak egy-két ember volt jelen, a kántor leányaival együtt a karban most is magyarul énekelt. György István plebános úr szíves volt a létező állapotokról teljes részletességgel felvilágosítást adni: információt különben teljesen megegyeznek azon adatokkal, melyek a vicariatusnak Nagyméltóságodhoz intézett levelében foglaltatnak. Itt csak a mültra nézve, amint abból a jelen állapotok elősarjadztak, vagyok bátor említeni, hogy Pater György a Baratia történetét előadván, főlemlítette, miszerint azon körülménynek, hogy a Baratia nem többé magyar zárda, főleg maga a volt ferencendi provincia az oka, mert ide tagjait¹⁵¹ büntetésből küldvén, a köztök találkozó [*illetve: található – V. G. megj.*] kevésbé példás életű szerzetesek oly visszás hatással voltak az egyház állapotaira Romániában, miszerint az apostoli vicariusok kénytelenek voltak a Propagandához fordulni passionista szerzetesekért, s miután lassanként ezek jöttek a magyar szerzetesek helyébe, a 48–49-ki forradalmat követő gyászos politikai viszonyok hozzájárultával a magyar provincia jogilag is megszűnt, miután a Baratiát a bukaresti apostoli vicariatus magához váltotta. Pater György ezen történeti előzmények eredményeképpen kapcsolatban a jelen helyzettel, hol a magyar szerzetesházak visszaállítása szerinte a román kormány állásfoglalása miatt lehetetlennek tekintendő, azon nézetben van, hogy csak azon módja lenne magyar papok behozatalának Romániába, ha a magyarországi magas clerus áldozatkészségéből Rómában a Propaganda kezelése alatt alap létesítenék, s egyszersmind legpéldásabb életű magyar szerzetesek a Propaganda rendelkezésére bocsátatnának, mely azokat lassanként Romániába küldené a most ottan lelkeskedő passionista¹⁵² szerzetesek helyébe. Különben a bukaresti seminariumban így is több magyar származású ifjú neveltetik, s maga Pater György is már innen került ki.

Nagyméltóságod mély bölcsessége illetékes egyedül az említett vélemény felől ítéletet mondani.

Én a magam részéről, hogy Excellentiád becses figyelmét soraimmal tovább ne fárasszam, csupán a romániai katolikus magyar egyház segélyügyét illetőleg vagyok bátor abbéli szerény nézetemnek kifejezést adni, hogy bár a Szent-László-Társulat által adott segély elenyésző csekélység azon szükséglethez képest, mely a romániai magyarok lelki szükségeinek gondozása végett sürgős kielégítést igénylőnek mutatkozik, s habár ezen segély is csak az oláhországi katolikus magyar egyházközségek támogatására fordíttatik, úgy hogy a moldvai magyarok ez idő szerint

151 Beszúrva: „inkább”.

152 A passzionista rendet 1741-ben alapította a piemonti szt. Pál (Paulus a Cruce). Főleg bel- és külmiszióval foglalkozott.

teljesen segélyműködésünk körén kívül állanak, holott éppen ezek azon stabilis, solid magyar elem, mely vallásossága, erkölcei, s a nemzetiségéhez való szíves ragaszkodása folytán rokonszenvűnkre, s annak tettleges kitüntetésére mindenek fölött méltó: mégis a Szent-László-Társulat működését jelen keretében fenntartandónak, s a moldvai magyarok egyházi és iskolai ügyének támogatását a Társulat körén kívül, s a társulati segélyezés nyilvános elszámolási módjától eltérőleg, magán úton eszközendőnek vélem azon okból, mert a Szent-László-Társulat segélyezése a magyar állampolgárokból álló telepekre szorítkozáván, ezen nemzetközi jelleggel bíró népelemnek külföldi nyilvános segélyezése a román kormány részéről – bármily nagy érzékenysége még ezen téren is – semmiképpen nem szolgálhat rekrimina-tiók alapjául –, ellenben a csángó magyarok román állampolgárok lévén, a nyilvános segélyezésnek reájok leendő kiterjesztése, amint ezt Iassyban nekem a seminariumban kifejtették, s mint levelemben fönnebb már jelezni bátor voltam, a román kormány részéről súlyos következmények felidézését vonhatná maga után: azért csak a jelen viszonyoknak fejlesztése a mutatkozó szükséghez képest, rendszeres propaganda nélkül, egyes magán személyek útján lehet a legsikeresebb mód, mellyel a moldvai magyarok segélyezése az oláhországi magyarok társulati segélyezésének kapcsán a Társulat tagjai által, de csak egyes privát személyek adományai formájában helyt foglalhat. A levelem folyamán több helytt megnevezett egyházi férfiak részéről tapasztalt jóindulatot, melyet az ügy iránt fokozni utam alatt legfőbb kötelességemnek tartottam, vélem a legnagyobb biztosítéknak, s különösen a forrófalui plébános és a iassyi seminariumi igazgató jelzett törekvéseit látom első sorban támogatandóknak.

Nevezett férfiakkal legközelebb fogom azon könyvbeli küldeményeket (kátét, bibliát, ábécét, olvasókönyvet, német- és román-magyar grammatikát és szótárt) kezeikhez juttatni, melyeket működésük megkezdéséhez óhajtanak, s leírom ígéretüket, hogy a szükséghez képest teendő további intézkedéseikről, valamint óhajta-saikról értesíteni fognak.

Midőn ezek után Nagyméltóságodnak kegyes bizalmaért, mellyel ezen ügyben megajándékozni méltóztatott, újból hálás köszönetemet fejezném ki, engedje meg, hogy azon tiszteletteljes kéréssel járuljak Nagyméltóságodhoz, miszerint a moldvai csángók ügyét, hathatós védelmébe fogadván, nagybecsű figyelmére állandóan méltatni s megengedni méltóztassék, hogy az ottani egyházi férfiaktól nyerendő informátiók alapján Nagyméltóságodhoz időnként alázatos értesítésemet megtehessem.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletemet kifejezését, mellyel marad-tam

*alázatos szolgája
Bartok Géza*

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratanyaga, Ms. 10.528/165. (Kézzel írt levél.) Az utolsó lap hátoldalán kézzel írva ez olvasható: „157/1890. Dr. Bartok Géza jelentése a románia[i] általunk segélyezett és segélyezendő iskolákról és templomokról.”)

21.

Balla Gyula Lajos dormánfalvi minorita plébános levele Csák Alajos Cirjék, aradi minorita rendfőnöknek *Dormánfalva, 1896. március 2.*

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!
Kedves Barátom!

Hozzám intézett becses leveledre sietek pro posse¹⁵³ kimerítő választ adni, nem mulasztván el örömömnek kifejezést adni azon jó szándék és nemes inteniód fölött, mellyel a moldvai missiók, illetve itteni magyar testvéreink nemzetiségi és vallási ügye iránt viseltetel. Sajnos azonban, hogy tudósításomat e szavakkal kell kezdenem: „késő barátom [késő]!” Moldvában a magyarság ügye elveszett. Itt a magyar Minorita rendtartomány többé lábát meg nem vetheti, és igen valószínű, hogy Kárpáthy¹⁵⁴ és én vagyunk az utolsók kik a hármas hegy és négy folyam hazájából itt ideig óráig hivatásunknak élhetünk. Csodálkozva fogod kérdezni: hogy lehet ez? Hát csak úgy édes barátom, hogy nincs többé „moldvai missió”, hanem helyette „Diocesis Jassyensis in Principatus Moldaviae.”¹⁵⁵ Tehát rendes világi egyházmegye mint pld. a csanádi vagy győri, amely plébániák ellátására a jassyi szemináriumban – penes ecclesiam Cathedralem institutum – petrinus papokat¹⁵⁶ nevel, ahonnét az idén már három individuum – tudtommal – ordináltatott is, és pedig non ad titulum paupertatis, sed ad titulum Diocesis Jassyensis.¹⁵⁷ A seminárium pedig erigáltatott¹⁵⁸ Leo pápánk¹⁵⁹ tudtával nemcsak, hanem egyenes kívánságára, mint aki cum gaudio¹⁶⁰ adta beleegyezését, hogy a 600 év óta a Minoriták által cum summa laude¹⁶¹ adminisztrált Missio saecularis¹⁶² egyházmegyévé alakíttassék át.

Ezt az áruást a renden az előbbeni püspöknek Camillinak köszönhetjük, ki

153 Lehetőség szerint.

154 Kárpáthy (Kárpáti) Grácián (1853–1919): moldvai ferences misszionárius. Erdélyi román görög katólikus családban született, de iskolái elvégzése után a ferencesek közé lépett. 1894-ben került a klézsei plébániára, majd 1905-től haláláig Szabófalván teljesített szolgálatot. Lásd még a 28. dokumentumot.

155 Jassy Püspökség a Moldvai Fejedelemségben.

156 A székesegyház mellé rendelt világi papokat.

157 Nem szegénységi fogadalommal, hanem a Jassy Egyházmegye területére.

158 Emeltetett.

159 XIII. Leó (1810–1903): római pápa 1878–1903 között. Jezsuita iskolákban tanult, bár egyházügyi törekvéseiben a ferencesekre is támaszkodni kívánt.

160 Örömmel.

161 Kitűnően.

162 Világi misszió.

nem szűnt meg Rómában saját testvéreit folytonosan sötét színekkel festeni, mint renitenseket, és kötelesség nem teljesítőket, és a „calumniare audacter, semper aliquid haeret”¹⁶³ elvénél fogva annyira vitte, hogy mint főnnebb megjegyeztem, a pápa beleegyezését adta a világiasításhoz, és már ő alatta, ha jól tudom 12, 13 év előtt lett felállítva¹⁶⁴ a szeminárium, melybe tanárokul jezsuitákat hívott meg, mert a Minoriták szamarak, és akik t. i. a jezsuiták még most is mint professores [St.] theologiae¹⁶⁵ működnek Jassyban. A boldogult Generalis Soldatiae¹⁶⁶ minden lehető módon rajta volt, hogy a Missio megmaradjon a rend kezében, de ő Rómában volt, Camilli pedig mint a Missio feje és püspök Jassyban a hely színén, neki kellett igazának lenni, mert hisz ő volt a renitensek között, az ő informatiójának csak jobban lehetett hitelt adni, mint a hat százados tapasztalatnak, és rendtársai jogait és jó hírnevét tüzzel lélekkel és nemes hévvel védő, de innen ezer és ezer mértföldnyire távol élő Generálisnak. Sőt a püspök még azt is meg tudta akadályozni, hogy ide egy „ad hoc visitator apostolicus”¹⁶⁷ betegye lábát, ki személyes és részrehajlatlan scrutinium¹⁶⁸ után – mert hisz annak a visitatornak nem kellett volna Minoritának lennie – Papam male informatum melius informasset.¹⁶⁹ Így lett tehát édes barátom a Missióból saecularis¹⁷⁰ egyházmegye, ebből is már beláthatod, hogy ha már egyszer itt világi papok működnek, reánk Minoritákra csak addig lesz szükség, míg elég individuum lesz¹⁷¹ a semináriumból évenként ordinálandók¹⁷² által történendő betöltésére. Most még leírom azt is, miért nem lesz itt több szükség speciatium magyar Minoritára. Camilli nem élvezhette áruulásának gyümölcsét. Az isteni gondviselés úgy intézte, hogy az általa annyira dédelgetett seminárium növendékei közül egyet sem ordinálhatott. Leköszönt a püspökségről és jelenleg Rómában privatizál. Hogy mi volt lemondásának oka, ki tudná azt megmondani, hanem motu proprio¹⁷³ aligha történt, mert hisz kivitte, amit akart, és már közel állott ahhoz, hogy művének örömeit is élvezhesse, és valószínűleg nem csalódunk, ha azt hisszük, hogy ezt az új Generálisnak Caratellinek¹⁷⁴ befolyása idézte elő. Elég az hozzá, hosszas árvaság után, a múlt év Húsvétja előtt új püspököt kaptunk Jacquet Domokosnak a freiburgi catholicus egyetemnek volt professora személyében, ki szintén Minorita. Az új püspök jó indulattal van irántunk és minden tekintetben iparkodik helyrehozni azt, amit elődje elrontott, de legjobb szándéka mellett is csak részben teheti, mert a dioecesis újra Missióvá át nem alakíthatja, miután az a pápa sanctificatióját¹⁷⁵ bírja. Mit tett tehát? Hogy a Minoriták, kik hosszú szá-

163 Vakmerően kell rágalmozni, mindig valamilyen eredményre vezet.

164 Valójában 1886-ban.

165 Teológia professzorai.

166 A római ferences általános rendfőnök.

167 Ideiglenes apostoli vizitátor.

168 Vizsgálat.

169 A Pápát a rossz információ jól informálta.

170 Világi.

171 A lapszámon jelzett betoldás: „a plébániáknak”.

172 Felszentelendők.

173 A pápa által bizonyos kérdésekben saját kezdeményezésére kiadott apostoli levél.

174 Lorenzo Caratelli (?–1908): a ferences rend általános rendfőnöke Rómában 1891–1904 között.

175 Áldását, jóváhagyását.

zadokon keresztül a catholicismus terén tagadatlan érdemeket szereztek, mint a mór, mely megtette kötelességét, egyszerűen ki ne nulláztassanak, azon törte fejét, miként lehetne a dolgot úgy intézni, hogy Róma se haragudjék, de a Minorita rend önérzete se legyen megsértve azáltal, hogy kiküszöbölésük által Róma részéről a beléjük helyezett bizalom megvonása legyen nyilvánvalóvá, egyszóval hogy a kecske is jól lakjék, de a káposzta is megmaradjon egy valóban salamoni gondolattal bebizonyította, hogy a Szt. szék iránti köteles tisztelet és engedelmesség mellett Szt. Ferencz szelleme lakozik szívében.

Múlt év – ha jól emlékszem – július vagy augusztus havában mindnyájunkat Bácóba invitált egyrészt ismerkedés végett, miután nem volt alkalma megyei-künknek előtte Jassyban tisztelegni, másrészt és főként egy Conferentia megtartása végett. Össze is jöttünk körülbelül 30 an. A Szt. Lélek segítségül hívása után egy Rómából hozzá intézett leiratot olvasott föl, melyben a következő kérdésekre kért Rómából nyert meghatalmazás alapján az egybegyűlt rendtagoktól választ. Iör. Akarják e az egybegyűlt atyák, hogy Moldvában egy Minorita Rendtartomány „Provincia S. P. Francisci Conventualium in Principatu Moldaviae” alakíttassék? A felelet valamennyiünk részéről „volumus.”¹⁷⁶ 2 or. Hány zárda állíttassék fel Moldvában? Itt a majoritás győzött, a végmegállapodás 12 zárdában történt. Eme határozat Rómába terjesztetett, honnét 3 hónappal ezelőtt kaptuk az encyclicat¹⁷⁷ mely a Moldvai Provinciát megalakítottak deklarálja¹⁷⁸ és 10 Conventet¹⁷⁹ engedélyez, a 10 Convent helyének meghatározását az itteni tagoknak választására bízva. Természetes a 27 plébánia közül – ennyi van összesen Moldvában – a 10 legjobb és legjövődelmesebb lett kiválasztva és fölterjesztve – megnyugtatásodra intra parentheses¹⁸⁰ megjegyzem, hogy Dârmânești nincs közöttük – és Rómából helybenhagyva, amint erről legutóbb Generalis atyánktól kapott Circularében¹⁸¹ színről színre olvashattunk. Csudálom, hogy a magyar Provincia erről nem lett tudósítva, pedig egy új rendtartomány felállításáról az egész rendet kellene kötelességszerűleg értesíteni.

Ezzel leírtam édes barátom a jassy püspöki megyében engedélyezett Minorita provincia megalakulásának történetét is. Erre te talán azt mondod, hogy ez mind igen szép, de mindebből nem látom be, miért lenne Moldvában a magyarság ügye elveszve. Most jövök reá arra is. Egyházmegyei seminarium már van Jassyban, amint tudod. Most meg lévén alakulva a rendtartomány Novitiatus és következetesen Theologia is föl lesz állítva szintén Jassyban. Hogy mikor lesz a novitiatus felállítva biztosan nem tudni, de az csupán az idő illetve pénz kérdése. A telek Jassyban már megvan, ahova egy a növendékek befogadására is elegendő nagy Convent fog építtetni. Már pénzalap is van hozzá, de még nem elég – hogy hogyan és mi módon gyűl e czélra a pénz, arra is majd rájövök, – hanem hogy 2 vagy legké-

176 Akarjuk.

177 Itt: szokványos ügyek elintézésének módját előíró egyszerű apostoli levél. A moldvai ferences rendtartományt Szent Józsefről nevezték el.

178 Nyilvánítja.

179 Rendházat.

180 Zárójelben.

181 Körlevélben.

sőbb 3 év múlva a novitiatus is megnyílik, az kétséget sem szenved. A seminárium máris, a majd megnyitandó novitiatus hasonlólag a seminariumhoz *olasz mintára lesz berendezve*. Az olasz minta pedig abban áll, hogy 12 évesnél fiatalabb, de 14 évesnél idősebbet nem vesznek föl növendéknek. A növendékek az egész idő alatt míg csak presbyterekké¹⁸² föl nem szenteltetnek a seminarium illetve a zárda falai között maradnak, még szülőik látogatására sem szabad nekik *sohasem* hazamenni; itt vacatiónak helye nincs. A növendékek az egész idő alatt tanulnak oláhul, franciául, görögül, latinul, és gondolom, de egész biztos nem vagyok benne, németül is, de *magyarul értsed meg jól magyarul egy szót sem*, ezt biztosan tudom. Már most elképzelhető e az az eset, hogy egy 12 esetleg 14 éves gyermek – ha mindjárt magyar szülőktől származott is – tíz évnél tovább anyanyelvén egy szót sem beszélhetvén, – legföllebb titokban és suttogva, – 10 év múlva ha ismét kikerül el ne feledje a magyar nyelvet, és képes legyen híveinek magyarul praedicalni, és egyéb funkciót végezni – habár ezt tenni egyenesen nem is lenne megtiltva, – vagy egy ilyen lelkész annyira lelkesülne a magyar testvérek anyanyelve iránt, hogy azt újból megtanulja, mikor emiatt úgy az egyházi, mint a világi előjárók egyenes rosszallásával is találkozónék? Ugyebár ezt föl sem lehet tenni? Bebizonyítottam e előtted eléggé, hogy a jövőre nézve, lévén már seminarium, és a Minorita novitiatus fölállítása csak idő kérdés lévén és a Minoriták is lekipásztorok lévén Moldva országban a magyarság ügye elveszett. Quod erat demonstrandum!¹⁸³

Már most lássuk, hogyan történik a pénzgyűjtés a Jassyban építendő új zárdára. Eddig mi parochusok magunkénak tekinthettük a parochia jövedelmét, nem tartoztunk számat adni senkinek. Mióta Provincia lettünk, behozatott minden megkérdezés nélkül – ergo de nobis, sine nobis – a vita sic dicta perfecte communis.¹⁸⁴ Ez pedig abban áll, hogy egy könyvbe be kell jegyezni *napról napra* a bevételt és kiadást, például:[...]¹⁸⁵

És ez így kell, hogy menjen az egész éven át; az év végén ezután lezárod a számadást; ha van például 452 frc plus, erre azt mondja a P. Provincialis, add ide a jassy Convent építésére, ha azonban van 512 frc minus, azt mondja, úgy élj, hogy adósságot ne csinálj, mert mi nem felelünk semmiről. Subsidiumot¹⁸⁶ nem kapsz, legföllebb orrot. Ez a vita perfecte communis, alias Socialismus,¹⁸⁷ a mi a tied, az az enyim is, de ami az enyim, az Noli me tangere.¹⁸⁸ Föltett kérdéseidre legjobb meggyőződésed szerint a következőkben válaszolok. 1) Hány magyar Missio állomás van itt? Erre egyenes feleletet adni igen bajos. Missio állomás alatt értem én azon helyet, ahol a parochus presideál, ha így fogjuk fel a kérdést, akkor azt felelem: a városokban székelő parochusoknak a materben tehát a városban oláh nyelven kell praedicalniuk egyszerűen azért, mert a városokban mindenféle nemzet

182 Papi tisztség a katolikus egyházban. A püspöki rend után következő s a felsőbb rendekhez tartozó egyházi rend. A püspöki renddel együtt az e rendbe tartozó áldozópapok, miséket tarthatnak.

183 Amit bizonyítani kellett!

184 Tehát rólunk nélkülünk – az úgynevezett teljesen közös élet.

185 A konkrét példát nem közöljük.

186 Segélyt.

187 Ez a teljesen közös élet a szocializmus.

188 Ne érints meg!

képviselve van, magyar, német, lengyel, olasz s.t.b., de ezek oláhul mind beszélnek, tehát oly nyelven kell velök érintkezni, amelyet mindnyájan értenek, de ha a városi plébános egyik másik filiájába megy, itt kevés kivétellel, tisztán magyarul beszélhet a néppel. Sajnos azonban hogy vannak már olyan parochiák is, és pedig falun, ahol a nép már nem beszéli a magyar nyelvet. Ezt magam tapasztaltam egy ízben, midőn Halaucseszti¹⁸⁹ nevű faluban – mely a Románi egyházi Districtusban van – két szembejövő embertől magyarul kérdeztem: „Merre lakik a Tisztelendő Úr?” Nem kaptam választ. Erre oláhul kérdeztem: „Nem vagy te magyar?” „De igen magyar vagyok” – Zárjel között megjegyzem, hogy magyar annyi mint catholicus egész Moldvában – Ő midőn tovább csudálkozva kérdezem, hogy lehet, hogy magyar vagy és mégis csak oláhul beszélsz, azt felelte, hogy mi már mind elfelejtettük a magyar beszédet. És ezt később az olasz parochus is konstataálta. Ilyen eloláhosodott parochia az ország belseje felé – amint hallom – több is van már, de Istennek hála nem sok. Az első kérdésre tehát így felelek: az egyházmegye 4 kerülete közül a jassyi és románi kerületekben inkább eloláhosodott a nép, de azért különösen a falusiaknál – kevés kivétellel – magyar nyelven végezhet a plébános functiókat és beszélhet a néppel. A báciai kerületben az egyetlen Bácsót – mely város – kivéve mindenütt magyarul praedicalhat. A báciai kerülethez tartozó plébániák ezek: Báco, Prezesti, Valeni, Klézse – ahol Kárpáthy van, – Forrófalva, Válesaca¹⁹⁰ és Calugera,¹⁹¹ ezek tehát mind magyarok. A tatrosi kerületben mind magyarok és pedig Tatros (ahol a híres tatrosi biblia fordítás készült) Grozesti, Dármânești, Pustiana, és Focschani¹⁹² ez város, de filiáljai mind magyarok.

2) Néhány évtized előtt hány magyar Minorita volt itt? Egyszerre sohase volt valami sok, talán 4–5, pld. ha jól tudom, Pongrácz,¹⁹³ Petrás,¹⁹⁴ Toth Anasztáz, Má-té Jób talán még Liegerhoffer is egy időben voltak itt. Hogy valaha, talán századokkal ezelőtt tisztán magyar Missio lett volna, egyáltalán nem állítható, mert első püspökétől, aki volt Andreas I Vasilo (1371-től)¹⁹⁵ egész Jacquet Domokosig, tehát a mostani püspökig, ki 41 ik a püspökök sorában, egyetlen egy magyar sem volt, hanem lengyelek, németek és olaszok, már pedig ha tisztán magyar Missio lett volna, úgy püspökei is lettek volna magyarok. Nem e valóságos Isten csodája e tehát hogy ez a szegény nép dacára mindezeknek, annyi századon keresztül megtartotta nyelvét. Valóban kár és vétek lenne ezt a népet elpusztulni engedni!

3.) Hogy melyek névleg azon állomások, melyeket régen magyarok töltöttek be? Ezt biztosan meghatározni nem lehet, miután nem parochusok, hanem csak adminisztratorok vagyunk, ad nutum Episcopi¹⁹⁶ bármikor transferálhatók¹⁹⁷ vagyunk. Ebben is az Isten ujját látom, mely az itteni magyarság fölött órkdött,

189 Hălăucești – Halas(falva).

190 Valea Seacă – Bogdánfalva.

191 Lujzi-Kalagor.

192 Foksány.

193 Pongrácz Gellért minorita szerzetes, az 1840-es évek második felében a valóeni plébánia papja.

194 Petrás Incze János klézsei plébános.

195 A szereti katolikus püspökség első püspöke 1371 és 1388 közt a lengyel minorita Andreas Jastrzebiec (Wasilo) volt. A püspökség székhelyét az 1400-as évek elején Bákóba tették át.

196 A püspök jóváhagyásával.

197 Áthelyezhetők.

mert az a kevés számú magyar pap, majd ide, majd oda disponáltatván időközönként ismét csak visszavezette a már már eloláhosodni kezdő magyarokat anyai nyelvükre, mint ahogy a próféták hajdan visszavezették a pogányosodni kezdő zsidó népet az egy igaz Isten ismeretére.

4.) Mennyi lehet Oláhországban a magyarok száma? Moldvában a 27 plébániában 75-80 ezerre tehető, Oláhországban – ámbár egy királyság – 60-70 ezer, tehát mintegy 150 ezerre tehető a catholicus magyarok száma. Hogy mennyi a protestáns magyar, nem tudom, de azok is meglehetősen számmal vannak.

5.) Hogy a kormány tényleg gátolna működésében, egyenesen nem állíthatom, mert *directe* semmiféle tiltó rendeletet nem kaptam, de hogy nem igazán tetszik a felsőbbségnek a tisztán magyar ajkú pap működése, elég bizonyíték rá, amint azt Kristyori barátunktól már hallgattad, hogy püspökömet maga Károly király figyelmzettette, hogy jó lenne értésemre adni, hogy hagyjak fel a proselytás tudással¹⁹⁸ és praedicáljak olá hul. Ez úgy hiszem elég, mert látszik, hogy jelentésnek kellett menni föl, különben a király nem vehetett volna tudomást csekélységemről. Ha saját püspököm nekem magamnak nem mondotta volna, nem hinném, de így elhiszem. A nép szereti magyar nyelvét, mit legjobban bizonyít az, hogy 5-6 óra járásnyiról eljönnek hozzám egy magyar beszéd meghallgatása végett, és ha más plébániabeli hívővel bárhol is találkozom, első szava az hozzám: „Ejh! Csak az a jó Isten magát rendelte volna a mi papunknak!” Ezt jól tudják olasz collegáim is, mert pld. 9 év óta nem volt rá eset, hogy pld. ául búcsura meghívtak volna praedicálni, noha híveik mind tiszta magyarok.

6.) Hogy az olasz papok hívei schizmatikusokká¹⁹⁹ lennének csupán azért, mert papjuk nem magyar ajkú? Ezt nem állíthatom. Schismaticusokból lesznek catholicusok és később magyarok is, és viszont catholicusokból schismaticusok és oláhok is, ez igaz, de csupán házasság révén, mert az oláh pap nem esketi őket össze, míg a magyar nem schizmatizál, viszont én sem, míg az oláh fél, ha nálam akar esküvelni, nem catholicizál. Ez tehát kölcsönös, ami elvész a vámon, megjön a réven. De azért be kell vallani, hogy aránylag több magyarból lesz ily úton oláh, mint viszont, a vegyesen lakott vidékeken, mert az oláh az uralkodó elem, ők gazdagabbak, márpedig az asszony és pénz apostasiára²⁰⁰ csábítja még a művelt embert is, hát még a misera contribuens plebs-t.²⁰¹ A tisztán catholicus falvakban – mert ilyenek is vannak – nem lehet ilyesmit hallani, mert ez a szegény nép szívósan ragaszkodik hitéhez és apáitól évszázadokon át öröklött és megőrzött nyelvéhez!

Kedves barátom! A fentebbiekben tehetségem szerint iparkodtam vázolni, és tudomásodra juttatni mindazt, amit tudni óhajtottál. Tégy vele belátásod szerint. Ha jónak látod, olvasd fel Bánffy Ó Excell.²⁰² előtt, vagy tedd közzé a lapokban ha az itteni magyarok sorsára fel akarod hívni a közfigyelmet és általános érdeklődést. Csak arra kérek, hogy légy tekintettel az én itteni helyzetemre, s ezt csak akkor tedd, ha itteni állásomért recompenzálni tudsz. Mert az itt megírottak, úgy az itte-

198 Értsd itt: a magyar nyelvű prédikációval.

199 Értsd: ortodoxokká (az 1054-ben bekövetkezett egyházszakadást jelölő schisma görög szóból).

200 Hitehagyásra.

201 A szegény adófizető népet.

202 Bánffy Dezsőről van szó, aki 1895–1899 között volt miniszterelnök.

ni egyházi, mint világi felelősség szemében reám nézve főbenjáró bűn, melyért okvetlen meglakolnék. Lehet, hogy azonnali kiutasítást vonná maga után, s akkor mit csináljak szülőimmal? Ha azonban tudnál egy megyéspüspököt, ki egy szerény plebániát adna, akár a mai napon hagynám itt állásomat, mely most már úgyis csak ideig óráig tart, mert itt sem a magyar kormány, sem Róma nem lesz képes a magyarok helyzetén segíteni. Nekem innét pusztulnom kell, mert plebániám jövedelméből képtelen vagyok szülőimmal megélni, subsidiumot²⁰³ nem akarok, mert hisz még ők akarnak tőlem kapni.

Évről évre adósságcsinálással tartottam fenn magamat, azon reményben, hogy majd kapok egy jobb plebániát, most már annak is vége, mert ha esetleg volna is jobb hely, oda ismét olyant tesznek, kitől minden év végével valamit kiharcolni reménylenek, míg tőlem ezt nem várhatják, tudva azt, hogy egy család embertől mégsem lehet követelni úgy, mint egy egyestől, míg ha itt hagynak, nem kapnak ugyan tőlem semmit, de nem is adnak semmit. Egyébiránt most is elmehetek innét, és pedig Bucovinába (Lembergi egyh. megye) az öreg Drusbáczky pater²⁰⁴ mellé Józseffalvára kooperátornak²⁰⁵ körülbelül 700 forint fizetés, lakás, és ha illetményel cum iure succesionis,²⁰⁶ az öreg már 90 éves és világtalan, úgy hiszem mint rendfőnököm nem fogsz akadályt gördíteni elém, ha teljes tisztelettel fölkerlek, légy szíves számomra a rendből *ad tempus szolló dimissiorialist*²⁰⁷ kiállítani, és azt lehetőleg minél előbb kezeimhez juttatni. Ha szülőim eltartása Istentől reám nem lenne bízva, hidd el, nem sok teketóriát csinálnék, hanem már régen visszamentem volna, és szolgáltam volna tovább rendemnek, melyhez esküdtem, és ki is tartanék tovább is usque ad extremum habitum,²⁰⁸ mert szülőimet többé magamtól el nem bocsájthatom, sed ad impossibilia nemo tenetur.²⁰⁹ Egy ilyen kis jövedelemből lehetetlen megélni, folytonosan adósságokkal kell küzdenem, ha egy helyen fizetek, másutt újra kell csinálnom, még szülőim előtt sem tárom föl valódi helyzetemet, mert csak szomorítanám őket, és maguknak csinálnának szemrehányást, hogy ők okai helyzetemnek, pedig az nem áll.

Persze jobb szeretném, ha Magyarországra juthatnék, de az még bajosabb. Ha csak a Hg. Prímás²¹⁰ meg nem könyörülne rajtam. A Milleniumi ünnepségek alatt okvetlen átrándulok – akkor lesz alapos okom szabadságot kérni, mit meg is fogok kapni, és akkor lesz időm magam után nézni, de azért is mégis kérlek a kért Dimissiorialis kiállítására és elküldésére, mert oda quasi bizonyosan folyamodhatom, minthogy a personarum indigentia²¹¹ nagy, magyar pedig egyáltalán nincs, mint azt László István az istensegítsi pap írja, kivel levelezésben állok. Ha azonban te jobb tanáccsal szolgálhatsz, ami egyúttal kivihető is, légy szíves megnyug-

203 Segélyt.

204 Druzbáczky György Bonaventúra (1813–?): szlovák(?) származású bukovinai pap. 1855–1867 között káplán Istensegítsen, 1867-től haláláig józseffalvi plebános.

205 Segédlelkésznek.

206 Az utódlás jogával.

207 Egy időre szóló elbocsátó engedélyt.

208 A végső állapotig.

209 De senki sem tartatik ki a lehetetlenségig.

210 Vaszary Kolos 1891–1912 közötti esztergomi érsekről, Magyarország hercegprímásáról van szó.

211 Személyi hiány.

tatni. Ha Bánffy Ó Excell. fogadni akarna, elmennék hozzá, bővebb adatokkal is szolgálni, mert levélben mégis lehetetlen mindenre kiterjeszkedni. Kárpáthyt még csak egyszer láttam, de éppen a jövő héten megyek abba a districtusba, a húsvéti gyóntatáshoz segédkezni, és éppen ő hozzá is; ő neki erről a dolgról egy szót sem szólok, mert nem ismerem őt eléggé. Ha Aradon sok intenciókat kaptok, küldj kérlek, ha van, *pénz most nem kellene*, csak majd akkor, ha indulnék Magyarországra. Csókollak mindnyájatokat és Kristyórit. Írj kérlek!

Szerető barátod: Balla Gy. Lajos
[plebanus]

Magyar Országos Levéltár, K 26, 477. cs., 1899/XXXI. t., 5034/1896. M. E. ikt. sz. (Eredeti kézírás. Közli Seres Attila: „A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére tanítható.” Források a moldvai magyarok anyanyelvű egyházi oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a XIX. század végén. Klny: Limbus Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2003. 321–349.)

22.

Felix Wiercinski, a jászvásári jezsuita szeminárium rektorának levele Vaszary Kolos esztergomi hercegprímáshoz Jászvásár, 1896. december 12.

Kegyelmes Herceg!

Ismerve azon apostoli buzgalmat, mellyel Eminenciád egyéb gondjai és napi elfoglaltsága dacára érdeklődésébe bevonni méltóztatik a moldvai rk. ügyeket is, mindenekelőtt hálámat nyilvánítom azért a szeretetért, amelyet érdemetlenül élvezünk, kivált mert nagyon jól tudom, hogy ezen egyházmegyei papnevelő intézet Eminenciád szívében nem az utolsó helyet foglalja el. Isten segítségével Eminenciádnak ezen papnevelő intézet érdekében kifejtett ügyekezete nem maradt sikertelen.

A növendékek száma szaporodott, a tanulmányok nagyobb terjedelmet vettek, maga a ház kijavított, más házat is béreltünk a papnevelő céljaira, a növendékek ruházata és élelme szerényen ugyan, de a szegényes körülményekhez képest bőven megjavult. Az intézetnek most 42 növendéke van, kik közül 2 a bukaresti főmegyéhez, 40 pedig ezen jassy egyházmegyéhez tartozik. Theologusunk 14 van, kik között 2 főlshentelt pap, 8 szerpap (diaconus), 3 alszerpap (subdiaconus), van még

egy acolythus.²¹² A négy éves theologiai folyam 1898-ban végződik. A filozófiai két évi folyamot 1897-ben öt igen derék ifjú fogja befejezni, végül 23 növendék két osztályba osztva gymnasiumi tanulmányokkal foglalkozik. *A növendékek túlnyomó része három évfolyamon tanulja a magyar nyelvet.* Tizennégy theologus és filozofus tisztelendő Pál úrnak, ezen papnevelő intézet első csángó eredetű fölszentelt papjának vezetése alatt, a többi ifjú pedig néhány gyöngébb tehetségű kivételével, két évfolyamban Istoceanu György filozófiai hallgató vezetése mellett tanul magyarul, még pedig örömmel. Különös hálát kell adnom Istennek, hogy ezen nyáron három ifjút küldhettem Oláhországból (Valachia) a Jézus társaság galíciai tartományának előkészítő iskolájába, hogy onnan tanulmányaik befejeztével, mint kész tanárok térhessenek vissza Jassyba. *Kettő közülük oly jól bírja a magyar nyelvet, hogy azt már előzőleg Oláhország katolikus iskoláiban tanította, a harmadik szintén eléggé jártas benne.* Így tehát maga a galíciai tartomány is oly tanárokat adhat idő multával ezen papnevelő intézetnek, akik a magyar nyelvet annyi lélek üdvösségére eredménnyel taníthatják. Addig is tőlünk telhetőleg rajta leszünk, hogy a rendelkezésünkre álló eszközökkel növendékeink között a magyar nyelv ismeretét csángóink lelki javára előmozdíthassuk.

Midőn hálával emlékezem meg mindarról, amit Eminenciád ezen papnevelő intézetért tenni méltóztatott, alázattal bocsánatot kérek, ha újból Eminenciád atyai szívéhez fordulok, nem magamért, hanem azon jó ifjakért, akiket Isten gondjaimra bízott, és akik Moldvának jövője papjai. Midőn e papnevelő intézet vezetését átvettem, 17 ifjút találtam benne, Isten segítségével bízva és Moldvának helyzetét és szükségét ismerve, már 23 ifjút vettem fel, éltet a remény, – bár valamely biztos fenntartási alappal nem rendelkezünk – hogy az Isten megsegít, hisz nem magamért, hanem egyedül az Egyház javáért dolgozunk e vidéken.

Eminenciádnak a karácsonyi ünnepekre minden jót kívánva, fölszentelt bíborát a legmélyebb tisztelettel csókolva Eminenciádnak Krisztusban legkisebb szolgája:

6648/1896

*Felix Wiercinski [...]*²¹³
Rector.

Magyar Országos Levéltár, K 26, 477. cs., 1899/XXXI. t., 48/1897. M. E. ikt. sz. (Kézírásos fordítás másolata.) Közli Seres Attila: „A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére tanítható.”

212 A katolikus liturgiában a diakónus segítője, ő viszi a gyertyát az ünnepi szentmiséken, ő adja át a bort és a vizet felajánlásra. Egyébként a pap, illetve a püspök kíséretének tagja.

213 Értelmezhetetlen rövidítés.

**Dominique Jacquet jászvásári katolikus püspök
levele Amann Josef Hurter
jászvásári osztrák–magyar konzulnak
*Jászvásár, 1897. április 7.***

Konzul Úr!

Ön szerencsétlenül megkérdezve tőlem, mint gondolnám én szervezni azon kis intézetet, melynek célja franciskánus szerzetes hithirdetőket képezni Moldovában. Őszintén sajnálom, hogy kénytelen voltam távol lenni, és hogy emiatt nem volt alkalmam rögtön feleletet adni óhajára, melyet előttem akart kifejezni. Mindenek előtt engedje meg konzul úr, hogy ön előtt kifejtsem azon elveket, melyek e tárgyban engem vezérelnek, hogy semmi kétséget ne hagyjak érzelmeim felől.

Én csak a lelkek érdekének nézőpontjára helyezkedhetem. Mivel pedig ez katolikus és általános, a római egyház szükségképpen nemzetközi. Azért nem is foglalkozik etnikai és nyelvészeti kérdésekkel, ez időleges kérdéseket az emberek vita tárgyául hagyja. A katolikus egyház minden néphez alkalmazkodik, minden nyelvet beszél. Nem erőszakol egy népre oly nyelvet, melyet az nem beszél! A katolikus egyház tisztel minden nyelvet és kötelezi szolgáit, hogy megtanulják és beszéljék azon nép nyelvét, amely reájuk van bízva. A katolikus pap tehát úgy fogadja híveit, amint őket találja, tanítja őket, hallgatja gyónásukat, támogatja, vigasztalja őket betegségükben és eközben az általuk értett, és beszélt nyelvet használja. Hogy ha ez az elv nem az egyszери jó érzékből származnék, akkor az isteni jog által parancsolt természeti jog kívánná azt. Az is igaz, hogy az Isten szolgálja sohasem árulja el azon országot, mely őt befogadja, és törvényeivel védelmezi, de másrésről az is igaz, hogy az emberi dolgok nem befolyásolják őt egyenesen, mert ő mindenekelőtt a lelkek legfőbb javát keresi azon reményben, hogy Isten országával együtt mindennek megjön a maga gyarapodása.

Alkalmazva ezen elveket egyházmegyémmre, azt hiszem, hogy Moldova katolikus püspöke köteles a hívek szükségletének azon nyelven megfelelni, amelyen azok beszélnek. Ennek gyakorlati következménye magában foglalja azt: beszéljen a vallás szolgálja a néphez az ő nyelvén, addig, míg a hívők akarják, hogy azon beszéljenek nekik, kötelességem tehát oly papságot nevelni, amely – a román nyelvvel együtt, melynek tanulása törvény által van elrendezve, és amely különben is az ország általános nyelvét képezi – megtanulja a hívők által beszélt összes nyelveket.

Egyházmegyei hívőnépem többsége magyar nyelvű. Moldova körülbelül 65.000 magyar eredetű katolikus lelket számlál. Belőlük legalább 40.000 nem ért mostanig más nyelven, csak magyarul. Valami 10.000-en románul beszél, körülbelül 15.000-en átmeneti állapotban vannak. Érdekes tarkaságok tapasztalhatók e tekintetben. Ott-

hon gyakran magyarul beszélnek, míg a templomban a prédikáció és ének románul megy, míg a vallástani órákat magyarul tartják. A háznál ellenben románul oktatják a népet, míg a daszkál, vagyis a kántor-tanító hú marad a magyar nyelvű hagyományos énekekhez. Mindezekből kitűnik, hogy ha azon intézet növendékei, melyet alapítani óhajtok, románul kell, hogy tudjanak, mint ahogy azt a nép egy részének igényei és az ország törvényei megkövetelik, mindazonáltal a szigorú lelkiismereti kötelesség arra készítet, hogy a jövődöbéli papsággal, úgy a világiakkal, mint a szerzetesekkel a magyar nyelvet megtanultassam, amely az egyedüli nyelv, amellyel szent szolgálatukat teljesíthetik a katolikus nép többségének kebelében.

Ennél fogva, ha a román az oktatás általános nyelve kell, hogy legyen, amint azt az ország törvényei megkövetelik, mindazáltal a magyarnak kell a fiatal katolikus levita²¹⁴ nyelvének lenni. Neki ezt a nyelvet mintegy második anyanyelvet kell tudnia. Kellemesen és könnyedén kell neki azt beszélni, úgy amint azt a vallás tisztelete megkívánja, s amelynek ezen nyelv szent igazságait nyilvánosan kell, hogy kifejezze.

Most pedig a gyakorlati térre lépek. Szándékom a jövődöbéli szerzetes papságot – amelyről itten van szó – a magyar származású nép közül össze toborzani. Ez természetes, miután a katolikus népesség, amelyből a növendékek össze fognak hozatni, majdnem tökéletesen magyar származású. Ezen intézet élére egy olyan tanárt fogok állítani, aki tökéletesen bírja úgy a román, mint a magyar nyelvet, azaz az igen tiszteletreméltó Carpathi atyát,²¹⁵ aki jelenleg Cleján plébános. Az összes gimnáziumi tanulmányok tartama alatt hetenként három óra fog a magyar nyelvnek szenteltetni és folytattatni fog a bölcsészeti és teológiai kurzusok alatt. Végül a mindennapi szünidők egyikének tartama fel lesz tartva magyar társalgásra. Ha Carpathi atya nekem hiányoznék, igyekszem őt helyettesíteni egy franciskánus szerzetessel, akit a magyarországi franciskánus provinciából kérnék, ahonnan remélem, nem késnének engem testvéri támogatásukkal segíyezni. Úgy látszik, hogy ezen pontosan és állandóan szem előtt tartott intézkedésekkel a fiatal papoknak sikerülni fog a magyar nyelvet, melyet tizenkét évi gimnáziumi és theologiai tanulmányaik alatt tanulni és beszélni fognak, könnyen és finomul beszélniük. Az intézet többi tanárai felől nem nyilatkozhatom. De ugyanazon elv erejénél fogva tanítani kellene a növendékeket, habár másodlagosan az országban lakó katolikusok által beszélt többi nyelvre is. Elejitől kezdve Carpathi atyán kívül lesz még egy német és egy olasz atyám, mint tanárok. Az intézet elhelyezésének tárgyában van egy észrevételem.

Kezdetben az volt a gondolatom, hogy Calugherá-ban,²¹⁶ Bacau mellett helyezem el ez iskolát. De figyelmeztettek, hogy ez a falu messze esik a várostól, legalábbis hat kilométernyire, amiért nagyon nehéz volna élelmezni, az orvosi segítséget igénybe venni betegség esetén, hogy a víz ott elégtelen, stb. és hogy habár ott a népesség magyar, az atyák ott mégis románul prédikálnak több mint negyven éve. Ez időközben nagyon tisztelendő Barradini atya a halaucesti plébánia (Sabaoni mellett) lelkésze ajánlkozott, hogy a saját költségén felépíti a kis kollégiumra szánt

214 Kisebbrendű papok (diakónus, aldiakónus, ministráns), akik a misén a templomi szolgálatokat végzik.

215 Kárpáti Gratian klézsei plébános.

216 Lujzi-Kalagor.

házat, ha azt plébániája mellett helyeznék el. A népesedési viszonyok ugyanazok, mint Calughera-ban, a népesség magyar eredetű, magyarul beszél a családban, de román nyelven prédikálnak neki a plébániái templomban. Halaucesti-nak vasúti állomása lévén, mindazon anyagi előnyökkel ajánlkozik, amelyekből Calughera megfosztana bennünket. Ez megfontolandó pont. Az iskolai törvények igen követelők egészségügyi szempontból, és ha az előírásokat nem teljesítjük e tekintetben pontosan, akkor a közigazgatás bezárja iskolánkat.

Ezek általános vonásai a tervnek, melyet a jövődben szerzetes atyák részére szánt intézet segélyezésére vonatkozólag magamnak vázoltam. Most pedig konzul úr engedje meg, hogy a *dascal* (kántor) *iskoláról* beszéljek, amelyről ön nekem említést tett.

II.

Jóakaró szavai legélénkebb aggodásaim egyikének felelnek meg. A daszkálók intézménye rendkívüli fontossággal bír a vallás jövőjére nézve Romániában. Jelenleg csak 27 plébániánk van, azaz 27 lelkészkedő papunk van, de 120 plébániái és fiókegyházi templomunk van, amelyek mindegyikéhez egy daszkál van beosztva. Jelenleg tehát 120 daszkálunk van, fontosabb helységek számbavétele nélkül, ahol még templomok sürgős építésére volna szükség, amelyekhez újabb daszkálok osztatnának be.

A daszkál szerepe saját helységében igen fontos. A templomban orgonázik, az éneket vezeti, s azt a hívőknek tanítja. Azon kívül a templomban nemcsak a gyermekeknek, de még a hívőknek is vallástant ad elő. Az egyházi ünnepélyeken ő mondja el fennhangon az imákat, melyeket mindenkim utána mond el. A betegeket meglátogatja, vallási kötelességükre buzdítja őket, és előhívja a papot, aki gyakran igen messze lakik. Ha a plébános akadályozva van, akkor a daszkál végzi el a temetési szertartásokat. Ugyanez történik, midőn a lelkész nem mehet valamely távol eső fiókegyházi templomba vasárnapi misét tartani, akkor is a daszkál hívja össze a templomba a hívőket, az egyházi gyülekezet felett elnököl, elmondja az imákat, vagy egyházi népnyelven írt énekeket énekeltet. Már pedig ily eset igen gyakran fordul elő, miután mindenegy falusi plébános, egyre másra, 4 vagy 5 fiókegyházi templommal bír, ahová a lelkész havonta csak egyszer, sőt, előfordul, hogy évente csak két vagy háromszor mehet. Az ily helyiségekben a daszkál hatalmas majdnem korlátlan és felülmúlja a plébánosét.

Hajdanában voltak daszkál iskolák, de igen hiányosak és szakadozók voltak. Óhajom lenne egy központit képezni, amely a jelenlegi szükségleteknek megfelelően, és a közoktatás haladásának magaslatán álló intézet volna. Ezen iskola általában véve nem fogadna be csak oly gyermekeket, akik a magyar eredetű falukból vétetnének fel, daczára annak, hogy azoknak egy bizonyos száma, mint említettem, már romanizáltatott.

Az iskola programja a rendes elemi tanító képezdében tartott tananyag felét ölelné fel. Óhajtanám, hogy a kántortanítók (daszkálok) oly képzettséggel bírnának, segélyével fenntarthatnák tevételes befolyásukat a katolikus népség közében. A gyermekek a kezdő (primaire) iskolázás bevégezése után volnának ez iskolába felvehetők.

A tanfolyam két évig tartana. Így, ha ez évben megkezdénénk, két év alatt megkapnánk az első kántor-tanítói csoportot és így tovább. A daszkál kora kinevezésénél nem nagy fontossággal bír. Előfordult, hogy 18 éves fiatal emberek igen jól beváltak. A daszkal tekintélye magaviseletének méltóságától és jellemétől függ, vallási működésétől, amelyet gyakorol és címétől, mely őt a plébános képviselőjévé teszi.

Szükséges, hogy minden daszkál a két nyelvet, azaz románul és magyarul tudjon, a végből, hogy a körülményekhez képest egy helységből a másikba lehessen őket áthelyezni. Egy eltávozási vizsgálat, amely a program összes tárgyait felölelné, lehetővé tenné nekünk, hogy okleveleket állíthatnánk ki nekik, s így az üresekben lévő helyekre volna joguk pályázni. Minden egyes esperességben egy erre a célra a püspök által kijelölt bizottság nevezné ki őket. Még meg kell jegyezni, hogy az oktatás román nyelven történnék, ahogy azt az ország törvényei előírják, de azonban minden nap egy magyar lecke is előadatnék, és hogy szintén minden nap a szünidők egyikének tartama kizárólagosan a magyar nyelven való társalgásra lenne fenntarva.

Hová kellene ezt az iskolát felállítani? Meggondolás után azt hiszem, hogy Halaucesti a legalkalmasabb hely lenne. Nagy előny volna, ha a kántor-tanítók iskoláját egy szeminárium közelében lehetne felállítani. A templomi zene, az ének és a szertartások jobban volnának elsajátíthatók. Egy magyar tanárunk is lenne, amit elég nehéz itt találni, és ez Carpathi atya lenne. Végül, anyagi szempontból Halaucesti mind a fennebb elősorolt kedvezményeket nyújtaná nekünk.

De fájdalom! Ezen terv mindaddig képzlődés marad, amíg a végrehajtásához szükséges pénzzel nem bírunk, mert két dologra volna szükség: a presbyteriumot²¹⁷ megnagyobbítani, úgyhogy ahhoz egy iskolát lehessen csatolni 10 vagy 15 növendék részére évente, és azonkívül módot találni azt minden évben ingyenesen fenntarthatni, mert a mi falusi katolikus családjaink igen szegények, és egyikük sem volna képes gyermeküknek eltartását megfizetni.

Köszönöm konzul úr azon érdeklődését, mellyel katolikus műveink iránt viselkedik. Boldog vagyok hódolatomat bemutatva önnek, üdvözölni önben az osztrák-magyar birodalom és Ó Császári és apostoli királyi ő Felségének jassy-i méltó képviselőjét.

*Jacquet Domonkos s. k.
jassy-i püspök.*

Fordította: [...] ²¹⁸

Bpest., 1897. június 12.

Magyar Országos Levéltár, K 26, 477. cs., 1899/XXXI. t., 8126/1897. M. E. ikt. sz. (Kézírást hivatalos fordítás franciából magyarra.) Közli Seres Attila: „A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére tanítható.”

217 Katolikus templomokban az oltár, a kórus és a főhajó közötti rész, ahol csak a szertartást végzők tartózkodhatnak.

218 Olvashatatlan aláírás.

**Részletek Rubinyi Mózes nyelvész
„A moldvai csángókról” című cikkéből
Budapest, 1900.**

[...] ²¹⁹ A falvakat a hegyoldalokban építették, úgy, hogy a vasútról, a melynek állomása van Forrófalva és Bogdánfalva mellett, csaknem mindet látni lehet. Csak egyet nem, azt, a melyik túl van a hegyeken, egy eldugott völgyben, és a melyiket idehaza a legjobban ismernek. Klézsét értem, a melyet annyira híressé tett szerencsétlenül járt, csángó születésű papja, Petrás Incze János, vagy a hogy a nép ismerte és emlékszik rá: pater János, a ki Rokonföldi név alatt irogatott a „Magyar Nyelvőr”-be. Ő maga gyakran eljárt hozzánk, az Akadémiával érintkezésben állott, sőt egy könyvecskét is írt a csángókról feleletül azokra a kérdésekre, a melyeket régebben Döbrentey Gábor tett közzé.

Petrás Incze János negyven esztendeig volt pap Klézsén, mígnem 1886. szept. 6-án a még életerős aggastyán rablógyilkosoknak esett áldozatául. Megöletésének körülményeit nem derítette ki az akkori román hatóság. Annyi bizonyos, hogy saját szobájában támadtak rá, a klézsei paplak ama kis hosszúkás szobájában, a melynek egyetlen ablaka az épület mellett való kamrára szolgál. Amikor Neumann, a bogdánfalvi pap megtudta az esetet, gyalog ment át székhelyéről a szerencsétlen pap lakására, a hol borzasztó látvány tárult elébe.

Véress fejjel, sárga arczczal, de egyenes fejtartással sétált a szobában a szálás termetű Petrás. Neumannt nagyon szerette Petrás és bár megismerte gyilkosait hangjukról, nevöket nem akarta neki sem megmondani. Vagy két havi szenvedés után titkát magával vitte a klézsei temető kicsiny kápolnájába, a melyben örök álmát alussza.

Fakereszt van a földbe állítva azon a helyen, a hol nyugszik, s ez van rávésve primitív alakú betűkkel.

„Tisztelendő Pater Petrás János klézsei megyének 45 esztendősi lelki pásztora itt fekszik. Kimúlt ez világból a rablók keze által életének 75. esztendejében, papságának 50. esztendejében, szeptember 6. napján. Anno 1886.” (Egy kis hiba van a feliratban, mert csak 42 évig volt Klézsében; 3-ig Pusztinában lelkészkedett.)

Vagy hat német és olasz pap próbálkozott Klézsével, e leggyengébb moldvai parokhiával, de egy sem boldogul Petrás után: oda magyar ember kellett.

Most is magyar pap végzi ott nehéz, kettős misszióját. Méltó arra, hogy megemlítsük, s arczmását megismertessük, mert e magyar eredetű és érzelmű pap az idegenben élő magyarok lelki támasza, tanácsadója, mindene.

Kárpáti Graczián javakorban lévő férfi. 1853-ban született Nagybányán. Ott és

219 Cikke első felében a szerző röviden ismerteti a csángók középkori és újkori sorsát, és az elmúlt évi csángóföldi útja alapján bemutatja a Szeret-menti falvakat, többek között Klézsét is.

Nagyváradon tanult, 1878-ban lépett be a minoritákhoz, s 1881-ben szentelték fel. Szilágysomlyói, nagybányai és aradi tanárkodása után 1889-ben egri tanulmányi felügyelő lett, aztán aradi hitoktató; 1894-ben pápai küldéssel Klézsébe ment misszionáriusnak.

Ő az egyetlen magyar pap a csángóknál. A többire sem lehet panaszunk, mert jó papok, s idegen létökre is hivei a magyar nyelvnek, a mennyire tehetik. [...] ²²⁰

Túl a Szerethen is sok a csángó. Csakhogy az utazónak lépten-nyomon ügyelni kell arra, hogy valamiképpen a székelyeket össze ne tévessze a csángókat.

Alig van csángó falu, a melyikben ne volna egy-két vagy több székely család. Ha más nem, legalább a kántor magyarföldi. A kántorok mindenütt magyarok, mert még a hol a legtöbb tért hódított is az oláh nyelv, az istentiszteletben még ott is magyarul morzsolják a Miatyánkot és az Üdvözlégyet.

Túl a Szerethen is sok a keverék lakosságú falu, de ezek közt van egy pár tiszta is, mint a milyen pl. Valeni, vagy délen Ploskucén, a melyeknek lakossága jórész éjszokról, különösen Szabófalváról telepedett ide.

Szabófalva az éjszaki csángók fő helye, Romántól, a románi kerület székvárosától éjszaknyugatra fekszik a Szereth jobb partján.

Legnagyobb csángó helység: 3400 magyar lélek lakik benne. Papjuk olasz ember, a ki most épített nekik szép kőtemplomot. De ez a 3400 lélek már csak félig magyar. [...] ²²¹

A csángók lassan-lassan teljesen elfelejtik nyelvünket. Sok idő betelhetik ugyan, de végre is csak az oláhban fönmaradó sok magyar vendég szó fogja hirdetni a moldvai csángók emlékét. Ezek a kölcsönszók lesznek a mi – most még 20.000 főnyi – csángóink fejfái.

Vasárnapi Ujság, 1900., 42. sz., 690–692.

25.

Részlet György Endrének a Rubinyi-cikkhez írt kiegészítéséből *Budapest, 1900.*

Egy pár kiegészítő adatot kell hozzátoldanom Rubinyi úr érdekes cikkéhez, melyet a t. szerkesztő úr volt szives közölni velem.

Két izben jártam be a moldvai csángó telepeket: első izben gróf Károlyi Sándor

220 A kihagyott részben Rubinyi röviden bemutatja a csángók „oláhos” viseletét és erkölcsét, zenei kultúráját.

221 Cikke kihagyott részében Rubinyi a szabófalvi csángók közt tapasztalható nyelvvesztést mutatja be. Elmondja, hogy a csángók itt „sz”-eznek. Megemlíti, hogy házigazdája, Mártonás (Martonos) Antal járt Budapesten, az ezredévi kiállításon.

társaságában a déli telepeket, másod izben magam az éjszakiakat. A déli telepek központja Bakau, az éjszakiaké Roman. Volt még egy harmadik csoport is, egészen a román–oros határon, Husi központtal, a hova a Magyarországról kiüldözött husziták telepedtek volt meg. *Jerney* még talált itt nyomokat, de én már semmit. Elseperte az idő, ép úgy, mint a csöbörcsöki magyarokat Besszarábiában, a kikről *Ráday* követségi naplója is emlékezik, s kik közül *Zöld Péter* még ötezret gyóntattott meg, és akik „nagy sirás-rivások közt” kísérték el öt mérföldnyi távolra is. A két telepen tett látogatásaimról beszámoltam egy, a Magyar Tud. Akadémiában tartott felolvasásomban, melyet még ez ideig nem tartottam helyesnek közzé tenni.

Kétségtelen, hogy az elrománosítás folyamatban van. Nem kisebb ember, mint *Obedenaire*, hivatalosan jelentette ki „*La Roumanie économique*” című művében azt a reményét, hogy „ils ne resisteront pas longtemps á la roumainisation” (sokáig nem állhatnak ellen az elrománosításnak). Hát ez úgy van. Csakhogy az eszközök egy kissé nem olyanok, mint a minőket nyugaton használnak.

Közigazgatásnál szó sincs a magyar nyelvről. A jegyzők rendszeresen nem tudnak magyarul. Pedig a népnek nagy része nem ért románul. Arról, hogy a subprefect (főszolgabíró), vagy éppen a prefect²²² tudjon magyarul, szó sincs. A prefectek természetesen rendszerint művelt emberek: a bakauai lengyel úri ember, a ki a magyarokkal meglehetősen rokonszenvez. A subprefectek nagy része a Liga²²³ által terrorizálva van, s bár a griviczai győzelmet (minta bukaresti parlamentben is tárgyalva volt) nagy részben éppen a magyar katonáknak köszönhetik; a közigazgatási eljárás egyáltalán nem enyhíti a törvényes nyomást. Köztudomású, hogy e tekintetben nagyon is sok a panasz a román hatóságok ellen, és talán sehol sem alaposabbak, mint a hol a mesterséges faji ellenszenv is gátolja a humanizmust. Mesterségesnek azért mondom, mert a román paraszt elismeri a csángók értelmi felsőbb voltát és nem tapasztaltam, hogy ellenséges érzellemmel volna irántok, ámbár a csángók bizony (s ebben a roszbán is magyaroknak mutatják magokat) nem igen fékezik gúnyolódó hajlamaikat, a minek versben és prózában gyakran adnak kifejezést. Én is ismerek egy pár ilyen primitíven gúnyoló, inkább bántó, semmint szellemes kádenciát.

Közügyileg még nehezebb a helyzet. Egyedül csak állami iskolák vannak, természetesen kizárólag román tannyelvvel. Elég magyaroztatul, hogy a legfőbb közoktatási reform *Urechia*²²⁴ úr kezén volt sokáig. A romániai protestáns iskolák megtartották ugyan felekezeti és magyar jellegüket, de ezek is – a régibb törvény ellenére – folyvást fenyegetve vannak; földrajzot és történelmet csak „előírás szerint” taníthatnak, melyben pontosan meg van hagyva, hogy a román nagyságot és jelességet mennyire kell kiemelni, s hogy a román nyelvre és történelemre nagy gondot kell fordítaniok. Ez magában még helyes, de így is csak öt-hat iskola tengődik, a melyik régibb; újat nyitni nem lehet. A róm. kath. lelkészek – aki a csángó falvak természetesen vezetői voltak – magukra hagyták iskoláikat, melyekben úgy

222 A főispánnak megfelelő közigazgatási vezető.

223 A Liga Culturală elnevezésű, Nagy-Románia létrehozásáért harcoló „kulturális” egyesületről van szó.

224 *Alexandrescu Urechia*ról van szó, aki 1881 és 1888 közt vezette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot.

sem taníthattak volna, hisz e lelkészek legnagyobb része nem tud magyarul. Így az iskola nyelve kizárólag román s a hol a katekhizmust külön tanítja a pap, azt is legtöbb esetben románul kell tanítania, azért, mert hiszen magyarul ő sem tud, sőt, legtöbbször – hogy a hatóságok tetszését megnyerje – a románosításnak ő a legbuzgóbb eszköze, ámbár sokszor románul sem tud. Egész rakás példa van rá, hogy büntetik azon gyermek szülőit, a ki magyarul szólt valamit akár a katekhizmus órája alatt, akár külön.

Hát ilyen erőszakos romanizálás folyik a csángók között. Most tessék összehasonlítani ezt a magyar állapottal! Nálunk a közigazgatás minden alsóbb közege beszéli a nép nyelvét, a bírót és a jegyzőt maga a nép választja; a felsőbb fokon is rendszeresen tekintettel vannak az illető vidék nemzetiségi nyelvének ismeretére. Elég hiba, ha néhol nem úgy történik: de a törvény úgy rendeli. Iskoláikat maguk rendezik be, tanyelvét szintén maguk állapítják meg, a magyar nyelv kötelező tanítása is nehezen megy, s az államhatóság csak ellenőrző közeget ismer. Új iskolákat is állíthatnak s ebben a tekintetben ép azt a jogot élvezik, mint a régebben keletkezett iskolák.²²⁵

Talán egész világon az egyedüli hely, a hol egy szegény, elnyomott, s mindenki által jónak tartott nép meg van fosztva mesterségesen a vallás vigaszaitól is: a szegény csángó nép. Volt idő, mikor az egész csángó területen egy pap sem volt, a ki tudott volna híveivel beszélni. Micsoda lelki öröm volt aztán, mikor *Petrás* [Incze] János, az öreg „*Jánosz páter*” magyarul prédikált. Volt búcsú, a mikor hét-nyolcezer ember gyónt meg nála, akár csak Zöld Péternél, különösen asszonyok, a kik nem tudtak románul semmit. Az öreg lelkes magyar halála kimondhatatlan csapás volt a csángó úgyre. [...] ²²⁶

Szegény jó *Ferenczy*, ²²⁷ a magyarság lelkes apostola volt misszionáriusi tevékenysége egész idején Mikloséuben²²⁸ (Miklósfalvának hívták régen, ma már lakói közt magyarul alig tud valaki). Elaggult korában halálával majdnem egyszerre jött a rendelet, hogy magyar sírfelirat a kereszten tilos! Ő is ott nyugszik, a magyarság buzgó apostola, román felirat alatt. Bizony megfordulna sírjában, ha tudna róla, mi történik feje fölött.

Időnként voltak egyes lelkes magyarbarátok – hiszen Moldva, mint egyházmegye, illetőleg mint missziói terület – Magyarországhoz tartozott, s a kapisztránusok gondozása alatt állott, a kiktől átment a franciskánusokra, később a minoritákra, – a kik próbálták fenntartani az ősi hittet az ősi nyelvet is. Megható a rimánkodás, a mint ezek a szegény emberek folyamodtak magyar papokért nem egyszer az esztergomi érsekhez. az a folyamodvány, melyet Batthyány érsekhez²²⁹ intéztek volt, igazán szívre ható dokumentum. Persze nem lett sikere annak sem. Batthyány korában Mária Terézia és később II. József politikája lehetetlenné tette a szegény csángók kérelmének teljesítését.

225 A román nyelv használatának lehetőségére lásd *Bíró*, 2002. 75–103.

226 A kihagyott részben ellenpéldaként a bukovinai székelyek helyzetéből villant fel egy képet.

227 *Ferenczy* Bálint misszionáriusról („hitküldérről”) van szó.

228 *Miclăușeni*.

229 *Gr. Batthyány József esztergomi érsekről* (1776–1799) van szó.

A papok legnagyobb része olasz minorita barát, főleg Ancona környékéről.

Kétségtől van több közöttük, aki kitűnő ember is, pap is. Az öreg *Liverotti* például Szabófalván annyira megtanulta nyelvünket, hogy magyarul prédikál is, s a „Politikai Ujdonságok” és a „Magyar Állam” szorgalmas olvasója. Van még egy pár rajta kívül is az olaszok közt: de a németek is – például Pietra mellett Borsován²³⁰ egy érdemes jezsuita – szintén a Krisztusi szeretet és örök igazság nevében törődnek a néppel és megtanúlják nyelvünket. De ezek kivételek. A legtöbb semmit sem törődik híveivel. Nem is tud érintkezni velök, csak románul – már amennyire ő is tud románul. S Benkő²³¹ óta a három híres püspökség: Bákó, Milkov és Szeret napról-napra mindinkább román lesz, s a hol hajdan a magyar bibliát fordították jámbor barátok, ma már sem nép, sem pap nem tud Tatroson magyarul!

A magyar papok moldvai működése a hitéletre is áldásos. Igaz, hogy a Szeret túlsó partján vannak magyarul már nem tudó római katolikusok, sőt, Halastón (Halaucesti)²³² is, de ezek száma csekély, és apad napról-napra. Áttérnek előbb-utóbb a görög-keleti egyházba. A hit és a nyelv egy a Keleten: a római katolikus és Ungur egy fogalom Moldvában. Ez a régi igazság az, a mit a Congregatio de Propaganda elfeled Rómában, de a mit nagyon jól tudnak Bukarestben, a hol mindig – mint a legutolsó hónapok története is igazolja – egész vihar kél, valahányszor egy-egy magyar szerzetes beteszi a lábát Moldvába. Tudják jól, hogy a célul kitűzött elv: a csángók romanizálása mindig nehezebb lesz ezáltal, mert a szegény nép talál egy-egy támaszt végtelen elhagyatottságában, a mikor nemcsak a földi, de az égi vigasztalást is elzárta előle a feneketlen chauvinizmus²³³ vad áradata.

Az utolsó időkben²³⁴ ép úgy, mint Bukarestet, Jászvárost is kivette a szentszék a misszió keretéből. Rendes püspökséget szervezett itt is. A szervezés kedves volt a román kormány előtt is, mert ily módon az idegen papok (természetesen első sorban a magyarokra gondoltak) feleslegessé fognak válni, s azért érthető rokonszenvvel nézett a Jászvárosban megnyílt seminarium felé. Ennek a seminariumnak – mely még Camilli idejében szervezetett – fényképét mutatom be a magyar olvasóközönségnek.²³⁵ Középen ül *Camilli* püspök, mellette nagy szakállával *Habeni*, a jezsuita rektor. A többiek mind idegen – lengyel és cseh – tanárok. Mind a két pap teljesen ismerős volt Magyarországon. Nem egyszer fordultak meg nálunk, minden alkalommal segílyt kérve a moldvai seminarium részére. Meglehető, viszonyainkhoz képest nagy összeget gyűjtöttek össze erre a célra, minden adakozó szeme előtt lebegett keleti testvéreink ügye, a kik a lelki vigasztól is el voltak zárva, mert hiszen a Szent László és Szent István egyletek kalendáriumai és szentképei is ép úgy elzárattak előttük, mint a Jerney idején a magyar gazda kincses házai. Még a szentképektől is félt Románia, ha azok magyarok!

Vigasztalás azonban kevés lesz a szemináriumban is. Csak két növendéke van magyar. Az egyik *Péter Pál*, a ki most – elvégezvén tanulmányait – Rómában fejezi

230 Valószínűleg a Pietra Neamț és Roman közt fekvő Bărgăuani/Bargovánra gondolt a szerző.

231 Benkő József történészről (1740–1814) van szó.

232 Hălăucești magyar neve: Halas(falva).

233 sovinizmus.

234 A jászvásári püspökséget 1884-ben hozták létre.

235 A fényképet a Vasárnapi Ujságnak ebben a számában nem találtuk.

be neveltetését s a ki azóta több ízben megfordult Magyarországon is; igen értelmes, jó tehetségű fiatal ember, a kiből talán lehetne remélni Petrás örökösét, a ki szintén csángó fiú volt. A másik mellette *Istoczán*, a kinek nagyanyja sírva panaszkodott előttem, hogy egész familiája mindig Istók volt, miért csináltak az unokájából Istoczánt? Hát csak azért, mert így jobban hangzik és kedvezőbb hangulatot fog majd kelteni Bukarestben. Van még két csángó eredetű fiú: *Paulecz*, és *Lukács*, de ezek már alig tudtak bekerülni Magyarul.

Világos, hogy ott, a hol az egész egyházmegye magyar eredetű, a túlnyomó nagy rész magyarul beszél, s egy tekintélyes rész nem is tud más nyelvet, mint a magyart, kissé kevés lesz a két fiatal magyar pap. De hát – úgy látszik – ezt is elégnek, talán soknak is tartják Bukarestben. A szeminárium rendeltetése nem lehet más, mint oly papokat nevelni, a kik a hitélet fejlesztésére képesek. Hogy lehet azt várni oly papoktól, a kik nem értik a nép nyelvét.

Félek tőle, hogy a modern kor gúnyjára Románia minden eszközt, minden módot meg fog ragadni jövőre is, hogy ezt a hallatlan eljárást tovább folytassa s lehetőleg megakadályozza a szegény csángókat abban, a mibe nem tudom, hogy igyekezett volna meggátolni a legzsarnokibb hatalom is nem az őslakosokat – pedig a csángók azok, – hanem a legjobban leigázott népeket is, t. i., hogy saját papjaikkal érintkezzenek. Ugyan mit szólnának hozzá, ha mi a román szemináriumainkban a növendékpapoknak túlnyomó nagy része nem tudna románul, s nem is belőlük, de mindenféle más nemzetiségből töltenék az meg csak azért, hogy románul nem tudó papokra legyenek utalva a román hitközségek! És mit szólnának hozzá, ha a mi román honfitársaink volnának abban a szerencsétlen helyzetben, mint ezek a csángók, kik sem a világi, sem az egyházi életben nem fordulhatnak senkihez, mert mindenki legalább is idegen, legtöbb esetben ellenség: kezdve a legalsóbb fokon és emelkedve fokozatosan a legfelsőbbig!

Szemünk előtt, – a mostani nemzedék szeme előtt – pusztul el a régi nagy Magyarország egy alkotó része! Ezelőtt is pusztult, de nem ilyen nagy mértékben, mert délkeleti szomszédaink a régi időkben nem voltak ilyen vad chauvinisták. Ezelőtt is pusztult, de mi nem tehattünk róla, mert magunkkal is tehetetlenek voltunk. Csak az az egy bizonyos, hogy a magyar közvélemény régen sem gondolt velők, most sem, mindamelllett, hogy most a pusztulás gyorsabb folyamatú és a magyar közvéleménynek sulya sokkal nagyobb.

De nekem mindig borzong a hátam, ha moldvai emlékeimre gondolok. Nem a román hatóságok ideges ellenőrzésére, mert az természetes, hanem a hanyatlás jeleire, s annak a jobb sorsa méltó népnek hosszas küzdelmeire; ha emlékeimben megjelennek a szegényes fatemplomok, sírdombokkal körített czintermeikkel, hol a keresztben minden szó magyar, körülöttünk már minden oláh; ha megjelenik emlékeimben egy ilyen ősi csángó faluban, Mircestiben a nagy román költő, Alexandri háza, kertje és sírja, a ki nagy pán-latin költeményeihez ebben a szerény csángó faluban ősmagyar környezetben szívta eszméit; ha megjelennek hulladozó falevelek közt a talpai templom, vagy a tatrosi kolostor bomladozó falai, a szegény elhagyott barátok lelkei, a kik ha visszatérnek oda, hol a magyar irodalom első zsengeit alkották, pusztta idegenbe térnek vissza: a régi magyar élet emlékei ott, a hol ma a dákoromanizmus üli orgiáit, Jászvároson, Husiban és köröskörül a szép Moldvát

ban, a Szeret, Moldva és Prúth termékeny völgyeiben; ha eszembe jut a csöböröcsöki magyarság sorsa Beszarábiában, a melyet nem tudott elpusztítani évszázadokig a mongol, török, tatár, de ellepett a leki vigasz és vezetés nélkül hagyatás modern politikája; ha látom ezt az irtózatot, egyenetlen küzdelmet, melyet egy elhagyatott nép öntudatlan, vezetők nélkül folytat félévezred óta őseink édes anyanyelvéért: – kérdeve kérdelem magamtól: lesz-e irgalom, melegség, vagy legalább rokonszenv részükre a nagy, szabad és erős magyar hazában?

Vasárnapi Ujság, 1900., 43. sz., 706–708. (A moldvai csángókról. Levél a Vasárnapi Ujság szerkesztőjéhez)

26.

Részletek Hegedűs Lóránd közgazdász, publicista „A székelyek kivándorlása Romániába” című tanulmányából Budapest, 1902.

[...] ²³⁶ Sósmezőn, a magyar határfaluban, mely után elhagyjuk a Székelyföldet, a magyar iskolázás s a románság még úgy keveregnek, hogy – igazi esettel példázom – egy tekintélyes paraszti háznál magyar olvasókönyvet találtam, csak hogy az Janku Avrámot ²³⁷ dicsőítő papírosba volt takargatva. Vagy hiszen másik példám lehetne maga a vezetőm, székely nevű idevaló, eloláhosodott honpolgárunk, a ki most megint kezd magyarul szólni, de övén nagy betűkkel viseli, hogy „Traiska Románia” ²³⁸ (Éljen Románia). Az felelte nekem, hogy »ez meleg ellen igen jó«. A hegyeken túl elérjük Szaláncz (Slanic) pazar fürdőhelyet, a hol csak úgy látjuk a székely cseléd-behozatot, mint akár Sinaiában vagy Bukarestben. Ez ismert jelenségünk bár ismétlődik, de kik a nemzetiségi kérdésekben, oly sebtiben szeretnek »nagy elveket« formálni, azoknak szeretném föladni megfejtésre azt a két esetemet, a hol kivándorolt két százunk itt, Romániában, látta szükségét, hogy megtanuljon – magyarul.

A völgyeket s dombhátaikat sűrű falvakban lakja a magyarság Adzsudig, Foksanyig, Románvásárig érve a Szerethet: míg északnak Kotnár környékén,

236 A tanulmány első részében a székelyek Romániába történő, legutóbbi kivándorlásáról ír. A tanulmány második fejezetében foglalkozik a moldvai csángókkal. Az elején Bandinus, Zöld Péter, Gegő Elek, Jerney és Veszély–Imets–Kovács alapján összefoglalja a csángók sorsát, majd saját tapasztalatait közli.

237 Helyesen: Avram Iancu. (Az erdélyi román felkelők egyik vezére 1848/49-ben.).

238 Helyesen: Traiască România!.

odább a Pruthnál Husszon vagy lent Tekucsban népünk immár elporlott, lesorvadott. Nem kell már Besszarábiába, Csöbörcsökre mennünk, hol Zöld Péter nagy falualja magyarságot talált,²³⁹ Kotnáron sem kell Jerneyvel temetőt járnunk, sőt Husszon sincs kit meglátogassunk: a jassyi kerületben egész »ungur« falvakban egy magyar szó sem hallik már. Mennyivel szerényebbek lettünk! Ha visszanezünk, nagyban s egészben, azt mondhatjuk, hogy vonuljunk vissza a Szereth folyóig, mert ezt a történeti processus[t] ugyan szerencsésen – befejeztük. Ki ma hátra néz innét azokra, miket fönt elsoroltam, bizony-bizony megmerevedik.

Slanic fürdő körül a csángók vagy húsz falut (tatrosi és gorzafalvi parochiák) mondanak magokénak s magán Slanic-falun Szent-Anna napján (melyet már ó naptár szerint tartanak) ott láttam összegyűlni, román katrinczában, a legszebb faját a magyar leányoknak. Eltudják mondani, hogy apáik apái jöttek ide ki s leg-regebben jött az orgona Kézdi-Vásárhelyről; egy-egy román legény ugyan a gyönyörű leányok kedvéért »magyarrá (katholikussá) lesz s magyarul esküszik«, de a gyermekek a román iskolában elfelejtik magyarságukat s a közönyös beolvadást tökéletesen symbolisálta két marhát hajtó emberem, kik hosszú hajjal, román ingben czifrázták a román szót s csak kérdésemre vallottak magyarul. Ezen mód kanyarodhatunk Szőlőhegyig s Gorzafalváig, hol 450 magyart számlálunk, a lakoságnak ma fele román, 1868-ban pedig csak negyede volt. Erősen bizonygatják ők, hogy nem felejtik el magyarságukat, de már nehezen beszélnek s Bodnár Katika már nem tudja megmagyarázni, hogy miért »szebb« az, ha ő az iskolában így írja katekizmusára nevét: Ecaterina Butnarea. Anyakönyvek szerint a csángók egy része a XVI. században jött ide, más felök a Napoleon elleni hadkészülettől menekült s még találtam egy öreg asszonyt, kinek apja akkor jött be a »nagy háborútól«. A legújabb jövevények – hatra tehetem számukat – most költöztek ide a vámháború²⁴⁰ miatt s egy-egy ház, majorság ma is itt ragasztja őket.

Vasúti csomópontjok Trgul-Ocna, s ha 400 lenne a csángók száma, mint hozzávetik, úgy mélyen belészívódtak a románságba, mert külsőben, belsőben felejtik a magyart.* A régi telepedések (mert Oknát, Hajust,²⁴¹ Szász-kútot és Onestet százados szökevény-telepnek tartják) fölött itt jobban meglátszanak székely csizmadiáink, kiket adómentességgel csalogattak be s most nyögve nyögik a románok verse nyét. A városra bejövő székely munkások is szálingóznak, beteljesítve így az egész scaláját annak a különös réteges magyar-halmozódásnak, a melyet Bandini vicariustól²⁴² kezdve hosszmeteszben néztünk végig s melyet, betetőzéséül a történelmi evolúciónak, most íme, ebben a körzetben élve bemutatok.

Odább Adzsud, melynek Ploes toceni²⁴³ vegyes-magyar falu fekszik szemben,

239 Lásd *Pater Zöld*, 2003. 59–62. A téma feldolgozását lásd *Benda*, 1985. 895–915.

240 Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Román Királyság közt 1886 és 1899 dúlt a vámháború.

* Jellemző, hogy Jerney szerint »Okna 70 kath. Lakosai székely eredetű magyarok, – de oláh lakosai közül is tudnak sokan magyarul, régentén számos magyarok valának itt.« – Lásd Jerney.

241 Talán Husztról (Huși) van szó.

242 Marcus Bandinus (eredeti nevén Marco Bandulović bosnyák obszerváns szerzetes, marcianopoliszi címzetes érsek, Durostorum, Tomis és Moldva pápai adminisztrátoráról van szó, aki 1648-ban részletes jelentésben számolt be X. Ince pápának és a Propaganda Fide vezetőinek a moldvai katolikus népesség helyzetéről. Jelentése Codex Bandinusként ismert.

243 Ploszkucényről van szó.

egy-egy intelligensebb magyartfelejtő székelyt s piacán kaszinózó csángókat rejteget. Lent, Foksányon keresztül, hol Jerney a 200 katolikus között »nagyobbrészt jövevény magyarokat, mesterséget és kereskedést űzőket« talált, már földrajzilag is és sociologiailag is az a rendes székely kivándorlás árad, melynek duzzadó pontjait Galacson és Brailán főntebb megismertük.* Azért is most Jassynak megtérve, kerüljünk onnét fölébe csángóinknak.

Moldova régi s újból iparkodó festői fővárosában már csak egy-egy visszavonult gyógyszerész, péket vagy Bukovinából átszivárgott csángókat²⁴⁴ tud megszámlálni a magyar consul.

Történelmi mutatónkat, melyet Jászvásártól mostanig forgattunk, itt hát bezárhatjuk s utolsó lapjára belétehetjük azt a rovást, mely a magyarságnak a román talajba való belészűrődését s kivándorlásainknak lefelé terelődését jelzi. Jassynak már nem a magyarság beolvasztása a társadalmi kérdése (mert hisz az eltűnt), hanem vesződik e helyett a kaftános zsidók kiszorításával s az elnyelt bevándorlás helyett itt a kényszerű kivándorlás. Mi pedig Román- és Bákó-csángó kerületére szorultunk.

Románról sokszor szóltunk: ma csak egy magyar névre találunk csinos utcáin, sőt a románok a magyar falvakról is olyformán gondolkodnak, mint a jámbor pestiek a »megmagyarosodott« budakeszi svábokról, Bákó is azonmód eltűntette azt a magyarságot, melyet azok a mi etelközi kutatóink itt oly buzgólkodással kerestek-ástak. Ám annál meghatóbb s csodálatra méltó e két kerület magyar falvainak képe, melyekre többi utazóink után nekem is rá kell tennem az újabb színeket.

A szerethi kerületben – Románvásár körül – hat nagyanyaközséget s számos fiókjait mutatja ki a »katolikus« statisztika. Csakhogy Halaucsesten (Jerney Halasnak keresztelné) a régi magyarság helyén csak egy minorita seminarium van, melyben a csángó gyermekeket románul képezik ki papnak. Tamásfalván hogy köröszül mentem (mely parochiánál Kovács 1868-ban még azt jegyezte föl, hogy: »hívek nyelve oláh s csak egyes családoknál magyar«),** már senki sem tudott magyarul s csak annyit vallanak, hogy Stefan cel Mare (1457–1504.) vajda alatt jöttek ők magyarok ide, azoknak ivadékai ők, tudják, hogy apáik mind magyarok voltak, miért is mint »ungeri catolica«-k tartják – az olasz papot. Egy-egy magyar családnév maradt még rájuk, de az is veszendőben s magok sem tudják talán, hogy házaiknak építési módja és szépséges karcsú, szőke fiatalságuk hogy' elűtnek a szomszéd román községek házatól és népétől. Miklósfalván, mely Miclosestinek hívatik, ma ugyanígy vagyunk s nem különben az elapadt apró filiákon. Az átmeneti állapotra igaz példát mutatott nekünk Gerelyesd (Gherest) s odébb Pildest. Gerelyesden, hol harmincz évvel ezelőtt 786 katolikust számítottak, manap félig román a lakosság s félig magyar csak. Pildesten ellenben javarészt magyar szót hallani még s tiszta ejtéssel adják vissza a magyar köszöntést, meg józan feleleteiket – de mi-lyen csodálkozások között.

* Lásd I. fejezet.

244 A bukovinai magyar népcsoportot helyesen bukovinai székelyeknek hívjuk, csupán a XIX. század 80-as éveiben „csángósította” el őket a budapesti sajtó.

** Kovács: id. útleírása. 48.

Azért említettem különösen ezt a tiszta kiejtést, mert a kik a nyelvészetet művelik, talán ebben is meglátják valamelyes jelét annak a sok-sok rétegű, egymásra hajlott letelepedésnek, melyet ebben a fejezetben folyvást figyeltünk, s mely nélkül a székely kivándorlás kérdéséhez nincsen perspectivánk. Talán itt is épen egy réteg határán, egy új átszűrődés választóján vagyunk, mert a szomszédban, Szabófalva ősi községe (hivatalos nevén Saboana) oly régi, selypítő csángónyelvet beszél, mintha csak a halotti beszéd nyelvét hallanánk. Szabófalva, mely Újfalú telepet²⁴⁵ bocsátott ki magából, erős tiszta magyar község, hol meg egy »czigány« sem lakik. Igy hívják csángóink magok közt a románt. Mintha a magyar Dunántúlon volnánk, zsiros-erős magyar faluban, jómódú gazdák gondos, büszke udvartája, füstje, pajtái között. Nyolczszáz házat számlálnak mindenestől környékükkel s mintegy 5000 lelket, mind magyarok, de tudnak románul is, csak az asszonynépség közt van több román-tudatlan. A ritka nagy kőtemplomban (22.000 frankot fizettek rá), mely drága orgonájával együtt semmi magyar föliratot nem tart, olaszpap járja, ki csak nehezen törí a magyart: két magyar paraszti «deák» orgonázott ott nekünk, míg egy-egy magyar énekes könyvet találtam. De a *Szózat s Himnusz* »itt nem szokás«, nem is ismerte egy is, sőt a bent lévő díszszékeken idegenül fordított »M. R.« betűk jelzik Rab (Rob) Márton gazda s családja helyét.

Iskola sincsen csak román-állami. A gyerekek aztán körülülnek egy-egy újonnan bevándorolt székelyt – mint ők mondják: »székelkét« – s attól tanulnak magyarul. Pedig az ő nyelvüket, régies zamatát, drága furcsaságait mi is tanulhatnók abból a gyjtésből, amint azt Rubinyi Mózes tavaly összeszedte.* Erős magyar vérű »czángóczkánk« méltán panaszkodik, hogy »Pest-Budáról köveszet néznek idetúlra magik«, s mikor ő fönt járt egyszer »Nagy-Magyarországon« a tüzesvel (vasúttal), ezért a bűnéért a prefecturától egész a bukaresti minisztériumig idézték őtet. Egy darab magyarság van itten, jómódú erőben, százados kitartásban s csak most az időkkel s a mi új feledékenységünkkel száll ősi nyelvökre, régi telepökre lassan a románizálás. A házakon már a vörös-sárga-kék szín, nyelvökben a sok idegen szó, boruk mellett a kávé s ételökben nincsen paprika – mindez a lassú olvadás jele; de érdeklődésök és ottragasztó forró vendégszeretetök kitart magyarságuk mellett.

Amikor ebből a vendégmarasztalásból, ebből a patinával zománczos, 700 eszten-dős telepből »ellépénénk«, odább az úton, Roman körül, éppen 150 répát kapáló bereczkei²⁴⁶ székelyt láttunk, akik közül évenként több itt is ragad. Szabófalva és a románi cukorgyár – ez a székely kivándorlás problémájának eleje és vége.

Bákó körül a nagy-beszterczei kerületet ülik meg a csángók. Épen vasárnap volt s azért az utakon mindenütt özönlött a díszruhás, kláris-gyöngyös, pompás szőke-fürtű nemzet. Száz számra jöttek a szekerek, hozva Kalugyerpataka, Bogdánfalva, Nagypatak népét: messziről megismerszenek pirosan hímezett ingujjaikkal, s a fekete kalap karakteristikus piros szalagjáról. Milyen megdöbönt örömmel köszön-tek vissza magyarul!

A két legerősebb község a szőlőkertes Forrófalva (ezt már a szabófalviak is

245 A több Újfalú közül Traianról van szó.

* Lásd a *Magyar Nyelvőr* 1901. folyamát Rubinyi Mózes: *Adalékok a moldvai csángók nyelvújításához*. 6. közlemény.

246 Helyesen: berecki.

»Faraoni«-nak mondták, mint a hivatalos névtár) s Klézse, (Gleje²⁴⁷), magyar papjoknak, Kárpáti Gráczsiánnak, erős eklézsiája a szomszéd Somoskával. Itt már 20–25 férfi is találkozik, ki csak magyar szót ért, pedig az iskolában bot is jár ki ezért. A korcsmában összeültek az emberek, s míg többször elakadtak a magyar szóban, nagyon kérdezték, hogy Magyarországon több ember vagyon-e, mint itt, mert ők úgy tartják, hogy itt többen vannak. Ők magok 350 gazdát vagy 2000 lelket számolnak a faluban. Akit éppen csak lehet, besorozzák a katonaságba s »Nagy-Magyarországba« ha elmennek, csak a határszéleken szabad, tovább »nincs engedve«. Régi magyar könyveik is vannak – állítják. Mikor előhozza az értelmes »diák«, ²⁴⁸ kitetszik, hogy egy 1847-diki theológiai dolgozatot s gróf Teleky fölött 1807-ben tartott búcsúztató beszédet őrizének oly nagy buzgalommal. Nem egyszer gondolnak ők át a hegyeken hozzánk, de nemzeti színeinket nem ismerik, s a diák sem tudta megmondani nekem, hogy ki neve van a »magyar nagy királynak«-nak.

A régi, tágas fatemplomban, melyet nagy boltozat véd, mind begyültünk; külön megismerszenek üveggyöngyeikkel, karikára fonott hajviseletökkel a szőke szép leányok s megint más hajékkal az asszonyok. Megtértelték a pallót a somoskai s forrófalvi legények, elnyújtott magyar énekeikkel buzgón fohászkodván. Századok óta tart ez így, figyelni is éber ügyelettel a román jegyző, aki gyanúpörrel jár folyton a sarkukba, de nem figyelni, nem hallja zsolozsmáikat az a »Nagy-Magyarország«, mely olyan nagy tud lenni – a feledésben.

Még egy csángócsoportot fogok bemutatni, Balla Lajosnak, a másik derék magyar papnak egyházait, mert több magyar pap nincs is itt; vele megint a határra érünk. A dormánfalvi (dormanesci) parochia 115 magyar családot, fiókjai: Bogátfalva²⁴⁹ harminc családot. Dofteana hatvanat, Kománfalva, Berzonea²⁵⁰ és Moinest egyen-egyen ugyanannyit, Csüvés pedig 250 családot tart. (Gegő pater Pusztina filiálisaiban, melyekhez a most nevezetteket számítja, körülbelül 5000 lelket talált.* Ezek a községek már mind vegyesek, nemcsak magyar-román értelemben, de úgy is, hogy a székelység mindegyre új telepésekkel ereszti föl a beolvadók sorait; ez új beszállingózásokat korszakonként ki lehet mutatni, kivált, hogy ötven év óta pontos anyakönyvök van. A kis megható fatemplom is félszáz esztendő és eléggé jellemző arra nézvést, hogy ez a csángóság hogyan képzei vissza elhagyott hazájának emlékeit, félig emlékezve, jellemző arra oltárképöknek így tagolt írása: KERESZTEL-ŐSZ-JÁNOS.

Benézünk a csángó házakba: mind egyszobásak s még néhány régi faszegekkel zszindelyes. Elmondják: apjuk, nagyapjuk vándorolt ide, de már többen vannak, kik nem látták Magyarországot. Magyar könyvet azért néha vesznek, de nagyobb örömmel forgatják az »Uzul« gazdasági szövetkezet szabályait, melylyel igen megvannak elégedve, de ebben már minden románul folyik. Éppen, mert a határhoz közeledünk, föl kell jegyeznünk, hogy a dormanesei telkes gazda fizet évekként adóban nyolcz frankot, ezen kívül az uraságnak fáért tizenhat frankot, amiért ra-

247 Klézse román neve: Cleja.

248 A „paraszt-kántorok” neve a csángók között.

249 Bogátáról van szó.

250 Ilyen nevű település nem létezik, valószínűleg Berzoncról van szó.

* Gegő Elek: id. m. 96. 1.

kodhat, amennyit akar, a legeltetésért minimális pénz jár. Papjának a »bért« akkor fizeti, ha három királyokkor házát megszenteli.

Ennek a határszéli képnek kiegészítője az a másik, mely a szomszéd Kománfalván (Komanyest) tárul elénk. Az új gyimes-oknai vasút nemcsak a románság szövetkezeteit és tanítóit hozza el mind gyorsabban és hatékonyabban az állandóbb gőzközközelkedéssel a csángók közé, hanem bekapcsolja azt az ipari lánczot, mely Galacznak vagy Bukarestnek tart: Ez a láncz pedig az új székely kivándorlásnak is vezetője. Komanyesten a nagy »Silva« fűrésztelep dolgozik, testvérgyára s táplálója annak a »Románia« fűrésznek, melynek deszkáit és székely népségét Galaczon* láttuk. A »Silva« fűrészben 400 munkás dolgoz föl naponként 25 vagon fát, 100 székely van köztük napi 2 frank, 2 frank 50 centimes keresettel. Azonmód találunk kevesebb magyart az új kis lignit-tárnában is, de már inkább azok az olaszok és horvátok vágják az izamos, szűk bányát, akiket a vasútépítésnél feledtek itten. A helyzet pedig az, hogy gyárigazgató is, munkások is azon panaszkodnak, hogy lassan adják ki a magyar útleveleket, mert hiszen akkor többen jöhetnének ki. De a helyzethez tartozik az is, hogy abban a korcsmában, ahová magyarok járnak, ott díszlik nagy színnyomatban nagy dicsőséggel két magyargyalázó kép, mindkettő a bukaresti Liga²⁵¹ ajándoka. Egyiken: egy rüpök magyar üti a lánczbavert erdélyi románt, a másikon pedig agyonlőtték már a magyar »urat« s Románia románja föl-szabadítja erdélyi társát. Ezt a képet nézik ott s a többi korcsmákban ami kivándorolt székelyeink és megtelepedett csángóink.

Jellemzőbb, keményebb benyomással már csakugyan nem hagyhatnók el Romániát. Míg a paraszti nép mindenütt kémet meg postasikkasztót keresett bennem, elértük a gyimesi határt. A Tatros szilaj rohanása és gördülő fenyőtönkjei mellől még egyszer visszanezhetünk.[...] ²⁵²

Hegedűs Lóránt: A székelyek kivándorlása Romániába. Budapesti Szemle, 1902. 111. kötet, 41–47.

* Lásd I. fejezetet.

251 A Liga Culturală elnevezésű, Nagy-Románia létrehozásáért harcoló „kulturális” egyesületről van szó.

252 A tanulmány – egy történelmi visszatekintés keretében – a regáti szórványmagyarok és a csángók asszimilációjának jelenlegi okaival foglalkozik. A legnagyobb problémának – a jászvásári osztrák(–magyar) konzuloknak a magyar lelkészekkel szembeni nemtörődöm (sőt, sokszor ellenséges) magatartása mellett – ő is a magyar papok, magyar egyházszervezet hiányát tartja. (Moldvában csak két magyar pap szolgál, Balla Lajos Dormánfalván és Kárpáti Graczián Klézsén.) A tanulmány legvégén Hegedűs a csángók lélekszámának – különböző időszakokból való számadatait közli.

**Részletek Barabás Endre tanár
„Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú
magyar polgárok” című helyzetjelentéséből
1908.**

[...]²⁵³

D) Egy tiszta magyarnyelvű község iskolája Romániában.

Alkalmam volt egy tiszta magyarnyelvű, romániai község iskoláját meglátogatni. A község lakosságának 97.81%-a róm. kath. és magyarajkú, 2%-a görög keleti (községi tisztviselő és cigány), 0.19%-a zsidó vallású. A tanköteleseknek 32.8%-a volt beírva az iskolába, leány tanköteleseknek csak 5.5%-a. A tanítószemélyzet három tagból állott: egy férfi és két nő tanítóból.

Az igazgató-tanítóval megismerkedve, kérésemre elvezetett az iskolájába. Az iskola igen csinos, négy tantermű épület, melyben ezen kívül ott volt az igazgató-tanító csinos három szobás lakása is. A vegyes nemű növendékek három terembe tanultak, s a 4–5 románajkú gyermeket leszámítva kizárólag mind magyar anyanyelvű gyermek, jellemző csángó öltözetben. A gyermekek amikor közénk léptünk, karban köszöntenek román nyelven. Szemlét tartunk a tanteremben: a felsőbb osztályosok kifogástalan román nyelven felelnek meg a feltett kérdésekre, míg az első osztályosok jórésze folytonosan rászorul, a tanítónéni helyreigazításaira.

A tantermek falai tele vannak aggatva igen kitűnő kivitelű színes történelmi képekkel. Ott láthatók a királyi pár, a trónörökös pár, Stefan cel Mare, Mihai vitéz, mikor Báthory András levágott fejét szemléli stb; ott van még két csoport kép, melyeken Traján és Decebalon elkezdve I. Károly királyig minden román (?) uralkodó arcképe látható. A képek csinosan be vannak rámaztatva és üveggel ellátva. Románia, tulajdonképpen Dákorománia igen szép nagy falitérképe, melyen nyugat felől a határt a Tisza képezi, anélkül, hogy a térképen az Ungaria szót fellehetne fedezni. Az egész földabroszon ábrázolt terület egyformán van felosztva megyékre, de a Magyarország területén felsorolt helység neveket magyar ember fel nem ismerheti (az általunk is ismert nevek még zárójelben sincsenek megemlítve). A földrészek térképei mind francia szövegűek és Franciaországban is készültek. Az elég megfelelő ülőpadokon kívül az osztályok tanszer szekrényekkel is el vannak látva; az igazgató osztályában pedig ott van még a falusi hitelszövetkezet vasszekrénye is.

253 Kihagytuk a tanulmány előszavát és az I. (Romániáról általában), II. (Románia nemzetiségei) fejezeteket, valamint a III. (Románia nemzetiségi politikája) fejezet A–C alfejezeteit.

Az igazgatóval iskolai kérdésekről beszélgetve, ő maga hozza elő, hogy ez a falu is magyar. Erre megkérdezem:

– Tud ön magyarul?

(Slavici János Romániában szökött „martir”, akit ott Sturdza Demeter volt miniszterelnök hírlapírójának neveznek közönségesen, 1903-ban, mikor néhány ki-szökött „martir” társa megunta már a romániai dicsőséget, de büntetésük is elévült volt – közöttük volt Brote Jenő is – s így „haza” akartak jönni, egy feltűnést keltő cikket írt volt az aradi „Tribuna Poporului”-ba a „magyar–román” barátságról. Ebben a cikkben a barátság legelemibb feltétele gyanánt kötötte ki, hogy „aki magyar nyelvű és oláh nemzetiségi vidéken hivatalnokoskodik, tanulja meg az oláh nyelvet”. Szóval érvényesüljön az oláh nyelv Magyarországon is, mint Romániában. Ha őszinte lett volna Slavici, ugyanezt az elvet ajánlhatta volna a saját gazdájának, az akkori román miniszterelnöknek is.)

– Nem én, uram!

– Hány éve tanítója e községnek?

– Tizenkettő.

– ?...

– A gyermekek mikor az iskolába feljönnek, tudnak-e már románul?

– Nem azok, uram, mint ez a deszka – megkopogtatja az ajtófélfáját –, de megtanulnak már az *első* osztályban! (Egyik magyar falu papja azt mondott, hogy emberbaráti szempontból is jó, ha tudnak a csángó legények olá hul, mert míg nem tudtak, az ő falujában alig jött haza épkezláb legény, annyit kínozták az oláhszó megtanulásáért).

– Az derék dolog, hogy *egy év* alatt el tudják sajátíttatni a román nyelvet, ezekkel a kis vad-magyarokkal.

– Nohát egy esztendő alatt csak kevés tanul jól meg románul, de addig járnak a többiek az *első* osztályba, amíg azok is megtanulnak.

– Meddig tart ez az idő, átlag?

– A harmadik évet már kevés tölti az *első* osztályban közülük.

– A hitoktatás, hogyan történik?

– Az olvasókönyv alapján mi is tanítunk bibliai történeteket és erkölcsi meséket, de a többi részt a helybeli katolikus pap végzi.

– Milyen nyelven?

– Román nyelven.

– Hát ő beszélhet-e növendékeivel, legalább úgy közbe vetve, magyarul?

– Ez nincs megengedve, különben is a hittan órákon legtöbbször magam is jelen vagyok.

– Katolikus szokás szerint köszöntik-e a papot, és magyarul-e, mint az idősebb csángók?

– Még a papnak is úgy kell köszönniük, amint egy román szokott: Bună ziua!

– A pap a hitoktatásért kap-e valami fizetést az államtól?

– Nem, mert ha ő nem tanítana, akkor én tanítanék s az állam engem sem díjazna külön.

A gyermekek óráközi szünetre kigyűlnek a tágas udvarra, játszadoxni. Az egyik tanítónő forgolódik közöttük – és a zajos magyar gyermekesereg ajkáról nem hang-

zik el egy szó sem, mi elárulná, hogy ezek mindnyájan magyar anyanyelvű gyermekek!

Nyilvános iskolában mindenütt ugyanez az iskolai élet, ugyan ilyenek a tanítók, legyenek azok az iskolák akár bulgár, akár török, akár szerb, görög, orosz, vagy magyar néprajzi területén Romániának. A román hivatalos tanterv kéréseketlenül és kizárólag román nyelven érvényesítetik olyan tanítók útján, akik az illető növendékek anyanyelvét nem is ismerik (poroszországi rendszer, mely azon alapszik, hogy: az anya sem érti kisgyermek beszédét és megfordítva, de 2-3 esztendő alatt még is megtanul a gyermek beszélni az anya nyelvén; ezt az eredményt a tanítótól 5 év alatt szintén megkövetelik).

A Bukarestben tartott országos román tanügyi kongresszuson több olyan tanítóval ösmerkedtem meg, akik dicsekedve hozakodtak elő azzal, hogy a magyar községekben tanítószkodtak, de közülök csak egy tudott felmutatni két szónyi magyar nyelvi ismeretet (vizet, malájt) s ezek közül is egyik nem bizonyulna magyarnak Crețulescu, Sălișteea (Bacău megye) község derék tanítója, mikor otthonában meglátogattam, egy 80 éves *magyarral* kedveskedett nekem. Nagyon megörvendettem a „testvérnek”, aki azonban már egy szót sem tudott magyarul. Azt mesélte az öreg, hogy az ő nagyatyja vagy ötvened magával jött e községbe Magyarországból, de mivel nem voltak „jól megkeresztelve”, a falu pópája újból megkeresztelte mind az ötven magyart és csak így telepedhettek le ebben a faluban... Jellemző különben az, hogy a magyarnyelvűek között szolgáló román tanítók egyike sem panaszkodott a csángóság ellen. Jó hazafiaknak tartják őket, akik közül 1877-ben sokan elestek a román szabadságért és soknak díszíti mellét az 1877-iki háborúban való részvételt megörökítő érem. Az iskolákban, községházakban, templomokban kifüggesztett emléktáblákon gyakran láthatni magyaros neveket. (Romániában a vallás- és közoktatási miniszter minden község számára egy díszes emléktáblát küldött három példányban – az iskola, községháza és a templom részére –, melyen azok nevei vannak megörökítve, akik az 1877-iki háborúban az *illető* községből elestek. Félig cser és félig babérlevél koszorú román nemzetiszínű csokorral átkötve, felül a koszorú két végén a román zászlótartó sas lebeg. A nyomtatott szövegnek fordítása: „x. y. z. *vitézek* emlékezetére, akik ... községből (megye) meghaltak a hazáért az 1877–78 évi függetlenségi harcban. A haza elismerése örökjék emlékezetük fölött”). Egyik-másik azonban szerette volna, ha az öreg csángók is tudnának már románul, mert így sok bajt okoznak nekik, mikor a falusi hitelszövetkezet dolgában kell értekezniök velük – tolmács útján. A katolikus papok ellen csak annyi panaszuk van, hogy egyesek *megpróbálkoznak*, hogy *híveik nyelvét megtanulják*, ez pedig hátráltatja az ők „nehéz” missiójukat. Pedig, hogy *jól* dolgoznak ezek a derék tanítók, igazolja az is, hogy már nagyon ritka az olyan csángó, aki ír és olvas még valami keveset magyarul is.

Ezeket a lelkes embereket, a román tanítókat lelkemből megszerettem, mert páratlan odaadással és tudással végzik igazán „nehéz” feladatukat, sőt akkor sem szűnt meg irántuk érzett vonzódásom, amikor eszembe jutott az, hogy öntudatlanul bár, de eszközei annak a törekvésnek, amely magyar fajomat nemcsak a Szereth völgyéből akarja kipusztítani, hanem a Kárpátok völgykoszorúiból is. Amikor dicsértem lelkes, hazafias munkásságukat, egyik közülük azzal viszonzta elismerésemet, hogy a magyarok még is csak „nagyobb” hazafiak mint ők, sőt talán

egy kissé túlságba is mennek ... szóval sovínisták vagyunk ... Azt természetesen nagyon kételkedve fogadták, hogy Magyarországon nem csak román papok, de tanítók is vannak, akik egy szót sem beszélnek az államnyelvén, sőt még az ilyenek számára is, a *magyar állam* biztosítja a nyugdíjat, ha pedig az egyház nem tudna elég fizetést adni, a magyar állam azt is kipótolja.

Nevetve mondták: tréfál az Úr!...

Colescunak igaza lehet, mikor azt mondja, hogy Romániában nemzetiségi kérdés nem is lehet...²⁵⁴ de azt engedje meg, hogy nem egészen mentek még sem a nemzetiségi veszedelemtől. Minden nemzetiségi vidéket bizonyára nem luksusból raktak meg, kizárólag állami nyilvános iskolákkal, mikor a román vidékeken is nagyon elkelnének. Az iskolák után jönnek az óvodák és román gör. keleti egyházak...

1905. szept. 17-én 51.817 sz. alatt kelt miniszteri rendelet 21 gyermekket (óvodát) szervez, s ebből 4 a Bukarest környéki szerbeknek, 7 a csángó magyaroknak (Luisi-Calugăra, Geoseni, Valea-Seaca, Grozest, Prăjesti, Cleja és Faraoni községeknek) jutott, 10 pedig a Tulcea megyei törököknek... Constanta megyében pedig 1906-ban 17 gör. keleti román egyházat alapított az állam, ilyen községekben: Analdachioi, Horoslav, Murfatlar, Alacap, Hasancea, Coceamac, Biulbiul-ban stb. bizonyára nem született románoknak...

E) Románia kivételes bánásmódja a romániai magyar fajjal szemben

És itt ki kell térnem Romániának egy különös eljárására, melyből kitűnik, hogy a *magyar nyelvű román állampolgárokat*, a többi nemzetiségekkel szemben, *kíméletlenebb elbánásban* részesíti.

Costacea János Konstanta megye kir. tanfelügyelőjének az 1905–6-ik tanévről szóló általános jelentésében olyan adatokat találunk, melyek azt bizonyítják, hogy a román kormány az általános törvények keretében talál módozatokat arra nézve is, hogy egyes nemzetiségek *kivételes* jogokban részesülhessenek.

(A román vallás és közoktatásügyi miniszternek 1906. október 9-én kelt rendelet alapján közétetett a *Buletinul Oficial* hivatalos lap 261. és 262. számaiban.) Ezen jelentésből megtudjuk ugyanis azt, hogy az állami iskolák mellett a kormány alkalmaz a török lakosság *szerény* érdekeit figyelemben részesítve u.n. hoge-kat, török tanítókat, akik a török nyelvet és hittant tanítják, továbbá a karamurat-i állami (nyilvános) iskola mellett alkalmaz egy német tanítót is, aki a német nyelvű gyermekeknek a német nyelvet és német (?) hittant tanítja.

Eddig – mondja a tanfelügyelő – 5 török tanító van alkalmazásban, de még legalább 24-re szükség a megyében.

Ez a kivételes elbánás annyival inkább feltűnő és jogot ad annak feltevésére,

254 L. Colescuról, a Nemzeti Statisztikai Hivatal vezetőjéről van szó, aki az 1905-ös népszámlálási kötetben meglehetősen sajátosan indokolja meg, hogy miért hiányzik az anyanyelvi és nemzetiségi adatsor: „Nemzetiségről itt nem lehet szó! A fogalmat sem lehet szigorú tudományossággal alkalmazni! Származása vonatkozásában sem lehet kutatni, mert a nem románok legnagyobb része olyan körülmények között és olyan állapotban van, hogy a legnagyobb jóindulat és szándék mellett se felelhetne a kutató kérdéseire. Ehhez hasonlóan az anyanyelv kutatása sem kecsegtetne sikerrel.” Idézi: *Csoma – Domokos*, 1988. 140.

hogy a magyar fajjal a román kormány kíméletlenebbül bánik el, mint a többi nemzetiségekkel szemben, mivel a román adatok szerint Constanța megyében a mohamedánok száma csak 35,274, míg Bacău megyében a róm. katolikus száma még ennél is valamivel több: 35.489, s a míg a mohamedánok részére e megyében 29 török tanító alkalmazását látja jónak a román kormány, addig sem Bacău, sem Roman megyék magyar nyelvű katolikusai számára egyetlen egyet sem alkalmaz, *de meg sem tűr*. A magyar fajjal szembeni kedvezőtlen elbánást még szembeötlőbbé teszi az, hogy a karamurati (764 lelket számláló németnyelvű románság számára) állami iskola mellett külön német nyelvet és hittant (*német hittant* említ Costacea tanfelügyelő) tanító német-tanítót is alkalmaz, míg a Bacău megyei Kléza (2315), Valea Seaca – Száraz-patak (2482), Luzi-Calugera (2178). Forrófalva – Faraoni (1618), Nagypatak – Valea Mare (1595), Gorzafalva – Grozesti (1637), Roman megyében pedig Szabófalva – Sabaoani (3023), Halas – Hălăucești (1983), Gyéres – Gheraesti (1670) stb. magyar római kath. községekben egy magyarnyelvű gyermek sem tanulhat meg anyanyelvén írni-olvasni, egyetlen magyarnyelvű róm. kat. Sem hallgathatja anyanyelvén az isteni tiszteletet.

Lehetséges, hogy a török lakosságnak adott *igazán szerény* kedvezmény összefüggésben van azzal, hogy a török császár elismerte Macedóniában a román lakosságot nemzetiségnek; míg a német lakosságnak adott kedvezmény valamely más politikai előnyök ellenértéke; de bárhogyan is legyen, feltűnő a román kormány agresszív magatartása a magyarnyelvű román polgársággal szemben, mikor a *románnyelvű magyar* polgárság ügye, a magyar nemzeti érdekek ellenére is, annyira szívéen fekszik.

Ezeket a *tényeket* jó lesz számon tartani *nekünk is*.[...]²⁵⁵

L) A család és helységnevek Romániában

Romániában senki sem ütközik meg azon, hogy az *államnak minden szerve* a román *nemzeti egységet* szolgálja, a saját eszközeivel. Ezen különben sehol sem ütköznek meg, más államokban sem, csak Magyarországon botránkoznak meg és emlegetik a zsarnokságot ami oláhnyelvű polgártársaink, ha a magyar államot és nemzetet megillető tiszteletet a haza minden polgárától – kívánjuk.

Romániában például a román királyi anyakönyvvezetés sem emelkedik ki a román nemzeti eszmekörből s nem válik nemzeti szempontból *színtelen közintézménye*. A család és keresztnevek beírásánál a románnyelv helyesírási szabályaival párhuzamban nem tűrik meg valamely idegen nyelv helyesírását. Eredetileg lehet valakinek bármilyen szerkezetű a neve, a román hivatalos okmányokba úgy kerül be, amint azt a román ember kiejti. Egy esetben jelen voltam alkalmilag egy csán-gó újszülött anyakönyvezésénél, mikor a bemondott „Antal” családi nevét „Anton”-nak írta be az anyakönyvvezető községi-jegyző. Hogy ezzel az eljárással milyen névváltozások jönnek létre, álljon itt egy néhány családnév átalakítás, az illető községek megnevezésével:

255 Kihagytuk az F–K fejezeteket, melyben a szerző a romániai felekezeti magániskolai oktatásról, a tankönyvek engedélyeztetéséről, a nemzeti eszméről ír a román iskolákban és a tanítók nevelésének kérdését valamint a hivatalos románosítás folyamatát taglalja.

Szabó-t beírják Săbău-nak (Valea Seaca), Tankó-t Tancău-nak (Buhociu), Buzogány-t Buzdurgan-nak, Balán-t Bălan-nak, Benkő-t Bencia-nak (Cleja), Vajdá-t Vaidac-nak (Cleja), Baká-t Boacă-nak (Stanic), Szóké-t Sosce-nek, Kolcsag-ot Colceag-nak (Paucești), Munkás-t Măncas-nak (Miclăușeni), Bede-t Bedea-nak (Tămașeni), Bartók-ot Pärtoc-nak (Răchiteni), Boronka-t Boroncea-nak, Nemes-t Nemeșu-nak (Stanița), Martonos-t Martinas-nak (Mircești), Mihelyes-t Mihaeși-nek (Răchiteni), Balázs-t Bălaș-nak (Tămasi), Veres-t Veriș-nek (Bogdanești), Piroskát Piroscunak (Răcăciuni), Gyurká-t Diurca-nak (Fărăoani), Kecskés-t Cheșchis-nek (Berzunț), Barkóci-t Barcacian-nak (Valea Rea), Malmost Molmeșu-nak (Căiuți), Tuzsont Tujon-nak (Căiuți), Szászt Sascu-nak (Bogdana), Párost Parus-nak (Bogdana), László-t Laslău-nak (Onești), Kanalast Canelos-nak (Onești), Farkast Forcaș-nak (Gărleni), Pistát Pișteana-nak (Grozești), Pázsit Poji-nak (Grozești), Kopasz Copoț-nak (Grozești), Benedeket Benchea-nak (Grozești) Balogot Pălog-nak (Grozești), Bodnárt Butnarea-nak (Grozești), Csatlóst Ciotloș-nak (Brusturoasa), Kádárt Cădar-nak (Bacău) stb.

Aki pedig egyszer az anyakönyvben a román hangzású névvel belekerült, az többé magáról le nem vetkőzheti; hiába hivatkozik becsületben él *ősapáira*, akik nevének emlékét eltörölni tiltja az unokák kegyelete. Haj! Az állam, a román nemzet érdeke előbbre való mindennél, még a családi kegyeltnél is!

Ha a községi helyneveket vizsgáljuk Romániában, azt találjuk, hogy ezek formájánál is nem a történelmi hagyományok a fontosak, a döntők, hanem a román nemzet egységének, egyöntetiségének jelenlegi érdeke. Ami a nyilvánosság előtt szerepelhet Románia területéről, annak a román jelleget magán kell hordoznia akár akarja, akár nem. Még az egyházak belső kormányzásban sem tűri meg az állam, hogy a helynevek ne a hivatalosan megállapított formában szerepeljenek, azon helyes indoklással, hogy Romániában, sem egyeseknek, sem csoportoknak, még ha egyházak is azok, nem lehet meg a joguk arra, hogy saját érdekeiket a román nemzeti egység és egyöntetiség érdekei fölé helyezték. Így küszöböltettek ki a moldovai, régi történelmi magyar helységnevek a helységnevtárból és pótolhattak romános hangzásuakkal. Amely őshelynevek megcsonkítva vagy megbővítve a magyaros jelleget levetkőzték és romános hangzásúvá váltak, azokkal szemben a történelmi hagyománynak is igyekeztek eleget tenni, ha pedig ez nem sikerült, akkor egyszerűen teljesen új helynevekkel pótolhattak, melyek között a román történelmi vonatkozásúak a leggyakoribbak. Íme néhány példa: Jászvásár=Jași, Besenyő=Beznoasa, Babosfalva=Băbușeni, Jánosfalva=Janoșen, Acélfalva=Oțelești, Bácsfalva=Băcești, Burjánfalva=Burianești, Farkasfalva=Fărcășen, Tamásfalva=Tămașen, Bákó=Bacău, Benefalva=Benești, Urhely=Uricești, Bogdánfalva=Bogdănești, Bogdán=Bogdana, Szaláncz=Solonțu, Gorzafalva=Grozești, Pusztina=Pustiana, Tatrosvásár=Târgu Totrușu, Aknavásár=Târgu Ocna, Dormánfalva=Dărmanești, Tászló=Taslău, Berzencze=Berzunțu, Nádas=Nădișa, Diószeg=Giusen, Barátos=Brătești, Csáklya-kő (a legmagasabb csúcs Moldovában) Ceacleu, Lápos=Lăpusu, Borzafalva=Borzesti, Berkes=Borcesul, Székelyfalva=Secueni, Klézsa=Cleja, Forrófalva=Fărăoani, Rekecsény=Răcăciuni, Rekettyő=Răcătău, Száraz patak=Valea Seaca, Ágas=Agăș, Kománfalva=Comanești, Recsetény=Rechiteni, Szabófalva=Săbăoani, Miklósfalva=Miclăușeni, Deményfalva=Damienesti stb.

Természetesen Romániában a posta is román nemzeti, a szó valódi értelmében. Ha valaki a hivatalos helység nevet találná – még zárójelben is – *magyarázni*, például *Răcătău (Rekettyó)*, már azonnal kézbesíthetlen a postai küldemény. Akinek dolga van a román földdel s méginkább az, aki rajta él, *köteles* tiszteletben tartani a román nemzeti eszmét, különben nem boldogulhat.[...] ²⁵⁶

Középjaitai Barna Endre: Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok. Nyomatott az „Ellenzék” könyvnyomdájában. Kolozsvár, 1908. 51–57., 71–73.

28.

Barabás Endre tanár beszámolója a Roman megyei csángó-magyarokról Románia, 1911. január.

Szabófalva, mai hivatalos nevén Sabaoani, Románmegeye, Moldovai Alsó-Szeret járásában a legnagyobb község. Az 1900. évi román hivatalos népszámlálás szerint 3090 lakosa van. Ezek közül római katolikus csángó 3023, görög-keleti 64 (román közülük: a tanítók, a jegyző és családjuk, együtt tíz lélek, a többi cigány), a zsidó 6, van még ezeken kívül a községben két magyar alattvaló, bevándorolt csiki székely és egy olasz, a papjuk, a ki már meghalt. Ennek helyébe jött Pater *Gratian*. A járás 31 községe közül csak ötben nincs katolikus csángó-lakosság. Kilenc község erős csángó többségű, hivatalos nevük szerint ezek: *Adgiudeni* 1047 római katolikus csángóval, *Botesti* 1138, *Gheraesti* 1670, *Halaucesti* 1983, *Mircesti* 1237, *Pildesti* 1000, *Rachiteni* 977, *Sabaoani* 3023 és *Tamaseni* 1093 római katolikus csángó lakossal. Jelentékenyebb számban vannak még csángók: *Dulcesti*-ben 198, *Mogoesti*-ben 318, *Valeni*-ben 154, *Román*-ban 720 római katolikus között már nagyon kevés a magyar, de az itt található 576 *osztrák és magyar alattvaló* már túlnyomórészen kivándorolt székely.

Románmegeye másik két járásának huszonkilenc községéből még csángó többségűek: *Poiana-Jurasca* 520, *Bara* 977, *Doljesti* 1851, *Scheia* 1146 római katolikus csángóval. Jelentékeny kisebbséget alkotnak: *Miclouseni*-ben 1420, *Sagna*-ban 697, *Boghicea*-ban 453, *Damienesti*-ben 306, *Balusesti*-ben 424, *Helestieni*-ben 200 lélekkel.

Peter *Gratian* a parókia ablakához int és a hívő lélek büszkeségével mutat a dombon épült hatalmas három hajós római katolikus templomra, mely a hívők év-

²⁵⁶ A következő fejezetekben (IV–X.) Barabás Endre a műveltségi állapotról, a Liga Culturală tevékenységéről, az 1906. évi bukaresti nemzeti kiállitásról és egyéb 1906-os eseményekről számol be.

tizedekig tartó áldozatkészségéből épült. Nincs párja a templomnak – mondja a Pater – a moldvai községekben.

A harangok templomba hívó szava e pillanatban hallatszott. Menjünk tehát az Isten házába, hadd olvadjon össze keserű-örömtől telt lelkem csángó testvéreim imájával...

A Páter a míg a sekrestyében öltözködik, széttekintek a nagy számban gyülekező csángó testvérek között. Megszólítok egyet-kettőt közülök s a pap-gazdasszonnyal folytatott rövid beszélgetés alatt szerzett nyelvbéli tapasztalatok felhasználásával egészen jól megértem Árpád apánk itt felejtett késő unokáinak *magyar* beszédét.

A férfiak magas tetejű posztó kalapot viselnek, mely nagyon hasonlít az udvarhelyszéki székelyekéhez. A legényeké gyöngysorokkal és rézláncocskákkal van díszítve, míg a házas emberekén egyszerű meggyvörös zsinórzat dísz. E zsinórzat sorairól és színéről ismerik meg egymást a különböző falusi csángók. A térdig érő patyolatfehér ing dusan ki van varrva kék, vörös színben. Az ingnek visszahajló galléra van, főleg ebben különbözik a románok ingjétől. Az inget derékban az oláhos gyüszi szorítja le, némelyeknél gyüszi helyett kék vagy vörös öv a derékszorító. Az ingre jön a szintén dusan kivarrt, szörgallérral és szegélyzettel ellátott bunda. Csaknem azonos a gyimesi csángókéval. A nadrág fehér darócposztóból való, mely a bokában sok ráncot vett. Lábukon rövidszárú csizma, a szegényebbnél bocskor.

Az asszonyok fején főköttő, s ezt borítja a finom, szélén kihimzett fejkendő. A lányok fejét hatalmas, aránytalannak tűnő gyöngyös párta díszíti, melyről hátul különféle színű szalag lóg le, végükön pénzalaku csüngőkkel. A már eljegyzett lányok pártájáról egy pár gyöngysor a legények kalapjára vándorol át, s a legények kalapját eddig díszített rézláncocskák a lányok nyakára kerülnek, a nyakat díszítő sokágú gyöngysorok közé. Ingük a vállon, karon, háton több sorban, kék, vagy vörös színben himzett csikokkal van díszítve. A derekat vöröses öv szorítja karcúra, s erre jön a művésziesen kihimzett öv, a „börnyec”. Szoknya helyett teljesen körülfogó katrincát (fáta) viselnek, nyáron finomabb és himzett szövetből, télen vastagabb háziszóttos szörkelméből. E katrinca elül csaknem összeér, s ezt borítja a finom, rendesen selyemből készült vöröses kötény, a *tulpán* (tulipántos kötény). Ruházatuk feltűnően testhez simuló. Télen még himzett, szörmés bőrmellénykét is viselnek. Nyáron cipőt, télen csizmát hordanak.

Megszólalt az orgona, a csángók már mind behúzódtak a templomba, lépünk be tehát mi is.

Gyönyörű látvány ez a néprajzi kiállítás, mely a karzatokat és ülőszékeket eltölti, s a melyből térdelő csoportok is jutnak a szanadterek kövezetére. Az orgona elő részén aranyos írás: *Készítette Kolonics István Kézdivásárhelyen*. Nincs is több magyar betű az egész templomban... Az orgonánál egy csángó bácsi ül. Körülötte fiatal legények és gyermekek fujják a szent éneket. Megdöbbenő idegenszerű kiejtés és hang, mintha nem is magyarul énekelnék?...

Megjelenik az uj, de még nem eléggé díszes oltárnál a Páter. Térdre borul mindenki. Fölzug az *Üdvözlégy*. De Uram Isten, mit hallok? *Ezek se nem magyarul, se nem csángóul, hanem oláhul mondják az Üdvözlégyet – papostól együtt!...*

Mereven, nedves szemmel tekintek az én Páteremre, a ki a *Miatyánkot is oláhul kezdette el*, s a jámbor csángó-tömeg, mintha egészen természetes volna a dolog, oláhul folytatja és fejezi be.

Mi *otthon* barbárok, elnyomók vagyunk – azt mondják rólunk, pedig kis falum²⁵⁷ kicsiny görög-keleti kápolnájában is oláhul folyik az utolsó szóig az istentisztelet, mindamellett, hogy nincs egy lélek a görög-keletiek között, a ki oláhul egy szót is tudna! *Itt pedig magyar hívek előtt, a magyar pap – oláhul fohászkodik Hozzád!*

Aztán a szószékről hallatszik a pap szava. *A Bibliából olvassa akadozva a szent igéket: Péter csodálatos halfogásáról – szintén oláhul és belekezd a szent beszédbe – oláhul.*

Szédülve állok föl és tántorgok a szabad ég alá... A friss levegőn magamhoz térek s egyre azon csodálkozom, hogy a templom nem omlott össze a hihetetlenül természetellenes istentisztelet alatt.

Fölzug az orgona hangjától kísért hálaadó zsolozsma. A nép kezd kifelé tódulni a templomból... Megszolítok egy értelmesnek látszó csángót:

– *Hát kendtek nem tudnak magyarul – a templomban?*

– *Tudni tudnánk insztálom, csak így itt szokász.*

A Páter is kijött a templomból, könyektől csillogó szemmel jön gyors léptekben felém, karon fog és szótlanul magával cipel...

A szabófalvi római katolikus magyarok templomából kijöve, a szegény páter karonfogva vezetett el hívei közül. Szeme könybe lábbadt, az enyim meg lázban égett s egyre ezt hajtogattam:

– Nem tehettem másképpen, szigoruan csak a kötelességemet teljesítettem.

Egy tisztos csángó lépett be a szobába. A páter eléje ment s a csángó mély alázatossággal nyult a páter keze után. Valami keresztelés dolgában jött. Alig váltanak egy pár szót, jött egy másik csángó is. Ez is ugyanazzal a reverenciával közeledik a paphoz. Egyszerre csak egész észrevétlenül *románra* fordul a beszélgetés.

Figyelmessé leszek, de a fülem nem csal.

Eltávoznak a csángók.

– Hát ez ismét mi volt, szent atyám?

– Nem volna szabad beszélnem, de mégis elmondok egyet-mást, de aztán isten legyen irgalmas velem szemben!

– Alig néhány hónapja, hogy e községben vagyok, Klézsából jöttem át, s azóta az egyházi és világi hatóság részéről oly sok kellemetlenségnek vagyok kitéve, hogy – ha két hivem van jelen – akkor csakis románul beszélek velük. Paptársaim se nem magyarok, se nem románok, hanem olasz, lengyel, belga, német származásu emberek s ezek mindenike érdemeket akar szerezni a másik kémlelésével és följelentésével. Állandó kémek vannak az egyes községekben, a kik megfigyelik, hogy a templomban *hogyan és mit beszélek*: kik járnak hozzám s mit csinálnak nálam. És

257 Barabás Endre Közéapjában született 1870-ben. A faluban 1910-ben 169 ortodox vallású személy élt, közülük csak egy volt román anyanyelvű.

ezelekről jelentés megy a hatóságokhoz, a mely igazolásra szolit föl. Sokszor kellett már igazolni magamat.

– Azzal gyanusitanak, mint ennek a szegény csángó népnek egyetlen magyar papját, hogy *otthonról* pénzzel segitenek s ezzel a magyar propagandát csinálók. Pedig hát, otthon sem rólam, sem hiveimről még csak nem is tudnak. Igen könnyű tisztáznom magamat, de az állandó gyanusítás és meghurcolás testem, lelkem nyugalmat tönkre tette.

– Észrevehette, hogy még bibliából is *románul* olvastam, pedig az *latin szövegű* volt. A latin szöveget közvetlenül fordítottam románra s az észre is vehető akadozó fölolvadásomon. Csak nem használhatok román bibliát a katolikus templomban?

– Néhány év óta föltűnően sok kellemetlenségem van a magyar egyházi szolgálat miatt. *Klézsában* voltam pap, az áldott emlékü *Petrás Vince*²⁵⁸ örökében. E községben tartotta gyűlését egy alkalommal az állami tanítók ugynevezett kulturális köre. (Minden kilenc község tanítósa egy *Cercul Culturalo-t*²⁵⁹ alkot. Hónaponként más-más községben tartja gyűléseit, melyeken a környék intelligenciája, községi és állami tisztviselőikara jelen van.) Én, mint a falu lelkésze megvendégeltem a gyűlés tagjait, a kik az istentiszteleten is megjelentek. Magyarul folyt le az istentisztelet, mint azelőtt mindig. Vendégeim akkor e miatt még megjegyzést sem tettek előttem.

– Körülbelül egy hónap múlva szigorú vizsgálatnak vetettek alá, a püspök²⁶⁰ és a főispán, hogy nem veszek-e részt valamiféle magyar propagandában s nincs-e titkos összeköttetésem Magyarországgal. Ezuttal is kiderült ártatlanságom, mégis püspököm szigorúan meghagyta, hogy *többé nem merészeljek magyarul prédikálni a templomban s ne kompromittáljam a katolikus vallást a magyar nyelvvel*. Ezzel kapcsolatban arra is utasítást kaptam hogy *a szent gyónásnál ne használjam többé a magyar nyelvet*.

Megpróbáltam a püspököt fölvilágosítani a helyzetről s az én lehetetlen körülményeimről, de erre is csak annyit értem el, hogy *kivételes* engedelmet nyertem arra, hogy *a haldokló ágyánál elfogadhassam a szent gyónást magyar nyelven is, ha a haldokló okvetlenül kívánja...*

Szabófalván a lakosság jórésze, különösen az asszonyok, már évtizedek óta nem gyónhattak, mert papjuk nem tudott magyarul. Most a pap tud magyarul, de a szegény asszonyok még sem gyónhatnak meg.

– Szóval, vettem közbe, itt az elfelejtett magyarságot régi vallása fosztja meg az ősei nyelvétől, majd pedig a vallását veszi el – az új nyelve.

Eszembe jutott *Veszely* följegyzése,²⁶¹ a ki *Imecs* és *Kovács* paptársai társaságában 1868-ban meglátogatta a moldai csángókat. Az eseményről a páter is tudott. 1868-ban, április 12-én a mostani *Károly* román király, akkor még csak fejedelem, a nagy *Bratianu János*²⁶² miniszter kíséretében Forrófalván átutazott. A szegény csángók diszkapuval várták a fejedelmet. Papjuk, a derék olasz *Corrodini*, a ki hivei nyelvét is megtanulta, a diszkapu előtt diszbeszéddel fogadta az érkező fejede-

258 Petrás Incze Jánosról van szó.

259 Helyesen: cercul culturală – kulturális kör.

260 Nicolae Iosif Camilli.

261 Lásd Veszely Károly esperes történelmi szempontú jelentése. In: *Idők Tanúja*, 1868. 222. sz.

262 Ion C. Brătianu liberális politikusról van szó, aki többször is volt miniszterelnök.

delmet. Beszédében megemlítette a hü nép szegénységét is és egy szerény iskola fölállítása iránt fejezte ki óhaját.

Bratianu miniszter félbeszakította a beszédet és erősen megleckéztette a derék olasz papot, a ki úgy látszik, nagy hive volt a *magyarizálásnak*... A pap mentegőtőzni próbált s a törvénybe iktatott vallás- és tanítás-szabadságot emlegette, mire a fejedelmi vendégek nagy dühösen ott hagyták a tisztelgőket. Pár nap mulva nagy tömeg katonaság szállat meg a falut. Felkutattak mindent, de semmi *gyanusra* nem akadtak.

Ugy látszik, a román kormány még ma is fél a magyar propagandától s azért kényszeríti a jassziji²⁶³ püspököt, hogy magyar hiveivel ilyen keresztény-ellenes módon bánjon el.

A szegény páter megpróbálta védelmezni püspökét, a kinek jóhiszeműségét a köteles fiui alázat és engedelmesség miatt sem szavad kétségbe vonnia.

Az egyszerű papi ebéd elköltése után egyszerre csak a szobában termett egy diszesen felöltözött, szép, fiatal csángó pár – a *vatávu* és *vatávica* – (a falusi legények és leányok vezérei) és engedelmet kértek a délutáni templomozás utáni táncos összejövetelre, még pedig magyar–románnal vegyes csángó nyelven.

Az erőszakos román kultuszpolitika légköréből kibontakozva magam is a vigadó csángók közé vetültem.

Budapesti Hírlap, 1911. január 8. (7. sz.), 31–31. és január 18. (15. sz.) 6–7. (Barna Endre: Etelközi levelek.)

29.

Részlet Veress Endre történész „A moldvai csángómagyarok” című röpiratából *Budapest, 1921.*

[...] ²⁶⁴ Nem terjeszkedhetünk ki rövid előadásunkban a moldvai magyarság népessége hullámszásának részletesebb követésére s így még csak azt jegyezzük meg, hogy a manapság a jassyi római katolikus püspökség joghatósága alá tartozó moldvai négy egyházmegyében az 1902-iki hivatalos kimutatás szerint hatvannégyezer-hatszázegy lélekszám élt kétszázkilencvenhat egyházközségben s ezek közt olyanokat is találunk, melyeknek háromezeröttszáz lakosa van, mint Szabófalvának, azonkívül kétezernél több négy falunak, ezernél több pedig tizenhatnak stb.

263 Iași-i, jászvásári.

264 A szerző röpiratának első felében a moldvai csángók XIX. század előtti történelmét ismerteti, valamint a különböző korszakokból fennmaradt lélekszámukat adja közre.

E magyar eredetű és lakosságú községek közigazgatási neve román, de maguk közt őket a csángók mindig ősi magyar nevükön emlegetik, miként Moldova fővárosát, Iași-t is mai napig Jászvásárnak nevezik.

Az egyházi statisztikát megerősítik és igazolják a román hivatalos adatok is. Így az 1889. december végén megejtett népszámlálás szerint Moldovában nyolcvanháromezer-nyolcszáznyolcvannyolc római katolikus élt az ország résznek abban a tizenkét megyéjében, melyekben csángómagyarok őstelepesekként laknak. Miután a városokban nem-magyar katolikusok is vannak, csupán a falusi lakosokat vesszük figyelembe, kiknek számából levonva a szintén katolikus olaszokét, kitűnik, hogy a moldovai falvakban hetvenegyezer-kétszázhatvannégy katolikus magyar lakott; de ezt a számot javítanunk kell a városokban élő csángómagyarok számával, ami szintén kitesz néhány ezeret. Ennél a számnál a jassyi katolikus püspökség 1902-iki schematizmusa adatainak végösszege valami tízezerrel kisebb. Ámde ennek két oka van. Az egyik, hogy a schematizmus csupán az egyházközségek lakosságát veszi figyelembe, nem valamennyi moldovai faluét, melyekben elszórtan magyarok is élnek. A másik pedig, hogy a csángók közül időközben sokan eloláhosodtak s így görög-keleti vallásra térve, elvesztek a magyarságra vagy legalább is a statisztika katolikus rovatára nézve. Hozzávéve e számhoz a közben eltelt húsz esztendő természetes szaporulatát, a moldovai csángómagyarok számát nyugodtan tehetjük százezer főnyire, ámbár e szám naponta apad a faji szempontból kedvezőtlen etnográfiai és politikai viszonyok következtében.

Ezt a beolvadási folyamatot, illetve a moldvai csángómagyarok területi megoszlását érzékelteti csatolt térképünk is,²⁶⁵ melyről megjegyezzük, hogy csupán a nagyobb és fontosabb csángó falvakat tünteti fel. Legsűrűbben a Szeret folyó jobb partján, Roman és Bacău megyékben találjuk a magyarokat, úgy hogy (az 1899-iki román hivatalos népszámlálás szerint) az első megyében az összlakosság 23,5 százalékát, a másodikban 19,5 százalékát teszi ki. A többi tíz megyében ez az arányszám sehol sem nagyobb három százalékánál, míg Tutova és Vaslui megyékben alig tesz ki 0,3 százalékot. A moldovai magyar lakosság lassanként sorvadt le ennyire, mert hisz régi feljegyzések szerint, meg a szinte azonos életföltételek folytán eleinte azonos körülmények közt, majdnem összeérő falvakban laktak szoros és tiszta néprajzi tömegekben. Nagyobb falvaik lakosságának még ma is 80-100 százalékát alkotják a csángók, pl. Klézse, Forrófalva, Kalugyerpataka vagy Szabófalva, Tamásfalva és Dsidafalva községekben. De e jóformán tiszta magyar nyelvszigetek Szeretentúli nyúlványai lassanként eloláhosodtak, úgy hogy minél keletebbre megyünk, annál jobban fogy a magyarság számaránya, le egészen 20–10 százalékig. Meglepő azonban, hogy nem igen sűrűbb ennél a magyar lakosság az Erdéllyel határos lejtőkön sem, ami azt is elárulja, hogy a maguknak élő moldovai csángók a szomszédos Erdéllyel alig érintkeztek. Még a Székelyföldről kijöttek is 2-3 nemzedéken túl már alig törődtek otthonmaradt atyafiságukkal, melytől való származásukat legfeljebb pusztán családnevük tartotta fenn új hazájukban mind a mai napig.

A moldovai bennszülött magyar római katolikusok szaporodásáról, illetőleg a

265 A Gyórfy István által készített térképet lásd a kötet végén.

római katolikus egyházközségek lélekszáma hullámvásárol a jassyi római katolikus misszió, vagyis a mai püspökség schematizmusa adataiból tájékozódhatnánk leghitelesebben, ha azok egyforma pontossággal lennének összeállítva. E hivatalos kiadványnak az 1842–1902 közti időből rendelkezésünkre állott példányok adataiból hatvan esztendő – tehát két emberöltő – néprajzi fejlődését figyelhetjük meg, támogatva azt itt-ott a jassyi osztrák ágens vagy mások jelentése adataival. Csakhogy a schematizmusok végösszegeit tekintve, míg a moldovai római katolikus lakosság lélekszáma 1842-ben 46.914 volt, 1845-ben pedig 52.778, addig 1848-ban már csak 48.064-nek, 1851-ben meg épp 45.184-nek tüntetik fel, hogy 1854-ben ismét 48.674-et mondjon, a rákövetkező (1855) évben meg újra csak 46.326-ot mutasson; míg a lélekszám 1857-ben ismét 48.032-nek van feltüntetve, hogy aztán 1858-ban már újból 50.137 főnyi legyen és lassú emelkedéssel 1902-ben 64.601 főnyire emelkedjék. Ez a szaporulat, mely hatvan év alatt alig 38 százalékot tesz ki, éppenséggel nem mondható nagynak és természetesnek, aminek elsősorban a hivatalos összeírás rendszertelensége és gyönge megbízhatósága az oka. Kétségtelen azonban, hogy a szaporodást állandóan rontotta az eloláhosodás folyamata, amivel a katolikus hit elhagyása is járt. A szaporulat az egyes falvakban mindazonáltal nagyobb, mint a városokban. Ha már most e moldovai magyar egyházközségek lélekszáma emelkedését vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az természetes arányokban növekedett mindazokban a községekben, melyek tisztán magyar falvakkal szomszédosak és következetesen apadt és sorvadt a magyar nyelvszigetek szélein, hol a környező román falvakkal a csángók érintkezése sűrűbb volt.

A moldovai magyar falvak legnagyobbika ma is *Szabófalva* (Săbăoani), melynek népessége 1807-ben 3448 volt, de ötven év alatt 1601-re apadt le s mai napig sem emelkedett 3491-nél nagyobbra. Hasonló lassú szaporodást mutat a romániai dekanátus többi községe is. Így pl. *Halas* (Hălăucești) 1800-ban 1499 lakosságú, amely 1814-ig 3440-re szaporodik, de azóta állandóan oláhosodván, míg 1899-ben még 1980 volt, ma már csupán 1585 főnyi. *Dumafalva* (Răchiteni) 1807-ben 1874 lakosságú, mely szám további félszázad alatt 661-re apadt s maig is alig emelkedett 937-re. *Tamásfalvát* (Tămășeni) 1646-ban hetven magyar család lakta, kiknek száma 1807-ig 2370 főre emelkedett, hogy 1842-ben 515-re süllyedjen s bár 1860-ban már 1091 főnyi volt, ma sem több, mint 1126. *Aczélos* (Oțeleni) 1842-ben 430 főnyi s ma is alig 990 lakosságú, bár 1860-ban még 2007 lakosa van. Nevezetes volt magyar lelkészeiről *Klészse* (Cleja) falu, melynek 1800-ban 1448 és 1807-ben már 1928 lakosa volt, hogy a román környezet romboló hatása következtében az 1860-iki 3627 főnyi népességéről s az 1899-ben talált 2315-ről a mai 1502-re süllyedjen. Épp így pusztult el *Forrófalva* (Fărăoani) magyarsága is, mely 1800-ban még 1554 főnyit számlált, hogy 1807-ben már 1935-re szaporodjon; de bár 1860-ban 2790 volt, az 1899-iki 1620-ról 1902-ig 1489-re apadjon le. Közeliében *Kalugyerpataka* (Călugăra) szintén így romlott le, mert míg 1800-ban 2347 lakosa volt, kiknek száma (székely bevándorlástól is segítve) 1807-ben 3647-re emelkedett s még 1860-ban is 2642 lakost mutatott, ez mai napig 2248 főnyire süllyedt.

Állandó szaporulatot kevés helyen találunk. Így *Bogdánfalva* (Valeaseacă) falut 1646-ban ötvenöt család lakta, de már 1800-ban 1148 főnyi lakossággal szerepel és folyton emelkedik 1857-ig 1590-re, hogy 1860-ban 1827 lakost mutasson fel, 1902-

ben pedig 2170 főnyt. *Prezest* (Prăjăști) 1842-ben 1104 főnyi lakosságú, 1845-ben 1217, míg 1857-ben csak 1038; de bár 1860-ban 3620, ma sem népesebb 1454 főnyinél. *Gorzafalva* (Grozăști) 1646-ban hatvankilenc családfőt számlált kiknek utódai 1807-ig 1581-re szaporodtak, hogy aztán félszázadon át 1085-re fogyjanak, az 1860-iki 2801-ről pedig 1902-ig 2069-re apadjanak.

Alig emelkedett valamit az 1857-ben 500 főnyi lakosságnál kevesebbel bíró falvak népessége. De viszont *száznál több* ama moldovai egyházközségek száma, melyekben 70-100 év előtt még tekintélyes magyarság élt s *azóta teljesen eloláhosodván*, ma már megmaradt templomain is a görög kereszt diszlik; jelképül annak, hogy a környező idegen hatás lassan őrlő folyamatának ez az elárvult és magára hagyott magyar népfaj ellenállni nem bírt és nehezen bír.

Egyes községekre terjedő szörványos magyar telepek tarkítják még térképünket, s ezek közül legérdekesebb Huși város, melynek az idevándorolt husziták által is megnövelt magyar lakossága egészen eloláhosodott s maig 2000 főnyire apadt a város egyik külvárosában, bár katolikus hitét megtartotta.

A moldovai magyarság elterjedésének e vázlatos rajza és nehéz életviszonyai mellett is szinte csodás, hogy az teljesen még sem oláhosodott el. Egy román újságíró, aki 1903 őszén a csángók közt járt, maga mondja róluk, „hogy sok falujokban a papon s a jegyzőn kívül senki sem tud románul s bár a románokkal jólábon állnak, a vegyeslakosságú községekben külön részen laknak és magyarnak vagy katolikusnak vallják magukat, de semmi esetre sem románnak. Vegyesházasságot ritkán kötnek s maradnak jó katolikusok”. Emellett érdekes megfigyelni, hogy a csángómagyar falvak népessége teljesen elüt a szomszédos román falvakétól: építkezés, tisztaság, rend, szokások és viselet tekintetében egyaránt. Valóságos magyar szigetek ezek még ma is a román tengerben, melynek hullámai elnyeléssel fenyegetik e századokon át fennmaradt szorgalmas népet, mely a tűzhelyén, sőt a picon is kizárólag magyarul beszél, melynek asszonynepe jóformán nem is tud románul; másfelől olasz papjuk románul prédikál, keresztel, esket, vagy gyóntat, sőt iskolájuknak tannyelve is román immár jó idő óta. A román kormány tudniillik 1893-ban megtiltotta a magyar nyelv használatát a moldovai csángómagyarok templomaiban, melyekben csupán a kántor tud magyarul. Ezt a csángók régiesen *diáknak* nevezik és ragaszkodnak hozzá, hogy falujokbeli legyen; csak az a baj, hogy halasi (hălăucești) kántoriskolájukban sem magyar nyelvet, sem magyar éneket nem hallnak és tanulhatnak! Még kevésbbé szabad ezt a kettőt tanítani a falusi iskolákban, melyekből a román kormány száműzte az addig használt román-magyar katekizmust, helyébe az egyidejűleg (1894-ben) alapított jassyi püspökség tisztán románnyelvűt engedélyezvén. Ez annyival inkább sérelmes, mivel Románia alkotmányának XXI. pontja *tételesen biztosítja a vallás szabad gyakorlatát*; csupán azt kötvén ki, hogy az ne ütközzék bele a közerkölcsbe vagy közrendbe.

A román kormány alkotmányellenes eljárásának az a sajátos következménye lett, hogy a moldovai csángómagyarok rohamosan eloláhosodtak olyan helyeken is, hol húsz év előtt még virágzó magyar élet folyt s aki közülök beszél is még akadozva magyarul, írni-olvasni nem tud, mert nem volt hol megtanulnia. Sajátszerű, hogy az így eloláhosodott csángók még a román nyelvet is sziszegéssel beszélnek. Ez is egyik oka, hogy a román közvélemény őket nem tartja jó románoknak és találóan

jegyzi meg róluk egyik írónk, hogy: A csángók életének lassan ölő tragikumuma, hogy sohasem lesz belőlük igazi oláh s hogy magyarságukat sem tudják már sokáig megőrizni. Magyarok az oláh szemében, oláhok a magyarok szemében!

* * *

Ha a Moldovában községi életet élő és román polgárjogot élvező százezer főnyi magyarsághoz hozzávesszük azokat a magyar honosságú magyarokat, akik Bukarestben vagy az ország sok más városában szétszórta élnek mint iparosok, kocsisok és cselédek s akiknek száma meghaladja a negyvenezretet, akkor Romániában legalább száznegyvenezer főnyi magyarságot kapunk. E tekintélyes etnográfiai kisebbség érdekében a párisi béketárgyaláson a magyar állam is felemelte szavát, hogy intézményesen biztosítsák a romániai magyarok nyelvhasználatának és szabad vallásgyakorlatának joga, melyet elvileg már a román alkotmány hivatkozott szakasza is dekretál s a nemzetközi jog élő ereje támogat.

Az előterjesztés pontjai nagyrésztben a saint-germaini békekonferencia osztrák békeokmánya ama végzései alapján voltak összeállítva, melyek a nemzeti kisebbségek jogait s így e kisebbségek nyugodt fejlődését kívánják biztosítani. Különbösen is a magyar kormány és közvélemény a Moldovában ezer éve egységes tömegben élő közel százezer főnyi magyar lakosság számára nem kívánt a békekonferencián Romániától több jogot, mint amennyit a románok mindig élveztek Magyarországon, melyben több ezer román tannyelvű iskolájuk, számos gimnáziumuk, szakiskolájuk és tanítóképzőintézetük, meg papi szemináriumuk volt. Ez intézetekben a tanítás az évvégi vizsgálatokkal együtt román nyelven folyt s az 1868:XLIV. t.-c. alapján a románok vallásukat nemcsak hogy szabadon gyakorolhatták, hanem egyházaik és iskoláik számára korlátlan önrendelkezési jogot s amellett teljes egyesülési és sajtószabadságot élveztek. Ez alapvető törvény erején és szellemében a magyarországi román egyházak és iskolák állandó évi segélyben részesültek, lelkészeik, tanáraik és tanítóik pedig rendszeres fizetéskiegészítésben, családi pótlékban, ruhasegélyben és más anyagi segítségekben, mint akár a tisztán magyar nyelvű iskolák, egyházak, illetve lelkészek és tanítók: akkora liberalitással, amely nem található meg a világ egyetlen más nemzeténél sem!

A magyar béke-bizottság emlékiratát²⁶⁶ a párisi béketanács azonban nem vette figyelembe s így a szegény moldovai csángómagyarok – mint számottevő kisebbség – jogos kulturális fejlődését intézményesen biztosítani ez alkalommal sem sikerült.

Katholikus Szemle, 1921. február, 35. kötet, II. füzet, 69–76. (Tatrosi János: A moldvai csángómagyarok.)

266 Az emlékiratot közli *Ádám-Cholnoky*, 2000. 485–490. (Az emlékirat jelentéktelen eltérést leszámítva megegyezik az itt közölt röpirattal.).

Jénáki Ferenc hittanár tudósítása a gyerejesti csángó-magyarokról

Kolozsvár, 1924. június 22.

A jaši-i róm kath. püspökség öt esperesi kerülete közötti egyik a „Siret”-i Roman megye északi részében, a Moldva és a Szeret folyók között van. Itt él egy tömegben elszigetelten körülbelül 27.000 katolikus hívő. 9 plébánia 42 leányegyháza (filia) van ebben a kerületben, ideszámítva a Szeret túlsó partján lévő 3 plébániát is. Összesen 37 templom van, s csupán Săboani-ban s Hălăucești-n²⁶⁷ van egynél több pap s így minden papra 3-4 filialis templom jut. El lehet gondolni, mennyi munkát jelent ez különösen vasárnaponként, amikor minden pap két nagy misét mond szent beszéddel, nem is számítva még ehhez a gyóntatásokat és egyéb szolgálatokat.

Az esperesi székhely: Gherăești 3300 hívővel a filiákkal együtt.²⁶⁸ Azt hiszem érdemes az Erdélyi Tudósítóban ismertetni nagyjából egy gherăești-i vasárnapot. Korán reggel utrakeltünk a filiákba. A pap megérkezését jelző harangszóra egykettőre összesereglik a falu népe s a mise előtti szenteltvízzel való meghintésre már a román viseletbe ünnepiesen öltözött férfiak, legények, asszonyok, leányok, gyermekek tarka serege zsufolásig megtöltötte a templomot, pedig akkora a templom, hogy sok-sok székely faluban közönséges vasárnapon még az ittenieknél nagyobb községekben sem telnék meg. A templomokban nagyon kevés a pad, mett ha több volna, nem férnének be annyian. Így is sokan állanak vagy ülnek a templom bejáratánál. Az anyák csecsemőjüket kis teknőben karjukon tartják.

A lépcsőima alatt és a mise kezdetén az egész hívő sereg térdel, glóriára felállanak, krédóra letérdelnek, a felajánlástól egészen az áldozás végéig szintén térdepelnek. Mise végén a pap feszülettel áldást ad, azután mindnyájan keresztet csókolnak és eltávoznak.

A templom előtti téren már a kora délután gyülekezik a fiatalság. A táncot nagyon szeretik. A legények és leányok táncolnak. A gyermekek, sőt a fiatalabb legények is labdázna. Csak kétféle labdajátékot láttam: a cikkes-t és a kifutóst. A Tréfás, Istók, Bene, András, Pál, Józsa, Györke, Antal, Bálint, Nemes, Balázs stb. gyermekek itt is ép úgy játszá, mint akár a bereczki vagy más székely községbeli hasonló nevű gyermekek. Habár csak románul tudnak, a cikkest itt is csak cikkesnek hívják.

A tánc és a játék addig tart, míg a vecsernyére másodikat nem harangoznak. Akkor egy csapásra megszűnik minden és az egész fiatalság bevonul a templomba

267 Helyesen Săbăoani (Szabófalva) és Hălăucești (Halasfalva).

268 Az 1930-as évek végén készült összeállítás szerint Bírőfalva/Gherăești római katolikus vallású lakosainak száma összesen 1 809 lélek. Lásd a 38. dokumentumot.

hitoktatásra. Elsősorban a legények és leányok jelennek meg teljes számban. A katekizmust mindenkinek tudnia kell, mert a míg kifogástalanul nem tudják, hiába jelentkeznek házasságra. – Megtörtént, hogy kétszer, háromszor is újra kellett jelentkezniök s csak mikor a szigorú vizsgát letették, akkor került sor a kihirdetésre. A vőlegénynek és a menyasszonynak egyaránt tudnia kell az egész katekizmust. Az elmúlt héten jelentkezett egy pár, hiba nélkül felmondották a katekizmust, sőt, a hit, remény és szeretet felindítását is.

A hitoktatást természetesen a pap nagy elfoglaltsága miatt mindig nem végezheti, s azért, különösen a filiákban, a kántorok végzik, akik erre képesítve és püspökileg felhatalmazva vannak. A hitoktatás után névsorolvasás van s aki többször saját hibájából nem jelenik meg, azt számon tartják, a szülőket figyelmeztetik gyermekük hanyagságára s ha házasságra jelentkeznek, még szigorúbban vizsgálják.

Húsvét hétfő után három vasárnapon keresztül azonban Gherăești-n nem volt tánc. Büntetésül betiltották. És mi volt az oka? Húsvét másodnapján a templom előtti szabad térről elmentek táncolni a közeli kocsmá elé, sőt, a legények közül többen nem is jöttek hitoktatásra. Az esperesplébános értesülvén erről, odament és rögtön feloszlatta az egész társaságot. Másnap, húsvét harmadik ünnepén az idősebb férfiak egész tömege jött a plébániára. Azt hittem, néplázadás van. Az apák felháborodva az ifjúság viselkedésén, határozott hangon követelték, hogy a táncot bizonytalan időre tiltsa be. Úgy is történt. Azóta nem is volt tánc.

A negyedik vasárnap aztán az egész legény és leánytársaság eljött a plébániára s megígérték ünnepélyesen, hogy ezután jól fogják magukat viselni, hitoktatásra pontosan megjelennek, szülőiknek engedelmeskedni fognak s ezen ígéretük megtartásának ellenőrzésére maguk közül bizottságot alakítottak, sőt még a templom földelzetének ők is hozzájárultak összegyűjtve ott rögtön nélkülözhető pénzüket. Erre aztán meg volt az engedély. Volt tánc is, de a hitoktatáson is ott voltak a legények is, a leányok is mindegy szálig. A vecsernye fél hétkor volt s aztán mindenki sép csendesen hazament.

Erdélyi Tudósító, 1924. június 22. 2. (Egy vasárnap a moldvai csángók között.)

31.

Ismeretlen személy feljegyzése a magyar katolikus missziók lehetőségeiről Ó-Romániában

1928.

Romániában már a háború előtt is volt sok katolikus magyar. A bukaresti érseki egyházmegye kiterjed egész Oláhországra. Az ottani katolikus magyarok rendszeren iparosok, akik azért vándoroltak oda, mert szorgalmasabbak lévén az oláhoknál, szépen tudnak keresni. Magában Bukarestben is van legalább 30,000 katolikus magyar. De más nagyobb városokban is akad szép számmal.

A jássi (régi magyar néven: jászvásári) püspöki megye Moldvát foglalja magába. Ott egész falvak vannak, amelyeknek lakossága csángó-magyar eredetű és latin szertartású katolikus. Ezeknek a csángóknak száma 120,000-re tehető, de kb. 45,000 nyelvében már eloláhosodott, 75,000 azonban még most is magyarul beszél. A jássi püspökségben óriási a paphiány. 67 plébániája közül vagy 30 betöltetlen. A papság legnagyobb része olasz minorita. Ezek között van olyan, aki híveit szándékosan oláhosítja, hogy a kormány kedvében járjon. Mások derék lekipásztorok és nem is eláhosítanak. Ezeket a csángó falvakat most Erdélyből is kezdik látogatni a ferencrendiek és világi papok, akik ott missziókat prédikálnak. Így remélhető, hogy a további oláhosodás talán megszűnik. A jelenlegi jássi püspök: Robu Mihály, nem ellenséges érzületű, mert hiszen maga is félig eloláhosodott csángó. Anyja most is csak magyarul tud. Valamennyire még ő maga is beszél. De ezeken a csángó falvakon kívül, egyes ipartelepeken is számos kivándorolt székely tartózkodik. Így Galacban legalább 10,000 a katolikus magyar. Új-Galac külvárosban csak magyar szót hallani. Brailában szintén van 2,000 katolikus magyar. Az ottani pap tud magyarul, a galaci azonban nem. Két év óta minden évben van a böjti időben magyar misszió Galacon. Ezt a vállalkozást egy kis pénzügyi támogatásban kellene részesíteni. Általában kívánatos lenne, hogy a csonka-magyarországi gyűjtések egy része az ó-romániai magyarság támogatására menjen. Természetesen vigyázni kell, hogy a román kormány meg ne tudja, mert akkor megtiltaná vagy akár el is kobozná a begyűlt pénzt.

Magyar Országos Levéltár, a Szent László Társulat iratai, P 1431, 1. köteg, 1928. (Sokszorosított gépirat.)

A kákovai, nagypataki és újfalui csángó-magyarok könyörgő levele XI. Pius pápához

Nagypatak 1930.

Szentséges atyánk!

Mi szegény Kákovai és Nagy Pataki és más falvaki magyarok, a mi nyelvünkön csángó magyarok, újra öszegyültünk s nagy nagy szegénységünkéből sokat tanácskoztunk mert a miota az idegeny papok töllünk el fogytak és a itten valo tanult papok marattak hát azu tán nagy keserűségben vagyunk oly formállag, hogy az magyar anyai nyelvet el akarják minden képpen tiltani mert az szent mise előtt valo imádságokat olá hul végezi az kántor, az énekeket hasonlo képpen és az ifjak ameddig az olá nyelven nem tudnak imádkozni, hát házosságra nem léphetnek. Különösen már öregeink vagy fiatalok asszonyaink, akik olá hul nem értenek, elmenek, hogy az sz. gyónást elvégezzék, azok mind el vannak az gyontato széktől üldözve és arra nézve sokan el hagyták az templomba menést vasárnap és ünnepnapokon. Ez előtt el mentünk többen hozzájok és kértük, hogy hagyja meg a mü anya nyelvünköt és az volt az felelet, hogy bé jelent a miniszterséghez, hogy mü az magyar nyelvet nem akarjuk el hagyni.

Immár rég ota, hogy ilyen pástor kéz alat bolyog a nyáj. Nincs, aki meghalgassa szükségünköt, panaszkodunk; nincs, aki az Isten szent igéit hirdesse nálunk a mi édes magyar anyanyelvünkön, ninci[sic!], a ki a gyonás szentségének ki szolgáltatásával meg vigasztalja szegény bűnös lelkünköt, nincsi[sic!], a ki kereszt szülöt kötelesegeire figyelmeztesse, nincsi a ki a házasulandot jo tanácsokkal ellássa; nincs közink valo lelki pásztorunk, nincs nyelvün után valo Papunk.

Hejában könyörgünk az Jási Püspöksékhez, mert csak az a felelett, hogy az magyar nyelvet elkel hagyni, a mit mü soha semi képpen elhagyni nem tudnánk.

Kihez forduljunk ezek után? Krisztus Jézus szent földi helytartójához bizakodó szemekkel emeljük fel tekintetünköt és térden álva könyörgünk mü, kicsikék és nagyok, férfijak és fejrénépek, hogy könyörüljön meg rajtunk és adjon nekünk nyelvünk béli magyar papot.

Nehogy a pásztor nélkül maradt nyai az ortodoxianak vagy babtiszták tanainak utjaira tévedve örökre elpusztuljon.

Csak a mi környékünkön 20,000 lelket számláló magyar tömegnek avetlen pap sem hirdet anyanyelvén szent hitünk igéit, pedig vallásunk tanítása szerint mindenki anyanyelven halgatja és értheti csak meg Isten és egy házunk szent tanítását.

Ha a mü Püspök ségünk, a jási püspökség nemtudja lelki szükségleteinket ki elégíteni, úgy szentséges Atyánk kegyeskedjék minket átcsatolni az erdélyi egyházmegyéhez, vagy el rendelni, hogy küldjenek onnan a miszámunkra magyar papot.

A leg mélyebb hódolattal és alázattal könyörgünk, hogy szentséges atyánk teljesítse kérésünket s mi valásunknak mindig hűséges gyermekei maradunk.

Nagy Pataki kössége²⁶⁹

Benke Márton	Zsitár Antal	Isvánk[a] györ.[gy]	csura györgy
Benke Mihály	Rudi Márton	Kosa Péter	csurár Mihály
Benke András	800 Kompi Mihály	Bulaj Mih.[ály]	csurár Antal
Andrika Antal	Isvanka János	Baczo Már.[ton]	Duma györgy
Bocskor Antal	Antal győr[gy]	Bacso Antal	Gödöri Márton
Csurár györgy	Duma Péter	840 gödöri Márton	Barbocz János
Csurár mihály	Antal Márton	Kosáné	Nelocse Mihály
Észki mihály	Deják Antal	Csurar Mih.[ály]	Deják János
Ferczádi János	Petrás Isván	öz. Kosa Pé.[terné]	Antal györgy
770. Zsitár András	Rosa János	molner János	880 Duma András
Zsitár Jánosné	Juska János	Molner Gyorg.[y]	Nelocse András
Zsitár gergely	Juska Márton	öz. Kosa györ[gy]né	veres János
Zsitár Adrásné	810 Ferczadi Márton	Kotyor Péter	Barbocz János
Zsuska Mihály	Farkas Mihály	öz. Kosa Antalné	Isvánka györgy
Zsitár Antalné	Szabo Mihály	Bacso Mihály	Farkas Márton
Zsitár Mártonné	Isvánka Mihály	850 Bulaj Antal	Salamon Mih.[ály]
Zsitár János	Pál Mihály	öz. Kosa Jánosné	Farkas Márt.[on]
Zsitár győr[gy]	Buláj Márton	Kosa Mihály	Ferczádi Márt.[on]
öreg Zsitár János	Rosa András	Dombi Mihály	Farkas János
780 Rosa ²⁷⁰ Márton	Czurár Mihály	öz. Kosa Isvänné	890 Farkas András
Savanka Mihály	Isvánkáné	Kosa János	Bacso Mihály
Zsuska János	820 Zsuska györgyöz	Farkas Mihály	Farkas János
Zsuska Márton	Zsuska Mihály	Buláj János	Kosa győr.[gy]
Zsuska Andras	Kosa Márton	Buláj András	Zsitár Mih.[ály]
Zsuska mihályné	Farkas Mihály	csurár András	Pál János
Rosa János	Fejér Mihály	860 csurár Péter	Pál mihály
Rosa Antal	Farkas gergely	Buláj János	Pál győr.[gy]
Csurár Mihály	Farkas János	Rudi János	csurár András
János Mihály	Farkas Márton	öz. csurár Andrásné	csura János
790 Rosa János	Rusi János	Csurár Márton	900 Miska győr.[gy]
Zsitár János	Burkáné	Farkas györgy	Miska Péter
Savanka györ[gy]	830 Baczo Isván	csurár Ádám	öz. csura Péterné
Savanka Péter	Kosa Mihály	Bogdán András	Jáncsi Péter
Farkas mihály	öreg Kosa Mih.	Salamon Péter	Dancsi Antalné
Farkas Antal	Kosa Györgne	csurár Mihály	Jáno györgy
Kompi mihály	Isvánko Péter	870 Petrás Péter	906 ²⁷¹ Jáno gergely

Ferdinánd Közcsége

1 Kata gergely Péter	4 Kata György G.	7 Pátrás János	10 Pátrás Mihály J.
2 Kata ilona	5 Kata Anna	8 Pátrás Ilona	Benke Péter
3 Kata Mária	6 Kata Mihály Gergely	9 Pátrás János György	Benedek Katalin

269 A kérvény után rögtön a nagypataki lista következik. A kézírás alapján minden bizonyonnyal ugyanaz a személy állította össze, aki a kérvényt is írta. Ugyancsak ő állította össze a kákovai listát is, a Ferdinánd-újfalui egy másik személy munkája. A számozás az utóbbi két községnél előlről kezdődik, a nevek melletti számozás olykor elcsúszott, ezt külön jelzés nélkül kijavítottuk.

270 A listán többször előforduló „Rosa” lehet „Kosa” is, mert az „R”-t és „K”-t nehéz megkülönböztetni.

271 Kézrel fölé írva: 1396.

- Benedek Jozsy P.
Bogdán Antal
Bogdán Antalné
Rozsa
Bogdán Katalyn
Bogdán Mária
Buláy Antal I.
Buláy Rozsa A.
20. Buláy Rozsa Jozsy
Buláy Borbára
Buláy János Jozsy
Buláy Véronyka
Dogár András
Dogár Andrásné
Mária
Dogár Veronyka
Tankó Péter I.
Tankó Mihály I.
Tankó Anicza
30. Tankó Mihály M.
Dogár András Márton
Dogár Mária
Gábor György M.
Gábor Mária
Zsytár János I.
Zsitár Magda I.
Zsitár János G.
Zsitár Jacob
Zsitár Rozsa I.
40. Molnár Márton
Molnár Rozsa
Molnár Vironyka
Molnár János
Bodo Jakab
Mária Bodo Jakab
Bodó Ilona
Bodó Mihály
Bodo János Jakab
Bodó Antal Mihály
50. Bodó Ilona
Bodó Janos Antal
Bodó Antal György
Bodó Mária
Bodó György Mihály
Bodó M. Mihály
Duma Ferencz
Duma Mária
Duma Ferencz
Magdó
Duma Ilona F.
60. Duma Mihály
Tankó János M.
Tankó Lucza
Tankó Gergely P.
Tankó Rozsa
- Tankó Ilona
Tankó Glergely Mihály
Tankó Antal
Roka János
Roka Rozsa
70. Roka Péter
Roka István
Molnár János
Molnár Ilona
Molnár Magdó
Roka György
Roka Demeter
Kósza Mihály
Kosza Borbár[a]
Kosza Mária M.
80. Molnár János
Molnár Ilona
Győry János
Győry Borbára
Győry Mihály I.
Buláy Mihály M.
Buláy Borbár
Buláy Lucza
Buláy Mária M.
Buláy Ilona M.
90. Diák Márton
Diák Ilona
Bodó Antal I.
Bodó Rozsa A.
Bodó István
Bodó György Antal
Bodó Ilona
Zsitár Janos György
Zsitár Magdó
Zsitár Viktoria
100. Zsitár Vironika
Zsitár Maria I.
Máty Ferencz
Máty Rozsa
Máty Demeter
Bodó Ádám
Rozsa Bodó Ádám
Bodó Rozsa
Bodó Lucza
Bodó Antal
110. Bodó Rozsa Antal
Bodó Jozsy
Bodó Anicza
Bodó Janos
Cszurár Mihály
Cszurár Rozsa
Cszurár Lucza
Cszurár Veronika
Cszurár Mária M.
Cszurár Rozsa
120. Bodó Janos
Bodó Katalin
Bodó Viktoria
Bodó Borbára özv.
Árva János
Árva János Magda
Árva János Antal
Árva J. Mária
Magdó Peter Árva
Márton Árva M.
130. Pátrás András
Pátrás Mihály
Patrás András András
Tankó Antal
Tankó Márton
Tankó János
Tankó Ferencz
Tankó Viktoria
Tankó Antal A.
Tankó Fányl[?]
140. Zsitár Janos P.
Zsitár Rosza
Zsitár György
Tankó Márton
Tankó Rozsa
Tankó Antal
Márton Tankó
Bodó Márton
Bodó Katalin
Bodó I. Márton
150. Bodó Márton M.
Bodó Veronika
Bodó A. Gergely
Bodó Ilona
Bodó Péter
Bodó Mihály
Bodó Gyorgy A.
Bodó Gyorgy I.
Bodó Lucza
Kozsán Ferencz
160. Kozsán Veronika
Kozsán Magdolna
Kozsán Peter F.
Kozsán Mária F.
Kozsán Ferencz P.
Kozsán Ferencz S.
Kozsán Terezia
Kozsán Ilona
Bodó János András
Bodó Mária A.
170. Bodó Mihaly I.
Bodó Ilona
Bodó János Antal
Pátrás Jozsef
Pátrás Ilona
- Petrás Jozsef Jozsef
Bodó Mihály
Gábor Peter F.
GáborRózsa
Gábor Peterné Ilona
180. Bodó Ilona G.
Gábor Ferencz
Gábor Ilona
Gábor Katalin
Gábor Magdó
Gábor Borbár
Duma Janos A.
Duma Katalin
Duma Borbár
Duma Janos A.
190. Farkas Katalin özv.
Bulái Antal Ist.
Bulái Magdó
Bulái János
Bulái István
Bulái Demeter
Márián Peter örög
Péter Marian
Márián Ilona
Márián Anycza
200. Márián Magdó
Márián Veronika
Tankó Mihály János
Tankó Borbár
Tankó Gergely
Habari Gergely
Zsitár György
Tankó Mihály Gergely
Tankó Katalin
Tankó János
Dávid Ilona özv.
David János
Dávid Józsy
Kozsán András A.
Kozsán Magdó
Kozsán Ferencz
Benke János
Kozsán János
György
220. Kozsán Anicza
Kozsán Veronika
Kozsán Borbár
Kósza Mihály
Kosza Rózsa
Dobos Márton Antal
Dobos Veronika
Habary Márton
Habary Anna
Habary Magdó
230. Habary András

Habary Ferencz	Pétre Ilona	Kerekes Mihály	Csicsu Borbar
Tankó István János	Kozsán János	Pátrás Antal	Mititel
Tankó Veronika	Kozsán Borbár	Dobos János	Kicsy Kátálin
Tankó Borbár	Kozsán Mihály I.	Czozpu Mihály	Kicsy Mária
Tankó Rózsa	Kozsán György	Roka György	Petre István
Bulái Ferencz	Molnár András	Zsitár György	Petre Magdó
Bulái Rozsa	Molnár Borbár	Pétre Antal	Petre Gyorgy
Pánczir János	320. Molnár Rozsa	Pátrás Mihály	Petre Jozsef
Pánczir Mária	Farkas Márton	360. Diák János	Gabor Antal I.
240. Bodó Józsy Jakab	Farkas Anicza	Korácson János	Gabor Ferencz
Bodó Mária	Farkas Magdó	Pánczir Antal I.	400. Gábor János
Zsitár András	Farkas Borbár	Pátrás Antal	Gabor Péter
Zsitár Borbár	Marián Anicza	Salahor György	Petre Janos Gergely
Zsitár Ilona	Molnár Magdó	Dogár Gergely	Petre Mária
Zsitár Ferencz	Bálint Peter	Koszo János	Petre Antal
Zsitár Mihály	Bálint Maria	Cszyurár István	Pétras Antal
Zsitár Gergely	Bálint István	Csibotár Antal	Pátrás Lucza
Pátrás Ilona	330. Dobos Márton	Molnár Antal	Duma György
Pátrás Péter	Dobos Magdó	370. Pétre Márton	Berzunczán Antal
Pátrás Mihály	Dobos M. Márton	Bodó András	Mihályka György
Pátrás Ferencz	Zsitár Ferencz	Dobos György	410. Bulái Antal
Pátrás János	Zsitár Anița	Győry Antal	Bulái Peter
Farkas János	Zsitár Magdó	Farkas Péter	Bulái Borbár
Farkas György	Zsitár Rózsa	Badó Mihály	Tankó Antal
Farkas Péter	Zitar Viktoria	Búr Mihály	Molnár Antal
Bodó Mihály	Petre Marton G.	Lakatos József	Bulái Andras
300. Bodó Magdó	Petre M. Ilona	Lakatos István	Lakatos Peter
Bodó Mária	340. Zsitár Márton T.	Bezán Marton	Tankó Gergely
Bodó György	Zsitár Janos T.	380. Pátrás János	Petre G. Ilona
Bodó Ilona	Zsitar Borbár	Petre Mihaly	Koracszon Ilona ózv.
Bodó Peter János	Bodó János Antal	Kata Mihály	420. Dobos Peter Márton
Bodó Magdó	Bodó Katalin	Kalapács Mihály	Dobos Péter Mihály
Bodó Demeter	Bodó Antal	Kalapács György	Pánczir Jacob
Bodó I. György	Bodó Gyorgy János	Dobos Mihály	Petre Mihály András
Bodó Katalin	Roko Mihály	Gergely Mihály	Petre Ilona
Bodó Anicza	Vörösz György	Antal Mihály	Nistor Katalin ózv.
310. Pétre Mihály	Pétre Antal	Bodó János János	Pánczir Ilona ózv.
Pétre Janos	350. Tamasz Mihaly	Bodó Mária I.	Sereczán Magdó A.
Pétre Magdó	Kerekes Antal	390. Cicsyu Mihály	

Kakovai Közcszég

1. Antal Janos	Jakabos János	Fercsády Gergely	Máti gergely
Kokior Mihály	Frankos Marton	Koncsol Ilés	Plop Gergely
Farkas Péter	Bezán Marton	Kancsal Mihály	Frenku György
Bartos Gergely	Páll Marton	Petrás Gergely	40. Kancsal György
Farkas Mihály	Páll Ferencz	Filip György	Kösza Péterné
Kancsal Antal	Páll Márton	30. Bezzán Janos	Peszkar Jozsef
Farkas Márton	Páll Mihály	Bartas Mihály	Máti Marton
Farkas György	20. Kozakár Péter	Duma Ferenc	Szár Márton
Pati András	Sekács Antal	Duma Mihály	Csnüriü[?] Mihay
10. Farkas Péter	Antal Mihály	Sabó Peter	Pál György
Csicsiu Gergelné	Antal János	Benke Gergely	Berbekár János
Jakabos János	Pótrás András	Máti Janos	Mengessess Márton

50. Bartos Mihály
Peszkar Péter
Bézán György
Szabo János
Máti János
Tamás Antal
Frenkó Mihály
Frenku Mihály
Antal Mihály
Antal Mihály
Máti János
60. Andréy János
Petras Gergely
Antal János
Szár Marton
Tamás István
Csicsu Márton
Csicsu Ilona
Bezán Gergely
Petrás György
Antal István
70. Petrás Péter
Csicsu János
Beszán Iliés
Roko Márton
Polner János
Antal István
Bálán Mihály
Bálán János
Antal János
Vaszy Gergely
80. Jakabos Mihály
Antal Péter
Frenku András
Kokior Peter
Vaszy Marton
Farkas Janos
Antal Fer[en]c[zn]é
Antal Mihály
Benke István
Frenku Mihaly
90. Antal Péter
Kakyor János
Antal János
Antal Márton
Csicsu Marton
Antal Marton
Pál Mihálné
Benadek Gyorgy
Szobo György
Máti János
100. Kancsal János
Bezán Márton
Csicsu Gergely
Pál Ferencz
- Kokior György
Antal György
Antal Márton
Fabianné
Kokior György
Dávid Janos
110. Antal György
Antal Marton
Roka Antal
Antal Gergely
Pál György
Roka Márton
Kokir Antal
Koncsalné
Sabó János
120. Putyán Mihály
Kokirné
Diák Mihály
Petras Antal
Petras András
Csicsu Antal
Farkas Peter
Farkas János
Farkas Iliés
Csicsu Péter
130. Peszka Mihaly
Kozokár Janos
Farkas Anti
Farkas János
Farkas Marton
Bartos Gyorgy
Kokior György
Gyurka Janos
Kozokár Marton
Mengr[és] Mihálné
Benke Janos
Balog János
140. Kokior István
Andri János
Fercsádi János
Fabián Mihaly
Balint Marton
Pál Mihály
Panczir Mihaly
Isztok Janos
Isztok Marton
Rokáné
150. Bezán Mihály
Farkas Mihaly
Pál Janos
Balog György
Kancsal György
Pánczir Márton
Pánczir Márton
Panczir György
- Gyurka János
Novák Anti
160. Kokior Anti
Sabóné
Patya Gergely
Benke Marton
Biru György
Kokior György
Bíró Péter
Roka Gyorgy
Benke Mihaly
Kokior Isván
170. Antal Marton
Kozokárné
Benke Mihály
Frenku Janos
Kozokárné
Csurár Janos
Csurár Márton
Márisz Peter
Kosza Mihály
Bortos Iliés
180. Kokior Peter
Benkéné
Kancsal György
Ombarás Gergely
Ombarus Mihály
Ombarus Márton
Ombarusné
Roka János
190. Benkéné
Koncsal Janos
Andréné
Sabóné
Benke Mihály
Biru Mihály
Kozokárné
Sabó Gergely
Sabó János
Sabó gergely
200. Sabó Ma[r]ton
Frenku Janos
Frenkuné
Antal Marton
Benkéné
Kozokár György
Pátrás Antal
Panczir Gergely
210. Antal Mihály
And[r]é Marton
Kokior Marton
Kokior Janos
Roko Gergely
Kokyor János
Prutyán Antal
- Kokyor János
Kokyor Márton
Kozokár Gergely
220. Roka György
Csurár András
Koncszal Gergely
Koncszol Márton
Szár Márton
Antal Péter
Kancsal Marton
Antal Márton
Andrei Marton
Peszkar Marton
230. Kokiorné
Andrei György
Antal Mihály
Bartos Gergely
Kádár Anti
Benke Mihály
Farkas Mihály
Bezán Antal
Antal Mihály
Biru Janosné
240. Farkas Marton
Kosza Mihály
Máior Márton
Máior János
Máti Marton
Máti Mihály
Máti Ferencz
Andrei Antal
Pátrás Gergely
Biru Márton
250. Gál Mihály
Máti Janos
Matei Janosné
Antal Gerg[ely]
Janos
Frenku Iliés
Pátrás Péter
Cicsu Antal
Roka Janos
Kokior Mihaly
Kokior Ferencz
260. Antal Janos
Duma Janos
Bálint Janos
Farkas Gergely
Bezán Iliés
Csonta Antal
Farkas Janos
Kokior Mihaly
Kokior Gergelné
Jacobos Janos
270. Máti Ferencz

	Antal Gergely	Kokior Antal	Franku Marton	Pátrás Mihály
	Antal János	Kancsal Mart[on]	Benke Ferencz	Filep Istvan
	Franku Andras	Pál Mihály	380 Antal Mihály	Büru Mihály
	Vaszy Marton	Farkas Janos	Csurár Andras	Rokó Marton
	Antal Marton	Novák Peter	Csurár Gyorgy	Monár Márton
	Roko Gyorgy	Prutyán Janos	Jozsy Máris	Sakácsi Mihály
	Bodó Marton	330 Kokior Antalné	Duma Marton	Duma J Antal
	Varda Mihaly	Kokior Marton	Kokior Mihály	Duma A. Antal
	Kokior Mihaly	Kokior Marton	Gyurka Antal	440 Duma Mihály
280	Varda Marton	Csurár András	Kokior Antal	Munteán Mihály
	Berbekár Marton	Varda Peter	Antal Janos	Deják Mihály
	Benke Antal	Andrei Janos	Kancsol Gyorgy	Deják János
	Istok Márton	Farkas Janos	390 Kokior Antal	Szovik[?] János
	Róko János	Farkas Marton	Ambruszné	Dobos János
	Frankol György	Densze Mihaly	Kozokár Petre	Zsitár Mihál
	Benedek Janos	Varda Antal	Isztok Gergely	öz. Antal Mihályné
	Benedek Péter	340 Balog Marton	Kancsalné	öz. Deják Péterné
	Kancsal Mihály	Farkas Gergely	Csicsu Janos	Deják Márton
	Kancsal Péter	Kikior Istvan	Kancsal Marton	450 Csurár Péter
290	Kancsal Peter	Antal István	Farkas Mihálné	Deják János
	Pál István	Kokior Marton	Sabó János	Rosa János
	Kokior Márton	Gabor Janos	Bezsán Peter	Csurár Antal
	Antal Istvánné	Benke Gujrgy	400 Butok András	öz. márcziné
	Polner Marton	[György]	Butok Mihaly	öz. Dumáné
	Kokior István	Bengeres Andrasné	Kokior András	Duma Mihály
	Kancsal Anti	Balog Gergely	Antal Janos J	Isvánka Mihály
	Patrás Gergely	Fartadi János	Antal Janos	Isvánka Antal
	Farkas Janos	350 Farkas Mihálné	Gábor Mihály	öz. Furtunáné
	Kokior Iliesné	Andrei Peter	Szárig Marton	460 Petrás Márton
300	Patras Antal	Antal Andras	Antal Ferencz	Ferczádi Mihály
	Jakabos Gujrgy	Bálint Mih[ály]	Frenku Ferencz	öz. Ferczadi
	[György]	Pál Marton	Frenku Janos	Mihályné
	Boka Janos	Panczir Mihály	410 Zsitár Mihály	Ferczadi János
	Kokior Mihály	Panczir Antal	Kancsal Ferencz	Lohány János
	Balog Maiton [Márton]	Bartos Peterné	Kancsal Gyorgy	öz. Sovánka
	Benke Mihaly	Kancsal Márton	Kancsal Márton	Andrásné
	Máti Janos	Beszán Márton	Andrei Mihálné	Ludvik Rancz
	Duma Janos	360 Antal Gyorgy	Kokior János	györgyina János
	Frenku Jozzif	Pál Ferencz	Kokior Antal	miklos Mihály
	Kossa Marton	Kokior Marton	Butnár Marton	Csurár Mihály
310	Kancsal Istvan	Kokor Mihaly	Rokó Anti	470 Dobos András
	Antal Marton	Kokior Mihaly	Roka Marton	Dobos Antal
	Máti Janos	Patras Marton	420 Butnar Joszef	öz. Muntján Jánosné
	Cicsu Mihály	Patras Iliés	Kancsol Mihaly	Muntján Mik[lós]
	Patras Janos	Gyurka Janos	Gyurka Mihaly	Farkas gergely
	Berbekár Antal	Duma Marton	Roko Antiné	Dombi Marton
	Antal Mihaly	Kokior Peter	Csurár Peter	Duma Márton
	Antal Peter	370 Kokior Antal	Roko Peter	Roka Mihály
	Sár Mihály	Benke Gerg[ely]	Fabián Gergely	Mengeres Antal
	Bezán Mihály	Kokor Janos	Roszet Janos	Duma Ilés
320	Antal Marton	Benke Janos	Roszet Gergely	480 öz. Dumáné
	Kokior Péter	Demsze Gerg[ely]	Rakó Antal	Sovanka Márton
	Antal Anti	Kokior Mihaly	Antal Janos	öz. Juska Mihályné
	Bortos Peter	Antal János	430 Antal Péter	Kosa Mihály
		Cicsu Janos	Kokior Mihálné	Bulájka Marton

	Isvanka Péter	öz. Monár Mihályné	Mezei Mihály	660 Mokán győr.[gy]
	öz. Antal Jánosné	Molner Márton	Mezei Márton	Mokán Márton
	Mengeres Mihály	Porondi András	600 Molnár győr.[gy]	Rosas Péter
	Duma Ferencz	Isvanka Márton	Ferczadi győr.[gy]	Koján András
	öz. Kosa Andrásné	Porondi Ferencz	öz. Ruszi Demeterné	Balán János
490	Juska András	Budo Antal	Hoszu Mihály	öz. Balan Mártonné
	Juska Jozsi	Mengeris János	650	Majlát János
	Juska Antal	csurar Márton	Gábor győr.[gy]	Barbocz .győr.[gy]
	Ferczadi János	Barbocz Mihály	Farkas győr.[gy]	Csurár Ilés
	Boros győr[gy]	550 öz. Barboczné	Csurar János	Duma Mihály
	Isvánka András	Barbocz Andras	Csurar Peter	670 Dombi Mihály
	Budo Ferencz	Barbocz Antal	Gergely Mihály	öz. Hoszu Mártonné
	Csicsio Mihály	Andrika János	Ferczadi Demeter	Gergelyke János
	Szél János	Mester Mihály	610 Monar gergely	André Márton
	Zsitár János	Budi Mihály	Antal Márton	Farkas Antal
500	Csicio Márton	Sovanka Mihály	Bálint Antal	Pataki János
	Plop Mihály	Zsitár Antal	öz. csurar Péterné	Deják győr.[gy]
	Ferczadi János	Kuti Mihály	Csurár János	Deják Márton
	Ferczadi Mihály	öz. Csurárné	Csurár győr.[gy]	Sovánka Antal
	muntean András	560 öz. Csurár P.[éter]né	Csurár Antal	Farkas győr.[gy]
	Pétrás Antal	Kosa János	Zsitár Márton	680 Lohán Márton
	Petras győr[gy]	öz. csurar gergelyné	Szelyi Péter	Monár Mihály
	öz. Isvánkáné	Kocis Péter	Biro János	Monár Márton
	Barbocz győr[gy]	Deják Márton	620 Ferczad Márton	Györi András
	Duma Márton	Juliska András	Ferczadi Mihály	monár győr.[gy]
510	Porondi János	Dobos Antal	öz. hulubárné	öz. Bordéjosné
	öz. Rutinihályne	Duma Antal	Fanczik Mihály	Bordéjos Mihály
	Csurár János	Farkas Márton	Ferczadi Péter	Lohány András
	Csicsio János	Monár Márton	Gabor Antal	öz. Lohány Mihályné
	Roja János	570 Hulubócz Antal	Barbocz győr.[gy]	Farkas János
	öz. Petrásné	Duma János	Petrás Mihály	690 Lohány Mihály
	Petrás györgy	Duma győr.[gy]	Petrás János	öz. Monár Antalné
	öz. Deják ne	Duma András	Petrás győr.[gy]	Észki györgy
	Monár Mihály	Bordejos Andras	630 Petrás János[s]	Ferczadi Mihályn[é]
	Bocso Márton	Bordejos Márton	Mezei győr.[gy]	Padurár Márton
520	Margitán Márton	Bordejos Antál	Mezei Antal	Deják Mihály
	Buláj Mihály	Gödori Antal	öz. Dumáné	cserdákos győr.[gy]
	Antal Mihály	Zsitár János	Duma Antal	Kotyor Mihály
	Margitán Mihály	Butnár mihály	Duma Márton	mengeres András
	csüri Péter	580 csokáj Márton	Isvanka Péter	öz. Antal Mártonné
	csurar Mihály	Pál győr.[gy]	Kotyor János	700 Andris Mihály
	Deják Péter	Duma János	Kotyor győr.[gy]	Andrika Márton
	Ferczadi ger[gely]	Sovánka András	Barboczi Janos	csurar Mihály
	Andre győr[gy]	Barbóczi Mihály	640 Barboczi András	öz. csurar györgyné
	öz. Antal Mártonné	Ferczadi Mihály	csurar györgy	Báboc János
530	Porondi Márton	jitár Péter	Roka győ.[rgy]	Baba András
	Ferczadi ger[gely]	Burka Mihály	öz. Salamoné	Duma Andrásné
	Ferczadi ger[gely]	csurar Antal	öz. Farkas Mihályné	Szabo Antal
	Porondi Mihály	Serban győr.[gy]	Pityokás Márton	Szabo Mihály
	öz. Munteáné	590 Csicsió Péter	Borbocz Márton	öz. Korka[?] Antalné
	öz. Porondiné	Csicsio győr.[gy]	Sakácsi Márton	710 Lovas András
	öz. Monár Antalné	Farkas Mih.[ály]	csicsio Andras	Antal Mihály
	Monár János	Farkas győr.[gy]	Pityoka György	Szoler Márton
	Porondi győr[gy]	csurar Antal	Pánczer Antal	Barbocz János
	Monár András	Fenye János	Monár János	öz. Dumáné
540	Deják János	Mezei Péter	Duma Márton	Duma Márton

Duma Jánosné	Szoler Antal	740 Farkas Antal	monár Antal
Duma Antal	Deják András	csurár györgy	öz. Szottek Jánosné
Duma Mihály	730 Kotyor Antal	Furtuna János	csurar Jánosné
Deják Márton	Hulubócz Mihály	Czicze János	Kosa Já.[nos]
720 Beján Demeter	csurár győr.[gy]	Buláj györgy	András
Szoler Mihály	csurár györgy	Buláj Isvan	csurár Mihály
Szoler Péter	Boros Antal	Buláj Istan	Farkas Mihály
Beján János	öz. Juska Mártone	öz. Porondi Mihályné	Farkas Anton
Isvánka Péter	öz. Burka Mihályné	csurar györg	Benke Mihály
Csurár András	Bálint Mártonné	Mih.[ály]	Antal Péter
Szabo Márton	Padurar Ferencz	Fricz Márton	
öz. Petrásné	Andrika János	750 öz. Mengeresné	

33.

Részletek Domokos Pál Péternek a moldvai csángómagyarok közt tett útjairól készült beszámolójából *Kolozsvár, 1929–1938.*

[...] ²⁷² A Tatros völgyében, Onesten tartózkodtam hosszabb ideig. Onesten 560 gazda él, kiknek 50%-a római katolikus vallású magyar ember. Névsoruk a következő: [...] ²⁷³

Onest legöregebb emberével, Mojzi András Péterrel beszélgettem. Kérdéseimre elmondja, hogy 1842-ben Bohánában született. Dédapja Almásról, Háromszék vármegyéből jött ki. „Hetén vótunk édesegyek s mind fiúgyermek. Hatesztendő gyermek voltam, mikor a magyarok az oroszot lehajtották az Ojtoz patakán. Úgy jut eszembe, mintha tennap lett volna. Két huszár jött az út két széjjin. Kérdezték, hogy a disznyók hol vannak; mondtuk, hogy a hídon túl. Hát csak a kargyát kihúzza s a szájába veszi, a kezeibe pistajt, s úgy elrepül, mint a fecske. Utolérte a muszkát, reálótt; a szájából kivette a kargyát, s így elmentibe s visszajöttibe utat vágott.”

’A falu régebbe az assó kótban (= szegletben) Alecu Aslam nevű bojéré vót, kinek az egész kertye csipkéből vót.”

272 Domokos Pál Péter könyve első részében összefoglalja a moldvai magyarság történetét, majd moldvai útjairól készült beszámolót adja közre. A beszámoló elején közli az 1930-as népszámlálás alapján a csángó települések adatait. Ezt lásd a 38. sz. dokumentumban.

273 A gazdák névsorát nem közöljük.

„A csonkateplom katolikus magyar templom vót.”

„A tatár pappal egyetértett, s a teli templomot a Perkőről lövette össze a sok magyar néppel együtt.”

Kérdésemre, hogy az Onest mellett lévő hegyet miért hívják Perkőnek, azt válaszolja, hogy „a kő éjjel-nappal perregett le róla, s azért”. Verset vagy éneket már nem tud. Szerinte vele „egykorácsi” (egykorú) ember csak Kászonban van.

A másik érdekes ember, kivel hosszabban beszélgettem, Bertalan Sándor, katolikus diák (kántor): „dascal catolic”. Kézdialmáson, Háromszék vármegyében született 1872-ben. Elemi iskolába Gelencén és Kézdivásárhelyen járt. A diákságot Ploskucénban az öreg Bakánál tanulta. Együttal asztalosmester is. 9 élő gyermeke közül 6 fiú s 3 leány. Három fia ugyancsak diák; Sándor asztalos és diák Gutinázson és Szárazpatakon, Károly asztalos, sofőr és diák Szaláncon, Imre asztalos és diák, a legkisebb fia, Antal a gimnáziumot Csíkszeredában kezdte járni, de onnan inspektori rendelettel több moldvai társával, Gyüttő (Ghitiu!?) Györggyel és Dogár Péterrel együtt kitiltatott, s 1929-ben a jassi-i papnöveldeknek a hallgatója. [...]”²⁷⁴

Onest római katolikus templomában, mint egész Moldva területén, tiltva van a magyar szó. A magyarul nem tudó papok nem tűrik a magyar szót még a templomban sem. Hiába van pápai rendelet, hogy a hívek lelki szükségéit anyanyelvükön kell kielégíteni, hiábavaló a katolikus magyar hívek évszázados könyörgése magyar papért. Hogy mégis elhangzik a parancsolt „Tatál Nostru” helyett egy-egy Miatyánk, a „Veni, veni duhul sfântu” helyett a „Jöjj el szentlélek Isten”, az-az elnyomott lelkek elfojthatatlan vágyának eredménye.

A halaucești (halasfalvi) minorita rend „Seráfica” nyomdája énekeskönyvet nyomtatott, amelyben latin miseszöveg, párhuzamosan román szöveg, román imádságok és énekek vannak. Az énekek legtöbb része magyar ének, ugyanazon szótagszámmal fordítva és ugyanarra a dallamra énekelve. Ez a könyv már nagy példányszámban elterjedt, s különösen a fiatalság ezzel megy a templomba. A plébános megköveteli a diáktól, hogy legalább a „Missa de Angelis”-t tanítsa be a népnek. Könnyű látni, hogy ez az intézkedés is a magyar ének kiszorítását célozza.

A pap nélkül végzett istentiszteletek állanak a nép lelkéhez a legközelebb. Egy októberi vecsernyén jelen voltam, melyet a kántor a következőképpen tartott: bevezető ének román nyelven, rózsafüzér magyarul.

A vallástant az elemi iskolában a kántor tanítja. A könyv címe: „Catechismul preascurtat al Eparhiei Catolice de Iasi, 1921.” (A jassi-i katolikus püspökség katekizmusa, 1921).

Az egyébként jóindulatú öreg kántor Onest „nemzeti házá”-ban az elemistákkal szép sikerrel előadatta a „Megkerült gyermek” című pásztorjátékot, csupán – felsőbb parancsra – az egészet román nyelvre fordította.

Máskülönben Onest hitközség meglévő kicsi fatemploma helyett hatalmas két-tornyú templomot épített, melynek hossza 36 m. Mondanom sem kell, hogy ez az építkezés az amúgy is szegény népet anyagilag feltűnően megviseli.

Onest történetével kapcsolatosan csak annyit említek, hogy helymegfigyelésem

274 A kihagyott részben a helyi babonás szokásokról van szó.

szerint a Bandinus által (1646) említett Stanest faluból lett a mai Onest. Bandinus Stanest után Manestet, Godzafalvát és Völcsököt említi, melyek ma Bogdanesti, Gorzafalva (Oituz) és Bahána néven léteznek. Amint fennebb említettem, a régi öregek szerint Onest a Bohushegy tövében az Ojtoz patak partján volt. Úgy látom, hogy az-az emlékezetes kápolnás hegy, ez pedig a szép halas patak Bandinusnál. Már említettem, hogy nyelvészeti szempontból Onestnek és Stanestnek lehet valami köze egymáshoz, mert stania magyarul önt jelent. Nem hiszek a moldvai kérdés kitűnő ismerőinek, Auner Károlynak és utána Bitay Árpádnak, akik szerint Bandinus Stanestje a mai Casin, mert ez a Tatrostól mintegy 8 km-re van, és határában legjobb tudtommal nincsen csonkatorony.

Az onesti magyarok házai sárházak, kicsinyek, apró ablakkal és padozatlan földes aljjal. Bútorzatuk padból, néhány kicsi székből, festetlen ládából és szőttessel (új festékessel) leterített ágyból áll. Tulipános széket 1869-es évszámmal és egy földig-asztalt találtam az öreg Pakocs Józsefnél.

Viseletük a Tatros mellett élő románokéval csaknem teljesen megegyezik. A felnőtt férfi öltözete: posztó cedele (zeke) ingujjal (minden létező újj ingújj), posztó mintean (mente) ingujj nélkül, kicsi ing és ing, nyáron fehér, félbő nadrág, télen harisnya (posztó szűrnadrág), bocskor.

Az asszonyok öltözete: Szótt katrinca (lapszoknya), varott ing, ruva (fejrevaló kendő) és bocskor.

Nyomatott magyar könyvet elég gyakran lehet látni. Imádságos könyv csaknem minden házban van. A Kájoni „Cantionale” III. kiadása Onesten 3 példányban van meg. Egy Varga nevű embernél – ki a magyarságát megtagadja tanító fiatal együtt – találtam a legtöbb magyar könyvet, közöttük Pápai Páriz „Pax corporis”-át is (IV. kiadás 1695-ből).

Diószegen (Tuta) a rózsafüzér búcsúját néztem meg. Az onestiekkal mentem oda gyalog, kereszt alatt. Odaérve bementünk az újonnan épült, befejezetlen, padolatlan, ablak nélküli templomba. Amint a templomba léptem, Cipolloni, a tatrosi plébános, ki Diószegnek is plébánosa, éppen keresztelt. A latin imák után a szokásos kérdéseket: „Akarod-e, hogy megkereszteljelek?” stb. románul tette fel, bár Diószeg színtiszta magyar község, ahol románul a nép nem tud. Beharangozás után a plébános vezetésével a falu egyik keresztjéhez processzió indult, mely alatt a mindenszentek litániáját magyarul énekelték. Megérkezve a kereszthez a pap s utána az egész nép letérdelt. Rövid csend után felhangzott a „Tatál nostru” (Miatyánk), s tovább a mise latin szövege kivételével minden románul folyt, természetesen a prédikáció is. A prédikáló plébános a rózsafüzér megszerkesztéséről szóló beszédje végén a befejezetlen templomra pénzt kért a hívektől. „Adakozzatok – úgymond – Isten befejezetlen házára vagyontok szerint, mert adakozásokat a mennyei könyvekben fölírják, és életetek végén számon kérik.” A szentmise alatt a plébános egyik kezében a kereszttel, másik kezében tányérral gyűjtötte össze a pénzt. Meg kell jegyezni, hogy sem a diószegi, sem az onesti hívek nem tudnak értekezni magyarul nem tudó papjukkal, s így gyónni sem tudnak neki.

Gorzafalva az Ojtoz patak partján felerészben magyar nagyközség. Hatalmas új temploma épülőben van. A patak partján álló papi lak megközelítésekor most épült kultúrházat, mellette haranglábat látok. Három harang van benne. Fölmegyek a

haranghoz, és jóleső érzéssel állapítom meg, hogy a sokat emlegetett régi harang „Spes mea Christus 1568” felírással megvan.

A plébános, Ion Ghergu, csángó származású, huszti férfi. Magyarul egy szót sem tud. Öntudatosan román. Minden tette, lépése, építése öntudatosságát igazolja. A falu legényeit, leányait „karénekre” és a kultúrházba parancsolja, hol román énekeket és színdarabokat tanít be. Még szomorúbb valóság, hogy kántora sem tud magyarul. Pedig épp Gorzafalván kelteződik az a megrendítő tartalmú levél, mely 1860-ban így panaszkodik Magyarországra hercegprímására:

[...] ²⁷⁵ „Mi 600-an gazdák, Ojtozhatárszél mellékiek...” És így tovább. Azonban a levél válasz nélkül, s a szegény gorzafalvi magyarok egyszerű lelke vigasztalanul maradt. A valóság csak rosszabbodást hozott, s a plébános már úgy beszél pl. a „Codex Bandinus”-ról, mint a múlt egyik rossz emlékééről.

Ma a községnek csak fele magyar, és magyar öntudatukat feltűnően elveszítették. Bizonyos, alig látható szégyenpírral vallják meg magyar voltukat, és velünk már nem sok kapcsolatot éreznek, bár az asszonyok csak magyarul tudnak. Megismerkedtem az öregedő Vakár Györggyel, akinek az apját még Csorba Jánosnak hívták. Ő gyermekkorában teheneket őrzött, s így lett belőle „vacar”, azaz tehénpásztor, és ma a hivatalosan használt neve: Gheorghie Vacar. Furcsa, de való módja a keresztelésnek.

Gyuri bácsi öltözete: lajbi, ing, harisnya, bocskor, kapca, amelyet marhaszorból készült pórázzal erősít a lábára, cedele és kozsok (bőrmellény). Felesége ingbe s katrincába van felöltözve. Jellegzetes a gorzafalvi nők katrincája; asszonyoké és leányoké mind egyforma, más falubeliektől elütő. Színei a következők: piros, sárga, zöld; piros, zöld, fehér; kék, fehér, piros; fehér, kék, fehér; piros, zöld, sárga; rózsaszín, sárga, zöld. A katrincát szalagszerűen keskeny „bernáccal” (házi szövésű öv) kötik a derekukhoz. A bernéc szintén nagyon színesen szőtt öltözködési kellék. Színei: piros, fehér, kék; fehér, sárga, piros; zöld, piros, rózsaszín; piros, zöld; piros, sárga, fehér. Minden színből hat-hat szál kerül egymás mellé. A nők lábán is rendszeren bocskor és pórázzal megkötözött kapca van. „Minden állatnak így kell lenni” – azt mondja az öregasszony, ami azt jelenti, hogy az asszonyi állatoknak ez az öltözetük. Felkerestem a házában is Csorba Gyuri bácsit, aki egyébként vidám, tréfás ember. A háza földje agyagos, az egyik sarokban kályha, a másikban ágy áll. A „nagy” házban asztal, ágy, láda, amelyen párnák, szőttesek, festékesek, átalvetők vannak. A falat festékesek díszítik: „küs kendők, kendezők, hogy ne legyen a fal puszta”. Dézsába gyűjtik a tejet, kiverik a vaját, s a sebes tejet megeszik. Az eresz alatt szétszedett osztovátát (szövőszéket) látok, melynek részei: első és hátsó hasajó, nyistek, borda, bordahéj, lábító, fordító, keresztcsép, átolfa, nyistkarika, vetelő, csó, bélfá. Kinn az udvaron szekér áll, melynek részei: a négy kereke, tengely, párna, melyet két sűrűbb fog össze, a nyújtó, két kötés, kormány, rúd, rókanca, kas, nyoszolya-káva, alja, korlát, rogozson-kóbor.

A faluban 2-3 hold földbirtokkal rendelkező szegény földműves emberek élnek, szántás-vetéssel, állattenyésztéssel, szőlőműveléssel és halászzattal keresik meg a mindennapit.

275 A levélrészletet nem közöljük, lásd az 1. sz. dokumentumot.

Aznap Gorzafalva filiáit is meglátogattam. *Bohána* magyar falu, mindössze 3 román család lakik ott. Kicsi katolikus templomában igen egyszerű a berendezés. A templom udvarán apró falusi házban van az állami iskola. Ezután a szép *Szitásfalva* (Nicoresti) és *Újfalva* (Satul Nou) következik, mindkettő magyar lakosokkal. Újfalva most épülő temploma előtt érdekes, primitív feszület áll. Régi kápolnája nevezetesség nélküli. Mindkét faluban ifj. Gál József a deák. Lakásán találtam a Kájoni-féle énekeskönyv III. kiadását, valamint az ugyancsak Csíksomlyón nyomtatott „Lelki fegyver”-t. *Szöllőhegy* (Pargaresti) magyar falun át Diószegbe s onnan az Orosz-erdő mellett Onestre érkeztem vissza.

A további községben: *Szárarzpatakon* (Valea Seaca) és *Gutinázson* eddigi megállapításaim megerősödtek. *Tatros* (Trotus) a templomban nem találtam meg a nevezetes homonnai Mária-képet. A főoltáron az „Utolsó vacsora” képe van. A leckeoldaltól jobbra lévő falra Posta nevű plébános Bella Ludovic emlékére márványtáblát helyezett el. A kóruson rossz harmóniumot és a Tárkányi-Zsaszkovszky-féle énekeskönyv egy példányát találtam. A Tatrostól négy km-re lévő Tîrgu Ocnán, *Aknáváson* magát magyarnak valló ember alig van, hacsak az öreg Bakát nem említtem, ki azonban nevét Boca-nak mondja és írja.

Visszafelé utam ismét *Tatros* viz át. Megnézem a templom melletti kis kaput. Mintha Csikban csinálták volna. Felírása is van: „Ez kapulatban csinálta Szilveszter Mátyás 1834 Gyűjtő Mártonval a tatrosi templom mellé.” Megkérdezek egy embert, hogy hol lakik a deák. „Higgye meg ott az ulica fenekibe.” Sajnos az öreg Gál kántor a mezőn volt, és nem beszélhettem vele. Tatros, amint Onesten jeleztem, a mai onesti temető táján, a temetőben lévő „csonkatorony” körül volt. Auner szerint²⁷⁶ 1407-ben alakult, s tudjuk, hogy 1518-ban a milkói püspökséget Tatros székhellyel állítják vissza.

A Szeret-völgyi csángóföldön tett első utam a tisztességben és igazi szent szerzetesi életben megőszült, de a jelen pillanatban állás nélküli paphoz, Petrus Matthias Neumannhoz vitt. Tudtam, hogy Neumann páter negyvenegy évig működött az Úr szőlőjében, mely idő alatt csángó magyarjait elsősorban mintaéletével, szakadatlan munkásságával, szelídségével és jó szívével erkölcsös, munkás és tisztességes életre nevelte. Nem volt hűsvét, hogy híveit kivétel nélkül meg ne gyónattatta volna a csángóság édes anyanyelvén, amelyet Neumann páter szépen magtannult.

Bogdánfalván fejtette ki áldásos működését az öreg pap. Az ő papsága és Müller diáksága alatt magyar imádság és magyar ének hangzott. Nem tűrhették azonban ezt a hivatalos román közegek, és azon a címen, hogy Bogdánfalva nem a minoriták tulajdonát képező plébánia, hanem a jassi-i püspökségé, Neumann páter pedig szerzetes és öreg, egyik napról a másikra könyörtelenül kitették, és helyébe a magyarul nem tudó – de nem rosszakarátú – Julius Abescát helyezték.

Az állás nélkül maradt öreg ember azonban nem csüggedt el. Kántorával a falu mellett fakápolnácskát, magának és kántorának egy-egy kis házat épített, kutat, pincét ásott, szőlőt ültetett és megcsodálni való, egyszerű, szent életet élt tovább. Kápolnájának minden díszje az egyszerű, de tisztességes ruhával rendelkező oltár

276 Auner, 1908. 11.

és a két falra kétfelől felakasztott feketére festett bádogtábla, amelyre a bogdánfalvi világháborús hősök nevét írták: [...] ²⁷⁷

Hívei nem hagyták el az öreg Neumannt. Mivel gyónni csak nála tudtak – a legtöbb asszony nem tud románul –, seregesen jártak hozzá. Később a gyóntatástól is eltiltották. Fülembé cseng keserű szava: „Halálos betegek utolsó kívánsága volt, hogy nálam gyónhassanak, és nem engedték meg.”

A csángómagyarok szomorú sorosáról írt a Rómában küldött jelentése válaszul nélküli maradt. Most látja, hogy tulajdonképpen Moldva területén az egyház és a római katolikus vallás leple alatt mi történik. „Elszorul az ember szíve, amikor a talpig becsületes, igaz nép napról napra való elnyomását és elrománosítását látja. Én, a német, mondom ezt, ki nem csinált és nem is fog soha politikát csinálni, de aki a népnek az anyanyelvén való beszélgetését, az Isten anyanyelvén való imádatát, az anyanyelven való éneklést a legelemibb és legszentebb jognak tartom. E legelemibb és legszentebb jog megsértését és lábbal tiprását a moldvai magyar csángóknál 41 esztendőm működésem alatt szakadatlanul láttam.”

Az öreg Neumann Petrás Ince Jánosnak legjobb barátja volt. A gyilkosság után ő volt Petrásnak legelső látogatója és bekötőzője. Élénken és igen szívesen emlékszik reá.

Azt a kedvességet és szívességet, amit Neumann házában éreztem, soha seholy sem tapasztaltam. Becsületben megöszült, szép, férfias képe szívembe örökké élni fog.

Neumann házatól hat-hétszáz méternyire kezdődik a falu. Bogdánfalva, népiesen Bogdánfala, a nép tudatában ez a név egységet jelent, amelyben beletartozik *Patak, Felsőpatak, Frezsena, Ruzsinka, Florest, Bukila, Albén, Domok, Sartutsa vagy Larguta (Máriafalva), Trunk vagy Gálben* és a világháború után létesült *Ferdinánd* vagy *Újfalva*. Bogdánfalvi gazdák bemondása alapján itt adom a falu 404 gazdájának névsorát: [...] ²⁷⁸

Mikor *Ferdinándba* érkezem, az utcán keresztet állítanak az emberek. Beszélni kezdek velük. Sz-es, s-es kiejtésük, valamint a miénknél régebbi mondatszerkesztésük feltűnik. Kérdezem: tudnak-e énekelni? Igen, volt a válasz. Sőt az egyik ember azt mondja, hogy nála az énekek le is vannak írva. Bementem a házába. Kedves öregembert találtam bent. Petrás Ferencnek hívják. A ifjú ember pedig Petrás János volt. Az öreg Petrás sokat olvasott, és a Mátyás királyról szóló összes mondatot tudja, sőt azt kérdezi, hogy én tudom-e. Borral, szőlővel és dióval kínál meg.

Estére Petrás Ferenchez guzsajosba gyűlünk. A lányok és asszonyok hosszan énekelnek és beszélgetnek.

„Idejöttek-e? Idejöttünk ed kicit tánácolni. Kereszke hal van? Elment Jánaszhoz, sz att isz mulat ed kicit. Hát a te nieped hol van bré? Jó é isz, cak a kejket elalussza. Lógassza a hajlót, had ne szirjon a kicike.”

A mi kiejtésünkön ez így hangzana: Idejötettek? Idejöttünk egy kicsit beszélgetni. Kereszke (komámasszonynak a leánya) hol van? Jánosékhoz ment, és ott is marad egy kicsit. Hát a te feleséged hol van, hej? Jön ő is, csak a gyermeket elaltatja. Rengessed a teknőt, hogy a kicsi ne sírjon!

277 A névsort nem közöljük.

278 A gazdák névsorát nem közöljük.

Ilyen és ehhez hasonló beszélgetések és éneklés közepette telt el az este. Sok szép énekükért örökre hálás leszek. Másnap, vasárnap templomukban mentem, melyet ők „szentegyház”-nak, több más helyen „misze”-nek hívják. Beteg papjukat a Csík-somlyóról hívott házfőnök: Takács Gábor páter helyettesítette. A csángó deák a mise alatt a „Missa de angelis”-t és 2 magyar éneket énekelt. Hófehér ruhában volt az egész hívősereg. Elöl a padokban a férfiak ültek, hátul az asszonyok álltak.

Itt, Ferdinándon láttam meg s fényképeztem le a községháza kapujára kifüggesztett rendeletet, amelyhez nem szükséges kommentár. [...] ²⁷⁹

Ferdinánd község.
Besztercei járás.
Bákó vármegye.

685. szám.
1938. május 6-án.

Hirdetmény

Mi, Bákó vármegye Ferdinánd községének bírója, Bákó megye prefektusának 1938. május 3-án kelt 7621. számú rendelete alapján a község lakosságának tudomására hozzuk, hogy a község házában vagy más nyilvános helyeken nem szabad más nyelven beszélni, csak románul.

A katolikus templomokban az istentiszteletet csak románul és latinul szabad mondani.

A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi énekeket más nyelven énekelni, csak románul és latinul.

A papoknak és kántoroknak erre vonatkozólag rendelkezésük van.
Mindenkit szigorúan megbüntettünk, aki ez ellen vét.

Kelt ma, 1938. május 5-én.

Bíró

PH
Setur

Jegyző. Tinca

[...] ²⁸⁰

A vasárnap délutánt a fekete Beszterce és a szőke Szeret összefolyásánál épült *Trunkon (Gálben)* töltöttem. Gálben lakosainak névsorát itt közlöm: [...] ²⁸¹

Szabó Ferencnél ütöm fel a tanyámat. Eddigi utaimban őt találtam a legértelmesebb csángónak. Románul, akárcsak magyarul ír és olvas.

„Magyarföldön”, Erdélyben a „nagy verekedéskor” járt. Csík-somlyón is többször volt a pünkösdi nagy búcsún. Jó gazdaember. Őt hold szőlője van. Ő kezdte el azon a vidéken a szőlő intenzív művelését. Új házát 1929-ben fejezte be. A ház földjét deszkával padolták. A tűzhelyet úgy szerkesztette meg, hogy a gyermekek körös-körül fűtözhetnek, és „szobá”-nak hívják, csak a legöregebbek mondják „peszt”-

279 A hirdetmény eredeti román szövegét nem közöljük.

280 A kihagyott részben a szerző a trunki Szabó Ferencnél lévő guzsalyasban gyűjtött verseket közli, valamint röviden ismerteti a helyi csángó viseletet.

281 A gazdák névsorát nem közöljük.

nek (pest). A ház főbútora a vásáron vett fényes, de nem festett láda. Ez tele van a nagyleány ruháival. A láda tetején szép rendben, fel a menynyezetig a szőttés lepedők, csergék, takarók, cedelék, bundák és egyéb öltözetek. Egy másik láda az anya kerparuváit, valamint a kiváló alkalmak ruháit, leányának gyöngyeit tartalmazza. A falra szegezett polcon írássok, könyvek, a falon fényképek vannak. Egy házból sem hiányzik a „Presa Buna”, a jassi római katolikus püspöki sajtóintézmények a naptára és egyéb „jó” könyvek.

A nagyobbik fiú, Pista harmadik elemibe jár. Románul jól megtanult. A kicsi leány, Mari óvodába jár. Románul nem tud, de anélkül, hogy értené, román verseket tanul. Azonban a kicsi Szabó Mihály még csak édes magyar anyanyelvén tud imádkozni.

Galbenben második moldvai utamon²⁸² is Szabó Ferenc házához szállok. Csak Rózsa asszony volt otthon és a gyermekei. Ferenc csak később jött haza, öt hold szőlőjéből, holtfáradtan, de mihelyt meglátogatott, elfeledte a fáradságot, s a késő éjjeli órákig beszélgettünk. Panasolta a szörnyű természeti csapást, a jégverést, amely olyan erős volt, hogy gyönyörűnek ígérkező szőlőtermését teljesen tönkrevverte. Abban volt minden reménysége. Szőlőtermése jövedelméből ment volna el a somlyói pünkösdi búcsúra, hogy szép magyar prédikációt halljon, és a szíve szerint meggyónjon. Most már sajnos reménye sincs, hogy hamarosan Somlyóra eljuthasson.

Másnap az öreg Pánczél Antallal, Szabó Ferenc 68 éves apósával beszélgetek. Szalmával fedett öreg háza előtt van éppen szekere és ekéje. Örömmel ragadom meg az alkalmat, és megkérdem Anti bácsitól a szekér és eke részeinek nevét. Első és hátulsó alj, a tengely és a párnát a tarinka fogja össze, rókanca, fenekdeszka, lajtorja, rúd, a rúd végén van a járom, melynek részei: az aljfa, berce a likakkal, járompálca és járomszeg. Anyótót (nyújtót) szeg tartja, a szekér oldalán rakórudak vannak. A kerekek részei: kerekfej, a fentők, falfa, sina, vaskarika. Az eke a kotyigából (taligából) és az ekéből áll. A kotyiga részei: rúd, csáगतó, párna és tengely, csáगतószeg, pating, kisebb és nagyobb kerék, az ekegerendely, apating erősíti a kotyigához, a patingot szeg tartja, ekeszarv, kormány, hosszúvas, laposvas, talpa. Az ekét kabalára teszik. „A borna kükiennel van megkertelve” (a borona szegei kőkenyfaból valók). Kétféle szántás van: hojszval a szélén jobbra és a közepén csára. Az első ekenyom neve borozda, a felszántatlanul barázdában maradt föld: vétek. Minden esztendőben kétszer szántanak: tavasszal és ősszel. Ősszel búzát és rozstot vetnek, tavasszal zabot, árpát, pujt (kukoricát).

Galbenben gyönyörű népdalok is felzengenek, s ez kiváltképp a galbeni leányoknak az érdeme, mert ők azok, akik megtanulják, éneklük és megtanítyják ezeket a dalokat. Mellettük a legtöbb éneket és balladát a felejthetetlen jó Magyarai nénitől tanultam, ki saját bevallása szerint „oláhu nem tud és tizeszen (azaz vonaton) nem ilt”. Az énekeket még a régi öregektől tanulta. Fialatabb korában sokat tudott, de már sokat felejtett is.

Fájó szívvel hagyom el a Beszterce és a Szeret összefolyásánál épült kedves falut, ahol olyan sok szépet és jót tanultam, s olvasóimat Bogdánfalva egy másik

282 Második nagyobb útja 1932-ben volt Domokos Pál Péternek.

filiájába, az erdők között fekvő kicsi *Máriafalvára* (Larguța) vezetem. A kisközség 35 gazdája így következik: [...] ²⁸³

Irni, olvasni senki sem tud. Iskola soha sem volt, most sincs. A falu fatemplomcskáját a fent említett Neumann pap építette. Neumann beszéli, hogy előtte megtörtént többször, hogy a télen meghalt embert tavasszal temették el. Most is a pap egy évben csak kétszer megy hozzájuk. A többi vasárnapokon egy helyettes diák tart „misét”.

Éppen vasárnap volt, amikor Zsitár János diák helyettessel Máriafalvára mentem. A „mise” a következőképpen folyt le: „Miatyánk”, „Üdvözlégy”, „Hiszekegy”, az Isten tíz-, az Anyaszentegyház ötparancsa, a hét főbűn, a négy utolsó dolog, és végül az égbekiáltó bűnököt mondotta el fennhangon a diák. Utána ugyanazon dalra mint nálunk, énekelték a „Máriát dicsérni” kezdetű éneket. Az éneklés módja ez volt: a diák egyedül könyvből, a férfiakkal egyetemben és egyszerre énekelt: „Máriát dicsérni hívek jöjjetek.” Rövid szünet után az asszonyok, a leányok és a gyermekek könyv nélkül ugyanezt. Ilyen módon énekelték végig az egészet, mely módszerből könnyű látni, hogy miképpen tanulhatták meg és tudják az énekeket. Leszögezem azt is, hogy az énekből nem egy verset, hanem az összes versszakot énekelték. Ének után a diák a „fájdalmas olvasó”-t mondotta el, melynek végén az „Irgalmasságnak anyja” című imádságot teljes szöveggel könyv nélkül imádkozta el. Ezután az „Úr Angyalá”-t mondták el, s úgy távoztak a templomból.

A „mise” után Molnár Antal nevű gazdához mentünk be, aki puliszkával, túróval és egy „morza pecenyé”-vel kínált meg. Meglepetésemre, szobájában egy egészen új Wegenstein-féle harmóniumot találtam, melyen a gazda egy ujjal szokott játszani. Sírva panaszkodnak, hogy míg az öreg Neumann szolgált, évenként 15-ször ment hozzájuk – nem említve a temetéseket és egyéb alkalmat –, de a mostani pap ez esztendőben is csak egyszer volt náluk (1929. december 3.). A falucska értelmesebbjei hamar odagyűltek, és sokat beszéltek a „nagy verekedésről”, „Mágyárhon”-ról, az ottani szép templomokról és magyar testvéreikről.

További utam a Bogdánfalvától délre eső Nagypatak (Valea mare) és a nép nyelven Kákova vagy Forrófalva, hivatalosan pedig 1929-ig Faraoani-nak* nevezett egyházközségbe vitt. (Régebben a két falu egy egyházközséget alkotott, ma azonban elválasztották.)

Nagypatakon, mely az egész régi egyházközség oda temetkezett. Az a gondolat is vezérelt, hátha megtalálom a Jerney által említett nevezetes köveket. Sajnos egyet sem láttam. A temetőben épített kápolna bejárata előtt lépcsőnek van elhelyezve egy réginek látszó kő, de bármily szorgalmasan forgattam egyik oldaláról a másikra, mégsem találtam rajta írást. A fakereszteken sok a magyar név. Új templomukat a forrófalvi pap építette, s még 1929-ben a nagypatakiak lelki ügyeit is ő látta el. Nagypatak csángói mindenben egyeznek az eddigi említett bogdánfalvi, gálbeni és máriafalvi csángókkal.

A nagypataki temetőnek egy jól gondozott, cement sírboltja is van. A Bákóban élő gazdag Fodor család őse (nagyapa) nyugszik itt, akinek mesés vagonát érde-

283 A gazdák névsorát nem közöljük.

* Buzdugan régens halála óta állomását Buzdugannak hívják.

kes eredettel ruházza fel a nép száján élő hagyomány. A Kákováról származó, s ma a nagypataki temetőben cementsírban pihenő Fodor fuvaros volt, s Galacból Bákóba több forrófalvi szekeresrel együtt árut szállított. Egy alkalommal Galacra érkezik, beáll egy korcsma udvarára, kifogja lovait, s pihenni a korcsma fala mellé, a nyitott ablak alá ül. Nagy meglepetésére a korcsmában magyarul beszélgetnek. Forrófalváról, a forrófalvi erdőről, annak egy bizonyos fájáról, a fa odváról és az odúban általuk elhelyezett rengeteg aranyról és egyéb mesés kincsekről. A beszélgetők rablók voltak. Fodor, ki a leírt helyet nagyszerűen ismerte, azonnal befogott, és társainak azt mondta, hogy ő hazamegy, mert rossz álmot látott, és otthon valami baj van. Úgy hajtotta a lovait, hogy mire Forrófalvára ért, mind a kettő megdöglött. A feleségének csak annyit mondott: „Végy tarisnyát s megyünk gombáért.” Elmentek. A sok kincset, aranyat, pénzt megtalálták. Sokszor fordultak. Azután a pénzből lassan-lassan házat, házakat, telket, birtokokat vettek, Bákóban palotát építettek, és a mai napig nagyon gazdagok. Az öreg Fodor jó magyarnak s jó katolikusknak tartotta magát, de síremlékén román felírás van, és fiai már nem is tudnak magyarul. Így mondják.

Nagypatak után, attól délre, a közeli *Forrófalvára*, vagy amint a nép mondja: *Kákovára* érkeztem. Úgy gondolom, a Kákova név magyarázata egy nyelvész embernek érdekes lenne. Első utam a volt harangozóhoz vezetett, ki sírva panaszkolja, hogy az ősrégi egyházközségben, Forrófalván, a 100%-os magyar falu templomában nem hangzik többé magyarul az imádság és az ének. Romilla Bonaventura nevű papjuk nemcsak hogy egyszer s mindenkorra megtiltotta a magyar szót, de nem is esketi össze a fiatal párt, ha azok nem tudják románul a katekizmust. A magyar szó ellen érzett szent dühében annyira megy, hogy megtiltja a guzsajásokat és kalákákat, s megátkozza azokat, akik ilyenekbe gyűlnek, magyarul beszélnek és énekelnek, s ugyanakkor haldokló beteg öregek könyörögnek, hogy vigyék őket az öreg Neumannhoz, hogy legalább még egyszer, utoljára gyónhassanak magyarul.

Így a forrófalvi templomba a hívek nem is mennek jó szívvel, mert – különösen az asszonyok – nem értenek az egész istentiszteletből egy szót sem.

A harangozónál e nagy lelki szükségletet és a magyar szó utáni vágyakozást látva, mélységesen megindultam. A harangozó szavát pedig minden utamba került ember és asszony megerősítette. S keserű volt a gondolat, hogy vannak ma emberek, akik a katolicizmus leple alatt, a krisztusi emberszeretetet hirdetve lelkeket gyilkolnak, s szemrebbenés nélkül űzik e legszörnyűbb politikát!

A volt harangozónál a Kájoni „Cantionale” III. kiadásán kívül sok régi imádságos- és énekeskönyvet találtam, amelyeket ő nagy szeretettel őriz, és minden szabad idejében imádkozik.

A volt harangozó után a volt diákot, Róka Mártont kerestem meg. Mindkettőjüket az említett páter kergette el, mert nem tudták a templomi teendőket az „új módon” végezni. Azaz – a mai kifejezéssel – politikai szempontból nem voltak megbízhatóak.

Az értelmes diák az előbb elmondottakat mindenben megerősíti. Kértem, hogy gyűjtsön össze néhány jó énekes asszonyt vagy leányt és embert, akik nekem éneket énekeljenek. Megpróbálja, de senki sem mert vállalkozni attól való félelmében,

hogy a páter „kileli”, s akkor a templomban nyilvánosan kipellengérez. Ő azonban néhány szent éneket szívesen énekel, és saját magát harmóniumon kíséri. Énekeit lekottáztam. Milyen érdekes és milyen megható, hogy a Kájoni-féle énekeskönyvekben kotta nélkül található énekeket, amelyeket mi már rég nem tudunk, Forrófalván kell megtanulnunk.

Az éneklés után megkértem, hogy vezessen el Petrás Ince János szülőházához és rokonaihoz. A szülőház már nincs meg, s csak igen távoli rokonai élnek. Mégis sikerült a fényképét megkapnom, amelynek igen nagyon megörültem. A plébániára, annak könyvtárába, a Zöld Péter által említett Petrás Mihály²⁸⁴ 1671-ből származó kéziratának megkeresése céljából elmenni, a páter említett tulajdonságai miatt se hajlandóságom, se kedvem nem volt.

Hogy Forrófalván a régi időkben magyar nyelvű vallásgyakorlat folyt, azt a „Forrófalvi imádságos könyv” ékesen bizonyítja. Második moldvai utam legszebb jutalma volt e kézirat, melyet Trunkon, Benedek Péternél találtam, de a tulajdonos szavai szerint származási helye Forrófalva. A moldvai magyarság eddig talált írásos emlékei között ez a legnagyobb: 744+23 oldalas, szép kézírással írt könyv az esztendő minden egyes napjára szóló imádságokkal.[...] ²⁸⁵

Nagy kár, hogy a könyv semmi adatot nem tartalmaz arról, ki írta. A keletkezés idejéről is csupán egyetlen „sejtető” adat van a kézirat 10 oldalán: „... mert noha tizenkét száz Esztendők előtt lett Emberré és jött a Világra...” Éppen ezért nem tartom lehetetlennek, hogy ezt a könyvet is Petrás Incének dédapja írta, ki tudós férfiú hírében állott, s akiről Zöld Péter jelentése végén azt írta, hogy 1671-ben kezdett magyar nyelvű naplójában először olvasott a moldvai csángómagyarok szomorú helyzetéről. ²⁸⁶

Feltevésemben Petrás Ince vallomása is megerősít, ki 1842-ben mondja: „Atyám nevezik Petrás Ferencnek, ki Forrófalva szentegyházának 45 éves kántora; a latin, magyar, olasz és oláh nyelveket beszéli és írja... Atyám élő nyelven beszéli, hogy nagyatyám is előtte azon helyen az említett egyházi hivatalt több évekig folytatta, s szépapámnak mint írástudónak hagyományából tudja, hogy több mint száz évek előtt származott ide elődünk Baranya vármegyéből...”

Forrófalvának és népének megismerése után, az állami iskola mellett – hol természetesen román nyelvű tanítás folyik – elhaladva, a legrövidebb ösvényen a gyönyörű fekvésű, sok gyümölcsfájú *Klézsére* mentem. Hiába kerestem azonban az utolsó kutatók: Veszely, Imets, Kovács,²⁸⁷ Szarvas,²⁸⁸ Rubinyi²⁸⁹ által említett galambbugos kaput az öreg parókiával, nem találtam. Helyette új templomot, mellette új parókiát és benne fiatal papot kaptam. A pap Buteáról (Román m.) származó, magyar eredetű, fiatal, a csángókat annyira jellemző vörösesszőke hajú és szakállú

284 Lásd Zöld Péter 1781. január 11-i, Batthyányi Ignác gyulafehérvári püspökhöz írott latin nyelvű levelét. Közli: *Pater Zöld*, 2002. 52.

285 A kihagyott részben a szerző részleteket közöl a kézirat legérdekesebbnek tartott részeiből.

286 Lásd *Pater Zöld*, i.m., 64–65.

287 Utalás a *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban, 1868.* című kötetre. (Marosvásárhely, 1870.).

288 Utalás Szarvas Gábor A moldvai csángó nyelvről című tanulmányára. In: *Magyar Nyelvőr*, 1874/1–6. sz., 49–54.

289 Utalás Rubinyi Mózes: Az igazi csángóknál. Úti jegyzetek. In: *Erdély*, 1900. 101–107.

ember, ki saját szavai szerint édesanyjától két magyar szót tanult: „Iszten fizesse.” Ő már csupán az említett két szót és még egy-néhányat tud, mint „minderekké ámen”, „megágya Iszten”, többet nem. Színmagyar községe, színmagyar filiai vannak. „Laudetur Jesus Christus” köszönésemre „Secula seculorum”-mal felelt, kedvesen fogadott. Látván utas és fáradt voltomat ebédrel kínált meg. Odamenetelem célját elmondottam, s szépen kértem, engedné meg, hogy Petrás Incének a temetői kápolnában lévő sírját megkereshessem. Készséggel megengedte, sőt el is kísért. A plébánián nem láttam Petrás fényképét, és ezért ígértem a fiatal papnak egyet. Láttam azonban a példás rendben, gyönyörű betűkkel írt Petrás-féle anyakönyveket. A temetőbe együtt mentünk ki, és hosszasan beszélgettünk. Kérdeztem tőle: gondolkozott-e azon – mivel ötezer-hatszáz magyar csángó lelki vezére –, hogy a magyar csángóság honnan ered. „Nem egyfajta nép – úgymond –, mert a beszédjük is falunként változik. A klézsei csángó másképpen beszél, mint a forrófalvi (Petrás Ince hatása!), a viseletük is más. Nagyon kevesen vannak, és úgy gondolom, hogy az itt élő magyar papok magyarosíthatták el őket.” Különben a kérdéssel ő még nem foglalkozott, mert nemrégén jött ki a papneveldeből. Új templomában kétmanuálos-pedálos orgonát építtetett, melynek árát a hívekre egyházi adóként vetette ki. Elválásunkkor csak annyit mondtam: csángó mivoltára édesanyja utolsó szava figyelmeztesse, szeresse tehát azt a népet, amelyből származott és amely neki ma is kenyeret ad.

Második utamon tovább is mentem: Trunkból Klézsén és Szamoskán²⁹⁰ keresztül *Csíkba*. Apró kicsi falu ez, Petrás András harangozóhoz állunk be, aki régi rezes ősoket emleget, de már ő maga szegény ember. Csík Klézse filiája, a klézsei pap jött el misézni. Gyorsan elmondta a csendes miséjét, és elsietett. A jámbor hívek még sokáig a templom táján maradtak, és beszélgettek. Mise után a harangozó felesége asztalhoz invitál, és szorgalmasan kínálgatja a bőjtösen főzött „galuskáját”. Töltött káposzta ez, de minden jóakarattal mellett sem tudtam enni belőle. Nem is káposztalapiban voltak a töltelékek, és nem is rizskásával, s mintha ennyivel lettek volna összeragasztva. Alig vártam, hogy az asztal mellől felállhassak.

Futván futottam a Csíktól nem messze, 4-5 km távolságban lévő *Felsőrekecsinben*. Szép nagy magyar falu ez, szalmaföldes házakkal, csángómagyar néppel.[...] ²⁹¹

Berendest-Berendfalva lakói már viseletben és szokásaikban is beolvadtak az őket környező románok közé, csak nyelvük, nevük és vallásuk jelzi magyar származásukat. [...] ²⁹²

Íme a sok-sok magyar szerteszét, akikről olyan édeskeveset, jóformán semmit sem tudunk. Fájó szívvel búcsúzunk tőlük. Timár Antal, Beke Antal kántorkönyvet kér, Fejér Mihály lakodalmaskönyvet. Megígérem nekik. Ha módomban lesz, teljesítem kérésüket.

Rövid búcsúzkodás után Újfalun át *Pokolpatak* és *Csernátfalva* mellett megyünk haza, Trunk felé. Ezt a két szép magyar nevet, bizony nemigen látjuk a hivatalos kimutatásokban; kezdenek a feledés homályába veszni.

290 Helyesen: Somoska.

291 A község névsorát nem közöljük.

292 A magyar származású katolikusok névsorát nem közöljük.

Bogdánfalvától délre, a Szeret jobb partján fekvő falvakat megismerve, utamat az attól északra fekvő *Luizi-Călugăra* felé irányítottam. Luizi hallomásom szerint lengyel szó, és népet jelent. Meggondolva azt, hogy a lengyel papok gyakoriak ezen a területen, különösen a régebbi időben, elhihető: egy lengyel szerzetes nevezhette így el. Annál szívesebben és nagyobb örömmel mentem Kalugár felé, mert ott András napján (november 30.) búcsú van. Ideérve rögtön megállapíthattam, hogy ennek lakói jóval módosabbak a többi falvak lakóinál. Salamon János nevű emberhez mentünk be, ki egy maga a most épülő kalugári katolikus templom céljaira 200 000 lejt adományozott. Szívesen fogadnak, mert útitársam, Petrás János jó ismerősük. Töltött káposztával és frissen sült kolbásszal kínálnak meg. Azután a templomba mentünk. Annak ellenére, hogy a templomnak gótikus ablakai vannak, mégsem régi épület. Érdekes, hogy belül a falak mellett faburkolat van, amely a galambugos kapuk alsó ívéhez hasonlóan díszített.

A templom képei között semmi művészi nincs, oltárát fölcicomázták.

A búcsún igen sokan voltak. Az egész vidék katolikussága átjött. Minden falu ruháján a szabási, varrási vagy színbeli különbség ismertető jel. Egy csángó rögtön tudja, hogy melyik faluból való emberrel vagy asszonnyal beszél. A templom a szó igazi értelmében zsúfolásig tele volt. A misén itt is a „Missa de angelis”-t énekeltek, s a prédikáció román nyelvű volt, pedig Kalugár ezen a területén a legtisztább magyar falu. Azonban a kalugári templomból is kitiltották a magyar szót, éppúgy, mint a forrófalviból.

Mise után Salamon Jánostól elköszöntem, s Petrás Jánossal Bogdánfalva felé indultunk.

Itt említem meg azt, hogy a kalugári csángók a csíksomlyói pünkösdi búcsúra – régebben – igen nagy számban jöttek. A csíkiak nagykalapú csángóknak hívták őket, s éppen ezek a kalugári csángómagyarok adták a minden évben nekik adandó intertencióért (koszt és szállás) a Szentpéter-egyháznak a Bálványos-havasát örök időkre.

Kalugárból Bogdánfalvára menet érintettem *Talpát* – az egykor szín tiszta katolikus csángómagyar falut –, hol ma már senki sem tud magyarul: azután *Szerátát*, melyet valamikor *Sófalvának* hívtak, s tiszta katolikus magyar csángó lakta falu volt, ma azonban már csak néhány csángómagyar él benne, kik anyanyelvüket is alig tudják. Ezek után Újhegy és Kisáta (Chișata) román falvak következnek. Útközben János kísérom a „Gát”-ról, „török hídjáról” emlékezett meg, és a tatárgödrökről is beszélt. Kár, hogy a nevek eredetéről nem sokat tud, hiszen alig 32 éves.

Bogdánfalván Petrás János vendégszeretetét, kalauzolását megköszöntem, s kirándulásaim központját Bákóba tettem át.

Bákóban csakhamar megismerkedtem Dobos Mihállyal, egy tejszállító emberrel, aki Szeketurából való csángómagyar. Másnap Mihály bácsival együtt a Bákótól északkeletre fekvő *Szeketurába* szekereztem. Utunk Marginénen vitt keresztül. Esős, hideg időben érkezünk a faluban, mely Kalugár filiája. Balán Gergé ideiglenes diáknál állapodom meg, és megkérem, hogy diktálja le a falujában lakó csángómagyarok névsorát, amit itt közlök. [...] ²⁹³

293 A névsort nem közöljük.

Szent Antal tiszteletére épült kápolnájuk 1843-ból való. A kápolnában harmónium áll. Játszottam rajta, s játékom annyira megtetszett a velem levőknek, hogy diáknak hívtak meg, vagy legalább arra kértek, hogy küldjek nekik egy magyar diákot. Szegény szeketurai magyarok, ők is éppoly lelki szegénységben és elhagyatottságban élnek, mint a forrófalviak. A magyar betű sem ismerős előttük, hiszen a Kájoni „Cantionale” III. kiadása az egyetlen, amit ismernek, s ezt is mindössze három helyt: Balán Gergelynél, egy öregasszonynál és a kápolnában láttam.

Szeketurában már feltűnően rosszul beszélnek magyarul. S az énekeknek is csak egy-egy versszakát, töredékesen tudják. [...] ²⁹⁴

Szeketurából az egykor színmagyar, de ma már elrománosodott Marginénen át *Bákóba* mentem.

Isif Talmacel plébános, a bákói kerület dékánja és a pusztinai magyar egyházközség helyettes plébánosa a magyarok iránt és a magyar szó iránt nem kevesebb gyűlölettel viseltetik, mint a fent említett Romila Bonaventura. ²⁹⁵ Annak ellenére, hogy hívei magyarok, hogy a filiákból jövők csak magyarul tudnak, hogy a magyar hívek egyházi adójából tart magának autót, a fennhatósága alá tartozó templomokból számúzta a magyar szót. Sőt az iskolába, papneveldebe nem szívesen véteti fel azokat a csángómagyar gyermekeket, kik nem tudnak románul. Sokkal szívesebben veszi azokból a falvakból, ahol már meghalt a magyar szó, s csupán a román szavak sz-es kiejtése juttatja eszükbe a magyar származást.

Nem mehettem tehát a bákói plébánia épületébe, hogy a régi magyar írásokat megkeressem, csupán egyik templomozáskor, mikor a telt templomba be nem juthattam, kerültem a sekrestyébe. A sekrestye szekrényeinek a tetején sok magyar könyvet láttam. Talmacel beszédét hallgattam végig, aki december 8-án, a Szűz szeplőtelen fogantatásáról beszélt. Beszéde végén az elfelejtett és kimondhatatlan kínok és nyomorúságok között élő kínai gyermekekről emlékezett meg. A jó csángóságnak tudomására hozta, hogy egy-egy ilyen kínlódó gyermeket meg lehet menteni 250 lejjel, aki pedig a megmentett gyermek képét is látni akarja, az fizessen 500 lejt. Biztosan tudom, hogy a szegény csángók, akik a kínaiaknál sokkal elhagyatottabbak, sok 250 és 500 lejelet fizettek nyomorgó embertársaikért. [...] ²⁹⁶

Valószínűleg ezek a lécpedi magyarok a lábniakkal együtt Csíkból, a maddfalvi veszedelem idején kimenekült székelyek utódai, akik szokásaikban, étkezésükben a környezethez alakultak, csupán egy-egy jel, mint amilyen az asszonyok csepesze, főkötoje, emlékeztet származásukra. Beszédjük nem sz-es és ű-es. Simó Ferenc Józsi beszéli, hogy őket az odavaló kalugári csángómagyarok székelyeknek hívják, a lécpediek pedig a kalugáriakat csángóknak. [...] ²⁹⁷

Sok énekkel, sok kedves emlékkal távoztunk Lécpedről, s újra Bákóba térünk vissza, mert másnapra, július 28-ára vártuk Szabó Ferencet, aki megígérte, hogy Prezestre velünk jön.

Bákóban véletlenül találkoztam Máté Tamás csíkgöröcsfalvi ácsmesterrel. Máté

294 Balán Gergely töredékét kihagytuk.

295 Ugyanezt a véleményt lásd még Németh Kálmánál is: 37. sz. dokumentum.

296 A kihagyott részben a lécpedi magyarok névsora következik.

297 Kihagytuk azt a részt, amelyben a szerző egy helybeli konfliktus nyomán keletkezett ballada történetét közli.

kora tavasztól késő ősziig Bákóban és környékén él. Saját szavai szerint: jobb a kereszteti lehetőség, mint odahaza. Télire mégis mindég hazamegy, hogy a gyermekeit iskolába tudja járattatni. Nagy jó szívvvel ebédre hívott meg, és mindannyian éreztük, hogy az egymással töltött néhány óra rendkívül jó, frissítő hatással volt mindenkünkre. A kitűnő ebédet az egyszerű embernél vidáman fogyasztottuk, s meg is ígértem, hogy csiki otthonában is fel fogom keresni.

Szabó Ferenc ígérete szerint, be is jött Bákóba, s az éjszakát Bernát zsidó tornácában töltvén, korán reggel elindultunk a megye egy másik távoli része felé, hol a már elrománosodott csángómagyar falvakat kerestük fel. Prezestet és a hozzá tartozó filiákat.

Az első falu *Traján*, 1890 és 1907 között létesült község. Lakosai Prezestről költöztek oda. Magyarul csak két Lécpedről odakerült család tud. Összesen százharminc család van, Zapodián pedig harminc-negyven. [...] ²⁹⁸

Trajántól 5 km-re van *Prezest*, ahol Szabó Ferenc katonatársa él, Csobán Péter, Petre Ciobanu, akihez mindjárt be is kopogunk, de csak az asszony van otthon, az pedig nem fogad be. Hiába kérünk szállást Ferencnek egy másik ismerősétől, Martin Corladétól is, ő sem enged be. Arcátlanul kérdezősködnek, mit akarunk, kik vagyunk, honnan jöttünk, hová megyünk, mit csinálunk, miért járunk stb. stb. Hiába kérünk szállást éjszakára pénzért, ételért, nem adnak. Ingerült, ellenséges szemmel néznek mindenütt, annyira, hogy tanácsosnak láttuk elmenni a veszedelmes részekből.

A falutól jó messze, a mező derekán állunk meg étkezésre és pihenésre. Itt ér el minket egy Tamás László nevű öregember, aki elmondja magyarul, hogy ő bogdanesti, ahol még 700 gazda van, és még mind tudnak magyarul. A fiatalság azonban „szemmiszem” tud. Ugyancsak ő említi meg, hogy a Román megyei Pojánban több mint 500 gazda tud még magyarul. Időnk rövidege s további terveink azonban nem engedik meg, hogy Bogdanestet felkeressük.

Ugyancsak második utamon jutottam el a Tázló menti *Pusztinára*. Kora reggel megkeresem a kántort, Bartis Józsefet, aki 68 éves. 1884-ben Dormánfalván volt kántor, majd kilenc év múlva Gorzafalvára került, s 1902-ben aztán ide, Pusztinára. Elmondja, hogy az egyházközséghez a következő falvak tartoznak az alábbi családszámmal:

Pusztina	300	Jenekesti	}23
Ripa	10	Bosonesti,	
Frumosza	250	Gidrás	}70
Kukujéc	}30	Verses,	
Nagyszalancz		Esztufuj	}40
Kisszalancz	}70	Orosa,	
Gura-Szalancz		Bolonyásza	30
Szerbek	70	Valea rea	15
Esztrugár	}40	Ordivan	15
Nesiesti		Tulian	13
		Richitest	20

Összesen: 996 család

298 A kihagyott részben trajáni családnevek olvashatóak.

A pusztinai omladozó magyar templomban meghatódva ismerjük fel a főoltáron ismét Szent István magyar király képét. A búcsú napját ugyan eltették augusztus 20-ról, de szeptember 2-án is eléneklik a pusztinai magyarok a derék Bartis Józseffel élükön az „Ah, hol vagy magyarok” kezdetű éneket. Félteve őrzi az öreg Bartis énekeskönyvét, melyben minden magyar ének megvan. Lediktálja a pusztinai magyarok névsorát is.[...] ²⁹⁹

Ezek az élők. És hogy régebben is magyarok éltek ebben a faluban, azt töredezett sírkövek és hagyományok igazolják. A pusztinai magyarok nem beszélnek szszel és s-sel. Névből, szokásokban, beszédben és viseletben nagyon hasonlítanak a lécpediekhez. A csiki eredetet jelző főköttő itt is megvan.

A siratás még rendes szokás. Hallottam az utcán, porban játszó gyermektől ugyanazt a sirató dallamot dudorászni, amit később a temetés alkalmával valósággal énekeltek. A sirató érdekes volt; a kántor valamit énekelt is, s amint a dallam emelkedett vagy szállt, éppúgy hangosabban sirtak, és halkabban s mélyebben. Egész különös hatású és hangzású volt, s a dallam maga nem monoton. A koporsót sírbatevés előtt felnyitják, és a hullát csókolgatják.

Első utamon Bákó után a Szeret bal partján levő Văleni (Valén) plébániát és filiáit látogattam meg. Tamás, Petris, Diószin következnek a folyó partján egymás után.

Petrist már Chetrisnek ejtik. Oltára mellett kétfelől kis ajtók vannak. Azokon felírás: „Curavit Stephanus Kis 1851.”

Szószerkén láttam egy Csikra emlékeztető színes búzakalász-, búzavirág- és tulipánokkal varrott kisebb takarót. Ebben a faluban is 4 példányban van meg a Kájoni „Cantionale” III. kiadása. A betlehemes játékot minden évben felelevenítik.

A most említett három falu közül kétségtelenül *Diószin* (Gioseni) a legnevezetesebb.

Diószint úgy közelítettem meg, hogy Bákótól délre utaztam vonattal az első álmomásig. Onnan gyalog Gálbenbe mentem. Gálbenből a Szereten át komppal, majd tovább gyalog Diószinig. Diószin régi kántora, a háromszéki családból származó Baka bácsi volt, aki több éven át tanított a halaucsesti pap- és diáknöveldében is. Csupán öreg feleségét találom meg. Nála lepakolodom. 1 óra tájban megérkezik az öreg Baka fia: Baka András, ki most Diószinben diák, és egyben „agent sanitar” (hallotkémféle orvos-kisegítő).[...] ³⁰⁰

Azt beszélnek a diószini öregek, hogy a falu helyén régebben sűrű diófaerdő volt, és a Szeret partján csupán néhány bódé (kicsi ház, kaliba) állott. Tankó Péternek volt csupán nagyobb bódéja, kihez esténként összegyűltek a szomszédok. Tankót a nagyobb bódéjáról Bordélyosnak nevezték el. A falucska lakói a sok diófát aztán kivágták, és szemet égettek belőle. A nevét is innen kapta: Diószin. S csak később, Eorgosz nevű bojár idejében, ki sok cigánygyermeket vásárolt össze, és telepített le a falu mellé, kezdik Gioseni néven is emlegetni. Vannak, akik Diószegnek hívják a falut.

A diószini templom padlásán máskülönben egy 1647-ből származó, Szent Mihályt ábrázoló festmény is van. Fitz néninél pedig egy Káldi György-bibliát láttam 1626-ból.

299 A névsort nem közöljük.

300 A kihagyott részben a diószini családnevek olvashatóak.

A mostani kántor édesapja faragni is szokott. Egy jól sikerült Jézus-corpus a fiatal Baka András diáknál van. Itt említem meg, hogy a templomban láttam a Kájoni-féle énekeskönyv III. kiadását, és örömmel állapítottam meg, hogy orgonájukat Kolonics István építette.

Gálbenben töltöttem az éjszakát, és másnap két gyenge lóval, szekérrel Găiceanába indultam. Szekeresem, Pista János, fiatal csángómagyar ember. Kora reggel, sötétben s hidegben utunk a Szeret kompjára visz. A metsző és hideg szélben a kompot nekünk kellett áthúzni, mert nem volt senki más. A két ló, szekér, de főképpen a szembefújó hideg szél miatt nagy erőlködésünkbe került, míg a bal partra átvergődtünk. A folyó közepén olyas gondolataim támadtak, hogy hány millió és millió ember pihen e percekben fűtött lakásában, és nem törődik a világ folyásával, és én az idegen földön, hidegben, fázva bolyongok, csak azért, hogy egy fajtámból valót láthassak, vele beszélhessek... Átértünk. Utunk Petrisen, Tamáson át Horgești-be visz. A szép nagyközség egykor színekatolikus, csángólakta hely volt: ma azonban egynéhány öreg kivételével már nem tudnak magyarul.

Horgești után *Valén* (Văleni) következik. A Szeret bal partján említett híveket Karl Rist plébános innen kormányozza. A középkorú, finom német pap kedvesen, de tartózkodóan fogad. Különös óvatosságra inti őt nénje, ebédrel is megkínál. Jó berendezése, igen szép könyvtára és zongorája is van, ahol diákjait megtanítja a legegyszerűbb énekek kíséretére. Dacára annak, hogy az említett falvak lakói, Horgești és a fél Valén magyarul beszélnek, ő sem tud magyarul.

Karl Risttel való rövid beszélgetés után *Găiceana* felé indultam. Hosszú, 6 órás út után sötét erdőből bújunk elő. Kútásó emberekkel találkoztunk, kik kimondhatatlan örömemre magyarul beszélgettek. Szebben és tisztábban ejtették ki a szót, mint bárhol, ahol eddig jártam. Szívest örömet felejtettem a korai felkelést, a szellet, a fásasztó utat, és boldogabb voltam minden élő embernél. Mert a Szeret folyótól keletre, Tekucs megye sarkában, hegyek között, románlakta területen, a völgy mélyén egy gyönyörű, szintiszta magyar falut látni – nagy boldogság.

Futva siettem a völgy mélyére, és Czíkó István után érdeklődtem. Meg is mutatták a lakását, de csak az édesanyja volt otthon, és ő nem mert szállást adni. Azért Pógár István korcsmároshoz szálltam be.[...] ³⁰¹

Kérdeztem az öregebb embereket, tudnak-e arról, hogy miképpen kerültek oda; azt felelték: mikor a török háborúk voltak; mások azt mondták: még Szent László idejében.

Pógár István házigazdám most korcsmáros, de régebben diák volt. Rist pappal valami nézeteltérésük volt, és azért otthagyta a diákságot. Vele hosszasan beszélgettem, miközben korcsmája félig megtelt emberekkel, akik a szörnyű rossz vörös bort „illogatták”. Pógár bácsi egyszer csak azt mondja: „Mű jobb magyarok vagyunk, mint magik.” „Tudom – válaszoltam –, de mégis, miért?” „Mikor magyar földön jártam, hát látom, hogy egyik falu katolikus, a más református, a harmadik nem tudom, miféle. Hát azok miféle emberek? Mi vagyunk a jó magyarok, mert a faluba más nincs, csak katolikus és magyar.” Igaza volt. Százezerszer jobb magya-

301 A kihagyott részben a gajcsána-magyarfalui templom belsejének leírása, majd a falu névsora olvasható.

rok, mint mi vagyunk, mert Isten tudja, mióta, teljesen elszigetelve élnek, és édes anyanyelvüket mai napig is híven őrzik.

Második utamon egy másik, hasonlóképp elrejtett s ugyancsak e vidéken fekvő faluba is eljutottam, *Lábnikba*. Szintiszta magyar falu. Egyik utcáját „Csík utcá”-nak, a másikat „Gyergyó utcá”-nak hívják. Kis templomában Pógár János a kántor, a gajcsánai Pógár István korcsmáros testvére.[...] ³⁰²

Összesen száztizenöt család. A felsorolt nevek a „Csík” és „Gyergyó” utcát igazolják. De ha a nevek és az utcanévezés nem is sejtetnék származásukat, akkor az asszonyok csepsze figyelmeztetne arra, hogy Lábnik lakóinak van valami köze Csíkhöz. Ha még ez sem lenne elég, felsorolom a dúlőneveket: Cserés, Cerés teteje, Csíki patak, Bőre pusztás, Napfőtire, Csimpojás, Gyergyói ódal, Gyergyói patak, Forró gödre, Csorba gödre, Giligor ódala, Bükk stb.

A lábniki magyarok nem beszélnek sz-szel. Kiejtésük mindenben egyezik a felcsíki, illetve a gyergyói kiejtéssel. Házuk szalmafedeles, ritkán zsindeyes – két-sejtű ház az elmaradhatatlan kamrával, a „kiler” – rel. Egyik kisebb faépítményben van szabad tűzhelyük, sőt udvaraikon valami csűr- és istállóféle is van, amely székely származásukat szintén erősíti. Bent a házban a székely cserepes kandallóra, a csempére emlékeztető kuptor (tűzhelyes kemence) – góclábával, cserépfájával, soddal, pankkal, puliszakeverővel és hasonlókkal felszerelve.

A lábniki eketaligarúd neve tézsola, s a taliga részei: csáगतó, húzogató, beiktatva a tengely és párna közé, nagyobb és kisebb kerék, amelyek fatalpúak, kerekfal (fentő) és fej. Az ekét kabalára teszik.

A Bákó megyei katolikus magyar csángókról ezzel el is mondtam tapasztalataimat. [...] ³⁰³

A Bákó megyei csángómagyar föld megismerése után első és második utamon egyaránt Román megyébe utaztam, de a Román megyei csángómagyarsággal közelebbről csak második utamon ismerkedhettem meg.

Itt főszállásom *Szabófalva*, Moldvának ez az egyik legnagyobb faluja, Román városától tíz kilométernyire, a Román és Jászvásár közötti országúttól balra. Érkezésünkkel feltűnik az egész falut körülvevő magas földhányás, melyet csak a bevezető utak szakítanak meg, de itt is zsitár (pásztorféle) „örzi cárnát, ahol jónek bé, had ne jéjjen bé marha, disznyó s marha ne járjon ki s be, és felügyel arra, hogy a kertet ne rongálja senki.

Első utam a temetőbe visz, ahol még sok-sok keresztfa áll a magyar szó és magyar kultúra tanúságaképpen. Közöttük áll a Kárpáti Gráciáné, Szabófalva 1919-ben elhunyt papjé is, aki pedig élete céljának tekintette, hogy fonnyassza a magyar művelődés szép szabófalvi virágait.

Kárpátit – minthogy tudott magyarul – Rubinyi magyarnak vélte, s lelkesen üdvözölte, mondván, végre egy magyar pap a csángók között. ³⁰⁴ Pedig Kárpáti Grácián lelkes román volt, s magyartudása csak arra szolgált, hogy megnyerje magának a magyar anyanyelvű népet, s könnyebben megvalósíthassa célját: virágzó román

302 A falu lakóinak névsorát nem közöljük.

303 A kihagyott részben a foksányi egyházmegye csángó falvai közül Ploszkucén és Vizánta bemutatása olvasható.

304 Lásd a 24. sz. dokumentumot. A páter eltérő megítélésére lásd a 28. sz. dokumentumot.

nyelvű katolikus vallásos életet teremtsen a csángó községekben. Misszionárius volt, de a terjeszkedő román katolicizmus misszionáriusa.

1853-ban született Erdélyben görög katolikus román szülőktől, eredeti neve Săsăreanu. Görög katolikus iskolákat végzett, majd egyházi kívánságra latin rítusra tért, belépett az erdélyi magyar ferencesek közé. Mint az 1920. évi katolikus kalendarium írja: „1894-ben került Moldvába. Három templomot épített: Klézsén, Somoskán és Újfaluban. 1905-ben Szabófalvára nevezték ki, ahol éppen olyan hévvel dolgozott, mint Klézsén. Mariană [Mária] társulatot hozott létre, megszervezte a Tinerimea catolică [Katolikus ifjúság] társulatot, és folyóiratot alapított Viața [Élet] címen.

A háború alatt sok igazságtalan bántalom érte; bezárták és katonai törvényszék elé állították. Ártatlannak találván visszaadták szabadságát, sőt plébániájába ünnepelesen vitték vissza. Ezek az események megviselték idegeit és siettették végét.”

A csángómagyarság elrománosításának egyik lelkes eszköze volt, s jellemző e népre, hogy szándékai ellenére is szerette, s ma is szeretettel emlékezik rá: „Ulan ember vót, had rívott a halottnál.”

A temetőből jőve, Burka Demeter negyvenéves gazdához megyek be, s mert felesége éppen szó, a kendermunka felől érdeklődöm. „A kendert tavasszal, máj hónapba vetik. A főd ganész kell legyen. Jó szok ganyé sz rothatt. Fejekbe szedik. 12 fej ed kita. Mo szedi le, hónap viszi, még szebben jó ki. Moduvába áztassa öt-hat nap. Vesszük ki. Tesszük ki, had assza meg. Még terisszük el honn esz. Silojjuk. Puzdira hull le fédre. Tizelik el. Hamuja jo dorcse. Rezsilálják meg, had legyen szép fehér. A szöszt gerebelik. A szép szöszt guzsajra kötik. A fonalat felmatollálják s lesz belölle a melyék. 3 szál igé, 10 igé pászma. Mika leveszik a matolláról a keresztyihez mazdagot kötnek, fordisszák kettőbe sz még tesznek mazdakoskát. Meglúgozzák. Vetőfára teszik. Dütik le vetöllőről. Bordába harmonként gyüsszük fel. Osztovátán szöjjük. Ott van esszöszuljo szuljo, bordahéj, borda, nyüstek, liptető, ponkosztor.” Azaza: „A kendert tavasszal, május hónapban vetik. A föld ganész kell legyen. Jó sok gané s rothadt. Fejekbe szedik. 12 fej egy kita. Ma szedi le, holnap viszi, még szebben jön ,ki. Móduvába (=Moldva folyóban) áztatja öt-hat nap. Vesszük ki. Tesszük ki, hogy assza meg (=száradjon meg). Még terítjük el honn (=otthon) is. Tiloljuk. Pozdorja hull le földre. Tüzelik el. Hamuja nagyon jó. Fésülik meg, hogy legyen szép fehér. A szöszt gerebelik. A szép szöszt guzsalyra kötik. A fonalat felmotollálják s lesz belőle a mellék. 3 szál (egy) ige, 10 ige (egy) pászma. Mikor leveszik a motoláról a keresztyéhez madzagot kötnek, fordítják kettőbe s még tesznek madzagoskát. Meglúgozzák. Vetőfára teszik. Döntik le vetöllőről. Bordába hármanként gyűjtjük fel. Osztovátán (=szövészék) szöjök. Ott van első hasajó, hátszó hasajó, bordahéj, borda, nyüstek, léptető, ponkosztor.”

A házigazda kérdésemre elmondja, hogy a szapronba (pajta) áll a szekér (a szekér kétlovas alkalmatosságot, a keruca egylovas szekeret jelent); a kerék részei: fenté, falfa, kerekfej, tengeli, nyújtó, párna, rukinca. Az eke részei: gerendej, ekeszarva, kormány, cipkeborona. Akkor szántanak, ha kitavasodik, és kienged a hely. Hamarabb vetnek zabot, osztán árpát s törökbúzát. Pityókát odate (egyszerre) a pujuval (törökbúzával). A szántáskor „borozdál”: a közepiről veszi; „mász moldon: a meszgye mellett kereken szánt, még béjjé a kezepibe.”

Még egy öreg emberrel, Antos Ádám Jánossal beszélgetek hosszabban. Az öreg 80 éves, s megkérdeztem: tudja-e még a Miatyánkot? Igen. És hamar hozzá is fog az elmondásához: „Miatyánk Úriszten, menyekben, jéjjen te országod, műképpen, azonképpen itt a féden isz, add meg nekink, műk isz megbántunk az ellenink vétetek kiszirtetre megszabadíssz a gonosztól, amen.” A szabófalvi utolsó Miatyánknak nevezhetném, mert a fiatalság már csak úgy mondja, hogy „Tatál Nostru”. Azt mondja még tovább az öreg, hogy ő tizenkét esztendeje szent; reggel felkel, feltekerződik, megcsókolja a földet, s arra kéri Istent, hogy estig tartsa meg. Hogy tizenkét éve szent, ez azt jelenti, hogy tizenkét éve özvegy; a feltekerzőzés pedig öltözködést jelent. Még kortársairól: Antos Péter, Varga Ferenc, Csobán Mihály, Kalagar György, Szászka Antalról mondja el, hogy jó emberek voltak, s kár, hogy meghótak. Ezzel el is ment az öreg, aki minden együgyűsége mellett sok mindenre tanított meg.

Az úton tovább Szabófalva jellemző sorsa fölött gondolkodom. Moldva legnagyobb katolikus csángómagyar faluja, melyről följegyzések a legrégebb időktől fogva vannak, s papja ma a magyarul mit sem tudó Anton Bisoc és segítője Anton Talmacel. Kárpáti Grácián szellemében dolgoznak ők, s azt sugározza az 1929-ben nagy pompával felszentelt minorita novíciusház is. A magyar öntudat satnyul, a magyar beszéd romlik és halkul, s lám, már az erkölcsi tisztaság, a népi élet e megtartója sem fontos. Bár a mai napig szokásos, hogy vasárnap délutánonként legény legénnyel s leány leánnyal táncol, de egy idevetődött csíki legény elmondja, hogy minden nagy leánynak gyermeke van. A viseletből is kivetkőznek. Középjártai Barna Endre 1908-ban³⁰⁵ még megtalálja a Bákó megyében általános népi viseletet, de én már hiába kerestem. Milyen jellemző: a fejről eltűnt a kerekfa, s a kendőt románosan teszik a fejükre.

Augusztus elsején *Bargavanban* (Bergovánba, mely valószínűleg egykor Varga-falva lehetett) mentünk. Dulcsesten, Boziénen át jutunk a megnevezett helyre. Be szeretnénk állni a plébánoshoz, pãrintele Pleșcăhoz, de nincs otthon; édesanyja pedig nem szívesen enged be. Egy német asszony van az udvaron, valami szakácsnőféle; annak a biztatására mégis beállunk, s egész nap és egész éjjel ott maradunk. A faluban elég gyakran hallok magyar beszédet, de nem kizárólag magyart, a fiatalság különösen nem tud magyarul. Az öreg Csíki Péterrel beszélgetek, akinek fiai a nagy verekedéskor el voltak hazulról. Ő mondja, hogy a templomban még néha-néha imádkozik magyarul a daszkál. A mezőn kaszálók azonban olyan szép tisztán beszélnek magyarul, mintha csak csíki emberek beszélgetnének. Bergovának hat filiája van. A plébánia 520 családjá a következőképpen oszlik meg:

Bergován	300
Breáza	30
Talpa	70
Tupilati	40
David	20
Vãleni	30
Dochia	30

305 Barabás Endréről van szó, aki Barna Endre álnéven jelentette meg az 1908-as kötetét. Lásd a 27. sz. dokumentumot.

A szomszéd falucska *Breáza*. Itt még az utcán játszó gyermekek is magyarul beszéltek. Azután *Talpára* érkezem, ahol már csak azok tudnak magyarul, akik Bergovánból jöttek. A harangozó, J. Burka, beenged a templomba is, de itt semmi feljegyeznivaló. Gergelás, Árva, Tamás, Turku, Damuk és ezekhez hasonló neveket hallok tőle; ő maga egy szót sem tud magyarul.

Korbánáról azt beszél, hogy az egész környéken a legrégebb falu. Magyarul beszélő embert azonban nem találtam, s a temetőben sem láttam magyar sírkeresztet.

Gyéresten (Gheriești) át jövünk Szabófalvára haza. Fölkeresem Pec plébánost, de csak annyit tudok meg tőle, hogy Gherieștihez tartozik Ceckán, Jugán, Ferdinánd és Barticest. A lélekszám iránt nem érdeklődhettem. (Gyéresten 1928-ban 3993 lélek van.) A falubeliek még tudnak és beszélnek magyarul. A régi felhagyott temető egyik sírkeresztjén ez áll: „Itt nyugszik az úrban kimúlt boldogul Tamó Mihály hitvese Margita élt 52 évet kimúlt 1882 dik é...” A másikon meg ez: „it nyugszik az úrban Istoc Katalin élt 80 esztendő 1886.” Az új temetőben nem találtam magyar írást.

Gyérestről *Jugánban* megyünk át. Szép, tiszta magyar falu, s már mindjárt az úton minden eddigi csángómagyar beszédétől elütő, igen különösen ejtett magyar beszédet hallok. Be is megyek egy udvarra, ahol éppen nyomtatás van. Hamar lefényképezem a jelenetet, és az asszonnal beszélgetni kezdek az osztovátáról. Azt mondja: „a szapronba (pajtában) van az osztacsek”. Annak részei: szul, hátusszo szul, sipkéske, vernikaskák, nyüszte, borda, vatalik, lábitó, zerestyó, szujka-vetőlló, belfaszka; amit szó: gyapatvásznaszka; azután gamalya, leveleskék, tekenyó, hordó szavakat mond. Nyelvész embernek egyik legérdekesebb terület volna ez a falu. Az asszony öltözete: kendő, ing, katrinca. Szinte méltatlankodva kérdezi az asszony: hát ilyent nem láttál itt? Csodálkozik, hogy ilyen egyszerű dolgokat nem tudok.

Ebben a faluban találkozunk egy Háromszék vármegyéből ideszármazott székely családdal, amely ezer megpróbáltatás után jutott el ebbe a faluba. Bajkó Dávidnak hívják a férfit. Igen boldog volt, hogy végre az ő otthona felől valami hírt hallott.

Jugán után *Kiczkófalvára* mentünk át. Ebben a faluban él az öreg Jancsó Lajos kántor, aki ezen a vidéken a legszebben beszél magyarul. Nem is csoda, ő csak gyermekkorában került el Háromszék vármegyéből. Nagyon elhagyatva és elfelejtve várja végnapjait. Sűrű kérésemre elvezet a templomba. Örömmel látom, hogy a főoltár főszobra s még egy elég nagy kép Szent István magyar királyt ábrázolja. Az öreg Lajos bácsi örömmel mutatja meg öreg énekeskönyvét is, a már ismeretes Kájoni „Cantionale” III. kiadását. El is éneklie a Szent István napjának szokásos énekét: „Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga...”

Román megye egy részét ugyan második utamon bejártam, azonban adatokat nemigen gyűjthettem, mert a papokkal, egyházi emberekkel való találkozás, kérdezősködés könnyen csendőrkézre juttathatott volna.³⁰⁶

Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. 5. kiad., Budapest, Magvető, 1987. 173–251.

306 A fejezet további részében a szerző közli a megye katolikus plébániáinak és filiáinak adatait.

Részletek Csúry Bálint nyelvész moldvai útibeszámolójából

Debrecen, 1934. június.

[...] ³⁰⁷ Mikor a gyimesi hosszú alagút után elhagyjuk a szép Székelyföldet, a vonaton a magyar szó a harmadik kocsiosztályba szorul. Moldva felé az első nagyobb állomás Palánka, hol többszáz magyar munkás, iparos él. Palánkánál kezdődik a moldvai magyarság első nagyobb telepe: a tatrosvölgyi magyarság.

A palánkai állomáson egy odavaló magyar asszony kísérté föl a fiát a kocsinkba. Egy kékszemű szőke fiúcskát, oldalán hatalmas vászontarisznya.

– Ide ülj! – mutatott egy üres helyre, majd búcsút vett gyermekétől s eltávozott.

– Az anya távozása után útitársammal együtt igyekeztünk barátságot kötni a magyar fiúcskával: Sebestyén Demeterrel. Szegény sorsban él anyjával, de bizonyos büszkeséggel említi, hogy már ő is keres, holott még alig tizenkét esztendő. Egy bojár juhait őrzi kora tavasztól késő őszig. E munkájáért kosztot és háromezer lej (kb. 100 P) évi fizetést kap. Meglep a fiúcska értelmessége, bátor, nyílt tekintete, helyes magaviselete. Iskolába persze nem járt, olvasni, írni nem tanult, de – vagy talán éppen ezért – szépen beszél magyarul.

– Imádkozni tudsz-e? – kérdezzük tovább.

– Én igen osztán! S biztatásunkra el is mondja az összes imádságokat, melyekre az édesanyja tanította.

Most éppen visszautazóban van román gazdájához, aki ügyességéért, megbízhatóságáért igen megbecsüli a kis magyar fiút s minden vasárnap hazaküldi a vasúton az édesanyjához. Hétfőn aztán ismét vissza kell utaznia bárányaihoz.

A mi kis magyar fiúcskánk nemsokára leszáll a vonatról s egyedül hagy bennünket. Csakhamar ismét magyar szó üti meg fülünket a kocsiban. Három csángó öltözetű leány beszélget halkán a hátunk mögött. Próbálunk velük beszédbe ereszkedni, de riadtan néznek reánk, bizalmatlanul fogadják a magyar szót az ilyen úrféléktől. Bizalmatlanságuk bántott, de midőn később a csángó viszonyokat jobban megismertem, természetesnek találtam, hogy középosztálybeli embert nem tekintenek magyarnak, hanem ellenségnek.

Látván, hogy szavainkra alig felelgetnek, az ablakon tekintgetünk kifelé. Idegenszerű arcok, veszekedő, lármás beszéd mindenfelé. Kománfalva (Comanesti) itt ismét egy nagyobb állomás. Magyar lakossága kevésre olvadt. Dormányban állapodunk meg először (Dormanesti), rendezetlen, girbe-görbe utcájú nagy falu ez az Uz-patak partján, mely az Uz-patak jobbpartján lakik, hol nemrég épült katolikus templomuk is van. Számuk kb. 125. Papjuk lengyel származású, ³⁰⁸ németül és románul jól tud, csak hívei nyelvét nem ismeri.

307 Az útibeszámoló első részében a nyelvész röviden felvázolja a moldvai csángók történelmét.

308 1935-ben a plébánost Anton Trifaşnak hívják.

A magyar végen, az Uzon túl a gyerekek pompásan és szívesen beszélnek magyarul, amint labdázásuk közben beszédbe ereszkedünk velük. Játék közben magyarul beszélnek egymással, mert másképp többnyire nem is tudnak. Az Uz partján álldogáló nőikkel is beszédbe kezdünk, s ők dicsekedve mondják kérdésünkre: „Katholikus es vagyok, magyar es vagyok”.

A tatrosvölgyi csángóság sem gazdaságilag, sem etnikailag, sem nyelvjárási szempontból nem olyan egységes, mint a szeretmelléki. Sok köztük a bevándorlott székely. Az őslakosság földet mível, a bevándorlottak iparosok vagy egyéb munkások. Erkölcük nem olyan puritán, életmódjuk nem olyan patriarchális, mint a szeretvölgyieké. Sajnos, igen el van terjedve köztük az alkoholizmus, még a nők között is. Az összetartozás érzete sincs meg köztük annyira, mint a szeretvölgyi csángók közt, kik úgy élnek egymás közt, mint egy óriás család. Faji öntudatról sem beszélhetünk náluk oly értelemben, mint a szeretvölgyieknél.

A tatrosvölgyi csángó nyelvjárás erősen keveredett a szomszédos székely nyelvjárásokkal s kevésbé őrizte meg eredeti jellegét. A szereti sz-ezés itt ismeretlen, de megtaláljuk a szereti nyelvjárás több sajátosságát, pl: eszket (=ezeket), csenderek (=csendőrök), apik, magik, szomszéggyik (=apjuk, maguk szomszédjuk); fejl (=felül), magyarul, tanol, szeressük (=szeretjük); leányval (=leánnyal), magikval.

Dormány közelében, Macskáson³⁰⁹ Czéczi József vendégei voltunk, felesége Porondi Ágnes.

– Ereszkeggyének le nállunk. Így kínálnak, hogy foglaljunk helyet.

Czéczi uram a jobbmódú gazdák közé tartozik. Négy gyermeket számlál a családjához, kik közül három csak nevelt gyermeke.

– Három gyermeket neveltünk örökbe, tyár (=de) ez az eggyecske a méhénk.

Két leányt már férjhez adott.

– A küebbiket olá után adtam (oláhhoz adtam).

Arra a kérdésünkre, hogy szeretnek-e románul beszélni, azt a diplomatikus feleletet adják:

– Az olá szót szeressük, szeressük, ha tuggyuk.

A Szalánc (Slanic) patak völgyében hosszú megszakításokkal fekszik Szalánc (Slanic) falu. A magyarok itt is külön falurészben laknak. Számuk mintegy 800-ra tehető. Közelükben van a világháborúban elesett hősök temetője. Gondozva nincs, de legalább el van kerítve a sok-sok katonasír, magyar és német katonák sírja. A temető közelében néhány tanyai ház. Itt is magyarok laknak. Egy csángó menyecske megáll velünk beszélgetni s kérdezi útunk célját.

– Magik ott fogtak eljönni Ojnesten (=valószínűleg O-n jöttek el), se (=és) felmentek Gorzófalván.

Jó darabig társalgunk a beszédes menyecskével. Nem zavarja, hogy szavait jegyzőkönyvembe lépten-nyomon jegyezgetni látja.

Szép, erdős hegyoldalban fekszik a szalánci fürdő. Itt még az épületeken ma is látszik a világháború nyoma. A fürdő lerombolt épületeit szándékosan meghagyták történelmi romoknak (mert festőiknek éppen nem nevezhetők) a világháború emlékére. Az újonnan épült fürdőrészben derült, eleven az élet. A park árnyékos útjain

309 A falu jelenleg Dormánfalva része.

üdülést kereső betegek nyüzsögnek. Az egész fürdő kinn sétál a parkban, mert várják a katonazenét. A zenészek éppen szerszámaikat készítik elő s állítják föl. Közük elmenve, halljuk, hogy a zenészek is magyar fiúk, magyarul diskurálnak. De velük már nem ereszkedhetünk szóba feltűnés nélkül.

Különben a városokban lépten-nyomon megüti az ember fülét a magyar szó. Aknavásáron is (Târgu-Ocna), Egyeden is (Adjud), Bákóban is (Bacău). Targu-Ocnát a szereti csángó ma is magyar nevén Aknavásárnak hívja. Híres sóbányájáról és börtönéről, melyben sok a magyar politikai fogoly.

Ósi magyar lakossága ma már nyelvet cserélt. A katolikus templomban román nyelven folyik az istentisztelet. A magyar nyelvű lakosság újabb bevándorló.

A Székelyföldről sok magyar leány jön ezekbe a városokba szolgálatot keresni. A magyar cseléd nagyon kapós értelmességéért és megbízhatóságáért. A magyar leányok összetartanak. Vasárnapi kimenőjüket együtt töltik. Ahol új ház épült, a pallérok, kőművesek mindenütt magyarul beszélgettek. Csángók voltak a környékbeli falvakból, mivelhogy a csángó igen ügyes mesterember is.

A Tatros völgyében és környékén túlnyomóan magyar vagy magyar többségű falvak: Gorzófalva (Grozești), Tatroș (Trotus), Diószeg (Tuta), a már említett Macskás, Doftána (Doftăna), Sirisalja (Cireșoaia), Bahána (Bahna), Szitás (Nicorești), Újfalu (Satu-Nou), Szöllős (Pârgărești); jelentős magyar lakosság található Onesten (Onești), Szaláncon (Slanic), Szászkuton (Săscut), Kománfalván (Comănești), Vasiestin, Mojnesten (Mionești), Csügésen (Ciugheșu), Radiánán, Fúrészfalván, Sósmezőn, Gutináson (Gutinaș), Prahlan, Palánkán (Palanca) és Herzsán (Hârja).

Egészen más levegő csap meg bennünket a szeretvidéki magyarság hazájában, Bákótól délre a Szeret két partján. Nagyobb összefüggő tömegben különösen a jobbparton laknak csángó véreink, de tekintélyes számban élnek még a balparton is. Először 1928 nyarán jártam ott Gyallay Domokossal. Első látogatásunk a Szeret balpartján az eloláhosodott Horgesten volt. A falu többsége katolikus, de magyarul már nagyon kevesen tudnak. Pl. az öreg Bósz András 78 éves, horgesti születésű, még egészen jól beszél magyarul, de a fia román nőtt vett feleségül, magyarul már egy szót sem tud. A faluban ilyen nevű családok vannak: Kalapács, Budáu (Bodó), Béres, Petrics, Gergel, Rófel, Dobos, Fóris. De többnyire csak a nevük magyar, nyelvüket teljesen elvesztették.

Meglátogattuk Horgesten egy Valéniből odaköltözött öregasszonyt. Nagy szíveséggel fogadott házi munkája közben is. Szívesen elsorolta a szövőszék alkatrészeinek neveit, azután megmutatta gyümölcsös- és virágos kertjét. Ellátott bennünket a fáról apró nyári barackkal, szilvával, a nőknek virággal kedveskedett. „Kinek még aggyak egy virágocskát, hogy ne menjen ki innen rossz szívvel?” kérdezte szíves hangon. Házi öltözetére célozva engedelmet kért tőlünk: „S kietek meg ne bánkógyanak, hogy ilyen sunyán tanáltak.” Felvilágosításul elmondta, hogy: „Mosztam a tannap, mosztam ma; mü nem ünnapolunk.” Mikor házigazdánk neje ígéretet tett, hogy máskor is eljö megnézni a virágos kertjét, szívesen invitálta: „Lehet, jámborka, várom!” Ahányszor megszólal a szíves, élénk öregasszony, majd megannyi meglepő nyelvi érdekességet mond: Beszélgetés közben barna arcszínére célozva azt mondta magáról: „Cigánka vagyok.” Később igen sokszor találkoztam a csángó lelkivilágnak ez oly jellemző kicsinyítő

képzőjével. Személyre alkalmazva mindig nőt jelent: leánykát, asszonyt: *zidúka* (zsidónő), *magyarka* (magyar nő).

A Szeret bal partján magyar falvak a következők: Vladica (tisztá magyar), Gyécsán (tisztá magyar), Valén (Valeni), Gyoszén (Geoseni), Péterfalva v. Tyetres (Petris), Tamás (Tamasi), Ploskucén (Ploscuțeni), Ungurén (Ungureni). E falvak többnyire román faluk közt vannak szétszórva. Ezért, különösen a férfiak nyelve erősen kevert. A nőké, mivel jórészt csak magyarul tudnak, sokkal tisztább. A Szeret balpartján a *hogy* kötőszót már a román *că* helyettesíti: „Tudom, kö tudzsa” (t., hogy tudja). „Eszť tudom k’ az aju”. A *mert* helyett meg azt mondják: párkő (parcă). Valéniben a bordát szuvékának (suveica), a hasajót szul-nak (sul) nevezik. Gyoszénban az acélt *tűzvas*nak, a taplót *topló*-nak, a pipagyújtó kanócot már *fityil*-nek (rom. fitil) hívják. A kovával *szikrál*-nak, vagyis csiholnak. Gyécsániaktól hallottam először azt a jellemző névátvitelt, hogy a *hit* szó azt is jelenti a moldvai magyar nyelvben: *beszéd, nyelv*. „Beszélünk a mik hitinken”, mondta Jankó Mihály Katija.

A jobbparti magyarság a legtisztább magyar terület. Itt néhány magyar községben összefüggő magyar tömeg él. Megszakítás nélkül fekszenek egymás mellett: Trunk (Galben), Bogdánfalva (Valea Seacă) s annak a világháború után keletkezett fiókfaluja, a vasúti állomás mellett elterülő Újfalu (Ferdinand), mely a földreformnak köszöni létezését. Már templomuk is van. Bogdánfalvával tőszomszédos Albén. Utána következik Forrófalva vagy Kákova (Faraoani), Klézsa, Somoska, Nagypatak (Valea Mare), Reketyin (F. Racaciuni). E csoport falutól északra nagyobb csángófalva Lujzi (=Luizi Kalugera). Bogdánfalvától nyugatra a hegyen túl elbújva fekszik egy alig ötvenéves tisztá magyar falucska: Máriafalva (Larguta). Mintegy negyven magyar család lakik itt. Van egy kis templomuk, de papjuk, iskolájuk, csendőrségük nincs.

E falvaktól nyugatra a Tázló folyó mellékén, az úgynevezett *Tázlóterén* van még néhány magyar vagy tekintélyes magyar lakosságú falu, főként Gajdár (Gaidar), Balaneasa és Pusztiana (Pustiana). Megemlítendő még Bákótól északnyugatra Leszpez (Lespezi).

Ennek a Szeret jobb partvidékén levő csoport községnek a nyelve a legtisztább. De vannak bizonyos fogalomkörök, melyeknek terminológiája náluk sem magyar. Pl. a vasút, kereskedelem, katonaság, közigazgatás. Feltűnő volt előttem, hogy a háziállatokat sem hívják magyar neveken. A lovaknak, ökröknek, kutyáknak román neveket adnak. Viszont Erdélyben az ökröt, lovat a románság is magyarul nevezi el. De magyarul nevezik meg a határrészeket. Igen érdekes, hogyan segít magán a csángó oly fogalmak magyar elnevezésében, melyeket a mi nyelvünk is csak a nyelvújítás óta nevez meg. A *jegyző* magyar neve náluk *író*. A *jog* fogalmát a *drept* román szó lefordításával *igaz* néven nevezik meg. (Pl. nem adtak neki *igazt*, hogy karcsumát tartson.) A *jövedelem* kifejezésére a *jövet* szót használják. A katonai sorozást, újoncozást a *lát* szóval jelölik meg. (A fiam huszasz *lát* vót; 1920-as sorozású, korosztályú.)

A Szeret jobb partján levő falvakban úgy érzi magát az ember, mint aki rég elszakadt atyafiakra bukkan.

Mi őrizte meg eddig ezt a mindenkitől elhagyott szeretmenti néptöredéket nyelv-

ben is, erkölcsben is magyarnak, egyfajtanak? Sokszor fölmerült előttem ez a kérdés, mikor tanúja voltam ősi egyszerűségű tiszta életüknek, barátságos, szelíd, emberséges lényüknek, puritán erkölcsi felfogásuknak, józan, okos, életrevaló nézeteiknek. Mikor láttam, hogy papja tőle idegen, a románság az ő kultúrfölényével parasztnak, „boanghiná”-nak gúnyolja, mikor láttam magárahagyottságában s mesterségesen elszakítva a magyar műveltségnek életet és erőt adó talajától, sokszor kérdeztem magamtól, mi tartja fenn lelke mélyén buzgó katolikus hitével egy gyökéren magyarságának tudatát, mely lélekben összeköti őt egy nagynak, erősnek, boldognak, magánál sokkal boldogabbnak tudott nemzettel, melyet nem ismer, mellyel a valóságban semmi kapcsolata nincsen, mely őt szegény atyafi gyanánt elfeledte.

Egyik okát buzgó katolikus voltukban láttam. Bár magyarságukat jobban megvédené, ha hitük protestáns volna, mert éppen katolikus egyházszervezetük nyit egyik felől kaput magyarságuk ellen, mikor megengedi, hogy tőlük idegen anyanyelvű legyen lelkivezérük. Eddig még magyarnyelvű volt a kántoruk, vagy mint ők nevezik a *gyák* v. *deák*, kinek megtartásába vagy elbocsátásába nekik is van befolyásul. Hallottam esetet, hogy a deákot a nép elbocsátotta állásából, mert nem tudott magyarul. A deák tartja a vasárnap délutáni hatórai istentiszteletet. Ő oktatja a serdülő ifjúságot a vasárnapi iskolákon a vallásra. A templom a csángók vasárnapi gyülekező helye. Felejthetetlen benyomást tett rám, mikor első alkalommal jelen voltam egy ilyen vasárnap délutáni tanításon és istentiszteleten. A csángó nők színes háziszóttos vagy hímzett viseletükben, a férfiak fehér, nyári vászonruhában, hímzett nyakú ingben, fekete szálakkal tarkázott piros csíkos övvel jelentek meg. Nők és férfiak külön csoportban ültek. Elöl az öregek, hátul a fiatalok. Közvetlenül a szószék és oltár körül a gyermekek. A deák vagyis a kántor épp olyan ruházatban, mint a többi falusi férfiak, kiáll a középre és tanít, imádkozik a csángók nyelvjárásán. Templomi tanítás és ima csángó nyelvjárásban! Ez az egyszerű, részint ódon, másrészt elszigeteltsége miatt újszerűvé, szokatlanná fejlődött magyar nyelv ennek a távoli, elfelejtett kis magyar néptöredéknek kicsiny templomában életem egyik legmegkapóbb élménye volt. A kántor a vasárnapi iskolásoknak Mária Magdolna történetét elbeszélve, a bűnről tanított, a hazugságról, mások rágalmozásáról, mint a legelterjedtebb bűnökről. Hogy a kicsi bűn is úgy lealacsonyítja az embert, mint a nagy. A bűnös ember Isten és ember előtt becstelen. Ha bűnös vagy, hiába dicsekszel azzal, hogy magyar vagy, mert semmit sem érsz sem Isten, sem emberek előtt. A deák vezeti az egész délutáni istentiszteletet, A litánia egyes mondatait éneklő hangon s a jellemző sz-ez-ó csángó nyelvjárásban adja elő: „Ó, Jézusz, ó Jézusz, ó Jézusz! Légy irgalmasz, légy kegyelmesz!” A nép minden mondatot hangosan utána mond, valósággal utána kiált a deáknak. Elül a meggörnyedt, nyolcvan felé járó öreg csángók és csángó nők reszketeg hangjától, hátrább az ifjak harsogó, a nők s az oltár körül a gyermekek csengő kiáltásától valósággal megelevenedett, zúgott, visszhangzott a templom. A csángó a templomban valóban kiált az Istenhez.

Az istentisztelet végén befejező ének következik, egy régesrégii ének, melyet az egész gyülekezet énekel. „Nyújtsd ki mennyből, ó Szűzanya, kezedet, Ne utáld meg szükségében népedet. Oltalmazónk Isten után csak Te vagy; Légy szószólónk, mert szavad ereje nagy. Mária, ó Mária! Mária, Szűzanya!”

Mélyen megkap az ének fájdalmasan szomorú dallama. Pedig nem éneklük ze-neileg szépen, csakhogy egész lelkükből éneklük. Már a vége felé nincs benne har-mónia, felbomlik az ütem. A befejező felkiáltásokat már egyik csoport előbb énekl-i, mint a másik. S mégis ez az erőteljesen énekel, glissandóival jajveszékelésszerű, zűrzavaros kiáltás Szűz Máriához, különös erővel ragad meg ebben a távoli templomban, egy sok évszázad óta itt élő, folyton létéért küzdő, pusztuló testvérnép-törödéek ajkáról, amint Szűz Máriához kiált benne, hogy legyen szószólója Istennél a mindenkitől elhagyott, szegény Mária-népének, a kis maroknyi, veszendő mold-vai magyarságnak.

Istentiszteletükről szólván, talán nem lesz érdektelen bemutatni a miatyánk szövegét úgy, amint a moldvai magyarok ajkán él. A moldvai magyarok így imád-kozzák az úri imát: „Mi atyánk, ki vagy mennyegbenn, mékszenteltesszék te ne-ved. Jöjjön te orságod. Legyen még szent akaratom, miképpen memben, azonkép-pen földönn isz. Mi kényerünket méndennapit aggyad nekünk. Ész bocsászd még vétkeinket, miképpen mű es mégbocsátunk ellenünk vétetteknek. És ne vigy, Uram, kiszértetbe. Mégyszabadizs gonosztól. Ámen.” Ez a szöveg a miatyánk ősi magyar szövege, ahogy azt az 1500-as évekbeli Peer-kódex megőrizte számunkra. Ebben a régi magyar miatyánkban legfeltűnőbb ez a latinus szórendű mondat: „Mi kényerünket méndennapit aggyad nekünk.” Ez a latinus szórendű mondat a csán-gó nyelvterületen kívül számos más helyen megmaradt katolikus magyar testvé-reink ajkán. Így a Dunántúl, az Alföld több helyén.

Istentisztelet után végignézzük az ográdában (a parókia udvarán) az ifjúság táncát is, mely a kántor és a szülők szigorú felügyelete alatt folyik. Ebbe a táncba 15–19 éves korig járhatnak a fiatalok. Csak fiúnak fiúval, leánynak leánnyal sza-bad itt táncolni. Az erkölcs és illem nem engedi meg a vegyes táncot. Még táncolják a csárdáshoz hasonló *kettőst*, de az *öves*, melyet egymás övébe fogózva, meg a *kezes*, melyet kézzel összefogózva járnak, körtánc, tehát román. Gyakori tánc a *zidúka* (= zsidóasszony) is. Zenésük két cigánysiheder. Egyik hegedűs, a másik kobzos.

A délután vége felé bemegyünk a kántorhoz, kinek a szomszéd falvakból vendé-gei vannak. „Tiszteünk” (köszöntünk), egy pár pohár piros csángó bort s beszélge-tünk a magyarországi, erdélyi dolgokról. Egy ilyen beszélgetés alkalmával előke-rült egy Kolozsvárról odaszármazott Petőfi kötet. Felolvastam előttük néhány szép Petőfi verset. Nagy figyelemmel hallgatták az előttük teljesen új, ismeretlen költő verseit, aki magyarul szól hozzájuk. Ma már e faluban Petőfi nem ismeretlen. Téli esteiken sorra jár a kötet, amit erősen megviselt állapotba is bizonyít.

A vasárnapi istentiszteleten kívül még nagyobb távolságról összehozza a csán-gókat a búcsú. Híresek a reketyini (Porciunkula-napi), nagypataki (Márton-napi), bogdánfalvi, gajdári, gyozenyi, pildesti, szabófalvi búcsúk. Egy-egy búcsún 1-2000 csángó is összegyűl.

Éppen azért, mivel a csángó olyan vallásos lelkületű, de egyáltalában nem elfo-gult, bigott, annál fájdalmasabb az a tény, hogy hite, vallása nem nyújt védelmet magyarsága számára, sőt mint említettem, éppen egyházszervezetük nyit kaput anyanyelvük, magyarságuk ellen. Ennek bizonyítékául csak a következőket emlí-tem föl.

A moldvai csángóknak régebben elvétve akadt magyar plébánosuk is, de ma

egyetlen egy sincs. Azaz hogy mégis van egy magyarul is tudó magyar pap, a neve Ferencz János, de őt Buteára helyezték, hol a csángók már teljesen elrománosodtak és egy szót sem tudnak magyarul.

Ezzel szemben az 5600 lakosú színmagyar Forrófalván, vagy gyakoribb néven Kákován a templomból teljesen száműzve van a magyar szó, a magyar ima és a magyar ének. A falu papja: Romilla Bonaventura a szószerket s papi hivatását politikai célok szolgálatába állítva nemcsak száműzte a templomból a magyar szót, hanem egy alkalommal a szószerkről a következő kijelentést tette: „Legyen átkozott a magyar nyelv és aki magyarul beszél!” Megtiltotta a faluban a guzsalyasokat és kalákákat, mert itt magyar beszéd és magyar nótázás folyik, sőt elvakultságában odáig ment, hogy nem esketi össze azt a fiatal párt, amelyik nem tudja románul a katekizmust.

Van a moldvai csángóknak Romilla Bonaventurán kívül egy másik híres papjuk is, csakhogy ez arról az ott ritka tulajdonságról híres, hogy igazi papi lélek. Ez az igazlelkű öreg Neumann Péter, Bogdánfalva híres volt papja. Bukovinai német származás, aki kora ifjúságában lett bogdánfalvi plébános. Mint igazi papi lélek, legelső kötelességének tekintette, hogy hívei nyelvét megtanulja s velük anyanyelvükön magyarul értekezzen, magyarul gyóntasson, a templomban csángó magyar nyelven imádkozzék és szónokoljon. Híveinek igaz barátja, hűséges lelki gondozója s a bálványozásig szeretett papja volt egy emberöltőn keresztül. Azonban őt valamely formai ürüggyel elmozdították állásából. Neumann páter erre kiköltözött a faluból kis birtokára s most ott él igazi remete életet. Hívei azonban nem hagyják el. Szőlőjét, tengerijét csakúgy megkapálják, földjét megművelik, mint plébános korában. Terményeikből önkéntes adományokat küldenek szeretett lelki atyjuknak, mint régen.

Íme, ilyen hűséges tud lenni a moldvai csángó ahhoz, aki emberséggel, igaz lélekkel fordul feléje! Minő kincs kallódik el ebben a meg nem értett, elhagyott népben! Mit lehetne tenni ilyen néppel, ilyen hívőkkel!

Mint már említettem, a pap vezetése alatt románnyelvű az istentisztelet, románnyelvűek a katolikus énekek. 1884 óta saját püspökük van, jelenleg Robu (Rab) Mihály püspök, szabófalvi csángó származás,³¹⁰ de érzületben, műveltségben teljesen román. Ma már Halauceştiben r. kath. papi szemináriumuk is van. Hallgatói leginkább románmegyei csángó fiúk, kiket erős nemzeti szellemben nevelnek. Ezekből lesz az új papi nemzedék s előre láthatólag nevezetes tényezői lesznek a csángók nagymérvű románosításának, noha a románosodás folyamata nem áll meg feleútján, hanem előbb-utóbb a görögkeleti egyházba való átlépéssel végződik, mint ezt az elrománosodott csángó falvak példája már eddig is bizonyítja. Magyarságuk elvesztése után katolikus vallásuk elhagyása már csak idő kérdése.

Számos magyar eredetű község van olyan, mely pl. száz év előtt még virágzó katolikus hitű község volt, lassan elrománosodott, s ma már teljesen görögkeleti. Az elrománosodott katolikus csángók görögkeletivé válása a múltban is megfigyelt tény volt. Pap Sándor tatrosi plébános 1839 március 4-én kelt levelében ezt írja: „A magyar atyák számának apasztása nagyon káros lenne erre a magyar nép-

310 Rab (Robu) Mihály 1884-ben született Szabófalván.

re nézve, mert nem a misszionáriusok fáradozása, hanem saját nyelvök szeretete által tartatnak meg a katolikus vallásban, amit bizonyít sok városnak és falunak elpártolása a katolikus vallástól, csak azért, mert elfelejtették szülői nyelvöket.” Ezzel kapcsolatban ideiktatom egy értelmes, újságot olvasó bogdánfalvi katolikus magyarnak előttem tett következő nyilatkozatát: „Az fáj nekünk legjobban, hogy a pápa ösztönségének pénze is, gondja is van a vademberek megtérítésére, de reánk, moldvai magyarokra, akik sokszáz év óta itt a legkeletibb széleken legbuzgóbb hívei voltunk és vagyunk az egyháznak, nem terjeszti ki sem gondját, sem védelmét.”

Kétségtelen, hogy a moldvai csángók magyar fajiságának védelme nem csupán magyar érdek, hanem egyetemes katolikus egyházi érdek is.

A románosítás legfőbb tényezője az állami iskola. Felekezeti iskoláról a Csángóföldön szó sem lehet. Az állami iskola területén büntetés terhe alatt tilos a magyar beszéd. Egy kis elemi iskolás magyar gyerek arra a kérdésemre, hogy az iskolában milyen nyelven beszélnek egymás közt, azt felelte: „Mű tanácsolunk magyarul es, de ha megperelnek, megvernek” (mi beszélünk magyarul is, de ha bejelentenek, megvernek). Ez a gyermek szeretett volna Erdélyben magyar iskolában tovább tanulni s arra kért bennünket, hogy hozzuk magunkkal. Ámde a csángók előtt az erdélyi magyar felekezeti középiskolák el vannak zárva. Néhány évvel ezelőtt a csík-szeredai román katolikus gimnáziumban három moldvai csángó fiú tanult.³¹¹ Mikor az ellenőrző hatóság csángó eredetükre rájött, dr. Jénáky Ferenc igazgatónak az iskola érdekében le kellett mondania állásáról, amiért csángó fiúkat fölvelt. A fiúk természetesen nem tanulhattak tovább.

Mivel az iskolában magyarul nem tanulnak se olvasni, se írni, az értelmes csángó ezt magánúton pótolja. Járatnak magyar néplapot is, pl. Gyallay Domokos népszerű *Magyar Nép*-ét, de abban az időben leginkább Trefán Leonárd ferencendi atya *Katolikus Világ* c. tartalmas havi folyóirata volt elterjedve köztük. Sajnos, magyar könyvekhez nem igen jutnak. Értelmes csángó barátomat, aki olvasni szerető ember, elláttam néhány magyar könyvvel. (Arany: Toldi, Jókai: Népvilág, Gárdonyi: Messze van odáig.) Levelében valóságos elragadtatással írja róluk, hogy egészen új világot nyitottak meg a szemei előtt. További könyvek küldését kéri.

A magyar írást szintén önszorgalomból tanulják meg. Álljon itt pár sor annak illusztrálására, hogyan írja le egy írást tudó csángó az *Üdvözlégyet* román helyesírással:

Idvadz lidi Maria Malasval taleas, Ur vadean Tavalad ta vadi aldat zasaneac cäsät is aldat Tamidnac Dimilcea Jesus.

Asaniunc siz Maria Iştanac sänt ania Imadi Iştant iratinc Binăşăctil maşti is halalunc euraian Amant.

A csángó magyar voltának egyetlen menedéke, fenntartója ma már a család, ennek is a központja: a csángó anya. A nők beszéde még ha kétnyelvűek is, tiszta magyar. Nem idegenszerű, mint sokszor a férfiaké. Igen gyakran öröm és élvezet hallgatni. Épp ily tiszta a gyermekek magyar beszéde is, míg ki nem szakadnak zárt, patriarchális együttélésükből. A nők őrzik és tartják fenn a népköltési hagyomá-

311 Antal Árpád csak két gyermeket említ: Petre Dogaru (Kádár Péter) és Gheorghe Ghitiu (Gyüttő Péter). Bővebben lásd *Antal*, 2002.

nyokat is. Ha nótát, mesét kérdez az ember a férfiakról, a leányokhoz meg az asszonyokhoz utasítanak bennünket.[...]»³¹²

A csángó kitartó, hangyaszigalmú, életrevaló, ügyes és nagyon takarékos gazda. Főfoglalkozása a földművelés, terményei ugyanazok, mint a mi falusi népünkéi. A maguk szükségére bort is termelnek, pálinkát is főznek. Állatjuk nincs annyi, mint mifelénk. A földjük termékeny, csak kevés (6–10 hektár) s ezért szívesen vállalnak a termény bizonyos hányadáért munkát a falu határán levő román nagybirtokon. A csángó nő minden munkából válogatás nélkül kiveszi a részét. A szövés-fonás nyáron sem szünetel. Az asszonyok nemcsak a házat látják el a szükséges ruhadarabokkal, hanem eladásra is kerül belőlük. Bákóban nagy kelete van a csángó asszonyoktól szőtt hímes nyakbavetőknek. A csángó csak a kalapot és a lábbelit veszi pénzért, egyéb ruhája házi készítmény. Házát is maga építi, bútort is maga faragja. Mind a férfiak, mind a nők közt igen szép magyar típusokat láttunk.

A csángó férfi korán, 19-20 éves korában nősül. Szeretik a gyermekeket. Ritka a gyermektelen házaspár, míg a többgyermekes közönséges dolog náluk. Kár, hogy nagy a gyermekhalandóság. Ennek egyik oka az orvoshiány lehet, meg hogy saját-építésű házaik s benne az életmód nem igen felel meg az egészségügyi követelményeknek. A gyermeket nagy gonddal nevelik, mégpedig nemcsak ki-ki a magáét. Nem egyszer láttam, hogy a gyermeket, ha helytelenül viselkedett, az idegen is megszólította és megintette.

Egy alkalommal egyik faluban járva, két apró gyermek: egy leányka s egy fiúcska szaladt el mellettünk nagy kiáltozással.

– Apókám, apókám! (nagyapám).

Látjuk aztán, hogy kiáltásuk egy szálás öreg csángónak szól, ki emelt fejjel, me-rev tartással, botjával tapogatva jött velünk szembe. Vak volt az öreg nagyapó.

Az öreg, ráncos arc a kedves hangok hallatára kiderül, nagyapó széttárja karjait s unokáira hajolva, magához öleli őket.

– Kabalám, csitkóm! – kiáltja szerető becézéssel, hol az egyiket, hol a másikat csókolgatva, (A *kabala* a leánykának, a *csitkó* a fiúcskának szól.)

Az öreg nagyapóval megismerkedünk, otthonában is fölkeressük. Szívesen hajlik egy kis beszélgetésre, mert ő már a mezei munkában részt venni nem tud.

– Öregségemre még rivám jött, hogy szetetessen látok, panaszolja szembaját.

Elmondja családi ügyes-bajos dolgait, még azt is elbeszéli, hogyan támadták meg annakidején éjszaka a tolvajok Klézsa híres papját, Petrás Incét. A falubeliek csakhamar észrevették a rablótámadást, a harangozó félreverte a harangot is, mint az arrafelé szokás nagy szerencsétlenség idején, hogy felverje a falut.

– Ölik a páterokat, szökjete, szökjete!

A moldvai magyar barátságos, vendégszerető házigazda is. A köszönés formája a „Dicsértessék”-en kívül: „Isten megáldja magikat.” Egyik csángó-háznál valami egészen szokatlan keleties formában meg is áldott belépésünkör a gazda.

– Isten áldja meg a földet, az eget, meg magikat hosszú élő napval!

Ha ilyenkor megkérdi az ember: „Hogy vannak, bátyám?” ez rá az udvarias felelet:

312 A kihagyott részben néhány csángó népdal szövegét közli Csúry Bálint.

– Mü jól vagyunk, de magikval még jobban vagyunk.

Az embert udvariasan betessékeli a tiszta házba s leültetik.

– Ereszkeggyenek le nálunk.

Azután megkérdezik:

– Ültek-e asztalnál? Mert, ha nem, teszem ki az asztalt (teritek) sz osztán tegyének szót, hogy jó-e magiknak (szeretik-e).

Nyáron gyakori étel a *borcs* (cibere), de így hívnak mindenféle savanyú ételt. A töltöttkáposzta náluk is ünnepi étel, csakhogy ők *galuskának* hívják. A *laska* náluk rizzsel kevert húsétel, hagymásan, borsosan, megsózva, zsírral leöntve. Előkelő étel a *piszleny lészinyvel* (paprikás csirka), a *rátott piszleny* (sült csibe), meg a *tyúkmarátott* (tojásrántotta). Ebéd után a mázos kancsóknak előkerül a sajáttermésű piros bor. Búcsúzáskor így köszönnek: „Maraggyon békivel, komámasszony!” „Járjon békivel, komámuram!”

A falu zárt, ősegszerűségű életformája az egyedül ismert magyar társadalmi életforma közöttük. Magyar úriosztály, középosztály nincs. Aki ebből az életformából kiemelkedik, attól elszakad s érintkezésbe lép az ott egyedül hozzáférhető román kultúrával, az a magyarságra nézve elveszett. Élő példa erre a leggazdagabb csángó, a nagypataki Fodor Márton esete. Ő még magyar, de a fia, kinek Bákóban sörgyára van s aki ellátja az egész környéket a híres Fodor-féle sörrel, már magyarul nem is tud. Román közép- és felsőbbiskolákban tanult, németországi tanulmányúton is járt, csak Magyarországot kerülte el valahogyan. Az öreg Martinás szabófalvi gazdag csángónak fiú- és leányunokái román középiskolákban tanulnak s magyarul már szégyelnek beszélni. Őket magyarságukra csak az egyszerű életformák közt élő falusi csángó emlékezteti. E körből ők már kiemelkedtek s nem akarnak annak a szintjén megmaradni vagy azzal közösséget vállalni.

A csángó nemcsak józan, hanem jó állampolgár is. Sokszázados múltja megtanította rá, hogy az államhatalommal szemben igényeket ne támasszon. Nagy igénytelensége, óriási szorgalma, okossága, életrevalósága következtében senkire nem szorul. Ezért mindenféle forradalmi megmozdulástól mindig távpartotta magát. Mikor Romániában a nagy parasztlázadás volt, a csángók földjén akkor is rend és nyugalom volt.³¹³ Sem a bolsevizmus, sem más bomlasztó tannak nincs talaja a csángóknál. Ha a modern államművészet képes volna arra, hogy ilyesmit belásson, akkor be kellene látnia, hogy a csángók magyar fajiságának fenntartása nemcsak katolikus egyházi érdek, hanem – bármely paradoxonnak hangzik – román állami érdek is.

Moldvai magyar véreink sorsa kétségkívül szomorú és szívbemarkoló volt a múltban is, szomorú a jelenben is. Mégis tudok felfedezni biztató, vigasztaló vonást is ebben a felénk táruló szomorú képben. Ezek közé tartozik a moldvai csángónak buzgó katolikus hitével egy tőből fakadó faji öntudata. A moldvai magyarság helyzete mindig nehéz és keserves volt s mégis – noha sok századon keresztül nagy veszteségeket szenvedett és lassan, de folytonosan olvadt be a románságba – nagy része megmaradt magyarnak s ez a szám folyton haladó irányú volt.

313 Az 1907-es romániai parasztfelkelésről van szó. A felkelésben azonban a csángó falvak egy része is részt vett. Lásd *Gazda*, 1993. 35.

Másik fontos dolognak azt tartom, hogy Erdély megszállásával a csángók mesterséges elzárása és elszigetelése a többi magyarságtól valamennyire enyhült.

Legfontosabb azonban az a körülmény, hogy a csángó szereti a gyermeket. Ennek következménye az, hogy pl. a háború után két új csángófalu is keletkezett: a románmegyei Traján és a bákómegeyi Újfalu. Tehát a kétségtelen veszteségekkel szemben nyereséget is könyvelhetünk el.

Ezek a jelek feljogosítanak arra, hogy ne veszítsük el hitünket a moldvai csángók jövőjében. Csakhogy a többi magyarság igyekezzék velük az érintkezést fenntartani és sorsukat figyelemmel kíséreni.

Debreceni Szemle, 1934. június, 80. sz., 243-255. (Úti benyomások a moldvai magyarok (csángók) közt.)

35.

Részlet Németh Kálmán, józseffalvi plébánosnak a moldvai ténykedéséről beszámoló memorandumából *Budapest, 1937. augusztus.*

[...] ³¹⁴ A moldvai csángókról jelentek már meg cikkek és könyvek. Nagyon okos és nagyon kártékony könyvek, amelyek az én egyéni akciómat mód felett megnehezítették, reá irányítva a hatósági és hírlapi reflektort. Körülbelül tíz éve annak, hogy Moldvában nem járt magyar misszionárius, sem magyar prédikáció ott el nem hangzott. Tiltva van. (Azelőtt a csíksomlyói ferencesek közül P. Kukla Tarziciusz és P. Takács Gábor járt ott, drága és jótékony nyomaikat mindenütt feltaláltam és szembehelyezem azzal a véleménnyel, ami az én egyéni kockáztatásaimat fölösleges injekcióknak nevezte, amely a betegnek csupán csak életét nyújtja meg, de örökké meg nem élteti.)

Legelőször járva Moldvában, Szabófalvára elkísért Bethlen Mária grófnő is, aki kitűnő iratokkal volt felszerelve, ami mindkettőnket kimentett a csendőrök markából. Azoknak ugyanis utasításuk van, minden intelligens magyar azonnal őrizet alá venni és kikísérni a halálra ítélt földről. Bacauban próbálkoztam ezután is ismertséget kötöttem a klézsai pappal, Hoyden Ferencsel, aki tősgyökeres lengyel ember. Lengyelül meglehetősen beszélek én is és a lengyel-magyar barátság és sorsközösség, az ajándékozásokkal különösen részemről ápolt barátság révén elértem annyit, hogy Hoyden az ő 17 plébániájának területén (hála Istennek ott igen nagy a paphiány) megengedte a misézést és magyar prédikációt, de a saját felelős-

314 Az emlékirat első három oldalán Németh Kálmán (aki már hét éve szolgál a bukovinai székegyek közt) a józseffalvi küzdelmeiről ír.

ségemre. Nekem azonban meg kellett esküdnöm, hogy bármi baj lesz a dologból: ő nem tud semmit róla, ő csak a misézést engedte meg. Így jutottam én el ahhoz, hogy a szigorú pergőtűz alá vett Moldvában: felcsengethettem újra a magyar szót. És tavaszon venyigevásár címen, majd krumpli, gyümölcscsesere, majd misebor vásár stb. címen mindig megjelenhetek Moldvában, amikor helyettest foghatok magamnak a csernovici „Ausländerdeuschtum” jóvoltából, akiknek vezére, Georgh Goebel elég szívesen bocsát rendelkezésemre egy-egy hétre német káplánt. Híveim egy-egy hétre szívesen elbocsátanak, mert nagyon is sok borzalmat tudnak a moldovai dolgokról és nem bánják, ha a papjuk néha elmegy a sokkal szerencsétlenebbeken segíteni. Olyankor a szekeremet 154 kilométerrel előbbre küldöm. A kikötőm ilyenkor mindig Bogdánfalva (Valeasseaca, Bacautól négy kilométerre). Már éjszaka elfut a híre mint a zsír [sic!], hogy „itt a magyar páter”.

A hegyoldal lámpásfényekkel megtelik. Pihenésről szó sincs hisz képesek éjjel utánig várni, reggel 3 órakor felverni. Gyónni akarnak, velem beszélni akarnak. Betegeiket, öregeiket a 7-ik faluból elhozzák szekereken, hogy lássanak a halál előtt magyar pátert és gyónjanak meg.

Ha ősz van vagy tavasz-elő: nem lehet szó levetkőzésről, tisztálkodásról. Egy nagy bundába behuzkolózva alszom, néha köztük a földön, a magyar templomi beszédek után. A 17 plébánia területén valamivel több „ezer”, 18 ezer embert tartok még magyar esernyő alatt, ebben a rémítő viharban.

Nem vagyok modern ember, már öregedő ember vagyok. Eszközeimben, amivel ezt lehetővé teszem: modernnek kell azonban lenni. Baksis, hízelgés, ajándékozás, az iskolaigazgató anyósának kézcsók, a csendőrőrmesterekkel szemben: „domnu prietin”³¹⁵ és a kölykeiknek sok-sok cukor, önekik a legkitűnőbb dohány és baksis.

Miért is írtam le mindezeket itt Budapesten, ahova útlevéllal soha ki nem jutottam volna, egy sportvonattal jöttem ki, a magyar–román futballmeccs címén, útlevéll nélkül.

„Atlasz” tovább süllyed az agyagos sárban és inkább meghal, minthogy segítséget kérjen, Így kívánja a bukovinai becsület is és szemérmesség. Ezt eddig így kívánta! (Csakhogy nekem ezekre a missziókra ráment már a legutolsó fillérem. Adósságokba vertem magam, mert államellenes magatartásért kis államsegélyemet is elvonták. Jelenleg „szövetséges társam”, aki annyiszor ideadta már segítséggül az ő legénységét, hogy moldvai misszióim alatt helyettesítsenek, másfelől meglehetősen érzékeny műtéteteket készül végrehajtani: a Józseffalvához csatolt 4 filiális templomból önálló német parókiát szervez és épít plébániát Dombrávan német pénzen, mert meg nem tudja bocsátani, hogy Józseffalván a német kerekes, a két falusi kovács (König, Fissel és Hassel stb.) jó magyarokká váltak. Úgy látszik magyar inváziótól fél és még a következő tervet is felvetette a iassii püspök előtt:

– „Eleget volt magyar pásztoráció alatt a németség Józseffalva kedvéért, nem lehetne most már Józseffalvára is egy kicsit filiális?!”

Most aztán megírtam ezt a memorandumot. Nekem a „csángómentés” nem cikk-téma és nem könyvtéma, de nem is vagyok abban a helyzetben, hogy terepfelvétel után vegyem a podgyászomat és soha többé vissza nem térve – esetleg székely öltö-

zetben egy katedra mellett, pohár víz mellett a csángókról előadásokat tartsak. Szégyellem, hogy én, aki legjobban ismerem őket, aki édesapjuk lettem, akinek a ruháját csókolják, akit falkában kísérnek örömben sírva a nagy sárban, amikor megférgesedve a földön hálástól elszekerezem közülük: éppen én nem tudok semmi tervezetet adni arra vonatkozólag: milyen tervet kellene kidolgozni az úgynevezett csángómentésre?! Én megmondom mit tudok?! A nyelvükön prédikálni tudok és az ügyesen és lehalkítva befejezni, amikor 4-5 csendőrsapka a templomban megjelenik, ahogy ez éppen a múltkor történt Bogdánfalván, amikor a templomban megjelentek a csendőrök és a katonai „előképzősök” bobos hadserege (oláh leventék) élén Manciu Vasile, nagypataki igazgató, az előképzősök parancsnoka, akiket aztán igazán megható trükkökkel békítettem ki. Tudok a nyelvükön, ismerem gyöngéiket és ismerem mohóságukat, amik elnyelték már kis gyagyonomat.

Kidolgozott „tervek nélkül szeretném folytatni hallatlan következetes missziómat, amelyre vonatkozólag széniorunk, Sebestény Antal azt írta Hadikból, amikor az ottan járó vasutas hivatól értesült a bravúrról, amivel a kelepcéből újból és újból kivágtam magam:

– „Az Istenre kérem édes Kálmán, ne kockáztassa existenciáját Moldváért, szembehelyezkedve a kormány terveivel és intézkedéseivel. Utóvégre nem kívánhatja, hogy a jó Isten mindig és mindenkor Ön mellett legyen olyan csodával határos ötletekkel, amint Bogdánfalván kivágta magát. Cserny József nevű vasutas hívem mondta el az esetet.”³¹⁶

A iasii püspök?! Robu Mihály hallgat és szemet huny és a janicsárpapok környékbeli minoritapapok feljelentésére eddig még soha meg nem mozdult. Malteros kanallammal, meszelómmal és magyar nótaszóval vertem meg őt. Mikor fülébe ment a hír, hogy kifreskóztam templomomat: autót bérelt és eljött Grabowskyval, a mi apostoli helynökünkkel (Csernovitzban lakik és hallatlanul kedves barátja a magyarnak) és megnézte a templomot, amit utoljára lerongyosodva és szomorúan látott.

A kórus, amíg a templomban csudálkozott Jézuson, aki pruszlikus gyermekeket simogat, a kórus négyhangon búgta a szívbefúró magyar éneket. De még aludni se hagyta az édes magyar ének, amit talán most szeretett meg igazán életében, hisz ő is magyar volt.

Nem tudom mi történt vele, de megbűvölte őt híveim szépsége, jósága, nótázása és az a rend, amit itt látott. Aztán mind ez ideig békén hagyott és Malesznak³¹⁷ azt mondta: „Csodálom az energiát, hogy ez az ember mire képes. Nem bánom, ha óvatos lesz csak dolgozzon. Ha azonban meggyűjti a baját én őt meg nem védhetem.”

Dolgozom, továbbdolgozom, mert ez idő szerint senki ezt a munkát el nem vállalhatja. Én nem vállalhatom egész Moldvát, mert ez úgy hangzanék, mint akkora dologra vállalkozni: „az eget bemeszelem egy kicsi székről”. Elég ez a 18.000, a többi húséges 24.000 mellett, akiket baj nélkül segíthetek ? ! Ezt vállaltam. Dob nélkül, trombita nélkül, nagyképzősök nélkül.

Azokban ezt a memorandumot is meg kell írnom, mert ezek a missziók további áldozatokba is kerülnek, amiket már nem fogok bírni. Helyettesem útjait fizetni

316 A kézzel írt levél megtalálható a MTAK-ban lévő Szent László Társulat-anyagban: Ms. 10.528.

317 Malecz Jánosnak.

Csernovitztól Józseffalváig és vissza. Szekerem és kocsisom járatása, annak Moldvában való abrakoltatása, amíg faluról, falura szállít. A diszkrétén reám vigyorgó „ismerős” csendőr. Tudom mit vár. Bizony néha még a „kántor úr”, a csángó kántor is megpumpol és árát kéri a magyar énekek, amint a muzsikus cigány. Szerényen és szeretettel kérem a drága Haza segítségét ahhoz a Kálváriajáráshoz, ami nekem – nem tagadom – édes lelki boldogságot, vértanúi boldogságot ad, anélkül, hogy sebeimet mutogatnám, mint Koriolanus.-

Segítséget kérek!... Soha nem kértem, sőt visszautasítottam, egyrészt óvatosságból, másrészt bukovinai becsületből, mert minálunk senki magyart koldulni nem látott. Néha jönnek a falvainkba kedvesnővérek a csernovitzi és német árva-házak javéra koldulni. Ingyen fuvar kell nekik a szomszéd faluig. Húszt gavallér is akad húszt szekérral az én drága híveim közül, aki a kedvesnővéreket elfuvarozza, de mind a 20 a következőt kéri:

„Én elmék, de jöjjön valaki, aki a házakban kérjen a számukra. Mert én kérni a jó Istennek se tudok.” Íme mily alacsonnyá vállott most a papjuk. Segítséget kér a magyar Haza megterhelt, bánatokkal és gyermekekkel amúgy is telerakott segítő, drága karját kéri a küszködő.

*Józseffalvi (Vorniceni-i) plébános
dr. Németh Kálmán s.k.*

Magyar Országos Levéltár, a Szent László Társulat iratai, P 1431, 20. köteg, 171. csomó (1937), 35/1937. iktsz. (Másolat.) Az irat tetején kézzel írva az 1937. szeptember 5-i dátum olvasható ez az irat bekerülési időpontja.

36.

Péter Gergely kántor levele Krywald Ottóhoz, a Szent László Társulat alelnökéhez a csángók helyzetéről Trunk, 1939. október 25.

Mélyen tisztelt Uram,

Említettem, hogy itt élő papjaink sehogy, vagy nagyon keveset és kevesen beszélnek nyelvünkön, amely nyelv megérdemelné a legnagyobb figyelmet. Ellenkezőleg tehát semmire sem nézik azt jámbor asszonyaink, sőt öregeink, akik vagy nem beszélnek a hivatalos nyelvet, ha így ősi nyelvükön szólnak (nagyon kevés a kivétel) cigányoknak neveztetnek és „nem szégyenled magad” (nu ti-e ruşine) megszólítással kell

beérniök. Senki jó szót, vigasztalót nincs aki adjon drága nyelvünkön. És hogy mégis megvan, él és több helyen virágzik, is csak a jó Istennek különös adománya lehet. Beszélhetünk édes nyelvünkön, ha markunk tele van; ha fizetünk és nem kérünk, ha hasznunkat látják és nem munkát várunk papjainktól. Tapasztaltuk, mindent megértenek, sőt szólnak néhány szót is. „Iszten fizessze meg”! „Hál Isztennek”, „Mind erekké”. – A tapasztalatlan testvérünk végtelenül örvend és égis dicséri az így beszélőt, mert hiszen nyelvén szólott és képes volna talán utolsó garasát átadni. Egyébként „cigányok beszélnek csak így” mondják legtöbben. Természetesen csak azok mondhatják azt, akik nincsenek semminemű jóakarattal, avagy nem ismerik nyelvünket. Kérem bármely fórum dönthet felettünk, illetve nyelvünk iránya, szólásmódunk, kiejtésünk felett és tájszólásaink fölött. Hiszen nincsen Magyarországnak oly vidéke, hol a nyelv tisztasága bírálat alá esik? Nincs-e az a hely, hol az erdélyi magyar nem érti folyékonyan az ősmagyart és fordítva? Miért volnánk akkor mi tájszólásunkért elítélve és megvetve? Csak néhány példát írjak: Az idevaló testvérünk a „kevés helyett” „morzsát” kér. Hiszen a „morzsa” szó a magyar nyelvben csak a versekben található. Ugyanígy vagyunk a „legyalogodott” „leszegényedett” szóval is. Nem mondja a keserves valóságot egyenesen, hanem úgy mint aki fél tőle. A kiabálást ha valaki „rikoltozásnak” mondja, avagy „tudni” helyett „bírní”, „vizes” helyett „locsos”, „száraz” helyett „asszú”, „vigyázz” helyett „örözködj” szót használjuk. Mennyire vagyunk rosszabb magyarok? Ha én valamit „megtudok” illetve itteni nyelvjárás szerint „kilelek”, vagy a házaselek „összegyűlbek”, ha a buta, tudatlan, esetleg tehetetlen „paraszt” névvel illetik, azt hiszem nem vétünk a magyar nyelv szabályai ellen. Tovább menve, az sem lehet szarvas hiba, ha azt mondják „hagyjon két” „hagyjon békét”, „kicsi vart” (nemsokára) „lett legyen” (volna) „sint” (sirt), „sebes, sebesíteni” (savanyú), serény (gyors), „minek”? (miért) avagy ha azt mondjuk, „leánykölök” ami ugyancsak „viézét” is jelent? Ha a fiúgyermek megszólítása: „legényem”, leánynál „leányom” rossz és hibás, ne vegyék figyelembe szavaimat. Pl. „Ingasd a bubát” (Ringasd). Azt hiszem határozottabb megnevezés, mert „ins a bölcső vagy a teknő...amelyben a kis „kölök” (buba) nyugszik.” „Tőle nélkül”, „magácskámra” vagy még érdekesebb nyelvjárás bizonyít „szúrd ki a nyelved” (öltsd ki), „szúrd vissza a ny.”. De ha fejem dugom ki, akkor „a fejem szúrom” stb. Ha bizonyítani akarok, azt mondom „az úgy”, bizony helyett „való” szót használjuk. Folytathatnám így ezt tovább hosszasan, ha tudnám lesz-e ki ezt lelkére vegye, lesz-e a ki igazat adva nekünk értünk szavát emeli?”

Ne tagadjuk vannak szólásaink, szavaink, melyek egyenesen idegenek. Ki a hibás érte? 500, sőt 600 év, vagy talán 1000 esztendeje annak, hogy árvák maradtunk, ki ítélt el érte? A tékozló fiú is bocsánatot talált az apai háznál. A legsúlyosabb ítélet is 30 évig terjed, de a mi időnk e mellett végtelen. Ha tett valaki valamit értünk, azok az önfeláldozók a mi kántoraink voltak. A papnak nem kell hosszasan számolni. Én még fiatal vagyok ahhoz, hogy az itt történekről egészen tiszta képet alkossak, de már látom az általánost. A kántor a nép lelkéhez sokkal közelebb van, ha tudása és hatalma kevesebb is, gyakorlati hatása óriási. Ezt láthatjuk Kaluger, Trunck, Leszped, Diószén, Bogdánfalva, Forrófalva, Klézse, Onești (Onfalva), Újszántó (ez Focsani megyében van) falvak történetében, mit az öregek fiaikra hagynak. Onfalva, Újszántó és Diószén egy háromszéki eredetű Baka nevezetű család

nevét emlegeti kántorunknak, kinek utódai ma is élnek. Klézse (Forrófalva), sőt Nagypatak is egy Petrás nevű kántort (majd fiát a papot Klézsen) emleget. Bogdánfalván egy Török nevű őst emleget, aki Csíkból jött és unokája Török János (most már Turcu = Turku), Trunkban – Szabó József majd Imre és István, Hár[om]széki Páva faluból. Liuzi Kalugerben, pedig ugyancsak egy Erdélyből átvándorolt kántor, akinek nem egyenes útoni leszármazottja a mostani kántor Kocsány, aki a mostani álláspontokon valóban kesereg. Az általános helyzetre, valóságokra csak úgy lehet fényt deríteni, ha az ember közöttük él, szokásaik, beszédjük, viseletüket felveszi, egyébként csalódik. A legritkább esetben nyitja ki a nép szívét idegen előtt és ha kell hamisan szól, de nem árulja el a valót. Sok száz éves múltunk megtanított arra, hogyan védjük magunkat. Amilyen az ellenség, olyanak kell lennünk nekünk is velük szemben. Akántorok mellett ott van a somlyói kaucionálé³¹⁸, melynek nyelvezete, énekei ma is fenn vannak, dallamai (melyeket elloptak) más nyelven is fennmaradnak örökké.

Szeretnék röviden mindent elmondani. Nem lehet. Azonban röviden még rávilágítok kissé a mai helyzetre: Minden a népünk hátramaradottságának oka. Ezt vettem előre. Minden el lehet hitetni velünk, ha azt pap mondja. Minden úgy van, ha azt a pap és kántor prédikálja. A prédikálás szó azonban kissé általános, mert ha a pap vagy diák³¹⁹ valamit hirdet a templomban, „kipredikálta” azt.

Az említett falvak kántorai hozták magukkal a műveltség fegyvereit, az írástudást, a kaucionálét. Ez felmaradt hosszú éveken. Mit hoztam én? Semmit se! Az „írás” (könyv) amely nem a kaucionálé nem igaz szentegyházi írás (templomi). Az érmek, keresztcskék csak ajándékok, hogy „mű isz adjunk valamickét”, de hogy azt valaminek nézzék „Iszten őrizz”! – Több ízben említettem, már a szegény ember legyen bármilyen okos, itt értéke nincs. Nem kívánom a magam előnyét, de hiába prédikálok bort, ha én is vizet iszom. Nem tudok segíteni a betegeken, úgy mint azt a régi diákok tették, nem tudok előre törni úgy mint a gazdasági élet megkívánja, mert szegény vagyok. Hányszor említettem ezt, nem tudom. Hányszor kértem, ne feledkezzenek meg rólunk, nem emlékszem. Most újból kérem, könyörgök, hogy meghallgassanak. Kérek könnyebb életet számomra, könnyebbülést mindnyájunknak számára. Sokaknak ígértem „iskolát”, nem adhattam; sokaknak gramofont, olcsó rádiót... még magamnak sincs. Kacagnak... Magam nyomorúságban tengődöm. Ezt bizonyíthatják sokan. De a százezren túli tömeg ezt várja mintegy tudatlan, érzi, hogy most van lelkük legközelebb a valósághoz. Nagy része, ki engem ismer, vár, biztat, és én tehetetlen ígéreteimmal szemben türelemre biztatom őket. Előbb kellett volna említenem, de itt sincs rossz helyen – megemlítem, hogy a minorita, ferencesek iránya mily irányt vett? Nem olyan régen megjelent közöttünk egy ferences atya, aki legnagyobb meglepetésünkre románul officiólta a misét (gr. kath.). Az előtt pedig gyűjtést a ferences szemináriumnak egy küldöttjük, aki r. kath. Szokás szerint mondott isét, de magát mégis gr. kath.-nak vallotta, idevaló adjudeni (Roman m.) lakos gyermeke.

318 A Kájoni János által először 1676-ban Csíksomlyón kiadott *Cantionale Catholicum* című énekeskönyvről van szó, amelynek a harmadik kiadása 1805-ben volt (ebből került ki több példány is Moldvába a kántorok által), a negyedik pedig 1920-ban Kolozsváron (*Erdélyi Egyházmegyei Énekeskönyv* címen). Az 5. kiadást lásd: *Domokos*, 1979. 151–1291.

319 Vagyis kántor.

Jelenleg Bihar vármegye egy falujának gr. kath. plébánosa. Mindkettőjük, különösen az első, mindenkép egy gr. kath. lap előfizetését szolgálta, mely Nagyváradon jelenik meg. Nem újkeletű az ilyen erőfeszítés; máskor a hívek kénytelenek görög kath. szer-tartást hallgatni, rendes vasárnapi Istentisztelet helyett.: Természetesen ilyenkor a Kyrie, Gloria, Credo elmarad... A lap iránya kétségtelenül egyenes, a ferencesek munkája pedig aligha fedi szent megalapítójuk intencióját. Hányan és hányan jön-nek tanácsot kérni. Mit tudnék egyebet mondani nekik? „Türelem, türelem”. De med-dig megy ez így?! A klézsei hívek, majd a kalugeriaiak panaszt tettek írásban a mi-niszteriumnál nyelvünk egyházi használata ellen tett intézkedések miatt. A klézseiek zsandárkézbe adattak... de a kalugeri híveknek hosszas várás után vála-szul ezt kapták: adják tudomásul híveiknek, hogy az alkotmánytörvényben minden le van fektetve. Nemsokára püspökünk is megjelent Kalugerban, prédikáló szék-ből jelentette ki, hogy ő soha sem tiltotta az anyanyelvet és most sem tiltja, de ajánlja, hogy nemcsak magyarul, hanem alternatív – románul is imádkozzunk, énekeljünk. Ennek biztos hatású a következménye. U.i. a katekizmust az ifjúság románul tanul-ja. Így hát imádkozni inkább csak románul tudnak közösen. Már most a pap, vagy kántor inkább oly nyelven imádkozik elő, mely nyelven az ifjúság jól szépen imádko-zik. Ugyanígy vagyunk az énekekkel is. Így tehát, ha még van is valahol, mert van... nyelvünk használata, egyházilag sokáig nem tarthat, ha a jelen állapot valamilyen úton meg nem változik.

aláírás

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a Szent László Társulat iratai, Ms. 10.528/190., (Az eredeti levél (mely november 15-én érkezett be) legévelt máso-lata.)

37.

Németh Kálmán, józseffalvi plébános emlékirata Bonczos Miklós menekültügyi kormánybiztosnak a moldvai csángók megmentéséről *Budapest, 1940. október 23.*

Méltóságos Kormánybiztos Úr!

Folyó év október 19-én új fejezete kezdődött el a moldvai és bukovinai magyar-ság történetének. Ez az új történet is az Exodus, a Teremtés történetének szavai-val kezdődhetik: „Isten lelke lebeg vala a vizek fölött.” Modern és drága szimbólu-

mot látok abban, hogy az a kedves Teremtő Lélek egy gyorsjáratú Focke-Wulf pilótaülésén ült, jobbfelől. Megmentett emberek, újjáépült házak udvaraiból integettek a gépnek, a rajta ülő léleknek, aki most a még eddig át nem repült vizeket és mocsarakat is gondjába fogadta. Ez Bukovina és Moldva. Bukovina még élő víz, ahol 20.000 húséges magyar sikolt a megmenekülés, a Ti kezetek, szívetek és gépetek után Moldva már egy félig holt mocsár. Fele már elveszett a magyarság számára. Másik felét most nyomkodja a békanyálás mocsári vízben a román tanító, a csendőr és a pappá szentelt janicsár. Tehetetlenül vergődnek és várják a mentő kezét ezek is. Bátorodom megtenni javaslataimat mindkét népcsoport megmentésére úgy, ahogy a kolozsvári elhatározó pillanatok után azt jónak gondolom. Két rövid fejezetben feljegyzem a gyors megmentő akció számára szerény észrevételeimet az „árvízi léghajós” nemes szíve számára. Méltóztatna elfogadni ezt a két apró, mondjuk 2.000 m magasságból készült perspektíva képet Moldva és Bukovina lelki arcáról. [...]³²⁰

Moldva helyzete

A holt víz a magyar mocsár, amiről jegyzeteim elején beszéltem, az Moldva. Maguk a hivatalos román körök is mocsári embereknek csúfolják fülem hallatára ezeket a szerencsétlen embereket, akiket a legalacsonyabb nívón tartanak, csak hogy minél előbb sikerüljön az átrománosítás terve. Azokra a kérdésekre, hogy a 120.000-nyi moldvai magyarból pontosan hányan beszélnek még magyarul és hányan jönnének azonnal vissza, ha hívnák őket, erre pontosan nem tudok felelni. Bár 9 éven keresztül hol inkognitóban, hol reverendában, legtöbbször dülő-utakon csendőrmentes szőlőkerteken keresztül próbáltam őket megközelíteni, lelkileg vigasztalni: mégsem tudok erre a kérdésre felelni. Az a 18 község Bakó megyében, ahová éjeken keresztül jártam, főképen Bogdánfalva, Klézsza, Ferdinánd, Forrófalva, Alsó- és Felsőderestyén³²¹, Kákova, Nagypatak, Gálben egészen biztosan romlatlanul fajmagyar annak ellenére, hogy a magyarul kiszalasztott Dicsértesség a Jézus Krisztusért saját papjától arculütést szokott kapni. Ezen a vidéken például a következő browningos lelkipásztorok működnek: Hoyden Ferenc galíciai származású lengyel anyanyelvű lelkész Klézsán, akinek 17 parókiális egyháza van a szerencsés paphiány miatt. Kákova plébánosa a románosított nevű Romilla Bonaventura franciskánus, aki már nem egy ízben letépte az ősmagyar mintájú kendőt a magyar asszonyok fejéről a nyílt utcán, a magyar imakönyvet minden esetben kitépdesi a kezeikből és szószeiken hirdette ki, hogy az ami „limbamagare” szárnnyelven, vagyis magyar nyelven van írva (limba-magyare) azt az ördög diktálta. Ilyen imakönyvet nem szabad kézbe venni, azt el kell égetni és aki hozza azt jelenteni kell a csendőrnek. A bákói főesperes szintén a románosított nevű Talmacel és ezek az urak, akik valamikor mint apró csángó fiuk lettek összeszedve: együttesen, közösen írt memorandumokkal zaklatják állandóan a mindenkori román minisztérium

320 A bukovinai székelyek helyzetét taglaló részt nem közöljük.

321 Ilyen települések nem léteznek. Valószínűleg Alsó- és Felső-, vagy másképpen Külső-Rekecsényről van szó.

mokat, állandóan jelentgetve kántoraikat, akik a nép állandó rimánkodásának engedve meg-meg zengetik a kóruson a magyar éneket. Tavaly húsvét előtt a román kormány a Bákó megyei papság újabb kérésére a csendőrségekre idéztette az összes kántorokat és börtönbüntetés, elhurcolás, fenyegetésével tiltotta egyszer és mindenkorra a magyar éneket és magyar imát. A szakállas Talmacel gondoskodott arról is, hogy a legközismertebb magyar énekek dallamára ugyanolyan mérettel oláh verseket gyártson, amiket ugyanazok a kántorok kötelesek voltak a népnek betanítani. Ugyanezek a lelkészek szoktak nyilatkozni az Unversul-ban és Curentul-ban állandóan a bécsi döntést megelőzően és azután is igen sűrűn arról, hogy „mi, moldvai katolikusok soha se voltunk magyarok és nem is akarunk azok lenni, sem pedig Magyarországra költözni.” A legelső ilyen nyilatkozat még a bécsi döntés előtt jelent meg. A szintén elrománosodott jasii nyugdíjas tanár, aki jelenleg Bogdánfalván plébános és sokkal inkább mérsékelt semmint azt Domonkos Pál Péter feltünteteti a Moldovai magyarság című könyvében.³²² megbotránkozva és gúnyolódva beszélt ezekről az ultralójális nyilatkozatokról, amiket a katolikus papságtól senki sem kért és egyetlen ember sem írt alá abból a népből, amelyiknek a nevében nyilatkoztak az udvarias lelkészek. Ezek a lelkészek, akik a csángók között bevezették a robotot az óriásadót és ők ötvenen nem ejtettek ki 10 év alatt hat magyar szót egy olyan vidéken, ahol a családi tűzhely mellett talán még senki sem ejtett ki román szót, bár magyar szót az iskolából, de még az utcáról is próbálják kizavarni.

Ha mikrofont tarthattam volna a szájuk elé, amikor zokognak és sírnak a magyar imakönyv után a magyar szó üldözését és gúnyolásait panaszolják, amikor a kínjában kommunistává vedlett csángó magyar elmondja, hogy miért nem akar évek óta templomba járni, ha össze gyűjthetném azokat a könyveket, amiket leperegni láttam olyankor, amikor egy-egy bérmáláson megjelentem a luzikalogerrai nagytemplomban: senki sem kételkednék abban, hogy több, mint negyvenezer ember él ottan a pokol tornácán, ahonnan bármelyik pillanatban szívesen eljönne, ha eljöhethetne.

Az ilyen templomokban, ahol janicsár pap-testvérek voltak épen jelen: nem lehetett gyóntatnom, nem prédikálhattam. De elfutott a híre, mit a zsír, hogy itt a magyar páter. Volt úgy, hogy egy öreg csángó sírva megölelt és azt súgta a fülembe: „Istenem, hogy kell bujdosunk, mintha lopnánk” nem tudom azonban, hogy majd az unokája is így fog-e gondolkodni.

Tisztelettel előterjesztem azok névsorát, akik a moldvai magyarság lelki előkészítését jobban mondva statisztikai összeállítását jelenleg eltudnák végezni. Annyi bizonyos, hogy úgynevezett nadrágos ember többet ilyen feladattal közöttük nem foroghat. A Bákó és Román megyei csendőrőrsök legénységéből egy idő óta mindég kint lakik egy-egy csendőr a falú bejáratánál egy deszkabódében. Mihelyt megjelenik valaki, akit erdélyinek vél, vagy pedig egy reverenda jelenik meg, amit beretváltarcúnak hordoz, azt az egyént azonnal igazoltatja és legjobb esetben a vasútállomáshoz cipeli, hogy tovább utazzon. Azonban nekem mindég voltak a moldvai nép között úgynevezett összekötő altisztjeim, kémeim, akik eddig mindég nagyon ügyesen kinyomozták, mikor van a papjuk távol a parókiájáról, mikor van a borszéki fürdőn, vagy Bukarest-

322 Lásd a 33. sz. dokumentumot.

ben, mikor ment el értékesíteni a vaggonszámra összeharácsolt gabonát, tehát mikor kinyitható és mikor üres az a templom, amiben szívig fúró fájdalmas legeslegutolsó magyar prédikációm – limbamagarre pardon magyare – ahogyan ők ezt viccesen mondani szokták, számárnyelven elhangozhattak buzgón lesve a templomajtót, ahová ilyen esetben mindég beléphet szalonképesen a csendőrszurony. Ezekkel a kiváló szegény emberekkel most is összeköttetésben vagyok. Apró monografiákat írok róluk, bejelentve leendő szolgálataikat.

I.

Mezei Domokos

Született Józseffalván, jelenleg 53 éves. Az osztrák hadseregben dragonyos őrmester volt, németül és románul, valamint lengyel nyelven is kitűnően beszél. Volt Amerikában is, ahol angolul is megtanult. Megbízható, szorgalmas, kiváló ember. Moldvába ezelőtt 11 évvel került, amikor épen a klézsai pap elhívta őt oda. Annak idején a klézsai pap a szucsavai német plébánosnál gazdatiszt után érdeklődött, aki a bogdánfalvi és klézsai papi birtokok felügyelője lenne. Bogdánfalvát épen akkor büntették meg, lázadásért. Akkor történt az-az eset, amit Domokos Pál Péter Moldvai magyarság című könyvében megír. A falut azzal büntette meg Robu püspök (alias Rab Mihály), hogy 9 évig nem kaptak plébánost dr. Pál Petru, illetőleg Abescu bántalmazása miatt. Ezen 9 év alatt a javadalmat a klézsai pap szedte Bogdánfalváról is. Ide kellett neki a jószágkormányzó, aki egyúttal sekrestyés is volt és meghatóan gondoskodott arról, hogy minden lehető alkalommal leszökhessen Bogdánfalvára. Másfelől pedig bámulatos ügyességgel tudta eltussolni ezeket a suba alatt végzett magyar missziókat, ahová a szomszéd falvak népe is előszeretettel járt. Egy évtized alatt a népszerű Mezei Domokos összekomásodott a Bákó környéki magyarság száz és száz életrevaló titkos vezetőjével. Azok is megragadtak minden alkalmat, hogy falujukban valamiképpen megfordulhassak. Mezei Domokos jelenleg Józseffalván tartózkodik. Miután az ő kiadott háza is leégett, felmondta a moldvai szolgálatot és hazajött építkezni. Bármilyen megbízást adunk neki Moldva megszervezését illetően ő azt készséggel elfogja vállalni és egészen bizonyos, hogy a legügyesebben fogja a dolgot levezetni.

II.

Zsitár Márton

Született Bogdánfalván és jelenleg is ott lakik. Mint 8 éves fiúcskát őt Kukla Tárzicius nevű Ferencrendi atya vitte Kolozsvárra. $1^{1/2}$ évtized előtt Kukla páter sokat tett a moldvai csángókért. A derék ferences Csíksomlyón volt tanár, a Ferencsek somlyói bölcsészeti iskoláján. Innen járt át Moldvába legtöbbször civilben. Neki is Bogdánfalva volt a kedvenc kikötője, ahol abban az időben egy beteges és elég jószívű plébános lelkészkedett, aki Kukla látogatásait annál szívesebben vette, mert a szerencsétlen természetű Abescut híveivel kibékítette. Kukla felhasznalta az alkalmat, hogy a bogdánfalvi fiúcskából nyolcat Kolozsvárra vigyen a Ferencsek bukovinai nyomdájába. Ezek közül való Zsitár Marci, aki azonban katonasá-

ga leszolgálása után nem ment vissza a klostromba, hanem a falujában maradt. Minden alkalmat felhasznált, hogy Józseffalvára jöhessen magyar könyvekhez jusson és minden ilyen alkalommal segítségére voltam a törekvő jóindulatú fiúnak, aki hallatlan ragaszkodással csüngött a Kolozsváron megszeretett magyar kultúrán, habár a klostromban nem igyekezett vissza menni. Éppen erre a szolgálatra való ő, amit a moldvai magyarság lelki előkészítése jelent. Kitűnő rábeszélő, tehetséggel van megáldva, hűségében nem volt okom soha kételkedni és moldvai misszióimon ő is mindannyiszor segítségemre volt.

III.

Bónis Lajos

Született Hadikfalván, jelenleg 21 éves. Jelenleg Budapesten tartózkodik. Ő volt annak a 72 bukovinai magyar fiúnak a csoportvezetője, akiket a honvédség bevonulásakor Kolozsvárra hoztuk. Fantasztikusan magyar érzésű. Moldvát is összeszaladgálta már, de hogy melyik kolozsvári magyar szervezetnek a megbízásából, azt hirtelen nem tudom. Szucsaván, egy német paptól tudtam meg, hogy egy Bónis nevű hadikfalvi fiú Moldvát járja és a magyarokat izgatja. Boszorkányos ügyességgel végezhetette dolgát, mert másképen reá fizetett volna. Katonai körökben hallottam dicséreteteket arról az ügyességről, amelylyel a jelenleg Gilincsre, Szerencs mellé küldött bukovinai csoportot fegyelmezte és ahogy Kolozsváron hetekig fenn tudta őket tartani. Románul beszél, mivel a radóci gimnáziumban hét vagy nyolc osztályt végzett el³²³. Nyelvtudása meg fogja könnyíteni az ő misszióját Moldvában a hatóságok előtt. Tudomásom szerint jelenleg a budapesti statisztikai hivatalban tölt be valamilyen állást.

IV.

Puskás György

Született Lujzikalugerában Bákótól 7 km-nyire. Őt dr. Zágoni István hozta Kolozsvárra, mint kisfiút akkor, amikor Zágoni István még kolozsvári újságíró volt és emberséges részvétből többször megfordult Bákó megyében missziós céllal. Kolozsvárról Zágoni dr. Radnótra küldte a fiúcskát a gazdasági iskolába. Ekkor a falujába hazatért, de levél útján a legbensőbb kapcsolatot tartotta velünk és igen hálás volt a nevelői iránt. Jelenleg Bákó városában él, ahol vasúti kertész. Hogy mennyire hűséges, jóérzésű fiú, bizonyítja az, hogy a honvédek bevonulása alkalmával annak ellenére, hogy állami szolgálatban van alkalmazva képes volt Kolozsvárra szökni. Itten gróf Teleki Pál miniszterelnök úrnak is színe elé jutott, aki megismerte a lelkes fiatalembert. A miniszterelnök úrhoz dr. Zágoni vezette őt, aki jóakarója volt és aki épen Kolozsváron volt akkor, mint tartalékos főhadnagy a sajtókeretben. Zágoni Budapestre is felhozta elszánt kedvencét és innen tért haza Bákóba azaz az ígérettel, hogy moldvai testvéreit tehetsége szerint reá fogja készíteni az új vereckei lépésre.

323 Áthúzva, fölé ceruzával írva: „végezte érettségét”.

Tisztelettel mellékelem³²⁴ Zágoni dr. kezeírását egy új jelöltről, akinek a neve: Bálteanu Joje. Ez abból a népcsoportból való, amelyik legjobban ki volt téve a románosító hatásnak.

V.

Bálteanu Joje

... népe már nagyon töri a magyar beszédet. Ez a Román megyei csoport Jugában nagyon sziszegve beszél és nagyon keveri a magyar szót a románnal, azonban – nem tudni miképpen – erős fokban öntudatosan. Bálteanuval különben az Eucharisztikus Kongresszus idején találkoztam első ízben. Azt állítja, hogy ő meg tudna halni a magyarokért. Vértanú szeretne lenni a testvéreiért. Nagyon furcsa szinte komikus volt, amikor törött magyarsággal, hadonászgatva erősítgette azt Budapesten. Azonban ez a jóságos Balteanu annyi vallatást, zaklatást és tortúrát szenvedett már a magyarságért, a népe annyira hallgat reá, hogy őt nem lehet kihagyni a számításból feltéve ha majd sor kerülhet ennek a szélső népcsoportnak a megszervezésére is.

Óvatosan megemlítem, hogy Zágoni István két ajánlottja Lakatos Demeter és Mitók Péter Szabófalváról csakugyan alkalmas két ember volna erre a feladatra. Szabófalván különben 8.000 csángó él. Rendkívül törve beszélnek magyarul, alig 500 a teljes szókészletük, azonban a falú 3/4 része csak magyarul beszél. Fő hibájuk, hogy annyira gyermekdedek és naivak, hogy rögtön jelentik a minorita klastromba mihelyt valaki közöttük megjelenik, aki magyarul szólítja meg őket. Az ilyen esetekben letartóztatás vagy pedig állomáshoz cipelés a vége. Ők maguk mindent elbeszélnek papjaiknak, amit az ember mond nekik és vakon hisznek szerzetesevezetőikben, akik csillogó autót, románosító nyomdát és ízléstelen bérgyászokocsikat tartanak fenn ebben a halálraítélt, szomorú faluban. A falunak különben az a hírneve van, hogy Robu püspök itt született. Ez a tény állandó mámorban tartja a falut.

VI.

Küsmödi István

Szabófalván él egy ügyes, életrevaló fiatal hívem, akivel kapcsolatot tartok fenn és alkalomadtán fel lehetne használni a szolgálatait. Nőtlen fiatalember, kereskedő segéd ebben a szomorú faluban. Azt hiszem, hogy innen is el lehetne hozni legalább 1.000 embert.

Tisztelettel ajánlom dr. Zágoni István szíves megkérdezését, ami Moldvát illeti. Soha sem csapott nagy lármát az ő missziójából, amit önként, magyar szívére hallgatva vitt véghez. Könyvben sem írta meg útjai eredményét és nem tányérozott soha sem eme becsületes és titokban tartott magyar misszió címén. Azonban a moldvai kérdésnek alapos ismerője. Címe a következő: dr. Zágoni István szerkesztő, Rákóczi-út 4. III. em. telefonszáma: 227-751.

324 A mellékletet a másolat mellett nem találtuk.

Köszönve minden lépését, minden fáradságot, amit érdeklünkben, megmentésünkre tenni fognak maradtam a bukovinai és moldvai magyarok nevében

*Alázatos tisztelettel:
Dr. Németh Kálmán plébános*

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai, X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság iratai, 19. doboz, 3249-es csomó. (Németh Kálmán aláírásával hitelesített gépirat.)

38.

Domokos Pál Péter tanulmányai a csángómagyarok ügyével kapcsolatban³²⁵

Kolozsvár 1940. november 15.

A) csángómagyarok ügyével kapcsolatos munkaterv

Románia Moldva-nevű tartományában élő, római katolikus vallású csángók valóság, vér és nyelv szerint a magyar nemzethez tartoznak. Ezek csángómagyarok. Minden Moldvában élő katolikus csángómagyar még akkor is, ha már nem tud magyarul. A magyarul beszélők furcsa kiejtése, régies mondatfűzése, a régi magyar nyelvemlékek nagy idejéhez vezet vissza a gondos figyelt és a nemzetestről önhibáján kívül levált magyarréteg legutolsó segélykiáltásának számbavételére készített. Milyen különös és meggondolkoztató tény, hogy mi magyarok a Fok-föld geológiai viszonyait szorgosan kutatjuk, a különböző népi fajok között pontosan eligazodunk és ugyanakkor testvérnépünkről, mely a szomszédban egy évezred óta segítségért kiált nem sokat tudunk. Akkor, amikor más, hatalmas, győzelmet győzelemre halmozó országok fiainak ideje, idege és kedve van arra, hogy saját nemzetének észbontóan súlyos pillanataiban messze országokban, de egymagában élő vérszerinti testvéreit pénzt, költséget nem kímélve hazaszállítsa, az elhagyottat, elfelejtett nagy nemzet nagy gyermekei, hős fiai közé visszavezesse, szabad-e nekünk,

325 A Domokos Pál Péter anyagaihoz tartozó, Balla Pál miniszteri tanácsosnak küldött, 1940. december 10-i kísérőlevélben Rényey Viktor bukaresti követségi tanácsos azt közli, hogy: „Domokos Pál Péter tanfelügyelő, aki a csángó-kérdés tanulmányozására és egy esetleges telepítési akció lehetőségeinek megvizsgálása céljából 6 hónapra a követséghez nyert beosztást, Bárdossy követ úr megbízása folytán két tanulmányt készített. E tanulmányok eredeti példányait a jelenleg Budapesten tartózkodó Bárdossy követnek küldtem meg, átütéseit pedig idezártan Hozzád juttatom el. A második tanulmányban említett térkép egyelőre csak egy példányban állván rendelkezésre, ezt Bárdossynak küldtük meg.”.

magyaroknak a szomszédban lévő 100.000 lelket kitevő magyar testvérünket gyámoltalanul hagyva pusztulásra szánni s velük egy ellenséges nép számát gyarapítani?

Van ország Európában, 1940-ben, ahol a honfoglaló, teljesjogú állampolgárok anyanyelvükön nem gyónhatnak, templomaikban anyanyelvükön nem imádkozhatnak, nem énekelhetnek, gyermekeiket anyanyelvükön az iskolában nem taníthatják, sőt otthonaikban sem beszélhetnek kedvükre az őseiktől örökölt és édesanyjuktól tanult nyelven. Van ország, hol a katolikusokat ortodox istentiszteletre kényszerítik; ahol a katolikus katonák ortodox kezébe teszik az esküt; hol katolikus gyermek felsőbb iskolába nem mehet, ha mégis megy, ortodox vallás tanulásra kényszerítik, rossz szemmel nézik és elbuktatják. Csoda-e ezek után, ha a csángómagyar származású pap boldog örömmel kiált fel Kotnárbán, a román tengerbe pusztult régi magyar faluban mondván: „Lassan eltűnik a magyar nyelv, melynek helyét a mi országunk édes nyelve foglalja el. Ma egyetlen katolikus sincs Kotnárbán aki magyarul tudna. A mai új templomban csak románul prédikálnak. Ma, ha valamelyik katolikusnak azt mondod magyar, azt válaszolja dühösen: „nem uram, én katolikus román vagyok.” Csoda-e, ha a politika számára megvásárolt püspök: Rab Mihály a moldvai katolikus román nép megtisztelését látja saját püspöki kinevezésében és beiktatásakor magát az első katolikus román püspöknek mondja: népét, a mi csángómagyarjainkat katolikus román népeiségnek, melynek lelkes, román érzelmekkel fűtött, ama földről származó papjai vannak. A román tanítás eredménye íme élő valóság, mely már hat is a janicsár papok és püspökükön keresztül. Ilyen papok, ilyen nyilatkozatok és ilyen tények mellett mégis a csángómagyar ősfoglalók, teljesjogú állampolgárok elnyomottak és idegenek (stráin) a saját földjükön.

Fajához hű csak a tanulatlan földműves Polgár István maradt, ki megható levélben kesereg a tanult csángómagyar-származású papok hitványságán és Isten után reméli, hogy a „...szegény csángómagyarok nyelvének szólása még felpillan hervadtságából”, vagy a másik földműves: Finta Antal, ki a pápától anyanyelvükön beszélő papot kér.

Jelen munkaterv a következőkben a csángómagyarok számszerű adatait, egyházi állapotát és a tennivalókat tárja az olvasó elé.

A csángómagyarok számszerű adatai

Románia Moldva nevű tartományában élő, római katolikus vallású földművesek kivétel nélkül csángómagyarok még akkor is, ha már nem tudnak magyarul. Számuk az 1930-ban megejtett román népszámlálás alapján így következik:

Megye neve:	Magyar fajú:	Magyar nyelvű:	Római katolikus:
Bákó	8.497	13.999	47.139
Baia	229	134	1.497
Botosán	272	249	1.460

Megye neve:	Magyar fajú:	Magyar nyelvű:	Római katolikus:
Kovurluj	2.238	2.027	4.008
Dorohoj	71	75	579
Felcsiu	352	28	5.655
Jászvásárhely	1.281	556	6.335
Nyámcs	2.384	1.612	4.528
Putna	2.106	2.149	3.152
Román	2.050	462	32.462
Tekucs	1.148	2.227	2.493
Tutova	239	229	373
Vasló	97	97	272
Összesen:	20.964	23.894	109.953

A községek szerinti feldolgozás ez iratcsomó lapjain található. A lapok felső jobb sarka zöld tintával, A, B, C, D betűkkel van megjelölve. Minden egyes község történelme adatszerűen összeállítva birtokomban van.

Bukovinai magyarok a következő községekben élnek:

Andrásfalva	Magyar lakosa:	2.280 lélek;	ebből rom. kat.:	1.959	ref.: 392
Istensegíts	„	3.045 „	„	3.099	–
Hadikfalva	„	4.534 „	„	4.693	–
Józseffalva	„	543 „	„	573	–
Fogadjisten	„	153 „	„	172	–
Satul Mare	„	256 „	„	622	–
Összesen magyar: 10.811					

Csángómagyarok: 109.953

Bukovinaimagyarok: 10.811
120.764

A csángómagyarok egyházi állapota

Románia a csángómagyarok elrománosítását az egyház segítségével, sőt az egyházon keresztül akarja végkép megoldani. Fontos tehát a csángómagyarok egyházi életének közelebbi vizsgálata. Jelen iratcsomó E, F lapjain a moldvai csángómagyarok jászvásárhelyi püspökségének négy espereskerületét és 68 plébániáját látjuk felsorolva. A kimutatásból kitűnik, hogy 36 plébánián van pap, 32 egyházközségnek pedig nincs plébánosa. Az időből előtörő földműves magyar községek pap nélkül állanak, a már elrománosodott helyeken plébános van. A szegény magyarok pap kérésére az a válasz, hogy nincs pap; hogy Moldvában pap hiány van.

Románia és a Szentszék között 1930. nyarán konkordátum jött létre.³²⁶ Az egyesség értelmében Románia egyetlen egyházkerületet alkot, melynek élén a bu-

³²⁶ A Konkordátumot 1927-ben kötötték meg.

karesti érsek áll. A jászvásárhelyi püspökség, mely addig (1930) közvetlenül a Szentszék joghatósága alá tartozott, Bukarest ellenőrzése alá kerül és földrajzi területe Bukovinával kibővül. A bukovinai 10.000–15.000 színmagyar katolikus lélek papjaival: Elekes Dénes, Sebestény Antal, dr. Németh Kálmán és Malec János így kerül a jászvásárhelyi püspök joghatósága alá. A konkordátumnak még eme földrajzi terület változtatásánál is van egy fontosabb intézkedése: Jászvásárhelyt kivonja a Propagande de Fide joghatósága alól.

Az erdélyi ortodox románok egy része 1700 körül katolikus vallásra tért. Rómának azóta is kedvelt, dédelgetett gondolata valamennyi ortodoxnak a megtérítése. A cári Oroszország felbomlásából folyó lehetőségek és a Romániában kínálkozó kedvező alkalom Róma illetékes szervét a Congregatio pro Ecclesia Orientali fokozottabb tevékenységre készítette. Ennél a kongregációnál nem jelentéktelen az a szerep, melyet éppen a jászvásárhelyi püspökség földrajzi területén működő magyar konventualista minoritáknak jutott. Ezek a minorita szerzetesek – csángómagyar gyermekekből nevelt papok – gyűlölik legjobban a magyar szót és ők üldözik engesztelhetetlen gyűlölettel a moldvai csángómagyart. Ezek kecsegtetik Rómát az ortodox románnép katolikus vallására való hozatalának eredményes lehetőségével.

A Congregatio pro Ecclesia Orientali volt éppen az a szerv, mely még a konkordátum megkötése előtt, 1929 november 23-án 689 szám alatt vette tudomásul a Szentszék 1929, november 16-án, 7260 szám alatt kelt iratát, melynek alapján a paphiányban tengődő Moldva minoritákat küld Erdélybe, Bihar megye Drágcséke nevű falujába, hogy az „...in perpetuum...” alapított görög szertartású minorita rend működését megkezdje. Ezek a jámbor szerzetesek éppen dr. Valeriu Traian Frentiu püspök, ki a bécsi döntés idején vált antirevizionista tevékenységével közismerté, bűvkörében kezdték el messzenéző munkásságukat és ezek alapítottak Nagyváradon e célra papneveldét is.

A moldvai barátok igazi célja az erdélyi katolikus magyarság románosítása. Fennebb említettem a hivatalos püspök nyilvánosan tett nyilatkozatát.

Itt elmondottam a moldvai minoriták üzelmeit.

Mindezekhez csak annyit fűzök hozzá, hogy a moldvai papok nem értik híveik nyelvét. Romilla Bonaventura forrófalvi plébános minorita szerzetes a szószékről kiátkozza híveit, ha otthonukban magyarul beszélgetnek. Betegek gyónás nélkül halnak meg, mert nincs aki anyanyelvükön meggyóntassa őket.

Mit tehetünk a csángómagyarokért

Munkaterv a bécsi döntés által húzott határok hosszas maradása esetére.

Neveljük öntudatos magyarokká a csángómagyarokat. Ezt a célt szellemi munkások segítségével, könyvekkel; iparosok, ipari és főképp gazdasági – eszközök nyújtásával közelíthetjük meg.

Szellemi munkások lehetnek papok, kántorok, ügyvédek, orvosok, mérnökök más szellemi munkások.

Tudomásom szerint a bukovinai magyarokat a közel jövőben Magyarország haza telepíti. Papjaikat nem kellene kiengedni. Legalábbis az ifiak, mint: Domsa Pé-

ter és László Antal káplánok maradnának bent. Az ügynek mégis legkiválóbb munkása dr. Dombi József jezsuita-atyja lehetne, ki a kérdést kiválóan ismeri és már volt is jászvásárhelyen. A két első Bukovinában, Dombi atya Budapesten van. A papok feladata volna: a gyóntató széken át hatni és kényszeríteni az anyanyelv kötelező megtartására a csángómagyarokat.

Kántorok a legeredményesebben működő segítőtársak lehetnek, ha beöltöznek a csángómagyar öltözetbe, szokásaikat felveszik és úgy gondolkoznak, mint Péter Gergely Trunkban³²⁷. Minden munkának Péter Gergely a központja. Segítőtársá már benevelt falusi földművesek, mint Benedek Péter, Szabó Ferenc és mások. Szabó István trunki fiatal fiú és Polgár Antal gajcsánai fiatal magyar hónapokig nálam voltak és munkájukra számíthatok. Péter Gergelynek ezek hathatósan segítenek. A Péter Gergelynek elég ható ereje van pénzben és könyvben, ő szerezzé és alkalmazza a megfelelő embereket. Péter Gergelynek rendszeres fizetést kell adni, miből gyermekeit taníttathassa és tisztességesen élhet. Számára egy rendes tanítói fizetést kellene adni. Legkevesebb havi 200 pengőt. A többieket havi 50-50 pengővel el lehetne kötelezni.

Egyetlen magyar ügyvéd nyitana Bákóban ügyvédi irodát és hangtalanul, minden törvényes követelménynek eleget téve kezdené el munkásságát. Hivatali ténykedései közben figyelné a körülötte zajló életet és az embereket lassan ébresztgetné öntudatra a jog mindenfelé való kötelező erejére tanítgatná. Dr. Hankó Nándor ügyvéd jelentkezését jelen irathoz melléklek.³²⁸ Ő a feladat feltételeit saját maga megírja. Ügyvéd munkába állítása feltétlenül kívánatos. A feltételeket Hankó ügyvéddel a magas minisztérium szögezné le, én már csak az alkalmazott egyénnel beszélnék és adnám az irányítást, a feladatokat számára. Hiszem, hogy az erdélyi területeken találnék még alkalmas ügyvédet, ha már lent vagyok Bukarestben.

Lőrincz István V. éves orvostanhallgatónak a Jászvásárhelyre való visszaküldését szükségesnek és fontosnak tartanám. Az orvos sok olyan helyre ér el, ahová más nem juthat. Az ifjú Lőrincz-cel meg lehetne kedveltetni a gondolatot és életcélként lehetne a csángómagyar ügyet [el] állítani. Hajlandóságát az idemellékelt személyi lapjáról³²⁹ lehet [ki] olvasni. Az ő alkalmazása is a magas minisztérium feladata volna. Itt említem meg, hogy Bákóban él egy dr. Vadász nevű zsidó orvos, akit szintén be kellene munkánkban kapcsolnunk, annál is inkább, mivel neki Bákóban szanatóriuma van. Dr. Vadásznak szülői Magyarországon élnek. Vadász bákói szanatóriumába a két legértelmesebb nő: Stettner Andreát és Lutzenbacher Ritát kellene ápolónőnek vinni. Őket a magas minisztérium kellene megnyerje az ügynek. Budapesten élnek. Ők csinálják az egyik falusi leánymozgalmat. Stettner Andrea a csángó kérdést ismeri, sőt a csángók között ismerőse is van.

Sághi István Bákóban élő építésmérnök az ügynek nagy segítségére lehetne.

327 A tanulmány megírása idején már nem volt Trunkban Péter Gergely, mert el kellett onnan menekülnie. „Tekintettel arra, hogy az utóbbi időben állandó megfigyelés alatt voltam, és minden magyar szó, megmozdulás lehetetlenné vált, küldetésem eredményessége megszűnt. Amit lehetett, mindent megtettem, de már csak az elfogatásom elől menekültem.” – írja az 1940. szeptember 20-i levelében. MOL, a Szent László Társulat iratai, P 1431, 20. csomó, 171. köteg, 1940. 42.

328 A mellékletet a tanulmány mellett nem találtuk.

329 A mellékletet a tanulmány mellett nem találtuk.

Neki ott saját házai vannak, autón jár és alig van ember, ki az egész vidéket úgy ismerné, vagy elérhetné, mint ő.

Néhány vasutasról, néhány más „Regátba” vetődött szellemi munkásról tudok, akiket iparkodni fogok felkeresni és ha megtaláltam őket, azonnal jelenteni fogom és a lehetőség szerint őket azonnal munkába állítom.

Iparosok a közvetlen érintkezéssel nagy hatással vannak az egyszerű népre. Kisebbségi pénzzel segélyezett és könyvekkel bőségesen ellátott iparosok erjesztői és terjesztői lehetnek a magyar öntudatosításnak. Egy mézporgető a méhésznek, egy eke a földművesnek életre elkötelező eszköz lehet.

Alázatosan mellékelem az Énekeskönyvek hivatalos ajánlatát is.³³⁰ Aligha lehetne alkalmasabb magyarosító eszközt találni ezeknél az énekeskönyveknél. Péter Gergely 20 embert megtanít a könyvbe található énekekre azzal a kötelezettséggel, hogy ők tanítsák az énekeket tovább, akkor még nagyon sokáig fog zengeni Moldvában a magyar ének.

Egyéb lehetőségeket az adott helyzetek mutatnak majd.

Támadó munkaterv:

1. A magyar állam Rómából vizitátort kér a moldvai rendkívüli vallási viszonyok pontos megállapítására. A vizitátor a román állam tudta nélkül vezetésem alatt nézze meg a moldvai községeket. A vizitátor megállapításai alapján Magyarország, illetve Róma magyar papokat küld a csángómagyaroknak, a mostaniakat pedig elhallgatatja.

2. A magyar állam kérje a csángómagyarok kicserélését a román államtól. Minden katolikus csángómagyarért a magyar állam ad egy csonkahazabeli oláhot. Vagy: a legkeletibb csángómagyar a legnyugatibb oláhhallal cseréli ki.

3. A magyar állam nem kérdezi meg a moldvai csángómagyarokat, hogy akarnak-e Magyarországra hazajönni vagy nem, hanem minden csángómagyart gyermekének tekint és Romániától követeli.

A munkaterv megvalósításának feltételei

Lelki feltétel: ismerje meg minden magyar a moldvai csángómagyar kérdést. E célból minden iskola tanítsa rendszeresen a Moldvában élő magyarok életét, tudatosítsa a magyar értelemben a csángómagyarok létét, tényét és Magyarországnak eme magyarokhoz való jogos jussát. Ne legyen tankönyv, amelyben a csángómagyarok ne szerepelnének. Ebben a kérdésben a közoktatásügyi miniszter³³¹ ő nagyméltóságát kellene megkeresni és vele kellene a feladatot valóra váltani.

Anyagi – életbeli feltétel: a csángómagyarok visszatelepítéséhez csak abban az esetben volna szabad hozzáfogni, ha nagyon aprólékosan és pontosan számbavett csángómagyarok mai életkörülményeinek tökéletesen megfelelő előre elkészített lakóhely és szántóföld készen van.

Mind a lelki –, mind a valóéletbeli előkészítés – munkája anyaországbeli feladat.

330 Az ajánlatot a tanulmány mellett nem találtuk.

331 Hóman Bálint.

Az öntudatosítás kétségtelenül nehezebb munkáját csak akkor tudnám emberileg a legtökéletesebben megoldani, ha már az eddig végzett minden munkát, eredményt ismerhetném; minden kapcsolatról, minden intézkedésről tudhatnék és ha azon a területen alkalmazásom pillanatától ebben a kérdésben semmi sem történetnék tudtom és hozzájárulásom nélkül.

Domokos Pál Péter

B) Domokos Pál Péter levele Bárdossy László külügyminiszternek

Bukarest, 1940 december 8.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

A kézdivásárhelyi csatlakozó-rész hiányával számomra kiadott katonai térkép- anyagon a csángómagyarok által lakott helységeknek a román népszámlálás alapján való bejelölése azért nem lehetséges, mert a térképen az új nevek nem szerepelnek. Hiába keresem pl. a Beszterce jobb partján levő Ferdinánd községet, Corhanat, Osebitii, Luizi Calugarat, Alexandrinát stb-stb.-t, nincsenek meg. A mégis megejtett bejelölés tehát nem fűdi teljesen a valóságot.

Romániában egy politikai község több faluból, utcából áll. Mindenről a Monitorul Oficial 1939. évi 89. száma tudósít. Az ott felsorolt politikai községek mellett fel vannak tüntetve az összetevő falvak is. Csak ennek a Monitorul Oficialnak útmutatása alapján láthatjuk azokat az összefüggéseket, melyek a népszámlálókát vezették. Összefüggő nagy magyar községeket, mint: Valea-Seaca (Bogdánfalva), Faraoani (Forrófalva), Cleja (Klézse), stb. jelentéktelen apró részekre bontanak. Így: Valea Seaca egyenlőséggel Albeni, Buchila, Damoc, Floresti, Frasinioaia, Larga, Rujinca, Valea Seaca. Vagy pedig önálló, szintiszta magyar községeket nagy lélekszámmal rendelkező román községekbe olvasztanak be, mint például Bacauba és Gheraesti, Serbanesti és Podul de Fier; vagy Bognestibe Bahna, (Völcsök), Nicoaresti (Szitás), Satul Nou (Újfalva); vagy Tirgu Trotusiba Tuta (Diószeg és Pargarest (Szőlőhegy) nevű helyeket.

A Monitorul Oficial említett száma alapján egy jegyzéket állítottam össze és abban feltüntettem az összes községeket, melyek minket magyar szempontból érdekelnek. A jegyzéket 1. szám alatt mellékelem. Mellékelem 2. szám alatt eme jegyzék alapján zöld és piros tintával bejelölt magyarlakta falvak 4 darabból álló térképanyagát. A zöld tintával jelöltek a román népszámlálás is magyar nyelvűeknek mondja. Hogy a zöld szín könnyebben észre lehessen venni, a zöld alapszínű térképen, mindeniket piros vonallal érzékelhetővé tettem. A csak pirossal jelölt falvokról én, személyes meggyőződésem alapján tudom, hogy magyarlakta helyek.

A katonai térképeken fel nem található helységek feltüntetésére román térképek alapján én állítottam össze egy primitív térképet, melyet Bacau vármegye eredeti térképével együtt 2. b. szám alatt itt mellékelek.

A tintával való jelzések jelmagyarázata:

..... = 10–50 lélek

----- = 50–100 lélek

———— = 100–300 lélek

———— = 300–500 lélek

a hullámos vonal 500-1000 lelket, a bekerített helység 1000-nél több lelket jelent. Mind a katonai-, mind a saját térképemen a román népszámlálás „magyaranyanyelvű” rovatát érzékeltetem.

A bemellékelt térképanyag és adatszerű kimutatás alapján a Magyar Térképészeti Hivatal készíthetné el helyesen a moldvai magyarok által lakott helyek tökéletes térképét. A munkát dr. Rónay András irányíthatná. Ő foglalkozhatnék tudományosan a kérdés tervszerű megoldásával is. Nehéz helyszíni kérdésekben rendelkezésre állók.

3. szám alatt alázatosan mellékelem a radautzi városházára kifüggesztett „Hirdetés” eredeti szövegét³³² fordításával együtt. Ennek alapján a moldvai magyarokat lehetne optálásra biztatni.

Hogy az optálásra hajlandók volnának-e, azt a helyszínén kellene megkérdezni. Ezt a tájékozódást a legközelebbi feladatomnak fogom tekinteni. Ugyanakkor a mozgalom lebonyolítására alkalmas emberek után is érdeklődöm.

Nem lehetne-e fontolóra venni a Bihar-megyei görög-katolikusok és moldvai katolikus magyarok kicserélését? Vajjon a Szentszék nem látná-e örömmel ezt? Márton Áron püspök úr őnagyméltóságát meg fogom kérni, hogy ez ügyben tájékozódjon az itteni pápai munciusról,³³³ feltárván Őeminenciája előtt a moldvai való helyzetet. A bihari görög-katolikusok moldvai magyarokkal való kicserélésének gondolatát a nagyváradi utamban szerzett ismerős moldvai missziós papok, moldvai származású minorita szerzetesek nagyban elősegíthetnék.

Lujzikalugar, Ploscuteni, Pustiana és Frumoasa községek számára, melyeket a román népszámlálás is 1000-nél több lelket számláló, magyar anyanyelvű községnek ismer el és katolikusnak mond, nem kellene-e Rómától sürgősen magyar papot kérni?

Ismételten mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy amennyiben a bukovinai magyarság hazatelepítése előbb valósul meg a moldvai magyarok hazatelepítésénél,³³⁴ úgy a múlt felterjesztése³³⁵mben említett két ifjú káplánt kegyeskedjék segítőtársaink-ként Moldvában tartani.

Mellékletem második példánya Balla Pál őméltóságának szól.

Tiszteletteljes jelentésem tudomásulvételét és Nagyméltóságod további rendelkezéseit alázatosan kérve vagyok szolgálatkész híve:

Domokos Pál Péter

332 Az eredeti szöveget nem közöljük, megtalálható a fordítás mellett.

333 Andrea Cassulo.

334 A bukovinai székelyek egy része még egyénileg átszökött 1940 ősze és 1941 tavasza közt. A többieket a magyar–román államközi egyezmény megkötése után, júniusban szervezeten áttelepítették. Bővebben lásd *Vincze*, 2001. 141–187.

335 A felterjesztést az iratcsomóban nem találtuk.

Melléklet:

- 1.) 1935. december 1-jén a jászvásárhelyi rom. kat. püspökség moldvai plébániái négy esperes kerülethez tartoznak és papjaival együtt így következnek:

I. Jászvásári espereskerület.

1. Jászvásárhely	Plébános:	Dumitru Romila; káplán: Alfons Piaza, Martin Pártac, Anton Peți és Josif Sur ³³⁶ ,	
2. Botosan	„	Wilhelm Clofanda,	
3. Galac	„	Joan Duma; káplán: Bernardin Romila, Anton Andron,	
4. Horlest	„	Alfonz Weber,	
5. Husz	„	Celestin Vaes; káplán: Gheorghe Lenghen	
6. Paskán	„	Anton Romila	
7. Radukanén	„	Mihai Demeter	
8. Berlád	Plébános nincs	Foksán látja el	
9. Kotnár	„	Jászvásárhely látja el	
10. Falticsén	„	„	
11. Föntinele	„	Horlest látja el	
12. Ploszkucén	„	Foksán látja el	Színmagyar község

II. Szereti espereskerület

1. Dzsida falva	Plébános:	Anton Tălmăcel; káplán: Bernard Bișoc	
2. Bergován.	„	Gheorghe Istoceanu	Magyar község.
3. Burjános	„	Petru Moșneguți	
4. Butea	„	Gheorghe Petz	
5. Halasfalva	„	Felix Rafaelli; káplán: Gheorghe Frenț, Mihai I ³³⁷	
6. Birófalva	„	Joan Martinaș	Színmagyar község
7. Acélfalva	„	Carol Söhn	
8. Szabófalva	„	Alois Herciu	Színmagyar község
9. Rekitén	„	Albert Weber	
10. Tamásfalva	„	Grigore Enariu	
11. Bartikfalva	Plébános nincs	Birófalva látja el	
12. Farkasfalva	„	Butea látja el	
13. Luncas	„	Halasfalva látja el	
14. Jugán	„	Birófalva látja el	Színmagyar község

336 Az irat széle sérült, ezért a teljes név olvashatatlan.

337 Az irat széle sérült, ezért a teljes név olvashatatlan.

15. Pilest	„	Szabófalva látja el	Színmagyar község
16. Román	„	Tamásfalva látja el	
17. Rotunda	„	Dzsidafalva látja el	
18. Sagna	„	Tamásfalva látja el	
19. Talpa	„	Bergován látja el	Magyar község
20. Zapodia	„	Halasfalva látja el	

III. Besztercei espereskerület

1. Bákó	Plébános:	Josif Tălmăcel; káplán: Joan Minuț	
2. Lujzikalugar	„	Josif Pal; káplán: Petru Biró	Színmagyar község
3. Klézsa	„	Francisc Hojden	Színmagyar község
4. Forrófalva	„	Bonaventura Romila	Színmagyar község
5. Prezest	„	Mihai Bejan	
6. Puztina	„	Petru Andrei	
7. Valeni	„	Carol Rist	
8. Balázsfalva	Plébános nincs	Prezest látja el	
9. Gajcsána	„	Valén látja el	Színmagyar község
10. Gajdár	„	Lujzikalugar látja el	Színmagyar község
11. Gálben	„	Klézse látja el	Színmagyar község
12. Külsőrekecsin	„	Klézse látja el	Színmagyar község
13. Frumosza	„	Puztina látja el	Színmagyar község
14. Diószin	„	Valén látja el	Színmagyar község
15. Horgest	„	Valén látja el	
16. Lécped	„	Bákó látja el	Színmagyar község
17. Mardzsinén	„	Bákó látja el	
18. Pietra Nyám.	„	Bákó látja el	
19. Pojána lui Jurásku	„	Prezest látja el	Magyar község
20. Szászkút	„	Klézse látja el	Színmagyar község
21. Szátul Nou	„	Prezest látja el	
22. Somoska	„	Klézse látja el	Színmagyar község
23. Traján	„	Prezest látja el	
24. Nagypatak	„	Forrófalva látja el	Színmagyar község
25. Bogdánfalva	„	Klézse látja el	Színmagyar község

IV. Tatrosi espereskerület

1. Foksán	Plébános:	Andrieș	
2. Gorzafalva	„	Petru Pleșca	Magyar község
3. Tatros	„	Petru Lucaci	Magyar község
4. Dormánfalva	„	Anton Trifaș	Magyar község
5. Berzence	Plébános nincs	Dormánfalva látja el	

6. Csügés	„	Dormánfalva látja el	Színmagyar község
7. Onfalva	„	Tatros látja el	Magyar község
8. Szőlőhegy	„	Gorzafalva látja el	Színmagyar község
9. Szalánctorka	„	Tatros látja el	Színmagyar község
10. Újfalu	„	Gorzafalva látja el	Színmagyar község
11. Diószeg	„	Tatros látja el	Színmagyar község

Összefoglalás

1. Jászvásári espereskerületben	12 plébánia	14 pap	5 plébánia üres
2. Szereti espereskerületben	20 plébánia	17 pap	11 plébánia üres
3. Besztercei espereskerületben	23 plébánia	13 pap	17 plébánia üres
4. Tatrosi espereskerületben	13 plébánia	6 pap	9 plébánia üres
Összesen:	68 plébánia	50 pap	32 plébánia üres

2.) A Monitorul Oficial 1939. április 18-án megjelent 89-es számában szereplő új közigazgatási beosztás szerint Moldva katolikusok lakta községei és falvai (az 1930-as népszámlálás alapján)

A politikai község neve	Falvak neve, melyekből a politikai község áll.	Magyar fajú:	Magyar nyelvű:	Római katolikus:
BACĂU megye <i>Az Ojtoz és mellékvizei partján található községek:</i>				
1. Mănăstirea-Casin	1. Desrobiți M-rea Casin	6	5	9
	2. Ferastrău	175	169	237
	3. Suseni	9	9	9
2. Casin	4. Casin	1	1	–
	5. Vlașca	2	2	2
3. Hărșa	6. Hărșa	1	10	67
	7. Punctul Oituz	–	–	–
4. Oituz	8. Călcăi	–	–	160
	9. Ferastrău	–	93	259
	10. Grozești	375	676	1713

5. Bogdănești	11. Bogdănești	5	8	1113
	12. Bahna	–	–	–
	13. Filipești	–	–	–
	14. Nicorești	–	–	–
	15. Satu Nou	–	–	–
6. Onești	16. Crucea de Piatra	–	–	–
	17. Crișon	–	–	–
	18. Onești	57	672	1236
	19. Răcăuți	2	2	2
7. Borzești	20. Borzești	65	–	73
	21. Corbu	–	–	1
	22. Gârbovana	14	14	20
	23. Gutinaș	72	–	148
	24. Rădeana	3	3	4
	25. Valea Seaca	71	201	231
8. Căiuți	26. Blidari	1	1	3
	27. Căiuți sat	1	9	6
	28. Căiuți târg	17	16	25
	29. Flocești	1	–	2
	30. Popeni	4	4	4
	31. Pralea	8	25	248
9. Bârsănești	32. Albele	–	–	1
	33. Brătești	–	–	4
	34. Caraclau	7	–	39
	35. Glodosu	–	–	48
10. Răpile	36. Capătă	128	123	129
	37. Slobozia Mielului	48	34	32
<i>Tatros-parti községék:</i>				
11. Palanca	38. Ciugheși	8	83	771
	39. Palanca	24	13	69
	40. Popoiu	–	–	1
12. Brusturoasa	41. Brusturoasa	12	12	234
	42. Burueniș	–	–	52
	43. Cămânca	–	–	31
	44. Cuchinișu	–	–	93
	45. Surdu	–	–	16
13. Agăș	46. Agăș	107	118	136
	47. Simbrea	6	11	27
	48. Sulța	–	–	1

14. Goioasa	49. Ciobanaș	4	4	18
	50. Goioasa	1	–	1
	51. Leorzeni	3	3	2
	52. Preluci	3	3	3
15. Asău	53. Asău	49	47	78
	54. Apa-Asău	–	–	–
	55. Lunca-Asău	–	–	–
	56. Platiniș	–	–	–
	57. Straja	–	–	–
16. Lăloaia	58. Lăloaia	60	57	61
	59. Supanu	57	44	86
17. Comănești	60. Comănești	80	72	172
	61. Gloduri	72	–	98
	62. Leorda	1	1	1
	63. Lunca de Jos	34	31	49
	64. Podeni	96	–	107
	65. Podenia	5	1	5
	66. Sipoteni	–	–	26
67. Vermești	70	23	85	
18. Dărmănești	68. Dărmănești	687	665	745
	69. Dărmăneasca	–	–	–
	70. Lapoș	–	–	–
	71. Pagubeni	–	–	–
	72. Plopu	–	–	–
	73. Pivniceri	–	–	–
	74. Poiana-Uzului	–	–	–
19. Dofteana	75. Bogata	–	–	–
	76. Cucueți	–	–	–
	77. Dofteana	197	94	463
	78. Haghiac	–	–	–
	79. Larga	–	–	–
	80. Seaca	–	–	–
	81. Valea Câmpului	–	–	–
	82. Valea Codrului	–	–	–
20. Lucacești	83. Lucacești	132	54	167
	84. Balatau	–	–	–
	85. Chiliile de jos	–	–	–
	86. Chiliile de sus	–	–	–
	87. Gârlele Găzărei	–	–	–
	88. Tazlăul de jos	–	–	–
	89. Tazlăul de sus	–	–	–
	90. Valea Arinilor	–	–	–

21. Măgirești	91. Măgirești	2	1	2
	92. Stănești	1	–	6
	93. Sesuri	9	9	9
<i>Tázló-vidéki községek:</i>				
22. Ardeoani	94. Ardeoani	43	–	44
	95. Iiești	2	–	2
	97. Leontenești	2	–	2
	98. Poarta	2	–	2
23. Băhnăseni	99. Pârjol	–	–	20
	100. Tărăța	–	–	278
24. Băsăști	101. Băsăști	–	–	1
	102. Câmpeni	–	–	4
	103. Ludaș	–	–	3
25. Berești-Bistrița	104. Berești-Bistrița	–	–	2
	105. Bradu	–	1	1
	106. Pădureni	–	–	–
26. Berești-Tazlău	107. Berești-Tazlău	–	–	1
	108. Enechești	32	82	79
	109. Prisaca	–	–	4
	110. Turluianu	60	10	61
27. Berzunți	111. Butucari	123	123	271
	112. Dragomir	23	16	37
	113. Martin-Berzunți	38	36	38
	114. Moreni	–	–	25
28. Brătıla	115. Brătıla de jos	3	–	3
	116. Ciortea	2	2	2
29. Gloduri	117. Glodurile	72	–	98
30. Grigoreni	118. Pustiana	–	1146	1153
	119. Poiana Boului	–	–	–
31. Helegiu	120. Helegiu	–	–	1
32. Luncani	121. Râpa Epei	–	–	56
33. Nadișa	122. Cetățuia	58	46	38
	123. Nadișa	–	–	3
	124. Năsoești	168	168	163
34. Sânduleni	125. Bărzulești	–	–	36
	126. Costineni	3	3	3
	127. Coman	–	–	42
	128. Gaidar	368	367	369
	129. Sânduleni	6	6	6
	130. Stufu	283	283	289
	131. Versești de jos	103	1	115
	132. Versești de sus	28	28	28

35. Schitu-Frumos	133. Rețeni	4	4	4
36. Scorteni	134. Scorteni	5	–	7
37. Tescani	135. Sârbi	369	366	370
	136. Tescani	14	11	15
38. Valea-Rea	137. Bălăneasa	167	167	171
	138. Orâșa	4	4	4
	139. Prăjoaia	5	4	7
	140. Scâriga	23	–	23
	141. Valea-Rea sat	114	119	130
	142. Valea Rea Târg	6	6	8
<i>Beszterce-vidéki községek:</i>				
39. Blăgăști	143. Blăgăști	1	1	6
	144. Buda	6	6	6
40. Călugăra	145. Călugăra Mare	–	–	5
	146. Osebiții-Margieni	7	7	66
	147. Petricica	–	–	235
	148. Țiganimea	–	5	5
41. Ciumași	149. Itești	19	11	11
42. Cleja	150. Alexandrina	–	–	492
	151. Cleja	1	1 ³³⁸	1698
	152. Somușca	–	–	898
43. Domnița Maria	153. Domnița Maria	64	71	221
	154. Izvoarele de s. si. j.			
44. Fărăoani	155. Costița	63	63	277
	156. Fărăoani	1	1	1757
	157. Valea-Drăgă	–	–	646
	158. Valea de Jos (Mare)	–	–	387
	159. Valea de Sus	–	–	463
45. Fântânele	160. Andriesești	3	3	6
	161. Fântânele	–	–	11
	162. Hemeiuș	19	21	23
	163. Lilieci	86	86	91
46. Ferdinand	164. Ferdinand	4	12	961
	165. Galbeni	–	–	565
47. Gârleni	166. Gârleni	77	77	82
	167. Lespezi	1058	1053	1058
	168. Pălădești	4	4	4
	169. Racila	235	235	235

338 Kézzel a szám mellé írva: 645.

48. Gh. Buzdugan	170. Gh. Buzdugan	9	6	261
	171. Ciocani	–	145	179
	172. Fundu-Răcăciuni	–	833	842
	173. Valea-Rea	–	–	283
49. Luizi-Călugăra	174. Corhana	12	401	406
	175. Luizi-Călugăra	9	1800	1853
	176. Osebiții Luizi Cal.	–	402	589
50. Margineni	177. Barați	2	–	445
	178. Mărgineni Munteni	3	3	432
	179. Mărgineni Răzești	–	–	737
	180. Secătura	–	–	244
	181. Trebiș	1	1	330
	182. Valea Budului	–	–	23
51. Prăjești	183. Bogdanești	–	–	264
	184. Prăjești	–	–	1646
52. Racova ³³⁹	185. Gura Văi	68	28	68
	186. Racova	3	3	8
53. Răcăciuni	187. Berindești	–	114	114
	188. Gâsteni	–	–	28
	189. Răcăciuni	24	8	244
	190. Răstoaca	–	–	17
54. Sărata	191. Dealul nou	–	3	24
	192. Sărata	–	–	84
	193. Talpa	–	1	414
55. Serbești	194. Cătălești	1	–	6
	195. Peleteciu de sus	–	–	42
	196. Peleteciu de jos	–	–	75
	197. Serbești	–	1	7
	198. Schineni	–	3	297
56. Valea lui John	199. Valea lui John	–	10	
57. Valea Seaca	200. Albeni	–	–	171
	201. Buchila	1	1	362
	202. Dămoc	–	–	43
	203. Florești	–	–	360
	204. Frășnoaia	–	–	107
	205. Larguța	–	–	144
	206. Rujinca	–	–	81
	207. Valea Seaca	–	–	670

339 A lista ettől kezdve el van számozva, Racova már az 53. Bacău megyei, katolikus népesség által is lakott községeként van feltüntetve.

<i>Szeret-menti községek:</i>				
58. Buhociu	208. Buhociu	–	–	287
	209. Bejghir (Satul nou)	–	–	874
59. Geoseni	210. Chetriș	–	–	341
	211. Fântâneanu	–	–	12
	212. Geoseni	–	135	833
60. Horgești	213. Horgești	207	–	814
	214. Mărașcu	17	–	17
61. Lecca	215. Lecca-Ungureni	–	–	1
	216. Slobozia-Parincea	–	–	
	217. Tociloasa	–	–	6
	218. Varnița	–	–	23
	219. Zlătari	–	–	4
62. Pănțești	220. Dieneț	6	–	6
	221. Chilia-Benei	1	1	1
	222. Fulgeriș	1	–	11
	223. Pănțești	15	–	28
63. Parincea	224. Năneși	4	1	4
	225. Parincea	14	1	28
	226. Vladnic	280	608	615
	227. Valeni	–	–	470
64. Răcătău	228. Bâzga de s. și de j.	13	2	13
	229. Galeri	42	5	72
	230. Răcătău răzești	3	1	2
	231. Slobozia Răcătău	21	13	21
65. Tamași	232. Furnicari	–	–	69
	233. Racova	–	–	71
	234. Tamași	28	–	8]
	235. Valea lui Drob	–	–	4
66. Traian	236. Traian	–	2	68]
67. Viforeni	237. Viforeni	29	1	33

Városai:				
1. Bacău		822	603	1893
2. Moinești		104	100	246
3. Slănic		14	25	998
4. Târgu-Ocna		184	543	2539
<i>ROMAN megye:</i>				
1. Adjudeni	1. Adjudeni	–	–	1562
	2. Sturza	–	–	579
	3. Răchiteni	–	–	955
	4. Tămășeni	–	–	1628

2. Bălusești	5. Bălusești	21	–	567
3. Boghicea	6. Boghicea	219	–	234
	7. Slobozia	111	–	430
4. Botești	8. Barticești	–	–	1031
	9. Nisporești Zapodia	–	–	794
5. Brătianu	10. Recea	49	–	53
6. Cuza-Voda	11. Cuza-Voda	–	–	36
	12. Fărcășeni	–	–	774
	13. Scheia	1	–	504
7. Dămieniști	14. Călugăreni	–	127	409
	15. Pădureni	–	–	12
8. Doljești	16. Buhoanca	–	–	273
	17. Buruenesti	–	–	1436
	18. Rotunda	1	1	747
9. Dulcești	19. Corhana	–	–	348
10. Gădinti	20. Gădinti	3	–	15
11. Ghărăești	21. Gheraești	4	4	1809
	22. Principele Ferdinand	–	–	190
12. Hălăucești	23. Luncași	–	–	572
	24. Hălăucești	–	–	2153
13. Heleștieni	25. Oboriceni	–	–	180
14. I. G. Duca	26. I.G.Duca	28	–	45
	27. Principele Carol	222	–	251
15. Miclăușeni	28. Butea	–	–	1802
	29. Miclăușeni	–	–	20
16. Mircești	30. Jugani	–	–	701
	31. Mircești ³⁴⁰	–	–	372
	32. Tețcani	–	–	436
17. Mogosești	33. Mogosești.	–	–	308
	34. Principesa Maria	–	–	93
18. Muncelul de sus	35. Muncelul de sus	12	–	55
19. Negri	36. Cautișeni Bruchi	2	–	12
	37. Mâglă	–	–	55
	38. Negri	8	–	37
	39. Poiana Jurașcu	212	–	671
20. Oțeleni	40. Oțeleni	278	2	1329
21. Pildești	41. Pildești	–	–	1506
22. Poenari	42. Poenari-Pancești	16	–	26
23. Roșiori	43. Roșiori	108	–	106
	44. Valea Mare	–	–	32

340 A táblázat összeállítója eltévesztette a számozást, mert átugrotta a 31. sorszámot.

24. Sagna	45. Sagna	272	6	970
25. Săbăoani	46. Săbăoani	2	2	4374
	47. Traian	–	–	339
26. Spiridonești	48. Gorovei- Icusesti	–	–	13
27. Staniță	49. Piscu-Rusului	–	–	43
28. Strunga	50. Hăbășești	–	–	19
29. Trifești	51. Sofracesti	5	6	22
30. Tupilați	52. Tupilați	–	–	166
31. Văleni	53. Văleni	69	5	79
	54. David	–	–	91
<i>PUTNA megyei helységek:</i>				
1. Găroafa		53	53	53
2. Focșani		653	579	932
3. Fântânele		20	196	399
4. Sascut		109	103	115
5. Târgul Sascut		39	48	113
6. Pâncești		47	36	52
7. Podul șiopului		257	266	185
8. Soveja		58	54	130
9. Tulnici		39	39	39
<i>TECUCI megyei helységek</i>				
1. Tecuci		196	176	218
2. Unguri		837	837	843
3. Băltărești		13	15	44
4. Bucești		13	13	13
5. Ploșcuteni		3	1185	1220
<i>NEAMȚI megyei községek:</i>				
1. Pietra Neamț		501	176	218
2. Buhuși		85	80	572
3. Târgul Neamț		17	19	57
4. Frumoasa		897	903	903
5. Straja		11	11	43
6. Tarcău		16	13	27
7. Tazlău		28	29	61
8. Aramoiaia		33	–	33
9. Bărgăoani		609	–	984
10. Dochia		67	–	100
<i>JAȘI megyei községek:</i>				
1. Jași		543	496	3178
2. Cotnar		58	–	218

3. Mora perfectului	17	–	17
4. Podul Iloaia	27	25	66
5. Galața	19	18	46
6. Fântânele	176	–	256
7. n. a.	219	2	222
8. n. a.	186	–	186

3.) A radăuți-i polgármester hirdetése

5935/40.

A belügyminiszter³⁴¹ 1940. nov. 14-én 19437/40A szám alatt kelt rendelete alapján a közönség tudomására hozzuk a következőket: minden magyar fajú személy jelentkezzen a közejegyzőségeken, vagy az illetékes járásbíróóságokon 1941. febr. 28-ig adjon nyilatkozatot, mely szerint a bécsi döntőbíróisági határozatok alapján magyar állampolgárságra optál. A nyilatkozatot három példányban kell kiállítani.

A nyilatkozatok két példányával az optáns az illetékes helyeken – falun szolgabíróóság, városon rendőrség – jelentkezik, melyeknek alapján a hatóság határátlépési igazolványt ad.

A lakosság eme jogának gyakorlásával egyidőben elveszíti a román állampolgárságot; köteles ügyeit elintézni, vagyonát likvidálni és a bécsi döntés napjától (1940. VIII. 30) egy éven belül családjával együtt elhagyni az országot.

A rendőrség és szolgabíróóság a határátlépési igazolvány kiállítása előtt minden optánstól megköveteli:

a) a Pénzügyigazgatóság bizonyítványát, mely igazolja, hogy az illető adóval nincs hátralékban

b) a Járásbíróóság bizonyítványát, hogy ellene nem folyik bünyügyi eljárás;

c) hogy ingatlan könyvét teljesen hozza rendbe.

Az optáns a román állampolgárságról való lemondó nyilatkozatának beadása pillanatától kezdve a román területen idegen állampolgárnak tekintetik.

Az az optáns, aki egy évi határidőn belül el nem hagyja az országot kidobatik, ha kell, erőszakkal is Magyarországra.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának általános iratai, K 63, 259. csomó, 1940-27/7. t. (Gépirat)

341 Constantin Petrovicescu tábornok.

Németh Kálmán, józseffalvi plébános feljegyzése: „Ki segíthetne nekünk Moldvában?”

Budapest, 1940. december 3.

Dr. Baumgartner Sándor azt a kívánságot fejezte ki, hogy felsőbb helyre való juttatás végett azoknak a moldvai papoknak a névsorára volna szükség, akik nem kimondottan ellenségei saját fajtájuknak, másfelől pedig a kimondottan veszedelmes és lelkileg, magyar szempontból már teljesen elfajzott egyének névsora is szükségessé váltott.

A moldvai papokat egyéenként ismerem, mégsem merek egy ilyen szigoruan két-felé osztott névsort összeállítani, mert sohasem tudom, hogy a látszólag ellenségesen viselkedő moldvai papság melyik kategóriában tartozik egyéenként és az ember könnyen tévedhet is, amint ezt például dr. Petru Pál esetében tapasztaltam, akiről az általam igen nagyrabecsült és a sorokat bizonyosan el is olvasó Domokos Pál Péter író, követségi tanácsadó adott az ő nagyszerű könyvében³⁴² kedvezőtlenül információt, holott éppen Petru Pál talán a legőszintébb ember közöttük, aki Józseffalvára is eljött magyar prédikációkat gyakorolni és mindig szívesen vette, ha őt Bogdánfalván felkerestem és segítettem neki a gyóntatásban, másfelől azt sem akadályozta meg, hogy én ott magyarul prédikáljak. Ő volt az, aki amidőn a csernovici 8-ik hadtest hadbírósa moldvai missziómért hadbírótság elé állított 1940. március 14-én, felíratta magát tanúnak és Csernovichba eljött engem személyesen védeni a hadbírótság előtt, arra hivatkozva, hogy a Jassi-i egyházmegyében régi gyakorlat egymásnak segíteni. Mint egy öreg oroszlan, úgy védett engem a hadbírótság előtt és meg vagyok győződve, hogy ő a moldvai munkába bekapcsolható.

Íme hálátlanul megírom a lelki gyöngéjét is, mivel ez alkalmas fogantyú lesz arra, hogy a derék öreget magunkhoz kapcsolhassuk. Rendkívül szereti az ajándékok elfogadását és bár milliomos, Józseffalváról is mindig ajándékokkal ment vissza, amelyek között beüvegezett képek, rozsdás kocsilámpák és néhány kiló juhtúró szerepeltek.

II. Szeretnék egy diszkrét apró gyorsfényképet adni Robu Mihály püspök úrról is, aki bár kimondottan nagyromán gondolkodású, de bizonyos nosztalgiával hangjában kijelentette sokszor előttem, hogy 11 éves koráig csak magyarul beszélt és máskor is beszélne, de a szabófalvi nyelv csökevény nyelv, kinevetnék érte s az ilyen csökevény nyelv jobb volna, ha nem is volna. Arra a kijelentésemre, hogy a németeknek több mint 400 dialektusa van, a magyarnak is lehet három, azt mondta, hogy ez igaz, de őt mégis valahol nagyon kinevették és ő feltette magában, hogy nem ad alkalmat egy új kinevetésre. Tisztelettel legyen mondva és ezt is csak felsőbbrendű célból mondom, nem pedig konyha megszólásból, a püspök úr gyermek-

342 Utalás Domokos Pál Péter *A moldvai magyarság* című könyvére.

deden hiú, rendkívül sokat fotografáltatja magát. Németországban járva, Pater Göbel Georg a romániai Ausländer-Deutschtum igazgatójának a kacsintására levélbeli kérésére lefotografálták őt Németországban és ezt a fényképet célzatosan beletették egy szépirodalmi folyóiratba, amelynek a neve hirtelen nem jut eszembe. Ez a ravasz „figyelem” olyan hihetetlenül jólesett neki, hogy 800 példányban rendelte meg a kromópapírral nyomott lapszámot, azután pedig egy pótrendelést csinált. Előbb az egyházmegye összes papjának elküldte postán ezt a lapszámot, aztán civil ismerőseinek is, akikkel csak valami kapcsolata volt. Márpedig rendkívül sok kapcsolata van, mert akivel csak valaha beszélt, még ha ortodox is, azt minden nagy ünnepen névjegyves üdvözleten fölkeresi. Különbön bámulatos abban, hogy minden levélre azonnal válaszol saját gépirással vagy kézírással. Szemináriumáért él, hal. A vékonyan csurgó állami szubvenció végett valósággal isteníti azt, aki segítségére siet a szeminárium javára. Egy-egy moldvai misszióm után legalábbis úgy mondják előljáróim, félkiló számra érkezett a feljelentőlevél a moldvai túlzóan sovíniszta moldvai kollégáimtól, paptestvéreimtől, akik mindig arra kérték, hogy tiltsa be számomra a Moldvázást, a magyar prédikációkat, mert kénytelenek lesznek világi bírósághoz folyamodni, illetőleg a minisztériumba. Én mindig reá voltam készülve ezekre a feljelentésekre, viszont ilyenkor szerény fizetésemnek a felét egy utalványon Jassiba küldtem ezzel a megjegyzéssel: „küldöm szeretettel a szemináriumnak, ha több volna, többet is küldenék.” Ezeknek a szerény utalványoknak köszönhettem, hogy soha 9 év alatt egyetlen megjegyzésével sem kifogásolta merész moldvai missziómat, amelyeken pedig igen gyakran kaptam csendőri beavatkozást. Ebben az eljárásban és a nemeteket utánoztam, leginkább pedig Pater Georg Göbel porosz papot, aki sokszor dicsekedte nevetve, hogy ő bármit ki tud vinni Jassiban pénzzel, amiben nem is mondott nagyot, mert csakugyan bámulatos dolgokat ki tudott vinni. A féktelen eléggé világias és a Jassi-i püspököt szinte nyíltan kifigurázó baksiskérés alakjában beállító különben igen szelíd, jámbor püspököt, ami a német szempontokat illeti, szinte az ujján forgatta, sőt – horribile dictu – még a Monsignore Gábor u.n. pressa bunáját,³⁴³ nagy nyomdáját is elcsalta a püspök úrtól (nem a Jassi-i nyomdáról van szó és ezt a gyönyörű nyomdát a csernovici Weisenhausba szerelte fel Pater Göbel és az a hírhedt nyomda, amit a magyarellenes Monsignore Gábor generál vikárius a magyarok elrománosítására alapított, vígan nyomta rajta Göbel az ő Volkswach-ját.) Egyszer meglepődve vettük észre, hogy a csernovici lengyel követ a legbensőbb barátságba került Robu püspök úrral és egyszer én is szemtanúja voltam, hogy egy úrnapot megelőzően egy és fél órán keresztül tartózkodott a szobájában a csernovici német plébánián, miközben Göbeléket a hideg rázta és mérgükben úgy szólták el magukat többször, ahogy én nem merem ezt leírni, de amelynek az volt az értelme, hogy a lengyelek eltanulták a Göbel módszerét és azoknak most jobban telik. Nem is volt azon az úrnapon egyetlen német ének sem Csernovicban, hanem csupán csak lengyel. Fültanúja voltam aztán a rémületes összecsapásnak, amelyeknek egyik párbajozója Robu püspök volt, a másik az általa kinevezett Diócezan³⁴⁴ direktor, Pater

343 Presa Bună – egyházi nyomda.

344 Egyházmegyei.

Göbel. A két párbajozó merőben másképp viselkedett. Pater Göbel mint gyermek ordított és mérgében szinte sírt és azt mondta, hogy ezen a hírheft csernovici úrnapon nem az Úr Jézus volt a körülhordozott szentség, hanem a csernovici német konzul. A püspök viszont jámborul pislogott, törölgette a szemüvegét és még azt a gorombaságot is zsebrerakta, amiben Pater Göbel megnevezte ezt az utolsóelőtti csernovici lengyel úrnapot német sérelmet, illetőleg annak az előidéző okát, a lengyel szubvenciót.

Mindezeket a félig komikus, félig pedig szomorú dolgokat azért írom meg, hogy lelki képet adjak ezekről a megröngtgenezett alakokról, illetőleg diszkrétül reámutassak az Achilesi sarkukra, amiken keresztül be lehetne törni nem éppen bűnös eszközökkel a bevehetetlennek látszó várba.

Egyszer hallottam moldvai papokat hol románul, hol pedig németül vitatkozni és szóbahozták, mérlegelték, vajjon mikor volt jobb, amikor a Szent László társulat segítségét elfogadták, a néppel a maga nyelvén törődtek, vagy most, amikor tűzzel, vassal romanizálnak, a nép ellenszenvét is felébresztették. A hívők felét bolsevizálták, a templomoktól elriasztották, ezzel szemben a román kormány is fokról fokra jobban elfelejti őket. Ezeket a mondatokat majdnem szószerint egy német származású és német nevű plébános mondta, süvöltötte a többinek egy Jassi-i papszentelesen, amelyiken én is résztvettem. Sem azelőtt, sem később Jassiban többet nem voltam. Az illető papnak a neve Albert Weber, akkor Rachiteniben volt plébános.

III. A püspök úrnak lengyel titkára van, aki bár nagyon fiatal, igen befolyásolja őt. A titkár neve Duják Ede, aki Bukovinában Stuozsinecben³⁴⁵ született. Négy éven keresztül szomszédom volt, Szucsaván volt káplán. Van néhány lengyel filialisom, de a józseffalvai plébános sohasem prédikált lengyelül. Én karoltam fel őket és nemcsak minden erőmből tanultam lengyelül, de mindent elkövettem, hogy Dujákot minél többször kivihessem kocsin a lengyel falukba, ahol ő időről időre hosszú missziókat és megbeszéléseket tartott és még azt is megtettem, hogy ezen idő alatt helyettesítettem csakhogy nem lengyelbarát plébánosa, Schmegner Ottó ne haragudjon. Ez a fiú akkor el volt ragadtatva attól a gyöngédségtől és gondoskodástól, amivel én lengyel híveimet kezeltem. Meg vagyok győződve, hogy ő visszasisziveskedné a magyarokkal szemben azokat az áldozatokat, amiket én értük hoztam. Még nem sziveskedte vissza és egy alkalommal, Lujzikalugerában éppen ő volt az árulóm és ő hívta fel reám a bérnélalkor dr. Pál Josip franciskánus provinciális figyelmét ezekkel a szavakkal, hogy: „Az irredenta német a faluban bujkál és azért nincsenek a hívek a templomban, mert őt hallgatják.” Ekkor éppen bérnélalkor volt Lujzikalugerában és a Duják titkár úr tréfája, mert azzal mentegette magát, hogy csak tréfált, sok keserőséget okozott nekem és ekkor is Robu püspök volt az, aki kellemetlen helyzetemből kimentett.

IV. Van még egy lengyel pap, Hoyden Ferenc klézsai plébános, akit szintén a lengyel magyar barátság ürügyével nyertem meg és aki habár sohasem beszél magyarul, szemet hunyt mindenek és jóakarátú hallgatása révén igen sokszor prédikálhattam magyarul és Bogdánfalván azt csinálhattam, a híveimmel, amit éppen akartam.

345 Helyesen: Sztorozsinyec (Storozynetz).

V. Itt említem fel, miután Bogdánfalváról van szó, hogy Bogdánfalvának van egy román körjegyzője, akit Nyigának hívnak. Roppant büszke arra, hogy németül tud és a német gimnáziumban tanult Kimpulungon Bukovinában, valamint arra, hogy a szucsavi plébános, Schmegner Ottó neki osztálytársa. Ha ezzel az emberrel valaki németül kezd beszélni, szinte meg van hipnotizálva. Dicsekedve emlegette mindig, hogy Lükő Géza³⁴⁶ az ő vendége volt, nála lakott és szinte rajongó szeretettel beszélt róla, bár hozzátette mindig, hogy „Akkor még nem tudtam, hogy Lükő Géza magyar spion”. Rendkívül hiú, meglehetősen korlátolt és szinte a végtelenségig diszkrét. Nem hogy bajt okozott volna nekem, hanem mindig figyelmeztette a hatósági ellenőrzésekre és hogy mit kell tennem, hogy ezt vagy azt a bajt kikerüljem.

VI. Egy másik civil, aki ebben a körzetben negatív értelemben fontos tényező, a nagypataki iskolaigazgató, akinek a neve Menciau Vasile. Ez egyfelől minden fizetett detektívnél szemesebb alak, aki él, hal a csángók elrománosításának gondolatáért, másfelől pedig igen jó barátja úgy Hojden Ferencnek, mint pedig a legszélsőségesebb magyarellenségnek, akinek a neve P. Romila Bonaventura Nagypatakon. Ez egy kövér, vöröshajú franciskánus, aki dühvel tépdési ki a magyar imakönyvet hívei kezéből, sőt az ősi csángó viseletet is írtja a falujában, ahol az asszonyok fele nem is fon a hajába már fakarikát, nem teszi fel a kun fátyolt, hanem egészen románosan öltözködik.

VII. Pater Neumannról nem tudok beszélni, csak az elragadtatás és a részvét hangján. Segítenünk kellene rajta, esetleg megoperáltatni (óriási sérve van) és valamiképpen lehetővé tenni, hogy ne legyen kénytelen bevonulni a zárdába, amelyik (Lujzikalugera) kis szőlőcskéjét és házát is bekebelezte már. Szép szőlőskertjében már két év óta semmi sem termett, mert minden anyagi segítség híján nem volt képes megkapáltatni.

VIII. Lujzikalugerában két elég jóakarátú franciskánus van. Egyik Damoc, aki Domokos volt és románosította nevét, a másik pedig Pater Ferenc, aki már azóta Frenciunak írja a nevét, Husiban született és egy szót sem tud magyarul. Nagyon jószívú, a Dermanesti-i plébános, Trifás Antal könnyen meg lehet hatni, könnyen lehet befolyásolni, de aki olyan óvatos, mint egy öreg pócegér, minden nyilatkozatot ki szokott kerülni.

IX. Duma János galaci plébános és házfőnök nem abból a szempontból mellőzi a magyar nyelvet, hogy magyarelleses volna, hanem az a meggyőződés, hogy az egyetlen templomi nyelv a román nyelv jó mindenkinek és nincsen szomorúbb ebben a tekintetben, mint a megalkuvás, mikor minden hívőnek kedvét akarja az egyház tölteni és Bábelt csinál a templomaiból.

X. Sebestyén Antal hadikfalvi kanonok úr szavait idézem, amit hozzám írott levelében írt, amikor információkat kértem bákói utamra menendő. Ezt írta Talmacel Josipról, bakau esperesről: „Krisztus gyilkos Judászpofo, aki szabad idejében versfaragással foglalkozik, de egy roppant rosszakaratú ember, aki minden magyart elfojtana egy kanál vízben”. Nem tudom, mennyiben felel meg a valóságnak ezen jellemzés, annyit tudok, hogy ő fordította le az ősi magyar egy-

346 Lükő Gáborról van szó, akit a román hatóságok 1933-ban kiutasítottak Romániából.

házi énekeket román szövegre és egyik aláírója volt annak a memorandumnak, amit tavaly előtt húsvétkor hat románmegyei és Bakau megyei plébános küldött fel a minisztériumba, egy példányban pedig az illetékes két megyéhez, bepanaszolva falvaik kántorait, hogy nem fogadnak szót és rendeletük ellenére részint távollétükben, részint pedig a mise közben rágyújtanak a magyar énekre. Ennek a memorandumnak az-az eredménye volt, hogy az összes kántorokat megidéztek a megyei prefektusok és becsukatas terhe mellett tiltották meg nekik a magyar ének, a magyar imádság megkísérlését, ami jelenleg a moldvai magyaroknak a legnagyobb fájdalmuk.

Kik voltak ezek a lelkészek, ezt Mezei Domokos is igen jól tudja.

A többi ismerősömről nem beszélek, mert olyan helyen vannak, ahol már ki se tudnák mutatni a foguk sárgáját, mert ottan a nép bele van már fásulva a változhatatlanban. Megemlítem azonban Bíró Péter franciskánust, aki jól és szívesen beszél magyarul és éppen ezért vágták el Lujzikalugerából előttem ismeretlen helyre. Derék, jóakarátú ember, aki talán még büszke is arra, hogy ő magyar. Nem beszéllek a többiekről már csak azért sem, mert felfogás tekintetében egyik annyira hasonlít a másikra, mintha valami vásári csizmadia gyártotta volna őket, akinek csak két kaptafája van, az egyik nagyon nagy, a másik nagyon kicsi. Ha valaki megkérdezne, mi volna az első teendő, akkor azt felelném, hogy mindenekelőtt a megszüntetett és a tavalyi húsvétkor megállított magyar ének és magyar imádság. Nem sok ez és mégis óriási. Amilyen hihetetlenül gyorsan megszokták még Bogdánfalván is a kórusban tanított és hangosan feleltetett román katekizálást, éppen olyan könnyen reászoktak a román énekre is és ha ez még több hónapig tart, szinte a magyar ének lesz előttük a furcsa.

Tisztelettel befejezem észrevételeim felsorolását.

Nem vagyok a vállalkozó emberek ama fajtájából való, akik be tudnák meszelni az eget egy kicsiszékről és annyi év alatt nem tudtam kiszélesíteni tevékenységem körzetét egész Moldvára. Amit megírtam, azt felelőségem tudatában írtam meg és azzal a reménnyel, hogy talán használhattam vele valamit ennek az elárvult ügynek.

Dr. Németh Kálmán

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának általános iratai, K 63, 259. csomó, 1940-27/7-II. (Gépirat.)

40.

Kimutatás a iași-i katolikus egyházmegyében 1940. december 10-én fennállott állapotokról *Budapest, 1941. március 15.*

Püspöki Kúria

Püspök titkár: Doujak Ede lelkész.

Egyházmegyei szeminárium
(székhelye: Jași, Str. Comanescu 9)

Tanárok: Mons. dr. Glaser Márk, Romila A. lelkész, dr. Bachmeier Gáspár lelkész, Pártac Márton lelkész, Doujak Ede lelkész, Moraru Antal lelkész, Ionescu C. D.

21 növendék a II. osztályban, 7 a VII. osztályban; 2 theológus Fanoban és másik 2 Rómában.

Adiutor: Pártac Márton lelkész.

A moldvai lelkészi kar

I. a jași-i esperesség.

1. Jași. – A katedrális lelkésze és dékánja: Mons. Romila D. Káplánok: Balan József lelkész, Bordea Péter lelkész és Matei (Sandu) Demeter lelkész.

„Notre Dame de Sion” Intézet

Főnöknő: Mére Maie Iréne de Sion, 55 nővér, 20 máter, 49 tanítóképzői ellátásos növendék, 131 középiskolás, 187 tanuló a tanítóképző elemi iskolájában, 132 növendék a szabászati iskolában, 100 tanuló a plébánia elemi iskolájában.

2. Botoșani, Clofande Vilmos plébános lelkész.

3. Galați, plébános: P. Duma János, galați-i házfőnök, a konvent guardiánja; P. Boreatti Eldo helyettes plébános; P. Andronic Antal, a Notre Dame de Sion Intézet káplánja.

4. Horlești, plébános: P. Marinescu Péter.

5. Huși, plébános: P. Vaes Celesztin állandó társfőnök, a konvent guardiánja. Helyettes plébános: P. Lucaci (olv. Lukács) Péter.

6. Pașcani, plébános: P. Bock Jácint.

7. Răducăneni, plébános: P. Demeter Mihály. O.M.C.

8. Bârlad, a plébánia üresedésben ; Focșaniból igazgatják.

9. Cotnari, a plébánia üresedésben; Jașiból igazgatják.

10. Falticseni a plébánia üresedésben; Jașiból igazgatják.

11. Fântânele (Cioara) a plébánia üresedésben; Horleştiből igazgatják.
12. Ploşcuţeni a plébánia üresedésben; Focşaniból igazgatják.

II. A sired-i esperesség.

13. Adjudeni, plébános: P. Ivanciuc Miklós; helyettes plébános: Biru Péter lelkész.
14. Bărgăoani, plébános: P. Istoceanu György.
15. Burueneşti³⁴⁷, plébános: P. Cojocea Ferenc.
16. Butea, plébános: P. Peş³⁴⁸ György; káplán: P. Clain Vilmos.
17. Hălăuceşti, plébános: dr. Herciu Alajos; a konvent guardiánja, a Szeminárium gyóntatója; helyettes plébános: Lopata Lajos lelkész.

Alsófokú szeminárium

Ghelaru József lelkész, a szeminárium rektora, tanár és ideiglenes társfőnök; Crasler József lelkész; helyettes plébános és tanár; Talmacel Antal lelkész; tanár: Roca Antal lelkész, kezelő és tanár.

A szeminaristák száma 39.

Ferencrendi gimnázium

Dămoc Mihály lelkész, a gimnázium igazgatója, tanár és sired-i házfőnök; Tocănel Kamill lelkész, az internátus igazgatója és gimnáziumi tanár, Pal (olv. Pál) György lelkész, a gimnázium titkára.

A gimnáziumot az I., II., III., IV. osztályokban 112 növendék látogatja.

18. Gherăeşti, plébános: P. Martinaş János; vikárius: Jicmon János lelkész.
19. Oţeleni, plébános: P. Schőn Károly; vikárius: Chelaru Mihály.
20. Săbăoani, plébános: dr. Bişoc Antal, volt tartományfőnök, állandó társfőnök, a konvent guardiánja és a noviciusok mestere; Garleanu János lelkész, állandó társfőnök; Minuţ János lelkész, helyettes plébános.

A noviciusok helyettes mestere: Burdaru Péter lelkész.

21. Tămăşeni; plébános és dékán: Mons. Enariu Gergely; vikárius: Asaftei András lelkész.

22. Barticeşti, a plébánia üresedésben, Gherăeştiből igazgatják.

23. Fărcăşeni, a plébánia üresedésben, Buteaból igazgatják.

24. Luncaşi, a plébánia üresedésben, Hălăuceştiből igazgatják.

25. Iugani, a plébánia üresedésben, Gherăeştiből igazgatják.

26. Pildeşti, a plébánia üresedésben, Săbăoaniból igazgatják.

27. Rachiteni; plébános: P. Peş Antal.

28. Roman, a plébánia üresedésben, Tămăşeniből igazgatják.

29. Rotunda, a plébánia üresedésben, Adjudeniből igazgatják.

30. Sagna, a plébánia üresedésben, Tămăşeniből igazgatják.

347 Helyesen: Burueneşti – Burjánfalva.

348 Domokos Pál Péter kimutatásában Petz olvasható. Lásd a 38. sz. dokumentumot.

31. Talpa, a plébánia üresedésben, Bărgăoaniból igazgatják.
32. Zapodia, a plébánia üresedésben, Hălăuceștiből igazgatják.

III. A bistrița-i esperesség.

33. Bacău, plébános: Talmacel József lelkész, állandó társfőnök, a konvent guardiánja és dékán; helyettes plébános: Talmacel³⁴⁹ lelkész.

34. Luizi-Călugăra, plébános: dr. Pal (olv. Pál) József lelkész, tartományfőnök; a konvent guardiánja, a teológiai szeminárium tanára; helyettes plébános: Dămoc Antal lelkész.

Theológiai szeminárium.

Dr. Lucaci (olv. Lukács) Demeter lelkész, tartományi titkár, a szeminárium rektora és tanára; Petrașcu György lelkész, vicedirektor és tanár, Neuman Péter lelkész, a szeminárium gyóntatója.

A papnövendékek száma 14.

35. Cleja, plébános: P. Hojden Ferenc; vikárius: P. Carol Susan.

36. Fărăoani, plébános: P. Romila Bonaventura, ideiglenes társfőnök és a konvent guardiánja; helyettes plébános Bișoc Bernát lelkész.

37. Prăjești, plébános: P. Bejan Mihály; állandó társfőnök, bacău-i házfőnök, a konvent guardiánja; Rafaelli Félix lelkész, állandó társfőnök és helyettes plébános; vikárius: Matieș Antal lelkész.

38. Văleni, plébános: P. Weber Albert.

39. Balușești, a plébánia üresedésben; Prăjeștiből igazgatva.

40. Găiceana, a plébánia üresedésben; Văleniből igazgatva.

41. Gaidari, a plébánia üresedésben; Luizi-Călugărából igazgatva.

42. Galbeni, a plébánia üresedésben; Valea-Seacăból igazgatva.

43. Fundu-Răcăciuni, a plébánia üresedésben; Clejából igazgatva.

44. Gioseni, a plébánia üresedésben; Văleniből igazgatva.

45. Horgești, a plébánia üresedésben; Văleniből igazgatva.

46. Lespezi, a plébánia üresedésben; Bacăuból igazgatva.

47. Mărgineni, a plébánia üresedésben; Bacăuból igazgatva.

48. Piatra Neamț, a plébánia üresedésben; Bacăuból igazgatva.

49. Poiana lui Iuraș, a plébánia üresedésben; Prăjeștiből igazgatva.

50. Sascut, a plébánia üresedésben; Clejából igazgatva.

51. Satu-Nou, a plébánia üresedésben; Prăjeștiből igazgatva.

52. Somoșca, a plébánia üresedésben; Clejából igazgatva.

53. Traian, a plébánia üresedésben; Prăjeștiből igazgatva.

54. Valea Mare, a plébánia üresedésben; Fărăoaniból igazgatva.

55. Valea Seacă, plébános: P. dr. Pal (olv. Pál); vikárius: P. Gherguț András.

349 Domokos Pál Péter kimutatásában Ioan Minuț szerepel káplánként. Lásd a 38. sz. dokumentumot.

IV. A trotuș-i esperesség.

56. plébános és dékán P. dr. Andrieș Demeter; káplán: P. dr. Herghelegiu Demeter.

57. Grozești, plébános: P. Pleșca Péter; vikárius: P. Petrișor József.

58. Trotuș (Târg), plébános: P. dr. Romila Bernát; a konvent guardiánja; helyettes plébános: Lenghen György lelkész.

59. Dărmănești, plébános: P. Hausner Szilárd; vikárius: P. Cadar (olv. Kádár) Péter.

60. Berzunț, üresedésben; Grozeștiből igazgatva.

61. Ciugheș, üresedésben; Dărmăneștiből igazgatva.

62. Frumoasa, üresedésben; Bacăuból igazgatva.

63. Onești, üresedésben; Trotușból igazgatva.

64. Părgărești, üresedésben; Grozeștiből igazgatva.

65. Slănic, üresedésben; Trotușból igazgatva.

66. Satu Nou, üresedésben; Grozeștiből igazgatva.

67. Pustiana; plébános: P. Andrei Péter; vikárius: P. Vârgă (olv. Varga) Ferenc.

68. Tuta; üresedésben; Trotușból igazgatva.

V. A bukovinai esperesség.

69. Dornești, plébános és dékán: Mons. Sebestyén Antal.

70. Siret, plébános: P. Szurgot József.

71. Radauți, Măneuțiból igazgatják.

72. Cacica, plébános: Wochowski Henrik C.M.

73. Măneuți, plébános: P. Malecz János; vikárius: P. Demșa Péter.

74. Solonețul Nou, plébános: P. Kledzik József C.M.

75. Tibeni, plébános: P. Elekes Dénes.

76. Câmpolung-Moldovei, plébános: P. Széll Ede.

77. Gura Humorului, Cacicából igazgatva.

78. Poiana Micului, plébános: P. Chrucki József

79. Suceava, plébános: P. Schmegner Otto; vikárius: P. Zielinsky Lipót.

80. Vatra Dornei, plébános: P. Leibham Bernát.

81. Vorniceni, plébános: P. Németh Kálmán; a plébános helyettese: Ferent (olv. Ferenc) Jakab lelkész.

Az újonnan felszentelt papok jegyzéke

Asaftei András

Balan József

Bordea Péter

Cadar (olv. Kádár) Péter

Chelaru Mihály

Clain Vilmos

Exner György

Ferent (olv. Ferenc) Jakab

Gaschler Norbert

Gnad István
Jedrzyjowski Hugo
Jicmon János
Matei Demeter
Matei Demeter
Nikolaiczuk Károly
Petrișor József
Richter Richard
Schmegner Jakab
Schmegner Kurt
Susan Károly
Vârgă (olv. Varga) Ferenc

A külföldről valók

Baltheiser Jenő
Demşa Péter
Dobosch Rudolf
Gherguț András
Herghelegiu Demeter
Lang Ede
Kondriniewicz József
Martinescu Péter
Moraru Antal
Pscheidt Viktor
Stadniczuk Vilmos
Watzlawek Vincze
Weber Ferdinand

A fordító megjegyzései:

A felsorolt helységek legtöbbször még él a köztudatban vagy fellelhető régi könyvekben a magyar elnevezése is; itt a tárgy természeténél fogva megmaradt a román elnevezés.

A papok névsorában a nevek megmaradtak a román írásmód szerint.

A román szöveg különbséget tesz P. (értsd Páter) és Par. vagy Pr. (értsd Parinte) között. Az utóbbi román szó ugyanúgy atyát, lelkiatyát jelent, mint a latin páter. Valószínűnek látszik, hogy itt ugyanolyan különbségről van szó, mint ahogy a magyar egyházi nyelv is a szerzeteseket jelöli meg a Páter szóval, szemben a világi lelkészekkel, s ezért a fordítás a Par. és a Pr. jelzést a „lelkész” szóval adta vissza. Ugyanígy apácára vonatkozólag a román maica ugyanaz, mint a latin mater: anya. Minthogy mégis különbséget tesz a kettő közt a fordítás itt is a magyar egyházi nyelvben szokásos kétféle megjelölést alkalmazta: máter és nővér.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának általános iratai, K 63, 464-1941-27-31. (Gépelte fordítás románból.)

Bárdossy László miniszterelnök feljegyzése és utasítása br. Apor Gábor vatikáni követ számára

Budapest, 1941. június 25.

Maglione-val³⁵⁰ folytatott beszélgetésem során sajnos nem jutottam hozzá ahhoz, hogy a moldvai magyar katolikusok ügyéről beszéljek. Pedig ezek helyzetére is szerettem volna felhívni a Szentszék figyelmét, nevezetesen szerettem volna rámutatni arra, hogy a hivatalos román statisztika szerint 23.894 magyar anyanyelvű és magyar fajú római katolikus él Moldvában (Bacău és Târgu-Ocna környékén, egy-két nagyobb moldvai városban, mint: Jași, Galați, Bârlad, Focșani és Piatra-Neamț-ban), akik magyar anyanyelvű lelki gondozásban és iskoláztatásban egyáltalában nem részesülnek. Hangsúlyozni kell, hogy a hivatalos román statisztikában szereplő 23.894 magyar fajú és anyanyelvű lakoson kívül Moldvában még e számot sokszorosán meghaladó magyar él, akiket a román statisztika elsikkasztott és akiket csupán mint római katolikusokat tartanak nyilván. Ezek számát pontosan megállapítani nem lehetett, de abban nincsen kétség, hogy ezek a csupán római katolikusokként elkönyvelt román állampolgárok szintén magyar származásúak s így igazságos és méltányos elbánás esetén szintén teljes joggal magyar nyelvű lelki gondozásra és iskoláztatásra tarthatnak igényt.

Hogy sokkal több magyar anyanyelvű római katolikus és Moldvában, mint azt az 1930-as román statisztika kimutatja, kiviláglik abból, hogy a minorita rend moldvai rendtartománya által kiadott Schematizmus a minoriták által vezetett plébániákról nyíltan elismeri, hogy bennük számos magyar anyanyelvű hívó él, akikről a román hivatalos statisztika említést se tesz.

A román kormányzat eddig szándékosan és tudatosan olyan helyzetet teremtett a moldvai magyarsággal szemben, hogy anyanyelvűktől és származásuk tudatától megfossa őket kétségtelenül azzal a szándékkal, hogy a denacionalizálás, illetve románosítás útján az ortodoxiára térjenek át. A katolikus egyház eminens érdeke megállítani ezt a folyamatot, amelynek eddig bebizonyíthatóan másfél század alatt több százezer katolikus lélek esett áldozatul.

A folyamat megállítása úgy történhetne leghelyesebben, ha egyelőre *legalább* azokban a községekben biztosítatnék a moldvai magyarság részére a magyar nyelvű lelki gondozás és oktatás, ahol a lakosok a román statisztika hivatalos adatai szerint is mint magyar anyanyelvű lakosok szerepelnek, azaz ahol a román hatóságok sem tudták a lakosság magyar jellegét eltüntetni vagy eltagadni. Ezekben a községekben feltétlenül gondoskodni kellene arról, hogy a lelki gondozás és népoktatás magyar nyelven történjék, mert a községek területén lakó s a román statisztika szerint nem magyarként feltüntetett római katolikusok is valamennyien ma-

350 Luigi Maglione bíboros, szentszéki államtitkár.

gyar anyanyelvűek s magyar származásuk tudata is él még bennük, csupán a román népszámlálás meg nem engedett eszközei révén könyvelték el őket románokként. Ez egyébként abból is kitűnik, hogy például Bacau megyében levő községekben a román népszámlálás 13.999 magyar „anyanyelvűt” tüntetett fel és csak 8.497 magyar „származásút”, amely nyilvánvalóan ellentmondás, mert hiszen Moldva közepén, távol a zárt magyar települései területektől elképzelhetetlen, hogy olyan magyar anyanyelvűek élhessenek, akik nem volnának egyben magyar származásúak is.

Ha tehát azokból a községekből indulunk ki, ahol a román statisztika szerint magyar származásúak és magyar anyanyelvűek jelentékeny számban élnek és ezekben a községekben biztosítjuk a lakosok részére a magyar nyelvű lelki gondozást, annak áldásaiban részesülni fognak azok az ugyancsak magyar származású és magyar anyanyelvű lakosok is, akik ugyanezen községekben élnek, de a román statisztikában mint román római katolikusok szerepelnek.

12 ilyen plébánia van Moldvában, amelyben a lakosság a román statisztika szerint túlnyomó többségben magyar anyanyelvű és magyar származású. Ezek a plébániák a következők:

	katolikus	magyar anyanyelvű
1. Onești	1.236	672
2. Frumoasa	908	903
3. Gaidar	369	367
4. Ploșcuteni	1.220	1.185
5. Găiceana-Unguri	843	837
6. Fundu-Răcăciuni	842	833
7. Lespezi	1.058	1.053
8. Focșani	932	579
9. Dărmănești	754	665
10. Grozești	1.713	676
11. Pustina	1.153	1.146
12. Luizi-Călugăra	1.853	1.800

Az 1–7 szám alatt szereplő plébániák nincsenek betöltve, ezekben az egyházközségekben és a hozzájuk tartozó filialékban *egyáltalában* nem történik gondoskodás a katolikus hívek lelki gondozásáról sem románul, sem magyarul úgy, hogy ezek úgyszólván minden lelki vezetés nélkül állnak olcsó prédájaként az orthodox térítésnek.

A 8–12 szám alatt szereplő plébániákban van ugyan lelkész, de ezek közül *egy sem* beszél magyarul, azaz a román statisztika szerint is magyar anyanyelvű híveket az idegen nyelvű lelki vezetés természetesen elhanyagolja úgy, hogy még évi húsvéti gyónásukat sem végezhetik el.

További hat olyan plébánia van Moldvában, amelyben a magyarság több százas lélekszámmal szerepel, de magyarul tudó papjuk nincs. Ezek a következők:

	katolikus	magyar anyanyelvű
1. Iași	3.178	496
2. Galați	3.931	1.981
3. Piatra-Neamț	999	450
4. Troțuș	1.796	424
5. Bacău	1.897	603
6. Bârlad	257	180

A Szentszék a moldvai katolikusok magyar anyanyelvű igényeit a múltban mindig tiszteletben tartotta elannyira, hogy 1774-ben pápai rendelet jelent meg, melynek alapján minden moldvai misszionárius egy féléven belül köteles volt megtanulni magyarul, ellenkező esetben el kellett hagynia állomáshelyét.

A moldvai katolikusok magyar anyanyelvű volta mellett tanúságot tettek a múltban a nagyrészt nem magyar származású apostoli vikáriusok is a Szentszékhez intézett jelentéseikben.

A moldvai magyar katolikusok lelki gondozásának teljes elhanyagolása súlyosan sérti az egyház érdekeit és a hívek súlyos lelki kárával jár. Ezen a helyzeten kívánatos és sürgős volna mielőbb változtatni. Kívánatos volna ha a Szentszék a Jași-i püspökséget arra utasítaná, hogy a moldvai magyar katolikus plébániák ne legyenek betöltetlenül és hogy a plébánosok kiválasztásánál alkalmazkodjanak a hívek anyanyelvéhez, amire egyébként a román konkordátum értelmében kötelesek. Ehhez képest a fentiekben felsorolt községek közül az 1-7 szám alatt szereplő községekben magyar lelkészt kellene lehetőleg mielőbb kinevezni. A jași-i egyházmegyében magyarul beszélő lelkészek rendelkezésre állnak. Az az esetleges kifogás, hogy magyarul beszélő lelkészek a kívánt célra nincsenek, a tényállásnak nem felel meg. A Szentszék előtt talán ismeretes, hogy a Bukovinában élő magyarokat a magyar kormány az elmúlt hónapban áttelepítette Magyarországra. A bukovinai magyarok több magyarul beszélő lelkésze azonban Romániában maradt, ezeket tehát minden nehézség nélkül meg lehetne bízni a betöltetlen moldvai plébániák vezetésével. Így Romániában maradt a bukovinai magyarul tudó lelkészek közül³⁵¹ Elekes Dénes, Széll Ede, Ferentz Jakab és László Antal.³⁵²

Az üresedésben levő plébániák betöltéséhez további lelkészeket a gyulafehérvári püspökségtől lehetne átkérni. A romániai fiatal katolikus lelkész generáció már Romániában végezte iskoláit, román nyelven jól beszél s így nem lehetne akadálya annak, hogy dél-erdélyi magyar származású románul beszélő katolikus papok Moldvába helyeztessenek az ottani magyar hívek lelki gondozására.

A fenti felsorolásban 8-12 szám alatt szereplő plébániákra vonatkozóan is kellene tenni a szükséges intézkedéseket olyan értelemben, hogy ahol csak lehet, a magyarul nem tudó plébánosok helyébe magyarul beszélő lelkészek kerüljenek. Azt mindenesetre biztosítani kellene, hogy ha ezek a plébániák megüresednek, a kinevezendő új plébános mindenesetre olyan legyen, aki magyar híveivel magyarul beszélni tud s őket magyarul részesíti lelki gondozásban és vezetésben.

351 Kézzel besúrvva: „Malecz Antal (egyelőre)”.

352 Kézzel besúrvva: „Demse Péter”.

Szíveskedjék a fentiekről megfelelő feljegyzést készíteni s a feljegyzést a bíboros államtitkár úrnak azzal a kéréssel átadni, hogy római látogatásom idején, amire nagy örömmel emlékszem vissza, erre szerettem volna még felhívni Ő Eminenciája figyelmét s kérem engedélyét, hogy a moldvai magyar katolikusok ügyét kegyes jóindulatába ajánljam.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának általános iratai, K 63, 300. csomó, 1941-34 tétel, 4080/1941. (Gépirat.)

42.

Szabados Mihály, az Áttelepítési Kormánybiztosság munkatársának feljegyzése az áttelepülni készülő moldvai csángókról

Újvidék, 1941. október 25.

Demse Péter Klézsa moldvai faluból származó romániai róm. katolikus pap Moldvából hazatért és a hazatelepítési m. kir. Kormánybiztosság újvidéki kirendeltségén 1941. október hó 21-én a következőket közölte.

Vladnic és Gaiceana moldvai magyar telepek csángó lakói már teljesen fel vannak készülve a Magyarországra való hazavándorlásra. A két községben véleménye szerint mintegy 150 magyar család él. A két telep magyarsága nevében 1941. szeptember elején küldöttség járt lent Bucurestiben a m.kir. követnél és kérték hazatelepülésüket. A magyar követ akkor azt mondta, hogy még nincs itt az ideje a hazatelepítésnek, várjanak türelemmel.

A küldöttséget *László Antal* r. kat. káplán vezette és *László káplán* mondta ezt az értesülést Demse Péternek.

László Antal Hadikfalváról magyar rendelkezésre jött Valeni községbe, ahol magyar irányban működött két hónapig. Ezért a működésért *Robu (Rab) Mihály* r. kat. püspök azt mondta neki, hogy keressen magának egy másik egyházmegyét, ott az ő egyházmegyéjében nem maradhat tovább. *László Antal* káplán valószínűleg rövidesen szintén haza fog jönni, mert nincs hol elhelyezkedjék.

Demse Péter közölte, hogy Klézsa község lakossága legnagyobb részben magyar. Az asszonyok nem is tudnak csak magyarul beszélni, a férfiak magyarul és románul beszélnek. (A román hivatalos statisztikai adatok szerint Klézsa teljesen román nemzetiségű!!)³⁵³

353 Lásd a 38. sz. dokumentumot.

Demse Péter szerint Gorzafalva (Grozesti) magyarsága mintegy 50 magyar család szintén fel van készülve a hazajövetelre. Itt *Ferencz Jakab* dormánfalvi (Dormanest) származású pap működik.

Varga Ferenc, szabófalvi származású pap, Focsani városban működik.

Szuszán Károly (elrománosított nevű) magyar pap Troian (Roman vármegye)-ből származó fiatal pap Fundul Racacini község³⁵⁴

Pál Péter, Pildestből (Román vm.) származó pap-tanár. Mintegy 70 évesen nyugdíjas. Inkább magyar érzésű.

Szabados

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság iratai, 19. doboz, 319. cs., 468, iktsz. (Szabados Mihály aláírásával hitelesített gépirat.)

43.

Nagy László bukaresti követ jelentése a Moldvába helyezett volt bukovinai magyar lelkészek működéséről és a moldvai csángók visszatelepítésének lehetőségéről

Budapest, 1941. október 28.

Bizalmas!

168/Pol.-1941.

Tisztelettel jelentem, hogy a bukovinai magyar községek lelkészei, akik az ottani lakosságnak Magyarországra való áttelepítése következtében hívők nélkül maradtak, Nagyméltóságod kívánságának megfelelően a Moldvában lévő magyar községekben igyekeztek elhelyezkedni. Malecz János pápai kamarás volt andrásfalvi, jelenleg radautzi plébános közbenjárására a jassyi püspök³⁵⁵ tényleg ott álláshoz juttatta őket. Elekes Dénes volt istensegítsi plébános Valea Seaca (Bogdánfalva) községben kapott segédlelkészi beosztást, a magyar szempontból már régóta megbízhatónak ismert dr. Péter Pál plébános mellett, Demse Péter volt andrásfalvi segédlelkész Husteana³⁵⁶ nevű tiszta magyarajkú községben, László Antal Valeniben, amely plébániának három filiája magyar ajkú és Ferencz Jakab Grozesti, szintén magyar ajkú községben nyert beosztást.

354 Külső-Rekecsény.

355 Mihai Robu.

356 Helyesen: Pusztina.

Csakhamar azonban nyilvánvalóvá vált, hogy nevezett lelkésznek működése elé nemcsak az ottani hatóságok, hanem főleg a helybeli románajkú katolikus papság súlyos akadályokat gördít. Az alsó papság részéről megnyilvánuló ez az ellenakció elsősorban anyagi szempontokra vezethető vissza. Joggal attól tartanak ugyanis, hogy a magyar lelkészek működése révén magyarságukra újra ráeszmélő ezért Magyarországra hazatérni kívánkozó moldvai csángók esetleges kitelepítése esetén a jassyi egyházmegye római katolikus híveinek száma olyan mértékben csappanna meg, hogy működésük feleslegessé válván, javadalmaiktól elesnének. Tehát úgy a jassyi püspöknél, mint a helybeli hatóságoknál a magyar lelkészeket állandóan feljelentgetik államellenes tevékenységért. Demse Péter ellen már hadbíróági eljárás meg is indult, úgy hogy esetleges bebörtönzésének veszélyét elkerülendő, Nagyméltóságod engedélye alapján, hazatérési igazolvánnyal kellett ellátnom. László Antal lelkészt is hasonló feljelentések alapján püspöke már elmozdította állásából és felszólította, hogy más egyházmegyében keressen elhelyezést. Nevezett jelenleg teljes tétlenségre kárhóztatva, Malecz János radautzi plébániáján kegyelemkenyéren tengődik.

Az előadottakból kitűnőleg a magyar lelkészek működése ily körülmények mellett nem sok eredménnyel kecsegtet. Románajkú paptársaik és a román hatóságok magatartása folytán nem is merik már a magyar faji öntudat emelésének érdekében híveik közt a legcsekélyebb propagandát kifejteni. Esetleges letartóztatásuk pedig a csángókat annyira megfélemlítené, hogy fennforog az a veszély, hogy az amúgy is már évszázados romanizáló behatásoknak kitett nép a magyarság számára végleg elveszne.

Ezért szükségesnek látszana a moldvai csángókat rövid időn belül történő hazatelepítése.

A követségen jelentéstételre megjelenő magyar lelkészek állítása szerint bizonyos pozitív jelek arra engednek következtetni, hogy dacára a román papok áskálódásainak, a helyi hatóságok a moldvai csángók esetleges Magyarországra való áttelepítésének gondolatával megbarátkoznának, illetve az elé nem gördítenének nagyobb akadályokat.

A moldvai csángók gazdasági helyzete rendkívül nehéz. Földjeinek kiterjedése átlag nem nagyobb 10-15 holdnál, úgy hogy Magyarországon a legszerényebb keretekben véghezvitt letelepülés mellett is, a mainál lényegesen jobb anyagi és szociális helyzetbe kerülnének. Éppen ezért a papok jelentése szerint a nép körében a Magyarországra való hazatérési szándék elég erős és különösen tapasztalható a szegény rétegben és a fiatalabb korosztályokban, amely utóbbiak a rendkívül terhes román katonai szolgálat elől szeretnének ily módon menekülni. Az idősebb és vagyonosabb elem, ugyancsak a lelkészek szerint, ma még kissé idegenkedne lakóhelye megváltoztatásának gondolatától. Ha azonban a fiatalok Magyarországra átmennének és ottani elhelyezkedésükről kedvező híreket küldenének haza, főleg azonban ha ennek a vagyonosabb elemnek biztosítanák azt, hogy földjének megfelelő nagyságú birtokot szerezhet Magyarországon, szintén félretenné meggondolásait.

Amennyiben Nagyméltóságod a moldvai magyarság visszatelepítésének gondolatával foglalkozna, úgy bátor vagyok felhívni figyelmét arra, hogy a magyar lelkészek nézete szerint, a moldvai magyarság esetleges repatriálásánál ugyanazt az el-

járást kellene alkalmazni, mint amely a bukovinai magyarok hazatelepítése során igen eredményesnek bizonyult, t.i. a lassú beszüremkedést.

Amint Nagyméltóságod előtt ismeretes, a bukovinai magyar községek lakosságának kb. 50%-a főleg a fiatalok és katonakötelesek már a folyó év májusában lebonyolított áttelepítési akció előtt hazatérési igazolványokkal Magyarországra távoztak, anélkül, hogy román részről nagyobb nehézségeket támasztottak volna, sőt a magyaroknak ily úton való kiszivárgását a helyi hatóságok még bizonyos fokig elő is mozdították, akkor is, amikor a román kormány a magyar kormánynak a visszatelepítésre vonatkozó első javaslata elől elzárkózott. – Nem látszik kizártnak, tehát a lelkészek szerint, hogy a román hatóságok, látván a moldvai csángóknak lassú kivándorlását, a bukovinai példához hasonlóan, nem zárkoznának el attól, hogy egy rendszeres visszatelepítési akcióhoz hozzájáruljanak.–

A moldvai csángók átszüremelésére vonatkozólag mint gyakorlati megoldást a lelkészek a következőt javasolják. Tekintettel arra, hogy a hozzájuk legközelebb fekvő határátlépési pont Gyimes-Palánka ma el van zárva a határforgalom számára és kérdéses, hogy a román kormány annak megnyitásához hozzájárulna, a moldvai csángóknak a bukaresti követségen kellene jelentkezniök. Itt megfelelő igazoltatásuk után hazatérési igazolvánnyal lennének ellátva, amellyel a magyar határt Kökösnél lépnék át. A vagyontalanoknak a követség esetleg utisegélyt folyósíthatna, hogy vonaton Brassóig utazhassanak, ahonnan legszükségesebb utipodgyászukkal a 12 km-re fekvő kökösi határpontot akár gyalog is elérhetnék. A Bukarestbe való utazás költségeit a lelkészek állítása szerint igen csekély kivétellel, maguk is viselhetnék.

Amennyiben egyesek ingóságait, házukat vagy földjüket esetleg pénzzé tették volna, úgy tisztelettel javasolnám, hogy a bukovinai magyaroknál követett eljárásához hasonlóan, ezt az összeget a bukaresti követségnél letétbe helyezhessék.

Minthogy sem én, sem a követség tagjai közül senki sem járt a helyszínen, ahová jelenleg a háborús viszonyokra való tekintettel nem is utazhatnánk, a magam részéről bátor vagyok hangsúlyozni, hogy nem áll módomban innen megállapítani, mennyiben fedik a tényeket a lelkészek az az állítása, hogy a román hatóságok nem gördítenének a csángók esetleges áttelepítése, illetve egyénenkénti eltávozására elé akadályokat. – Ezért véleményem szerint még az akció esetleges megindítása előtt feltétlenül megfelelő puhatolózásokat kellene eszközölni.

*Nagy s.k.
m. kir. követ.*

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság iratai, 19. doboz, 6597/Pol.-1941. (A jelentést másolatban Bonczos Miklós menekültügyi kormánybiztosnak küldték.)

Szabados Mihály, az Áttelepítési Kormánybiztosság munkatársának jelentése a Fogadjisten telepen lévő csángó magyarok helyzetéről

Budapest, 1942. április 9.

Folyó hó 6-án Nagy Valér kormánybiztos helyettes rendeletére kiszálltam a Fogadjisten telepen elhelyezett moldvai csángók viszonyainak megvizsgálása végett.

Fogadjisten telepen jelenleg 40 moldvai csángó család van. Összesen 159 személy. Ebből folyó 4-én nagyszombaton érkezett 12 család, ötven személy akiket ugyancsak elhelyeztek. Az újabb menekültek érkezésével kapcsolatban idejében értesítést kér Magyarkanizsa m. város gazdasági tanácsnoka, hogy a szükséges intézkedéseket (melegétel készítése, a házak szalmával ellátása stb.) idejében megtehessek.

Az előbb érkezett 28 moldvai csángó család már pénzben kapja meg ellátási költségét. Az élelmezési költség összegével meg vannak elégedve, a szükséges élelmiszereket a telepen be tudják szerezni. Ellátási nehézségeik nincsenek. Csak a napi és fejenkénti 20 dkg-os kenyér fejadagot keveslik, de máris puliszkával pótolják a kenyeret. Egyébként, amint közölték, a korábban érkezett csángó családok a kapott élelmiszer pénzből megtakarításokat eszközölték, és abból már több család választási malacokat vásárolt.

Az újabban érkezett 12 csángó családokat még közétkeztetésben részesítik. Mindenki annyit ehet, amennyit akar. Ezek is meg vannak elégedve az ellátással.

A moldvai csángó családokat összehivattam és elbeszélgettem velük. A beszélgetés során megállapítottam, hogy a csángó magyarok egészen rendesen, érthetően folyékonyan beszélnek magyarul. Értelmes, világos fejű, jó testalkatú emberek. Magyar szókincsük ugyan kevés, de azt egészen jól használják. Aránylag kevés idegen szót kevernek beszédjükbe. Nem selypítve és nem sziszegve beszélnek. Érdekes a beszédükben, hogy összetett múltidő igealakokkal fejezik ki a jelen időt. Magyarul írni, olvasni talán egy sem tud közülük. Egy „deák”-ot, kántort is hoztak magukkal, aki azonban a katolikus énekeket már mind csak románul tudja. A kottát jól ismeri, azt le tudja olvasni, de a magyar énekszöveget úgy kell vele megtanítani.

Úgy a férfiak, mint a nők általában saját készítette háziszóttos alsó és felső ruhában vannak. A ruházatuk már többé-kevésbé eloláhosodott. A férfiak kieresztett ingelejjel – állításuk szerint a kieresztett ingelej különböztette meg őket magyarokat az oláhoktól.

A nők ruházatában is aránylag sok a román elem. Maguk szótte u.n. „Katrınca”-t viselnek szoknya helyett.

Akisebb csángó gyermekek egy része még nem tud, nem ért, még kevésbé beszél magyarul. Mikor néhány játszódozó gyermeket megszólítottam magyarul, nem értette, nem válaszolt. A gyermekek egymás között, oláhuul beszélnek. Lehet, hogy később

tanították volna meg a családok otthon a gyermekeiket magyarul. Az összehívott csángó családfőket utasítottam, hogy itthon most már csak magyarul beszéljenek.

A csángó gyermekek jelenleg még nem járnak iskolába. Legsürgősebben el kellene rendelni a csángó gyermekek beiskolázását és minél intenzívebb magyar tanítást. A telepen lévő iskolában jelenleg 150 bukovinai székely és boszniai magyar³⁵⁷ gyermek jár. Két tanerő – tanítónő – tanít, akiknek a munkája ily magas – 75–75 gyermek osztályonként – gyermeklétszám mellett nem igen lehet kielégítő és eredményes. A városi gazdasági tanácsnok közlése szerint még további két tanerő kinevezését kérték, de ez még nem történt meg.

Igen szükséges lenne a felnőtt csángó magyarok iskoláztatását, magyar tanítást elrendelni és minél előbb megkezdeni.

A *Gaiceana-ból* hazatért moldvai csángók közölték, hogy Gaiceanan mintegy 260 magyar család van. 80 magyar család vette ki a hazatérési igazolványt. Állításuk szerint még mintegy 150 családnak van hazatérési igazolványa.

Általános mezőgazdasági termeléssel foglalkoztak. Búzát és egyéb gabona-féléket, kukoricát termeltek. Érdeklődésemre közölték, hogy közepes termés esetén 1 hektár földön 12q búza, illetőleg 12q szemes tengeri terem.

Általában kisebb-nagyobb területű szőlője is volt csaknem minden családnak. A szőlők jóhozamúak voltak, mert pl. 20 prazsinán³⁵⁸ 200 dieca (1 dieca;=10 l.); = 2000 liter =20 hektó bor termett. A prazsina területe náluk más volt, mint Bukovinában. Egy prazsina, mint hosszmérték = 3.36m. 28 prazsina = 0.5 hektár. Direkt termő szőlő fajtát termeltek és pedig delevári, noah, otelló stb. fajtákat.

Arra a kérdésemre, hogy mi indította őket Magyarországra felé, közölték, hogy László Antal magyar pap *egy alkalommal* volt náluk, magyar prédikációt tartott, s erre megindultak. Még ma sem érzik magukat otthonosan Romániában, mert bár hivatalosan azt mondják róluk, hogy románok, mégis éreztetik velük a román hatóságok és a román lakosság, hogy nem románok. Állandó hatósági nyomás alatt vannak és gyakran megkapják a megbélyegző bangyen³⁵⁹ szót, ami jött-ment, csavargó népet jelent.

Érdekes megemlítenem, hogy a gaiceaniak között több olyan férfi van, aki a közelmúltban a szovjet-orsz fronton harcolt, sőt ezekben a harcokban megsebesültek is vannak közöttük.

Vladnic községből hazatért csángók közlése szerint, ott mintegy 180 magyar család van. Ezek közül eddig négy család jött haza. Három családnak van még kint hazatérési igazolványa. Őket is László Antal mozgatta meg.

Kijelentésük szerint az egész falu eljönne haza, de egy német pap Albert Weber nem engedi őket haza, megakadályozza, hogy a község háza okmányait kiadja, illetőleg keresztlevelüket nem adja ki. Az okmányok nélkül pedig a bukaresti m. kir. Követség nem adhatja ki a hazatérési igazolványt.

Általában azt mondják, hogy a románok megfenyegették a magyarokat, hogy

357 A 2. világháború alatt a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő M. Kir. Kormánybiztosság kezdeményezésére a – Horvát Állammal kötött egyezmény után – 1942-ben a Bosznia-Hercegovinában élő magyar szörványokat is (összesen 355 családot, mintegy 1400 személyt) áttelepítették a Bácskába.

358 Präjină – régi román mértékegység.

359 A román boanghen szóból.

most tavasszal minden magyar férfit ki fognak vinni a szovjet-orosz frontra, hogy ott hadd pusztuljanak a magyarok, majd leölik őket.

Klezsza községből öt család jött eddig haza. Közlésük szerint még három családnak van hazatérési igazolványa. Klézsán állítólag mintegy ezer magyar család van. Az egész falu magyar.

Panaszolták, hogy Antal Márton, Gondos Márton és Benke János klézsai gazdákat a románok lecsukták, mert magyar propagandát fejtettek ki, az által, hogy a magyarok hazatérését előkészítették. Antal Márton gazda már több mint 11 hete be van zárva. Kérték, hogy ezeket szabadítsa ki a magyar állam.

Valeni községből egy család jött haza. Állítása szerint Valeniben kb. 160 magyar család van. Itt is Albert Weber a plébános, aki a mozgolódó magyar családokat lezárta magyar propaganda miatt. Hét család már akarta kérni a hazatérési igazolványt, de Weber közbenjárására nem adták ki nekik az okmányokat. Közlése szerint nagyon sokan jönnének Valeniből, ha engednék őket, mert tarthatatlan a helyzetük.

Onest községből jött egy magyar család. Azt mondja, hogy ott legalább 1000 magyar család van. Nem tudnának jönni bár akarnának, mert a községházán nem adják ki az okmányaikat. Közlése szerint mind hazajönnének.

*Piatra-Neamt*ből egy család jött haza. Közlése szerint innen már legtöbb magyar hazajött. Még 4 magyar család van ott. Ezek eladtak mindenüket, s most várják, hogy hazajöhessenek.

Pustina községből (Bákó megye) egy család jött. Közlése szerint itt körülbelül 500 magyar család van. Még egy családnak van hazatérési igazolványa. Itt nem volt kint magyar pap, úgy hallottam, hogy az egész lakosság hazajönne, – ha jöhetne.

Fantanele (Szászkút)³⁶⁰ községből (Putna megye) egy család jött haza. A hazatért családfő felesége Gaiceana községből való, ahonnan eddig a legtöbb magyar család jött haza. Ezért indult el ez a család is. Itt különben nincs semmiféle mozgás hazafelé. Itt állítólag mintegy 300 magyar család van.

Közlésük szerint mind a 8 említett község hegyes – dombos vidéken fekszik. 400–500 m³⁶¹ hegyek vannak. Közlésük szerint itt nem lehet vetőgéppel vetni, hanem csak kézzel, mert a vetések hegyoldalban vannak.

A csángó magyarok egyöntetően, közöttük, többen sírva kérték, hogy adjanak részükre minél előbb földet, mert ők nem akarnak tétlenül élni, hanem most a tavasz megindultával dolgozni és maguk részére szeretnének termelni.

A csángók között vannak nem magyar, hanem elrománosított nevűek. Így pl. Cojocarū=Kozsokár, ami szűcsmesterséget jelent. Pl. ezt a nevet a hazatért apjának szűcsmestersége után románosították el. A romános nevűek kérték, hogy nevüket minél előbb megmagyarosíttassák.

Sem ingósaikat, sem gazdasági felszerelésüket, sem pénzüket nem hozhatták magukkal. Aki megkísérelte, hogy ruháját, vagy pénzét hazahozza attól a románok a határon elvették a pénzt és ruhát.

A városi gazdasági tanácsnok jelentése szerint eddig 60 db. Ágy érkezett moldvai csángók családok részére Fogadjisten telepre.

360 A falu Szászkút része.

361 Kézzel beszúrva: magas.

A hazatért Demse Dávid Salamon klézsai lakos egy nagyládában a ruháját Klézsán hagyta megőrzés végett Istók Péter Márton családjánál. Itt nincs neki csak egy öltöny ruhája. Ugyancsak nevezettnél hagyta 53.000 leu pénzét is. Kérte, hogy a kormánybizottság eszközölje ki részükre ruhájuk és pénzük áthozatalát. A határon 9.000 leut vettek el tőle a románok, de csak 8000 leut jegyeztek be a hazatérési igazolványba.

Bodán Mihály gaiceanában a testvérénél Spatar Györgynél 100.000 leut hagyott. Kéri a pénz hazahozatalának kieszközölését.

Gyurka Mihály aki gaiceanában született 1918-ban nős, családos, ugyancsak kapott hazatérési igazolványt. Azt azonban egy román őrnagy elvette tőle. Erre nevezett hazatérési igazolvány nélkül Gyimesnél átszökött a magyar határon. Itt elfogták és bezárták Kolozsvárot. Ott van jelenleg is. Kérik a kiszabadítását és Fogadjistenre hozatalát...

Magyarkanizsa város eddig 66 házat hozatott rendbe, javítatott ki. Kértem a többi még ki nem javított házaknak a rendbehozatalát, illetőleg ezekre a munkálatokra árajánlat sürgős beszerzését és jóváhagyás végetti bemutatását.

A városi gazdasági tanácsnok kérte, hogy az eddig végzett javítási munkálatokra vonatkozó költségvetéseket (kőműves és ács munkák) jóváhagyva küldjék le nekik, mert a munkálatokat iparosok már befejezték, de eddig még nem kapták meg a pénzüket mert azt a városi számvevőség, mindaddig nem folyósítja amíg a jóváhagyott költségvetés nem érkezik meg.

Magyarkanizsa városban eddig mintegy 400 ház dőlt össze. A talaj és árvíz következtében. Ebből mintegy 10 ház dőlt össze ez évben Oromhegyesen, ahol tavaly már több száz összedőlés volt.

Fogadjisten telepen letelepített székelyek és boszniai magyarok erre az évre a nekik juttatott földön kívül 176 kat. hold 300 n.öl. földet vettek bérbe.

A juttatáson felülmaradt 698 kat. Hold földet a város helyi magyar családoknak adta bérbe ez évre és pedig családonként 1100 n. ölet kapott. Így tehát több mint 1000 magyar család kapott kis bérletet ezekből a földekből.

A városi gazdasági tanácsnok rendelkezést kért arra vonatkozólag, hogy a telepen levő és nem juttatott üres házhelyeket, amelyeknek területe egyenként 300n. öl, bérbeadhassa a moldvai csángó magyaroknak zöldség és kerti vetemények termesztése céljára.

A moldvai asszonyok foglalkoztatásuk céljából megfelelő mennyiségű tilott kender rendelkezésre bocsátását kérik, mert ma teljesen tétlenül vannak.

Szabados Mihály

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybizottság iratai, 19. doboz, 1013-as csomó, 1013/1942. iktsz. (Szabados Mihály aláírásával hitelesített gépirat.)

Besenyő Sándor sajtóelőadó jelentése Bonczos Miklós telepítési kormánybiztosnak

Brassó, 1944. április 28.

Méltóságos Államtitkár Úr!³⁶²

A románvidéki³⁶³ 35.000 kat. magyarnak egy része már az arcvonalba esik, a másik része pedig annyira közel van a harctéri vonalhoz (15–20 km), hogy lehetetlen őket megközelíteni. Ezeket már csak menekülésük közben lehet esetleg felénk terelni. A brassói konzulátus intézkedett hazánkba irányításuk érdekében, ha Erdély területére jönnének.

A bákómegyei (50.000) magyarokat személyesen kerestem fel. A fontosabb falvakban sejteket állítottam fel, ahonnan költözésüket irányítják. Bákó várostól délnyugatra húzódó 25.000-es tömeg számára öt központot létesítettem, és pedig Kalugerában, Válea-Seakában, Klézsán, Forrófalván és Reketyénben. Az Akna-Vásár környékiek számára Onestben, Tatroson, Újfaluban és Szaláncon valamint Dormánfalván. A Szerettől keletre eső 7.000-es tömeg megszervezése a jövő héten történik meg. A megbízottak elindítják a falvakat, mihelyt a román hatóságok a kiköltözést elrendelik. Hogy az 50.000-es tömegből mennyi indul majd útnak, ma még nem becsülhető fel. Egyes ottani magyar vezetőember [sic!] szerint a nagyon szegények nem hagyják el falvaikat, mert az oroszokban – épp úgy mint a román szegénység – megváltót lát. Bukovinából jövő menekültek azt mondják, hogy a román és német hatóságok minden lakost kényszerítenek a kiköltözésre. Ebben az esetben minden magyar hozzánk jön. A román hatóságok a kiürítendő vidéken a férfilakosságot 16 évtől 50 évig összetereleik, s külön szállítják őket, – úgy látszik – katonai szolgálatra való előkészítés céljából. Ebben az esetben a magyar lakosság száma nagyon meg fog csökkenni, annál is inkább, mert már eddig is nagy a bevonultak arányszáma.

A bizalmi férfiak a falvak vezetőemberei. Ők 4-5 nap múlva fel fognak keresni, s jelentést tesznek, hogy mennyire sikerült az akciót minden falura kiterjeszteni lehetőleg úgy, hogy a román hatóságok tudomást ne szerezzenek róla, de a magyar lakosság a település feltételeit pontosan tudja.

Eddigi értesülés szerint az új offenzíva a magyarlakta terület felé egy hát leforgása alatt indul el. A magam részéről szeretnék a helyszínre menni, s onnan irányítani a kivándorlást. Hogy ez sikerülni fog-e, ma még nem tudom. Hadszintérre bejutni még saját hazánkba is nehéz s itt tele van veszéllyel. Hogy bizalmi embereimnek sikerül-e még Alsó Temesre³⁶⁴ jönni, a nekiindulás előtt, nem tudom, de remélem. Mihelyt konkrét

362 Bonczos Miklós a jelentést másolatban megküldte Sztójay Döme miniszterelnöknek is.

363 Roman megyéről van szó.

364 Alsó-Tömösre.

számadatokat tudok, ha mindjárt csak valószínűt is, azonnal jelentem. A bizalmi emberek nevét minden esetre megírom, hogy a határon tudják a mieink, kiket kérdezzenek meg (Kálugera: Pál Antal és Dankuca Antal, Válea Seaka: Tankó István bíró, Kléza: Minuc Péter kántor, Rekeyén: Ferenc pap.³⁶⁵ Az aknavásár vidékiek Onesti: Simon, Tatos: Gál, Újfalú: Gál József, Szalánc: Bertalan, Dormánfalva: Bertalan Sándor.

Az átköltözés majdnem kizárólag az ojtózi szoroson át fog történni, azért tanácsosnak tartanám ott (Bereck), vagy a tusnádi fürdőknél tábor felállítani számukra. Minden esetre már Berecknél kell fontos szerveket felállítani.

A moldvai magyarokat német lőszerszállító kocsikon közelítettem meg. A falvakat gyalogszerrel – erdőkön keresztül bujkálva – lehet csak megközelíteni. Csak rövid ideig lehet egy-egy faluban tartózkodni s nagydjóra nem lehet verni az egész ügyet, mert akkor a román hatóságok mindent megakadályoznak. Az eddigi terv szerint a román és bákó megyeieket Olténiába akarják telepíteni, hogy mentől messzebb legyenek a magyar határtól. Remélhetőleg nem lesz idejük tervszerű kiürítésre s a népesség az útját Erdélyen át veheti.³⁶⁶

A moldvai magyarság vezetői a magyar telepítési akciót a legnagyobb hálaérzettel vették tudomásul. A kétségbeesés széléről rántotta ez vissza őket, mert látván az északról menekültek sorsát, kétségbe voltak esve.

A V.K. emberei megbízatásának eredményét nem láttam sehol. Meg kellene sürgetni. Most aztán már lehet a két nép között is terjeszteni a hírt.

Ezeket jelentve maradok mély tisztelettel és hazafiúi üdvözléssel:

Dr. Besenyő Sándor

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság iratai, 20. doboz, 535-ös csomó, 1083. iksz. (Besenyő aláírásával hitelesített gépirat.)

365 Az illetőt nem sikerült beazonosítani. Külső-Rekecsény plébániája 1940 végén még betöltetlen volt.

366 A két bekezdés után Besenyő utólag beszúrta: „A moldvai magyarság vezetői a magyar telepítési akciót a legnagyobb hálaérzettel vették tudomásul. A kétségbeesés széléről rántotta ez vissza őket, mert látván az északról menekültek sorsát, kétségbe voltak esve. A V. K. [Vezérkari Főnökség] emberei megbízatásának eredményét nem láttam sehol. Meg kellene sürgetni. Most aztán már lehet a két nép között is terjeszteni a hírt.”

Szabó Sándor alezredes megjegyzései Besenyő

Sándor jelentéséhez

Kolozsvár, 1944. május. 12.

Nagyméltóságú Uram!

Két napi hiába való fáradozás után, hogy veled távbeszélő összeköttetésbe juthassak, engedelmet kérek arra, hogy ezúton tehessem meg jelentésem a csángó-magyarok visszatelepítésére általunk tett lépések eddigi eredményéről:

Előjáróban jelentem, hogy május 4-iki leveled mellékletét (dr. Besenyő Sándor beszámolója) áttanulmányoztam.

Azzal kapcsolatban osztom dr. Besenyő Sándor véleményét – amit egyébként a Veled történt tárgyalásom alkalmával is kifejezésre jutattam – hogy az érintett terület katonai kiürítés alatt áll és ezért, román hatóságok semmi esetre sem fogják elősegíteni magyarjaink hazatérését. Sőt, ezzel ellenkezőleg, mindent el fognak követni annak megakadályozására.

Az érintett terület kiürítésénél első felvonása már véget ért. Sajnos erről a felvonásról elkéstünk. Ennek dacára, megindítottam a hírverést, ami Marosvásárhely irányításával Gyergyószentmiklós, Csíkszereda és Székelyudvarhely útján ma is folyik.

Ennek alapján máris több ember ment át és teljesítette reá bízott feladatát. Ezeknek jelentései az alábbiakban foglalható össze:

Az érintett terület, amely a Szeret folyó nyugati területére terjed ki, ma épkézláb férfit alig találni. Nem találni pedig azért, mert:

Mint behívott katona, csapattestével már a harctéren küzd, vagy a laktanyában áll kiképzés alatt;

A premilitar (hasonló a mi Levente intézményünkhöz) szervezetbe tömörített ifjúságot pedig részint már áttelepítették, vagy a kiürítés elkövetkezendő lépcsőjében osztották be. Így csak az asszonynépesség, illetve a katonai szolgálatra tekintetbe nem jövő öregje van csak otthon. Hiányzik tehát a férfiaknak az a rétege, mely már koránál fogva is hivatva volna családja sorsát illetően dönteni.

Alánkrendelt szerveink munkájába bekacsoltam természetesen a saját szerveinket is, a területileg illetékes határvadász dd.p.ság.³⁶⁷ útján. Ezeknek tájékoztató jelentése alapján értesültem arról, hogy a Sósmezőnél (Kézdivásárhely–Onesti országút magyar határszéli faluja) beléptetett kiürítési gyalogoszlopok már megelőzőleg beléptek magyar területre, de ugyanakkor Kőkös-nél (Sepsiszentgyörgy D.) ki is léptették őket román területre. Tehát itt is elkéstünk.

Átdobott embereink általános véleménye az, hogy csángó magyarjaink örömmel fogadták a hazatelepítés lehetőségét, de a távollévő apa, férj, fiú stb. hiányában, nehezen fognak elhatározásra jutni. Ezért nem várhatjuk azt, hogy a még otthon lévők, mozgatható ingó és ingatlanjaikkal, nagy tömegben kísérelnék meg az átjutást, aminél számolni kell nekik a román határőrizeti szervek ellenállásával is. Marad tehát a szökés lehetősége, mely esetben legelső sorban a már besorozott de katonai szolgálatra még igénybe nem vett 1945. és 1946. korosztályok ifjaira számíthatunk, egy szál ruhában a behívójegyükkel a zsebükben.

Függetlenül attól, hogy a magyar szándék híre mely úton jutott el csángó magyarjaink fülébe jelentem, hogy az érdeklődés igen nagy a túloldaliak részéről. Látszik tehát, hogy a magyar kormány szándékáról tudomást szereztek. Félő azonban, hogy ez az érdeklődés a harctéri eseményekkel áll legelső sorban összefüggésben és a német-román erők hatásos ellenintézkedési során (az arcvonal állandósulása, esetleges területi nyereségek) az érdeklődést le fogja tompítani. Számolnunk kell tehát azzal, hogy ebben az esetben, a vezetés nélkül álló tömeg vissza fog süllyedni a mindennapi életért folytatott küzdelem közönyébe, meg sem értve a magyar kormány szándékának hátterét, mely jövőjükért küzd.

Végezetül rá akarok mutatni arra, hogy a mi embereink munkája a legnagyobb titokban folyik, így természetes, hogy annak végrehajtásáról Brassó nem szerezhethet tudomást. Már csak azért sem, mert ezzel a feladattal párhuzamosan embereink mindenkor katonai feladatot is teljesítettek.

Mindenkor kész tisztelőd:

Szabó Sándor alez.

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság iratai, 20. doboz, 535-ös csomó, 1083. iktsz. (Szabó Sándor aláírásával hitelesített gépirat.)

Besenyő Sándor sajtóelőadó feljegyzése a Bákó megyei csángó-magyarok hazahozatalának lehetőségéről

Budapest, 1944. május 25.

A moldvai magyarok

A bukaresti török követtől nyert értesülés szerint az oroszok által elfoglalt területről a németek és a magyarokat kiköltöztetik Oroszország belsejébe.

A helyszínen nyert értesülés szerint Bákó megye falvaiból sem románnak, sem magyarnak elmenekülni nem szabad. Bákó megyében 50.000 magyar él, nagyrészt kizárólag magyarul beszélő falvakban. Román megyében, mely részben már hadszíntér, 35.000 római katolikus magyarszármazású egyén él, akik azonban nagyrészt már nyelvtanilag elrománosodtak, csupán három faluban beszélnek még magyarul 5.000 lélekszámmal.

Bákó megye 50–100 km-re esik a hadműveleti területektől. Közvetlen az orosz előretörés után egyes falvakban kiköltözési parancsot adtak ki, s a lakosság menekülésre készen állott, a harcok elcsendesülése után azonban ezeket a rendeleteket visszavonták a jelenleg fennálló menekülési tilalom. A román kormányhatóság azonban még 8 nappal ezelőtt rendeletet közzétett, melyben felszólította az állami tisztviselőket, hogy családjaikat küldjék az ország belsejébe, mert az esetleges kedvezőtlen fejlődések nem nyújtanak már alkalmat arra, hogy családtagjaikat biztonságba helyezték. Az ötgyermekes családapákat biztonságba helyezték. Mindebből kitűnik, hogy a román állam számít Moldva s egyben Bákó megye kiürítésével, mert ez a terület legalább is hadszíntér lesz.

Kétszeri moldvai utazásom alkalmával Bákó megyében 16 központi fekvésű helyiségben megbízható egyéneket szerveztem be, akik a megye kiürítése alkalmával az egyes falvakat Gyimes és Ojtuz szoros felé irányítják, ahol a magyar hatóságokkal tudatják kivoltukat. Addig is az egyes központi falvak megbízottai beszervezik a közöttük lévő magyar falvakat. (A megbízottak a következő falvakban élnek. A Szereten túl a legdélebben fekvő Ploskuceni faluban, ahol 1.000-nél több magyar él, az ottani kántor. Gajcsana, mely félig már 1941-ben már hazaköltözött,³⁶⁸ Vladnik Valeni, Hordzsesti, Gyoszin falvakat az említett kántor értesíti. Bákótól délnyugatra a Szeret jobb partján, Kalugerában, Bogdánfalván, Forrófalván és Klézsában vannak megbízottak. Ezekben a falvakban és a körötte lévő nagyrészt magyar falvakban kb. 20.000 magyar él. A Tatros völgyében egy-két falut kivéve mindegyikben van külön megbízott, így Szárazpatakon, Onestben, Diószegen, Új-

368 Gajcsána–Magyarfalu lakói közül csak néhány család költözött Magyarországra 1941-ben.

faluban, Szitáson, Szőlőhegyen, Szaláncon, Dormánfalván és Mojnestben. Ezen a területen 15.000 magyar él. A Tázló völgyében csak két faluban Gajdárban és Stufuban sikerült megbízottakat megszervezni, akik más 6 községet is beszerveznek. A távolabb eső falvak lakói menekülés esetén az addig említett és beszervezett magyar falvakon keresztül fognak úgy is menekülni, s így értesülni fognak arról, hogy milyen irányba jöjjenek.)

A moldvai magyarok látva az Északról menekültek kétségbe esett helyzetét, és szinte teljesen ellátástalan állapotukat, valamint azt a bizonytalanságot amibe kénytelenek menni, nagyon lehangoltak voltak és az elképzelhető legnagyobb megnyugvással és hálaérzettel fogadták a magyar állam gondoskodását. Dél-Erdélyből és Belsőromániából a menekültek százai és ezrei szöknek vissza a hadszíntér mögé, várva, hogy visszajuthassanak falvaikba. Ezek a menekülők elmesélik, hogy milyen rossz sorsuk van Belsőromániában, mert egésznap munkáért csak ételmezt kapnak. A moldvai magyarok ezekről értesülve semmi szín alatt sem mennének másfelé mint Magyarországra.

A román hatóságoktól szerzett információk alapján menekülés esetén Bákó megye menekült lakosságát Olténiába telepítenék. Azt nem sikerült megtudni, hogy a hatóságok milyen útirányt jelöltek ki a Bákó-megyei lakosok számára. Mivel a foksáni felé vezető országút és vasút teljesen katonai szállítások céljaira van lefoglalva s a megélenkülő hadműveletek alkalmával ez az igénybevétel még fokozódni fog, valószínű, hogy a lakosság menekülésének iránya Gyimes és Ojtoz lesz. Tekintve azt, hogy Romániának nagyon sok a menekültje és őket ellátni, földhöz és lakáshoz juttatni a románok nem tudják, minden valószínűség szerint nem ragaszkodnak a moldvai magyarokhoz s megengedik nekik a Magyarországra való átjövételt. Szerény véleményem szerint a románok már most is kiengednék a csángókat, hogy helyükbe elhelyezzék a menekült románokat, úgy, hogy jelenleg kedvező volna az alkalom a moldvai magyarok hazatelepítésének ügyét hivatalos úton is fölvetni.

A moldvai magyarok keserű szívvel panaszták, hogy az utolsó évek alatt magyar érzésükért és beszédükért igen nagy üldözésnek voltak kitéve román részről, nemcsak egyházi, hanem világi hatóságok részéről is megtiltották a templomokban a magyar ének és imádság használatát. A csendőrség és a községháza állandóan figyelmeztette a lakosságot, hogy az utcákon is csak románul beszéljessenek. A leggyorsabb elrománosodásra szólították fel őket, mert aki román kenyeret eszik az legyen nyelvében és érzelmében is román. Céltudatos propaganda eredményévé találkoztam kivétel nélkül minden faluban. Eszerint a moldvai magyarok között azt híresztelték, hogy a visszacsatolt Erdély és bácskai területen a néptől elvették a kiosztott földeket, s azokat a grófoknak adták vissza, a visszacsatolt erdélyi területen a magyarok bezárták az összes román templomokat és iskolákat, (erre a tényre hivatkozva kívánják a moldvai magyaroktól is, hogy mondjanak le magyar nyelvről). A magyaroknak megegyezésük volt az oroszokkal, hogy őket Magyaror-

szágra beeresszék s innen a moldvai magyarokban lappangott az a félelem, hogy Magyarországra jövet még előbb orosz fennhatóság alá kerülnek Romániában.

Besenyő Sándor
sajtóelőadó

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság iratai, 20. doboz, 535-ös csomó, 1804. iktsz. (Besenyő Sándor aláírásával hitelesített gépirat.)

48.

Szabó Sándor alezredes újabb megjegyzései Besenyő Sándor jelentéséhez *Kolozsvár, 1944. június 27.*

Kedves Barátom!

Besenyő Sándor sajtóelőadó úrnak 1944. május 25-én kelt – sorrendben második – beszámolóját a romániai csángó-magyarokról, köszönettel vettem. Mielőtt az első levelem óta befutott híreket sorba venném, szükségesnek látom, a beszámolóhoz az alábbi rövid magyarázatokat fűzni:

1. bekezdésre: Természetesnek tartom, hogy az oroszok, az általuk elfoglalt román területről a németeket és magyarokat Oroszország belsejébe. Természetesnek egyrészt azért, mert semmi esetre sem akarják magukat kitenni, egy arcvonaluk mögött megindítható saját partizán tevékenységnek, de természetes azért is, mert a munkaerő pótlására – német mintára – legelsősorban a meghódított területek lakossága jön tekintetbe.

2. és 3. bekezdésre: Tudomásunk van arról, hogy a román hatóságok kiürítési tilalmat léptettek életbe dacára annak, hogy számítanak az oroszok további előretérésére. Ezt bizonyítja az a titokban tartott intézkedésük is, mellyel a hatóságokat és hivatalokat készítik elő egy esetleges további kiürítésre. A nagy nyilvánosság előtt, ezutóbbi intézkedésüket azonban titkolni igyekeznek.

5. bekezdésre: Őszintén meg kell írnom, hogy Besenyő sajtóelőadó úr a helyzetet magyar szempontból túl optimisztikusan ítéli meg. Mint azt a következőkben jelenteni vagyok bátor, a romániai csángó-magyarok, a mi megállapításunk szerint ma még egyáltalában nem gondolnak menekülésre és igenlő esetben sem lehet azt mondani, hogy Magyarországra fognak menekülni. Ennek két oka van. Első oka, hogy a kiürítés tervszerűen intéződik és annak megállapodásai, amennyiben Magyarországon keresztül történik a kiürítés, bennünket igen szigorú kikötésekkel

bénítanak. Második oka pedig az, hogy a románok helyesen alkalmazott propagandája, saját állapotainkat oly kedvezőtlen színben tüntetik fel éppen a kiűritendő területek lakossága előtt, melyet az átvonulás ideje-órája alatt, nem tudunk, vagy csak nagyon nehezen fogunk tudni ellensúlyozni.

6. bekezdésre: Besenyő sajtóelőadó úr optimizmusa legjobban az ebben a bekezdésben kifejtett nézete alapján nyilvánul meg, mert hozzánk beérkezett hírek szerint a román kormány sohasem fogja beleegyezését adni ahhoz, hogy a romániai csángó magyarok diplomáciai úton legyenek hazatelepíthetők.

Most pedig, mint saját megállapításainkat az alábbiakat vagyok kénytelen jelenteni.

a) Arra a kérdésre – amit már fentebb érintettem – hogy az Erdélyben keresztül folyó román kiűritéssel kapcsolatban mily szigorú megállapodás köt bennünket, szabad legyen rámutatni a 9. hv. dd. jelentésére, mely szószerint így szól: „A határ-átlépési megállapodás azt is tartalmazta, hogy a menetközben elhunytakat nem szabad eltemetni, hanem holtan is tovább kell szállítani annak megállapítása végett, hogy természetes halállal haltak-e meg.” Ez ugyan a múltra vonatkozik, de a jövőben sem számíthatunk a románok részéről ily vonatkozásban enyhébb feltételekkel. Gyakorlatban ez a tétel úgy érvényesült, hogy a belépő romániai menekültek – s közöttük a csángó-magyarok is – fej szerint lettek átvéve részünkről a határon, és ugyanígy lettek átadva Dél-Erdélyi határunkon. Még azok is, kik az átvonulás ideje alatt esetleg elhunytak.

b) A végrehajtás oroszlánrészével megbízott 9. hv. dd. egy másik jelentése arról szól, hogy Gueth József, német birodalmi ezredessel folytatott eszmecsere során, az annak a véleményének adott kifejezést, hogy a csángó-magyar gazdálkodók, vagy nagyobb uradalmakban zsellérként szolgáló csángó-magyarok nem is akarnak hazatérni, mert anyagi helyzetük ott biztosítva van. Nemzeti érzésüket nincsen aki felébressze, helytelenül vannak tájékozódva a Magyarországi viszonyokról, melyek nem gyakorolnak rájuk vonzó erőt.

Mindez – a román szemszögből ítélve – természetes, mert a román propaganda célja az, hogy ezt a megbízható munkaerőt és jó katona anyagot jelentő tömeget el ne veszítsék.

Nem egy esetben fordult elő, hogy közismerten csángó-magyarok, propagandistáink előtt letagadták még azt is, hogy értenek nyelvükön.

Mindezen nehézségek dacára, a cél érdekében tovább dolgozunk. Nem tartom azonban elégségesnek propagandistáink hírverését, hiszen ezeket az érintett csángó-magyar réteg legtöbbször nem is ismeri. Szüksége volna ezen felül írott propaganda is, melynek lehetőségét a már hazatelepített csángó-magyarok által tömegesen írott levelekben látom. Röplap stb. nem vezetne célhoz, mert szándékunkat illetően árulóink és vádlóinkká lehetnek.

A levelek kikézésítésének két módja is van. Vagy általunk, de még helyesebbnek tartanám Besenyő sajtóelőadó úr útján, akinek – úgy látom – meglehetősen szabad mozgási lehetősége van.

Végezetül szabad legyen végezetül még egyszer utalni első levelemre, melyben kifejtettem egyéni véleményemet arról, hogy a legnagyobb akadályát az ügynek abban látom, hogy a férfaitól megfosztott asszony népségnek igen nehéz elhatáro-

zásra jutni. Ha az apák, férjek és testvérek otthon volnának, valószínűen könnyebb volna a dolgunk.

Besenyő sajtóelőadó úrnak beszámolóim elején érintett jelentésével kapcsolatban alárendelt szervek utasítva lettek, hogy az ügyet az eddiginél is nagyobb fontossággal intézzék és kövessenek el mindent, hogy a csángó-magyarság, ha pillanatnyilag nem is, de az esetleges bekövetkező menekülés során, hazánkba visszatérhessenek.

Szolgálatodra mindig kész híved:

Szabó alez.

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság iratai, 20. doboz, 535-ös csomó, 2234. iktsz. (Szabó Sándor aláírásával hitelesített gépirat.)

49.

Besenyő Sándor levele Bonczos Miklós kormánybiztosnak Gyimesbükk, 1944. július 11.

Kedves Barátom!

1.) A menekültek ügye:

Eddig 19 ember érkezett, 1 szökött, 2 a német menekült csoporttal jött, a többi repatriálás alapján útlevelemmel. A szökött ember Forrófalváról (Kákova) származik, a németekkel jött Külső-Reketyéből³⁶⁹, a többi mind Fantaneléből³⁷⁰. Ez az utóbbi község egy pár évvel ezelőtt keletkezett, Pusztina a magyar falu lakosaiból telepítették őket oda.³⁷¹ A menekültek elmondták, hogy Fantaneléből eddig kívülük két család vette ki az útlevelet, s ha a románok a határon átengedik őket, akkor rövidesen átérnek. Szerintük a Pusztinaiak, ahonnan a Fantanele telep létesült, értesülve az átjövési lehetőségről, szintén meg fognak indulni. Csak mellesleg jegyzem meg, hogy így az a három község, amelyet én nem tudtam értesíteni, az ő hazajövetelükkel kapcsolatban tudomást szerzett a telepítésről. Bákó megye teljesen meg van szervezve.

A küldönyt át kérjétek meg a bukaresti követségünket, hogy Benneteket is azonnal értesítsenek, hogy kinek adják ki az útlevelet.

369 Külső-Rekecsényről van szó.

370 A Szászkút melletti Fántaneléről van szó.

371 Besenyő kézzel beszúrta: „45 magyar család”.

Az útlevéllal átjöttek első csoportja Gyimesen jött (a túloldalon Csügés is tudomást szerzett a határ mentén a településről). A másodikat már se Ojtuzon se Gyimesen nem engedték át a másfél heti barangolás után a Beszterce völgyén felmenve (három napi elzárást szenvedve) Kosnánál lépték át a határt. (Kosnánál a magyar hatóságok elvették tőlük az útlevelet, s a belügybe küldték. Légy szíves intézkedni, hogy Kosnára is elmenjen az intézkedés, hogy az útleveleket ne vegyék el, s szerezd meg a belügytől az elvett útlevele – Facsaros István névre szól –, s juttasd el Józseffalvára. Írass Bukarestbe a követségünkre, hogy a neveknek az útlevélnél való bevezetésénél magyarul írják a neveket, s ne hagyják meg az elrománosítottakat. Ha nincs ehhez hozzáértő emberük, akkor kérjenek. Itthon pedig a magyar neveiket használjuk. Az egyik oláhos neve pl. Csingár, ami Csángót jelent. A foglalkozás után a románul elnevezettek mind magyarul írandók: Pakurar–Pásztor, Kozsokár–Szűcs stb. Minden egyes esetben megállapítható, hogy az illetők apjának vagy nagyapjának még magyar neve volt.)

Az átjövőkől elveszik a románok a pénzt és szótteseik legtöbbjét. Interveniáltnak kellene a magyar követséggel két ügyben: 1.) hogy engedjék át a határon a magyar útlevelet szeretteket, vagy a követség hasson oda, hogy az átjövők Brassónál jöjjenek át, ahol egy magyar község³⁷² álljon az átjövők segítségére. 2.) hogy tiltakozni kellene a kifosztás ellen. Újonnan már a követségre viszik a pénzt, de az ingóságok kirablását is meg kellene akadályozni és lehetővé tenni, hogy állataikat, szekerüket s felszerelésüket hozzák magukkal.

Román részről a bécsi döntés repatriálási bekezdése alapján adnak kiutazást. A román állampolgárságról való lemondásnál a románok úgy fogalmazzák meg a lemondási okmányt, hogy *román nemzetiségű egyén* mond le a román állampolgárságról.

2.) A telepítés ügye:

A főispán úr³⁷³ Pesten volt ideérkezésemkor s csak csütörtökön jön haza. Az alispánnal való beszélgetésből azt vettem ki, hogy

a) Az első intézkedés alkalmával két román községet ürítettek ki félig, várva beléjük az átvonulókat. Tölettek nem jött intézkedés, hogy egyelőre ne tartsák fenn ezt az intézkedést és így hosszú várakozás után az intézkedést beszüntették, jelentést téve róla az erdélyi kormánybiztosságnak. A csíksomlyói katonatábor a tüzéség elvitte s így nagyobb táborozásra nincs lehetőség ott. Csík 80 %-ban ellátásra szorul a megyén kívülről, úgy hogy az átvonulók és táborozók ellátásáról a Közellátásügyi Min. útján intézkedni kell. Az alispán úr³⁷⁴ szerint négy-öt napos táborozásra Csík területén alig van lehetőség. 2000 (kétezer) ember négy-öt napi táborozását is csak úgy tudná megoldani, ha egy néhány falut félig kiürítettne, ami az aratás és nyári munka idején alig lenne keresztülvihető. A kétezres tömeget is csak úgy tudna elhelyezni, hogy 200-300 csoportokban helyezne el más és más falvakban. A csíki iskolák és nagyobb épületek mind le vannak foglalva magyar és német katonák által.

372 Vagyis egy magyarországi határfalu, például Kökös.

373 Gaáli Ernő.

374 Dr. Ábrahám József.

Jelenleg egy iskolahelyiségben vannak az átjövők s legfeljebb 200 emberre lehet számukat fokozni. A főispán úr utasítására ágyakat szereltek fel. Az összeg 678 pengő, amit a község pénztárából előlegezte a jegyző. Megtérítését³⁷⁵ kéri. Légy szíves a Főispánt felhatalmazni, hogy bizonyos kereten belül ilyen kiadásokra előlegezzon s megtérítés terhére. Az ellátásra vonatkozó intézkedés és összeg még nem érkezett meg. Eddig a katonaság látja el őket. A csíkszeredai parancsnok úr biztosított, hogy ellátásukat biztosítja, nehogy fennakadás történjék.

b) Közben két napja nézek utána telepeknek. Csíkben két lehetőséget látok és egy harmadik kiegészítő lehetőséget. Természetesen ez arra az esetre, ha nem a menekülési módozat áll majd fenn, amiről az előbbi levelemben írtam.

Gyimesfelsőlokon (ahonnan ezt a levelet írom) van egy baraktábor Gyimesfelsőlóki Székely Honvéd Kiképzőtábor Baraktelepe, ezt meg lehetne szerezni a telepítés céljaira 1.280 férőhellyel s az állatok számára bekerített területtel. Emellett Gyimesbükkön³⁷⁶ van egy 500-600 embert befogadni tudó volt fűrésztelep. Kóházak. Jelenleg üres a telep. Ennek a két épületcsoportnak biztosítása mellett egy 2000-es férőhelyet biztosítani lehet.

A másik lehetőség Tusnádfürdőtelep épületeinek átmeneti igénybevétele kb. 2000 férőhellyel. Erre a lehetőségre az alispán hívta fel a figyelmet, megjegyezve, hogy fürdővillákról és szállókról volna szó, tehát óvatosan kellene kezelni.

A harmadik kiegészítő lehetőség Csíksomlyó maradna. A jelenleg igénybevett felekezeti iskola, egy néhány még igénybe vett lakásrész, a most már fedél alatt levő új iskola, mely még nincs berendezve és az egy kilométerre fekvő leendő rádióstúdió épülete, amely szintén fedél alatt van, de nincs berendezve, 2000 személy elhelyezésére alkalmas.

Kérlek jelezd, mit biztosítsak ezekből. Milyen irányban kössék le véglegesen. (Címem. Csíkszereda Városi Szálló)

A kisebb csoportgyűjtésre 200 személyig alkalmas a mai helyiség is.

Háromszék megyében az Ojtozi szoroson való jövetel alapján úgy menekülés mint békés telepítés esetén a megyében kellene megoldani az átmenetet és megpihenést s elrendezést. Csíkban ugyanis nincs elég élelem, Háromszék önellátó, azonfelül még Csíksomlyóra való szállítás is nagy kerülő és alig megoldható. Sósmező falu üres. A románok belőle elköltöztek. A táborra tehát maga a falu alkalmas: házak, ólak és udvarok vannak. Bereckig a vasútállomásig azután gyalog és szekérrel kényelmesen el lehet jutni, ahonnan a rendeltetési helyekre mehetnek a szerelvények. Ojtoztól Csíksomlyó 120 km, az országúton s vasúton még több. Mindkét esetben felesleges a ki és berakás és Csíksomlyó nem is tud ennyi telepet befogadni.

Meg kellene tehát Háromszék vezetőivel is az ügyet beszélni s épp úgy mint Csíkkal az intézkedéseket megtenni.

Légy szíves a gyimesfelsőlóki katonai tábor ügyében a Honvédelminél azonnal eljárni, hogy erre a célra adják át. A kiképző tábor jellege megszűnt s számolni le-

375 Besenyő kézzel beszúrta: „valutában”.

376 Besenyő kézzel beszúrta: „a határon”. A bekezdés mellett az irat szélére még oda írta: „Gyimesbükkön 4.000 férőhely van, lásd 3. oldal utolsó bekezd.”.

het vele, hogy a honvédelmi más célra veszi igénybe. Ezért kell az azonnali intézkedés.³⁷⁷ *Zsidó munkatáborokat helyeznek el benne. Ezeket – addig, amíg az átvonulás tart – csűrökben lehet elhelyezni. Ezt a katonai közegek maguk mondták.*

A levelet Gyimesbükkről folytatom. Itt a jegyző és a bíró kíséretében megtekintettük az igénybevehető középületeket. Az iskolákkal együtt 3.500 – 4.000 férőhely van. Ha az iskolákat nem vennénk igénybe, akkor 2.500 legalább. Véleményem szerint Gyimesbükk a legalkalmasabb táborhely békés áttelepítés esetén. Az élelmezés (ember, állat részére) szalma fekvőhelynek, egy konyha telepítése, és az épületek kitisztítása, amit biztosítani kellene.

*Maradok hazafiúi üdvözlettel
Nagy híved
Dr. Besenyő Sándor*

Tolna Megyei Levéltár, a Bonyhádi Székely Múzeum anyagai X/51, Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság iratai, 20. doboz, 535-ös csomó, 1804. iktsz. (Besenyő Sándor aláírásával hitelesített gépirat.)

50.

Két pusztinai csángó feljegyzése a Magyarországra történt repatriálásukról Szárász, 1946. szeptember 27., 30.

A

*Bálint Péter által írt följegyzések az 1944. július 1-jétől
1946. szeptember 10-ig terjedő eseményekről*

Mi hazánk határain kívül élve az események nyomására és mérlegelésével elhatároztam hogy repatriálok azért, hogy további életemben boldog lehessenek.

1944. július 9-én elindultam a saját házamból hivatalos okmányokkal ellátva amelyet Magyarország konzulátusa állított ki és az arra jogosult szervek, 1944. július 9-én családommal együtt a lengyel határ felé vettük utunkat, ahol nem adtak engedélyt arra hogy átlépjük, itt így arra kényszerítettünk hogy Vatra Dornei felé Kosnánál menjünk, egy kéthetes szenvedés, koplalás után, amikor arra sem volt lehetőségünk, hogy gyermekeinket gondozzuk, Kosnánál átléptük a határt, Kosnáról Csíksomlyóra³⁷⁸ vettük utunkat, Csíksomlyóról 1944. augusztus 12-én a bácskai ko-

377 A levél kézzel írva folytatódik tovább.

378 A román nyelvű szövegben: „Cíksomólio”.

lonizációra [sic!] irányítottak, ahol 1944. szeptember 22-ig voltunk, ahonnan az események folytán arra kényszerültünk, hogy Dombovára meneküljünk, Dombováron egészen 1945. április 20-ig tartózkodtunk, ahol azt a parancsot kaptuk, hogy menjünk Majos községbe, mint betelepítendőek Majosra elindultunk 1945. április 22-én, Majoson tartózkodtunk 1945. május 8-ig, akkor azt a parancsot kaptuk hogy menjünk tovább Grabócra, mivel Majost a bukovinaiaknak, a jözseffalviaknak³⁷⁹ adják, május 8-tól június 28-ig voltunk Grabócon, amikor megérkezett hozzánk Rok Antal azzal a paranccsal a nép gondnokától,³⁸⁰ hogy menjünk tovább Vaskútra és ott egyesüljünk az összes moldvaiak, Vaskútra mentünk, mivel ez egy nagy község volt, azt kértem a nép gondnokától, hogy hagyjon jóvá számunkra egy kisebb falut, ennek folytán találtunk is, és megadták a jóváhagyást Egyházaskazárra, 1945. augusztus 20-án mentünk el Kozarra, ahol 10 hónapot tartózkodtunk, amikor elkezdődött a svábok kitelepítése, akkor kértük annak jóváhagyását, hogy az összes falunkbéliek egy helyre kerülhessünk, Szárászra, megkaptuk a jóváhagyást, eljöttünk ide és azt akarjuk hogy örökre itt maradjunk, és ne kelljen szenvednünk a svábok zaklatásaitól³⁸¹

Bálint Péter

B

Bálint József feljegyzése

Balint Jozsef szül. Pusztina 1900 evi Január hó 8 án csaldn [?], Határátlepesi 1942. evi Március ho. 14. én gyimesbükön Bacskaba voltam telepítve, ot voltam 1944. oktober elein el menekültem Dobover³⁸² környiki pustakra, ot voltam 1945. Aprilus elein el voltam telepítvel mais³⁸³ kösigbe 15 napig, okur [akkor] ki kelet megyik [menjek] mirt a szikaiok [székelyek] al hoztak a rokonyikot és a folosi e[m]bereiket ...[olvashatatlan szó], al voltak irányival grábocra ot is be etek a tepség[?], el kelet menyik voskutro, ot voltunk 4 honapig, ontes el kelet menyik mirt eusságot [jóságot?] nem koptuk mirt a tobség el el kubuztak[?] vol nem tutuk dolgozni el melük kozsevo[?] ot 3 köségbe voltunk ... [olvashatatlan szó] most eszegyultuk szárász köségben it vagyuk s nem okornek tobet menekilni a sok menekulesnek a zsoka azt vol, hogy mi csok 45 csolad voltuk egy kösegbel okorhovo metuk kitalytok [kiutáltak?] most meg találtuk egy kis köséget hol csok 50 ház szám von tobet nem okoruk menekülni nekunk elig volt a mogyor hazait [hazáért] meg szevedni

Balint József

A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Domokos Pál Péter hagyatéka, Ms. 51721/35. (Román nyelvű, kézzel írt feljegyzés. – Fordította Ozsváth Gábor.) Valamint Ms. 5172/132. (Ceruzával írt, magyar nyelvű, nehezen olvasható feljegyzés. A központozás mindkét feljegyzésből hiányzik.)

379 A román szövegben: „Jozsuffalva”.

380 A román szövegben ez magyarul szerepel.

381 A feljegyzés hátlapján olvashatók a család személyi adatai.

382 Dombóvár.

383 Majos.

**Domokos Pál Péter, a Népjóléti Minisztérium
osztálytanácsosának és Beresztóczy Miklós,
a Szent László Társulat alelnökének feljegyzése
a csángókérdés rendezési módozatairól**

Budapest, 1946. január 24.

Románia Moldva nevű tartományának 13 megyéjében 934 helységben szétszórva élnek a csángó-magyarok. Számukat az 1930. évi román népszámlálás 109.953 lélekre teszi. Magyar fajút 20.964-et mutat ki ez a számbavétel és arról is tud, hogy 23.894 fő magyar anyanyelvű.

Moldvában a katolikusok kivétel nélkül magyarok, vagy legalábbis magyar származásúak. Moldva őslakói, akik a vajdaság alapítása előtt már azokban a községekben laktak, ahol ma is megtalálhatjuk őket. Moldva toponímiája magyar, ami szintén amellest tanúskodik, hogy a névadók, az első települők magyarok voltak. A müncheni kódexet 1466-ban a moldvai Tatros városában másolták magyarul.

Az összes katolikusok magyar voltáról, sőt már a nagy magyar pusztulásról emlékezik meg az idegen főpap: Bandulovics Márk 1646-ban, de magyarnak mondja a katolikusokat minden idegen és magyar moldvai utazó, tudós leírás, sőt maguk a hiteles román forrásmunkák is.

A legelső román népszámlálás 1859-ben történt, amikor Moldvában az összes lakosság 1,325.406 lélek, akik közül 37.843 magyar, 53.540 pedig római katolikus.

A román propaganda, mely főképpen a második bécsi döntés után teljesedett ki a világba, elrománosodott római katolikus papjai útján könyveket iratott és több nyelvű, igen sok példányban terjesztett színes röpiratokat dobatott [*ki*], melynek „Vér szava” a címe és azt tartalmazza, hogy a csángó-magyarok vérvizsgálata – orvosi megállapítások szerint – olyan vércsoportokról tanúskodik, amelyek a románokéval azonosak, tehát a csángók vér szerint is román eredetűek. A XIX. század utolsó negyedében alapított jassi-i római katolikus püspökség papneveldéjéből kikerült csángó-magyar származású római katolikus papok magukat már románnak mondták és híveikkel román katolikusoknak vallották magukat. Az előbb említett röpirat egy 1941. évi román népszámlálásról is tud, amely szerint Moldvában csak 8.522 lélek vallotta magyar anyanyelvűnek magát. Ezzel a számbavétellel Románia a maga részéről lezártnak tekinti a csángó-magyar kérdést és őket teljes anyagi és szellemi értékükkel együtt a román nemzet fiai közé számítja.

Személyesen megállapítottam és megállapításaimat fiatal magyar tudósok: Veress Sándor zeneíró, dr. Lükő Gábor múzeumi tanár, dr. Mikecs László³⁸⁴ gimn. ta-

384 Mikecs Lászlót a szovjetek bevonulása után az 1944. október 11-e utáni napokban – 3–5.000 helybeli magyar civillel együtt – a Szovjetunióba hurcolták, ahol elhunyt.

nár is megerősítik, hogy minden román propaganda ellenére a moldvai katolikusok ma is magyarok. Könyvemben meséjüket, dallam-kincsüket, nyelvüket, szokásaikat leírtam, rámutattam a történelemben jelentkező jelenlétükre és szerepükre és állítom, hogy ezek a mai nap is magyarok. Az asszonyok románul nem is tudnak, a férfiak csak a szükség szerinti román nyelvet ismerik és otthonukban magyarul beszélgetnek. Pillanatig sem szabad őket tovább Románia kezében hagyni, mert akkor ha ott maradnak, menthetetlenül elpusztulnak a magyarság számára.

I. A moldvai csángó-magyarok hazahozásának terve

A) Magyarországon ki kell nézni azt a helyet, amely a moldvai csángó-magyarok mai élethelyének, a Szeret és mellékfolyói szelíd hajlású, szőlőtermő vidékének megfelel. A földrajzi megfelelés után szinte családok szerint elő kellene készíteni és beköltözésre alkalmassá tenni a letelepülés helyeit.

A telekkönyvi birtokrendezés ügyét annyira elő kellene készíteni, hogy érkezésük és végleges birtokba állásuk vitamentesen, azonnal, emberéletre szólóan, illetégmentesen keresztülvihető legyen. Ilyen nagyon gondos, pontos előkészítés után a település helyein élőkkel meg kell értetni, hogy a hazahozandó magyarok eddig idegen ország idegen népének megtűrt, megalázott, sárbatiprott gyermekeiként, állati sorban éltek. Betegek, tudatlanok, akiket meg kell tanítani a helyes magyar életre. Nem a felnőttekből, hanem a gyermekekből lehet remélni már az öntudatos, tiszta magyar népet és az azután következő generációt. A vallásuk a legnagyobb értékük. Papjaik, templomaik a letelepítés lehetőségének elengedhetetlen feltételei.

B) A telepítésre alkalmas hely kinézését a nagyhatalmak tudtával és beleegyezésével a két állam, egymás között, részleteiben maradék nélkül annyira tisztázza, hogy az elhozás ténye, vagy annak előkészítése és keresztülvitele egyik állam részéről sem ütközzék semmiféle hatósági, vallási, vagy politikai akadályba. Ennek a kérdésnek tökéletes tisztázása után szabad a kérdésről nyilvánosan beszélni és a telepítés keresztülviteléhez hozzáfogni.

C) A letelepítés helyének kinézésénél fontosabb a moldvai magyarok helyszínen, mai életük helyén való meglátogatása és a [ki]telepedés lelki szükségleteiként való beállításának alapos előkészítése. Meg kell nyerni őket a [ki]telepedés ügyének. A munkát egy-két papjuk útján és a már kitelepültek rokoni kapcsolatai útján lehet és szabad elkezdni. Ha már közöttük a [ki]telepedésre való hajlandóság általános, akkor rögzíteni kell a valóságban birtokolt földi javaikat: házukat, földjüket, állataik számát és egyéb ingó és ingatlanaikat. Ezt a rögzítést egy román állami, egy magyar állami és a csángó-magyarokból álló bizottság előtt kell megejteni. Ez a több példányban készített számbavétel az életük helyén való [új] életkezdésig a legfőbb kincsük és jogforrásuk marad.

D) A lelkiismeretesen előkészített települési helyre az éppoly gonddal megejtett és keresztülvitt hazahozás után az új telepések nevelése és lelki gondozása súlyos feladat, amelynek részleteire a szükség szerint akkor térhetünk ki és akkor adhatjuk elő a megfelelő tervünket.

II.

Ha a nagyhatalmak akaratával nem egyezne a telepítési szándék, [és] a két állam egymás között sem tudná a kérdést dűlőre vinni, [vagy] valami okból a moldvai magyarok hazahozatalát nem lehetne keresztűlvinni, akkor már a békeszerződések előtt, de a békétárgyalások között mindenképpen módot kell ejteni a moldvai csángó-magyarok ügyének szűvátételére. El kell mondani és a világ számára több nyelven hozzáférhetővé tenni, hogy Európa legszerencsétlenebb és legelfelejtettebb kisebbsége, a 100.000 lelket számláló moldvai csángó-magyarság emberi jogok, szellemi vezető nélkül pusztulóban van, pedig Európa kulturájának igazán a legkeletibb határán áll az a római katolikus templomsor, amelyben ők imáikat immár ezer év óta eredménytelenül küldik az Egek Urához, amelyben az ő kérésük megegyezik a nagy nemzetek demokratikus tanításával, hogy minden népnek legyen meg legalább nyelve használatának joga és szabad vallásgyakorlatának lehetősége.

Románia nem adja meg sohasem a csángó-magyarok számára sem a nyelvgyakorlat jogát, se nem tűri, hogy az orthodox vallásnak, mint államvallásnak kellős közepében a kellemetlen idegen test: a római katolikus vallás éljen, virágozzon és azt még kevésbé, hogy fejlődessen.

*

A Szent László Társulat a keleti katolikuság sorsát mindig eredményesen gondozta és egy pillanatig sem mond le arról, hogy bármi legyen is a sorsuk a moldvai csángó-magyaroknak, abban neki elhatározó súlyú szava ne lenne. A Szent László Társulat Magyarország legmagasabb katolikus irányításának és így Róma akaratának keresztűlvívője. Minden mondanivalója a két említett legmagasabb fórum akaratából és tetszése szerint csendűl fel.

*Dr. Domokos Pál Péter
miniszteri osztálytanácsos*

Dr. Beresztóczy Miklós

*a vallás és közoktatásügyi minisztérium katolikus ügyosztályának vezetője a
Szent László Társulat alelnöke*

*Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya
iratai, XIX-J-1-a, 62. doboz, IV-146 csomó. (Domokos Pál Péter aláírásával hitelesített irat.)*

**Gyöngyössy Istvánnak, a Magyar Misszió
tanácsosának jelentése a pusztinai és lézpedi
csángó-magyarok áttelepedési szándékáról**

Bukarest, 1946. május 16.

97/pol.-1946.

A napokban megjelent a bukaresti Misszió³⁸⁵ két csángó földműves. Mindketten Băcau megyéből jöttek, az egyik Lészped, a másik Pusztina (Găureni) községből. Az iránt érdeklődtek, hogy vajon milyen körülmények között és hogyan volna lebonyolítható a Magyarországra való kiköltözködésük. Elmondották, hogy nem saját kezdeményezésükből, hanem a falu megbízásából járnak, mert az ő faluikban élő csángók túrhetetlennek ítélvén a helyzetet Magyarországra kívánnának költözni. Így gondolkozik szerintük a más községekben élő csángók nagy része is.

Mindketten kitűnően beszéltek románul és romános gúnyába voltak öltözve, de a külsődleges román jelleg azonnal lefoszlott róluk, amikor kissé régies, de tiszta, szóképekben és fordulatokban gazdag, ízes magyarsággal megszólaltak. Hosszan elbeszélgettünk a két csángóval és a beszélgetés során a részletek primitív és kissé zavaros szövevényéből lassan, de annál megrendítőbben kibontakozott ennek az évszázadok óta kisebbségi sorsban élő magyar népelemnek egész megdöbbentő tragédiája. A kép, amely szavaik nyomán kialakult és amelynek lassú kirajzolódását sem magam, sem a Misszió másik két jelenlevő tagja nem tudtuk meghatottság nélkül követni, a következő:

Az a hír, amely Magyarországon állítólag elterjedt, hogy a csángókat a Vörös Hadsereg tömegesen Oroszországba telepítette volna, nem felel meg a valóságnak. Ma is ott élnek elhagyott életüket ősi falvaikban. Magyar részről senki sem törődik velük, a romániai Magyar Népi Szövetségnek sincsenek ezideig még szervezetei a csángóföldön, a románok viszont minden erővel teljes beolvasztásukra törekednek. 1942-ben hatósági vérvizsgálatot rendeltek el a csángó falvakban, melyeknek segítségével azt akarták bebizonyítani, hogy a csángók elmagyarosodott románok, holott az igazság éppen az ellenkező: az elrománosodás útjára került magyarok.

Vezető rétege ennek a népnek nincsen. Aki soraiból kiemelkedik, az ezt csak azáltal teheti, ha egyben románná válik: ez a polgáriasodás egyetlen lehetséges útja.

385 A békeszerződés aláírásig Magyarország nem tarthatott fenn követségeket. Ehelyett ún. diplomáciai missziók működtek. Az 1946 februárjában létesült bukaresti Magyar Misszió kezdetben még konzuli jogköre, vízumkiadási joga sem volt, azzal csak 1946 augusztusától rendelkezett. December 10-től a Groza-kormány elismerte ún. politikai misszióknak. A Magyar Politikai Misszió 1947. október 28-án alakult át követséggé.

Sajátságos, hogy éppen ezek, a csángókból lett új románok a legveszedelmesebb és legsovinisztább magyargyűlölők, akik mindent megtesznek az elrománosítás érdekében. Ha valaki megpróbálja a lehetetlent, vállalja az anyagi nélkülözést tanul és mégis magyar marad, azt a hatóságok kiüldözik, elkergetik vagy a legjobb esetben nem hagyják szóhoz jutni. Az öregek mind magyarnak érzik magukat és egymás közt csak magyarul beszélnek. Így a gyermekek is, míg az iskolába nem kerülnek, ott azonban már tilos a magyar szó, még egymás közt is, és jajj annak, akit a tanító meghall a társával magyarul beszélni.

Elhagyottságukban csak a papra támaszkodhatnak, mert mindnyájan hívő katolikusok és a román hatósági közegeken kívül, akikkel szemben természetesen bizalmatlanok, más intelligens ember, mint a pap, nincs is a csángó falvakban. Az egyház azonban tűzzel-vassal szolgálja az elrománosító politikát. A papok vagy nem tudnak, vagy nem akarnak magyarul beszélni, de 1938 óta még azt sem engedik meg, hogy legalább a kántor magyarul énekeljen. Az egyik említett faluban van ugyan egy fiatalember, aki „kiment” Brassóba, ott kántoriskolát végzett, de azt a pap nem hagyja a templomban énekelni és a csendőrrel fenyegette meg. Hiába kérvényeznek a csángók, a iași-i rom. kat. püspöknél,³⁸⁶ hiába a ferencrendiek provinciálisánál, (az említett két közösség ún. missziós-terület lévén a ferencesek pasztorációjára van bízva) nem küldenek nekik magyar papot, nem engedik meg a magyar egyházi éneket, forradalmárnak bélyegzik a panaszkodókat. Pedig ezek a csángó községek jól megfizetik a papjaikat. Több jövedelmet élvez egy csángó-vidéki plébános, mint akár egy miniszter. De ha a csángó ezt szóvá meri tenni, és a kiizzadt stóla ellenében román nyelvű kérvényben magyar szót mer kívánni, úgy a pap nem átalja Krisztust ajkára véve azt válaszolni, hogy Jézust és a hitet sérti ez a kívánság. Ezt is elmondotta ebben a vonatkozásban a két csángó, hogy a csángó-vidéki papokat most megbeszélésre hívtak Bukarestbe. Nem tudják ki, azt sem milyen céllal hívta őket össze, de rosszat sejteneek és utána is fognak járni annak, hogy megint mit eszeltek ki a csángók pusztítására.

Mindezek a körülmények és az is, hogy néhányuk közülük rokona van az 1940-ben Magyarországra telepedettek között, arra indítják a csángókat, hogy a Magyarországra való átköltözködés gondolatával foglalkozzanak. Így látszik, hogy az elmentek közül néhányan a határon átszökve, a közelmúltban otthon jártak és ezek is megerősítették őket eme szándékukban, amelyről minden rábeszélésünk ellenére sem akartak lemondani. Valószínű, hogy különösen a kevésbé jómódúak, a törpe-birtokosok körében hódít nagy erővel ez a gondolat, a nálunk járt két ember is panasolta földjének csekély és terméketlen voltát. A csángó vidékeken a helyzet e téren a XIX. sz. végén bekövetkezett földbirtokrendezés óta nagyjában azonos. Ez a rendezés még élénken él a csángók emlékezetében és látogatóink is szóvátették, hogy akkor gyenge földeket kaptak a csángók, gödröt-oldalt – ahogy mondták –, mert a jó földeket a községbeli románoknak adták.

Amikor azt a kérdést tettem fel nekik, hogy az új demokratikus Romániában (ezt így fejeztem ki: most hogy az oroszok itt vannak) nem érzik-e sorsuk valamegyes javulását, azt válaszolták, hogy talán most valóban könnyebb lenne, ha volna

386 Marcus Glaser.

szószólójuk, papjuk, képviselőjük, aki törődne velük és előadná panaszait, kívánságaikat. Ilyen azonban nincsen, mindenki elhagyta őket, ők így élni nem tudnak, Magyarországra akarnak menni.

Végül is azt mondtuk nekik, várjanak még. A béketárgyalások alkalmával szószólójuk lesz a Magyar Köztársaság. Ez mindent meg fog tenni, hogy legyen magyar papjuk, jegyzőjük, tanítójuk. Reméljük, az új Románia meg fogja érteni e kívánságok jogos voltát. A csángók erre eltávoztak, de azzal, hogy rövidesen visszajönnek, felvilágosítást adandó különféle általunk feltett konkrét kérdésekre és megtudakolandó, tud-e valóban értük valamit tenni igazi hazájuk, Magyarországra.

Befejezésül legyen szabad rámutatnom arra, hogy úgy érzem, kötelességet teljesítettem a velem közöltek minél részletesebb feltárásával és ama reményemnek kifejezést adnom, hogy valamely formában valóban lesz mód a csángók ügyének felkarolására.

Gyöngyössy
min. o. tanácsos.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium adminisztrációs iratai Románia, XIX-J-1-k, 18. doboz, 16/a csomó. (Tisztázat.) Közli (más forrásból): Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről 1945–1947. Gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta Fülöp Mihály, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta Vincze Gábor. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998. 205–207.

53.

Tóth György és felesége levele a Magyarországra telepedett gyermekeikhez

Lészped, 1946. szeptember 30.

Kedvés Gyermekeim!

Az első szovoimvolis jó egészséget kívánok minnyájotöknak. A máj nap még kaptam az 29. Aug. 1946 írt levelet, a kit nekém küldötél, s nagyon örvendünk, hogy jó egészségbe vagytok. Tudositlok, hogy mü is jól vagyuk, az összes rokonok.

A mint irod, hogy Laszlo Antival találkozam, tudositlak, hogy Antival Husvét előtől együtt jarunk, hogy Pásportot kapiunk. Kaptunk s mind a ketten, s még Béte Isvan es; csak annyi a bai, hogy a Külügy Ministérnél még akadályozták mind keteikét (nu se aprobă viza pentru plecare, să mai facă, sau sa revină cu cerere

peste 2 luni, motivul nu se știe³⁸⁷). Ez volt a Péntikén 20 an sept. 1946., jelen voltunk mint a hármon a Miniszteriumban Bucurestbe. Lászlónak a második kérelme volt vissza utasítva, az enim még nem volt eldöntve (se aproba sau nu viza pentru plecare sau eşire din țara³⁸⁸).

En 16. Sept. jotém vala Bucurestbe felkészülve s el indulva hazzátok, nagyon bízva arra, hogy készentalálom az áprobálást és akkor egy pár napi üdözés mellet, utra indulok hozatok, mert hát a kérelém level bé volt adva a Minisztériumba még a 4. Sept. Akor ara biztatak, hogy 4 nap múlva készén lész minden.

Hagy az enyimés még ápróbálodik, vagy nem, azt még nem tudom.

Péntikén 4 Oct. mégint meg jelenék a Minisztériumba, [és] akkor fogom [meg]lát-
ni, mégyek, vagy nem mégyék hazátok.

Ha még vizáiak a Pásáportomot, akkor Bucurestből haza jövök, és aztánd indu-
lok hozátok. Ez lész a 7-dik utazásom Bucurestbe, az [de?] sajnos hogy ha mégés
nem tudok el meni, immár igen nagy számu penzt elköltöttem s nagyon roszul néz
ki: mert hat égy üdős embérnek megténi anyi utat, a mikor a vonat olyan rokodva
van [teli van utasokkal], nagyon bajos.

Ha nem engednek ki utaznom hozátok, akkor még írom, hogy tугyátok.

A mint írod vala, hogy tudakozam ki Bacoba az ügyvédnél az Te ugyedrol [van-
e?] még pozitiv, nem tudok semit, mert hat egyik mongya egyféleként a másik
pedik másként. Majd még írom, mikor tisztába lészék az ügyvel.

Egyik leveledben írod, hogy nalotok is még van a szároztság. Jo hagy nem volt
olyan, mint nalunk, a hol azt gondoltuk, hogy nem lész még égy szem kukorica, és
am de azért lét, hálá a jo Istennek. Nem ugy, mint máskor, de mégis lét, csak éz a
termés nem mindenütt van, ha nem is csak Bészterce és Szeret vidékin, a
Rekescsényi Alomástól fél Páskánig (Román), a Szereten és a Bésztercén Roznovig,
atol tova felé az apra vetés nem termet. Még a kukorica még szárodot a mind még
kapáltác másodikba, a Perisi Alomástól Bucurest felé megint volt termés. Nalunk
a mezőn nincsen semmi. Ilyen táit akit tudod, hogy nálunk alig hagy kezünk
szédni. Amikor essét nálotok, akkor essét nálunk is, most van sarju a marháknak.

Sacrata a fost pe la noi, eu cu surorile mariei, și a plans de bucurie când a văzut
fotografia, pământul mariei a muncito dansa așa zice ia-

Multă sănătate din partea lor vai [!] și copiiiilor- sun [!] sănătoase tote surorile
mariei impreune mama ei-³⁸⁹

Nálunk hagy a mult esztendőbe nem volt áldás az Oroszok még szüntek hagy
még marhát, disznyót, iohot vegyenek el a fegyver szünet stipulációja³⁹⁰ szerint a
nem termés oka miat; gabonat csak az álam vét el tőlunk (Blocat), a melyet fizete
300 lejvel a Kgr. mikirora [!], piaci ára 4000 lej a Kgr., 1 Kgr. gyapju 90.000 lej,
egy pakét gyopot, fonatlan (vata) 50.000 lej, 1 liter bor 8.000 lej, 1 Kgr. foszuika

387 „Nem hagyták jóvá a kilépési vízumomat, vagy hogy térjenek vissza két hónap múlva, hogy miért, nem tudni.”

388 „Jóváhagyják, vagy nem a kilépési vízumomat.”

389 „Szent nap volt nálunk, én Mária testvéreivel sírtunk, amikor megláttuk a fényképeket. Máriának a földjét ő dolgozta meg – így mondja ő. Sok egészséget az ők részükről, nektek és a gyerekeknek, Mária testvérei mind egészségesek az anyjukkal együtt.”

390 Szerződéses megállapodás.

8.000, 9.000 1 liter tei, 1.300 lej Bucurestbe 400 gr. kenyér, 5.000 lej 1 kg liszt (cucurica); 7.000 lej egy száláhot, 15.000 naponta az lemnar. 20.000-25.000 lej, a 20.000-tól bevonnak 4.000 lej adat corporatio st. Ez Bucurestbe, ahol valamint egy 80 ember lézpedi dolgozik-

A vonat iárásáról fél vagyok világosítva Romaniaba, ugy mint Magyarországon, csak érkézik az a perc, a kibe induljak.

Köszönöm az utobszori leveledbe irt igiretékét, biztosonn, hogy nem léz szükség az éhség miat Magyarországra ionnunk. Ha a történet úgy aggya, hogy találkozol Dr. Domokos Pal Pétervel, beszéle neki, hogy nalunk most es a Templomban a nyelvünk tiltva vann.

*A szüleid
Tóth György és Erzsébet*

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Domokos Pál Péter-hagyaték, Ms. 5172/174. (Ceruzával írott levél.)

54.

A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság feljegyzése Gyöngyösi János külügyminiszter számára a pusztinai csángók helyzetéről Budapest, 1946. október 14.

Szigorúan bizalmas!

Cingár István moldvai csángó magyar származású jelenleg Szárász községbeli telepes, szóban előadja a következőket:

F. évi február hónapban Magyarországról átszökött szüleihez Moldvába, Pusztina községbe és ott a következőkről értesült. A pusztinai földnélküli magyarok földet igényeltek a román földreform során. Helyben nem adtak részükre földet azzal a kifogással, hogy ott már nincs föld. Ellenben kilátásba helyezték részükre azt, hogy a Bánátban, Temes és Torontál vármegyékben fogják őket földhöz juttatni románlakta községekben szétszórva. A magyarok azt kérték, hogy tegyék lehetővé részükre azt, hogy a Bánátban mindannyian magyar községbe települhessenek meg. De ezt a kérést a román hatóságok nem teljesítették. Pusztina községben jelenleg mintegy 5-600 magyar él. Ezeknek a fele kb. 250-300 lélek települne ki a községből.

Ugyancsak Cingár előadja a következőket is:

Vele együtt szökött át Moldvába, Lészped községbe Tóth János, aki ugyancsak Szárász községben telepes, s a községnek bírója. Tóth János a következőkről értesült szüleitől. A lészpedi csángó magyarság r. kath. egyházi bizottsága mintegy 400 lélek nevében kérte a Bacau megyei r. kath. esperest, hogy a templomban állítsák vissza a magyar istentiszteletet, mivelhogy arról értesültek, hogy a kisebbségeknek Románia megadja a teljes kisebbségi jogokat. Erre a kérésükre az esperes azt válaszolta, hogy r. kath. papot nem kapnak, még 10 év múlva sem. Az istentisztelet anyanyelvi kérdése pedig el van intézve. Az istentisztelet román nyelven kell folytatni. Ebből a községből is voltak magyarok a Bánátban ottani letelepítésük végett, de onnan azzal tértek vissza, hogy csak a folyó évre bérelhetnének a Bánátban földet, addig nem tudják a csángókat Bánátban végleg földhöz juttatni, amíg teljesen el nem dől a magyar kérdés.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai Románia, XIX-J-1-j, 17. doboz, 18/b csomó, 3198/46. (Hitelesített másolat.) Közli: Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről 1945–1947. Gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta Fülöp Mihály, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta Vincze Gábor. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998. 263–264. o.

55.

Laczkó István lábnyiki csángó visszaemlékezése a Magyarországra való áttelepedésükre 1947. február

[...] ³⁹¹ 1946 évben olyan szárazság következett be, hogy tavasztól őszig egy csepp eső nem volt. Ősszel nem takarítottunk be még három zsák csöves kukoricát se. Mit eszünk? Meghalnak a gyerekeink éhen. Gondolkodni kellett, hogy mentjük meg az életünket. Én még melegében eladtam a jó kocsimat 2 mázsa kukoricáért. Még dolgoztam a grófnál, halastót ástunk. Itt még kaptam egy mázsa borsót. Így szűkösen, de volt mit enni.

A földmérést es folytattam. Közben egy tábla föld miatt eszevesztem a román barátaimmal. Ők akarták, hogy kapják meg ők, és hogy kapják meg a lábnyikiak. Azt mondják nekem a románok: „Te Pista, menj Magyarországba és szerezz földet ott, nem itt, ez román föld ha nem tudnád”. De tovább nem es mondtam semmit ha-

391 Visszaemlékezésének első részében Laczkó István elmeséli gyerekkorát, valamint beszámol a katonáskodásáról.

ragomban, mert e percben el es határoztam, hogy Magyarországba megyek, ha a föld ketté hasad, akkor es.

Közben hallottuk, hogy ki lehet menni Erdélybe. Lehet kapni házat, földet. Essze es irtunk valami 70 családot. El es mentem én egy Bakó Márton nevezetűvel Bukarestbe érdeklődni, de sajnos azt felelték, hogy betelt, nem mehetünk. Így jött az a gondolat, mégis Magyarországba mennünk, ha lehet.

Közben 4 család – Nyisztor János, id. Laczkó István, Puskás György és Nyisztor Imre Antal – ezek eleit vették, elmentek Bákóba és lemondtak a román állampolgárságukról. Fényképet csináltattak, kivették az anyakönyvi kivonatokat, készen hogy vigyék Bukarestbe. De a román hatóságoknak még szándékuk se volt, hogy bemutassák a magyar követségen.

Ahogy én ezt meghallottam, én es toborozni kezdtem és így lettünk még 9 család a 4-el, összesen tizenhárom család. Mi es elmentünk Bákóba, lemondtunk a román állampolgárságról. Vettem az iratokat én es Nyisztor István Ferár (Kovács). Az összes 13 család iratait levittük Bukarestbe, a román hatóságokhoz beadtuk jóváhagyás végett.

Közben gondoltam, jó lenne ügyvédet fogadni, hogy sürgesse a dolgokat. Hallottam egy Bogdán nevezetű ügyvédről, aki Moraszinékat és Budóékat segítette Magyarországba juttatni jó pénzért. Odamegyek a portáshoz és kérdezem nem ismer egy Bogdán nevezetű ügyvédet? Aadtam neki húszezer lejt és mondja ismerem: de ez már nem dolgozik. Ki van rúgva. De tudok egy nő ügyvédet, zsidó. Ez foglalkozik az ilyen ügyekkel. Mondom neki mutassa meg. Várjon egy kicsit, mindjárt jön le a lépcsőnkön. Így es volt. Látom, hogy jön le a lépcsőnkön. Egy nagy rókabőr a nyaka körül, kesztyűben. Amikor hozzánk ér, köszönök neki „Kezeit csókolom!” – „Jó napot kívánok” – mondja és lehúzza a kesztyűt, nyújtja és kezet fogunk. „Mi járatban vannak?” Mondom neki: „Hoztuk az iratainkat, beadtuk a szigurancához. Szeretnénk ha tudna intézkedni, mihamarabb készen legyenek.” Erre benyúl a táskájába, kivesz egy lapot, amelyiken az ő címe volt, ideadja és azt mondja. „Keressék fel azt a címet és várjanak meg, otthon majd beszélünk róla.” A cím így szólt: Strada Dragos Vaida N° 20. El es indultunk megkeresni.

Meg es találtuk és vártunk fél 2-ig. Jött es időben, ahogy megérkezett bevitt a házba. Csak az édesanyjával lakott együtt. Férjét es a többi testvérét kiirtotta a náciizmus a koncentrációs börtönökben. Sokat panaszkodott, hogy milyen kínzásokon mentek át. Ami természetes, mi es sajnálgattuk őket. Megkezdtük az alkudozást, mit kér a 13 útlevele, ami 96 személyből áll. Azt mondja egyenlőre nem sokat tudok mondani, mert meg kell beszéljem azokkal, akik ezt csinálják es meg kell osztozkodnom, másként nem megy. Maradjunk abba, ha én megbeszélem, meg-egyezőnk, én írok maguknak, maguk lejönnek es megbeszéljük.

Mi szépen elbúcsúztunk es mentünk azonnal a Magyar követségre bejelenteni, hogy Magyarországba szeretnénk letelepedni es befogadnak-e. A követségen azt mondják nekünk, miért nem várnak maguk egy kicsit, mert ha nem sikerült a felvidékiekkel a csere, úgy van, hogy Moldovából mind a 80.000 magyar lakost áttelepítjük Magyarországra. Mondtuk, hogy mi nem várhatunk addig, eladtunk mindenünket, ami volt. Nekünk ha törik-szakad, menni kell. Jól van, amikor készen lesznek az irataik hozzák ide, majd meglátjuk mi legyen magukkal. Ezzel

elbúcsúzáink innet és elindultunk haza. Ez történt 1946 decemberében, karácsony előtt.

Amikor hazaértünk nagy örömmel fogadták a társaink. Meg es kezdték az eladásokat, ki földjét, ki házát, ki jószágát, mindenből pénzt csinálni, hogy legyen az útra. Én es elkezdtem az eladást. Eladtam egy hektár földet 3 millió lejért, egy hektár erdőt egy románnak 3,5 millióért. Volt egy jó tehenem, eladtam 7 millióért. A házamat és a ház körüli földet odaajándékoztam egy testvéremnek, aki kovácsmester volt. A többi föld, ami volt és a szőlőmet szintén odaajándékoztam a hugomnak Katának és az ecsémnek Györgynek. Pénzből eszeszedtem valami 15 millió leit. Már kezdett a román pénz romlani, mint a magyaroknál a pengő. Olvas-tam a román újságban, hogy elment a magyar ember a piacra vásárolni és a pénzt zsákban vitte vásárolni. Eleibe mentek a rablók, hogy kirabolják, de nem a zsákot a pénzzel vitték el, hanem a dragacsot [talicskát]. Többet ért a dragacs, mint a zsák pénzik se ért többet.

Közben megértük a karácsonyt, az új esztendőt, de a jó Isten őrözzön meg az ilyen ünnepektől, mint amilyen ez volt. Nem mehettünk se misére, sehova, hogy ne találkozzunk az emberekkel, annyira csúfoltak minket. Koldukosnak, semmi embereknek mondtak el minket és nekünk túrni kellett mindezt. Nem szállhattunk szembe velük, nehogy feljelentsenek és megakadályozzák az ügyünket.

1947. január 7-én levelet kaptam az ügyvédemtől Bukarestből, hogy azonnal menjek le. Másnap indultam es én meg Nyisztor Antal (ötös). Amikor Bukarestbe értünk az ügyvédnö közölte, hogy megvan az egyezség. Legyenek mi hamarabb készen. Az ára 2 kg vaj, 6 kg birkatúró, 6 millió lei fejenként. Közben azt mondja nekünk, miért nem mennek maguk Amerikába, mert Amerikának vagyok az ügyvédje. Új ruhába öltöztetném magukat és vinném a hajókikötőbe, mennénk Amerikába. Mondjuk nem ismerős nekünk az a hely, nem ismerünk senkit. Menyünk Magyarországba, ott már vannak rokonaink es. Jól van, mondja, a maguk dolga, pedig Magyarországba nagy a szegénység, háború volt, nagy az éhség. Gondolom magamban, nem nagyobb mint Romániában. És így megint elváltunk azzal az ígérettel, hogy amikor készen lesznek az iratok, táviratoz.

1947. január 25-én megkaptam a táviratot, hogy menjek le Bukarestbe, készen vannak az iratok. Menjek, de hogy, mert beütött a krak. Senkinek nem szabad a vasúton utazni rendőrségi igazolvány nélkül. Azt es csak 40 személy kapja meg egy hónapba. Hogy juthassak én a rendőrségre, kivált ha megtudják, hogy magyarországi ügyben járok. Közben fáradt es vagyok a sok utazástól. Mondom a cimboráimnak menjen valaki más es közületek. Már unom a sok utazást. Elküldték Nyisztor Ferencet. Vettek egy tyúkot neki es elindul Parincselbe, hogy kérjen a rendőrségtől igazolványt, hogy menjünk Bukarestbe. Én tudtam, hogy nem sok szerencsével jár a Ferenc. Nem tudja mit kell hazudni es nem kap engedélyt.

Közben szerencsésen végződött, mert a Ferenc elment a tyúkkal a temetőig, a nagy hóban ráesett a tyúkra es az megdőglött. Visszajött, kérdezzük, hogy mit végzett. Azt mondja semmit, ráestem a tyúkra es megdőglött. Üres kézzel nem mehettem a rendőrségre.

Másnap vettem magam mellé Nyisztor Antal 1 kg vajjal es elmentünk Parincselbe, de nem direkt a rendőrségre, hanem a korcsmába. Elkaptam a bírót,

aki jó barátom volt, egyidősek, a katonaságot is egy ezredben töltöttük és még egy másik komám, aki a földosztásoknál a főnököm volt. Mondom nekik szeretnék Erdélybe menni egy zsák kukoricát vásárolni, mert halnak meg a gyerekeim éhen. Azt mondják nekem vegyél pálinkát és ülj le az asztalhoz, majd mi odahívjuk a rendőrt és ha elfogadja a pálinkádat, akkor muszáj neki engedélyt adni. Így es volt. Megveszek fél liter pálinkát, 4 poharat, odaülünk az asztalhoz. Odahívják a rendőrt és megfogjuk a 4 poharat és iszunk. Erre a bíró megdöfi a lábamat, hogy sike-rült. Amiután vége lett az ivásnak, de 1 kg vaját kérek. Mondom neki az már meg-van, már hoztuk is. Így jártunk el a rendőrségre a Nyisztor Antallal ketten. Én amíg ittam velük a korcsmába, ő a vaját fogta kint az ajtóba.

Amikor a rendőr kiállította a 2 személyre való igazolványokat és a kezembe ad-ta, azt hittem az Isten lábát fogtam meg.

Azt mondja a rendőr nekem: Ugye nem felejtkezél meg rólam se, hozol nekem is legalább 10 kg kukoricát. Hozok én mondom szájból, de gondolatban: ha tudnád te, én hova készülök, nem kukoricáért, a menykő azonnal megütne.

Másnap indultunk es Bukarestbe, nehogy a rendőrség kiszimatolja , hogy hová megyünk és megakadályozzon. Amikor az ügyvédünkhöz értünk, már otthon volt 13 paszport [útlevél] nála. Kifizettük a 6 millió lejt, a 2 kg vaját, 6 kg túrót. Vettük az útleveleket és indulás a magyar követségre. Amikor odaérünk jelentem, hogy hoztuk az útlevelet és kiveszem a táskából a 13 paszportot, felteszem az ablak fájá-ra. Azt mondja: „Mi ez?” Én azt hittem, hogy csak 2 család, de maguk fellázították a fél falut, ez nem lesz jó. Szent Isten: 13 család 96 személy! Én bemegyek és meg-kérdezem a titkár urat mit szól.” Veszi es a paszportokat, bemegy, sokáig várjuk. Később kijön és azt mondja: „tudnak-e várni egy-két napig, míg választ kapunk Budapestről.” Mondjuk: „várunk”. Ez volt kedden. Azt es mondta, hogy mindennap menjünk be 13 órakor. Bemegyünk szerdán, nincs válasz, bemegyünk csütörtökön nincs válasz, bemegyünk pénteken, halljuk, hogy hangosan beszélgetnek Buda-pesttel. Fél háromkor délután már jön ki az ablakhoz és hozza mind a 13 paszportot magával.

Engem a hideg rázni kezdett, hogy visszaadja, ne fogadnak. Közben látom, hogy nyúl a papírok után és kiteszi nekünk az ablakfájára minden paszporthoz 2 pél-dány kitöltő ívet. Azt mondja menjenek ki a városba ehhez és ehhez a magyar ügy-védhez, töltsék ki és hozzák vissza. Mondom neki: „Uram én kitöltöm őket, csak egyet töltsön ki maga példánynak.” Azt mondja: „de mi elmegyünk ebédelni és be-zárjuk az ajtót.” Mondom neki zárjanak be minket es és maguk amíg visszaérnek, ki lesznek töltve.” – „Jól van.” – mondja és bezárt minket. Adott kolomárist tintá-val, pennát és nekiültem kitölteni a 26 darab példányt.

Amikor visszajöttek készen volt. Átnézi és azt mondja nagyszerű, hogy tud ma-gyarul. Mondom neki, még iskolás koromban megtanultam. Most jött az újbóli meglepetés. Kiszámolja mennyit kell fizetni a bélyegekre és azt mondja, hogy 450 millió lej. Mondom neki: „Uram, nincs nekünk ennyi pénzünk. Alig van annyi, hogy haza tudjunk menni, de ha hazaérünk azonnal küldjük postán. Azt mondja ezt nem lehet, ha nekünk addig ellenőrzésünk lesz és nincs a pénz, megbüntetnek. Tudják mit, bemegyek a titkár úrhoz, megkérdezem mi legyen. Be es megy, mond-ja, hogy nincs pénzünk. Azt mondja hívja be őket. Amikor bemegyünk, azonnal le-

ültet minket a nagy bársonyos székekbe és azt mondja: rakják ki az összes pénzüket, lássam mi van. Kirakjuk, megszámlolja és azt mondja: „tényleg csak az útiköltségre van pénzünk.” Ha még hallott valaki jó embert, mint ez az úr! Azt mondja, megcsináljuk nekik a magyar állam terhére.

Es elkészíték nekünk az útlevelet, de nem mint hazatérők, hanem mint látogatók. Mondom neki: „Uram ez nem lesz jó, minket egy pár nap múlva visszaküldenek, mint látogatókat.” Azt mondja: „Magukat soha nem fogják visszaküldeni, ha csak jószántukból nem jönnek vissza. Mi másként nem írhatunk, mert az orosz követség es alá kell írja és mint hazatérőt nem fogják aláírni. Mi ezt Budapesttel le tárgyaltuk, maguk nyugodtan mehetnek Magyarországra.” Így megnyugvánk, elbúcsúzánk, megköszönve a jó akaratumat és elindulánk hazafelé vonattal.

Amikor hazaértünk és meglátták a cimborák, hogy hoztam az útleveleket, mindenkinek nagy volt az öröme. Tehát készülődés az ismeretlen útra és meghatározni a napot, mikor indulunk. Mondtam nekik ne várják azt, hogy vagont es én fogadjak, mert a sok izgalomtól beteg vagyok. Menjen be a Nyisztor és még 2 társa, fogadjanak vagont Kürtösig és annyit fizetnek, amennyit kérnek. És vasárnapra megkérjük a papot mondjon misét értünk és búcsúval menjünk fel a Csimplóvárosba, szentelje fel a keresztfát, amit odahelyeztünk emlékünkre. A pap valóban misét mondott, megáldott mindannyiunkat, akik ebből a faluból eltávoznak. Mise után templomi zászlókkal az egész nép mind mind sírtak, búcsúval fel a Csimplóvárosba es megáldotta keresztfánkat.

Másnap értesítettük a rendőrséget jöjjön ki a helyszínre, nézze át az iratainkat, mert nem úgy szökünk meg, hanem hivatalos okmányokkal utazunk. Ki es jött a rendőrség. Esszegyültünk mind a 13 családfejek egy házhoz es megmutattuk a paszportjainkat. A rendőr felkelt szépen es mindenkiel kezét fogott es sok szerencsét kívánt es sok boldogulást mindenkinek az új hazában.

Én egy kicsit félre húzódtam az végett, hogy ne ismerjen meg a rendőr es kérdezzen, hogy hoztam-e neki es egy kis kukoricát Erdélyből. De nem így történt. A rendőr engem felismert, azonnal hozzám es jött es mondja, hogy nem gondolta volna, hogy én es ezek közül vagyok, akik utaznak. Kezét fogott velem, jónapot kívánt es azt mondja hoztál-e kukoricát Erdélyből nekem. Miért nem adtál egy keveset? Nem hoztam uram, mert nem találtam. Erre azt mondja egy román, aki vele volt a községházán es, engem jól ismert: „Te Pista legalább most ne hazudjál. Ez volt Főtörzsőrmester úr, aki intézte az egész ügyet, ő hozta meg Bukarestből a paszportokat. Azért kellett neki a hatósági igazolvány, hogy utazhasson Bukarestbe. Nem kukoricáért ment ő.” A rendőr megfagyott, még szólni se tudott, csak annyit mondott – „való ez?” Mondom – „való”. „Ha én ezt tudom, az egész Vladnik vagyonáért se adtam volna magának igazolvást.” Mondom neki: „Én ezzel tisztába voltam, ki kellett valami hazugságot találni, mert sürgős volt lemenni Bukarestbe.” – „Tudja mit, dicsérem az ügyességét es megbocsájtok magának, sok szerencsét kívánok.” Kezét fogott, többé soha nem láttuk egymást.

Másnap valóban elment 4 ember Rekecsénybe az állomásra vagont fogadni, de nem akármilyen kocsit. A legnagyobb kocsit, hogy beleférjen 93 személy csomagostól. Ez megtörtént es a nap es ki lett tűzve február 14-re. Még volt 2 napunk rendbe szedni dolgainak. Készülődés, sütés-főzés, csomagolás. A rokonság jött segíteni,

meg csak azért es, hogy egy jót egyen és mit kap ajándékba tárgyainkból, amit nem tudunk úgyse elvinni magunkkal. Szegény anyósom e napokon végig nálunk volt, vigasztalta a lányát, a gyerekeket ápolgatta. Kivált Mihálykát és Marikát, akik kicsik voltak ez időben. Nagyon sajnálta őket, kifogják-e bírni a hideget a hosszú úton. Így még a nevelt lányát es Marit. Laczkó Jánosnét ránk bízta, hogy legyen segítségül a feleségemnek az úton.

Amíg el nem jött az az óra, február 14-e hajnal, mintha nem es igaz volna, hogy el kell menni. De amikor odaértünk, borzalom fogott el annyira, hogy sírásra fakadtam. [...] ³⁹²

Mivelhogy nagy tél volt, hideg és trédig érő hó, szánkókat fogadtam. A szomszédot Szakáli Antalt, aki elszállított minket a rekecsényi állomásra. A szánkóra sátozt szereltem és a szánkóba ültettem a négy gyermeket édesanyjukkal, mivelhogy a legkisebb lányom Marika csak másfél éveske volt. Miska öt éves, Illés kilenc, Pista 14 éves. Én meg 39, feleségem 38 éves. 1947. február 14-én 5 órakor elindult a szánkó az udvarunkból és elhagyta örökre a születési helyünket. A kis táborunk irányt vett Podores, Petrest, Poncsest, ahol is elértük a Szeret folyót. Mivelhogy be volt fagyva, nyugodtan átkelhettünk rajta a szánkókkal. A folyótól az állomásig Rekecsényig kb. 300 méter volt.

Itt leírom a 13 család nevét kikkkel együtt jöttünk.

[Zárójelben a ragadványnevük]

1. ifj. Laczkó István (én) (typier)
2. id. Laczkó István (Pap István)
3. Nyisztor István (rusz, hármás)
4. Nyisztor János (ötös)
5. Nyisztor Antal (nyúl)
6. Nyisztor Imre Antal (Emre Anti)
7. Nyisztor Ferenc (nefortat)
8. Nyisztor István (ferár)
9. Nyisztor Márton (Marci)
10. Puskás György (Kula)
11. Laczkó Mihály (Pap Mihály)
12. Bogdán Péter
13. özv. Nyisztor Istvánné (Éva)

A 13 család 96 személyből állott. Ahogy beértünk az állomásra, felszálltunk a vonatra egy különös nagy kocsiba, de így es megtelt a kocsi velünk. Mindenki helyet foglalt családonként és este későn gördült ki a vonat mivelünk. De olyan lassan ment a vonat, hogy hat nap és hat éjjelbe telt, míg kiértünk az utolsó állomásra, Kürtösre.

Itt megkezdődött a kihallgatás, az ellenőrzés. Az útlevelek, hogy rendbe vannak-e családonként, hogy ki szerepel az útlevélben, ki nem. Amikor ez megtörtént, azt mondták a vámosok, hogy mindenki adja elé a pénzt, mert ha valamelyik eldugja és mi megtaláljuk, azt nem engedjük át a határon. Így bezáranak minket egy szobába és elkezdtek a kutatást. Semmi mást nem néztek, csak a pénzünket adjuk

392 A kihagyott részben a szerzőnek egy verse olvasható.

elé. Pénzünk volt mindannyiunknak. Például nekem 7 millió lejem volt és mind elvették és így a többi társamtól es. Adtak, nem mondom igazolást mindenkinek, hogy mennyi pénzt vettek le, de az igazolással nem értünk semmit. Másnap reggel felültettek a vonatra és beérkeztünk Lökösházára Magyarországra.

Magyarországon

Itt szintén megkezdődött a formaság szerint az ellenőrzés, útlevelek bemutatása családonként, de finomabban bántak velünk. A végén megkérdezték, hova akarunk menni? Mondjuk Egyházaskozárra. Azt én nem tudom hol van, mert a térképen nem találok, mondja egy hadnagy. Ráckozárt találtak, de Egyházaskozárt nem. Addig keresték, amíg megtalálták, mert valóban valamikor Ráckozár volt a neve és magyarosítva lett Egyházaskozárra. Azt mondják van-e útiköltségünk? Mondjuk van mindenkinek egy darabka könyvere. Nem azt kérdeztem, hanem van-e pénzük, hogy vasúti jegyet váltsanak? Mondjuk pénzünk nincs, mert elvették a románok Kürtösön. Hát ez bizony nagy baj emberek, mert a vonat ingyen nem szállítja magukat. Így kénytelenek voltak telefonálni Pestre, mi legyen velünk, mert pénzünk nincs. Pestről magkapták a választ, hogy az állam javára adjanak nekünk vasúti jegyet. Így es két napba telt, amíg rendbe jött minden. [...] ³⁹³

Laczkó István: Emlékek egy moldvai csángómagyar életéből. In: Csángók a XX. században. Élettörténetek. Budapest, Néprajzi Múzeum, 1994. 154–163.

56.

Gyöngyössy István, a Magyar Politikai Misszió tanácsosának jelentése a lészpedi csángóknak a magyar nyelvű misézés bevezetéséért folytatott harcáról

Bukarest, 1947. március 21.

58/pol.-1947.

A Népi Szövetség a múlt év őszen végre megindította harcát aziránt, hogy a moldovai, az utóbbi időben teljesen magukra hagyott és így erősen az elnemzetietlenedés útjára került csángókat visszakapcsolja a romániai magyarság vérkeringésébe. A megkezdett akciónak a csángóság körében nagy visszhangja

393 Visszaemlékezése hátra lévő részében Laczkó István beszámol az Egyházaskozáron eltöltött évekről.

volt, sok csángó községben megindult a helyi küzdelem azért, hogy a népesség anyanyelvét a templomban – mely a közösségi élet központja – szabadon használhassa.

Tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy a központi és kerületi román hatóságok, így a Nemzetiségügyi Minisztérium, sőt egyes megyei prefektúrák is jóindulattal kezelték a csángó magyarság nyelvhasználati ügyét. Sajnos azonban mindeme jóindulat hiábavaló a római katolikus klérus és a sovíniszta-reakciós helyi hatóságok szervezett ellenállásával és szabotázsával szemben.

Tanulságosan világítja meg az egész kérdéskomplexumot – pars pro toto – mindaz, amit e vonatkozásban a Lészped községbeli csángók egyik vezetője, – aki ismételtelen felkereste már a Missziót – elmondott és előttem bizonyított.

A lézpediek a magyar prédikáció és magyar egyházi éneklés községükben való bevezetése végett eljártak a Nemzetiségügyi és Vallásügyi Minisztériumokban, ahol írásos engedélyt adtak arra, hogy a község lakossága túlnyomó többségének kívánsága szerint a magyar nyelv használatát fenti vonatkozásban bevezethessék. Előzőleg ugyanis a községben népszavazást tartottak, amelynek alkalmával 310-en nyilatkoztak a magyar prédikáció és ének mellett és csak 92-en, megfélemlítettek, ellene. A népszavazás egyébként jól volt előkészítve, mert Karácsony éjszakáján, hosszú évek után először két magyar egyházi éneket is énekeltek a templomban a bacau-i prefektus³⁹⁴ által a szabad nyelvhasználatra vonatkozóan adott, a nemzetiségi törvényre és az alkotmányra hivatkozó rendelet alapján.

Sajnos mindez hiábavaló volt, mert a helybeli pap³⁹⁵ kérdésére a iasi-i püspökség azt az utasítást adta, hogy a templomban csak a hivatalos latin és a román nyelv használható. Eredetben mellékelem³⁹⁶ a iasi-i püspök titkáranak ez ügyben a lézpedi paphoz intézett levelét, amelyben a püspök³⁹⁷ fenti utasítását közvetíti és a levél végén arra kéri Istent, világosítsa meg a lézpedi pap elméjét, hogyan hajtassa végre a püspöki utasítást. (A levél, melyről egyébként néhány fotókópiát készítettem, képmutató módon van írva, nem tilalmazza a magyart, de előírja a latin és román kizárólagos használatát. Erre vonatkozik az előbbi idézett célzás.)

A iasi-i püspökség eme magatartása különben csekély kivétellel megfelel a helyi papság érzületének is. Ezek megmagyarázhatatlan gyűlölettel kezelik a magyar nyelv ügyét éppenúgy, mint az alsóbb községi hatóságok. Ezek részéről a csángók, ha magyarságukhoz ragaszkodnak, személyi üldöztetésnek vannak kitéve. Gyakran meg is fenyegetik őket azzal, hogy majd elmennek egyszer az oroszok, majd lesz még más rendszer is Romániában és akkor jaj lesz a magyar csángóknak, ágyúval tüntetik el falvaikat a föld színéről. Elégé sajnálatos és az alsóbb román tisztviselői gárda demokratikus átállításának csekély sikerére jellemző, hogy ezek a fenyegetések hivatalos emberek részéről hangzanak el, akik egyébként is minden téren megpróbálnak a nemzeti öntudatuk mellett kitartó csángóknak ártani.

394 Dumitru Betezet.

395 A lézpedi pap a csángó származású Ioan Gherghina (eredeti nevén állítólag Györgybíró János) volt.

396 A mellékletet – mely a jelentés mellett található – nem közöljük.

397 A jászvásári katolikus püspök ekkor Marcus Glaser volt.

A Népi Szövetség a maga részéről igyekszik természetesen a csángóknak védelmet nyújtani, és az ősszel megindított akcióját szélesebb keretek között folytatni kívánja. Szerencsés találkozása a körülményeknek, hogy a Népi Szövetség ezen elgondolása a Kommunista Párt helyeslésével találkozik, mely belpolitikai szempontokból is szívesen látja, ha szemben nem kívánatos befolyásokkal [*sic!*] a Népi Szövetség a csángókat politikailag is tudatosítja. Erre annál is inkább szükség van, mert a csángók egy része hiábavalónak látván a küzdelmet és a románsághoz beolvadni nem akarván, mind erősebben a Magyarországra való kivándorlás gondolatával foglalkozik.

Gyöngyössy
követségi tanácsos

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, Románia, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó. (Sokszorosított másolat, 117/pol/res. Közli: Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről 1945–1947. Gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta Fülöp Mihály, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta Vincze Gábor. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998. 317–319.

57.

A bákói csendőrség információs jelentései a csángó falvakban folyó politikai szervezkedésről *Bákó, 1947. április 26.*

A

Nr. 180.

Az alábbiakról számolunk be:

A moldvai csángók által lakott településeken a magyar nyelv bevezetésével kapcsolatban, az utóbbi időben a MADOSZ³⁹⁸ a csángók lakta községekben magyar nyelven írt szórólapokat kezdtek terjeszteni, amelyben követelik a magyar nyelv bevezetését, még az állami intézményekben is.

Így például nevezett Ştefan Dogaru,³⁹⁹ Ferdinand községbeli lakos, Bákó megye, az RKP tagja és a MADOSZ közismert aktivistája a csángók-lakta falvakban egy

398 Helyesen: a Magyar Népi Szövetség. (A MADOSZ 1944 októberében vette fel ezt a nevet.).

399 Eredeti neve Kádár István, 1947-től az MNSZ megyei elnöke volt.

magyar nyelvű szórólapot terjesztett *Nemzeti kívánságok*⁴⁰⁰ címmel, román címe „Optașioni (dorințe) naționale”, amelynek tendenciózus részeit román fordításban jelen feljegyzéshez mellékeljük. Mellékletben az eredeti szórólap is.

Biztos és ellenőrzött információk. Intézkedtünk az esetleges magyar irredenták felügyeletéről is.

*A bákói csendőrlégió parancsnoka
Fășie Nicolae kapitány*

B

Nr. 183.

Az alábbiakról számolunk be:

Gerléni községben, Bákó megye, Lészped falu, a csángó lakosság két táborra oszlott,⁴⁰¹ úgy, hogy az egyik tábor a magyar nyelv bevezetését szeretné elérni – anélkül, hogy megtagadná a románságát – míg mások semmiképpen sem szeretnék a magyar nyelv bevezetését, és ennek megszüntetéséért küzdenek.

Jelen helyzetben a két csoport folyamatos vitában áll egymással, és véres incidensekre lehet számítani. Legutóbb mindkét csoport külön-külön kérvénnyel fordult a Kultuszminisztériumhoz a saját beadványaikkal, ennek másolatát mellékeljük.

Biztos és ellenőrzött információk. A megfigyelést folytatjuk.

*A bákói csendőrlégió parancsnoka
Fășie Nicolae kapitány*

Melléklet

A

A lézpedi csángó közösség egy részének beadványa Radu Roșculeți kultuszminisztérnek a magyar nyelvnek a templomokba való bevezetése érdekében

Tisztelt Miniszter úr!

Bákó megye községeinek több lakói nevében az alábbiakban szeretnénk tisztázni a helyzetet, a magyar nyelvnek a templomokba való bevezetését illetően, és pedig:

Mindezen községek valamennyi lakosa, akiket „csángóknak” neveznek, román nemzetiségűek, római-katolikus hitűek, és a legutóbbi vérelemzés szerint

400 A román jelentésben ez magyarul van írva.

401 Lészped lakóinak két táborra való megoszlását illetően lásd Gyöngyössy István követségi tanácsos jelentését (56. dokumentum), melyből kiderül, hogy 320 személy kérte a magyar nyelv bevezetését a templomba, s csak 92 fő ellenezte.

„Isochেমaglutinációs” reagálásúak, etnikailag román származásúak vagyunk. Mégsem értjük az okokat és a körülményeket, amelyek folytán a magyar nyelv állandósult a családokban, és anyanyelvvé vált. A román nemzetiség valamennyi lényegi jegyét hordjuk, legjellegzetesebb és legalapvetőbb ezek közül a viselet. Törekvéseink is mindig románok voltak, most is azok, és a jövőben is azok lesznek.

Az évszázadok folyamán román iskoláink voltak. Csupán a templomban használták a csángó zsargont, amely a magyarból származik. 1939 után a csángó nép nyelvét végleg száműzték a templomokból. Nem elleneztük hazánk drága nyelvét, de az asszonyok nagyon sokat szenvedtek [a magyar nyelv száműzése miatt].

Ma, tudomásul véve, hogy demokratikus rendszerben élünk, helyes lenne, ha a templomokban, az ország nyelve mellett a csángó nép nyelvét is használni lehetne, a nőkre való tekintettel. Az egyházi vezetők azonban nem adnak erre engedélyt, mivel féltik a tekintélyüket, emellett néhány pap túlságosan messzire megy a magyar nyelvnek a templomokba való bevezetése ellen, hogy az már sovinizmussá fajul, és a fajellenes uszítással is. Így például Francisc Hoidon⁴⁰² atya, Klézse községben, a prédikációiban azt merészeli mondani az oltár mellől, hogy ha a nép a magyar nyelv bevezetését kéri, akkor még a kormány bukása után is súlyos szankciókra számíthat.

Először is kérjük, vegyék figyelembe azt, hogy a nyelv használatát nem a nemzetiségi státusz alapján kérjük, mivel románoknak tekintjük magunkat. Csupán e nyelv használatának kiváltságát kérjük, ahogyan használtuk évszázadokon át egészen az 1939-es diktatúra bevezetéséig, hogy ezáltal a nép megelégedjék. Tehát álhatalatosan kérjük miniszter urat, hogy a jelenlegi vezetés alatt határozzon e kérdésben, mely roppant bonyolult (mivel románok vagyunk, és a családban a magyar nyelvet használjuk), s hogy a határozat törvényes keretben történjen, hogy ne sérüljön a csángóknak tartott katolikus nép román nemzetisége azzal a törvénnyel, amely a templomokban engedélyezné a magyar nyelv használatát. Ugyanis nem tudjuk tovább elviselni mindazokat a támadásokat, amelyeket mind az értelmiségiek és a hivatalos intézmények vezetői címeznek nekünk, például a „boanghină” minősítéssel és más hasonlókkal.

Kérjük, vegyék tekintetbe, hogy egyáltalán nem törekszünk e népcsoport magyarosítására, s csupán egy demokratikus rendszer alapjaira hivatkozunk, a csángó nép általános megelégedése érdekében.

Abban a reményben, hogy jogos kérésünket Miniszter úr kedvező elbírálásban részesíti, lévén képviselője az országunkban érvényesülő demokratikus eszméknek, s eziránt teljes bizalommal vagyunk, kérjük fogadja legmélyebb tiszteletünk kifejezését.

Aláírások következnek

402 Helyesen: Francisc Hoyden.

B

A lészpedi csángó közösség egy másik részének beadványa Radu Roșculeți kultuszminiszternek azért, hogy ne vezessék be a magyar nyelvet a templomban

Tisztelt Miniszter Úr!

Alulírottak, Bákó megye községeinek és falvainak római-katolikus lakosai tisztázni kívánjuk kérésünket, a magyar nyelvnek a templomba való újrabevezetését illetően.

Amióta ismernek bennünket ezen a vidéken, és a történelem is ezt mutatja, mindig románok számítottunk és illetően is tekintettek bennünket. A viselet, a szokások, a lakodalmak ősi hagyományai, a temetések stb. mind románok. Törekvéseink mindig románok voltak. Nem vehetjük figyelembe a családban beszélt nyelvet – a csángó zsargont –, amely a magyarból származik, és amely egy pillanatra sem változtatott román nemzeti érzéseinken. Tudva levő, hogy a nyelvet nem lehet kritériumként számítani a nemzetiség megállapításánál. Például Erdélyben vannak olyan ortodox falvak, ahol magyarul beszélnek, és mégsem szűnnek meg románként érezni és lenni.

Ugyanígy nem beszélhetünk a vallásunkról, hiszen a vallás sem határozza meg a nemzetiséget, és nem is feltételezi azt; így például egy katolikus lehet román, olasz, belga, francia, magyar, német stb., mint ahogyan egy ortodox is lehet román, bolgár, orosz stb., így azután mi román nemzetiségű és etnikai eredetűnek, de római-katolikus vallásúnak tekintjük magunkat.

Az évszázadok folyamán bebizonyosodott, hogy a csángók kitűntek a Magyarország elleni harcban.

A demokratikus elvek alapján nem kérhetünk mást, csak a teljes szabadságot a vallási ügyekben is a román nyelv erősítése érdekében. A magyar nyelv előnyben részesítése, azzal az ürüggyel, hogy ez a családban használt nyelvünk, nagy hiba lenne, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a magyar távol áll a mi zsargonunktól, akár irodalmi nyelvként, akár mint dialektus. Továbbá ha magyar könyveket vezetnek be, azt is mondhatnánk, hogy ez egy új nyelv ránk erőltetését jelentené, ami nem volt sohasem. Minden ilyen törekvést a denacionalizálás kezdeteként értékelünk. Az iskoláink mindig románok voltak.

Ne vegyék úgy, hogy fajgyűlöletből cselekszünk, de nem engedhetjük meg éppen most, amikor ez a zsargon eltűnőben van, hogy életben maradjon, különösen azért, mert nem is tartozik hozzánk, hanem áthagyományozódott olyan körülmények között, amit a történelem igazol teljes mértékben.

Megkülönböztetett tisztelettel.

[Aláírások következnek]

Bukaresti Állami Levéltár, a Csendőrségi Főfelügyelőségének iratai, dos. 71/1947, 113–115. Közli: Andreescu, Andreea – Nastasă, Lucian – Varga Andrea, ed.: Minoritățile etnoculturale mărturiile documentare: Maghiarii din România (1945–1955). Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2002. 500–503.

**Kilencvenöt lézpedi csángó család áttelepedési
szándéka és az ezzel kapcsolatos budapesti álláspont
Bukarest, 1947. május 23.**

A

*A bukaresti Magyar Politikai Misszió jelentése
a lézpedi csángók áttelepedési szándékáról*

Bukarest, 1947. május 23.

96/pol.-1947.

Az elmúlt napokban felkeresett hivatalomban *Ignác* István csángó (Moldova, Bacau megye, Lespedi község) és a mellékelt jegyzőkönyvben foglaltakat adta elő 94 magyar csángó család nevében.

*Gyöngyössy
követségi tanácsos*

Melléklet:

*Jegyzőkönyv
Bukarest, 1947. május 16.-án*

Megjelent a Missziónál *Ignác* István, Lespedi község lakója (Moldva, Bacau megye) és előadta a következőket.

Lespedi község 94 családjának nevében arra kéri a Missziót, hogy tegye neki lehetővé a Magyarországra való áttelepedést. 1938. évig meg volt nekik engedve a templomban a magyar nyelv használata, sőt, még az Antonescu-kormányzat alatt is, csak a pap kapott felettes hatóságától utasítást, hogy a templomban csak románul szabad imádkozni, énekelni és prédikációt tartani. Hiába jártak azóta Jasiban a püspöknél,⁴⁰³ a püspök elküldte az embereket a nunciushoz,⁴⁰⁴ onnan vissza a püspökhöz, de minden hiába volt, mert a pap úgy kapott utasítást, hogy a templomban csak latinul és románul lehet beszélni, kimondottan nincs megtiltva a magyar szó, de egyszerűen nem használják, holott mikor a prefektushoz⁴⁰⁵ mentünk

403 Marcus Glaser.

404 Patrick Gerald O'Hara Savannah-atlantai érsekről, a nunciatúra régenséről van szó, aki Andrea Cassulo helyébe érkezett Bukarestbe 1946 decemberében. Cassulo nunciust a román hatóságok 1946 tavaszán kiutasították Romániában.

405 Dionisie Ionescu.

panaszra és a prefektus kijött a faluba, kijelentette, hogy a magyar beszéd meg van engedve. Ilyen körülmények között ki vagyunk téve annak, hogy évszázadok óta megtartott anyanyelvünket el fogjuk felejteni.

Másik panaszkunk, hogy havában kb. 2.000 kg búzát gyűjtöttek össze a faluból azoktól, akiknek valamivel nagyobb földjük volt, hogy kiosszák az egészen szegénysorsúak között. Egyik nap azonban az összegyűjtött gabonát bevitték a városba és sokkal kevesebb zabot hoztak vissza, emberi eledelre, még a malom sem fogadja el őrlésre, mert csak kukoricával keverve lenne alkalmas emberi táplálékra. A faluban kimondhatatlanul nagy a nyomor.

Vasárnap, május 11-én új pap jött a faluba, Simon Ferenc nevű, aki háromszéki származású. Mikor megérkezett, elmentünk hozzá és kértük, hogy nekünk magyar nyelven prédikáljon. Erre kijelentette, hogy Romániában ő nem prédikál magyarul és ha nekünk magyar beszéd kell, menjünk mind ki Magyarországra. Tegnap, azaz május 15-én el is ment a faluból és Áldozócsütörtök dacára még misét sem tartott.

Kérjük a Missziót, hogy járjon közben a magyar kormánynál, hogy mi Magyarországra költözhessünk, mert itt ki vagyunk téve annak a veszélynek, hogy gyermekeink mind elrománosodnak és fajtánk kivész.

A kitelepedni óhajtók a következők:

Ignác István	Deák János	Fejér József	Csutak Ferenc
Jenő Antal	Bordás György	Lázár György	Gál Mihály
Kompót István	Fehér József József	Tóth György	Farkas István
Antal János	Bálint Ferenc	Péterke Péter	Fejér József
Sipos János	Bálint Péter	Tóth Ferenc	Jakab József
Márton Ferenc	Péterke János	Fazekas István	Csonka József
Balai Péter	Szántó Péter	Miklós István	Döntő Antal
Jakabjuzsi Ferenc	Duma Márton	Csorba József	András Péter
Farkas Antal	Ferenc József Mária	Farkas János Antika	András József
özv. Bálint Rózsa	Bálint János	Kicsi János	Kiss Ádám
Varga Ferenc	Bálint Pétert	Fehér József	Kiss István
Varga István	Bálint Antal	Réti János	Kiss Antal
Csángó József	Katona Antal	Bálint István	Bálint György
Bordás József	László Péter	Bordás József Péter	Hambarus András
Katona Ferenc	Miska István ⁴⁰⁶	Magyar József	Deák József
Sánta Ferenc	Szentes Demeter ⁴⁰⁷	Sánta Antal	Bordás György István
Zöld Ferenc	Imre István	Zsitár Manole	Fehér Ferenc
Bíró István	Kádár István	Kiss Ferenc Erzsébet	Farkas Ferenc
Bíró János	Kádár János	Zöld József	Bálint György
Balázs Antal	Sándor Péter	Huszár János	Kompót József
Simon István	Sándor János	Huszár István	Alexi György
Tóth János	Ignác János	Tankó János	Simó Péter
Kádár József	Tankó Ferenc	Tankó István	Bálint György Mária
Varga Ferenc	Imre Ferenc	Tankó Ferenc	

406 Mellé odagépelve: Éva özv.

407 Mellé odagépelve: Katalin özv.

B

A külügyminisztérium utasítása a követség számára az áttelepedni kívánó csángókkal kapcsolatban

Budapest, 1947. június 6.

Fenti számú jelentésére való hivatkozással értesítem Tanácsos Urat,⁴⁰⁸ hogy a 94⁴⁰⁹ moldvai csángó család hazatelepítésének kérdését egyelőre nem terjesztettem a Belügyminiszter úr elé. Tekintve, hogy fentiek repatriálása maga után vonhatja az egész moldvai csángóság áttelepülését, kívánatosnak tartanám, ha egyrészt a Missio a maga részéről mindent elkövetne a kivándorlási láz lecsillapítására, másrészt Tanácsos Úr megfelelő lépéseket tenne a román kormánynál a moldvai csángók érdekében.

Sziveskedjék intervenciója során rámutatni, hogy a magyar közvélemény élénk figyelemmel kíséri a moldvai csángók sorsát és sajnálattal tapasztalja, hogy ők nem élvezik ugyanazokat a jogokat, amelyeket a román demokrácia az erdélyi magyarságnak – különösen tanügyi és egyházi téren – biztosított. Ismertesse ezek után a konkrét sérelmeket és hangsúlyozza azt is, hogy a magyar sajtó mindezidáig nem kívánt a csángók helyzetével foglalkozni, éppen a két ország között fennálló jóviszonyra való tekintettel. A magyar kormány reméli, hogy a román demokrácia sürgős és hathatós intézkedésekkel fogja orvosolni a csángók súlyos sérelmeit.

Takács

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium adminisztratív iratai Románia, XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d csomó, 2484/pol.-1947. (Ignác István aláírásával hitelesített jegyzőkönyv.)

408 Gyöngyössi István.

409 Ignác Istvánnal együtt 95-en vannak.

**Gyöngyössy István követségi tanácsos
telefonsürgönye 101 moldvai csángó áttelepedési
szándékáról és a magyar külügyminisztérium
ezzel kapcsolatos utasításai**

Bukarest, 1947. június 18.

A

101 moldvai magyar súlyos megtévesztés áldozatként román Belügyminisztérium által kiállított utazási (repatriálási) igazolvány birtokában Magyarországra indult. Magyar határszervek visszautasítása folytán jelenleg határállomáson vesztegelnek. Román állampolgárságukról lemondtak, ingatlanaikat, ingóságaikat eladták. Magyar Népi Szövetség közbenjárt megtévesztők letartóztatása és a még el nem indultak állampolgárságának, földingatlanainak visszaadása érdekében. Említett 101 személy kétségbeesett helyzetére való tekintettel (1 közülük vonat elé vetette magát, a többi nem akar nincstelenségbe visszatérni) Magyar Népi Szövetség kéri és magam is pártolom ügyük kedvező elbírálását és mint utolsó ilyen természetű esetben, amely Magyar Népi Szövetség szerint előfordult, kivételes mérték alkalmazását.

Gyöngyössy 12.521

B*Pro domo*

Benti ügyet f. hó 18-én d.e. referáltam Bolgár követ úrnak, aki utasítást adott, hogy haladéktalanul beszéljek Gyöngyössy István köv. tanácsossal és kérem fel, hogy a moldvaiak ügyében Groza miniszterelnök urnál személyesen azonnal interveniáljon.

Az instrukciókat Gyöngyössy István távollétében Iklódi köv. tanácsosnak diktáltam le azzal, hogy a KÜM utólag megküldi a vonatkozó rendeletet.

Külzetről

Hiv. sz. 12.521/1947

Fenti számú jelentésére való hivatkozással felkérem Tanácsos Urat, sziveskedjék⁴¹⁰ ügyben haladéktalanul Groza miniszterelnök urat felkeresni. Közölje vele a magyar kormány kéréseként, hogy intézkedjék a 101 moldvai csángó visszaté-

410 Kézzelel beszúrva: „ezen”.

rése érdekében és szerezzen érvényt annak a román részről vállalt kötelezettségnek, mely szerint nem adnak egyoldalúan utazási igazolványt Magyarországra való áttelepülés céljából, különösen nem vitathatatlanul román állampolgároknak.

A magyar kormány egyúttal súlyt helyez a megtévesztők szigorú megbüntetésére.

A magyar konkrét kérése, hogy helyeztessenek vissza a moldvai csángók eredeti jogaikba, kapják vissza ingatlanaikat és ingóságait. Amennyiben ezzel kapcsolatban költségek merülnének fel, úgy azokat a két kormány utólag rendezheti.

Mutasson rá arra, hogy a magyar kormány a 101 moldvai csángót már csak azért sem bocsáthatja be, mert ez veszélyes precedensül szolgálhat. Az illegális bevándorlás megakadályozására a magyar hatóságok óriási erőfeszítéseket tesznek.

Hívja fel a miniszterelnök úr figyelmét arra, hogy a magyar kormány a két ország közötti jóviszony érdekében kéri a fenti intézkedéseket, nem szeretné ugyanis ha a miniszterelnök úr nemzetiségi politikája által teremtett baráti légkört hasonló esetek zavarnák.

Saját tájékoztatására közlöm, hogy szükség esetén további, erélyesebb lépéseket fogok tenni.⁴¹¹

Takácsy [Miklós]

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium adminisztratív iratai Románia, XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d csomó, 2701/pol.-1947.

411 Egy 1947. június 24-i feljegyzésből kiderül, hogy Gyöngyössi István az utasításnak megfelelően felkereste Groza miniszterelnököt a 101 csángó ügyében és előadta a magyar kormány álláspontját, ill. kívánásait. Groza „sürgős intézkedéseket helyezett kilátásba”, 23-án azonban értesítést kapott a budapesti külügyminisztérium, hogy a csángók továbbra is Kürtösön rostokolnak „a legkétségbeesettebb helyzetben. Élelmük egyáltalán nincsen, úgyhogy az éhhalállal küzdenek. Ideiglenes barakokban laknak és annyira tetvesek már, hogy a helyi román hatóságok járvány fellépésétől félnek.” A szerencsétlen csángók esetének híre „széles körökben elterjedt Magyarországon és félő, hogy a sajtó figyelme is ráirányul. Már most megállapítható, hogy az ügy rendkívül kedvezőtlenül befolyásolja a közhangulatot Románia irányában.” Mindezek miatt a Dinnyés-kormány „a legsürgősebb és a leghathatósabb intézkedéseket kéri.” (A feljegyzés az itt közölt diplomáciai irat mellett található.)

A Belügyminisztérium álláspontja az áttelepedni kívánó csángókkal kapcsolatban

Budapest, 1947. július 2., 3.

A

Belügyminisztérium
Határ-, Folyam- és Légirendészet
V. Vigadó u. 2., Tel. 181-270 sz.
292.799/IV-1. B.M. szám
Előadó: Dr. Eszterhás r. őrnagy

Hivatkozással az ügyben Takácsi⁴¹² min. titkár urral folytatott telefoni beszélgetésre értesítem Miniszter Urat, hogy a lőkősházi határrendészeti kapitányság június 30-án kelt jelentése szerint Kürtös román határállomáson 111 főből⁴¹³ álló moldvai csángó csoport tartózkodik 5 hét óta a Magyarországra való átköltözés céljából.

A határrendészeti kapitányságot utasítottam, hogy a csoport viszonyait kísérje figyelemmel és változás – különösen pedig Románia belső területére való esetleges visszatérésük – esetén tegyen jelentést.

A miniszter rendeletéből

*Marschall László s.k.
rendőralezredes*

B

Szám: 22.743/1947.

Előadó: dr. Drégelyi István r. hdgy.

A bukaresti Magyar Misszió f. évi május 10-én 1.268/1947. szám alatt felterjesztette 119 csángó-magyar család beköltözési engedély iránti kérelmét.⁴¹⁴

Felkérem Miniszter Urat⁴¹⁵ értesítse a Bukaresti Magyar Misszió vezetőjét,⁴¹⁶

412 Takácsy Miklós.

413 Valójában 101 személyről van szó.

414 A külképviselet felterjesztését nem találtuk. Ez a 119 családból álló csoport egy másik lehet, mint amelyik nevében Ignác István járt Magyar Politikai Missziónál.

415 Mihályffi Ernő.

416 Gyöngyössy István.

hogy nevezettek hazatéréséhez nem járulhatok hozzá, mivel a földművelésügyi minisztérium a belső telepítés problémáit és a Csehszlovák–Magyar lakosságcsere egyezmény folytán átköltöztetett személyek letelepítését sem tudta teljes mértékben megoldani, és így a 119 csángó-magyar család letelepítése sem áll módjában.

A miniszter rendeletéből:

*Dr. Érchegyi József s.k.
miniszteri osztályfőnök*

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium adminisztratív iratai, Románia, XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d csomó, 2908/pol.-1947.

61.

Iklódi Dezső, bukaresti követségi tanácsos jelentései Mihályffi Ernő megbízott külügyminiszternek Petru Groza miniszterelnökkel és Czikó Nándor képviselővel a csángókérdésben folytatott megbeszéléseiről Bukarest, 1947. július 7.

A

130/pol.-1947.

Hiv. szám: 2484/pol.-1947.

Hivatkozással Miniszter Úr fenti számú rendeletére, tisztelettel jelentem, hogy a 101 csángó ügyével és a csángó kérdés általános vonatkozásaival kapcsolatban Groza min. úr által tett kijelentésekről és intézkedésekről Miniszter Urat más úton és a 181/biz. számú jelentésemben részletesen tájékoztattam. Mivel a Groza miniszterelnök úrral folytatott megbeszélésnek voltak a MNSz-et közvetlenül érintő vonatkozásai is, szükségesnek tartottam a miniszterelnök felkérése értelmében az elhangzottakról Czikó Nándor képviselőt Gyallay-Pap Domokos titkár útján részletesen tájékoztatni, felkérve őt az akció továbbvitelére és állandó sürgetésére. Gyallay-Pap kifejtette előtte, hogy a Misszió a csángó kérdés megoldásában a MNSz-el karöltve, vele egyetértésben óhajt eljárni, külön utakra és külön akciókra

nem törekszik, de érdektelenséget sem mutathat addig, amíg a 101 csángóval kapcsolatos és ehhez hasonlatos esetek arra engednek következtetni, hogy itt olyan nagyméretű illegális kivándorlási folyamatról van szó, amelyhez nem egyszer román hatósági közegek is segédkezet nyújtanak.

Czikó képviselő válaszában kifejtette, hogy a csángó kérdés megoldása a közeljövőben szőnyegre kerül. A 101 csángónak bánáti földekre való letelepítéséhez ugyan nem fűz sok reményt, mert a földekkel a román demokrácia mezőgazdasági politikájának egyéb céljai vannak, de a helyén maradt moldvai magyarság helyzetében javulásra van kilátás. Még e héten – mondta – a helyszínére utazik, és előkészíti az összes nagyobb községekben a népi szövetségi szervezetek megalakítását. A jövő héten az RKP-tal karöltve parlamenti támadás indul a katolikus egyházpolitika és a román kultuszminisztérium ellen a csángók nyelvi jogaiért. Tekintettel azonban a nehéz harcra, amit a román reakcióval e téren meg kell vívni és a román demokrácia érdekeire, amelyek [sic!] a kat. egyházzal szembeni küzdelemben óvatosságot tesznek kívánatossá, Czikó azt a kívánságát fejezte ki előttem, hogy a magyarországi sajtó konkrét eredmények eléréséig a csángó kérdéssel egyáltalán ne foglalkozzék, hogy így a MNSz ne nyújtson támadási felületet a reakció felé, amely akciójukat sovínisztának bélyegezné. Végül azt az óhaját is kifejezte Czikó képviselő, hogy a magyar kormányhatóságok hassanak oda, hogy a Magyarországon élő csángók moldvai rokonságukat, ismerőseiket ne biztassák a kimenetelre, mert – s ez valóban tagadhatatlan – ez is hozzájárult a csángók körében úrrá lett kivándorlási láz elharapózásához.

A 101 csángó ügyében Czikó közlése szerint a további lépéseket Csákány Béla aradi képviselő fogja megtenni.

*Iklódi Dezső.
követségi tanácsos*

Magyar Országos Levéltár, Minisztertanácsi általános iratok XIX-A-1-j, 128. doboz, 130/47. sz. (Sokszorosított másolat.)

B

131/pol.-1947.⁴¹⁷

Más úton tett jelentésem kiegészítéseként tisztelettel közlöm a következőket:

Július hó 5-én Groza Péter min. elnök úrnál történt kihallgatásom alkalmával utasítás értelmében nyomatékosan rámutattam arra, hogy a csángókérdésben újabban történt események rendkívül kellemetlenül érintették a magyar kor-

417 A dokumentum Iklódi Dezső 131/pol. számú jelentésének 3. sz. melléklete. (A 131/pol. sz. jelentés megegyezik az itt közölt 130/pol. sz. jelentés szövegével!) Megküldték Tildy Zoltán köztársasági elnöknek, Dinnyés Lajos miniszterelnöknek, Rákosi Mátyás (RKP) és Szakasits Árpád (MSZDP) államminisztereknek, valamint Rajk László belügyminiszternek.

mányt, és hogy azok a magyar kormány szándéka ellenére köztudomásra jutva a közvéleményt is erőteljesen foglalkoztatják. Kértem a min. elnök urat, hogy intézkedjen legsürgősebben a félrevezetés és a román hatóságok megállapodás-ellenes egyoldalú intézkedései folytán útrakelt, jelenleg a magyar-román határon tragikus körülmények között veszteglő 100 személy⁴¹⁸ ügyében és foganatosíttassa a szükségesség szabályokat a tekintetben, hogy a moldovai csángók zavartalanul élhessék és gyakorolhassák az őket a nemzetközi elvek, de a román törvények értelmében is megillető jogokat.

A miniszterelnök úr láthatólag nem foglalkozott eddig e kérdéssel és minden részletre kiterjedő közléseimet nagy megdöbbenéssel hallgatva, azokra a következőkben reflektált:

A magyar határon veszteglő családok ügyében e személyek visszatelepítését eredeti lakhelyükre úgyszólván lehetetlennek tartja, mivel kis ingatlanaikat más törpebirtokosoknak adták el és liquidálták állatállományukat, gazdasági felszerelésüket. Legjobb és legsürgősebb megoldásnak azt tartja, hogy telepítsék le őket az üresen maradt bánáti sváb földekre, ahol később ingatlanjuttatásban és investíciós segélyekben részesülnének.

Mivel az MNSz vezetősége – a Kurkó Gyárfás és Czíkó Nándor által velem már korábban közölt határozott állásfoglalás szerint – teljesen osztja a fenti felfogást és megoldást, azt a magam részéről is helyeseltem azzal, hogy a szükséges intézkedések a tarthatatlan helyzetre való tekintettel azonnal megtörténjenek. Erre Groza min. elnök úr jelenlétemben telefonon felhívta Teohari Georgescu belügy, és Savulescu földművelésügyi minisztereket, megkapta hozzájárulásukat a határon veszteglő családok sorsának ily megoldásához és felkérte őket, a szükséges rendelkezések legsürgősebb kiadására.

Ezután – ugyancsak jelenlétemben –, személyes utasítást adott Draia min. elnökségi vezértitkárnak a szükséges teendők elvégzésének állandó megfigyelésére és sürgetésére.

A moldovai csángókat ért általános sérelmek ismertetésénél különös nyomaték-kal hívtam fel a min. elnök figyelmét a magyar nyelv egyházi használatának eltiltására, továbbá arra, hogy a moldovai róm. kath. püspök⁴¹⁹ kiátkozta a tilalom feloldása érdekében eljáró 16 csángót, és e tény rendkívül súlyos kihatásaira.

A min. elnök úr erre kijelentette, hogy ezek az intézkedések ellenkeznek a román törvényekkel és a tárgyban hozott speciális rendelkezésekkel, melyek korlátlanul engedélyezik a magyar nyelv egyházi használatát. Az illetékes egyházi hatóságok a rendszabályokkal súlyos, a szabotázs fogalmába eső hatásköri túllépéseket követtek el. Az intézkedésekben a bukaresti nunciatúra politikai mahinációját látja, mely Romániában túlzó nemzeti mezben a demokratikus kormányzat diszkreditálására törekszik, Magyarországon pedig az intézkedéseket a román kormány elengedhetetlen cselekedetként igyekszik majd feltüntetni. De most – mondotta Groza –, „szarvánál fogom meg a nunciust, az amerikai ökröt,”⁴²⁰ és a legerélyesebben tiltá-

418 Az előző források 101 személyt emlegetnek, de közülük egy a vonat elé vetette magát.

419 Marcus Glaser.

420 Az „amerikai ökröt” Patrick O'Hara Atlanta Savannah-i püspök, a bukaresti nunciatúra régense volt.

kozni fog nála e hatásköri túllépés ellen, s attól sem riad vissza, hogy végső eszközként a konkordátum felmondásával fenyegetse.⁴²¹

Jelenlétemben megbízta Stupineanut, a min. elnökség politikai vezértitkárát, továbbá a vallásügyi minisztérium vezérigazgatóját, a szükséges rendelkezések azonnali megtételével.

Kéréssem megígérte, hogy a román kormánynak az egyházi magyar nyelvhasználat kérdésében elfoglalt álláspontját hivatalos hírlapi nyilatkozatban fogja leszögezni és felkért arra, hogy mindezeket hozzam az MNSz vezetősége tudomására, és kérjem meg nevében őket is az ügy állandó sürgetésére, valamint egy, a határon veszteglő családok javára szolgáló gyűjtés megindítására, melynél ő maga lesz az első adakozó.

A min. elnök közléseit Gyallay-Pap Domokos titkár útján az MNSz tudomására hoztam. Közöltem továbbá Czíkió Nándorral,⁴²² hogy a kapott utasítások értelmében nem teljesíthető az a kívánságuk, hogy a csángó-kérdésben való eljárást bizottságunk kizárólag az MNSz részére és a min. elnök rendelkezéseinek és ígéreteinek végrehajtását és teljesítését a misszió a maga részéről is állandó figyelemmel kíséri és szorgalmazni fogja.

*Iklódi
követségi tanácsos*

Magyar Országos Levéltár, külügyminisztériumi TÜK-iratok, Románia, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó. (Iklódi Dezső aláírásával hitelesített másolat.) Közli: Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről 1945–1947. Gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta Fülöp Mihály, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta Vincze Gábor. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998. 335–337. o.

421 Románia 1927. május 10-én kötötte meg a konkordátumot a Vatikánnal, és 1948. július 17-én egyoldalúan felmondta azt.

422 Czíkió Nándor volt az MNSZ vezetőségében a csángókérdés felelőse.

**Rajk László belügyminiszter előterjesztése
a Minisztertanácsban az áttelepedni kívánó
csángókkal kapcsolatban
Budapest, 1947. augusztus 5.**

479/1947. eln.

IV/4/b.

A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság 1947. évi augusztus hó 4-én megjelentek: Jakab János István és Benkő János romániai (moldovai) lakosok, akik előadták, hogy a lőkősházai magyar határállomással szemben fekvő Curtic román határállomáson 20 család, összesen 110 személlyel⁴²³ várakoznak már 9-ik hete a Magyarországra való bebocsájtásra.

Nevezettek magukkal hozták a többiek román utiokmányait is, amelyekből fenti tények megállapíthatóak. Mindnyájan moldvai csángók.

A kérdéses személyek eddig Moldvában Baku, Lespet⁴²⁴ és Klézse községekben laktak, egyszerű 1 és 1/2 hektáros földművesek voltak ott, földjüket, házukat eladták és állítólag román állampolgárságukról is lemondtak, hogy Magyarországra jöjjenek többi rokonaikhoz, akik Baranya megyében Szárász községben mint új telepesek laknak. Tény az, hogy Romániában – annak azzalaz [sic!] érvel, – hogy nevezettek román állampolgárságukról önként lemondottak – a román hatóságok lakóhelyükre visszatérni nem engedik.

A magyar határrendészeti szervek azonban beutazási engedély hiánya miatt mindeddig nem engedték őket az országba. Nevezetteknek ingatlanaik vételarából származott pénzük már teljesen elfogyott s a curtici magyar népi közösség⁴²⁵ jóvoltából a curtici állomás mellett egy istállóban laknak.

Felkérem tehát a t. Minisztertanácsot, hogy

- 1.) az említett 20 család, összesen 110 személynek beutazásához,
- 2.) továbbá ennek a 20 családnak a Szlovákiából betelepülőkhöz hasonlóan kivételesen – hozzájárulását megadni sziveskedjék.

*Rajk s. k.
belügyminiszter*

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium adminisztratív iratai Románia, XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d csomó, 3369/pol.-1947. Az iraton ceruzával a Külügyminisztérium Politikai Osztályán augusztus 19-én ismeretlen személy megjegyezte: „Miniszter Úr figyelmébe.”

423 Más források szerint 24 család és 101 személy akart áttelepedni, ám egy közülük meghalt.

424 Bákóról (Bacău) és Lészpedről (Lespezi) van szó.

425 A Magyar Népi Szövetségről van szó.

Az aradi Szabadság cikke a Lőkösházáról visszafordított 101 pusztinai csángó kálváriájáról

(1947. augusztus 5.)

Százegy csángó, huszonegy család Moldovából most Arad mellett Mácsán él üres tanyaházakban, földtelenül. Történetük apró fejezet a román reakció, Maniu embereinek hosszú bűnlajstromában. Glaser⁴²⁶ jassy-i püspök úrnál kezdődött a dolog, aki – véletlenül – Antonescunak, Maniunak egyaránt kedves embere volt és aki ezért – ismét véletlenül – a Szovjet ellen indított hadjáratban – „elfoglalt” Transnistria apostoli adminisztrátori székébe ültettek. A püspök út szabotálta a Groza-kormánynak azt a rendeletét, amely magyar istentiszteletet engedélyezett a csángóknak és a jogot hangosabban követelők közül tizenkettőt kiátkozott az Úr egyházából.

A kétéves aszály nyomorúsága után amúgyis növekvő elkeseredést megorrontva, egy bacau-i és bukaresti ügyvéd rávette a huszonegy családot, adják el földjüket és vándoroljanak ki Magyarországra. Egynémely megyei hatóságok ki is állították – jogtalanul – a repatriálási igazolványokat és a csángók elindultak a magyar határ felé. Lőkösházánál a határőrség természetesen nem engedte be őket, a csángók kifosztottan bolyongtak a határszélen. Teohari Georgescu, a Groza-kormány belügyminisztere azonnal közbelépett. A két maniuista ügyvédet azonnal letartóztatták, a csángók soron kívül visszakapták román állampolgárságukat. A helyi hatóságok fasisztái azonban ismét működésbe léptek. A vagyonukból kiforgatottakat Mácsán üresen hagyott sváb házakban szállásolták el és azt tanácsolták nekik: „foglalkozzanak alkalmi munkával”.⁴²⁷

Tudomásunk szerint Romániában törvény mondja ki, hogy a birtok eladása aszály idején kényszereladásnak minősül és hogy repatriálási igazolványt csak a belügyminisztérium állíthat ki a magyar hatóságok előzetes megkérdezésével. Teohari Georgescu gyors közbelépésével ismét bebizonyította kormánya jóindulatát. Bízunk benne, hogy a többi illetékes is módot talál a kényszereladásra vonatkozó törvény érvényesítésére és visszajuttatják jogos tulajdonába a huszonegy csángó családot.

Szabadság, 1947. augusztus 5.

426 Marcus Glaser jászvásári püspökről van szó.

427 Gyöngyössi István követségi tanácsos a 142/pol.-1947. sz. jelentésében értesítette Mihályffy Ernő megbízott külügyminisztert a 24 család ideiglenes elhelyezéséről. (XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d csomó, 3076. iktsz.).

**Gyöngyössy István, követségi tanácsos jelentése
Mihályffi Ernő megbízott külügyminiszternek Avram
Bunaciu belügyminisztériumi vezértitkárral a 101
csángó ügyében folytatott megbeszéléséről
*Bukarest, 1947. augusztus 6.***

151/pol.-1947.

150/pol.-1947. szám⁴²⁸ alatt jelentettem arról, hogy Bunaciu belügyi vezértitkárral hosszas beszélgetést folytattam. Miután az állampolgársági és repatrációs kérdésekről is behatóan beszéltünk, szóvátette Bunaciu azt is, hogy egyes subaltern⁴²⁹ román hatóságok közreműködnek abba, hogy az ú.n. kétes állampolgárok, de gyakran magyar nemzetiségű román állampolgárok is Magyarországról kivándorolni igyekezzenek. Bunaciu ismét biztosított arról, hogy ezek abuzusok, amelyeket a belügyi kormányzat, mihelyt azok tudomására jutnak, szigorúan megtorol, miután a legsúlyosabban elítél minden olyan szándékot, amely magyarok kiűldözésére irányul. Kért arra, hogy ha ilyen eset tudomásomra jut, úgy azt sürgősen közöljem vele, hogy a bűnösök ellen teljes szigorral eljárhasson.

Ebben az összefüggésben került szóba a 101 moldvai csángó ismeretes ügye, amellyel kapcsolatban panaszkodtam a vezértitkárnak arról, hogy ezeket a szerencsétlen embereket még mindig nem helyezték el véglegesen, holott a román kormánytényezők ígérete az volt, hogy letelepítik (nem ideiglenesen elhelyezik) és földhöz is juttatják őket. Kitűnt, hogy Bunaciu informálva van az ügy minden fázisáról. Maga is elismerte, hogy a csángók jelenlegi elhelyezése rossz és nem jelenti a probléma megoldását és azt is, hogy ezekkel a makacsul továbbra is kivándorolni akaró emberekkel szemben a román hatóságoknak csak akkor van erkölcsi jogosultságok energikusan fellépni, ha kellő letelepítésük és földhözjuttatásuk már biztosítva van. Tudomásul vette azirányú határozott közlésemet, hogy Magyarország a kérdéses személyeket befogadni nem hajlandó és közölte, hogy neki, aki nála ebben az ügyben legutóbb is interveniált a földművelésügyi miniszter⁴³⁰ azt ígérte, hogy a csángókat a Bánátban, vagy Olténiában sürgősen földhözjuttatja és letelepíti. Kérésemre kilátásba helyezte Bunaciu, hogy az ügyet annak végleges és megnyugtató elintézéséig továbbra is szorgalmazni fogja, mégpedig lehetőleg a bánáti megoldás irányában.

428 Az irat szélén a külügyminisztériumban augusztus 18-án megjegyezték: „nem érkezett be.”

429 Alárendelt.

430 Traian Săvulescu.

A kérdést egyébként más hatóságok, elsősorban a külügyminisztérium és a miniszterelnökség vonalán magam is állandóan napirenden tartom.

Gyöngyössy
követségi tanácsos

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium adminisztratív iratai, Románia, XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d csomó, 3344/pol.-1947. iktsz.

65.

A Magyar Távirati Iroda jelentése a kolozsvári Világosságban megjelent, a csángók helyzetével foglalkozó cikkről

Bukarest, 1947. augusztus 13.

Ko. o- Fi/Sp

A Világosság című kolozsvári lap vezércikkében⁴³¹ és külön beszámoló-cikkekben is rendkívül heves támadásokat intéz azok ellen a csángóvidéki katolikus papok ellen, akik megfélemlítve papi hivatásukról, kíméletlen terror alatt tartják a moldovai csángó magyarokat. Legutóbb Czikó Nándor országgyűlési képviselő látogatott el a Bákó környéki csángókhoz. Meghallgatta panaszait, népgyűléseket hívott egybe és felvilágosító előadásokat tartott. Közölte a csángókkal, hogy papjaik erőszakoskodása és tilalma ellenére is bátran beszélhetnek magyarul és ugyanakkor sok Moldovában készült öregbetűs magyarnyelvű imakönyvet osztott ki közöttük. A csángók könnyezve hallgatták a Magyar Népi Szövetség küldöttségét. Czikó Nándor nyomatékosan megállapította, hogy főleg Simon Ferenc Lészped, Hojdin Ferenc, Klézse és Gherguti Andrei, azelőtt Gyergyó⁴³² András, Ferdinánd községek lelkészei azok, akik egyházi átokkal, kiközösítéssel és kipelengérezéssel fenyegetik azokat a csángómagyarokat, akik a templomokban magyarul mernek imádkozni, vagy énekelni. A községek lakosai sírva kérték lelkészeiket, hogy járuljanak hozzá, hogy anyanyelvükön imádkozhassanak és tartsanak magyarnyelvű istentiszteletet. Ezek az emberi mivoltukból kivetkőzött papok azonban kijelentették, hogy a sátán nyelvén, vagyis magyarul nem hajlandók

431 A *Világosság* 1947. augusztus 11-i számában jelent meg a „Moldvai magyarok” c. riport, mely Czikó Nándor augusztus 15–21. közötti moldvai körútjáról számolt be.

432 A *Világosság*-cikkekben: Gyerkó.

istentiszteletet tartani és híveiknek is megtiltották, hogy a templomban magyarul imádkozzanak.⁴³³ Akik mégis megtették azokat fekete kereszttel jelölték meg és kiűzték a templomokból.

A iasi-i római katolikus püspökség rosszindulatú és zavaros írásbeli rendelkezései még inkább növelik a Cuza, Goga és Maniu visszatérésében reménykedő papok terrorját. Lészped község előljárósága végül is maga volt kénytelen rendet teremteni és Simon Ferenc lelkészt elkergette a faluból. Három csángó községben⁴³⁴ megalapították Cziko Nándor kezdeményezésére a Magyar Népi Szövetség tagozatait.

Magyar Országos Levéltár, külügyminisztériumi TÜK-iratok, Románia, XIX-J-1-j, 17. doboz, 16/b csomó, 3373/47. iktsz. (Hitelesített másolat.)

66.

A Világosság interjúja Kompot Péter lészpedi csángó legénnyel *Kolozsvár, 1947. augusztus 27.*

Városiasan van öltözve. Mereven ül a széken, lábait kinyújtva, mellén egymásba fonva pihenteti. Mélyen ülő szemeivel ormótlan bakancsait fürkészi.

Beszél. Panaszosan cseng benne népének, a lecpedi csángók sorsa.

Kompot Péter csángó legény.

1927-ben született a moldvai dombok között gubbasztó Lecped községben. Szülei szegény emberek. Mindössze 25 rud földjük van. Valamivel több, mint egyharmad hektár. Alig elég arra, hogy a kis családot ellássa szükös kukoricával, kevés krumplival.

Kompot Péter 7 éves volt, amikor megismerkedett a betüvel. Román iskolába jár, mert bár Lecped szintiszta csángó község, az akkori reakciós kormányzat nem engedte meg a magyar iskola működését. Hét elemi végzett szülőfalujában, majd a ferencesekhez ment noviciusnak. Miért, miért nem, másfél éve otthagyta a rendet és visszatért falujába. A kántorkodást tanulta. Ez év pünkösdjén Csíksomlyóra ment búcsúra. Ott találkozott össze olyan emberekkel, akik felismerték tehetségét és megkérdezték tőle, miért nem tanul?

Kompot Péter Csíksomlyóról visszatért falujába, de a feltett kérdés csaknem hagyta nyugodni.

433 A *Világosság* 1947. május 17-i száma szerint a iasi-i római katolikus püspök, Anton Durcovici a 317/47. sz. rendeletével engedélyezte a magyar nyelv használatát a templomokban, azonban ez a rendelet a papok ellenállása miatt sehol sem ment át a gyakorlatba. (A püspök egyébként 1947. október 17-ig Marcu/Frey Glaser volt.)

434 Lészped, Klézse, Újfalu (Ferdinand).

– Megmozgattak bennem valamit – mondja.
– Néhány nappal ezelőtt kiforgatták otthon a házban található összes zsebeket. Az így összekotort pénz épp hogy kitette az utazás költségeit. Kompot Péter most itt van Kolozsváron, és tanulni akar.

Reakciós janicsár papok mérgezik Lecped életét

A falujáról beszél.

– Ötszáz család lakik benne – mondja – kieresztett ingű és szűk gatyás csángók. Békében éltünk 1938-ig, amikor *Rob*, a jasi római katolikus püspök rendeletileg megtiltja, hogy a csángó templomokban magyar nyelven hirdessék az igét. Fáj, hogy a templomban elvesztettük nyelvünket, de tovább jártuk a templomot, mert erősen hisszük az Istent. 1938-ban békétlenség költözött a faluba. Az egyik része sok járkálással megkísérelte, hogy ismét magyarul prédikáljanak a templomban, a másik része *Hojdin* Ferenc plébánost követte, aki nem tűri a magyar szót. Előfordult olyan eset is a faluban, hogy a legény megöléssel fenyegette az apját, mert magyarul beszélt. Csángók voltak mind a ketten, és a legény is alig beszélt románul.

Kompot nagyot sóhajt és rosszállólag megcsóválja a fejét.

– A demokrácia jöttével – folytatja – belénk is új hit költözött. *Tóth Gyuri, Ignác István, Janó Antal*, meg még egy páran nem kímélték szűkös pénzüket. Elutaztak Bukarestbe, és kérték a kormányt, engedje meg nekik, hogy a templomban magyarul hallhassák a pap szavát. Megkapták a kívánt engedélyt s elvitték a jasi római katolikus püspöknek. *Rob* püspök úr vont egyet a vállán és azt mondta a küldöttségnek: intézzék el a papjukkal. Mielőtt *Tóth Gyuriék* haza jöttek volna, a püspök futárja már megérkezett Lecpedre az utasítással. Amikor *Tóth Gyuriék* átadták a miniszter levelét *Simon páternek* – a mostani lecpedi plébánosnak – ki sem bontotta a levelet: úgy ahogy volt, borítékostól összetépte...

A bezárt templom

Simon páter kiátkozta azokat, akik magyarnyelvű prédikációt kértek, bezárta a templomot és nem engedte meg, hogy mi is járjunk a misére. 1946 karácsonyán új pap jött a faluba: *Münicz*⁴³⁵ János. A hívek kérésére az első nap magyarul prédikált, de amikor ez tudomására jutott a püspöknek, betiltotta a magyar szót a lecpedi templomban.

Kompot Péter hosszú szünet után folytatja tovább.

– A demokráciáról csak mint távoli dologról tudott Lecped csángó népe. Népellenes papjaink mindig gondoskodtak arról, hogy minden olyan törekvés, ami a népi egység megteremtésére irányult volna, más a kezdetben elakadjon. De akik a magyar nyelvért harcoltak, azok is belefáradtak a próbálkozásokba és elcsüggedtek. Ez év július 20-án új nap virradt a lecpedi csángókra. A kora reggeli órákban *Bákó felől*

435 *Minucz Jánosról* van szó.

egy autó jött. *Czikó* Nándor szállt ki belőle. Hamar híre ment a faluba. Gyűlést is rendeztek rögtön és megalakult a Magyar Népi Szövetség lecpedi szervezete.

Tanult emberként akarok visszamenni a falumba

– Milyen Lecped gazdasági élete? – kérdeztük.

– Szegény – válaszolja – nagyon szegény. Huszonöt-harminc rud földje van egy-egy gazdának, akinek több van, az már gazdag ember. Puliszkát eszünk, vagy ha van, krumplit. Kereskedés is csak egy van a faluban. A szövetkezet most fog megalakulni. A papon kívül nincs ember, aki vezesse a falut. Tanult ember ő van egyedül. Most én is szeretnék tanulni. Majd ezután vissza akarok menni a falumba. Felvilágosító munkát akarok végezni, a demokráciát, az én népemet, a csángókat akarom szolgálni.

Kompot Péter Kolozsvárra jött. A Magyar Népi Szövetségnél jelentkezett s egyszerű szavakkal mondogatta el, hogy tanulni akar. Már tanítói is akadtak. Tanárok vállalták önként a csángó legény előkészítését, hogy még az őszy folyamán le tudja tenni a négy gimnáziumhoz szükséges vizsgákat és a következő évben beiratkozhassek a tanítóképzőbe. A költségeket a Petőfi-alap fedezi, lakást a Móricz Zsigmond Népi-kollégium biztosít számára.

Világosság, 1947. augusztus 24. 5. (Kompot Péter moldvai csángó legény tanulni akar, hogy a demokráciát szolgálja.)

67.

A kolozsvári Világosság tudósítása a moldvai csángók egy csoportjának bánáti letelepedéséről

Kolozsvár, 1947. augusztus 30.

A MNSz Temes-Torontál vármegyei megkezdte a szórványban vagy csoportosan Bánságba települt moldvai csángók összeírását és bekapcsolását a demokratikus magyar politikai és szellemi életbe.

A legnagyobb moldvai csángó csoport, összesen száztizenöt család, Moravicán telepedett le, a hivatalos igazoltatások során azonban sajnálatos módon kiderült, hogy ezek a családok lelketlen kivándorlási ügynökök és ügyvédek áldozatai. Letelepítési irataik egytől-egyig hamisítványok voltak, melyeket drága pénzen sóztak a nyakukra. A Magyar Népi Szövetség a demokratikus hatóságokkal együttműködve ügyük rendezéséig biztosította bánági tartózkodásukat és jelenleg folyamatban van állandó letelepítésüket is.

A sváb lakosság Gottlob községben tizenöt moldvai csángó-magyar család telepe-

dett le s a földreform során rendes házhoz és földhöz jutott. A gottlobi magyarok kevesen voltak, és gyermekeik számára nem tudtak eddig iskolát kérvényezni. A csángók megjelenése azonban lehetővé tette, hogy a törvényesen előírt létszám alapján magyar iskola felállítását kezdeményezzék. Amikor a reakciós szellemű jegyző megtudta, hogy a Moldvából érkezett telepések magyarok és segítségükkel magyar iskola keletkezik a sváb községben, minden eszközzel meg akarta akadályozni, hogy a csángó gyermekek anyanyelven tanulhassanak. A reakciós jegyzőről azóta sok minden más is kiderült, és legutóbb eltávolították a községből. A demokratikus Románia törvényeinek megfelelően most már nem is ütközik nehézségbe a gottlobi magyar iskola felállítása.

A MNSz egyik falujárója legutóbb *Keglevich-házán fedezett fel öt csángó családot, akik már azóta be is illeszkedtek az ottani magyarság életébe.*

A MNSz országos közművelődési bizottsága jelenleg tervet dolgoz ki a *moldvai csángók analfabétizmusának leküzdésére* és e tervben már a Bánságba letelepedett csángó családok kulturális felkarolása is szerepel.

Világosság, 1947. augusztus 30. 3. (Csángók a Bánságban.)

68.

Ismeretlen lészpedi csángó levele a Magyarországra telepedett rokonokhoz *Lészped, 1947. december 7.*

Éljen a demokrácia, éljen a Románia és Magyarország közötti szilárd barátság, éljen a szabadság!

Drága sógorok, nővérem és unokák.

Először is azt szeretném, hogy ez a néhány sorom boldogságban és lelki békében találjon benneteket. Drágáim tudjátok meg, hogy mi jó egészségben vagyunk az egész család, a mamával, a gyerekekkel valamint Zediu [Zöld] József családjával, amit nektek is kívánunk. Drágáim, tudatom veletek, hogy megkaptam első leveleteket névre szólóan a postán, és még kétszer Borta István révén. Drágáim, nem tudtam megköszönni a leveleteket, amit XI. hó 18. napján kaptam meg, amiben értesültem helyzetetekről. Nagyon megörvendtünk annak a rendkívüli boldogságnak, megajándékozott a Jó Isten. Azt hiszem, hogy csak a Szűz Mária, a szegények és elesettek megváltója segített abban, hogy örüljete, hogy ti és testvéreitek teljes szabadságban örvendezhettek a templomban az anyanyelv használatának, anélkül, hogy ellenséges szemmel néznének, mint ahogy mivelünk történik. Tudjátok

meg, hogy nálunk elszánt harcot folytattak a klérussal és többen testvéreink közül, akik az állam hóhéranak, I. Talmácelnek a szolgálatába szegődtek, és akit mint tudjuk, csak Isten segedelmével tudtunk megsemmisíteni. Ő már nem dékán, áthelyezték a harmadik pap után, akik itt hányódtak, és nem kedvelték az anyanyelvünket. Tudjátok meg, hogy a boldogság hozzánk is eljutott és félig szabadságot nyertünk arra, hogy a templomban a mise magyar és román nyelven történjék.

X. hó 29–30-án különböző közbenjárások és erőfeszítések után, amelyekre a reakciók miatt volt szükség, tudjátok meg, határozottak vagyunk és nem hátrálunk. Csak előre akarunk lépni, hogy iskolánk legyen; a kérésünkre két tanítónak kell érkeznie Brassóból. A bizottság, ami a Kultuszminisztériumban jött létre, mellénk állt, és a reakciók azt mondták, hogy nem ellenezték, sőt ők is beiratják gyerekeiket a magyar nyelv miatt az iskolába. Azonban szívükben tovább ég a gyűlölet és az ellenségeskedés, de nem azért, mintha ők is ne kívánnák továbbra is,[?] hogy nincs kedvükre, hogy nem tudnak irányítani, hogy előrököljék a papnélküli egyház földjét a faluban. Miután megalakult a Magyar Népi Szövetség, teljesen megszelídültek és már rájuk nincs szükség, gondolom, itt nem állunk meg. Tudjátok, hogy a Daskolu Franku [*Frâncu tanító*] átvette a posztját, az első naptól, amikor magyar nyelven indult a szolgálat, nagy örömünkre; ő egy félelmet nem ismerő ember, szorgalmasan végzi feladatát. Sajnáljuk, hogy vannak még reakciók, de nem érdekelnék. Tudatom, hogy Temesváron voltam, mint a Magyar Népi Szövetség Párt [*sic!*] delegátusa, ahol a mi moldvai csángóink érdekeiért léptem fel és meg vagyok győződve, hogy eleget tesznek a kívánalmainknak az istentisztelet teljes szabadságának és meg fogják parancsolni, hogy az állam törvényeit gyakorolják, kivétel nélkül, és nagyon örvendünk, hogy Czikó Nándor képviselő elvtárs és az összes demokratikus pártok a lézpedi csángók megmentése mellett van.⁴³⁶

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms. 5172/192, Domokos Pál Péter-hagyaték. (Kézzel írott, román nyelvű levél.)

436 A levél felső részén feltehetően a levét elküldő személy még odaírta: „Arra kérek, hogy borítékaitokat jobban zárjátok le, és a borítékra a lezáráshoz tegyétek rá a postai bélyeget, hogy amíg megérkezik a faluba, ne nyissák fel, és nehogy elolvassák a reakciók.”

**Domokos Pál Péter kérelme Pázsint Ödön
miniszterelnökségi osztályfőnökhöz, mellékelvén a
lészpedi Ignác István hozzá írott levelét
*Bukarest, 1947. december 10.***

Kedves Barátom!

Én a moldvai magyarokkal Erdélyből való eljövetelem óta kapcsolatot nem tartottam és nem is tartok. Ők mégis minden ügyükkel, kérésükkel hozzám fordulnak, egyszóval: felmérhetetlen erővel ragaszkodnak hozzám. Bizalmukkal megtisztelnak.

Én értük a világon semmit sem tehetek, amint azt nagyon jól tudod. Egyedül illetékesnek Téged tartalak és hiszem, hogy ha valaki, akkor úgy Te a kérdés súlyát, értékét meglátod, [és] ha módodban van, segítesz rajtuk, ha pedig nem, akkor napirendre térsz a kérdés felett.

A mai napon érkezett hozzám újabb levelük, melynek másolatát jelen levelémhez kapcsolom s arra kérlek, hogy ha bármit tennél érdekükben, nekem is üzend meg. Ragaszkodással üdvözöllek:

Péter

Melléklet

Seeged [Lészped], 19. XI. 947.

Kedves Doktor Ur!

Kérem legyen szives Irántunk és halgosa meg a panazinkat, [*mivel*] mag[*a*] ismeri legjobban a csangok szenvedésiket, azért Kérjük közbe jarást tegyen, hogy befogadjanak az öregországba. 1940 óta mindig zovoros volt az üdő és a mi Papjaink mindig elenü[n]k voltak és elenü[n]k vonak ma mái napig és alom [?] vesedelmeseknek benük, mért magyarul beselünk. 1943-ban akartam haza meni, de nem lehetőségét, mert mindig katanák voltunk és nem lehetet hazajutni, az út levelhez jutni, csak azok tutak el méni, kik nem voltak katonák. Abban az üdőbe sokan elatták a v[*a*]gyonikat, ugy, mint menk telepesek, de még me sem tuttak el meni.

1946 Tovasan le voltam a Missiohoz, beseltem akor Gglai titkar ural⁴³⁷ és [ő] azt mondata, hogy magyar ország nem tud be fogadni, és idaig mindig ozt mangyák, hogy nem fagadnak be, pedig mindig mentek Labnikból, de mi modul[*a*]g azt nem

437 Iklódi Dezsőről van szó.

tudam. Nem tudom megmondani mekora iricség von itt nalunk a faluba Leszpeden, csak azért, hogy kertük az anyai nyelv sobod hasznolatát a templomba, ezért irigellenek a papok és köség ele jaroji.

Tehat alig iut ki a puliska és egy keves kru[m]p[l]i, de iricseg von bősegből [bőségesen]. Akarnám tudni, mert ném lehet nekünk méni?

Csak azt gondolják meg magik, hogy minden nemzet ményen az anya országába. Például a lengyelek mennek Lengyel Országba, a tótok Erdelből elmentek Csehslovaciába, a zsidók mennek Polestinába.

Csak nekünk van setetcseg, a csangoknak, hogy szét verték ósapainkat a Modetalvi veszelrel. Be vandoroltak Moldovaba, senvedtek és senvednek míg el nem postulnak az idegenbe. Legynek szivesek tegyenek sort ertünk, es gyülcsenek haza, mint a Kotla a csirkeit, és né hagy[ja]nak minket el postulni, azokat, a meiek megmaranak. Maius Honapiaba be nyútotom egy kervent a Bukaresti misiohoz 94 csango család nev[i]be.⁴³⁸ [A] beköltöző Engedeit Maius 16-ikan 1430 szám [alatt] iktoták és nem atok semi feleletet. Legen szives agyon utasitast a beköltözesi ügybe. Töbet nem tudunk senvedni, haza akarunk meni.

Varok, varok feleletet

*Kivalo tiszteletvel tiszteliu
Ignác istván*

Magyar Országos Levéltár, Minisztertanácsi általános iratok, XIX-A-1-j, 128. doboz, 14780. sz. (Domokos Pál Péter aláírásával hitelesített levél. – Ignác István levelét Domokos Pál Péter gépelte le.)

70.

Bezsán Ferenc lészpedi csángó levele Szárászra települt barátjának 1947. december 27.

Kedves Komám

Az első sorban aszt biram mondani Dicsirtesék az úr ézus mindörökkön örökké. má ma tudhasátok tüjs hoga szent Jánas apastal és évángelista emlék ünapa o meli hasanlit o te neved napiának emlékezetereis. tudhatod édes komám hoga ez előtt egi esztendővel egjütt töltöttük aszt az ünepet és még nemjs tudtuk hoga oli meszére el leszünk meszedve egymástól egi esztendőnek fordulásába. De eszt o jó Isten e kép okarta es ugj kellett lennj. mert az atia Isten mindenkinek ki rendelte az ő sarsát

438 Lásd az 58. sz. dokumentumot!

hogj mit kell szenvedien és hava kel érien medjg meg kapia az ő maga bóldog napiait. mert hiszem a mind meg irtad egi részit o tü szenvedésenek, maid eleg vólt egi gazda embernek csoládostol szenvednie. De kedves komam, soha se bánd o mit el töltöttél és o menit szenvedtél. mert minden szenvedés után hiszem hodj meg kaptad o te részedet. mert tudhasátok hajg mük kik itt honn maradtunk nekünkis meg vann o mü részunk. o mü sarsunkot nem kel meg iriom mert jól tudjatok hoghi milien. Semmi külömbség nincs o mind vólt ez előtt. Csok oni külömbség vonn hajg el szoladtunk o nagj éhségtől o meli vólt a mult niáronn

Most édes jó barátom kérelk ird meg o te sorsodnak o tobbi réseit is o meliek Történtek veletek míg haza értetek Tudiad edes komam és leg yobb borátom hajg o többi jó barátaidis mind jól vannak egéségesek és kevánnak boldog napokat az összes családadnak Habari Peter hobari Andras Kretzuli János s. t. b.

Kérlek édes kamám hogj ho meg kopod eszt o levelet felej minél homarább o meliet várunk sargolmassann

Bejan Ferentz

De most édes komám emlékezzel meg o régi üdókról és o segénj öreg mesterke mihálinéről, hogj ketten egjtzer mátzar meg meg látagattuk és egi egi liter bort meg meg idagáltunk de most o véni oszoni ühet o sutuba míg bort iszunk ketten nálla muk o házba.

Ezel írásomat most én ma befeiezem kevanom süvemből aldion meg oz Isten o te komád és barátod

Bezzan Ferentz

27 Dechember 1947

Sent János köniörögj érettünk

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Domokos Pál Péter-hagyaték, Ms. 5172/178. (Kézzel írott, magyar nyelvű levél. – Bezsán Ferenc levelét Domokos Pál Péter legépelte. A gépelt példány végén megjegyzi: „Érdekes, hogy nevét kétféleképpen írja. Nem tanult magyarul írni. Ezt az írásmódot, ami itt van, valósággal ő találta ki, szerkesztette, tervezte magának.”)

71.

Ignác István lészpedi csángó levele

Domokos Pál Péterhez

Lészped, 1947. december 30.

Kedves Dr. Domokos Pál Peter Ur!

Nogyon Köszönöm a levelit, mijiket írt, de fáí és fáí, hogj nem tud segitni. Kit tud iol mékora szenved[*s*]be vogyunk, mas senki nem tudgyea, csok mag[*a*]. Mag láta, [*hogy*] a mi folunkat a io üdők be es nehez volt a minden nopit ki keresni, hát na ebe o nehez üdők be és ozert nekü[*n*]k kenseriteni nincsi amibe az éket es a

kopát bele akosuk. a[z] 1945 tellin kervenestünk a föld ugy Minister urnal,⁴³⁹ hogy adgyeánok földét Bonatbo [*Bánátba*]. Kervenünket bevetek de földet adni nem atok, pedig szomséd folaibbol [a]méik romanok el mentek, mind földet koptok.

Ném ozert ponosolom él hogy várni okorom a kolocsot [*kalácsot*] a szájombo és magyarorszag még kérjm adni. Nem.

Csok az fái hág [*hogy*] a nicsenseg lég nagyob ostor égi népet set verni es elpostitoni az zidegenség, mert a mogyar vezerek iob semvel be nezték a zostrak svabokot, mint az ő maga foitaikot. Nekem az fái, hogy az utanom vololo mar[a]dek ki nemzecseg el fogia vesteni a mogyori érzesegit. Mért let, kerdi azért hogy 2 hold földbol ném lehet még elni 7 leleknek, azert ho lehecseg vonon [*volna*] olyan hérrre [*helyre*] méni lól a foitom volokvol legyek együt

Algymeg a Minden ható

Ignác István

[*A levelhez még egy másik is tartozik*]

Kedves Dr. Ur

Legen szives omiból lehet inteskegg[yé]k rolam, hogy minel homorab Hozo méni, mert a csangok nagy vesedelembo álnok és nem sokara ro a niencseg [*nincstelenség*] miot set kel osloink ésel ves o foitánk a zidegenségbe. Ho lehecegese még amerikabo is ki utozunk csok a mi foitánk kőzi mehesunk. Kériük o minden ható Josagos Istent és a csiksomlyoi segítő süs mariot, hogy élni hogyan benunkét. ádgyn hosas életet mogan[a]k, hogy tugyon segiteni a csangokan, lehet hogy fel fogom keresni nem sokara latolag.

ha levelet ír, ireo ére a címre: Domnului Gherghe Cingaru (pentru Ignat), com. Fantanele, Jud. Bacau, mert csigar bacinal változik a posta és homorob kezbe kopom o levelet.

*Kivolo tisteletvel
Ignac Istvan*

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms. 5172/8, Domokos Pál Péter-hagyaték. (Kézzel írott levél.)

439 Romulus Zároni földművelésügyi miniszterről van szó.

**A magyar és a román külügyminisztérium álláspontja
a moldvai csángók közt folyó
kitelepedési agitációval kapcsolatban**

Budapest, 1948. március 9., Bukarest, 1948. március 27.

A

*Heltai György miniszteri tanácsos átírata a bukaresti követség ügyvivőjének,
Gyöngyössy Istvánnak. Budapest, 1948. március 9.*

865/pol.-1948.

Közlöm Ügyvivő Úrral,⁴⁴⁰ hogy a Belügyminiszter Úrnak – hozzám intézett átírata⁴⁴¹ szerint – tudomására jutott, hogy a moldvai csángók között, valamint Erdély egyes részein propaganda folyik Magyarországra történő áttelepítésük érdekében azzal az ígérettel, hogy az áttelepülők itt földet kapnak.

Felkérem Ügyvivő Urat, szíveskedjék a romániai magyar sajtóban, esetleg a rádióban olyan értelmű felhívást közzétenni, mely szerint intézményes áttelepítés és az áttelepülők részére földjuttatás nincs és az illegális határátlépők tolonc-úton irányíthatnak vissza Romániába.

A miniszter rendeletére:

*Heltai György
miniszteri tanácsos*

440 Gyöngyössy Istvánról követségi tanácsosról van szó. A magyar diplomáciai képviselőlet vezetését 1948. március 25-én vette át Széll Jenő, immár követi minőségben.

441 A Belügyminisztérium Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) részéről Bálint József rendőr alezredes 1948. február 23-i átíratáról van szó. (Az irat megtalálható az itt közölt dokumentum mellett.).

B

Gyöngyössy István követségi tanácsos jelentése Molnár Erik külügyminiszternek a hivatalos közlemény közreadásáról. Bukarest, 1948. március 27.

35/pol.-1948

Rend. szám: 865/pol.-1948.

A fenti rendelet utasításainak megfelelően az alábbi közleményt juttattam el a román rádió magyar óra szerkesztőségéhez, valamint a következő lapokhoz:

Világosság, Kolozsvár; Népújság, Brassó; Új Élet, Nagyvárad; Jövő, Arad; Fáklya, Nagyvárad; Szabad Szó, Marosvásárhely; Szabad Szó, Temesvár; Szabad Élet, Szatmárnémeti; Szabadság, Nagykároly.

„Tekintettel arra, hogy az utóbbi időben lelkiismeretlen felbujtók újból olyan híreket terjesztenek az erdélyi magyarok és moldvai csángómagyarok körében, melyek szerint a Magyarországra való letelepedésre lehetőség nyílik, és a betelepülők Magyarországon földet kapnak, a Magyar Köztársaság bukaresti követsége újból a legnyomatékosabban felhívja a figyelmet, hogy Magyarországra betelepítés nincsen, és ennél fogva földhözjuttatásról sem lehet szó, éppen ezért senki se üljön fel a híreszteléseknek, ne adogassa el ingó, vagy ingatlan vagyonát, és ne induljon neki a bizonytalanságnak. A magyar határáralakulatok senkit sem engednek be Magyarországra, akiknek pedig mégis sikerül magyar területre jutniuk, azokat tolonc-úton irányítják vissza Romániába.”

A fenti lapok közül eddig a Világosság, Szabad Szó, Temesvár, Új Élet, Szabad Szó, Marosvásárhely, Fáklya ismertette a követség közleményét.

Folyó hó 26-án Nagy Csaba, a rádió magyar órájának szerkesztője telefonon arra kérte a követséget, tekintsen el a közlemény rádió útján történő ismertetésétől. A szerkesztőség a közleményt a román külügyminisztériumnak küldötte meg, ahol arra az álláspontra helyezkedtek, hogy tömeges kivándorlásról nem lehet beszélni, szórványos esetek talán előfordulhattak, politikailag pedig olyan téves értelmezésre adhat alkalmat, mintha a magyarok tömeges menekülnének Romániából. Ilyenformán a román külügyminisztérium – amely bizonyára e pillanatban még nem szerzett tudomást a közleménynek a lapokban való megjelenéséről – nem tartja helyénvalónak a közleménynek a román rádióban való beolvasását.

*Gyöngyössy
követségi tanácsos*

Magyar Országos Levéltár, külügyminisztériumi adminisztratív iratok Románia, XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d csomó, 8656pol.-1948.

**Tóth György, lészpedi csángó levele
a Magyarországra telepedett gyermekeihez**

Lészped, 1948. május 26.

Kedves Gyermekéim!

Az első szavamvalés jó egészséget kívánok mindnyájatoknak.

Rollunk tudatlak hogy jo egészségésék vagyunk. Még kaptam a levelet a melikét irtal 26 Apr. réműletés dolog a mit Mártan János csinált, azért ara kérlek hogy az italtol örözkögyeték, nem lehet az italval jácadni, az itol szükségés, de csak böcsületésénn vagy jobb ne inyani még, akkor az embér biztos mindén lépésibe.

Ara és kérlek hogy ne társalkogyel, vagy ne légy nagy barátcságba sénkivel legkülönösebben az ital részébol, job barát lénni mindén kivel úgy távozol mind igén nagy barátcságba valakivel.

Amit írtál: a Buda-Pesti kirakat vásárol, kivann hirdetve az ittvalo ujsagokba is, a melyekét nálunk olvasunk – a Romániai Magyart szoba és Falvak Nepebe s tudositva vagyunk a kedvezményékre és 50% os fizetésvel lehet utazni a Román és a Magyar állami Vasutakom 11^{ken} Juliusnak nyilikmég a vásár, ugy van kihirdetve nálunk – sokonn készülnek töllünk hogy kiményenek, akkor – járolog.

Az irásod volt Egyházoskazáron 27 Apr Bucurestbe 2. Máius Gärlenibe 6 Maius – Ugy hát még kaptam 9 napra rendés levél meg érkézik 8-9 napra.

Amit tudok a Pusztinaijakrol az hogy 5 nappal hamarább méntek volna, kiménttek volna, ez üdőközbe kötödöt égy páktus Magyarország és Románia között a mely akasztaja, hogy ki mének vagy hogy léssz veluk 10 Maiusig még tudodik.

Nalunk mindenkinek nagy öröme vann még sűnt a szárazjág. Februáris-Márti-Ápriél s 9^{dik} Máiusig nem láttunk essót.

Most essét szépénn – A tavaszi buzánk gyérénn költ a szárazság miatt, a szántot él végzétük a kukoricea sépen kel – a kapálva még van.

Tóth György

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms. 5172/205., Domokos Pál Péter-hagyatéék. (Tintaceruzával írott, magyar nyelvű levél.)

**Erős Antal, pusztinai csángó levele
a Magyarországra telepedett sógorához**

Pusztina, 1948. június 30.

Kedves Sógor.

Néhány sorban tudatlak, hogy egész családommal egészségesek vagyunk, amit kívánunk neked is, családdal együtt. Tudatlak, hogy István testvéremtől levelet kaptam, aki tájékoztatót, hogy van egy fiad és megkaptam azt a levelet [is] a neked küldött borítékban és nagyon megörültem amikor megtudtam, hogy olyan jó barátságban vagytok, hogy a levelet egymás közt kicserélték. Jó amikor az ember jó viszonyban van a másikkal, legalábbis ti legyetek békében, mert ahogy ez ma nálunk van, míg a világ, nem volt így, mert nálunk megalakították a Magyar Népi Front⁴⁴² falusi szervezetét, amihez a falu lakosságának mintegy fele csatlakozott, hogy hozzanak egy magyar papot és tanítót. Van egy csíkszeredai tanítónk, amelyik a gyerekeket magyarul tanítja abban az iskolában, amelyikben az én Ghiorgi [*Gyurim?*] is tanul, ahol többen vannak magyarok, mint románok és emiatt az ellenségeskedés és gyűlölködés példátlan a faluban. Etekintetben sokat írhatnék neked, de nem tudjuk kedves sógor, hogy még mi várható. Kedves Sógor, köszönöm írásbeli magyarázataidat [?], amelyben a mi Helyzetünk felől érdeklődsz. Ezen a nyáron Bukarestben voltam és megértettem, hogy nem lehet az, hogy rövidesen meglátogassunk benneteket..., mert akiknek régi útlevelük volt, nagyon megjárták vele, hogy eladtak mindent és a határról visszavitték őket Bákóba, ahol 2-3 hete táborban tartják őket. Nem tudni, mi lett velük, de mindenesetre azt mondták nekik, hogy nem engedik el őket hozzátok, ugyanakkor [?] három család, nevezetesen Ion Lugoseu [*Lugoșeanu?*], Gh. Doradici és Mihai Saciu a faluba jöttek, de Dordicinak rosszabb, mivel van egy rossz háza és sátorban lakik, jajj szegény fejének.

*Viszontlátásra és jó szívvel
Erős Antal*

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms. 5172/205., Domokos Pál Péter-hagyaték. (Kézzel írott, román nyelvű levél. Oszváth Gábor fordítása.)

442 A Magyar Népi Szövetségről van szó.

László Antal, hidegkúti csángó levele a Magyarországra telepedett sógorához

Bukarest, 1948. július 7.

Kedves sógor, István:

Kivánlak értesíteni hogy egészségileg meg megvolnánk, csak lelkileg vagyunk teljesen összetörve. Továbbá F. év VI. hó 10-én irt kedves leveledet VI. hó 14-én meg kaptam, amit nagyon köszönök. Örvendek, hogy jól vagytok és egészségesek, és nagyon jolesik, hogy annyit fáradozol az érdekünkben. Mindezekért áldjon meg a jó Isten.

Továbbá kedves sógor. Én most jelen pillanatban Bukarest-ben vagyok, de már három hete, és én azóta minden napos vendég vagyok hol az egyik Ministériumba, hol a másikban. A legtöbbet a Magyar Népi Szövetségnél voltam, jobban mondva ott is aludtam és ott lestem a képviselőket. Egyszer az egyiknek került az ügy a kezébe, máskor a másiknak. Máig mindig biztatnak, [*hogy*] lesz valahogy, adnak valamit, vagyis megtérítnek valamit a szét rombolt dolgainkból. De a vége az lett, hogy meg mondták őszintén a Minisztériumba, hogy nem adnak semmitt. Mert nem vagyok Román állampolgár, mert le mondtam rolla, vagyis lemondottunk, és így nem segíthetnek most már. Állítólag innen ment egy kérés oda, Budapestre, hogy minket ne fogadjanak be, mert ha minket befogad [*Magyarország*], akkor a többi Magyarok is átmennek mind Magyarországra és ez politikailag nehéz kérdés. Most nem tudom, hogy mittévő legyek, kihez forduljak tanácsért, vagy segítségért, [*mert*] más nincs a jó Istenen kívül.

Most már az a legnagyobb baj, hogy a Román [*állam*] minket elengedett, a Magyar [*állam*] befogadott, mégis meg vagyunk akadva, sem nem mehetünk Magyarországra, sem itt nem törődnek velünk. Teljesen ki vagyunk téve a nagy semmibe, maholnap lebetegszünk a nagy bánattól, hiszen hamar eltelik az idő és újra itt a hideg tél, és sehol semmi nincs beszerezve, hogy legyen télire. Nem tudom, hogy mi lesz velünk s a sok szegény gyerekekkel. Nem tudom, hogy mit véthettünk a jó Istennek, szent felségének, hogy így ver, de talán egyszer megkönyörül rajtunk és véget vet ennek a sok szenvedésnek.

Továbbá kedves sógor légy szíves és ad át a meleg üdvözetemett a sógorágomnak és a sógor asszonyaimnak és a jó ismerőseinknek.

Kivánok sok jó egészséget és szép nyári napokat, sok jó erőtt, egészséget. Áldjon meg az Isten mindannyiótokat. Ezzel soraimat be zárom, maradok szomorú szívvel, fájó lélekkel a messze távolba.

Szeretettel ölellek, csókolok mindannyiótokat
L. Antal

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms. 5172/90., Domokos Pál Péter-hagyatéka. (Kézrel írott levél. A borítékon a címzett: Bartos P. István, Szárász.)

76.

Zöld Ferenc levele a Magyarországra telepedett testvéréhez és sógorához

Lészped, 1948. december 19.

Kedves testvérem és Sógór György

elfogatom [*megkaptam*] a levelet és köszönöm sepen és kevanom hogy még irionok. Kérdesztek az Ilona bajaitól [?], rendbe von mind Bucurestbe küldöttem minden doktat [*dokumentumot*] és váram az ut levelet minden nap és akor rendelkezunk es haza megyenvalahagy mert elég nehéz a hejzet, mert nincs Penzünk, de a jó Isten ki rendeli és meg les minden még nagyob és roszab heizetbe vagyok én mert nincs álampolgárság mandátom a Román Policiatol [?*olvashatatlan rész*] és moston idegenyek vagyunk itegye [?] és várok még egy feleletet a Ministertől és egy kicsi segítséget tőletek a befagadasra mert itegyen csak ki engedeljen [?] tudunk inteszkedni kerelmet fel tartom [?] tühazátok. tadjotok hogy be vagyunk irva a megylhez mind idegenyek 24 család. még visza mondonk és meg maradunk 5 család a meikek fel tartsok a kerelmet tühazátok.

*Segitsetek benünket. Szeretettel
Zöld Ferenc*

[A második lap tetején: Éljen a Nép Köztársaság]

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms. 5172/9, Domokos Pál Péter-hagyaték. (Elmosódott, tintával írott, nehezen olvashatómagyar nyelvű levél.)

77.

Zöld Ferenc újabb levele a Magyarországra telepedett sógorához és testvéréhez

Lészped, 1949. február 25.

Kedves Sogor György és testvér Veronika

először meg irhatom hogy egészségesek vagyunk az egész [család] csak édes anya

egy kicsit beteg. neki ? hogy tudják a öregség. a leányunk Ilona jól von, Jánoska a liesiomba [líceumban] von Szent Györgyön a jól tonál [tanul]. meg irtom hogy ha irok hozátok, irjok az ő részürelis. Sok jó egészséget Sogornak, nenje Veronak. Anának és az egészeknek, János bácsiának és a feleséginek Erzsinek és Miklós csoládnok is Szárászon.

Drága Sogor és testvérem. most meg irhatom egész világosan az Ilona helyzetét, mert el iartom bukurestbe hogy meglásam hogy ál az ő haza térő utlevele. oszt monták az Idegen elenőrző Központi Igazgatóságnál bukurestbe hogy a melj igazolvány be volt véve Jan. 15-in egy pár nap mulva meg kapjunk. Biztoson és el fogják küldeni a megyéhez és akkor meg lészünk [?] ieléntve és azonal indulhat. meg lesz a marcius havában. én meg fizetem minden költséget. elég Soinos hogy nem tudnok segetni a testvérei mert ninei [nényei] a hal dolgozonak pénzért és a ki birna anok nincs jó akarota de nem boi. én kölcsönöztem Penzt és majd rá fogok dolgozni később azért a pénzért. úgy is örvendem hogy el tudom intezni hogy ő is meg éri aszta boldog órát hogy haza mehet az édes apia és az édes anya szárnya alá ál nagyon örvendünk mü is de boldogok lesznek azegész csoládba.

Csok mü vagyunk boldogtolanok és Szerencsétlenek mert nincs a ki el holgasa a mi fájdolmunkat a melj fáidolmat ki nem kötheti [?] akárki csak külön emberek, asztis tudom, hogy tü nem segíthetek rajtunk de megis ara kérlek beneteket és szoljatok és keresetek egy pár jó embért a kinek meg holgosák a tanacsiát a Miniszteriomna a mü be fagadásunkal kopcsalatába mert jó akarot von, lehet Segélni, mert jól tudjátok miljen harcot vitunk a reakcióval szemben a templomi ügybe a magyar szoert és az ő klikájával. de nékem meg nagyobb bai mint ez előt mert én voltam is vagyok a lészpedi [MNSz-]szervezetnek vezetőségibe mind elnök és én harcoltam többet és Jena Antol és meg egy pár ezek közül a meljkek le vagyunk mondva az álom [állam] polgorságról. de örvendünk hogy meg van a miertot harcaltunk. meg von a nép kívánsogo egy részbe a pap meg szólallt mind a kukukk de nem jól, mert nem tud jól magyarul mert csángo fiu és nem tonalt magyarul iskolat és mást nem adnak. leg olab it von Frínku Deák és ő jól rendőzi, ez nép egy részbe megvon elégedve, csak az irigyseg megvon. Repedéznek, mérgelednek hogy anyit harcoltok elenünk és megis meg let amit ők nem okortok és aszt mandják, menjunk magyar országra mert ot a heljünk és megfog sűrűlni heljzet és akkor majd meg lásuk, mi lesz velünk, mert igen harcolunk a Szobodságért.

Kedves Sogor el iartom bukurestbe a Miniszterumba, beszéltem a mü heizetunkról. meg lesz a haza térési igazolvány de utána vala iárás von, de aza boi, hogy onétet legyen a kérés és vizum a befogadásra. majd meg lásuk egy pár nap mulva mert igirik, hogy Aprilis 1-ig volomi ujsagot kapunk de nem biztas hogy miljent, csak ara kerünk, hogy kapcsolatot vegyetek volokivel és kérietek Sépen hogy Fogajanak még egy pár Szerencsétlent hozza.

Sogor György a mikor meg kopom az Ilona Igazolványát, azonal meg irom és aztis, hogy mikor lesz az indulása, hogy ha el tudok meni a hotárig, el menyek enis

vele, hogy el késérem. be zárás szovomal Sok jo egészséget kívánunk a tü Csoládótokba! irjatok meg, hogy mi von Borta János, hogy nem ir semit mintho meg lenének halva. Viszont látásra!

Zöld Ferenc és felesége Köszön [?]

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms. 5172/172, Domokos Pál Péter-hagyaték. (Tintával írott levél.)

78.

Részlet Kovács György író A szabadság útján. (Moldvai csángók között) című brosúrájából 1949. augusztus.

[...] ⁴⁴³ Mikor 1944 nyarának végén szovjet harckocsik dübörögtek végig a regényesen szép, nyílegyenes, gazdag koronájú fákkal szegélyezett Bákó-buhuşi oszágúton, az összeomló fasiszta front recsegés-ropogása közepette, a szovjet tankok nyomában új történelem született a moldvai csángó nép életében is. Kezdődik a garázdálkodó manista banditák megfékezésével, folytatódik az akkori kormányban ⁴⁴⁴ még bentlévő reakció akarata ellenére véghezvitt földosztással, a bojári földbirtokok kisajátításával, a falvak dolgozói és kizsákmányolóik között egyre éleződő osztályharc. Majd a kiteljesülő nemzeti jogegyenlőség kézzelfogható bizonyítékaiként megszületnek az első magyar nyelvű iskolák a szolgaság bilincseibe vert, papoktól megfélemlített, antoneszkánus orvosok által vérvizsgákkal, fajelemzéssel rettegésben tartott, régi csendőrszuronyokkal megkínzott csángó falvakban.

Az első magyar nyelvű csángó iskola megszervezésének kezdetén, Leszped községben, 1947 december havában nem volt könnyű megbirkózni a felmerülő nehézségekkel.

Az új intézmény számára nem volt épület. De a római katolikus parókián találtak egy szobát. A falu dolgozó földművesei a tél közepén két hét alatt önkéntes munkával rendbeszedték és használhatóvá varázsolták a helyiséget. Újabb nehézségek támadtak. Nem voltak padok, melyekbe az iskolás gyermekek beüljenek. A község fát ajándékozott a magyar tannyelvű állami iskola részére. A felajánlott fából a dolgozók padokat ácsoltak, ugyancsak önkéntes munkával.

443 A brosúra első oldalain Kovács György a párt csángó-politikáját dicséri, a magyar tanítók megjelenéséről szól.

444 Az első Groza-kormányról (1945. március 6.–1946. december 1.) van szó.

Az osztályellenség támadásba lendült és megpróbált akadályokat gördíteni az iskolaalapítás el. A tanítók megjelenésével, már 1947. december 18-án mozgósított a reakció titkos arcvonala, melyet a falubeli római katolikus pap szervezett meg az ezer lelket számláló községben. A vatikáni reakció dühös szemekkel figyelte a csángó dolgozók serénykedését iskolájuk körül. Az Iași-i püspökségtől, a hírhedt Durcovici „főpásztortól” hamarosan megérkezett a jelszó, amit a pap továbbított a faluban a magyarnyelvű állami iskola létesítésének akadályozására. „A magyar nyelv az ördög nyelve, aki magyarul beszél, az ördöggel társalog!”

Az angolszász imperializmus zsoldjában álló vatikáni politika Moldvában is a sovinizmus szólamaival igyekszik végrehajtani a dolgozók érdekei ellen indított hadműveletét. Leszped községben Durcovici püspök sovinizta jelszavait egy Gheorghina (volt Györgybíró) János nevű csángó pap továbbította s a plébános kulák-cimborái igyekeztek elhinteni a dolgozó nép között. Az iskola-kérdés körül fellobbant a harc. A módos csángók, akik anyagi előnyök miatt már a fasiszta uralom idején szabadulni igyekeztek „kisebbségi” voltuktól és siettek elfelejteni őseik nyelvét, minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy az iskolát elűzzék a községből, aknamunkájukkal elnéptelenítsék. Ezek közé tartozott például Rotár Kerekes István, aki fennhangon hirdette, hogy nincsen szükség magyar tannyelvű iskolára, továbbá Tankó János és Rotár Józsi korcsmáros, mindketten a pap hűséges cimborái, kelbarátai, bizalmas emberei.

Ezzel a zsírosparaszt csoporttal élesen szembeszegültek a szegénycsángók, akik a múlt elnyomó rendszere alatt kénytelenek voltak viselni a láncokat, semmilyen kiút nem volt sanyarú sorsukból, de a felszabadulás után annál inkább megnőtt az erejük. Ezek sorakoztak önkéntes munkára, amikor be kellett vakolni az iskolát, ők vállalkoztak a padok elkészítésére. Élükön járt Jenő Antal, Tóth János, Zöld Ferenc, Sándor Péter, Bálint Péter és még sokan. Az iskolaépítő szegénycsángók értékes segítséget kaptak munkájukhoz a falubeli román dolgozó parasztoktól.

De a leszpedi csángó dolgozók maguk mögött érezték a munkásosztály hatalmas támogatását, a Román Kommunista Párt iránymutató erejét is. Így természetes, hogy sikeresen vették fel a harcot nemcsak a tárgyi nehézségekkel, hanem a gyűlölködő politikai mesterkedésekkel szemben is. 1948. január 15-én, alig egy hónappal azután, hogy a tanítók megjelentek a faluban, megnyíltak a magyar tannyelvű állami iskola kapui, három tanítóval és 120 iskolás gyermekkel. A munkásosztály élharcos pártja által vezetett népi demokratikus erők győzelme volt a faluban ez a nap.

De nemcsak ebben az egy községben. 1947 végén és 1948 elején nyolc bákó-megyei csángó faluban⁴⁴⁵ kezdte meg működését – a dolgozó csángók és a velük szövetkezett román dolgozó parasztok közös harcainak eredményeképpen – magyar tannyelvű iskola.

A következő hónapokban a tanügyi politika terén kivívott eredmények elmélyítése folyt. Kemény küzdelem a nacionalista köntösben, papi vezetés mellett jelent-

445 Csak 1948 végére sikerült mind a nyolc faluban (Lészped, Újfalva, Klézse, Pusztina, Bogdánfalva, Lujzi-Kalagor, Lábnyik, Somoska) megszervezni a magyar oktatást.

kező reakcióval, nehéz nevelőmunka annak a bizonytalanságnak és bizalmatlanságnak elűzésére, amit az évszázados elnyomás, a vakhit és miszticizmus minden eszközének felhasználásával oltott a falusi szegénységbe és amely mint nehezen elhessegethető köd ülte meg itt a lelkeket.

Első tanévben a bákói magyar iskolák a háromszékmegyei magyar tanfelügyelőség hatáskörébe tartoztak. 1948 őszén a tanügyi reform⁴⁴⁶ újabb lehetőségeket kapuit tárta ki a csángók anyanyelven való oktatása előtt. A reform következtében 1948 decemberében külön magyar szekciót szerveztek a bákómegei tanfelügyelőség keretében, majd a közigazgatási reformmal⁴⁴⁷ bekövetkezett tanügyi átszervezés során ugyancsak külön magyar szekció létesült a bákómegei néptanács ideiglenes bizottsága keretében. A reakció fölött aratott győzelem meghozta a magagyümölcsseit: a második tanévre megszorodott a magyar tannyelvű iskolák tanulólainak száma. Az I–IV. osztályba összesen 375 gyermek iratkozott be, akik közül 296 el is végezte az iskolai évet. Országunk kormánya különös gondot fordított arra, hogy a magyar tannyelvű csángó iskolák iránt minél szélesebb körben keltse fel a lakosság figyelmét. A közoktatásügyi minisztérium külön elismerő okleveleket küldött a legjobban tanuló csángó gyermekek kitüntetésére, a Magyar Népi Szövetség pedig nyolcvan jutalomkönyvet bocsátott az iskolák rendelkezésére, hogy a jó előmenetelű tanulókat jutalmazza velük.

Az első csángó iskolák egyelőre csak négy-négy osztállyal működtek. De kormányunk gondoskodott arról, hogy a tanulásban kiváló csángó gyermekek addig is, míg magasabb osztályokat és internátusokat szervezhetnek Bákó-megyében, tanulmányaikat anyanyelvükön folytathassák tovább. 1948. október 28-án tíz csángó gyermeket küldtek különböző erdélyi magyar tannyelvű iskolákba, hogy folytassák tanulmányaikat. Leszpedről négyen, Pusztináról négyen, Târgu-Trotuşról ketten kerültek magyarnyelvű felsőbb iskolába, az ötödik és hatodik osztályba, köztük olyanok is, akik azelőtt nem jártak magyar iskolába. (Például Târgu-Trotuşról.)

A csángó nép tanügye a gyors fejlődés útján halad. De korántsem jutott nyugvóponttra. Mikor ezekben a moldvai falvakban jártam 1949. augusztus második felében, a magyar tannyelvű iskolák kérdése ugyancsak foglalkoztatta a megyei ideiglenes bizottság tanügyi szerveit, a Magyar Népi Szövetséget és a falvak dolgozóit. A Közoktatásügyi Minisztérium a Román Munkáspárt irányításához híven, minden lehetőséget megad a csángó falvak iskola-hálózatának fejlesztésére. Az 1949–1950-ik tanévben 14 újabb négyosztályos magyar tannyelvű iskola létesül. Ezeknek az iskoláknak szervezését a kormány már augusztusban jóváhagyta. Megnyílik ezenkívül három óvoda is. Lujzi-Kaluggerben megnyílik az első hétosztályos magyar tannyelvű iskola, negyven csángó gyermek befogadására. E mellett az iskola mellett internátus is fog működni, tehát a vidék csángó gyermekeinek több nem kell a Kárpátokon túlra menniök, szülőföldjüktől távolosó községekbe, ha anyanyelvükön akarják folytatni tanulmányaikat. Román Népköztársaságunk évről-évre szélesíti a moldvai csángók anyanyelven történő oktatásának gyakorlati lehető-

446 A tanügyi reformtörvény 1948. augusztus 3-án jelent meg.

447 Az 5/1950. sz. törvényről van szó, amellyel megszüntették a hagyományos megye-rendszert és szovjet mintára tartományokat és rajonokat hoztak létre.

ségeit. A kormány hatalmas összegekkel támogatja a moldvai magyarnyelvű iskolahálózat továbbfejlesztését. 1949 nyarán három új iskolaépület építéséhez fogtak hozzá a falvak dolgozói, ezek közül egyet Leszpeden, egyet-egyét Somoskán és Vladnikon építenek. Minden egyes új iskolaépülethez az állam mintegy másfélmillió lejzel járul hozzá.

A Román Munkáspárt által irányított iskolapolitika s a csángók között folytatott politikai és kulturális nevelőmunka széles dolgozó rétegeket ébresztett öntudatra és keltette fel bennük a tudás utáni vágyat. A falusi dolgozók felismerték múltbeli elmaradottságuk igazi okait s nem akarják, hogy gyermekeik is olyan sötétségben nőjenek fel, mint amilyenbe az idősebb nemzedékeket a széjjelzúzott polgári-földesúri rendszer kényszerítette. A falvak dolgozói önkéntes munkával építik iskoláikat. Az alapkövetétel ünnepszámba megy a falvakban. Somoskán jelen voltam, amikor az iskola építéséhez hozzáfogtak. A napfényes augusztusi reggelen emberraj nyüzsgött az épület céljaira kijelölt helyen. A férfiak szerszámokkal kezükben, komoly beszédekkel köszöntötték ezt a napot, aztán versenyre keltek egymással az önkéntes munkában, hogy minél magasabb rakják a falat már az első napon. Augusztus 17-én, az építés kezdetének ünnepén eljött ezekhez a derék somoskai dolgozó parasztokhoz Betezet Dumitru járási párttitkár, Fischer Mór, a bákómegyei ideiglenes bizottság alelnöke, Duma György nemzetgyűlési képviselő, Istók Márton klézsai ideiglenes bizottsági elnök s mások. Az ünnepségen elmondott beszédek rávilágítottak az igazságra: a csángók magyar tannyelvű iskoláinak felépítésére a lehetőséget a dicsőséges Szovjet Hadsereg győzelme nyitotta meg, az utat pedig a nagy Sztálin által kidolgozott nemzetiségi politika jelölte ki. Ezt az irányvonalat tekinti követendőnek nemzetiségi politikájában munkásosztályunk élharcos pártja, mely ebben a vonatkozásban is újabb és újabb győzelmek felé vezeti hazánk dolgozó tömegeit. Ennek köszönhetik a moldvai csángók, hogy magyar iskolába járathatják gyermekeiket, hogy újabb és újabb iskoláik épülnek.

Somoskán a régi, egészségtelen iskolaépület még 1943 tavaszán tűz martalékává lett. Azóta is állandóan készülődtek a falubeli dolgozók az új iskolaépület megépítésére. Istók Márton, a Román Munkáspárt helyi alapszervezete titkárának kezdeményezésére 20 ezer darab téglát vetettek a falubeliek, majd még 20 ezer darabot. Ennek felhasználásával kezdték meg augusztus 17-én az új iskola építését. A kormány 1 millió 400 ezer lejzel járul hozzá az építéshez. Megvásárolták már az épülethez szükséges 18 ezer kiló cementet, majd a klézsai dolgozók segítségével 90 köbméter követ hordtak az építkezés színhelyére, önkéntes munkával. Az iskola építésében átlag 20–30 ember vesz részt naponta, akik között előljár a munkában Vastag János, Mihálka János, Benke Antal Ferenc, Benke János András, Duma Márton János és Budó János.

Két hónapra tervezték a somoskaiak új iskolájuk felépítését. Az épület frontját 26 méterre, mélységét 16 méterre tervezték. A termék között tágas folyosó húzódik, ahol a gyermekek időzhetnek szünetben az őszi és téli időszakban, amikor az udvaron nagy lesz a sár, vagy künn sivít majd a téli szél...

Az épületben egyaránt helyet kap a román és a magyar iskola. A két nép testvéri összetartozásának természetes jele ez. [...] ⁴⁴⁸

Kovács György: A szabadság útján (Moldvai csángók közt). Bukarest, A RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója, é. n. [1950. május] 5–13.

79.

Bakcsi Miklós az MNSz, és Varga Jenő, a közoktatásügyi minisztérium kiküldöttjének jelentése a Bákó megyei magyar tannyelvű iskolákkal kapcsolatban Bukarest, 1950. augusztus 7.

A Bákó megyei Tanügyi Osztály javaslatot terjesztett elő a Közoktügyi. Minisztériumhoz több román tannyelvű iskola magyar tannyelvűvé való alakításával kapcsolatban. A javaslatot előzetes előkészítő, agitációs munka alapján a helyi Párt és M.N.Sz. szervezetekkel egyetértésben tette meg.

1.) *A lakosság anyanyelve a javaslatba hozott falvakban.* Az átalakításokat azon községekben javasolják, melyekben a lakosság teljes egészében, vagy csak egy néhány lakos kivételével csángó származású, és magyar anyanyelvű. A kiszállások során különösen nagy gondot fordítottunk arra, hogy a lakosság anyanyelvről meggyőződjunk. Megállapítottuk, hogy ezekben a községekben a csángók egymást közt és a családban is magyarul beszélnek. A gyermekek pedig mielőtt az iskolába kerülnének, nem tudnak egyáltalán, vagy csak egy pár szót ⁴⁴⁹.

2.) *Az anyanyelvi oktatás hiányának hátrányai.* Abból kifolyólag, hogy a gyermekek az iskolába való járás előtt nem bírják a román nyelvet, a román tanítóknak óriási erőfeszítéseket kell tegerenek, hogy valamit is megmagyarázzanak és megértessenek a gyerekekkel. így aztán a tanulók, különösen az első évben, teljesen mechanikusan tanulnak, értelmetlenül bemagolnak egy-egy szót. Az osztály nagy része semmi előrehaladást sem tud tenni. Az első osztályokat 2–3 évig ismételtették a gyermekekkel s azután a szülők már nem is engedték iskolába, mert már annyira megnőttek, hogy fel tudták [őket] használni a különböző munkálatokra. Így terjedhetett el a múltban egész általánosan ezen a vidéken az analfabétizmus, így magyarázható az a nagy tudatlanság, tájékozatlanság és babonáság a csángók kö-

448 A broszúra hátralévő részében a sztálinista író a csángók korábbi szenvedéseiről, elnyomásáról, a helyi „osztályharcról”, a „reakció mesterkedéseiről” ír, valamint arról, hogy „új világ” kezdődött el a csángó falvakban is.

449 Eredetileg az olvasható, hogy „magyarul”, ez át van húzva és kézzel odaírták: „románul”.

zött, s így válik érthetővé az is, hogy miért tudja a reakciós katolikus papság annyira károsan befolyásolni a népet, sőt, sok esetben szembeállítani a rendszerrel.

Az anyanyelvi oktatás hiánya rendkívüli mértékben nehezíti a gyermekek nevelését, a nép általános kulturális színvonalának az emelését. Ha a gyermek nem érti meg a számára idegen nyelvű magyarázatot, lehetetlen neki megmagyarázni rendszerünk mibenlétét, célkitűzéseit, lehetetlenség átadni számukra a legemibb ideológiai és politikai ismereteket is. így történhet meg az, hogy a gyermekek félénkek, nem mernek idegen közelébe menni, kérdéseinkre nem válaszolnak, teljesen bizalmatlanok. S hogyan magyarázza meg a román tanító, hogy máma az idegen, városi öltözetben megjelent emberek nem veszélyt jelentenek, nem a gyermekek és a nép ellenségei, hanem azok megsegítői, azok érdekében dolgozó aktivisták, vagy tisztségviselők? – ha nem értik meg az ő nyelvét.

3.) *Agitációs munka.* A tanügyi osztály magyar szekciója, az MNSz és [az] Ideiglenes Bizottságok⁴⁵⁰ a Párttal egyetértésben felvilágosító munkát végeztek az illetékes falvakban az anyanyelvű oktatás jelentőségéről, sőt ennél is tovább mentek: kész ígéretek [tettek] arra vonatkozólag, hogy a jövő évre végrehajtják az átalakítást, magyar tanítókat hoznak a falvakba. A felvilágosító munkába bevonták az illető iskoláknál dolgozó román tanítókat is. Különösen az MNSz szervezet fektetett nagy súlyt erre a munkára annál is inkább,⁴⁵¹ szervezeti megerősödésének egyik bázisát éppen a magyar iskola megalapításában látja.

4.) *Lakosság magatartása.* Túlzás lenne azt állítani, hogy a magyar anyanyelvű csángók egyöntetűen kívánják, vagy pláne követelik a magyar nyelvű oktatás bevezetését. Bár megállapításunk szerint a lakosság belátja ennek fontosságát, mégis egy része teljesen közömbösen tekinti az iskola kérdését. Őket nem érdekli, hogy milyen tanítót visznek a faluba, csupán azt, hogy lesz-e télire kukoricája eledelként vagy sem? Másrészt viszont ellenállás is észlelhető. A javaslatba hozott községekben csak elenyésző mértékben, s ha megvizsgáljuk az ellenállást szítókat, kulákokat ismerünk fel bennük, vagy a papi reakció kiszolgálóit. A katolikus papság ugyanis, amely teljes mértékben befolyása alatt tartja a néptömegeket, határozott ellenállást fejt ki a magyar iskola ellen. Azzal fenyegeti a népet, hogyha magyarul tanulnak a gyermekek, Magyarországra telepítik ki őket. Továbbá a magyar iskolában nem tanulnak meg románul s anélkül nem tudnak megélni ezen a vidéken. Vagy egészen durva formában azt is lehetett hallani, hogy a magyar nyelv az ördög nyelve, az a gyerek, aki magyarul tanul, a pokolba kerül.

Ezeket a mesterkedéseket sikerült a helyi szervezeteknek nagyrészt leleplezni. Felvilágosították a népet arról is, hogy a magyar iskola is tanít románul, sőt, egyes esetekben (ahol jó tanító volt) jobb eredményt értek el a magyar iskolában a román nyelv tanítása körül, mert sikerült ezt is megértetni a gyerekekkel. Így aztán a lakosság nagy többsége nem bánja, ha magyarul tanulnak az iskolában, de követelik a román nyelv tanítását is. Itt természetesen a közvetlen gyakorlati célkitűzések

450 Az ideiglenes bizottságok a közigazgatás „szovjetizálása” következtében, 1949. áprilisa és 1950. decembere között (az ún. „tanácsrendszer” bevezetése előtt) a helyi közigazgatás szervei.

451 Kézszel beszúrva: „mert”.

játszának szerepet: a környező román községekkel való érintkezés, a piac, hivatalok, templom stb. hivatalos nyelve a román.

5.) Román tanítóság magatartása. A becsületes, dolgozó, politikailag tájékozott elemek támogatják az akciót és maguk is segítenek a felvilágosító munkában. Beszéltem több román tanítóval. Mindenik egyformán állítja, hogy nagyon nehezen tud haladni a gyermekekkel, mert nem tudnak románul. Ők is állítják, hogy az anyanyelvükön összehasonlíthatatlanul jobb eredményeket lehetne felmutatni. Ők is örülnének, ha román anyanyelvű gyermekeket taníthatnának, akikkel eredményt tudnának felmutatni.

Reakciós megnyilvánulásokat a tanítók között is találunk. Azon tanítók sorából kerülnek [ki] ezek, akik 20–25 éve az illető helységben tanítanak és „áldásos munkájuk” során sikerült egy-egy kis darab földet „becsületes” úton megszerezniök. Ezek azért biztatják a szülőket, hogy ne adják a gyerekeket magyar iskolába, mert nem akarják ott hagyni a falut és vagyonukat. Pl. Chetriș, Sîrb, Onești, Nicolae Bălcescu falvakban akad egy-egy tanító, akik azt terjesztik, hogy jönnek az amerikaiak s a magyarokat vagy felakasztják, vagy elviszik Budapestre.

6.) Magyar tanítók. Általában jól dolgoztak, a helyi szervezetek, hatóságok megvannak elégedve munkájukkal. Egyesek egészen szép eredményeket értek el úgy az iskolai, mint az iskolán kívüli tevékenységükben. A nép és az ifjúság megkedvelte őket s itt felismerték a magyar iskola jelentőségét is. Pl. Bakó Lajos – Újfalu, Mike Lehel – Tuta, Farkas Gábor – Lespezi, Kicsi Ibolya – N. Bălcescu, stb. Volt azonban egy néhány helyettes tanító, aki gyenge eredményt ért el, mert nem tudott jól románul, nem sikerült megnyerni a nép bizalmát. Pl. Módi Antal, Módi Antalné, Incze Tibor stb. Általában azonban a tanítók kivették⁴⁵² a falu kulturális és szervezeti tevékenységéből, az analfabétizmus felszámolásából stb.

A tanítók egy része (kilencen) kéri az erdélyi megyékbe való visszahelyezését, részben nyomós indokok miatt (betegség, szülők megsegítése stb.). Erről bővebben a Tanügyi Osztály jelentésben számol be. Előre láthatólag az ősz folyamán kb. 6 tanító be fog vonulni [*katonának*]. A létszám így még nagyobb mértékben fog csökkenni.

Egy bizonyos fokú elégedetlenség is észlelhető a tanítóság körében: a fokozott munka, nehéz terep, gyenge inkadrálás⁴⁵³ stb. miatt. Addig, míg az erdélyi megyékben az érettségivel rendelkező suplinitör⁴⁵⁴ tanítók V/3 fizetési osztályba voltak sorolva, Bákó megyébe való áthelyezésük után IV/3-ra csökkentették le. Ezt az eljárást nem tartjuk helyesnek, mert a tanító munkája itt sokkal nehezebb, távolabb van szülőfalujától, nehezebbek a megélhetési körülmények az amúgy is nagyon szegény vidéken. Kezdetben a csángók egyáltalán nem akartak élelmiszert eladni a magyar tanítóknak, vagy ha eladtak is valamit, dupla áron adták el.

Helytelen, lekicsinylő magatartást tanúsítanak ezekkel a tanítókkal szemben az erdélyi tanügyi osztályok vezetői is, ami abból származik, hogy többnyire büntetésképpen helyezték a tanítókat Bákó megyébe. (Pl. Háromszék.)

452 Kézzel beszúrva: „részüket”.

453 Fizetési fokozatba sorolás.

454 Helyettesítő tanár.

A magyar tanfelügyelő (Kerekes Irma) fizetését is VIII/3-ra szállították le s így kevesebbet keres most, mint tanítói működése idején, jóllehet most sokkal nagyobb pedagógiai, szervezeti és kulturális tevékenységet fejt ki.

Konklúziók

a) A terepen végzett munkálataink során arra a megállapításra jutottunk, hogy a bákómegyei tanügyi osztály által javaslatba hozott átalakítások feltétlenül helyesek és égetően szükségszerűek.

A javaslatba hozott községekbe a lakosság anyanyelve magyar.

Az előző évben egyes községekben az I.-II. osztályokban már csak magyar nyelvű oktatás volt (lásd a mellékelt táblázatot⁴⁵⁵). A természetes folyamat menete tehát megköveteli, hogy a jövő évben az egész iskolát (I.-IV. osztályig) magyar nyelvű oktatásra változtassák át.

A gyermekek politikai és ideológiai nevelése addig egyáltalán nem valósítható meg, míg nem általánosítjuk a magyar nyelvű oktatás kiszélesítését, míg anyanyelvű szókészletüket ki nem bővítjük annyira, hogy a politikai és kulturális kérdéseket is megérthessék.

Az analfabétizmus végleges felszámolása csak az anyanyelvű oktatáson keresztül valósítható meg sikeresen.

A népi tömegek általános kulturális színvonalának emeléséhez elengedhetetlen feltétel a magyar nyelvű oktatás.

b) Ezzel a kérdéssel intenzíven foglalkozik a bákómegyei Pártszervezet is, ebben a munkában teljes támogatást nyújt és a javasolt átalakításokat helyesnek tartja. Különös jelentőséget tulajdonít a magyar nyelvű oktatás bevezetésének a helyi MNSz, mely szervezeti megerősödését, munkájának támogatását várja a magyar iskolától.

c) A csángó magyarság nevelésének végső megoldását abban látjuk, hogy sürgősen ki kell nevelni a csángó értelmiséget, mely teljes lendülettel fog hozzálátni az elmaradottság felszámolásához. Az idegen megyékből jött tanítók ugyanis csak ideiglenesnek tekintik ottani működésüket, visszakíváncsoznak Erdélybe, ezért nem is lehet teljes értékű a munkájuk.

Evégből feltétlenül támogatni kell az újonnan létesítendő, vagy már létező magyar felső tagozatokat: Onești, Luizi Călugăra, (lásd a mellékelt táblázatot) és a lehetőségek szerint anyagi támogatást (pld. bútorok) és legalább egy-egy tanári állás (irodalom-történelem szakos) létesítésével is. Helyes lenne erdélyi megyékbe kivinni Bákó megyéből tanulókat a II. és III. ciklusba.

*Bakcsi Miklós MNSz kiküldött
Varga Jenő miniszt. kiküldött*

*Politikatörténeti Intézet Levéltára, Bányai László-hagyaték, 923. fond, 3. ő. e.
(Bakcsi Miklós és Varga Jenő aláírásával hitelesített gépirat.)*

455 A mellékelt táblázatot a jelentés mellett nem találtuk.

Ambrus Berta tanítónő levele a Magyar Népi Szövetség Központi Vezetőségéhez *Somoska, 1951. április 8.*

Alulírott somoskai tanítónő a Központi Vezetőséget kérem az alábbiakban.

Bakó tartományban az a helyzet áll fön, hogy minden téren a [leg]nehezebben mennek a munkák, minek legnagyobb okozója az egyházi reakció. Ezt tudja az országos központ is. – Én akinek egyetlen célja a Szocializmus felépítése és legdrágább kincsem a béke, látva nap mint nap a felmerült hiányosságokat kötelességemnek tartom a Központi Vezetőséget tájékoztatni.

Bakó rajon Klézse községben az iskola igazgatója Nyika András nevezetű kulák fiu, akinek odahaza 12 h. földjük és 2 cséplőgépük van a Sepsí rajonban. Az illetőt magaviselete miatt, egy rossz hírű fehérnéppel az egész falu beszéli. – Az elmúlt évben ki volt nevezve a Vladniki iskolához, de mert nem volt neki tetsző hely, év közben ott hagyta, e miatt kb. 60 gyermek egész évben nem kapott rendes tanítást. Innen Leszpedre került, ahol egy óvónőtől felkért kölcsön 3000 leit és még a mai napig sem adta meg. Ugyan ebben a községben 6000 leit a bugetből elköltött. Két ifjú Klézsán esküvő előtt állott, ezek között is nagy zavart csinált, mert házasságot ígért a leánynak. – A községbe jött Ravasz elvtárs akinek tévedésből kiutalták a fizetését, amit az illetékes nem vett át mert nem volt jogos rá, ez a pénzt eltette nem küldte vissza. Kovács Dénes tanító egy hétig távol volt katona ügyben s mert behívták katonának, vissza térve a fizetését nem akarta kiadni. Ugyancsak velem bánt el amikor képesítővizsgára be voltam híva, nem akarta a fizetésemet kiadni. – Nyika a kulák fiu 1950 December 14-én azt a kijelentést tettem kartársak előtt, hogy „Egy büdös oláh nem ül a fejemre.” Ilyen egyén a központi igazgató, aki vitában száll és azt állítja, hogy a Frontul Plugar, a M. N. Sz., U. F. D. R., nem politikai szervezetek.⁴⁵⁶ Konkrét bizonyítékaim vannak, hogy a faluba nem egyszer volt a kulákoknál enni és amikor az egyik tanító eltette a R. N. K.[-t,] a kulákokkal együtt lélelték [letették – V.G.] a poharat.

Ha bár érdemei nincsenek, politikai felkészültsége is nagyon gyenge, még is érvényesül, mert ilyen osztályharcos szellem van még érvényben a mai napig a bákói tanfelügyelőségen, azért, mert jól tud hazudni, mint általában a kulákok mind két-színűek és szemtelének. Itt sajnos semmi sincs abból az osztálypolitikából amelyet a R. M. P. ma követ.

Még sok minden van elvtársak! A községben egy középparaszt a Néptanács elnöke. Az ellenőrzött adatokból tudom, hogy a mult évi termény kollektálás⁴⁵⁷ általában csak 85 %-ban teljesítve. Olyan emberek vannak beadásra előírva, akiknek egy fél hektár

⁴⁵⁶ Az Ekésfront, a Magyar Népi Szövetség, és a Romániai Demokrata Nők Szövetsége (U. F. D. R.) a kommunista párt (Romám Munkáspárt) „tömegszervezetei” voltak. (A MNSZ eredetileg kisebbségi érdekvédelmi szervezetként alakult meg 1944-ben.).

helyük vagy még az sincs, ezzel szemben a kulák akinek még ma is tulajdonában van a pálinkafőző üst, a legjobban él, ezrekre vásárol a koperatívába, minden nap, teheti mert a perceptor⁴⁵⁸ egy volt kereskedő, aki nyíltan és merészen csal. Benke Istvánné özvegy asszony szemem láttára adott oda neki 600 lejt s a kitáncára 450 lejt irt. Bort és pálinkát kell adjanak az emberek, hogy engedélyt adjon pálinka főzésre. A szanitar⁴⁵⁹ pedig egy manista⁴⁶⁰ volt őrmester aki nyíltan szervezkedik. Mindig rézszeg, a gyermekek annyira félnek tőle, ha az iskolába bejön, hogy mind szaladnak haza. A reakciósök a legjobb barátai. – A béke bizottság elnöke egy volt perceptor aki mindenkit megcsalt, a földjeit ingyen kellett az emberek megdolgozzák azért, hogy egy nappal később fizették az adajukat. Most is a földjeit felébe dolgoztatja. Klézsában jól van „ugy mondják ők”, mert a Néptanács elnöke az ilyeneknek nagy barátja és rokona, az igazgató meg egy kulák ifjú. Ezzel szemben a Néptanács le szereli és félre állítja a Párt tagokat akik a falu szocializálásának az alapjai.

Én a R. M. P.-nak szervező tagja vagyok. Nem tudom milyen jelentéseket küld a M. N. SZ. Bákó rajoni szervezete, de a valóság az amit itt leírtam, mert ezt tükrözi vissza a falu képe, lehet hogy az aktivisták nem látják meg ezeket az apró igen lényeges hibákat.

Ha azt akarjuk, hogy itt egy lendületes munka induljon és a munkák jobban menjenek, kérem segítségüket és a közoktatási Minisztériumon keresztül új mederbe segíteni a bakói magyar nemzetiségi tanügyet.

Ugyanis nagy segítség lenne ha Bakó tartományban a csángó dolgozók részére megszerveznének egy szakmai közép iskolát, legyen az gazdasági vagy tanítóképző, azért mert Moldovából ki menni nem akarnak és ennek a népnek saját soraiból kellene kinevelni értelmiséget.

A fent feltüntetett hibák több ízben fel voltak dolgozva, feltüntetve a Pártnál, U. P. M.-nél,⁴⁶¹ a tanügynél de sajnos még nem intézkedtek. Én nem fogadhatom el a Tanfelügyelőség kitérését a kérdések elől. „Most év közben nem cserélhetünk le senkit”, mondja ezt. De nem jogosít fel senkit, hogy tovább hogy tovább sorozatosan súlyos hibákat kövessen el. Ez nem Kommunista megoldás, hanem éppen ellenkező[leg,] megalkuvás.

Nekem és sok női millióknak akiknek egyetlen jelszavuk a „Béke”, nem tűrhetjük tovább, mert a békét nem könyörögni, hanem harcolni kell érte.

457 (Termény) begyűjtés.

458 Községi jegyző.

459 Egészségügyi felelős.

460 A Iuliu Maniu-vezette Nemzeti Parasztpárt híve – ebben az időben a kommunista párttal nem szimpatizálók általános megnevezése.

461 Uniunea Poporului Maghiar – Magyar Népi Szövetség.

A fentiek mind megfelelnek a valóságnak!
Éljen a szervezett béketábor legerősebb bástyája a Szovjetunió.

Ambrus Berti
tanítónő

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Bányai László-hagyaték, C/189 fond, 1. doboz, sz. n. (Kézzelel írt levél.)

81.

Kerekes Irma Bákó tartományi tanfelügyelő tájékoztatója a somoskai magyar tantestületben lévő problémákról

Bákó, 1951. április 17.

Ambrus Berta somoskai tanítónő, a volt Csík-megyéből volt áthelyezve még 1948-ban. *Elég gyenge pedagógiai felkészültséggel rendelkezik.* Azok közül való, aki mint régi tanító okosnak tartsa magát és nem olvas. Egyáltalán nincs tisztába az aktuális eseményekkel. Nem ismeri a kritika és önkritika fegyverét.

Ezért volt az, hogy amikor⁴⁶² a volt Klézsai igazgató *Nika András* (aki jelenleg bevonult katonának) útbaigazításait nem akarta soha elfogadni. Állandó nézeteltérés volt közöttük. Ambrus Berta nem akarta elfogadni a nálánál sokkal fiatalabb *Nika András tanácsait*. Sokszor a következő megjegyzéseket tette: *Neki egy kölyök nem dirigál.*

Kezdetben, még december hónapba az Ambrus Berta befolyása alá került *Ravasz István somoskai igazgató is*. Így a tantestület kétrészre szakadt. Egyik része *Nika András*, központi igazgató ellen fordult, egy része pedig mellette állt. A helyzet a Bákó rajoni tantestület gyűlésén éleződött ki, amely decemberbe volt megtartva. Itt részt vett *Hajas István* központi kiküldött is. *Amikor Nika jelentésében kritikát mondott a tantestület minden egyes tagjára, akkor mind ellene támadtak, romboló kritikával súlytották.* *Nika András itt a tanügyi osztály részéről építő kritikát kapott, mert az ő magatartásában is volt hiba. Néha akarta éreztetni a tanítókkal azt, hogy ő igazgató. A gyűlés után látszólag az ellentétek eltűntek. Ma már Ravasz István tanító is helyesen látja a dolgokat.*

Ambrus Bertának sikerült megnyernie a falu lakosságát, közel férközött hozzuk.

462 Kézzelel áthúzza.

Így azután ki akarta elégíteni kapzsóságát. Kendert és különböző élelmiszereket kapott a szülőktől. amit nem fizetett meg. Párt tagsági könyvét arra használta fel, hogy követelőzött a szövetségbe, hangsúlyozván, hogy ő párttag és egy kiló liszttel több jár neki mint másnak.⁴⁶³ E helytelen megnyilvánulás miatt aztán ellentétbe került a Néptanács Elnökével is, aki különben sem nagyon kereste, hogy kritikája építő legyen.

*Kerekes Irma
tanfelügyelő*

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Bányai László-hagyaték, C/189 fond, 1. doboz, sz. n. (Kézszel írt jelentés.)

82.

Ravasz István, somoskai tanító nyilatkozata a somoskai és klézsei állapotokról

Bákó, 1951. április 18.

Alulírott az Ambrus Berti és a Clejan Sfat⁴⁶⁴ elnöke között fen álló viszályról a következőket nyilatkozom:

Én 1950. November hónapban ismertem meg mind a ketőt: Ambrus elvtársnő elh⁴⁶⁵ azt, hogy a Preşedint Iştoc Martin nem úgy viszi a munkát, ahogy kell. Elmondta, hogy a preşedintnek majdnem az egész Somosca a rokona. Kapcsolata van a Kulák Farcas B. Ghiorghel akinek még ma is pálinka főző üstje van és éppen ezért nincs meg áltm⁴⁶⁶ a Sövetkezet tulajdonában. Ugy hogy mások[?] ne lássák meglátogatja a kulákat. Elmondta hogy a Preşedint amit ma ki hirdet a faluban, azt holnap vissza járja és a rokonainak azt mondja „Ne csináljátok úgy ahogy én mondtam mert nekem beszélnem kell”. Elmondta hogy a Kolektív gazdaságban csak a földjének⁴⁶⁷ íratta be, vagyis 5 ha-ból 2 ha.-t. Elmondta, hogy azért Benchea[?] Gligor, a Békebizottság elnöke mert neki rokona (ez az egyén a múlt rendszer alatt perceptor⁴⁶⁸ volt, úgy rabolt ahogy akart még ma is van földje amit felében dolgoztat meg), a békebizottság elnöke nem is akar hallani a békéről nem tevékenykedik. Elmondta, hogy mindenkit terrorizál diktatórikus, ezt különösen

463 A mondat mellett a lap szélén felkiáltójel található.

464 A klézsei néptanács.

465 A papír sérülése miatt olvashatatlan szó.

466 A papír sérülése miatt olvashatatlan szó. Talán „átmenve”?

467 A papír sérülése miatt olvashatatlan szó. Talán „felét”?

468 Falusi jegyző.

alkalmazza a szegények felé. Elmondta, hogy Nika András a Clejai központi igazgató Lészpeden egy óvónőtől felvett 3.000 leit nem adta vissza, és tőle pedig egy félhatvi fizetését akarta [el]vonni. Elmondta, hogy Nika András kulák otthon a Sepsi rajonban 2 cséplőgépjük van és 7 ha. földjük.

A Presedinttel kapcsolatos dolgokkal én is egyet értek mert November olta sokszor meggyőződtem, hogy csak nem komunista. Pl. a Somoscai iskola építés[t] nem támogatta. Ellene van a kolektív gazdaságnak. Ápr. 4-én Kelejában egy gyűlésen egy⁴⁶⁹ [olvashatatlan szó] azt javasolta, hogy alakítsuk meg a kolektív gazdaságot. Ere a Preşedint idézte Sztálin elvtárs szavait, hogy addig, amíg a néptömegek nincsenek meggyőződve nem lehet. Ezt az idézetet azért mondta kacagva, hogy le szerelje az elvtársakat.

Még sok van röviden komunistaszemmel azért mennek Cléjében csak így a munkák mert maga Iştoc elvtárs a Népidemokratikus rendszer alattomos ellen-sége.

Ambrus elvtársnő hibáji hogy a bírálatot veszekedve éjli meg és nem ott alkalmazza ahol kell, a falusikatól hallottam hogy régebb ingyen fogadott el a falusiak-tól kendert és télen disznó hust.

Bacău la 18 aprilie 1951.

Ravasz Ştefan

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Bányai László-hagyatéka, C/189 fond, 1. doboz, sz. n. (Kézzel írt jelentés.)

83.

Pataki Bálint jelentése a Putna tartománybeli csángó falvakban tett útjáról Bukarest, 1951. június 15.

Mellékletek: három (Unguri, Fântânele, Adjud) jelentés⁴⁷⁰

Megbízatom volt, látogassam meg Putna tartományban azokat az iskolákat, amelyekben csángó fiatalok tanulnak.

VI. 11-én, hétfő este indultam el Bukarestből, s másnap kora reggel, már Focşani-ban felkerestem a rajoni tanügyi szekciót. Itt Roşioru Nicolae I.C.D.-inspektorral beszéltem, aki bővebb felvilágosítást nem tudott adni; megnevezte a

469 Olvashatatlan szó.

470 A mellékletek közül csak Gheorghe Apostol szászkúti jelentését közöljük.

csángó falvakat (comuna Găiceana – satul Unguri, comuna Ploșcuțeni, s esetleg – ezt az Adjud-i rajonnál kérdezzem meg – Căiuț), elmondotta azt is, hogy 2 évvel ez előtt volt még kint egy elvtársnő ugyanebben az iskola ügyben. Hogy ki volt, és mit intézett, nem tudta megmondani.

Azonnal tovább mentem Adjudba. Ott a rajoni Néptanács elnökével (Șerbănescu) sem, s a titkárral (Dogaru) sem tudtam beszélni, mert nem voltak a városban. Kapcsolatba léptem a tanügynél Păuș Alexandrina és Păstrănescu inspektorokkal. Ők mondták, hogy a Sascut sat melletti Fântânele-ben is csángók laknak. Tájékoztatásuk után még aznap tovább utaztam Găiceana felé. A kiáradt Szeret Adjud Veche alatt elsodorta a kompot, s így csak nagy kerülővel – pénz és idővesztéssel tudtam eljutni Găiceanaba. Tecuci-ig vonattal, onnan vagy 45 kilométer RATA autóval mentem egészen a Dealul Morii tetejére, Găiceana község kb. 12 kilométerre van az autó megállótól s a községtől 4 kilométerre Unguri falu, ahol a csángók laknak.

Késő este érkeztem Unguriban, s másnap próbáltam tájékozódni a helyzetről.

A faluban kb. 1000 csángó lakik.⁴⁷¹ Mind magyarok, egyetlen román ember lakik egészen kint a falu szélén. A falunak van óvodája, és két[an]termű iskolája is. Az iskolába Găiceana községből jönnek be tanítani. Három tanító van, közülük az egyik, Ioan Chiriac az igazgató. Ioan Chiriac, amint megtudtam, s vele is beszélgettem, ravasz ember. 15–20 hektár földje van, s egy ideig el is tiltották a tanítóságtól. A falu lakossága szorgalmas, dolgoz, nem is olyan szegények. Földműveléssel és szőlőtermesztéssel foglalkoznak. A családban kivétel nélkül magyarul beszélnek – s mint később összehasonlíthattam – tisztábban, mint más vidéken. A tanulók száma 135. A legnépesebb az első (41) és a második (33) osztály. Nehézség az, hogy a hat-hét éves gyermekek alig tudnak románul, s emiatt sok nehézségük van, különösen [az] I-II. osztályokban. Az iskola épülete közepes állapotban van, az óvoda már gyengébb állapotban. Az emberek eléggé izoláltan élnek a többi falvakhoz viszonyítva. A románok közül egyesek „rossz embereknek” nevezik őket, de ezt nem lehet általánosítani. De tény, hogy a hortifasizmus alatt a kitelepítési propaganda nagyobb visszhangot vert itten, mint más déli csángó vidéken.⁴⁷² Az emberek közül sokan szeretnék magyarul taníttatni gyermekeiket. A román tanítás mellett a magyar bevezetése fokozná az iskolai látogatottságot és hozzájárulna az írástudatlanság felszámolásához. (T.i. egyesek, mivel nem értenek [románul], vagy más ok miatt, nem mennek iskolába. Engemet két kislány vitt be ökrös szekéren a faluba, s kérdésemre kiderült, hogy csak egy-egy osztályt jártak, tehát mindketten írástudatlanok.)

Unguri-ból szekérrel átvágtunk a hegyeken, hogy rövidebb úton, kerülő nélkül menjek vissza Adjudba, ahol ígéretet kaptam, hogy a várostól 4 kilométerre lévő Ploșcuțeni-ben az inspektorral együtt fogunk kimenni.

A kiöntött Szeret a Sascut târgi hídnak egy részét is elvitte, úgyhogy részben

471 A faluban 1930-ban 843 volt a magát római katolikus vallásúaknak mondó személyek száma, 1992-ben pedig 1325, mindnyájan magyarul is beszéltek.

472 Lásd a 42. és 44. sz. dokumentumokat. Hajdú Demeter Dénes adatai szerint összesen 116 magyarfalui család, 348 személy telepedett ki 1941 és 1947 közt Magyarországra. Lásd: *Hajdú*, 1992. 57.

csónakkal, részben derékig érő vízben tudtunk átgázolni, hogy Sascutba elmehessek. Innen vonattal mentem Adjudba. Sajnos Ploșcuțeni-ben éppen a Szeret kiáradása következtében nem tudtunk elmenni. Napokig kellett volna várni, míg esetleg a víz leapad, de nagyon bizonytalan lett volna a mocsárban, iszapban, úgy is átkelni.

Ploșcuțeni-ről tehát csak közvetetten tudok beszámolni. Păstrănescu inspektor, akivel erről tárgyaltam, megígérte, hogy a víz leapadása után átmegy a községbe s egy beszámolót fog küldeni Bukarestbe.

Ploșcuțeni-ben II. ciklus is van. Az első ciklusban 250 a száma a beiratkozottaknak. V. osztályban 25-, VI. osztályban 19-en járnak. A lakosság itten is magyarul beszél a családban, de mivel nyíltabb fekvésű falu, s közelebb esik a vasúthoz s Adjudhoz is, jobban tudnak románul. Kétnyelvűek, de egészen jól románul csak a 3., 4. osztályban tanulnak meg a gyermekek.

Putna tartományban az utolsó csángó lakosságú falu (eltekintve Pralea és Vizantea erős román hatás alatt álló helyektől. S e két helyet csak a Fântânele-ben élő öreg csángó tudta csak megmondani) Fântânele.

Fântânele mintegy 8 kilométerre van Sascut tãrgtől, s közvetlen folytatása Sascut satnak. Ebben a faluban kb. 150 csángó család él.⁴⁷³ Az emberek inkább románul beszélnek, bár talán egy sincs, aki nem tudna magyarul. Beszéltem egy Józsa Lajos [nevű] öreg csángóval, s tőle több dolgot megtudtam. Antonescu ideje alatt többen le voltak tartóztatva. Az emberek egyrésze közömbös az esetleges magyar nyelvű iskola felállításával kapcsolatban, másrésze pedig, mint ahogy az öreg elszólta magát, attól fél, hogy a románok még számon kérhetik tőlük azt, hogy miért akartak magyar iskolát. Babonásak. Alig tudtam meggyőzni őket arról, hogy a vérvizsga, amelyen átestek egykor,⁴⁷⁴ nem a magyar és a román megkülönböztetését célozta. Ők maguk különben meg vannak elégedve a román iskolával, hiszen az ottani románsággal állandó szoros kapcsolatban vannak.

Véleményem szerint magyar nyelvű tanítás bevezetése csak Unguri-ban indokolt és ott is volna hasznos. Megfigyeltem azt, hogy eltérőleg az erdélyi falvaktól, nem élnek vegyesen a csángók a románokkal, hanem külön-külön. (Még Fântânele-ben is 10 román család van a csángók között.)

Unguri-ban földrajzi és gazdasági zártság miatt él egy sajátos magyar nyelvi és népi hagyomány.

Pataki Bálint

473 1930-ban 399 katolikus élt a faluban, közülük még 196-an beszéltek magyarul. Lásd a 38. dokumentumot!

474 1942-ben hatósági vérvizsgálatot rendeltek el a csángó falvakban, melyeknek segítségével azt akarták bizonyítani, hogy a csángók elmagyarosodott románok.

Melléklet:

Gheorghe Apostol szászüküti iskolaigazgató jelentése

1951. június 14.

Pataki Bálint elvtárs az UPM⁴⁷⁵ Titkársága delegáltjaként látogatott hozzánk azzal a céllal, hogy a magyar származású lakosság szándékát kitudakolja arról, hogy akarják-e a gyermekeiket magyar nyelven taníttatni, erről a következőt jelenthetem:

Fântânele falu, amelynek ilyen lakossága van, Szászükút falu meghosszabbítása. Iskoláskorú lakossága kb. 50 főt tesz ki. Az iskoláskorú gyermekek, de még a legfiatalabbak is, folyékonyan beszélnek román nyelven. Amikor 1946 folyamán egy küldött elvtárs hasonló céllal látogatott ide, ők visszautasították, hogy magyar nyelven tanuljanak.

Akárhányszor a múltban, így tavaly is, népszámlálást tartottak, a lakosság visszautasította, hogy magyarként jegyezzék be őket.

Különben a fenn nevezett elvtárs ugyanezt tapasztalta az általa folytatott beszélgetések során is, mégis, mi, a nevezett iskola tanárai, vesszük a fáradságot és tovább folytatjuk az elemző munkát abban a vonatkozásban, hogy meggyőzzük őket, hogy határozottan akarjanak az anyanyelvükön tanulni.

*Gheorghe Apostol
Igazgató*

*Politikatörténeti Intézet Levéltára, Bányai László-hagyaték, 923. fond, 3. ő. e.
(Kézirat. – A román nyelvű melléklet Pató Attila fordítása.)*

**Részlet Váradi Mária és Szikszay Eszter lektoroknak
Bányai László oktatásügyi minisztériumi tanácsos
részére a Bákó tartományi magyar oktatásügy egyes
problémáiról írott jelentéséből**

Bákó, 1951. augusztus 12.

1951. július 23-án folytatott megbeszélésünk alapján Tanácsos elvtárs felkért, hogy ittlétünk alatt a Bacău-i magyar tanítótság helyzetéről részletes jelentést küldjünk.

Az alábbiakban igyekszünk eleget tenni e feladatnak, mert úgy érezzük, hogy a Bacău tartományi tanítói karnak egy részét megismertük a velük folytatott beszélgetések és a tanfolyamon tanúsított magatartásuk alapján.

Mint ahogy Tanácsos elvtárs megbeszélésünk alkalmával is kifejezte, a Bacău tartományi magyar tanítók egy része egy-két hónapi itt tartózkodásuk után már el szeretne menni, vagy pedig a törvény[es] rendelkezéseket figyelmen kívül hagyva, vannak olyanok, akik megszöknek. A tanítókkal folytatott beszélgetések során, mi igyekeztünk megtudni ezeknek a helytelen magatartásoknak és a tanüggyel szemben tanúsított fegyelmezetlenségeknek okait. Ezeket a következőkben látja a tanítói kar öntudatosabb és tanítói hivatását átélő része.

A legelső ok, ami a tanítótságot visszarettenti, az a nyomor, amibe itt bele kerül egy tanító. Mikor az ujonnan kinevezett tanító kimegy a faluba, szembe találkozik a lakosság ellenszenvével és gyűlöletével a magyar tanító iránt. (Nem akarnak magyar iskolát.) Ebből a gyűlöletből következik, hogy a tanító az első időkből teljesen lakás és koszt nélkül van. Lakáskérdés megoldásában – ami a legnehezebb – támogatást nem kap az előljáráságtól sem, mert a falú néptanácsa nem nézi jó szemmel a magyar tanítót.

A tanító a faluban semmi élelmiszert vásárolni nem tud, mert a lakosság egyszerűen nem ad. Ez az állapot egyes esetekben enyhül, miután a tanító munkája által megszeretette magát. Ez azonban egy igen nehéz út a helybeli papság aknamunkája miatt.

A tanítótság 90%-ka télen nem volt fával ellátva, telyesen fűtetlen szobában lakott. Ha fakiutalást kaptak, egyes esetekben 20 km. távolságról kellett a fát elhozni aminak a fuvar költsége olyan magas, hogy a tanító fizetéséből fedezni nem tudta.

A tanítónak személyes anyagi nehézségein kívül, talán még nagyobb nehézsége az iskola ellátatlansága. Pl. Az iskolák nincsenek ellátva fűtőanyaggal, a tanítók saját kezűleg és saját költségükön meszelik ki és olajozzák fel az iskolát, saját költségükön látják el az irodát felszereléssel (kréta, papír, tinta stb.) Altiszt a legtöbb iskolában nincs. A napi és általános nagytakarítást a tanító saját kezűleg kell megcsinálja.

Mind ezt a helyzetet súlyosbítja a tanítók állítása szerint, a rajoni és a tartományi tanügyi osztály nemtörődősége. A tartományi magyar tanfelügyelőnő Kerekes Irma, amikor látogatásokat végez az iskoláknál, a tanítók állítása szerint, meghallgat egy-egy órát, utána privát dolgairól beszél és amikor a tanítók feltárják saját és az iskola nehézségeit, azokon könnyen elsiklik, azt válaszolva, hogy ezt nem lehet megoldani.

A tanítók azt látják, hogy nem kutatja ki a nehézségek okát (pl. költségvetés) és nem keresi a megoldási lehetőségeket. Válasza csak az, ilyen a magyar iskolák helyzete Moldvában és ebbe törődjünk bele.

Itt tartózkodásunk folyamán a felsorolt dolgokkal kapcsolatosan megállapítottuk, hogy mind ezek lehetségesek és hogy a Bacău tartományi magyar tanítószervezet nem áll hivatása magaslatán, felelősséggel elsősorban Kerekes Irma tartozik. Ezt az I.C.D.⁴⁷⁶ tanfolyam megkezdése óta a tanítószervezettel szemben tanúsított viselkedéséből vonjuk le.

Beszédmodora és fellépése nem méltó egy mai tanfelügyelőhöz, aki mindenben vezetője és támogatója kell legyen a tanítószervezetnek. Például az egyik tanítónő késve érkezett meg a tanfolyamra és késését szabályos orvosi bizonyítvánnyal igazolta. A tanfelügyelőnő mielőtt megkérdezte volna késésének okát, olyan gorombán támadt rá szemünk előtt, hogy a tanítónő nem is tudott szóhoz jutni, elkeseredésében sírva fakadt és mi voltunk azok, akiknek helyébe beszélni kellett és megmutatni, hogy az illető tanítónő igazoltan hiányzott.⁴⁷⁷

Ravasz István tanító egyik alkalommal megkérdezte, hogy miért nem kapják az igazgatói díjakat, mire a tanfelügyelőnő nem is válaszolván kérdésére hátat fordított és a szemináriumban egy csoporttal énekelni kezdett.

A tanítókat mind untalan durván és romboló kritikával figyelmezteti fegyelmezetlenségükre, ugyan akkor ő maga, amikor egy-egy órát jön meghallgatni, előadás közben nagyon természetesen veszi elő táskájából a tükröt és fésűt, hogy fésülködjön.

Azt is megállapítottuk, hogy illetékes helyeken (pl. a tanfolyam munkaelemző gyűlésein) a tanítóknak csak a rossz oldalait mutatja mindég be, pedig a tanítószervezet 90%-val itt igen eredményesen dolgozzunk, és jó vezetéssel az iskolai élet folyamán is lehetne dolgozni. Például a tanügyi osztály tanfelügyelőinek az volt a tudomása, hogy a magyar tanítószervezet sovinizmusból nem akar románul tanulni. Ezt mi teljes egészében megcáfoljuk, mert a román nyelv tanfolyam megkezdése óta olyan eredményeket értünk el, amit nem törődöm és tanulni nem akaró egyénekkal elérni nem tudtunk volna. Ennek a beállításnak a helytelenségéről meggyőződött Kaufmann I.C.D. inspektor elvtárs is aki látogatása után szinte megnyugodva közölte velünk, hogy úgy látja, hogy a tanítókkal kifejtett közös munkának eredménye lesz és a tanítószervezet tanulni akar. [...]⁴⁷⁸

Meg kell jegyeznünk, hogy nem tudjuk milyen okból, de a tanfelügyelőnőnek

476 I. C. D. – Instruirea Didactice Cadrelor – a tanügyi káderek továbbképzése.

477 A bekezdés mellett utólag függőleges vonal van húzva.

478 A bekezdés mellett utólag függőleges vonal van húzva. A kihagyott részben egy szemináriumi „rendbontásról” van szó, valamint arról, hogy három gyergyótölgyesi tanítót „lesovinizsztított” Kerekes Irma, mert azok – részben indokoltan –, de engedély nélkül távoztak a tanfolyamról.

nincs tekintélye a hatóságok előtt, hogy várjuk akkor azt, hogy a magyar tanító-ságnak tekintélye legyen. Ilyen és hasonló kijelentések után nem is lehet tekintélye sem a tanfelügyelőnőnek, sem a tanítósnak.

Nem csodálkozunk és megértjük a tanítósnak akkor, amikor külön-külön és egyöntetűen is azt kéri, hogy kapjanak egy olyan vezetőt, aki helyt tud állni és képviselni tudja a magyar tanítósnak a hatóságok felé, nekik pedig tanácsadójuk, jóindulatú ellenőrük legyen. Nem egy tanító megszerette a faluját és szívesen dolgozik, de az áthelyezés gondolatával csak azért foglalkozik, hogy a tanfelügyelőnőtől megszabaduljon.

A fentieket, mint már a beszámoló elején is hangsúlyoztuk, csak a tanítókkal folytatott beszélgetések alapján tudtuk meg – és még ezeken kívül sok súlyos dolgot – tehát fenntartásokkal állítjuk, de szükségesnek tartottuk megírni, hogy mielőtt a tanév megkezdődne, alapos kivizsgálást nyerhessen az ügy, mert a tanítósnak hangulata igen nyomasztó, munkakedv nélkül kezdenék meg az új tanévet. Az a véleményük, hogy minek dolgozzanak, ha mindig csak gátolják őket és munkájuk elismeréssel nem találkozik.

Ha a magyar oktatást biztosítani akarjuk a csángó vidéken, akkor itt a tanítósnak sürgős segítségre van szüksége. [...]⁴⁷⁹

Meg kell emlékeznünk azokról a tanítókról, akik a második ciklusra jogosító szaktanfolyamon vesznek részt. Ezek a tanítók nem ismerik annyira a román nyelvet, hogy hasznuk lehessen e tanfolyamból, kínlódnak a román tankönyvből tanulandó anyag lefordításával, hogy megértsék az anyagot, mert az előadásokat nem értik meg. Az idejük csak fordítással telik el, és nem jut idő az anyag elsajátítására, amit iskolájukban magyarul kell megtanítani. Az illető szaklektoroknál érdeklődtünk ezek iránt az elvtársak iránt és ők is ugyanazt mondták amit fent leírtunk. A szaklektorok mondják, hogy ezen tanítók éppen nyelvtudási hiányuk miatt nem tudnak részt venni a szemináriumi megbeszéléseken és a lektornők sem tudják ellenőrizni a tudásukat.

A tanfolyam befejezésével az eredményről és a Bacău tartományi magyar tanítósnak helyzetéről részletes jelentést fogunk összeállítani, amit azonban szeretnénk személyesen is a Minisztérium tudomására hozni. Ép ezért kérjük – és úgy érezzük, hogy kérésünk közérdekű – hogy ha addig senki idejönni nem tudna, lehetőségünk nyíljk, hogy mi Bukarest felé mehessünk haza, hogy írásbeli jelentésünket személyesen adhassuk át és szóbeli jelentésünkkel kibővíthessük.

Váradi Mária
Szikszay Eszter

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Bányai László-hagyaték, C/189 fond, 1. doboz, sz. n. (Gépirat.) Az irat tetején Bányai, kézzel odaírta: (Kovács) Szabó Dénes, Cleja, Kardos, Cleja.

479 Az I. C. D.-tanfolyamon megtartott ideológiai, pedagógiai előadásokkal, a román nyelvleckékkel kapcsolatos részt nem közöljük.

85.

Orbán János beszámolója Bákó tartományi csángók iskolaügyéről, az 1951–52-es tanév kezdetén

Bákó, 1951. szeptember 24.

I. Statisztikai adatok

1. A bakói	rajonban összesen	34.460	csángó él	
2. A buhuși	”	1.582	”	
3. A ceahlăui	”	4.489	”	
4. A P. neamți	”	2.346	”	
5. A romani	”	25.680	”	
6. A moinești	”	8.868	”	
7. Tg. Neamți	”	84	”	
8. Tg. Ocnai	”	13.530	”	
Összesen	”	91.039	”	a bakói tartományban.

II. A bakói tartomány magyar anyanyelvű iskoláinak statisztikája

a) Magyar tannyelvű iskolák:

Helységnev	Tanerők száma	Tankötelesek száma
1. Tuta	3	96
2. Satul-Nou	3	93
3. Nicorești	2	79
4. <u>Pustiana</u>	5	210
5. Sârbi	2	39
6. Lărguța	1	29
7. <u>Vladnic</u>	4	140
8. <u>Cleja</u>	4	160
9. <u>Somușca</u>	3	136
10. Alexandrina ⁴⁸⁰	3	82

480 Kardos István inspektornak a Bákó tartományi néptanács oktatási osztálya számára készített jelentésében még Buchila is fel van tüntetve, 2 tanerővel, 68 tanulóval. (A jelentés az itt közölt dokumentum mellett található.)

*III. Azok a román tannyelvű iskolák,
amelyekben a magyar nyelvet tantárgyként tanítják*

Helységnev	Tanerők száma	Tankötelesek száma
1. Gaidar	1	73
2. Stuf	⁴⁸¹	51
3. Faraoani	1	240
4. Valea-Mare	2	366
5. Ciocani	–	47
6. Biserica	–	116
7. Frumoasa	–	160
8. Chetriș	–	78
9. Lilieci	–	33
10. Gh. Dózsa	–	40
11. Geoseni	4	130
12. Buda	1	98
13. Balușești	–	100
14. Bartășești	–	167
15. Gheraești	–	213
16. Pildești	–	247
17. Sabaian	–	662
18. L. Călugăreni	2	421
19. Valea-Seacă	1	169

c) Azok a községek, ahol román és magyar tannyelvű iskolák működnek, és a román iskolákban tantárgyként tanítják a magyar nyelvet

Helységnev	Tanerők száma	Tankötelesek száma
1. Bahna	1	75
2. Pârgarești	1	75
3. Tg. Trotuș	2	112
4. Oituzi	2	293 ⁴⁸²
5. N. Bălcescu	1	138
6. Galbeni ⁴⁸³	2	96
7. F. Răcăciuni ⁴⁸⁴	1	125

d) Azok a helységek, amelyekben a román és magyar tannyelvű iskolák működnek, de a román iskolákban nem tanítják tantárgyként a magyar nyelvet

1. Onești	4	126
-----------	---	-----

481 Itt és lejjebb hiányzik az adat.

482 A Kardos-jelentésben csak 193 tanköteles szerepel.

483 Ismeretlen személy nehezen olvasható kézírásos megjegyzése: „Gherghuți izgat ellene, hogy ne m. legyen.”

484 A Kardos-jelentésben még Buchila is szerepel, 1 tanerővel, 68 tanulóval.

e) Azok a községek, amelyekben 4 osztállyal működő román és magyar tannyelvű iskolák vannak beszerelve

1. Leszpezi	4	198.
-------------	---	------

f) Azok a helységek, amelyekben magyar tannyelvű ovódák működnek

1. Tuta	1	35
2. Pustiana	1	70
3. L. Călugăreni	1	60
4. Cleja	1	25
5. Vladnic	1	30
6. Geoseni	1	26
7. Lespezi	1	35

IV. Az iskolák tanévkezdeti helyzete

Azokban a helységekben, ahol a tanerők felvették a kapcsolatot a párt- és megszervezettekkel, ott úgy a beiskolázás, mint a népművelés terén szép eredmények mutatkoznak.

Tuta, Nicorești, Oituzi, Tg. Trotuș, N. Bălcescu, Galbeni, Lespezi tanerői az igazgatókkal az élen, meggyőző terepmunka folytán máris 70–80%-os eredményt értek el a tanulók beiskolázása terén.

Lespez, Tuta, Cleja, Bahna, L. Călugăra, Galbeni, Valea-Mare és Somoska tanerői alaposan kivették részüket az illető iskolaépületek rendbetételének munkálataiból.

Alexandrina helységben Drunek Mária igazgatónő a M.N.Sz. és a tanerők segítségével megszerezte az ottani állami gazdaság épületét, amelyben elhelyezte az iskolát. Ebben a tanerők által kimeszelt és rendbe tett épületbe a⁴⁸⁵ megfelelő lakáshoz jutottak.

Galben és Oituz falvakban a román iskolák igazgatói együttműködnek a magyar iskolák tanerőivel. Ezekben a helységekben a tanulók beiskolázása, valamint az iskolán kívüli népművelés eredményesen folyik.

Minucz János ojtuzi katolikus pap már kezd magyarul is prédikálni a templomban, Gál József és Valentin Mihály kántorok a nép kérésére magyarul énekelnek a templomban, bár a papjaik az egyházból való kiközösítéssel fenyegetik őket. Hauszner Konstantin geoseni, Veber Albert és Sikei Ferenc darmanesti papok elég megértőek.

Simon István, az onesti II. ciklusos iskola igazgatója állandó részegeskedésével rossz példát mutat a tanulóknak és a népének. Leváltása nehézségekbe ütközik, mert nincs megfelelő szakember (számtan szakos).

485 Kézzel beszúrva: „tanerők is”.

Bodnár Endre, Luizi-calugari II. ciklusos iskola igazgatója egyéni gondolkozású és nagyon anyagi természetű. Őt sincs kívül felváltani.⁴⁸⁶

Javaslatok:

Az erdélyi tanfelügyelőségek „kétszeres fizetés, ingyenes ellátás, egy év működés után pedig erdélyi II. ciklusos beosztás” jelszavakkal verbuválták csángóföldre a tanerőket, főleg a ujonnan végzett tanítók sorából. Ezekből az ígéretekkel semmi sem valósult meg. Az iskolából kikerült fiatal tanerők egyik része nem tudott megküzdeni a csángóföldi nehézségekkel. Egyesek elvesztették munkakedvüket, mások haza szöktek. Csak az elmúlt tanévben 15 erdélyi tanító hagyta el önkényesen az állomáshelyét.

Javasoljuk, hogy ezentúl csak meggyőző munkával nyerjék meg a csángóföldre irányított tanítókat. Ezeket káderezzék le és győződjenek meg azok román nyelvtudásáról is. Az itteni tapasztalat azt bizonyítja, hogy pár éves gyakorlattal bíró és családos tanítók eredményesebben dolgoznak és a fiatal tanerőknek is segítséget adnak.

Ezen a vidéken sok⁴⁸⁷ bevonulás előtt álló fiatal tanító teljesít szolgálatot. Ezeknek a felmentését el kell intézni, nehogy évközben több iskola tanító nélkül maradjon.

A vládniki magyar tannyelvű iskola iskolaépületének falai repedeznek. Az egyik tanteremben már nem is lehet tanítani. A bakói M.N.Sz. vezetősége még ez év júliusában jelentette ezt a tényt a tartományi pártszervezetnél és a néptanácsoknál, de mostanig még semmiféle intézkedés nem történt ebben az irányban. Jó lenne ha a minisztérium valamelyik ellenőrző szerve utánanézne ennek az ügynek.

A román rajonban 25.680 csángó-magyar él teljesen szervezetlenül, magyar iskola nélkül. Ez a tömeg teljesen ki van szolgáltatva a katolikus papság magyarelles politikájának. Haladéknélkül meg kellene kezdeni ezen a vidéken úgy a M. N. Sz., mint a magyar tannyelvű iskola megszervezését.

Az imperialisták szolgálatában álló Vatikánnal rokonszenvező csángóvidéki római katolikus papok, név szerint Ciurar Gh. – Valea Seacă, Gherghuți Andrei – Galbeni, Ghiuzan Mihály és Roka Antal – Tg. Trotuș, Gheorghina János – Lészped, Barabás András – Tölgyes,⁴⁸⁸ és Péter András – Pusztina falukból állandóan izgatnak a demokrácia és a magyar iskolák ellen. Ezek a papok azt mondják, hogy a M.N.Sz.[-t] az ördögök szolgálják és a magyar nyelv az ördögök nyelve.

Javasoljuk, hogy ezeknek a papoknak az állomáshelyét minél gyakrabban változtassák. Ők azt mondják, hogy a⁴⁸⁹ csángók nem magyarok, hanem katolikusok. Kellene hozni Erdélyből néhány megfelelő papot, akik ezek helyett magyarul prédikálnának a népnek.

486 Kézzel beszúrva: „az igazgatói állásból”.

487 Kézzel beszúrva: „katonai”.

488 Gyergyótölgyest (valamint Gyimesbükköt) és környéküket az 1950-es közigazgatási reformmal csatolták el Csík megyétől, és kerültek át a moldvai Bákó tartományba.

489 Lehúzza: „a magyarok nem...”

Tudomásunk szerint a piaristák és a ferencrendiek rendjét Népköztársaságunkban már felszámolták és ezen a vidéken mégis tovább tevékenykednek barátpapok. Ezeknek csángóvidéken való felszámolása esetén jobban fellendülne itt is a sztálini tanok alapjaira fektetett nemzetiségi iskolapolitika.

Léteznek itt olyan román igazgatók is, akik izgatják a népet a magyar iskola ellen. Ezt teszik: Onciu Ioan Iespedi, Zaharia Pavel fãrãoani-i, Popa Ioan valemarei román iskolaigazgatók. Ezeket olyan helyekre kellene áthelyezni, ahol nincs megoldásra váró nemzetiségi probléma.

A burzsoá-földesúri rendszer sötétségben tartotta és elnyomta a csángókat. A moldvai csángó-magyarság kultúr színvonalának emelésének céljából ajánlatos lenne ha mentől gyakrabban filmkaravánokat és kultúr csoportokat küldenének erre a vidékre. A könyvtársak is ezt a célt szolgálják.

A magyar iskolákban a kétnyelvű oktatás nagy népszerűségnek örvend. Ezt az iskolapolitikát továbbra is folytatni kell, és e célból románul tudó tanügyi kádereket kell alkalmazni ezen a vidéken.

Ebben az évben 7 csángó gyermeket küldtek az erdélyi pedagógiai iskolákba, 6 lányt pedig óvónőképzőbe. Ezt az akciót még jobban ki kell szélesíteni, mert a csángók jobban bíznak a saját körükből kikerülő tanügyi káderekben.

A II. ciklus internátusaiba elhelyezett dolgozó parasztok gyermekei nagyon gyengén öltözöttek és tankönyvük sincs. Ha ruhával és tankönyvvel ellehetne látni ezeket a gyermekeket, akkor a II. ciklus osztályai jobban benépesülhetnének. Az internátusok felszerelése is hiányos. A L. Calugarai iskola internátusának még főzőfazeka sincs, egy ruhafőző bádogedényben főznek, ami veszélyezteti a tanulók egészségét.

Az ebben a beszámolómban vázolt tényeket terepszemle, és a csángóvidéki párt-, M.N.Sz.- és tanügyi ellenőrző szervekkel, valamint a tanítókkal, és a szülőkkel folytatott eszmecsere alapján állítottam össze.

Orbán János

*Politikatörténeti Intézet Levéltára, Bányai László-hagyaték, 923. fond, 3. ő. e.
(Orbán János aláírásával hitelesített gépirat.)*

Huszár Ilona, a marosvásárhelyi néptanács tanügyi osztálya vezetőjének jelentése a Bákó tartományban folyó magyar nyelvű oktatásról
Marosvásárhely, 1951. november 20.

Alulírott Huszár Ilona, Marosvásárhely tanügyi osztályának vezetője, a Közoktatásügyi Minisztérium keretében működő⁴⁹⁰ kiküldetése alapján Bákó tartományba utaztam, hogy tájékozódjam Bákó tartomány magyar⁴⁹¹ oktatásáról, különös-képpen az Aknavásár rajonhoz tartozó Ónfalva község magyar iskolájának helyzetéről.

1951. november 16-án érkeztem Bákóba. Azonnal felvettem a kapcsolatot Crăciun elvtárral, a tartományi tanügyi osztály főnökével, a Román Munkáspárt Tartományi Bizottsága Oktatásügyi Osztályának főnökével, a Magyar Népi Szövetséggel, és tájékoztattam Bákó tartomány magyar⁴⁹² oktatásának nehézségeiről.

November 17-én az együttélő nemzetiségek tartományi tanfelügyelője, Kardos tanfelügyelő elvtárs⁴⁹³ kíséretében Bákó tartomány Klézse községébe utaztam, és ellenőriztem a község magyar iskoláját. A klézsei magyar iskolának 5 osztálya van, két párhuzamos első osztálynak kellene lennie, de a második párhuzamos osztály tanerő hiányában nem működik, s így ennek az osztálynak a tanulói beiskolázatlanok. Ugyancsak tanerőhiány következtében Tamás Pirocska⁴⁹⁴ tanítónőnek két osztályt kell tanítania. Az iskola igazgatója, Német Sándor elvtárs az elmúlt tanévben Lujzi-kalagorban a felső tagozaton tanított, és nagyon elégedetlen amiatt, hogy Klézsebe helyezték át az elemi tagozatra, ahol 3000 lejrel kisebb fizetést kap, mint a régi helyén. Az igazgató elvtársat bürokratikus úton helyezték át, minden magyarázat és felvilágosító munka nélkül. Emiatt munkamorálja nem megfelelő, kedv nélkül dolgozik. Három órán át beszélgettem vele, és sikerült meggyőznöm munkája fontos és felelősségteljes voltáról. Az igazgató elvtárs sok munkafeladatot vállalt, melyeknek teljesítését Kardos elvtárs fogja ellenőrizni. Ehhez az iskolához két új tanerőt helyeztem, akik Erdélyből fognak jönni, hogy lehetővé váljon az összes iskoláskorú gyerek beiskolázása.

Az oktatás színvonala és az iskolalátogatás szintje alacsony, mert a gyermekeket még a mezőgazdasági munkákban foglalkoztatják. A szülők ígérik, hogy november végén a gyerekeket iskolába fogják küldeni. A IV. osztályban a jelenlét

490 Kézzel beszúrva: „Együttélő Nemzetiségek Tanácsa”.

491 Kézzel beszúrva: „nyelvű”.

492 Kézzel beszúrva: „nyelvű”.

493 Kardos István.

494 A román szövegben: Paraschiva.

megfelelő volt. Még vannak gyerekek, akik ruhahiány miatt⁴⁹⁵ járnak iskolába. Klézse községhez tartozik Alexandrina, Buda és Somoska falvak is. Meglátogattam az alexandrinai iskolát is, melyben 4 osztály működik. Drunek Mária és Ungvári Ida tanító elvtársnőket feladatuk teljesítése közben találtam. Mindkét tanítónő jól és sok szeretettel dolgozik. Az iskolalátogatás szintje 100%-os. Az iskola az Állami Gazdaság épületében egy magánlakásban[?] található, az osztálytermek kicsinyek, de tiszták és jól karban vannak tartva. Takarító személyzet nem lévén, az összes takarítási munkálatokat a két tanítónő végzi. Ungvári Ida elvtársnőt érkezésekor az osztálypadló olajjal való lekenése közben találtam. Részt vettem az első osztály óráin, melyeket Drunek Mária igazgató elvtársnő tartott. Az eredmények nagyon jók. Ez a két tanítónő a nép iránti nagy lelkesedéssel és elhivatottsággal dolgozik. Életkörülményeik igen szerények. Kapnak petróleumot, de fájuk egyáltalán nincs. A fahiány általános a tanügyi alkalmazottak körében. Ebben az iskolában még dolgozott egy tanító, akit behívtak katonának. Őt órahalmozással helyettesítik.

Budán egy 4 évfolyamos magyar nyelvű iskola működik. Két román tanulótól eltekintve, a többi tanulók magyarok. A 4 állást 3 tanügyi káder tölti be.

Somoskán van egy 4 osztályos magyar iskola, 3 tanügyi káderrel. Mindegyik tanító ebben a tanévben érkezett, s nem sikerült beiskoláznuk minden iskolás korú gyermeket. A csángó lakosság ugyanis nem küldi iskolába a gyermeket, ha nem ismeri jól a tanítót. A központi iskolaigazgató így indokolta a gyenge iskolalátogatást. Az oktatók mindezekben az iskolákban megfelelnek a követelményeknek, kivéve Györgybíró Eszter helyettes tanítónő elvtársnőt, aki egyáltalán nem ért a didaktikai munkához, 58 éves, szenilis, és egyes szülők kijelentették, hogy amíg ő az iskolánál van, nem küldik gyermekeiket iskolába. A néptanács arra kért, hogy kérjem a Minisztériumtól Györgybíró tanítónő áthelyezését. Személyesen is meggyőződtem az elvtársnő alkalmatlanságáról, a lakossággal szemben tanúsított helytelen magatartásáról, arról, hogy kompromittálja a magyar nyelvű oktatást, és azt javasoltam a Tartományi Osztálynak, hogy Györgybíró elvtársnőt helyezték át Erdélybe adminisztratív funkcióba, mivel ifjúkorában hivatalnok volt, és csak 2 éve van a tanügyben.

Mindegyik fent nevezett magyar tannyelvű iskolában hiányoznak a magyar tankönyvek. Felvettem a kapcsolatot a pártalapszervezet titkárával, a Néptanács elnökével, és együtt beszéltük meg az iskolák gondjait. Biztosítottam őket, hogy Györgybíró elvtársnőt áthelyezik, és hogy a klézsei iskola két fiatal tanerőt fog kapni. Beszélgetésünkben derült ki, hogy a lakosság ragaszkodik a magyar iskolákhoz, és kéri, hogy a jövő tanévtől alakuljon meg az általános iskolai tagozat bentlakással. A néptanács ígéretet tett arra, hogy gondoskodni fog a szükséges helyiségről.

November 18-án Kardos tanfelügyelő elvtárral Aknavásár rajon Onyest községébe látogattam. Onyesten egy 7 osztályos román tannyelvű iskola és egy 6 osztályos magyar tannyelvű iskola működik. A Közoktatásügyi Minisztériumot arról értesítették, hogy a magyar iskolában 105 tanuló beiskolázatlan. A helyszínen azt tapasztaltam, hogy ez az adat nem felel meg a valóságnak, ugyanis csak 28 beiskolá-

495 Kézzel beszúrva: „nem”.

zatlan gyermek van. A tanügyi alkalmazottak otthonaikban látogatták meg ezekben a gyermekeknek a szüleit, felvilágosító munkát végezve. A szülők azt mondták, hogy szükségük van a gyermekek munkájára, és csak november után fogják őket iskolába küldeni, mások azzal védekeznek, hogy a gyermekeknek nincs cipőjük, ruhájuk stb. Sok magyar szülő a román iskolába íratta a gyermekét, mert nem bíztak a magyar nyelvű oktatásban. A Közoktatásügyi Minisztériumot arról értesítették, hogy a szülők és a helyi hatóságok kérik a magyar iskola bezárását. Miután elbeszélgettem a helyi pártalapszervezet titkárával és a Néptanács elnökével, megtudtam, hogy sem a Községi Néptanács, sem az alapszervezet párttitkára nem értenek egyet az erre irányuló törekvéssel. Az onyesti ügygel kapcsolatban az én véleményem a következő: Igaz, hogy sok szülő román iskolába járattja a gyermekét, és sokan idegenkednek a magyar iskolától. Az idegenkedés okai szubjektívek és objektívek. Az objektívek: a román tannyelvű iskola megfelelő épülettel és tanszemélyzettel rendelkezik, megvannak a szükséges tankönyvek, az iskolaigazgató jó káder, ő maga is csángó, az iskola tiszta stb. A magyar iskola két épületben működik, melyeknek egyike egy agyagvaskó, kis ablakokkal, egyenessel az utcára nyíló ajtóval, de ez az ajtó romlott, nagy lyukak vannak rajta, téli időben nem megfelelő. A másik épület jobb, de kevés pad van benne, az ajtón nincs kilincs, az igazgatói lakás ajtaján sincs kilincs, fedele romlott, ha esik az eső, a víz befolyik a szobába. Az iskolának egy éven át nem volt véceje, ezek csak most készültek el. (A másik iskolaépületnek most sincs véceje.) A magyar iskolának csak két hete van takarító személynézet, azelőtt az igazgató seperte az osztálytermeteket, ami nem járult hozzá tekintélye növekedéséhez a lakosság előtt. Varga elvtárs, a román iskola igazgatója, népszerű ember a községben, a magyar elvtárral, Simon István⁴⁹⁶ igazgatóval nem rokonszenvezik sem a község lakossága, sem a helyi vezető szervek. Emiatt, mivel a román iskola nyújtotta feltételek jobbak voltak, ez vonzóbb is volt a csángók előtt. Az objektív nehézségek megismerése mellett még megtudtam, hogy a román iskola tantestületének egyes tagjai a csángó lakosság körében propagandát folytatnak a magyar iskola ellen, ilyen például Pușcașiu tanító elvtársnő, akinek ugyancsak tanító férjét eltávolították a tanügyből. Megtudtam, hogy a rajoni tanügyi osztály főnökét a román iskola egyes tanítói befolyásolják, s meg van győződve a magyar iskola bezárásának szükségességéről. Nemrég Onyest néptanácsánál gyűlés volt, amelyen a következő elvtársak vettek részt: a pártalapszervezet elnöke és titkára, a román iskola igazgatója, néhány csángó szülő. Ezen a gyűlésen megtárgyalták a magyar iskola néhány problémáját, s megkérdezték a szülőket, akarják-e azt, hogy felszámolják a magyar iskolát. Ezen a gyűlésen a magyar iskola részéről senki sem volt jelen. A magyar tanerők a gyűlésről a szülőktől és a gyermekektől értesültek, hallottak valamiféle jegyzőkönyvről stb. A magyar tanítók megvannak botránkozva amiatt, hogy közülük senkit sem hívtak meg oda, ahol a magyar iskola ügyét tárgyalták. Bizonytalannak érzik helyzetüket a községben, és a két iskola között nincs együttműködési kapcsolat, hanem inkább egyfajta titkos konkurencia, melynek eredményeként a román iskola presztízse egyre emelkedik.

496 A román eredetiben: Simon Stefan.

Kérdésemre a helyi vezető szervek biztosan állították, hogy a magyar iskola meg kell őrizni. Az elnök elvtárs megígérte, hogy november 21-ig a magyar iskola igazgatója új, megfelelő lakást fog kapni, a tanítónők dupla ablaküvegeket fognak kapni, mert az elmúlt télen csak szimpla üvegek voltak, az ajtók kilincseit is megjavítják stb. Megígérte azt is, hogy behívattja a beiskolázatlan gyermekek szüleit, hogy az igazgató elvtárrsal együtt meggyőzze őket, hogy küldjék gyermekeiket iskolába.

Az onyesti ügy összegzéseként megállapíthatjuk, hogy a magyar iskola nehézségei a gyenge feltételeknek tulajdoníthatók, továbbá a magyar iskolaigazgató helytelen viselkedésének, aki nem felel meg erre a tisztségre, mert konok ember, mindent készen akar kapni és nem tud kijönni a helyi néptanáccsal, valamint a rajoni osztály vezetője helytelen viselkedésének is, aki nem foglalkozik komolyan a magyar iskola problémáival, sőt hagyja magát befolyásolni a sovén elemektől. Onyestnek 3500 magyar lakosa van, következésképpen egy 7 osztályos magyar iskolának meg vannak a fejlődési perspektívái, figyelembe véve azt is, hogy Onyesti központ is.

Az onyesti magyar iskolának bentlakása is van, pontosabban 2 hálóterme, a gyermekek a román iskola bentlakásában étkeznek. A magyar iskolában 17 bentlakó gyermek van. A magyar iskola hálótermeinek költségvetési keret hiányában nincs tüzfájuk, petróleumuk stb. A takarítási költségeket az iskola költségvetéséből fedezik. Egyetlen gyermeknek sincs mosdótála, vizespohara stb. Az első osztályban Zsögön Katalin tanítónő a román ábécéskönyvből kezdte tanítani a gyermekeket, s ennek befejezése után kezdi a magyar ábécét. Ez a tény megörvendeztette a szülőket, akik ezúton győződtek meg arról, hogy a magyar iskolában a román nyelvet sem hanyagolják el. Ebben az osztályban a jelenlét 100%-os.

A tanerők arra panaszkodtak, hogy még nem kapták meg az 1950-es évre szóló utazási költségeiket, ilyen például a Kerekes Margit, Ludvig Mária elvtársnők esete. Fodor Árpád tanító elvtárs 1951. szeptembere óta nem kapta meg utazási költségeit. Sem Zsögön Katalin tanító elvtársnő.

Az elmúlt évben a tanerők tevékenykedtek a Kultúrotthonban. Ebben az évben nem. A magyar tanítók azt mondják, hogy semmiféle feladatot nem kaptak. Ez természetesen nem melegség, utasítottam őket, hogy kérjenek feladatokat. A magyar tanerők azt mondják, hogy akkor sem kapnak feladatot, mert a Kultúrotthon vezetősege nem akarja, hogy az otthonban magyar program is legyen. (Ezt jelentettem az RMP Regionális szervezetének, amely ki fogja vizsgálni az ügyet.)

A Bákó rajonhoz, Parincea községhez tartozó Lábnyik faluban 1949-ben egy új magyar iskola épült. Az iskolaépület összeomló félben van. Egy fal elvált az épület többi részétől. Bármelyik pillanatban várható, hogy összeomlik. Kardos tanfelügyelő elvtárs ezt jelentette a tartományi osztály vezető elvtársának, s kérte, hogy egy bizottság szálljon ki a helyszínre, és vonják felelősségre a szakembert stb., ám máig még nem történt semmi. A vezető elvtárs azzal menti magát, hogy nagyon elfoglalt és nincsen ideje.

Lujzi-kalagor községben egy 7 osztályos bentlakásos iskola van. Ez a község elene van az általános iskolai tagozatnak, mert az iskola és a bentlakás a volt szer-

zetesek épületében, „szent helyiségben” van elhelyezve. A községből csak 4 gyermek jár ide, a többiek más községekből vannak, legtöbben Klézséről.

Lészped községben ugyancsak verseng egymással a román és a magyar iskola. A tavalyi 150 gyermekből az idénre csak 83 maradt. Az iskola elnéptelenedőben van. Az elmúlt tanévben a magyar tanerők nem ismerték a román nyelvet, és a magyar lakosság nem bízik a magyar iskolában, jöllehet a helyzet ettől a tanévtől kezdve javult. Az elmúlt tanévben 18 ízben változtak a tanerők Lészpeden. Mindez hozzájárult a szülők demoralizálódásához.

A magyar és a román órák elosztása a következő módon történik:

A magyar tannyelvű iskolák óraszámát a Közoktatási Minisztérium írja elő az együttélő nemzetiségek számára.

A román tannyelvű iskolákban, ahol a tanulók magyarok, a román és magyar órákat a következő módon osztják el:

I. oszt.: 12 román nyelvű óra, 3 magyar nyelvű óra

II. oszt.: 12 román nyelvű óra, 3 magyar nyelvű óra

III. oszt.: 8 román nyelvű óra, 5 magyar nyelvű óra

IV. oszt.: 6 román nyelvű óra, 5 magyar nyelvű óra

Trunkon, Onyesten, Gorzafalván, Újfaluban,⁴⁹⁷ ahol a lakosságot felizgatták, annak ellenére, hogy ezekben a községekben magyar tannyelvű iskolák működnek, a magyar és a román órákat 50% arányban osztják el.

A fenti jelentésből kiderül, hogy ezen iskolák létesítésekor elkövetett kezdeti hibák mellé, melyekről van tudomása a Közoktatásügyi Minisztériumnak, újabbak társulnak: a tanerőhiány, néhány nem megfelelő tanerő jelenléte, a magyar iskolák súlyos anyagi helyzete, a tankönyvhiány, a didaktikai eszközök hiánya, a magyar lakosság alacsony politikai és kulturális fejlettsége mind hozzájárulnak a magyar nyelvű oktatás nehézségeinek előidézéséhez Bákó tartományban. Az egyház befolyása igen erős a csángók között, akik katolikusok. Népi demokráciánk minden vívmányát, mint például a Moldvában létrehozott magyar iskolákat is, megtámadja az osztályellenség, legyen az román vagy magyar. Amilyen mértékben a moldvai magyarok megszeretik a rendszerünket, annál inkább ragaszkodni fognak a magyar nyelvű oktatáshoz. Ha kivonjuk őket a katolikus papság befolyása alól, a miszticizmus hatása alól, megértik Pártunk politikájának értékét a nemzeti kérdés sztálini szellemében történő megoldását illetően.

De jelen pillanatban sem a pártszervezeteket, sem a néptanácsokat, sem a tanügyi osztályokat nem foglalkoztatja kellőképpen a magyar nyelvű oktatás problémája. Azt várják, hogy a tanerők magukra oldják meg a problémáikat. A tanerők elhagyatottnak érzik magukat, segítség nélkül állnak, és sok esetben demoralizálódnak. Bátorítás helyett elcsüggesztik őket. Például a bákói IMSZ-szervezet egyik instruktora azt mondotta az egyik IMSZ-tag tanítónőnek, az onyesti Kerekes Margitnak, hogy „biztosan büntetésből kerültél Moldvába”, és afelől érdeklődött tőle, hogy mit rejteget, és mit mulasztott el. Amíg éppen itt, magában Moldvában létezik ez a felfogás, a tanügyi alkalmazottak nem érzik biztonságban és otthonosan magukat Bákó tartományban.

497 Nicolae Bălcescu.

Egy másik példa: november 7-én Klézse községben kultúrműsort szerveztek, amelyre Buda falu román és Alexandrina falu magyar iskolájának tanulói készültek. Mégis az előadás pillanatában csak Buda iskolájának tanulói tudták előadni műsorukat, az alexandrinai magyar iskola tanulóit ebben megakadályozták. Ilyen esetekben a szülők természetesen úgy érzik, hogy csak a román iskolában készítik fel jól a gyermekeket, s ez is hozzájárul a magyar iskola tekintélyének csökkenéséhez.

November 19-én részt vettem Bakó tartomány tanügyi osztályának egyik ülésén, ahol a következő elvtársak voltak jelen: Crăciun elvtárs az RMP tartományi szervezete közoktatásügyi osztályának vezetője, Bakó tartomány tanügyi osztályának vezetője, területi tanfelügyelők, a MNSZ küldötte, az IMSZ küldötte. Az elvtársak előtt beszámoltam megfigyeléseimről, s ezeket kiegészítettem a jelenlévő elvtársak tapasztalataival. A főnök elvtárs ígéretet tett arra, hogy a jövőben intenzívebben fog a magyar oktatással foglalkozni, és hathatósabban fogja segíteni Kardos elvtársnak, az együttélő nemzetiségek tanfelügyelőjének munkáját.

A tanácskozás nyomán a következőket javaslom:

1.) A Bákó tartományban élő magyar lakosság körében végzett kulturális és politikai munkát erősíteni kell az RMP, az IMSZ, az MNSZ és más tömegszervezetek segítségével.

2.) A magyar községek kultúrotthonainak tevékenységét jobban ellenőrizték és jobban segítsék.

3.) Tájékoztató munkát kell végezni a román tanerők között, hogy megértsék a magyar iskolák szerepét, és segítsék a magyar tanerők munkáját.

4.) A magyar tanerők kinevezésekor mutassák be politikailag a Bakó tartományban működő iskolák helyzetét.

5.) Onyest község iskoláit (a román és a magyart) össze kell vonni, úgy, hogy két tagozattal működő egyetlen iskola legyen egységes vezetéssel. Ennek az iskolának Varga elvtárs, az onyesti román iskola igazgatója, legyen a vezetője. Az egyesített iskola a három meglévő épületben fog működni, vigyázva arra, hogy mindenik épületben tanuljanak magyar és román osztályok is. Varga elvtárs ismeri mindkét nyelvet, így betöltheti az igazgatói tisztséget. Simon Istvánt, a magyar iskola igazgatóját, helyezték át egy másik községbe.

6.) A következő, 1952/53-as tanévtől kezdődően a lujzi-kalagori általános iskolát az internátussal együtt helyezték át Klézsebe, amely központi helyzeténél fogva rendelkezik tanuló utánpótlással, hiszen jó iskolák veszik körül (Alexandrina, Somoska).

7.) Vonják össze a lézpedi magyar és román iskolát is a román iskolaigazgató elvtárs irányítása alatt. A többi iskola maradjon külön. A lézpedi iskola épületben kultúrotthont kell létrehozni.

8.) A Közoktatásügyi Minisztérium járjon közbe a Könyvelosztó Központnál, hogy ennek Bákó megyei fiókja minél sürgősebben megkapja a magyar nyelvű tankönyveket, mindenekelőtt az ábécéskönyveket és az olvasókönyveket mind az elemi, mint az általános iskolák számára.

9.) Vizsgálják ki az Aknavásár rajoni tanügyi osztály vezetőjének, Blagoiu elvtársnak a magatartását a magyar nyelvű oktatással kapcsolatban.

10.) A Magyar Népi Szövetség szervezetei segítsék a tanerőket a szülők mozgósításában az iskolák megsegítése céljából.

*

Bákó Tartomány Tanügyi Osztálya az újonnan toborzott tanerőket a következő módon osztotta szét:

Fekete Ferenc⁴⁹⁸ elvtárs Székelyvajáról, Maros tartomány, a klézsei elemi iskolához
Bedő Dezső elvtárs, Bágyról, Udvarhely rajon, Sztálin tartomány, Klézsére.

Németi István elvtárs Nyáradremetéről, Maros tartomány, Bogdánfalva község Bukila falujába.

Ambrus Berta elvtársnő Kézdiálmásról, Kézdivásárhely rajon, Sztálin tartomány, Szöllőhegy községbe.

Dombi Gyula elvtárs Kismedesérről, Udvarhely rajon, Sztálin tartomány, Újfalva községbe.

Varga Antal elvtárs Magyaróról, Maros tartomány, Tölgyes község Recefalva falujába, Csalhó rajon.

Kajcsa András elvtárs Kibédrről, Maros tartomány, Nagypatak községbe

A Közoktatásügyi Minisztérium biztosítsa a szállítási költségeket, és ezeknek a tanerőknek mielőbbi áthelyezését.

Ha a Közoktatásügyi Minisztérium elfogadja a fenti javaslatot az onyesti és a lézpedi iskolák összevonásával kapcsolatban, még javasoljuk, hogy ehhez a munkához társuljon mindkét iskola tanerőinek alapos felkészítése is az RMP tartományi szervezetének segítségével. Az ezzel kapcsolatos minisztériumi rendelkezést idejében nyilvánosságra kell hozni, hogy az 1952-es évre szóló költségvetést nehézségek nélkül állíthassák össze.

Huszár Ilona

*Politikatörténeti Intézet Levéltára, Bányai László-hagyaték, 923. fond, 3. ó. e.
(Huszár Ilona aláírásával hitelesített román nyelvű gépirat. – Fordította: Tánczos Vilmos)*

498 Az itt felsorolt személyek keresztnéve román formában szerepel.

**Ráduly Mihály lészpedi tanító feljegyzése a Bákó
tartományban működő magyar iskolákkal
kapcsolatos kérdésekről**
Lészped, 1951. december 11.

Lespezi községben:

Az 1950–51. tanévben 180 gyerek volt a magyar iskolában. Az idén a tanév megkezdése után k. b. *90 átiratkozot a román iskolába*. A köség lakosága nincs jó véleményel a magyar tanítókról, mert p-u. *Farkas Gábor* igaz. Kovács Olga tanítónánél [sic!] alszik. A szülők felteszik a kérdést, hogy milyen nevelést ad a tanító ha ő neki a fenti erkölcsstelen magatartása van.

Általában a magyar, vagy a román nyelven való tanítás kérdése az abban a köségekben vetődik fel *ahol román és magyar iskola is van* – p.u. *Pustinaban* ahol csak magyar iskola van ez a kérdés nem foglalkoztana a szülőket az iskolában a tanítás jól megy.

Nehézség ál fen a *Luizi-Călugări II. ciklus iskoláinál* – a gyerekek egyrésze *mind egyre hazamennek 30–40 – km.* vannak a gyerekek ide az iskolába behozva.

Helyes volna ezt az iskolát a következő tanévre *áthelyezni* egy olyan köségbe *ahónnan helyből volna legalább 10–15 hallgató az iskolába*, mert p-u Luiziból *helyi halgató csak 2 van*.

Általában panaszkodnak a tanítók, hogy nincs magyar nyelvű tankönyv – az iskolák hallgatóinak. Azt mondják, hogy az igénylést már haramszor is be adták, de a könyveket még mai napig nem kapták meg –

Oprea elvtársal beszéltem, és előkészítik a szabákat amire Bányai elvtársék menek.

Kardos elv. nem volt Bakoba, úgy hogy vele nem tutam beszélni s így egyéb konkrét ügyet nem tudok az iskolákkal. Mi telefonáltunk utána, hogy XII. 4-re jöjjön vissza.

Ráduly Mihály

*Politikatörténeti Intézet Levéltára, Bányai László-hagyaték, 923. fond, 3. ő. e.
(Ceruzával írt feljegyzés.)*

Beke György újságíró riportja a lészpedi csángó-magyarok életéről

Bukarest, 1957.

Tóth Gyuri bácsi ízes beszédét hallgatom. Minden szavát, minden mondatát mintha a szegény *Szabó Erzsi*-ből vagy más, Lészpeden otthonos balladából szakította volna ki. Érdekes magyar nyelv a lészpedi, székely létemre tökéletesen értem, mintha csíkiakkal beszélnék, s mégis furcsa, szokatlan. Szakemberek tudják megmondani, hogy a magyar nyelvfejlődés melyik szakaszán akadt el. Egy-egy fejlettebb kötőszót, újabb keletű kifejezést nem ismernek, de sajátos nyelvjárásukon azért éppoly erővel fejezik ki érzelmeiket, gondolataikat, mint székely földjeim a Kárpátokon túl.

Lészped mai életéről beszélgetünk, s mindegyre visszakanyarodunk a múltba. A már itt csak úgy lehet ismerni, ha a múltból indulunk ki. Százados elnyomás fekdűt rá valaha erre a tájra, hosszabb az ébredés is a lidérces, gonosz álomból. Ó, hányszor próbáltak lázadni a rabság ellen! Tóth Gyuri bácsi viharos időkről szól, 1907 tavaszáról, amikor a Beszterce völgyének parasztnépe is „revolúcióját csinált a precn ellen”. Ó is részese volt a felkelésnek a herceg ellen, egyik vezetője a lázadásnak, amelyet a blegyesti románok és a lészpedi csángó-magyarok közösen vívtak. Oly természetesen beszél románok, csángók közös küzdelméről, közös küszködéséről az idők során, amilyen természetes e két nép viszonya itt, a Kárpátok keleti lejtőin. Sorsuk, életük összefonódik, mint egy anyától való testvéreké. A nép egyszerű gyermekei között soha nem tudott civakodást elhinteni az ármány. S amikor a legnehezebb kettős iga, nemzeti és társadalmi életük összefonódik, mint egy anyától való testvéreké. A nép egyszerű gyermekei között soha nem tudott civakodást elhinteni az ármány. S amikor a legnehezebb kettős iga, nemzeti és társadalmi elnyomás sanyargatta a csángó népet, a szintúgy kiszipolyozott román dolgozó parasztoktól hallhattak testvéri, biztató szavakat.

A közös elnyomásból mindig közös volt a szabadulás vágya románnak, csángónak ezen a tájon.

– 1947-ben vót először magyar előadás a színpadon – mondja Tóth Gyuri bácsi. – Mü magunk, falusiak tanultunk vót bé a szerepeket, magyar tanyítók akkor még nem vótak nálunk. *A Csudatevő orvosság*ot attuk vót elő.

Így kezdődött a csángó magyarság ismerkedése Moldvában a kultúrával. Igen: az anyanyelvű kultúrával, hiszen 1944-ig nyelvüket, szokásaikat is kíméletlenül üldözte a hivatalos hatalom.

Az öregebbek közül, s azokból is csak néhányan tudtak magyarul olvasni, sőt egyáltalán olvasni. A felnőtt lakosság fele, pontosabban 49,4 százalék nem tudott. Nagyon előlről kellett kezdeni itt mindent. Betűvető tanfolyammal, a betű megszerzésével.

„Czikó Nándor, a Magyar Népi Szövetség központi végrehajtó bizottságának tagja útvjáról adott jelentésében leírja, hogy Bákó megyében ma mintegy 60.000 csángó él, ezenkívül kisebb-nagyobb települések vannak a környező megyékben is. Általában szegény emberek, kevés földjük van. Megélhetésüket a vasútnál, Bákó gyáraiban, mint alkalmi munkások szerzik meg, de kenyérkereső útjuk sokszor Galacig, Konstancáig is elvezet. Gazdasági színvonaluk igen alacsony, nem ismerik a helyes és korszerű gazdálkodást, háztartásuk elmaradott és szegény...

Gazdasági elesettségük következtében közművelődési életük is szegény, szinte egyenlő a semmivel. Azok, akik tudnak magyarul, nagyon nélkülözik a magyar könyveket. Petőfi ismerik és szeretik, de nehezen jutnak hozzá. Általában nagyon félnek a hatóságoktól, aminek fő oka az Antonescu-uralom alatt szerzett tapasztalatokban keresendő, amikor – elbeszélők szerint – jármot akasztottak annak a gyermeknek a nyakába, aki magyarul beszélt.” (*Népi Egység*, 1946. szeptember 12.)

Kovács György 1949-ben járt ezen a tájon, s riportkönyvet írt látogatásáról. Megírta benne, hogy az év nyarán Lészped dolgozói iskola építéséhez fogtak.⁴⁹⁹ Az épület nagyobbára közös munkával hamarosan el is készült, a falu gyermekei magyarul tanulnak benne. A csinos épület messziről magára vonja a figyelmet a bákó-buhuși országút mellett.

Tóth Gyuri bácsitól, falusi dolgozóktól s Zudor Attilától, az iskola igazgató-tanítójától érdeklődöm a lészpedi csángók mai életéről. Régóta nem adtunk hírt erről a vidékről.

A magyar iskola dolgában, hála, semmi újság Lészpeden. Öt tanerővel folyik itt most is a tanítás, s ha egy időben meg is csappant a tanulók száma, az utóbbi esztendőben igen örvendetesen megsaporodott. Több mint száz gyermek jár megint a szép, új iskolába.

„Minden hatóság a legteljesebb jóindulattal kezeli a csángók ügyét, és támogatja őket az anyanyelvért vívott harcukban” – írta a *Népi Egység* 1947. augusztus 14-i száma. – Lészpedről szólva a lap Minucz páter alakját idézi fel, aki magyarul prédikált, az emberek sírtak az örömtől és meghatottságtól, de jászvásári – vagyis iasi-i – elöljárói eltávolították a faluból. Itt a helyi Magyar Népi Szövetség vezetőségének megválasztása után egy „képviselő és a megyefőnök szóltak az egybegyűltekhez, szerencsét kívánva munkájukhoz. A népgyűlés megéljenezte őket...”

A tanítók a közművelődési munkában is igyekeznek eleget tenni népnevelői kötelességüknek. Épp a múltkoriban állt ki a tantestület új színarabban a falu közönsége elé. Tevékenykednek a könyvtárban, politikai, gazdasági előadásokat tartanak a művelődési otthonban.

Bár egy ilyen híradásban szokatlan, bíráló szót is kell ejtenem róluk. A művelődési otthonnak, a színjátszó csoportnak van már közönsége, de nincs még elegendő tevékeny munkatársa a falusiak közül. Nagyrészt azért, mert a tanítók nem igyekeznek bevonni a lészpedi fiúkat, lányokat a színjátszó csoport munkájába. Igaz, esetlenül mozognak még a színpadon, de vajon otthonosabbakká válnak-e ott, ha ehhez az esetlenebb mozgáshoz sem engedik, vagy nem segítik hozzá őket? Gyakorlat teszi a mestert a műkedvelő színjátszásban is.

499 Lásd a 78. dokumentumot!

A kórus egyelőre nem nagyon ad életjelt magáról. Tavaly, amikor Kallós Zoltán volt itt a tanító, a lészpedi dalkör vendégszereplésre is eljárt a szomszédos falvakba. Azóta nem hallani róla. Ott, ahol oly sok gyönyörű balladát őrzött meg a nép, ahol századokon át az elnyomatás ellenére is virágzott a népköltészet, nagyobb gondot kellene fordítani arra, hogy az emberek megismerjék az írott kultúra évezredes kincseit és napjaink művészetét.

Boér János tanfelügyelő arról értesít a *Népi Egység* 1948. január 1-jei számában, hogy „a bákói megyefőnök autóján érkeztek állomáshelyükre a csángó vidékre helyezett magyar tanítók”. Háromszékről négyen mentek: ifjú Bakk Pál, Deák Dóra, Kerekes Irma és Tompos Ferenc. Bákó városában felkeresték Kádár Istvánt, a Magyar Népi Szövetség megyei elnökét, aki nagyon szívesen fogadta őket. A tanítóknak Lészpedre kellett eljutniuk, de autóbusz még nem nagyon járt. „Ám a bákói megyefőnök megoldotta a kérdést. Nemcsak vendégül látott saját házánál, hanem saját gépkocsiján vitt el Lészpedre.” A falusiak szívesen fogadták őket, népgyűlésen tárgyalták meg az iskola ügyét. Ugyancsak Boér János tette ismertté – a *Népi Egység* 1948. február 23-i számában –, hogy a lészpediek önkéntesen 18 iskolapadot készítettek, hogy legyen mivel bebútorozni az iskolát. Klézsén a reakció előzőleg megrémítette a lakosságot, hogy aki magyarnak vallja magát, azt „messze földre” kitelepítik. Itt bizalmatlanság fogadta Boér Jánost, de a megyei hatóságok segítségével siettek. „Közben természetesen népgyűléseken világosították fel a népet, hogy nincs mitől tartania, a demokrácia nem ideiglenes valami, hanem örökkévaló eszme, amely végleges győzelmet aratott. Rövidesen 200 tanulót írtak be.”

Az örvendetes hírek között hallottam azt is, hogy egyik tanítónő végképp letelepedett Lészpeden. Katána Józsi fia, János „után ment”, ami azt jelenti, hogy a Katána János felesége lett. Ez az első ilyen eset a faluban. Jól tette Drunek Mária, kétszeresen jól tette, hogy a szívére hallgatott, s így most már van egy „odavalósi” magyar tanítónő is Lészpeden. Olyan, aki meggyökeresedett, nem vágódik el innen. Sok bajt okozott eddig – más gátló, bénító körülményeken kívül –, hogy az idehelyezett magyar tanítók, tanítónők nem tudtak megmelegedni Csángóföldön. Legjobb esetben átmeneti állapotnak tekintették ittlétüket, némelyik meg egyenesen „száműzetésnek”. Mindent megtettek, hogy a következő tanévben elkerülhessenek innen.

Százados nyomorúsága, elnyomatása nem engedte meg a csángó népnek, hogy saját értelmiséget termeljen ki magából. A népi demokrácia most a csángó ifjak előtt is megnyitotta az érvényesülés kapuját. Tóth Gyuri bácsinak két unokája Erdélyben tanul, egyik „inzsellérnek” készül, a másik művészeti iskolába jár. Nincsenek egyedül. A csángó szülők nagy reménységgel gondolnak „a mi fiainkra”. Jogos ez a büszkeség, s az első csángó értelmiségi nemzedék remélhetőleg rá is fog szolgálni erre a büszkeségre, bizalomra.

Könyvekről, újságokról érdeklődöm. Ismerik-e ezt vagy azt az új regényt, verseskötetet? Milyen újságot olvasnak? Nagyon keveset az új romániai magyar irodalomból, de a román irodalomból sem többet. A *Moldvai csángó népdalok és népballadák* című, néhány évvel ezelőtt megjelent⁵⁰⁰ kitűnő gyűjtemény, amely ősi, íratlan művé-

500 A *Moldvai csángó népdalok és népballadák* című kötet 1954-ben jelent meg az Állami Könyvkiadónál.

szetük gyöngyszemeit mutatja be, olyan ritka itt, mint a megáradt Besztercére merészkedő tutajos. Kovács György 1949-es riportkönyvéről is csak hallottak, még Tóth Gyuri bácsinak sincs meg, pedig azóta is keresi, hiszen ő is „ki vót téve benne”.

Tompos Ferenc újonnan kihelyezett tanító téli vakációját Háromszék megyében töltötte, „és szünidő után nagy csomag könyvvel és iskolai felszereléssel tért vissza állomáshelyére, ahol őt örömmel várják”. Igen nagy gond a csángó kisiskolások és a felnőtt lakosság ellátása könyvekkel, de még füzetekkel is. „A háromszéki tanfelügyelőség – nyilatkozta Boér János – most készít útnak ezer irkát. Mert az is kell. És főképpen könyv, könyv!” A *Népi Egység* 1947. december 3-i számának felhívása: „Adjunk könyvet a csángó gyermekeknek!” – egész Erdélyben visszhangzik. A szilveszteri multságokon a Magyar Népi Szövetség emberei kis emléklapokat árusítanak, ezek árából könyveket vásárolnak a moldvai csángó gyermekeknek. Balogh Edgár 1948. február 2-án arról számolhatott be a *Népi Egység*-ben, hogy mindenki szívügyének tekinti a könyvküldési mozgalmat. Sőt, arra is gondolhatnak, hogy „minden megye MNSZ-szervezete vegye támogatásba egy-egy moldvai csángó falu népét, a Magyar Népi Szövetség országos központja segítségével teremtsen kapcsolatot vele, és értesülve művelődési és egyéb szükségleteiről, igyekezzék azokon segíteni”.

Bákóban, a tartományi könyvelosztónál megkérdeztem, hogy hány könyvet küldtek az elmúlt esztendőben Lészpedre. Egyet sem!

– Nagyon elmaradott népek lakják a csángó falvakat – mondja kedvesen mosolyogva egy öregedő hölgy, a könyvterjesztő vezetője. Majd csodálkozó tekintetem láttán, sietve hozzáteszi: – Különben is, nem tőlünk függ, hogy hová mit küldünk. Mi a néptanács kimutatása alapján dolgozunk.

Megvallom, furcsa okoskodás: elmaradott népnek nem kell könyv... Talán úgy gondolják a könyvterjesztő vállalat vezetői, hogy könyvek nélkül az elmaradott ember hamarabb felvilágosodik? Egyébként fennen tagadom, hogy elmaradott nép lakja ezt a falut. Olvasni is szeretnek itt az emberek. Hívjam tanúnak Pitikár Pétert, aki esténként felolvass a családjának, a szomszédainak? Ha már a művelődési otthon nem szervez olvasókört, szervezett ő, kedvtelésből, a kultúra szeretetéből. S Pitikár Péter nem tanult fiú, egyszerű falusi földműves. Tudásra vágyó dolgozó paraszt. Vagy hívjam tanúnak a *Falvak Népe* régebbi évfolyamait? Hiszen, amint mondja, olyan sok hasznos dolgot tanulhat belőle...

Mástól is hallhattam afféle, hogy a moldvai csángók elmaradottak. Mikor például a lézpedi termelőszövetkezet felől kezdtem érdeklődni. Nincs itt közös gazdaság, nem is gondoltak még a szervezésére. A moldvai csángó falvak közül egyetlen helyen alakult társulás, kezdetleges szövetkezet. Vajon ez a csángók eredendő elmaradottságát, távlatnélküliségét tanúsítja-e, vagy inkább azt jelzi, hogy nem egy helyen megrekedt a művelődési élet lendülete? Ami egy évtizeddel ezelőtt úgy elindult az Aranyosbeszterce partjain!

Hiszen a művelődés, az anyanyelvű kultúra, a könyv nem önmagáért van, fejtegette előttem, ha nem is ilyen szabatosan, az egyik lézpedi fiatal földműves. Érde-

mes lenne felfigyelni ezekre a szavakra, annál inkább, mivel ennek a fiatal csángónak alighanem igaza van.

Beke György: Csángó passió. Barangolások moldvai csángó-magyarok között. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988. 8–14. (Az utolsó iskola.)

89.

Bartis Árpádnak, az oktatásügyi minisztérium volt felügyelőjének levele Domokos Pál Péterhez, a moldvai magyar oktatás felszámolásáról *Marosvásárhely, 1980. november 7.*

Kedves Péter Bátyám!

Nagyon örvendtem a levelednek, valamint gyönyörű szép művednek. Fogadd legőszintébb nagyrabecsülésemet. Nagyszerű mű!!! Sok sok évi munkád eredménye...

Kívánom, hogy jelen soraim a legjobb egészségben találjanak kedves családdal együtt. [...]⁵⁰¹

Engem az Okt. Minisztérium nevezett ki a Nemzetiségi Vezérigazgatóság felügyelőjévé 1956. dec. 15-i keltezéssel. Maga Bányai László alminiszter utazott le ide Marosvásárhelyre és az ő javaslatára kerültem az Okt. Minisztériumba. Időnként Bukarestből terepre küldtek ellenőrizni a nemzetiségi iskolai kérdéseket. Természetesen a családom itt maradt Marosvásárhelyen. Szinte előre éreztük, hogy ez a megbízatás ideiglenes. A Nemzetiségi Vezérigazgatóság keretében a magyar felügyelón kívül volt német, szerb, szlovák, ukrán és egy jiddis is. Tehát a romániai nemzetiségek mind képviselve voltak. Később kineveztek egy-egy felügyelőt is a magyar és német művelődési kérdések ellenőrzésére... Meg is jegyezte az egyik inspektor az általános Vezérigazgatóság részéről: „Nem értem, miért hozták létre ezt a Nemzetiségi Vezérigazgatóságot, [*amikor ez*] egy elszigetelődést jelent?!”

Erre szellemesen jegyezte meg Drapalca, az ukrán felügyelő: „Ca să ne simțim și noi acasă!”⁵⁰²

A Nemzetiségi Vezérigazgatóság célja és feladata az lett volna, hogy az anyanyelvi oktatás terén észlelt hibákat jelentse és a Minisztérium kijavítsa a hibákat,

501 A kihagyott részben Bartis Árpád Kovács György könyvéről (lásd a 78. sz. dokumentumot) és a Magyar Népi Szövetségről ír.

502 „Hogy mi is otthon érezzük magunkat!”.

gondoskodjék a nemzetiségi iskolai oktatás kiteljesítéséről. (Szó volt egy Gépész-mérnöki Fakultás felállításáról Marosvásárhelyen!)

Én az általános feladatokon kívül azt a különleges feladatot kaptam, hogy vizsgáljam ki: mi volt a moldvai magyar oktatás megszüntetésének az oka. 1957 tavaszán Kardos János,⁵⁰³ volt moldvai magyar iskolák tanfelügyelőjével végig jártuk szinte az összes falvakat, ahol magyar oktatás folyt. (Lujzi-Kalagor, Bogdánfalva, Diószén, Lábnik, Klézse, Csík, Külső-Rekecsény, Liliacs, Pusztina, Forrófalva, Onesti, Diószeg, Szőlőhegy, Újfalu és Bahána stb.) Ezenkívül olyan falukba is ellátogattunk, ahol még nem volt magyar oktatás, mint pl. Szabófalva, Magyarfalva (Gajcsána), Ploskucén.

Amint már említettem, az anyanyelvű oktatást a Minisztérium az alábbi szervekkel karöltve 1953-ban megszüntette. Erről jelentést írtunk, őszintén megírtuk, hogy ehhez nagyban hozzájárult a helyi tanítók, papok, csendőrök gyűlölködő sovizmus is. Javasoltunk egyes iskolaközpontok létesítését, mint pl. Diószin, Klézse, Pusztina, esetleg Szőlőhegy, ahol lelkes magyar tanítók (bákói végzett és erdélyi önkéntes tanítók) tanítottak volna. Ezenkívül több községben javasoltuk a magyar nyelvnek, mint tantárgynak a bevezetését. Egyébként erről az előző levélben írtam.⁵⁰⁴ Ebben az időben a gyimesbükki és [Tatros?]melléki (?) iskolákon kívül csupán a lécpedi I-IV. osztályos magyar tannyelvű iskola működött.

Eredmény, amit elértünk: létrehoztuk a bákói magyar tannyelvű V. osztályt, amely a román pedagógiai iskola keretében működött egy évig Albu Zsigmond vezetésével. Kibővítettük a lécpedi iskolát, létrehoztuk az V. osztályt is.

A bákói V. osztály nagy-nagy nehézségek közepette működött, mivel nem akartak adni ösztöndíjat. Az új tanévben azonban megszüntették azzal, hogy „nincs osztályterem”. A következő tanévben megszüntették a lécpedi, majd a gyimesbükki és környékbeli iskolákat is. A magyar nyelvet, mint tantárgyat pedig sehol sem vették be. Egyszerűen elszabotálták.

Végül 1958 tavaszán megszüntették, felszámolták az Okt. Min. Nemzetiségi Vezérigazgatóságát. Azt a naiv és nevetséges indokot hozták fel, hogy nincs „kiszállási pénz”.

Másfél év alatt kb. Hatszor jártam Moldvában. Egy alkalommal (1957 Húsvétján) a marosvásárhelyi tanítóképzősökkel, amelyet Asztalos Imre és Kallós Zoltán vezetett, kultúrműsorral, meglátogattuk Lécpedet. [...]⁵⁰⁵

A meg nem válaszolt kérdésekre fogom küldeni a választ. Addig is friss egészséget kívánok családom nevében is Péter bátyámnak, akinek csodáljuk nagyszerű munkabíráását.

*Baráti öleléssel:
Árpád és családja*

*A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Domokos Pál Péter-hagyaték,
Ms. 5172 (Ceruzával írott levél.)*

503 Helyesen: Kardos István.

504 Ezt a levelet a hagyatékban nem találtuk.

505 A levél végén Bartis Árpád beszámol arról, hogy Lakatos Demeter csángó költő két gyermekének mi lett a sorsa.

Kovács Levente visszaemlékezése a bákói Pedagógiai Líceum magyar tagozatának 1959-es felszámolására

Bukarest, 1990.

Harmincegyedik éve annak, hogy féltve őrzök egy iratcsomót, amely az iskola magyar tagozatának utolsó évét eleveníti fel előttem. Megsárgult írásbeli dolgozatok, tanulókról készült rajzok, a magyar ábécé, tanulók levelei, naplórészletek alkotják az 1959-es év fájdalmas eseményeinek emlékeit... Ha e cikkben néha-néha nosztalgiával írok, az annak tulajdonítható, hogy az események az általam annyira szeretett nevelői hivatás első évét vázolják fel.

A naptár lapjai az 1958-as évet jelezték, amikor egy magyar nyelv és irodalom szakos bolyaistával, friss diplomával zsebünkben nekivágtunk az ismeretlennek, csángó kis csemetéket tanítani magyarul növénytanra, állattanra, földrajzra, no meg, nem utolsó sorban emberségre is. Az akkori magyar tagozat egyetlen tanára, Albu Zsigmond szeretettel fogadta a megérkezett erősítést.

Itt jegyezném meg, hogy az 50-es évek legelején Bákóban magyar tannyelvű tanítóképző is létezett, hiszen a moldvai csángóknak mindvégig szükségük lett volna saját tanítókra, 1958-ban azonban már csak egy V. és VI. osztály működött, a Pedagógiai Líceum két magyar tannyelvű osztálya.

A biológiai fakultás dékánja szívhez szóló szavakkal megköszönte, hogy vállalom e nemes hivatást és én azt hittem, hogy majd ugyanolyan szeretettel fogadnak az akkori tartományi tanfelügyelőségen is.

Lelkesezésem akkor sem szállt alá, amikor azzal fogadtak, hogy miért jöttem el Csíkból, amikor itt nem tudnak katedrát biztosítani. Amikor látták azonban, hogy elhatározásomtól nem tágitok, mégis összeállt a katedra, igaz, több tantárgyból...

Alig telt el néhány hónap és a közeli Lészpeden a 4. osztály mellé beindítottunk egy V. osztályt. A lészpedi tanítás természetesen tanuló-toborzással kezdődött. Igen sok délutáni foglalkozásunk az volt, hogy Lészpeden házról házra járva meggyőzzük a szülőket: nem elég a 4 elemi, tovább kell tanulni. Beindult a magyar tagozat, és mi hetente kétszer a délutánt Lészpeden töltöttük. A vonat éjjel 12 után szállított Bákóba, ahol reggel folytattuk a tanítást.

Az akkori illetékesek megijedtek attól, hogy nehogy megsokasodjanak a magyar anyanyelvű iskolák és minket kihallgatásra hívtak a tanfelügyelőségre. Egy cinikus kérdésük a mai napig is a fülemben cseng, ugyanis megkérdezték: nem akarunk-e Bákóban magyar egyetemet is létrehozni? Az irónikus kérdésre azt válaszoltuk: ha lehet, tiszta szívvel azt is megszervezzük.

Az oktató tevékenység nem bizonyult a legkönnyebb feladatnak, de az eddig eltelt 31 éves pedagógiai pályám legszebb évének tekintem. Az V. osztályban például

először a magyar ábécét kellett megtanítanom és csak azután következett a szakanyag.

Egy tanévet tanítottunk végig az akkori Pedagógiai Líceum magyar tagozatán, ahol igazi barátság alakult ki köztünk és a román kollégák között, érezvén, hogy egy közös érzés egygé varázsolja a közösséget: ez pedig a nevelői hivatás.

A naptár lapjai az 1959-es évet jelezték, és mi az út végéhez közeledtünk. Mivel a tanulók nem a városból voltak, hanem az összes moldvai csángó (közeli és távoli) falvakból, a bentlakásokból jártak iskolába. Az ösztöndíj azonban egy bizonyos tanulmányi eredményhez volt kötve, amelyet sajnós, a tanulók egy része nem ért el, és így a sokgyermekes szegény szülők kénytelenek voltak „kivenni az iskolából” gyerekeiket, ami az V. és VI. osztály végleges felszámolásához vezetett. Egyrészüket sikerült Csíkszeredába, Székelyudvarhelyre, Marosvásárhelyre, és Sepsiszentgyörgyre küldeni különböző iskolákba. Jó részükből becsületes mesterember, tanító, vagy tanár lett.

Amikor 1959 elején éreztük a végveszélyt, Albu Zsigmond tanártársammal kérést írtunk a nemzeti kisebbségek ügyeivel foglalkozó államtitkárhoz,⁵⁰⁶ aki azonban (Isten nyugtassa) még válaszra sem méltatott, nemhogy megoldotta volna a moldvai csángó magyarok továbbtanulásának kérdését. Ugyanebben az időben azonban az ukrán anyanyelvű iskolák tanulóinak biztosították az ösztöndíjat, függetlenül tanulmányi előmenetelüktől...

Minket akkor azzal a kijelentéssel bocsátottak el, hogy keressünk állás magunknak, mi hát hazajöttünk Háromszékre, illetve Csíkba. A tanulóknak megcímzett borítékokat hagytam hátra és így leveleikkel sokszor megkerestek. Néhány tanulságos részletet ideírnék.

Lackó János levele (1959-ből): „Tanár bácsi, úgy akarom mondani, hogy édesanyám nem akar visszacsapni az iskolához, mert sokat kell fizetni, és kérem szépen, hogy legyen szíves keressen egy helyet ottagyon Csíkszeredában.”

Farkas Antal (1960. I. 11.) „... Azt írom kedves tanár bácsi, hogy a magyar tan nyelvű iskola kiveszett... de nagyon szeretném én a magyar iskolát... Kedves tanár bácsi nem írok sokat, mert belefelejtettem a magyar írásban... Nagyon köszönöm, hogy tanított a magyar nyelvre.”

Jenő István (1960): „... Azt írom, hogy most kiveszett a magyar nyelvű iskola és elnevezték N°1. és N°2.”

A moldvai csángó diákok kák egyszerű, de őszinte szavai arról tesznek tanúbizonyságot, hogy szívük mélyén megérezték azt a nagy veszteséget, amelyet az anyanyelvű iskola felszámolása jelentett számukra...

Romániai Magyar Szó, 1990. március 9. 2. (A bákói pedagógiai líceum magyar tagozatának végnapjai.)

Martin Ferenc nagykövet jelentése a moldvai csángók helyzetéről

Bukarest, 1973. október 31.

002499/8/1973.

Szigorúan titkos!

1973. júliusában nagykövetségünk három diplomatája hivatalos látogatást tett Bacău megyében, ahol az első megbeszélés során – többek között – jelezték azon kérésüket is, hogy szeretnének meglátogatni egy falusi művelődési házat. A vendéglátók kérdésére munkatársaink Lujzi-Kalugár (Luizi-Călugară) csángó-magyar községet jelölték meg.

A kérést teljesítették. Ily módon a magyar nagykövetség első ízben tett hivatalos látogatást egy csángó-magyar községben. A megyei illetékesek egyébként elmondták, hogy megyéjük első helyen áll az országos születési arányszámok tekintetében. Lujzi-Kalugárban pl. 17 család kap 12 gyermek fölötti családi pótlékot. Ebben az évben 1000 fölött van a tanköteles gyermekek száma (!), amit helyi erőkből természetesen nem tudnak megoldani. Az északabbra eső Szabófalván (Săbăoan) ez a szám még nagyobb. Jóllehet éppen a fenti szaporulat miatt a csángó falvak mind több ezer lélekszámú települések. A munkatársunkat kísérő helyi községi értelmiségiek közül egy sem tudott magyarul, és előzetesen azt a tájékoztatást adták, hogy a helyi lakosok valami érthetetlen keveréknyelvet beszélnek, „melyben állítólag még magyar eredetű szavak is vannak”. A munkatársaink meggyőződtek arról, hogy nagyon is érthető és szép magyar nyelven beszélnek. Természetesen a modern életet jelölő fogalmak – román kölcsönszavak, de képi kifejezéseik gazdagsága mintha az írásbeliség hiányát akarná pótolni. Beszédük igen archaikus, de ugyanúgy tájdialektusnak tekinthető, mint Magyarország, vagy Erdély bármely más tájszólása.

Mivel újabban a moldvai csángóság problematikája iránt mind a hazai, mind a romániai magyar értelmiségiek élénk érdeklődést tanúsítanak, érdemes lenne történeti szempontból is áttekinteni a kérdést.⁵⁰⁷

A csángóság eredete ugyanúgy a homályba vész, mint a székelységé. Tény, hogy a XIII. sz. eleje óta írásos nyomai vannak a magyarság moldvai jelenlétének. Első

507 Erről bővebben lásd a bevezető tanulmányt!

beható leírása 1646-ból Bandinus Márk, szerb származású katolikus püspök⁵⁰⁸ tol-lából származik. A Bandinus Codex-néven híressé vált utirajz a moldvai magyar települések részletes felsorolását adja. Az 1764-es ú.n. madéfalvi veszedelem a szé-kelyek ezreit kergeti át a Kárpátokon, akik mind csángó-magyar falvakban tele-pednek meg.⁵⁰⁹ 1822-ben Raab moldvai osztrák konzul 40 ezer magyart említ. Pe-dig ezidőtájt a Vatikán saját egyházpolitikai céljait követve, minden tőle telhetőt megtett, hogy az itteni román⁵¹⁰ katolikus magyar tömegeket romanizálja. U. i. a Szentszék perspektivikus célja a románság katolizációja volt, melyhez a legcélrave-zetőbb utat a katolikus magyarság romanizációjában látta. Az egyházi nyelv egysé-gesen a román lett, egyházi irányítását is ettől kezdve gondosan elválasztották az erdélyitől, püspöksége Iasiban volt.⁵¹¹ Általában a moldvai magyarság társadalmi és nemzetiségi problematikáját nehéz az egyház említése nélkül tárgyalni, mivel az anyanyelvi kultúra, nemzetiségi tudat évszázadokon keresztül vallási köntös-ben jelentkeztek. Tehát – egy rövid periódustól eltekintve – már több mint egy év-százada „hivatalosan” nem hallottak magyar szót, így érthető, hogy egy kalugári csángó földműves első közölnivalója az volt: „Az a mi legnagyobb nyomorúságunk, hogy az Istenhez sem szólhatunk nyelvünkön!”

A csángók ma is „magyar vallásúak”-nak mondják magukat. Az újonnan meg-alakult Román fejedelemség első állami feladatai között a magyar tömegek erősza-kos asszimilációja szerepelt. Ezt konstatálja az 1868-as megjelent Imets–Kováts-féle utirajz is.⁵¹² A leírás szerint abban az időben még Moldva-szerte, így Iasi, Galat, Braila-hoz⁵¹³ hasonló nagy városokban is jelentős magyar tömegek élnek. Egy emberöltő után, a század elején a csángó-magyar települések jelentős része el-tűnik, a megmaradtak viszont prosperálnak s jelentős népszaporulatuk révén újabb rajokat bocsátanak ki a Bákó (Bacau) körüli térségek benépesítésére.

Magyar iskolákkal és papokkal továbbra sem rendelkeznek. A 20-as évektől a nemzetiségi nyomás tovább fokozódik. Ekkor kezdik erőteljesen propagálni, hogy a csángók tulajdonképpen elmagyarosított románok, tehát az állam elsőrendű köte-lessége, visszavezetni őket az eredeti etnikai közösségbe. (Az antimarxista teóriát mai napig sem cáfolta meg senki és hallgatólagosan ma is ehhez tartják magukat.)

Kötelezték és kényszerítették a csángókat a névváltoztatásra, innen ered a csa-ládnév területén fennálló skizofrénia-szerű állapot: ha egy csángónál a neve után érdeklődünk, az megkérdezi, hogy melyiket mondja. Ugyanis a közigazgatási szer-vek áltak rájuk ragasztott román neveket csak az államhatalommal való érintke-zésnél használják, egymás között azonban ma is ősi magyar neveiket használják (Fazekas – Olariu, Kormány – Colonel, Balla – Balau, Kitsi – Chici). Végül a fasi-

508 Bandinus valójában bosnyák (Marco Bandulović) ferences és marcianopolisi (preslavi) érsek volt.

509 Valójában az ekkor Moldvába menekült székelyek egy része önálló településeket alapított.

510 Nyilvánvaló elgépelés: helyesen: római.

511 Az önálló jászvásári püspökséget 1884-ben hozták létre. Addig közvetlenül a Szentszék alá tartozott Moldva mint missziós terület.

512 *A Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban, 1868.* című kiadványról van szó (Marosvá-sárhely, 1870.).

513 Utóbbi két város nem moldvai, hanem dobruzsai.

zálódó Románia 1938-as vonatkozó dekrétuma alapján a moldvai csángó közösségek zömében rendeletileg tiltották meg a magyar nyelv használatát.

Nincsenek illúzióink a feudális Magyar Állam, majd a Horthy-fasizmus „magyar szupremációt” gőgösen hirdető nemzetiség-ellenes politikáját illetően, de azért a fenti méretű és módszerű erőszakos asszimiláció a történelmi Magyarországon ismeretlen volt.

A népi hatalom beköszöntése a moldvai magyarság számára kétszeres felszabadulást jelentett: a Gróza-időszakban – a csángók hányatott ittléte óta először – magyar iskolákat indítottak be, Bákóban magyar tannyelvű tanítóképzőt avattak, megalakították a Magyar Népi Szövetség helyi szervezeteit stb.⁵¹⁴ A feladat nagy volt: lényegében ki kellett alakítani a magyar írásbeliséget, amely – nem lévén anyanyelvű oktatás – eddig nem létezett. A demokratikus átalakítás időszakában az emberek végre fölemelték a fejüket. Mai napig fájdalmas nosztalgiával emlegetik Gróza Péter forrófalvi (Faraoani) magyar nyelvű beszédét. Az Egyház volt az egyetlen, amely ellenállt és ragaszkodott „az állami nyelvhez”. Végül a kormány és a tömegek nyomására az iasi-i Püspökség engedélyezte, hogy ahol a pap tud magyarul, ott a gyóntatás ezen a nyelven is végezhető. Lészped (Lespezi) volt az egyetlen község, ahol a lakosság írásos beadvánnyal fordult az egyházi hatóságokhoz, amelyben követelték a magyar nyelvű igehirdetést is.⁵¹⁵ Válaszul a püspök⁵¹⁶ bezáratta a templomot és az egész falut kollektív egyházi átokkal sújtotta, amely jogával 1851 óta nem élt. A lézpediek hét hónapon keresztül pap nélkül temettek és kereszteltek, míg végül a kormányszervek beavatkozására Iasi egy csángó származású és a magyar kultúrához kötődő papot küldött a hívek élére.

Az anyanyelvű oktatás virágzását az 1957-es ismert nemzetiségellenes intézkedések szakították félbe. Egyik napról a másikra kihirdették, hogy Moldvában csak románok élnek, a magyar iskolákat, a bákói tanítóképzőt – „a lakosság kérésére” – bezárták, a Magyar Népi Szövetség helyi szervezeteit feloszlatták,⁵¹⁷ az utcai kétnyelvű kiírásokat megsemmisítették, a magyarul prédikáló papokat – így a fentebb jelzett lézpedi lelkészt, Gyorgyina pátert⁵¹⁸ is – börtönnel sújtották. A „homogenizálás” ilyen durva beindítása az állambiztonsági szervek feladata volt, amely – a jelek szerint – ma sem hanyagolja el ezt a területet. Azóta egy szó sem esik Sturdza fejedelem, Radu Rosetti vagy Nicolae Iorga⁵¹⁹ moldvai magyarsággal foglalkozó műveiről, de még Dimitrie Cantemir, a csángóság anyanyelvi kultúráját méltató

514 Az első négy iskola 1948 január első napjaiban nyílt meg, a jászvásári tanítóképzőben pedig „csak” magyar tagozat működött, két évig.

515 Lásd az 57. sz. dokumentumot!

516 Marcus Glaser.

517 A moldvai magyar nyelvű oktatás az 1958/59-es tanév végén szűnt meg, az MNSZ-t még 1953 márciusában „öfeloszlatták”.

518 Gyergyina János (Nagypatak, 1915. – Perzest, 1998.) minorita szerzetesről van szó, aki 1947 és 1959 közt volt lézpedi plébános. 1959. január 9-én tartóztatták le, a jászvásári katonai törvényszék 9 év börtönbüntetésre ítélte, amnesztiával szabadult 1964-ben.

519 Rosetti, Radu: Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova. In: *Analele Academiei Române*. Ser. II., tom. XXVII. București, 1905. 247–322. és Iorga, Nicolae: Privilegiile șangăilor dela Târgu-Ocna. In: *Analele Academiei Române* Ser. II., tom. XXXVII., București, 1915. 245–263.

1716-os kitételéről⁵²⁰ sem. Megkezdődtek a repressziók, amely még jobban elősegítette a hatóságok által is szorgalmazott izolációt.

A fentiek miatt van az, hogy a csángók félelemmel vegyes bizalmatlansággal fogadják az idegent, miközben családtagjaikhoz tüntető feltűnéssel románul beszélnek. De amint kiderül, hogy a látogató magyar, ők is az anyanyelvükön beszélnek gyermekeikkel.

Egyébként Nagypatakon (Valea Seacă) a helyi csángó származású tanítónő, aki a román nyelvet oktatja az iskolában, elmondotta, hogy roppant nehéz dolga van, u.i. a gyermekek az I. osztályba kerülve egyetlen román szót sem tudnak. Természetesen fakultatív magyar oktatás sem folyik egyetlen csángó-magyar iskolában sem, holott a törvény erre lehetőséget biztosít.

Moldvában soha nem hallottak a „nyelvében él a nemzet”-jelszóról, és mégis évről-évre, napról-napra e szerint élnek.

Mikor munkatársunk újfalusi (Bălcescu) vendéglátójától megkérdezte, hogy miért kedveli jobban községükben az egyik papot, mint a másikat, az csak annyit válaszolt: „Mert ez jobban hajlik a mi nyelvünkre.”

Pedig a nyomás – „az államin keresztül a társadalmi” – is igen nagy.

Bákóban tanuló csángó gyermekek elmondják, hogy tanintézményükben olyan a légkör, hogy „cigány”-nak mondott nyelvüket egymás közt sem merik használni. Így gyakori jelenség, hogy a csángó fiatalok nem a többségtől elütő, ismeretlen származású csángókkal vállalnak közösséget, hanem olyanok akarnak lenni, „mint a többi” és közép- illetve felső tanulmányaik befejeztével – a janicsár-szellemnek megfelelően – az anyanyelvi kultúra ellenségeiként térnek vissza szülőföldjükre. Fokozottan áll ez a iasi-i szemináriumról visszatérő papokra.

Felsőbb intencióra a csángóvidéket ma is elszigetelt rezervátumként szeretnék kezelni, egyre kevesebb sikerrel. A helyi lakosoknak szigorúan meghagyják, hogy idegen, városi emberrel ne álljanak szóba, szállást senkinek ne adjanak, és érkezéséről azonnal értesítsék a Néptanácsot, amely „megteszi a szükséges intézkedést.” (Ezzel szemben a Pusztina csángó falu vegyes boltjába belépő pesti fiatalembernek első magyar szavára nyolcan ajánlottak fel szállást.) Nem csak a magyarországi turisták, de az erdélyiek – vagy ahogy a csángók mondják, „a magyar-alföldiek”⁵²¹ – moldvai utazásait sem nézik jó szemmel a hatóságok.

Márpedig ez már megállíthatatlan folyamat. Különösen nagy érdeklődés mutatkozik Kallós Zoltán csángó népköltészeti könyveinek⁵²² megjelenése óta, melyek hatása még fel se foghatók. Tény, hogy két év óta az érdeklődő magyarok ezrei keresik fel a csángó magyar településeket. Nem ritkák az incidensek sem (magnószalagokat és filmeket vesznek el, rendőrséگیleg zaklatják a magyarországi és erdélyi turistákat), de számuk ennek ellenére csak nő.

520 Cantemir művét (*Moldva leírása*) a fenti követségi jelentés elkészülésekor magyarul is kiadták a Kriterion Kiadónál. A szerző a fejedelemség népeinek leírásakor (a 176. oldalon) azt írja, hogy „A magyarok, akik a római vallást követik, ehhez és az ősi nyelvükhöz ragaszkodóbbank bizonyultak...”.

521 Helyesen: „magyar-földiek”.

522 1971-ben jelent meg a Kriterionnál a *Balladák könyve*, 1973-ban pedig az *Új guzsalyam mellett*.

Ugyanakkor, ez egy furcsa folyamatot indított el: a moldvai magyarság ennekelőtte megszokta, hogy a városi „uri” emberek mind románok. Most pedig tömegével jelennek meg „tanult” és „finom” emberek, akik ugyanazt a kigúnyolt és üldözött nyelvet beszélik, mint ők. Valamiféle igazságszolgáltatásnak, öngazolásnak érzik ezt.

A csíkszeredai Népi Alkotások Háza 1973. szeptember 9-re a hétfalusi, gyimesi, dévai és moldvai csángók bevonásával aféle „csángó-fesztivált” hirdetett, melyen [az] egybegyűltek a népi zenéjüket és táncaikat mutatták volna be. A találkozót az utolsó percben „elnapolták” a „fölsőbb kulturális szervekkel való egyeztetés hiánya miatt”. A moldvaiak mégis eljöttek, hogy hátha mégis megmutathatják magukat a „magyar-földieknek”.

Páskándi Géza, az ismert kolozsvári író, egy, a témában folytatott régebbi beszélgetésben a következő példával jellemezte a helyzetet: „Ha egy városban járvány ütötte fel a fejét, az odaérkező orvosnak nem az a feladata, hogy a város külterületén lakó egyetlen rákos beteget gyógyítsa, hanem hogy a lakosságot sújtó járványt fékezze meg. Márpedig - nemzetiségi tudat szempontjából - ilyen gyógyíthatatlan betegségben szenved a moldvai magyarság.”

Nos, a csángóság mintha nem venne tudomást a fenti lesújtó véleményről, egyáltalán nem tekinti magát „gyógyíthatatlan betegnek”. Elpusztított nemzetiség-tudatokról egyre jobban kiderül, hogy csak tetsz-halált halt. Évszázadok során megtanultak úgy élni, mint fűszál a szélben. Egy kalugári idős parasztember a rájuk nehezedő nyomásról beszélt, majd a fentieket így jellemezte: „Ha a városban úgy akarják, mi románok vagyunk, ha akarják csángók, de közben csak azok vagyunk, amik. Az isten külön hiten tartott meg ezer évig, ezután már csak nem pusztít el?”

Már kezd feltűnni néhány fiatalember, akik „magyarföldön” (Erdélyben) kívánnak magyar egyetemi tanulmányokat folytatni és utána visszatérni csángó-Moldvába. Egyre több katolikus lelkész akad, aki - ha a liturgiát nem is - szívesen beszél híveivel magyarul. Egyszóval, mintha az emberek lassan valamiféle zibbádástól szabadulnának. Számos házban, ahová munkatársunk belépett, a beszélgetés végén képes történelemlétkönyvet kértek, melyet az egyszerű csángó is megértethetne.

Úgy gondoljuk, hogy jelenleg nem volna kívánatos a csángókérdés-komplexum bármilyen, románoknak történő felvetése. De egy esetleges nemzetiségi témában folytatott majdani megbeszéléshez mind befelé, mind bilaterális viszonylatban hasznos a kérdés napirenden tartása. A románok durva nemzetiségellenes lépései (anyanyelvi iskolák adminisztratív megszüntetése stb.) esetlegesen érvként, vagy megfelelő nyomásként felhasználhatók az erdélyi nemzetiségi témákban folytatott érintkezésekben.

Végül mindenképpen megszívlelendő a magyar történelem kézikönyvére vonatkozó jogos kívánság. A kérdés természetesen nem csak Csángóföldön vetődik fel. Sokkal égetőbb az igény Erdélyben. Legutóbb 1973. október 25-én a bukaresti Petőfi Ház történeti előadásán (Rákóczi és Cantemir) az egyik felszólaló nyilvánosan vetette fel ezt.

*Martin Ferenc s. k.
nagykövet*

Magyar Országos Levéltár, az MSZMP KB Külpolitikai Osztálya iratai, M-KS 288. fond, 32/10. ó. e. (Hitelesített másolat.)

92.

Halász Péter etnográfus feljegyzése a pusztinai rendőrségi zaklatásáról *Budapest, 1976. augusztus*

Le kellett írnom mindazt, ami történt, mert olyan észtvészajtően képtelen, lázálomszerű, hogy lehet: hónapok múlva már én is úgy érzem, csak álmodtam az egészet.

1976. július 9-én indultunk Erdélybe, feleségemmel és három felvidéki barátommal, akik az ottani magyar szellemi élet tevékeny részesei, s akiket össze akartam ismertetni a romániai magyar szellemi élet néhány hasonló gondokkal élő és munkálkodó egyéniségével. Főként azért, hogy érezzék: sokan vagyunk, többen, mint gondolnának, többen, mint ahogy magunkra hagyottságunkban véljük. Az útiterv nagyszerűen sikerült, a találkozások, úgy érzem, mindnyájunk számára erőt adtak; szép ismeretségek, barátságok szövődtek látogatásunk során. Kapcsolatok alakultak ki, amelyeket tovább lehet, és tovább kell ápolni, hogy gyümölcsözzenek. Július 16-áig bolyongtunk Erdélyben, sőt egy napra Moldvába is bementünk, hogy felvidéki barátaim lássák: ott is élnek magyarok, bár szinte már elfeledtük őket. Lássák a moldvai magyarság különlegesen nehéz, elszigetelt helyzetét, átérezzék sorsukat, s tudatosodjék bennük a riadalom: ez a sors vár minden kisebbségi helyzetben lévő magyarra, ha nem küzd minden lehető eszközzel nemzetiségi létének megőrzéséért.

Július 16-án ők elindultak visszafelé, mi pedig maradtunk Moldvában, hogy folytassam az immár tíz esztendeje elkezdett munkát: a moldvai magyarok néprajzának gyűjtését. Most éppen a gazdálkodás és az építkezés ismeretanyaga volt terítéken, feleségem pedig a gyógynövények népi használatát kutatta. Magnetofon-

nal gyűjtöttünk, hogy a nyelvészetileg fontos anyagot is rögzítsük. Régi ismerősökhöz mentünk, olyanokhoz, akiknél már évek óta szinte családtagnak számítunk. Annak a településnek, ahol munkánkat kezdtük, lakossága szintiszta magyar, többségük a madéfalvi veszedelmet követően, tehát a XVIII. század második felében menekült be Erdélyből Moldovába.⁵²³

Három napja gyűjtöttünk a faluban, persze csak nappal, mert éjszakára nem maradhattunk ott, a - Helsinki, és egyéb tetszetős nemzetközi fogadkozások ellenére - Romániában még mindig érvényben lévő, képtelen rendelkezés miatt, mely szerint külföldi állampolgár, hacsak nem a legközelebbi, „vér szerinti” rokon, nem alhat meg magánháznál.⁵²⁴ Emiatt minden este 21 óra 20 perckor el kellett hagynunk a falut, hogy az utolsó - munkásokat szállító - autóbusszal beutazzunk a mintegy 25 km-re lévő városba, ahol szállodát találtunk. Roppant kényelmetlen és megalázó helyzet, mind ránk, mind pedig barátainkra nézve Váltig mondogatták, hogy aludjunk nyugodtan náluk, hiszen számukra ezt diktálta a józan emberi érzés. Mi azonban - ismerve a szomorú tapasztalatokat - nem fogadtuk el a meghívásokat, inkább választottuk a kényelmetlen ide-oda utazást.

Amíg tudtuk! Ám a harmadik napon bekövetkezett a szerencsétlenség: vagy mi néztük el az órát, vagy a busz indult néhány perccel hamarabb, mindenestre pont az orrunk előtt ment el. Ott álltunk tehát az eldugott kis faluban már késő estének számító fél tízkor, s szomorúan néztünk a tovatűnő busz után. Ha magam vagyok, gondolkodás nélkül gyalog elindulok a két kilométerre lévő, forgalmasabb országút felé, hogy szerencsét próbáljak, és valami alkalmi járművel bemenjek a városba. A helybeli orvos azonban - Erdélyből idekerült magyar - határozottan ellenezte, hogy feleséggel éjszaka kiálljak stoppolni az útra. Ráadásul éppen vasárnap volt, amikor amúgy is ritka a forgalom. Attól féltve, hogy fél éjszaka ott kell állnunk az út szélén a bármikor nekiindulni kész esőben, a legtermészetesebb emberi érzéstől vezérelve rábeszélte bennünket, hogy aludjunk nála. Sajnos, nem tiltakoztam eléggé, hiszen mi is fáradtak voltunk. Orvos barátunk pedig olyan biztosra vette, hogy ebben a színmagyar faluban nem lesz senki, aki följelentsen minket ezért az egy éjszakáért, hogy - be kell vallanom - elfeledtük abban a gyöngye pillanatunkban, hogy Romániában, ebben a vendéglátás legelemibb szabályait is megtiltó országban vagyunk! Engedtünk az unszolásnak s ottmaradtunk éjszakára.

Bár ne tettük volna! Bár mentünk volna akár egész éjszaka is az országúton, hevertünk volna akár az árokparton, vagy bárhol, csak ott a csángó falu magyar orvosának vendégszobájában nem! De hát az ember nehezen tudja beleélni magát az embertelenségbe, amíg nem találkozik személyesen legsötétebb formájával.

A rákövetkező nap békésen kezdődött. Előzőleg, vasárnap szerencsénk volt: kifogtunk egy lakodalmat, s színpompás forgatagot sikerült diafilmre örökíteni. Házaikat, utcaképeket fényképeztem, feleségem pedig néhány idős asszonnyal a ha-

523 Pusztináról van szó.

524 Az 1974. december 6-i, 225. sz. törvényrendelet megtiltotta, hogy a külföldi állampolgárok (a közvetlen rokonok kivételével) megszállhassanak magánszemélyeknél. A jogszabály megszegőit 5–15 ezer lej pénzbírsággal büntették. Két évvel később azonban ezt a törvényrendeletet olyképpen módosították, hogy a külföldi állampolgárságú, román származású személyeket kivonták a jogszabály hatálya alól.

tárt járta gyógynövények után. Békésen, nyugodtan telt a délelőtt, örültünk, hogy kisütött a nap, s igyekeztünk, hogy jól kihasználjuk az időt.

Délután aztán elszabadult a pokol. Szemtől szembe kerültünk az immár önma-ga árnyékától is rettegő román adminisztrációval.

Délben egy öreg barátomnál ebédeltünk. Amolyan moldvai csángó ebédre hív-tak meg, aminek nem azért örül az ember, mert ott különlegesen finom falatok vár-nának rá, hanem elsősorban azért, mert szeretettel, jó szívvel adják, s a maguk szegénységében a legtöbbet, a legjobbat igyekeznek nyújtani. Megettük a rántott tojást, haraptunk hozzá a friss, meleg puliszkából, s megittuk az általunk vitt hoz-zájárulásként töltögetett bort. Örültünk, igenis boldogok voltunk ott, abban a kicsi házban, ahol barátainkon kívül csak a szegénység lakott, s ahol a padot, amin ül-tünk a legszebb szőttesükkel takarták le a kedvünkért. Azt hittük, jaj Istenem ak-kor még azt hittük, hogy 1976-ban, Romániában, békességben és nyugalomban ül-het két, egymást hosszú évek óta ismerő, szerető és kölcsönösen becsülő ember. Az ebédnek és az együttlétnek különösen az adott ünnepélyességet, hogy idős barátom és élete párja most találkoztak először, most láthatták vendégül első alkalommal feleségemet, eddig csak hallottak róla. Ebéd után nejem ment a gyógynövényei után, én pedig folytattam a beszélgetést István bácsival: miként készítették a szá-zad elején a szénát, hogyan használták a kaszálókat.

Körülbelül délután három óra lehetett, mikor az ablakon kipillantva látom, hogy becsörtet a kapun egy román milicista, s nagy sietve jön a ház felé. Korábbi tapasztalataim alapján tudtam, hogy az ilyesmi nem sok jót jelent, de még csak kö-rül sem tekinthettem, máris kivágta a ház ajtaját, s nagy hangon ordítózni kezdett velem s házigazdámmal. A román üvöltésből keveset értettem, csupán annyit vet-tem ki belőle, hogy mi itt valami tilos dolgot művelünk.

Legalábbis szerinte!

Különösen azt ordította, hogy nekem nem szabad folklórt gyűjtenem. Magyarul nem értett, ezért István bácsi segítségével világosítottam fel, hogy nem énekeket gyűjtök, hanem a régi paraszti gazdálkodásról beszélgetünk. Ő azonban nem hiába loholt ide a két kilométerre lévő községből,⁵²⁵ s kötötte az ebet a karóhoz, s üvöl-tött, mintha ezért fizetnék, s mint általában minden ember, aki fél: kiderül, hogy nincs igaza. Útlevelemet kérte, s közölte, hogy vele kell mennem. A magnetofont, mint valami bűnjelet máris magához vette, annyi időm sem volt, hogy kikapcsol-jam: járt tehát s fölvette még vagy fél órán át a milicista ordítását, amiből csak foszlányokat fogtam föl, mert a román beszédet még emberi hangnembem is csak halványan értem. Hiába mondtam neki, hogy nu stiu romaneste,⁵²⁶ nem hitte el. Stiu, stiu - kiabálta - spion, stiu... mármint hogy egy kémnek tudnia kell románul.

Útlevelem feleségemnél volt, ezért elindultunk, hogy megkeressük valahol a fa-luban. A felfokozott állapotban lévő rendőr vitte a táskámat, benne a meglehetősen nehéz magnetofont, s bár dőlt róla a verejték, a világért nem engedte volna, hogy én vigyem, inkább szedte-vette egyik kezéből a másikba. Úgy kísért végig a falun, mintha Isten tudja miféle nagy bűn elkövetésében tetten ért gonosztevő lennék, s

525 Perzsol.

526 „nem tudok románul”.

közben egyfolytában gyalázkodott. Annyit értettem belőle, hogy én igenis jól tudok románul, tettettem a tudatlant, s hogy én ennél s ennél a barátomnál aludtam az éjjel. Mivel éppen nem nála voltunk, önérzetesen visszautasítottam a vádat - már amennyire tudtam -, de ő erről nem volt hajlandó tudomást venni, s üvöltötte a magáét. Megvan a szalagon.*

Szörnyű érzés volt számomra, hogy fényes nappal ilyen körülmények között kell végigmennem a falun. Azon a falun, ahová immár hatodik esztendeje járok, ahol számtalan barátom, ismerősöm van, s akikben tudtam: most olyan gondolatok támadnak, hogy Jézus-Mária! Ki lehet ez az ember, akit mi asztalunkhoz ültettünk, akinek elmondtuk gondunkat, bajunkat, akinek kezébe adtuk kicsi gyermekünket, akitől elfogadtuk az esztendőről-esztendőre hozott és küldött kisebb-nagyobb ajánlékokat? Kíváncsi és értetlen tekintetek kísérték utamon, s hiába igyekeztem mosolyogva köszönetni az embereknek, összeszoruló torokkal éreztem, mint omlik össze néhány perc alatt az irántam való bizalom, ami hat esztendő alatt kialakult.

Elmentünk barátom házához, ahová reggel betettük a csomagjainkat. A milicista rögtön nekiesett a házigazdának, hogy az éjszaka nála aludtunk. Pedig még az is merő véletlen volt, hogy éppen nála hagytuk a csomagokat, ugyanígy lehetett volna legalább tíz másik helyen is, de reggel éppen ő esett útba. Szegény persze kétségbeesetten tagadta a „vádat”, ami a világ minden országában nevenséges volna, de Romániában a legszörnyűbb „bűnténynek” számít. Mondogatta a boldogtalan, hogy egész családjával a lakodalomban volt, ők sem aludtak otthon, nemhogy mi. A ki tudja mekkora fogást remélő milicista ragaszkodott föltevéséhez, elvette az ember igazolványát, s utasította, hogy jöjjön velünk.

Feleségem, s a nála lévő útlevelém még mindig nem került elő, s ez a körülmény erősen tüzelte az amúgy is beteges izgalmi állapotban lévő rendőrt. Elmentünk az orvoshoz, de feleségemet ott sem találtuk. Kezdtett fokozottan kínossá válni a helyzet, de hát hogy az ördögbe' lehetne egy ekkora faluban ráakadni valakire, aki a több mint háromszáz ház valamelyikében ül. Ez a nyomorult rendőr pedig már valósággal reszketett a gyönyörűségtől, szentül meg lehetett győződve arról, hogy valóságos, önmagát igazolni sem tudó, külföldi kém fogott - pontosan olyat, amilyenről a hisztériát keltő eligazításokon már igen sokat hallhatott. Alighanem látta is már a kabátján fityegő hatalmas kitüntetést, minden szolgálta leghőbb vágyát. Akármilyen kellemetlen helyzetben voltam, mosolyogva gondoltam arra, hogy ez az ember - ha életében egyáltalában hallott volna ilyesmiről - most bizonyára a Szöktetés a szerájból Ozminjának akasztófa-áriáját énekelné afölötti kéjes örömeiben, hogy bajt okozhat valakinek.**

Közben működésbe lépett a falu belső tájékoztató hálózata, s hamarosan előkerült feleségem az útlevelékkel. Az emberi formájából kivetkőzött, izzadságtól csapzott, levegő után kapkodó milicista reszkető kezekkel tanulmányozta igazolványainkat, s mélységes csalódással vette tudomásul, hogy azokkal minden rendben

* Egészen a mai napig.

** Ezt a milicistát az 1980-as évek elején elcsapták a tisztas szervezet kötelékéből, mivel a tengerre utazó lengyel turistákat néhány kollégájával együtt rendszeresen igazoltatta s megfosztotta aranytárgyaiktól, ami önmagában még nem lett volna baj, de valami banánhéjon elcsúsztak.

van. Közben a doktor korrekt módon elismerte, hogy orvos létére nem vert ki bennünket éjszakára - hiszen bár vert volna - egy idegen ország útjának szélére, hanem szállást adott nekünk. Barátom feje fölül így elmúlt a reá tett rágalom, s bebizonyosodott, hogy a rendőr csak annyit tudott, a buzgó besúgó* csak annyit jelentett neki, miszerint a faluban éjszakáztunk, de nem tudta, hol. A józan ész szerint tisztázódott a helyzet, akár be is fejezhattük volna a komédiát.

De hol volt itt a józan ész!?

A hatalom embere kissé szelídebb hangon közölte velünk, hogy el kell mennünk vele a két kilométerre lévő községben lévő milíciára. A doktorral szemmel láthatóan nem mert packázni, de csángó barátomnak is velünk kellett jönnie, mivel - nála voltak letéve a csomagjaink. Lelkiismeretem tökéletesen tiszta lévén, elsősorban feleségem miatt aggódtam, mert ő még csak hírből ismerte a hivatalos román vendégszeretet efféle megnyilvánulását. Ha ő nincs velem, szinte kívántam volna, hogy minél nagyobb zajjal, felhajtással essenek nekem, s legyen minél nagyobb a csalódásuk.

Elindultunk hát a falu főutcáján, velünk jött Ferenc bácsi is, akit rendkívül sajnáltam, mert - végtelenül becsületes, istenfélő ember lévén - mint mondta, még soha életében nem volt dolga a rendőrséggel, s most úgy kellett velünk végigjönnie a falun, hogy a kapuk és a kerítések fölött kitekintő kíváncsi szemek akár a bilincset is odaképzelhették a kezére. A milicista büszkén vitte a táskámat - melyben sajnos már lejárt a magnókazetta -, s nagy hangon magyarázott, amiből csak annyit értettem, hogy a milicista éjjel-nappal éber, s hogy mi tilos dolgot művelünk. Az egész cirkusz szemmel láthatóan a falu megfélemlítését szolgálta, s én nem vághattam bele a késem a hátába.

A községbeli rendőrségen aztán megkezdődött a kihallgatás. A milícia vezetője egy közeli faluból valós csángómagyar, jól beszélt a nyelvünket, de csángó barátunkkal kizárólag románul tárgyalt. Szemmel láthatóan még maga sem tudta, mi féle bűnben akar találni bennünket, hiszen az orvosnál való éjszakai alvás már kiderült, arra kár volt vesztegetni a szót. Csakhogy ők nagyobb halat szerettek volna fogni. Mindenesetre végigkérdezett tőlünk az égvilágon mindent, ami hirtelenjében eszébe jutott: mikor jöttünk be Romániába, mit csináltunk eddig, hol voltunk, kivel beszéltünk, honnan ismerjük a falubelieket, mit beszéltünk velük, adtunk-e nekik, kaptunk-e tőlük valamit és így tovább, és így tovább...! Némelyik kérdést többször is föltették, vagy elfelejtették időközben, vagy ezek voltak a keresztkérdések. Közben fölrakatták velem a beszélgetéseket rögzítő magnószalagokat s meghallgatták, miként gyógyították ennekelőtte a kehes lovat, a fülfájós gyermeket, s mikor hordták ki a ganyét a mezőre. Még nekik állt följebb, s méltatlankodva állapították meg, hogy ez nem folklór! Két másik pribék közben nagy igyekezettel lapozgatta jegyzetfüzetemet, különösen egy erdélyi múzeum műsorfüzete fölött hajoltak össze sokatmondó egymárapillantások közepette. Azon ugyanis volt egy nyomtatott rajz a múzeumépület alaprajzáról.

* Az illető még ma is rendkívül szívélyesen üdvözöl, valahányszor találkozunk. Isten tudja, valahogy mégsem tudok vele fesztelenül beszélgetni.

Jó másfélórás faggatás után - közben írták is, amit mondtam - átküldtek minket egy másik szobába, de a magnetofont, a táskámat, benne a jegyzetfüzeteimet s néhány néprajzi kérdőívet, ott tartották. Majd ezt követően több mint két órán keresztül várakoztattak egy milicista felügyelete alatt ebben a helyiségben. Hogy ők közben odaát mit csináltak, nem tudom. Feltehetően alaposan átkutatták a táskám, átnézték jegyzeteimet, átbogarászták a feleségem által gyűjtött, későbbi meghatározásig újságpapírok közé helyezett növényeket, s minden bizonnyal végighallhatták a magnetofontekercseket. Barátunk szerint az is elképzelhető, hogy telefonon bejásztották a megyeszékhely⁵²⁷ milíciaközpontjába is. Az biztos, hogy beszálltak a megyei főnökeikkel.

Körülbelül este hét órakor ismét visszahívtak bennünket, föltettek még néhány ötletszerű kérdést, ami közben eszükbe jutott. Megkérdezték például - nem volt nehéz rá válaszolnom -, hogy engem, mint agrármérnököt miért érdekel a hagyományos paraszti gazdálkodás. Végül közölték, hogy semmi kivetnivalót nem találnak abban, amit csinálok, éppen csak engedélyt kell hozzá kérnem a megyeszékhelyen lévő kultúrháztól, amit természetesen meg fognak adni. Aggályoskodtam, hogy vajon miféle nyelven kérjem én azt az engedélyt a tiszta román megyeszékhelyen, de ezt elengedték a fülük mellett. Pakolhatunk tehát, mehetünk ahová akarunk. Vagyis előbb vissza a faluba, mert a fényképezőgépünk ott maradt, s még ők is utánunk jönnek, hogy fölírják a gép számát. Még valami elnézés félét is morgott a milícia vezetője, a törvényekre és a kötelességére hivatkozva. Azt mondtam neki: miután kiderült, hogy a magnetofonnal semmiféle titkos és tilos dolgot nem vettünk fel, remélem, hogy a barátainknak és ismerőseimnek nem lesz semmi bántódásuk. Jó román szokás szerint azt válaszolták, majd meglátják, hogy mit csinálnak.

Érthetően rossz hangulatban térünk vissza a faluba, de nem voltunk különösebben elkeseredve. Hacsak amiatt nem, hogy ebben a szintiszta magyar faluban is akadt valaki, aki följelentett minket. Azazhogy nem is minket, hanem falustársait, mert hiszen velünk - román viszonylatban - tisztességesen bántak, elengedtek, bántatlanul térhetünk vissza Magyarországra, de a doktor, akinél aludtunk, s barátom, aki ennünk adott, akihez csomagjainkat tettük - ők itt maradnak. Följelentett bennünket a román hatóságnál, anélkül, hogy tudta volna, mit csinálunk, s különösen pedig anélkül, hogy bármi vétkünk lenne. Persze nem is ezért, hanem a remélt jutalomért, vagy dicséretért. Mert még csak el sem ítélnék tiszta szívemből a nyomorultat, hiszen egy ilyen országban, ahol szinte számolatlanul hozzák a legképtelenebb, az emberi szabadságjogok különböző formáit körmönfontan tiltó rendelkezéseket, ahol a följelentő részt kap az áldozatra kivetett pénzbüntetésből, ott szinte törvényszerűen tenyészik az emberi aljasság.

Visszatérve a faluba, elszaladtam néhány ismerősömhöz, hogy megnyugtassam őket, nem történt semmi bajunk, nem kaptak minket bűnben. Azt mondtam nekik: valaki nagyot akart falni, de kiderült, hogy üres a tál. Hogy valóban megnyugodtak-e barátaim, azt nem tudom. Ők jobban - évszázadok óta - ismerik a rájuk, katolikus csángókra mindig gyanakvással és rosszindulattal tekintő román közigazgatást. Később utánunk jött mind a három milicista - mint akik egymást is ellenőrzik

527 Bákó - Bacău.

-, s fölirták mindkét fényképezőgépem gyártási számát, a lencsék fókusz távolságát, valamint - biztos, ami biztos - a távolság beállításához szükséges méterbeosztást, a blendeszámokat és az exponáláshoz tartozó időadatokat.

Lelkiismeretes pribékek!

Este fél tízkor nyomott hangulatban hagytuk el a munkásokat szállító járművel a falut. Az emberek elhúzódtak mellőlünk.

Ismerve a hivatalos román politikai álláspontot, miszerint a Moldvában élő magyarok nem léteznek, s ennek megfelelően igyekeznek őket elzárni, elrejtteni őket mindenki elől - mindaz, amit eddig leírtam, nem meglepő, legföljebb megdöbbenítő. Hiszen nem először hívták föl a hatóságok figyelmét otllétemre. Kollaboráns, koncra éhes szomszédok nem először jelentették föl barátaimat, nem először vittek, vagy hívtak a milíciára, s bizonyára nem is utoljára. Ezúttal azonban más volt a folytatás. Alighogy elmentünk, elkezdődött a falu vallasása. Az orvost pénzbírsággal sújtották - ott is hagytunk nála e célra 2500 lejt -, hozzávetőlegesen ennyi manapság Romániában az emberséges vendéglátásért járó büntetés. A nagy akciónak azonban más volt a célja, mégpedig a megfélemlítés. A faluból sorra beidéztek a milíciára mindazokat, akiknél háromnapos otlletünk alatt megfordultunk, s mindent azok után, hogy minket - holmi elnézésfével - elbocsátottak. Nyilatkozatokat írtak velük, s kifaggatták őket: honnan ismernek minket, mit beszéltünk velük, mit mondtak ők és így tovább. Aprólékosan. Aztán másnap újból, előlről. Az emberek csodálkozva kérdezték, miért vallasják őket, amikor minket elengedtek?

Aha, mondták, minket csak azért engedtek el, hogy lássák hová, kikhez megyünk, hogy aztán a határon majd újra elkapjanak.

Elhitték? Nem hitték el? Ki tudja!?

Sokan voltak az áldozatok. Hiszen a falu között járva be-beléptem egy-egy házba, vagy legalábbis az udvarra, hogy köszöntsem a régi ismerősöket, megnézzem kibővített házukat, legutóbbi találkozásunk óta született gyermekeiket; hogy megigyunk egy pohár bort, szóljunk egymáshoz néhány szót. Nos, ezek az emberek most egyszerre mindenre elszánt gonosztevőkké váltak a saját hazugságai miatt rettegő román államhatalom szemében.

Istenem - nyűszített a hatalom -, mit mondhattak, miről panaszkodhattak ezek az emberek? Csak nem vetemedtek az átkozottak arra, hogy elmondják ezeknek a magyarországiaknak az igazságot...!?

El tudtam képzelni, hogy a többségükben csak néhány elemivel rendelkező emberek, de különösen az asszonyok, akiknek legtöbbször nem is tud rendesen írni - hiszen azt a kevés iskolát sem anyanyelvén végezte -, az idősebbje pedig beszélni sem tud jól románul, milyen megalázottságban, félelemben mondta, írta ezeket a rájuk diktált nyilatkozatokat. Hiszen azt sem tudták, miben akarják őket bűnösnek találni!? Azt sem tudták, hogy mitől féljenek?!

Én azonban akkor minderről még nem tudtam. Másnap tovább utaztunk egy másik faluba, mégpedig úgy, hogy a magnetofont nem is vittük magunkkal, nehogy valamelyik vérszomjas milicista ismét rajtunk keresztül akarjon előrelépni. Tulajdonképpen csak azért mentünk abba a faluba, hogy fölkeressük egy régi ismerősünket, akinél két esztendeje lakodalomban voltunk, s elvigyük neki a hírt: Magyarországon élő édesanyja egészséges.

Talán nem tettük jól, hogy odamentünk. Mégsem bánom, mert soha az életben nem tudtam elképzelni az emberi kiszolgáltatottságnak és megalázottságnak azt a mértékét, amit ott találtunk. Ismerősünk - hatvanas éveiben járó, tizennégy gyermekes özvegyasszony kétségbeesve mesélte, hogy amióta tavaly meglátogatta több mint húsz esztendeje Magyarországon élő édesanyját - lássa bár még egyszer az életben!-, azóta nincsen nyugta. Állandóan járnak hozzá a milicisták, szekusok, s faggatják: kivel találkozott, kivel beszélt Magyarországon, mit kérdeztek tőle, mit mondott nekik, mit mondtak neki, mit vitt, mit kapott és így tovább. Aztán néhány hét múlva újra. És még!? Gondolkozzon! Jusson eszébe! Aztán újra! Még újra! Im-már több mint egy esztendeje.

Mondták: ne menjen többet Magyarországra. Fölösleges volt, olyan beteg már szegény, hogy a templomba alig bír elmenni.

Mondták: írja meg az anyjának, ő se jöjjön többet. Ez is fölösleges volt, ha megtudja, hogy beteg, 84 esztendősen is elmegy a lányához.

Mondták: írja meg az anyjának, ne küldjenek neki ajándékba ruhát. Pedig nyolc élő gyermekétől született töméntelen unokája közül egyik-másik azért nem tudja vasárnaponként meglátogatni, mert nincs egy rendes ruhája, amit az anyja ráadhatna. S hogy ő nem mehet többé az anyjához?! Pedig úgy mondta volt mindig, hogy ha hírt kap utolsó órája közeledtéről, elmegy érte Baranyába, hazahozza ide, ahol született, hogy itt pihenjen majd az ősei körében. De ennek immár vége. Ő pedig örül majd, ha legalább neki nyugtot hagynak majd. A Földben!

S nemcsak ő jutott erre a sorsra a faluban, hanem úgyszólván mindenki, aki kapcsolatot tart a három évtizede Magyarországra települt rokonaival. Retteg tölük a román államhatalom s ezért rettegésben tartja őket is. S ami a legborzalmasabb: ezek a nyomorult emberek nem is tudják, hogy miért kell félniük, hiszen nincs semmiféle megnevezhető bűnük. De mert ártatlanoknak sem hihetik magukat - hiszen akkor nem vallatnák őket bűnösökként -, hát különféle vélt bűnökön töprengenek, szinte már eszelősen: bizonyára ezt s ezt gondolják róluk. S itt vész el az emberi lét szabadságának az utolsó morzsája is, amikor már attól kell rettegniük, hogy a hatalom emberei mit is gondolhatnak róluk.

Ölni tudtam volna, mikor ez a szerencsétlen, koldusszegény, nagybeteg asszony, akinek négy esztendeje küldjük zsákszámra az ajándékruhákat, kendőket, cipőket, hogy enyhítsünk valamit a nyomorúságán; akinek ott voltunk a legkisebb lánya lakodalmán, aki ott lakott nálunk, amikor Magyarországon járt; s aki most legszívesebben a lelkét is elénk tenné a boldogságában, hogy meglátogattuk, de ugyanakkor sírva és remegve könyörög: menjünk azonnal a szomszéd faluban lévő miliciára, jelentkezzünk, mert tudják, hogy itt járunk s várnak, de ne mondjuk meg, hogy hozzá jöttünk, vagy ha igen, hát be se mentünk a házukba, csak a kapun kiáltottuk be: él még az édesanyja, s már mentünk is tovább... nem, nem álltunk meg nála, semmit se kérdeztünk, semmit se mondtunk, nem... nem... nem. Mert ha mégis, akkor kezdődik előlről a kálváriája, ami nem is tudja, hogy befejeződött-e egyáltalában, s lesz-e vége valaha.

Élnek-e még emberek így, ezen a földön?

Tudnak-e nyugodtan aludni azok, akiknek nem kell rettegniük?

Hát azok, akik miatt rettegniük kell!?

Közben alighanem riasztották a csángó falvak milíciáit, mert ezután már bármerre mentem, mindenhol azzal fogadtak, azt üzenték: amint megérkeztem, azonnal menjek a rendőrségre s jelentkezzem. Mint egy hajtóvadászat! De annál sokkal kegyetlenebb, mert itt valójában nem rám vadásztak - engem az ő golyójuk nem fogott -, hanem azokra, akikhez mentem. Vagyis: mentem volna. Mert ilyen körülmények között természetesen nem kockáztathattam barátaim biztonságát, visszatértem hát Erdélybe. Július 26-át mutatott a naptár.

Itt kaptam a hírt: a legelső faluban mindenkit megbüntettek, akivel találkoztam, s beszéltem. Kósza hírek voltak ezek, sem a megbüntettek számát, sem a büntetés mértékét nem sikerült megtudnom, ma sem tudom. De nem is ez a lényeg! A kárát majd kinek-kinek úgyis megtérítem. De azt a szeretetet, azt a bizalmat, amit évek során megszereztem ezeknél a százados beidegződés nyomán minden idegentől jó ösztönnel elzárkózó embereknél, azt vajon miként rombolja szét ez a jól szervezett büntetőhadjárat? Hogy nézek majd a szemükbe azoknak az embereknek, akiket miattam hurcoltak és büntettek meg, miközben én baj nélkül távozhattam?!

A milícia pokoli eszközökkel dolgozott. Az értetlenkedőknek azt mondták: mit gondol maga? Egy ilyen tanult ember, egy mérnök, eljön ide Budapestről azért, hogy megtudja, hogyan fogták be a szekérbe a lovat, miként rótták össze a disznópajtát? Maga akkora bolond, hogy ezt elhiszi? Nem gondolt rá, hogy ez az ember nem ezért jött ide? Hogy mást akar megtudni?

Mit lehet erre válaszolni? Mit válaszolhatnak rá azok az emberek, akiknek attól is félniük kell, amit gondolhatnak róluk? Aki nem fél egy magyarországi embertől, aki nem bizalmatlan iránta, aki nem lát rosszat egy messziről jött, anyanyelvükön beszélő emberben, az bűnös!

Van Romániában egy rendelkezés - amit pontosan senki sem ismer, leírva senki nem látott -, miszerint azonnal jelenteni kell, ha valaki bármilyen formában szóba állt egy külföldivel. Ezt a rendelkezés - ha egyáltalában létezik - olyan képtelenség, hogy gyakorlatilag senki sem tartja be, és senkin sem kéri számon. Hogy mást ne mondjak, sok csángó, akivel csak futólag beszélgettem, nem is tudta, hogy „külföldi” vagyok, Erdélyből - nekik: Magyarföd - valónak gondolt. Most ezt a rendelkezést vették elő, erre hivatkoztak, s kivetették a büntetést. Közölték velük: ha azonnal kifizetik, csak a fele esedékes. Így akadályozták meg, hogy egymás között megbeszéljék a dolgot, utánajárhassanak az igazságnak, vagy bárkitől tanácsot kérjenek. Aztán lássuk: lesz-e kedvük még egyszer szóba állniuk a magyarországi emberrel? Vagy inkább elhajtják őt a házuktól!

Nem tőlem félt tehát a román államhatalom, hanem a szegény, nyomorult moldvai magyaroktól. Attól, hogy kiderül valami az igazságból, ismertté válnak az emberi jogaik ellen elkövetett bűnök. Ó, nagyon jól tudja a román állam, hogy van miről panaszkodniuk, keseregniük a moldvai magyaroknak, s ettől rettegnek, büntetését váró ebként ezért szűkülnek, ezért acsarognak. Félnek, hogy elmondják nekünk, miként mérgezik lelküket janicsárrá nevelt papjaik, akik a szószékről Isten nevében, de az Isten ígéje helyett azt hirdetik, hogy a magyar nyelv az ördög nyelve, s aki magyarul imádkozik, az elkárhozik. Attól rettegnek, elpanaszolják, hogy 1958-ig megszüntették azt a száznál több iskolát, ahol 1949 után valamilyen for-

mában anyanyelvükön is tanulhattak a csángó gyermekek, s azóta sem tanulhatnak őseik nyelvén, s hogy a csángó gyermekek olyan tanítók keze alá kerülnek, akik egy szót sem tudnak magyarul. Szűkülve félnek, hogy elmondják nekünk mind, mind a többit, egész megalázott, kiszolgáltatott sorsukat.

Ettől fél a román államhatalom, úgy, ahogyan csak egy bűnös és méltó büntetésétől rettegő hatalom félni tud! S ezért gyalázza meg napról napra az emberi jogokat.

Nem lehet nyugtunk, amíg ilyen igazságtalanságok történnek, történhetnek velünk!

Eredeti közlés: Erdélyből jelentik. New York, 1977. 109-120. Újraközölte a budapesti Hunnia 1991. 17. száma, melyben a szerkesztő megjegyezte: „Korábban közzétettük, hogy a kommunista rendszer által ránk kényszerített illegális eszme- és kézirat-áramlások miatt Halász Péter barátom egy általam Nyugatra juttatott írása tévedésből az én nevem alatt jelent meg Nyugaton, több nyelven. Most előkerült Halász Péter kézírata, s a tévedést korrigálandó, itt közöljük. – Kunszabó Ferenc.”

93.

Magyarországi értelmiségiek levele II. János Pál pápához a moldvai csángó-magyarok ügyében *1982 tavasz*

Szentséges Atyánk!

A Román Népköztársaság felnagyított friss országában két római katolikus népcsoport él: az erdélyi római katolikus magyarság és a katolikus csángók csoportja. Az utóbbiak Moldva tartományban, a iași-i (jászvásári) püspökséghez tartoznak, ahol több száz éve a magyarságtól elszigetelődve, szigorúan zárt faluközösségeket alkotva őrizték meg a magyar anyanyelvüket, és ősi katolikus hitüket, nemzeti hagyományaikat. (Népzenéjük és népköltészetük a legősibb, legértékesebb magyar népművészet.)

A moldvai csángó-magyarok Bákó és Roman városok körül, a szétszórt falvakban ma még kb. negyedmillióan vannak, jelenük, és főleg jövőjük reménytelenül kiszolgáltatott a román kommunista nacionalizmus könyörtelen elrománosító szándékainak.

Szentséges Atyánk előtt bizonyára ismert a kb. négy milliónyi⁵²⁸ erdélyi magyar és szász nemzetiségi népcsoport kétségbeesett helyzete: az egyetemes európai kultúrát gazdagító múltjuk meghamisítása, anyanyelvi iskoláik bezárása, a hangot adó értelmiség deportálása, a példátlan méretű áttelepítések elrománosító szándéka.

Most nem Erdélyért panaszolunk, de a végső következtetés szempontjából fontos az összehasonlítás, hiszen amennyire gátlástalan a román kommunista nacionalizmus a történelmi Erdély megsemmisítésében, fokozottan érvényes ez a tendencia a moldvai csángó-magyarország esetében, akik soha nem éltek magyar földön, évszázadok óta a Moldvai Fejedelemség hűbéreseként őrizték meg magyarságukat. Sikerrel: Forrófalván, Bogdánfalván, Klézsén, Nagypatakon, Onești-ben; tucatnyi csángó faluban az idősebb nemzedék még ma sem érti, nem beszél a román nyelvet! A csángó falvak ma, a mezőgazdaság és ipartelepítés életformát megváltoztató hatására sem alakulnak át, idegen nem telepedhet közéjük, elvértve fordul elő a csángó-román vegyesházasság. Szorgalmas és nagyszerű emberek a csángók, a legkitűnőbb földművelők Moldvában, ezért is túrték meg évszázadok során a románok maguk mellett őket, mert szükségük volt munkájuk gyümölcsére. A becsületes és tudatlan csángó-magyar nép ugyanis könnyen kifosztható.

„Megbocsáthatatlan bűne a mi állami embereinknek, hogy nem románosították el ezt az elemet teljes egészében és Moldva szívében hagyták több mint 200 éve a nyelvében és vallásában idegent.” - harsogja az egyik román újság. A másik arról ír, azt állítja, hogy a moldvai csángó-magyarok tulajdonképpen román származásúak, elmagyarosított (!) románok vagy éppen románok. Így kívánja igazolni a jelenlegi állapotot, azt, hogy 250 000 moldvai magyarnak nincsen anyanyelvi iskolája. Román tanárok és tanítók veréssel vagy pénzbírsággal büntetik a csángógyerekeket, ha magyarul netán egy szót is ejtenek.

A román államhatóságok jól tudják: a román nyelvű kötelező iskoláztatás egyedül nem oldhatja meg a csángó-magyarok egyre sürgetőbb elrománosítását, hiszen magyar anyanyelvű oktatás mindössze 1950–1954 közt volt⁵²⁹ a csángó-magyarok történelmében, éppen ezért a román kommunista vezetés – a világon egyedülálló módon – az egyházat, a római katolikus vallást, közvetlenül a Vatikánt használja fel nacionalista vágyainak tökéletes megvalósítására! A moldvai csángók ugyanis Szentséges Atyánk leghűségesebb gyermekei, ősi romlatlan hittel, csodálattal, szeretettel és rajongással keresztények. A falvak közös és önkéntes adományból még ma is hatalmas templomokat, valóságos katedrálisokat építenek, vagy a régieket nagy féltéssel gondozzák...

Ma a moldvai római katolikus egyház vezetői talán még az állami bérszolgálatban megfizetett tanítókon is túltéve románosítanak. Kiltlják az anyanyelv használatát a templomokból, tiltják az anyanyelv használatát imádkozásra-éneklésre, esküvő előtt álló fiatalok oktatására, gyónásra egyaránt. A magyart az ördög nyelvének kiáltják, kihasználják a nép erősen vallásos érzületét, arra kényszerítik

528 Az erdélyi magyarok és németek (szászok, svábok) létszáma a nyolcvanas évek elején nem becsülhető többre 2,2 milliónál.

529 Tévedés. Az első iskolák 1948 január első napjaiban nyitották meg kapuikat, az utolsó még magyarul oktató iskolák pedig az 1958/59-es tanév végén szűntek meg.

őket, hogy vallásukat csak egy – számukra idegen nyelven: románul gyakorolhassák...

Miként fogadhatja a gyónás szentségét az az öreg csángóparaszt, aki románul csak köszönni tud, ugyanakkor mindennapi hittel látogatja Isten házát? *A negyedmillió moldvai csángó-magyar csak a vallásán keresztül tud fennmaradni!* Ha az anyanyelvüket elveszítik, akkor a vallásukat már egyetlen rendelettel meg lehet szüntetni, mint ahogy 1948. július 19-én Romániában megszüntették 1,620.000 görög-katolikus vallását – a püspökök bebörtönzésével megfélemlített tömeget az ortodox pátriárka jóindulatába ajánlva...

A Román Népköztársaságban a nacionalizmus gyűlöletétől szított nemzetiségi politika minden eszközt felhasznál céljainak szentesítésére. Moldvában az állam és egyház kapcsolatai virágzóak, hiszen a püspök nélkül működő iași-i egyházi szervezetben⁵³⁰ Péter Gergely⁵³¹ nevű adminisztrátor vezetése alatt eredményesen irtják a moldvai magyarságot – az iskolapadokban és a templomokban egyaránt... A iași-i papnevelésben modern janicsárpapokat nevelnek, jófejű csángó gyermekeket kiemelve a családi környezetből: „... jól tudjuk, hogy ha a mi fiaink tanulnak papságot, a Regátban el fogják felejteni az édes magyar nyelvünk szólását, mert így történt minden csángó fiúval, akik ott papok lettek. A iași-i püspökünk csak tiszta csángó fiú, de nem ért magyarul semmit, és nagyon gyűlöli és tilcsa beszélni, vagy énekelni a templomokban a magyar nyelvet...” – panaszolja az egyik apa, aki nek kér gyereke került papnevelésbe.

A liturgia anyanyelven való kötelező megszólalásának idején már anakronizmusnak hat, az a könyörgő irat, helyesebben vádirat, melyben egy földműves ember a magyar anyanyelvén való imádkozás lehetőségéért esedezik: „nincs kinek panaszkodjunk, mert nem segít senki semmivel. van szabadság, de előbb lássuk, ki adia meg nektek, ki engedélyezi, különösen a mi óhajtásunkat: magyar anyanyelvet a templomi szolgálatban. Papjaink ezt felfüggesztették, és nem engedélyezik. Ők nemzetesítő célra beállított papok lettek, nem lélekmentők... mint a nép szeretné..., mert ezek ma politikai papok és itt Moldvában azok is lesznek, szeretet nélküliek...” Egy másik kétségbeesett segélykiáltás: „... meg kell írnom, hogy a katolikus egyház papjai gyötörnek bennünket,... az egész demokrácia és szabadság minket gyötör minden úton... Nekünk elég volt a szenvedésből, nem bírjuk tovább! Nagy kitartással mindnyájuk segítségét kérjük, tegyenek meg mindent, amire képesek. Járjanak közbe ott, ahol jónak látják, Budapesten, és ki fognak vezetni bennünket ebből az átkozott rabságból, mert mi nem vagyunk Romániáé, hanem senkié vagyunk. Nehéz nekünk, testvérek! Nem tudunk tovább ellenállni és túrni! Elveszünk! Nagy reménységgel kérünk titeket, akit tudtok, hogy jobb keresztény szíve van, könyörüljön meg rajtunk, mert másképp elveszünk és mi szerencsétlen Fiak megsemmisülünk – ház, asztal, és lélegzet nélkül”.

530 A jászvásári egyházmegyében az 1948-as kultusztörvénytől (amely megszüntette a püspökséget) kezdve csupán titkos ordináriusok működtek.

531 Petru Gherghelről van szó, aki 1990 márciusától megyéspüspök.

Szentséges Atyánk!

Kérjük a Szentséges Atyát, aki látta Auschwitzot, hogy ne engedje tovább a római katolikus vallás nevében és felhasználásával Moldvában folyó lélekgyilkolást, állítsa le, mérsékelje, vagy legalábbis fejezze ki rosszallását. Szerezzen hathatós érvényt annak a pápai rendeletnek, amely előírja az anyanyelven történő misézést, hogy a még el nem románosított 250.000 fős moldvai csángó-magyar népcsoport⁵³² nyelvében, szokásaiban, kultúrájában és vallásában fennmaradhasson. Egyértelmű dokumentumok vannak a birtokunkban: panaszlevelek (amelyekből idéztünk), magnetofontekercsek, tucatnyi szemtanú – akiket Moldvából még az idén nyáron is a helybeli milícia embert sértő módon kitiltott. A testi, szellemi, kulturális terror elleni védelmet egyedül Szentséges Atyánktól várhatjuk: a negyedmilliós csángó-magyarság és mindazok a magyar értelmiségiek, akik innen Magyarországról tehetetlenül figyelik moldvai testvéreink elpusztítását.

Mellékeljük⁵³³ a moldvai csángó-magyarok ezernél több aláírással ellátott könyörgő iratát, amely valószínűleg eddig nem juthatott el a címzetthez. Az ezer aláírás: ezer jankiáltás és ezer tiltakozás az elnyomással szemben.

Független fórum. Kéziratos tiltott magyar irodalom a Kárpát-medencében. Gyűjt., szerk.: Zsille Zoltán. München, a nyugati emigráns szervezetek és személyek közös kiadása, 1985. 274–278. (Az írógéppel másolt és terjesztett levél íróinak személye, keletkezésének helye egyelőre nem ismert.)

94.

Az illegális Erdélyi Magyar Hírügynökség két jelentése a Csángóföld elszigetelt helyzetéről

Bákó, 1985. március 30., augusztus 21.

1985/25. sz. jelentés

Lészpedről (Lespezi) a Csángóföld egyik falujából érkezett hírek szerint a környék néhány helységében a rendőri szervek teljes utazási-közlekedési tilalmat rendeltek el. A személyi igazolványokat bevonták, zárolták a takarékbetéteket, nem

532 A még magyar nyelven beszélő csángók számát a kilencvenes évek első felében egy átfogó kutatás alapján 60 000-re lehet tenni. A hetvenes években sem haladhatta meg ennek a kategóriának a száma a 80 000-et. A moldvai katolikus vallású népesség (vagyis a csángók) összlétszáma az 1992-es népszámlálás adatai szerint 243 000 volt. *Tánczos*, 1997.

533 A mellékletet a kiadvány nem tartalmazza, egyébként az még 1930-ban keletkezett. Lásd a 32. sz. dokumentumot!

kézbesítik az egyébként törvényesen előírt különféle pénzbeli javadalalmazásokat. A személyautók forgalmára vonatkozó, országszerte feloldott tilalom ezen a vidéken továbbra is érvényben maradt. Más hírforrások tudni vélik, hogy a vidék bekötöttjait állandó rendőri ellenőrzés alatt állnak.

Erdélyi megfigyelők, az alkalmazott módszerek feltűnő hasonlósága miatt, összefüggést látnak a Csángóvidéken foganatosított hatósági intézkedések és a bulgáriai török kisebbség sorsával kapcsolatban kialakult nemzetközi konfliktus között. Felhívják a figyelmet arra, hogy a nemzetiségi és emberi jogi visszaélések tekintetében a romániai hatóságok gyakorta követnek idegen példákat és igyekeznek az országban történő jogsértéseket általában akkorra időzíteni, amikor a közvélemény figyelmét más nemzetközi események foglalják le.

1985/67. sz. jelentés

Régóta közismert, hogy a magyarság legkeletibb szórványának, a Moldvában élő mintegy 120.000 lelket számláló csángóságnak a sorsa, még a Románia területén élő többi magyarénál is kegyetlenebb. Manapság már megközelíteni is lehetetlen a csángó településeket, mert a vasútállomásokat, az utakat, a rendőrség és az államvédelem beosztottjai őrzik és mindenkit meggátolnak a beutazásban.⁵³⁴

Újabb jelentések szerint még a helyi ösvényeken és rejtett utakon is rendőrőrszemeket állítottak fel, melyek valójában belső „határőrségként” funkcionálnak, mivel az erdélyi magyarság néhány vállalkozó szellemű képviselője kerülő utakon, hegyi ösvényeken jutottak el Csángóföldre. Úgy tudjuk, hogy ezen ellenőrző pontokon több esetben erőszakot alkalmaztak a Csángóföldre utazni kívánó, illetve az elfogott...⁵³⁵

Erdélyi Magyar Hírügynökség/Hungarian Press of Transsylvania, 1985/25 és 67. (Gépiratok.) SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, Ms. 3814

534 Négy magyarországi fiatal bejelentette a bukaresti magyar nagykövetségen, hogy romániai kirándulásuk során Bákó megyében indok nélkül letartóztatták őket és erőszakoskodtak velük, és bár „a helyettes konzul tanácsának megfelelően azonnal a határ felé” indultak, a határon még a Bákóban meghagyott filmjeiket, magnókazettáikat is elkobozták. MOL, Külügyminisztériumi adminisztrációs iratok, Románia, 1985., 108. doboz, 1553-16. iktsz.

535 A jelentés vége olvashatatlan.

Személynévmutató

- Abesca, Julius, bogdánfalvi plébános: 181, 217
Ábrahám József, Csík vármegye alispánja: 270
Albu Zsigmond, a bákói Pedagógiai Líceum magyar tagozatának vezetője: 49, 361, 362
Alecú, Aslam, Onesten birtokos bojár: 177
Alexandrescu, Urechia, vallás- és közoktatásügyi miniszter: 142
Ambrus Berta, somoskai tanítónő: 332, 334, 335, 336, 354
Andrásy Gergely, minorita plébános: 25, 88, 89, 90, 94
Andrei [András] Péter, pusztinai plébános: 248
Andrieş Demeter [Dumitru], foksányi esperes-plébános: 248
Andronic, Antal [Anton], a Notre Dame de Sion Intézet káplánja: 245
Antal Márton, klézsei gazda: 259
Antal Árpád, 1946-ban egyetemi hallgató: 43
Antonescu, Ion, marsall: 36, 305
Antos Ádám János, szabófalvi gazda: 196
Antos Péter, szabófalvi gazda: 196
Apor Gábor, br., vatikáni követ: 250
Apostol, Gheorghe, szászkúti iskolaigazgató: 336, 339
Asaftei András [Andrei], tamásfalvi káplán: 246, 248
Asztalos Imre, marosvásárhelyi tanár[?]: 361
Auner Károly, bukaresti lelkész, egyháztörténész: 15, 179
Bachmeier Gáspár, a jászvásári szeminárium lelkész-tanára: 245
Bajkó Dávid, jugáni gazda: 197
Baka András, ploskucényi kántor: 107, 109, 178
Baka András, diószini kántor: 192, 193
Bákai Strausz, moldvai missziós lelkész: 69
Bakcsi Miklós, az oktatásügyi minisztérium Bákó megyei kiküldöttje: 47, 328, 331
Bakk Pál, ifj., csángóföldi tanító: 358
Bakó Lajos, újfalvi tanító: 330
Bakó Márton, lányiki gazda: 283
Balán Gergé (Gergely), szeketurai kántor: 189, 190
Balan, József [Iosif], jászvásári lelkész: 245, 248
Balás Mihály, szalánci kántor: 19
Bálint József, Magyarországra települt pusztinai csángó: 272
Bálint József, rendőr alezredes: 317
Bálint Péter, Magyarországra települt pusztinai csángó: 272
Balla Pál, miniszteri tanácsos: 220, 227
Balla Gyula Lajos, dormánfalvi minorita plébános: 26, 127, 134, 150, 151
Balla Lajos (Ludovico Bella), gorzafalvi, majd tatrosi plébános: 73, 74, 181
Ballagi Aladár, budapesti történész: 57, 111, 117
Ballagi Mór, budapesti lapszerkesztő: 67
Balló Bonaventura, minorita növendék: 89, 90
Balogh Edgár, lapszerkesztő, az MNSZ egyik alelnöke, 1948 szeptemberétől a Bolyai egyetem rektora: 359
Balogh István, ripai kántor: 19
Balogh Sándor, a Szent László Társulat alelnöke: 96, 97
Bálteanu [Bálteanu?], Joje, jugáni csángó: 219
Baltheiser Jenő [Eugen?], moldvai lelkész: 249
Bándi Péter, csügési gazda: 118
Bandinus, Marcus [Marco Bandulović]: 147, 179, 274, 365
Bánffy Dezső, gr., miniszterelnök: 26, 27, 132, 134
Bányai László, oktatásügyi államtitkár: 47, 51, 340, 360
Barabás András, gyergyótlgyesi plébános: 346
Barabás Endre, tanár, publicista, kisebbségpolitikai szakértő: 20, 152, 158, 160, 196
Barbera Péter (Pietro Barbiera), bogdánfalvi plébános: 69, 81, 114
Bárdossy László, külügyminiszter, majd miniszterelnök: 220, 226, 250
Barradini, ?, halasfalvi plébános: 137
Bartakovics Béla, egri érsek: 68
Bartha András, pusztinai gazda: 346
Bartis Árpád, az Oktatásügyi Minisztérium Nemzetiségi Vezérigazgatósága tanfelügyelője: 45, 47, 49, 360, 361
Bartis József, dormánfalvi, majd pusztinai kántor: 109, 110, 191
Bartok Géza, ?: 25, 27, 121, 126
Báthory András, bíboros, erdélyi fejedelem: 152
Batthyányi József, esztergomi érsek: 143
Baumgartner (Besenyő) Sándor: 28, 35, 240, 261, 262, 263, 265, 267, 268, 269, 272
Bedő Dezső, Klézseré helyezendő tanító: 354
Beke Antal, berendesti kántor: 188
Beke György, bukaresti újságíró: 51
Bencze József, pusztinai kántor: 19
Benedek Péter, trunki gazda: 187
Benke Antal Ferenc, somoskai gazda: 327
Benchea [Benke?] Gligor, a somoskai Békebizottság elnöke: 335
Benke János, somoskai gazda: 327
Benke János, klézsei gazda: 259
Benkő János, moldvai gazda: 304
Benkő József, történész: 144
Beresztóczy Miklós, a Szent László Társulat alelnöke: 37, 274, 276
Bertalan Sándor, dormánfalvi gazda: 262

- Bertalan Sándor, onyesti kántor: 178
Besenyő Sándor – lásd Baumgartner Sándor
 Betezet, Dumitru, bákói prefektus, párttitkár: 289, 327
 Bethlen Mária, gr.: 208
 Bezsán Ferenc, lészpedi gazda: 314, 315
 Bíró Péter, volt lujzikalagori ferences lelkész: 244
 Biru [Bíró?], Péter dzsidafalvi helyettes plébános:
 Bișoc Antal [Anton], szabófalvi plébános: 246
 Bișoc Bernát [Bernard?], helyettes forrófalvi plébános: 196
 Bitay Árpád, kolozsvári történész: 13, 179
 Bl[goiu, ?, Aknavásár rajoni tanügyi osztályának a vezetője: 354
 Bock Jácint, paskáni plébános: 245
 Bocsányi (Bossányi?) Dénes, mezőkovácsházi plébános, volt moldvai misszionárius: 119, 120
 Bodán [Bogdán?] Mihály, Gajcsána-Magyarfaluból áttelepült csángó: 260
 Bodnár Endre, lujzikalagori iskolaigazgató: 346
 Bodor György, telepítési kormánybiztos: 36
 Boér János, tanfelügyelő: 358, 359
 Boga István, gorzafalvi csángó legény: 91
 Bogdán Péter, lánbyiki gazda: 287
 Bokor Ferenc, balanyászi kántor: 19, 75
 Bolgár Elek, rendkívüli követ: 297
 Bonczos Miklós, belügyi államtitkár, kormánybiztos: 34, 214, 261, 269
 Bónis Lajos, hadikfalvi menekült: 218
 Bonnáz Sándor, csanádi püspök: 88
 Boreatti, Eldo, helyettes galaci plébános: 245
 Bordea, Péter [Petru], jászvásári lelkész: 245, 248
 Boros Fortunát, ferences történész: 28
 Bósz András, horgesti gazda: 200
 Brajda, ?, tatrosi plébános: 65
 Brătianu, Ion C., liberális politikus: 105, 161, 162
 Brote Jenő [Eugen], publicista, szerkesztő: 153
 Budó [Bodó?] János, somoskai gazda: 327
 Bunaciu, Avram, belügyminisztériumi vezértitkár: 306
 Burdaru Péter [Petru], a szabófalvi novíciusok helyettes mestere: 246
 Burka Demeter, szabófalvi gazda: 195
 Cadar (Kádár) Péter, dormánfalvi káplán: 248
 Camilli, Nicolao Giuseppe [Nicolae Iosif], jászvásári apostoli vizitátor, majd püspök: 21, 24, 26, 32, 119, 123, 127, 128, 144
 Cantemir, Dimitrie, moldvai fejedelem, történétíró: 266
 Caratelli, Lorenzo, a ferences rend általános rendfőnöke: 128
 Carbonelli, Vincenzo/Carbonari, Vicentio, lujzi-kalagori plébános: 72, 73, 76
 Cassulo, Andrea, bukaresti nuncius: 227
 Chelaru, Mihály [Mihai], acélosi káplán: 246, 248
 Chiriac, Ioan, gajcsána-magyarfalui igazgató-tanító: 337
 Chrucki, József, Poiana Micului-i plébános:
 Cingár István, pusztinai (majd szárászi) gazda: 281
 Cipolloni, ?, tatrosi plébános: 179
 Clain, Vilmos [Wilhelm?], buteai káplán: 248
 Clofanda, Vilmos (Wilhelm), botosányi plébános: 245
 Cojoccea, Ferenc [Frențiu?], burjánfalvi plébános: 246
 Colescu, L., a Nemzeti Statisztikai Hivatal vezetője: 155
 Corridoni (Corradini), Filippo, balanyászi, majd pusztinai plébános: 18, 75, 78, 79, 161
 Costacea János [Ioan?], Konstanca megyei tanfelügyelő: 155, 156
 Crăciun, ?, a Bákó tartományi tanügyi osztály főnöke: 348, 352
 Crasler József [Iosif?], halasfalvi lelkész: 246
 Cretulescu, Nicolae, vallás- és közoktatásügyi miniszter: 22
 Czéci József, gorzafalvi gazda: 199
 Czelder Márton, ref. missziós lelképásztor: 67, 87
 Czíkó István, gajcsána-magyarfalui gazda: 193
 Czíkó Nándor, az MNSZ Központi VB tagja, parlamenti képviselő: 42, 43, 300, 301, 302, 303, 307, 308, 310, 312, 357
 Csák Alajos Cirjék, aradi minorita rendfőnök: 127
 Csákány Béla, az MNSZ képviselője: 301
 Császár Benke, forrófalvi kántor: 84
 Cselényi Béla, kolozsvári történész: 51
 Csíki Péter, bergováni gazda: 196
 Csobán Péter, (Petre Ciobanu), prezești gazda: 224
 Csopey Dénes, brassói konzul: 32
 Csúry Bálint, kolozsvári, majd debreceni nyelvész: 29, 198
 Dámoc Antal [Anton], lujzikalagori ferences plébános: 243, 247
 Dámoc, Mihály [Mihai], lelkész, a halasfalvi ferences gimnázium igazgatója: 246
 Dankuca Antal, lujzi-kalagori gazda: 262
 Deák Dóra, lészpedi tanítónő: 358
 Deák Ferenc, bucsumi kántor: 19
 Demse Ádámné, klézsei csángó: 44
 Demse Dávid Salamon, áttelepült klézsei csángó: 260
 Demse (Demşa) Péter, andrásfalvi, majd pusztinai káplán: 33, 224, 249, 252, 253, 254, 255

- Deym, Fidelis, jászvásári püspöki vikárius: 24
- Dinnyés Lajos, miniszterelnök: 301
- Dobos Mihály, szeketurai gazda: 189
- Dobosch Rudolf, moldvai lelkész: 249
- Dogár (Kádár) Péter, a csíkszeredai katolikus főgimnáziumból kitiltott csángó tanuló: 178
- Dombi Gyula, Újfaluba helyezendő tanító: 354
- Dombi József, jezsuita szerzetes: 224
- Domokos Pál Péter, csíksomlyói, majd budapesti etnográfus, zenetörténész: 13, 14, 29, 37, 41, 45, 177, 216, 217, 220, 226, 227, 274, 276, 281, 313315, 316
- Döbrentei Gábor, akadémikus: 104, 112, 140
- Draia, ? miniszterelnökségi vezértitkár: 301
- Drapalca, ?, az oktatásügyi minisztérium ukrán felügyelője: 360
- Drunek Mária, alexandrinai igazgató: 349, 358
- Druzsbáczky György Bonaventúra, istenszolgálati káplán, majd józseffalvi plébános: 69, 133
- Dudassy András, pálos rendi szerzetes: 115
- Duják (Doujak) Ede, jászvásári püspöki titkár: 242, 245
- Duma György, az MNSZ nemzetgyűlési képviselője: 327
- Duma János [Ioan?], galaci plébános és rendfőnök: 243
- Duma Márton János, somoskai gazda: 327
- Durkowsitch (Durcovic), Anton, jászvásári katolikus püspök: 32, 325
- Elekes Dénes, istenszolgálati plébános: 223, 252, 254
- Elekes Lajos, budapesti történész: 13
- Enariu, Gergely [Grigore], tamásfalvi esperes-plébános: 246
- Érchegyi József, miniszteri osztályfőnök: 300
- Erős Antal, pusztinai gazda: 320
- Exner György [Georg?], felszentelt lelkész: 248
- Facsaras Ferenc, lézpedi gazda: 41
- Faragó József, kolozsvári etnográfus: 51
- Farcas B. Ghiorghel [György?], somoskai „kulák”: 335
- Farkas Antal, magyar iskolában tanult csángó: 363
- Farkas Gábor, lézpedi igazgató-tanító: 330, 355
- Făşie, Nicolae, a Bákó megyei csendőrlégió parancsnoka: 291
- Fejér Mihály, berendesti gazda: 188
- Fejér Pál, berzencei kántor: 19
- Fekete Ferenc, Klézsére helyezendő tanító: 354
- Ferenc Jakab, józseffalvi, majd dormánfalvi és lujzikalagori ferences lelkész: 248, 252, 254
- Ferencz János, buteai csángó plébános: 30, 204
- Ferencz József, I., magyar király: 87
- Ferencz Péter, csügési gazda: 117
- Ferenczy Bálint, tamásfalvi missziós pap: 19, 102, 103, 104, 115, 143
- Filusztek (Filusztk) Mihály, lujzikalagori plébános: 69, 115, 116
- Finta Ferenc, bogdánfalvi kántor: 19
- Fischer Mór, a Bákó megyei ideiglenes bizottság alelnöke: 327
- Fodor Árpád, onyesti tanító: 351
- Fodor Márton, nagypataki gazda: 207
- Frențiu, Valeriu, Traian, nagyváradai görögkatolikus püspök: 223
- Funták(y) Kozma, foksányi, majd gorzafalvi plébános: 18, 20, 63, 64, 65, 66, 69, 73, 74, 90, 91, 92
- Furnarachi Aristid, bákói szenátor: 122
- Gaáli Ernő, Csík vármegye főispánja: 270
- Gabor, Iosif, egyháztörténész: 241
- Gál József, szitásfalvi és újfalui kántor: 181, 181
- Gállfy Mózse, kolozsvári nyelvész: 51
- Galuppi József [Iosif/Giuseppe], pusztinai, majd bogdánfalvi plébános: 102, 113
- Garleanu János [Ion Gârleanu?], szabófalvi társfőnök: 247
- Gaschler, Norbert, felszentelt lelkész: 248
- Gazda István, néprajzos, közíró: 38
- Gegő Elek, ferences lelkész, az Akadémia levelező tagja: 23, 71, 112, 117, 146, 150
- Georgescu, Teohari belügyminiszter: 305
- Gergely Imre, gorzafalvi kántor: 74
- Gergely, Péter [Petru, Gherghel], jászvásári egyházi adminisztrátor, majd 1990-től megyéspüspök: 380
- Ghelaru, József [Iosif Chelaru?], halasfalvi lelkész, a szeminárium rektora: 246
- Gheorghiu-Dej, Gheorghe, az RKP első titkára, miniszterelnök: 48
- Gherghuți, Andrei [Gyerkó András?], bogdánfalvi, majd újfalui plébános: 249, 307
- Ghergu, Ion, gorzafalvi plébános: 180
- Ghiuzan Mihály, tatrosi plébános: 248
- Glaser, Marcus (Frey), jászvásári katolikus püspök: 32, 245, 278, 289, 294, 302, 305, 308, 366
- Gnad István, felszentelt lelkész: 249
- Goluchowski, Agenor von, az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere: 26
- Golescu, Nicolae, miniszterelnök: 85
- Gondos Márton, klézsei gazda: 259
- Göbel, Georg, a romániai Ausländer-Deutschtum igazgatója: 209, 241
- Grabowsky, ?, csernoveci apostoli helynök: 210
- Groza, Petru, miniszterelnök: 43, 297, 298, 300, 301, 302, 366
- Gueth József [Joseph], a Wermacht ezredese: 268

- Gyallay Domokos, kolozsvári lapszerkesztő, író, publicista: 200, 205
- Gyallay-Pap Domokos követségi titkár: 43, 300
- Gyergyina (Gyorgyina) János (Ioan Gheorghina) [Györgybíró János?], lészpedi minorita plébános: 57, 289, 325
- Gyöngyösi János, külügyminiszter: 281
- Gyöngyössy István, a Magyar Misszió tanácsosa: 277, 279, 288, 290, 294, 296, 297, 298, 299, 306, 307, 317, 318
- Gyórfy István, budapesti etnográfus: 27
- György Endre, budapesti újságíró: 141
- György István, bukaresti plébános: 125
- Györgybíró Eszter, helyettes somoskai tanítónő: 349
- Gyurka Mihály, Gajcsána-Magyarfaluból áttepedett csángó: 260
- Habari Peter, lészpedi gazda: 315
- Habeni, ? a jászvásári szeminárium igazgatója: 123, 144
- Hajnal János, gorzafalvi csángó legény: 91
- Hankó Nándor, bákói ügyvéd: 224
- Haynald Lajos, gyulafehérvári püspök: 115
- Halász Péter, budapesti etnográfus: 369
- Hauszner Konstantin (Szilárd), dormánfalvi, majd diószíni plébános: 228
- Hegedűs Lóránd, közigazdász, publicista: 146
- Heltai György, miniszteri tanácsos: 317
- Herciu, Alajos [Aloiziu?], a halasfalvi konvent guardiánja, plébános: 246
- Hergheliegiu Demeter [Dumitru?], moldvai lelkész: 249
- Hideg, ?, gorzafalvi plébános: 65
- Horger Antal, szegedi nyelvész: 13
- Hoyden, Francisc (Hojdin Ferenc), klézsei plébános: 208, 215, 242, 243, 247, 292, 307, 309
- Hurter, Amann Josef, jászvásári osztrák-magyar konzul: 15, 136
- Hussek János, bákói plébános: 69, 77, 78, 79, 97
- Huszár Ilona, a marosvásárhelyi néptanács tanügyi osztályának vezetője: 348, 354
- Iancu, Avram, 1848-as felkelővezér: 146
- Ignác István, lészpedi gazda: 39, 41, 294, 296, 309, 313, 314, 315, 316
- Iklódi Dezső, követségi tanácsos: 42, 297, 300, 301, 313
- Imets Fülöp Jákó, csíksomlyói kanonok, főesperes, gimnáziumi igazgató: 19, 22, 24, 74, 112, 161, 187
- Incze Tibor, csángóföldi helyettes tanító: 330
- Ionescu, C. D., a jászvásári szeminárium lelkész-tanára: 245
- Iorga, Nicolae, nacionalista, politikus történész, politikus: 366
- Istók (Péter) Márton, klézsei gazda, az ideiglenes bizottság és az RMP helyi szervezetének elnöke: 260, 327, 335, 336
- Istoczan György [Gheorghe Istoceanu], jászvásári szeminarista, majd bergováni plébános: 135, 145, 246
- Ivanciuc, Miklós [Nicolae], dzsidafalvi plébános: 246
- Jacquet, Dominique [Dominic]: jászvásári katolikus püspök: 15, 25, 26, 32, 57, 128, 131, 136, 139
- Jakab János, szőlőhegyi kántor: 19
- Jakab János István, moldvai csángó: 304
- Jancsó Lajos, kickófalvi kántor: 197
- János Pál, II., pápa: 54, 378
- Jedrzyjowski, Hugo, felszentelt lelkész: 249
- Jénáki Ferenc, csíkszeredai hittanár: 167, 205
- Jenő István, magyar iskolában tanult csángó: 363
- Jerney János, nyelvtudós: 20, 91, 112, 142, 144, 146, 185
- Jicmon, János [Ioan], gyéresti lelkész, káplán: 246, 249
- Józsa Lajos, funtinelei gazda: 338
- József, II., magyar király: 143
- Kádár István (Ștefan Dogaru), az MNSZ Bákó megyei elnöke: 290
- Kajcsa András, Nagypatakra helyezendő tanító: 354
- Kalagar György, szabófalvi gazda: 196
- Kállay Miklós, miniszterelnök: 34
- Kallós Zoltán, kolozsvári néprajzkutató: 55, 358, 361, 367
- Kancsal János, szeketurai kántor: 19
- Kányádi József, prálai kántor: 19
- Kardos István, Bákó tartományi tanfelügyelő: 348, 349, 351, 355, 361
- Károly, I., román király: 104, 132, 152, 161
- Károly István, csügési egyházgondnok: 118
- Károlyi István, gr., a Szent László Társulat világi elnöke: 85
- Károlyi Sándor, gr., agrárius politikus: 141
- Kárpáti (Kárpáthy) Gratián, klézsei, majd szabófalvi minorita plébános: 127, 131, 134, 137, 139, 150, 151, 158, 159, 160, 162, 194, 196
- Katána János, lészpedi gazda: 358
- Kaufmann, ?, I.C.D.-inspektor: 341
- Kerekes Margit, onyesti tanítónő: 351
- Kicsi Ibolya, újfalui (N. Bălcescu) tanító: 330
- Király Károly, Kovászna megyei elsőtitkár, majd gyárigazgató: 53
- Kledzik József [Jozef?] C.M., Solonetul Nou plébános: 248
- Kompot Péter, lészpedi csángó legény: 308, 309, 310
- Kondriniewicz, József [Jozef?], moldvai lelkész: 249
- Kós Károly, ifj., kolozsvári etnográfus: 51

- Kovács Dénes, klézsei tanító: 346
- Kovács Ferenc, gyulafehérvári hittanár: 18, 22, 24, 71, 75, 81, 95, 112, 148, 161, 187
- Kovács György, író, újságíró: 47, 324, 357
- Kovács Levente, a bákói Pedagógiai Líceum magyar tagozatának tanára: 362
- Kovács Olga, lézpedi tanítónő: 355
- Krywald Ottó, a Szent László Társulat alelnöke: 31, 211
- Kubinszky Mihály, kalocsai kanonok: 24, 73, 78, 85, 88, 90, 91, 95, 112, 116
- Kukla Tarziciusz, csíksomlyói ferences szerzetes: 28, 208, 217
- Kurkó Gyárfás, az MNSZ országos elnöke: 43, 302
- Küsmödi István, szabófalvi csángó: 219
- Lackó János, magyar iskolában tanult csángó: 363
- Laczkó István, lábnyiki gazda: 32, 38, 282, 287
- Laczkó István, id., lábnyiki gazda: 283, 287
- Laczkó Jánosné, lábnyiki csángó: 287
- Laczkó Mihály, lábnyiki gazda: 287
- Lakatos Demeter, szabófalvi költő: 45, 219
- Lang Ede, moldvai lelkész: 249
- László Antal, lézpedi gazda: 279
- László Antal, hidegkúti gazda: 321
- László Antal, hadikfalvi, majd valényi káplán: 32, 252, 253, 254, 255, 258
- László György, frumószai kántor: 19
- László István, csángóföldi tanító: 47
- László Mihály, budapesti újságíró: 99, 103, 107
- Leibham Bernát, dornavátrai plébános: 248
- Lenghen György [George?], tatrosi helyettes plébános: 248
- Leó, XIII., pápa: 20, 127
- Liegerhofer Nepomuk János, pusztinai, majd bogdánfalvi minorita plébános: 25, 94, 96, 97, 98, 104, 115, 116, 131
- Lippert, Stefan, von Granberg jászvásári osztrák-magyar alkonzul: 15, 122, 123, 124
- Liverotti, ?, szabófalvi plébános: 124, 144
- Lonovics József, kalocsai érsek: 93
- Lopata Lajos, halasfalvi helyettes plébános: 246
- Lőrincz István, jászvásári orvostanhallgató: 224
- Ludvig Mária, onyesti tanítónő: 351
- Lucaci, Petru/Lukács Péter, helyettes husz-i plébános: 144
- Lucaci (Lukács?) Demeter [Dumitru], a bákói szeminárium rektora és tanára: 245
- Lükő Gábor, budapesti etnográfus: 13, 28, 243, 274
- Maglione, Luigi, bíboros, szentszéki államtitkár: 250
- Majer (Mayer) Károly, nőtincsi birtokos, ügyvéd: 24, 73, 78, 90, 92, 95, 112
- Malecz János, andrásfalvi, majd radauci plébános, pápai kamarás: 223, 252, 254, 255
- Manciu (Menciu?), Vasile, nagypataki iskolaigazgató: 210, 243
- Mansvet, ?, pater: 65
- Marangoni Lajos [Ludovic/Luigi], jászvásári apostoli vizitátor: 102
- Marschall László, rendőrezredes: 299
- Mária Terézia, magyar király: 143
- Marinescu, Péter [Petru], horlesti plébános: 245, 249
- Marinovski, ?, jászvásári plébános: 123, 124
- Martin Ferenc, bucaresti nagykövet: 54, 55, 364, 369
- Martinás (Mártonos) Antal, szabófalvi gazda: 141
- Mártinaş, Dumitru, tanár: 53
- Martinaş, János [Ioan], gyérestei plébános: 246
- Márton Áron, gyulafehérvári püspök: 227
- Márton Gyula, kolozsvári nyelvész: 51
- Máté Jób, gorzafalvi minorita plébános: 25, 88, 89, 90, 94, 104, 115, 131
- Máté Tamás, csíkgöröcsfalvi ácsmester: 190
- Matei (Sandu) Demeter [Dimitru], jászvásári lelkész: 245, 249
- Menasági Gergely, szárazpataki kántor: 19
- Mezei Domokos, bogdánfalvi gazdatiszt: 217, 244
- Mezeiné Kerekes Irma, csángóföldi tanító, tanfelügyelő: 44, 45, 46, 48, 334, 335, 341, 358
- Miglioratti Domokos [Dominico], forrófalvi plébános: 69, 84, 113, 114, 122
- Mihai Viteazul (Vitéz Mihály), havasalföldi vajda: 152
- Mihálka János, somoskai gazda: 327
- Mihály, Hohenzollern I., Románia királya: 36
- Mihályffy Ernő, megbízott külügyminiszter: 299, 300, 306
- Mike Lehel, diószegi tanító: 330
- Mikecs László, kolozsvári történész: 13, 274
- Minucz János (Ion Minuți), lézpedi plébános: 246, 357
- Minuc Péter, klézsei kántor: 262
- Mitók Péter, szabófalvi csángó: 219
- Módi Antal, és Antalné, csángóföldi helyettes tanítók: 330
- Mojsi András Péter, onyesti gazda: 177
- Molnár Antal, máriafalvi gazda: 185
- Molnár Erik, külügyminiszter: 317
- Moraru, Antal [Anton], a jászvásári szeminárium lelkész-tanára: 245, 249
- Moraszin, ?, lábnyiki gazda: 283
- Mosel, Paulus, lujzi-kalagori plébános: 116
- Munkácsi Bernát, budapesti nyelvész: 13, 112

- Nagy Csaba, a bukaresti rádió magyar műsorainak szerkesztője: 318
- Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnök: 37
- Nagy Ferenc, mojnesti kántor: 19
- Nagy László, bukaresti követ: 33, 254, 256
- Nagy Valér, áttelepítési kormánybiztos-helyettes: 257
- Német Sándor, klézsei igazgató-tanító: 348
- Németh Kálmán, józseffalvi plébános: 28, 32, 208, 211, 214, 220, 223, 240, 244
- Németi István, Bukilára helyezendő tanító: 354
- Neumann, Petrus Matthias, bogdánfalvi lelkész: 30, 140, 181, 182, 185, 186, 204, 243
- Nikolaiczuk Károly [Carol], felszentelt lelkész: 249
- Nyika András, klézsei iskolaigazgató: 332, 334, 336
- Nyisztor Ferenc (nefortat), lányiki gazda: 284, 287
- Nyisztor Imre Antal, lányiki gazda: 283, 284, 287
- Nyisztor István (rusz), lányiki gazda: 287
- Nyisztor Istvánné, özv., lányiki csángó: 287
- Nyisztor János (ötös), lányiki gazda: 283, 287
- Nyisztor Márton lányiki gazda: 287
- O'Hara, Patrick Gerald, Savannah–Atlanta érseke, a bukaresti nunciatura régense: 294
- Orbán János, gorzafalvi csángó legény: 91
- Ósz Erős Péter, Sepsiszentgyörgyön élő csángó: 53
- Pakocs József, onyesti gazda: 179
- Pál Antal, lujzi-kalagori gazda: 262
- Pál, Josip [Iosif?], ferences tartományfőnök: 242, 247
- Pál, Petru (Pál Péter), bogdánfalvi plébános: 217, 254
- Pánczél Antal, trunki gazda: 184
- Paoli, Ignatius, apostoli vizitátor: 89
- Pap Sándor, tatrosi misszionárius plébános: 20, 204
- Pártac, Márton [Martin], a jászvásári szeminárium lelkész-tanára: 245
- Păstrănescu, ?, Adjud rajoni tanügyi inspektor: 337, 338
- Păuș Alexandrina, Adjud rajoni tanügyi inspektor: 337
- Pásint Ödön, miniszterelnökségi osztályfőnök: 313
- Páskándi Géza, kolozsvári író, költő: 368
- Pataki Bálint, minisztériumi kiküldött: 336, 338, 339
- Peitler Antal József, váci püspök: 85, 88, 90
- Peș, Antal [Anton], rekitényi plébános: 246
- Péter Gergely trunki kántor: 30, 31, 211, 224, 225
- Péter Pál, [Petru Pal?], bogdánfalvi plébános: 144, 240, 254
- Pető Dénes, budapesti újságíró: 70
- Petrás András, csiki harangozó: 188
- Petrás Ferenc, újfalvi (ferdinándi) gazda: 182
- Petrás János, bogdánfalvi gazda: 182, 188
- Petrás Incze János, pusztinai, majd klézsei plébános: 14, 19, 20, 69, 70, 71, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 94, 104, 107, 109, 111, 112, 114, 115, 131, 140, 143, 145, 161, 182, 187, 188, 206
- Petrás Mihály, klézsei kántor, P. I. J. testvére: 19, 112, 187
- Petrașcu György [Gheorghe], a bákói szeminárium vicerektora:
- Petrișor József [Iosif], gorzafalvi káplán: 249
- Petru Pal, Iosif, lelkész: 27, 53
- Petz (Peș), György [Gheorghe], buteai plébános: 197
- Pitikár Péter, lézpedi gazda: 359
- Pius, XI., pápa: 25, 170
- Pleșca Péter [Petru], gorzafalvi plébános: 196
- Pluym, Antonius Josephus, Bukarestben székelő nikápolyi püspök: 87
- Pógár István, gajcsána-magyarfalvi kocsmáros: 193, 194
- Pógár János, lányiki kántor: 194
- Polescu, Ioanu, erdélyi újságíró: 22
- Polgár Antal, gajcsána-magyarfalvi csángó legény: 224
- Pongrátz Gellért, minorita rendfőnök: 87, 88, 90, 131
- Posoni Tamás, minorita misszionárius: 115
- Pozsony Ferenc, kolozsvári néprajzkutató egyetemi tanár: 13, 50
- Pscheidt Viktor, moldvai lelkész: 249
- Puskás György, lujzi-kalagori származású csángó: 218
- Pușcașiu, ?, onyesti tanító: 350
- Ráduly Mihály, lézpedi tanító: 355
- Rafaelli, Félix prezesti helyettes plébános:
- Rajk László, belügyminiszter: 40, 301, 304
- Rákosi Mátyás, az MKP főtitkára, államminiszter: 301
- Ravaszh István, somoskai tanító: 334, 335, 336,, 341
- Rényey Viktor, bukaresti követségi tanácsos: 220
- Richter, Richard, felszentelt lelkész: 249
- Rist, Karl (Carol), valényi plébános: 193
- Rob, ?, szabófalvi nagygazda:
- Robu, Mihai, (Rab Mihály), jászvásári püspök: 31, 32, 169, 204, 210, 217, 219, 221, 240, 253, 254, 309
- Robu, Ioan, bukaresti érsek: 52
- Roca, Anton (Roka Antal), a halasfalvi szeminárium lelkész-tanára, majd tatrosi plébános: 246
- Róka Márton, forrófalvi kántor: 186

- Romila, A., a jászvásári
szeminárium lelkész-tanára:
245
- Romilla, Bonaventura, forrófalvi
plébános: 31, 186, 204, 215,
223, 243
- Rónai András, az
Államtudományi Intézet
igazgatója: 227
- Rosetti, Radu, moldvai történész:
366
- Roşculeţi, Radu,
kultuszminiszter: 291, 293
- Roşioru, Nicolae, I. C. D.-
inspektor: 336
- Rossi, ?, parincseli és szabófalvi
lelkész: 64, 65, 69
- Rotár [Kerekes] István, lézpedi
gazda: 325
- Rotár József, lézpedi gazda: 325
- Rubinyi Mózes, budapesti
nyelvész: 13, 140, 141, 149,
187, 194
- Sághi István, bákói
építésmérnök: 224
- Salamon János, lujzi-kalagori
gazda: 189
- Salandari József [Giuseppe/Iosif],
apostoli vizitátor: 20, 24, 85, 98
- Sardi, Paolo, apostoli vizitátor: 20
- Săvulescu, Traian,
földművelésügyi miniszter:
302, 306
- Schmegner, Jakab, felszentelt
lelkész: 249
- Schmegner, Kurt, felszentelt
lelkész: 249
- Schmegner Ottó, szucsávai
plébános: 242, 243
- Schön, Károly [Carol], acélosi
plébános: 246
- Scitovszky János, hercegrímás:
63
- Sebestény (Sebestyén) Antal,
hadikfalvi esperes-plébánosa:
30, 31, 210, 223, 243
- Sebestyén Demeter, csángó
gyermek: 198
- Sebestyén Pál, diplomata:
Seeler Nándor, turnu-severini
tanító: 122
- Şerbănescu, ?, az Adjud rajoni
néptanács elnöke:
- Sikei Ferenc, dormánfalvi lelkész:
- Simó József, lézpedi kántor: 19
- Simon Ferenc, lézpedi lelkész:
295, 307, 308
- Simon István, onyesti
iskolaigazgató: 350, 353
- Simor János, esztergomi
hercegrímás: 24, 85
- Shvoy Lajos székesfehérvári
püspök: 29, 30
- Slauch Lőrinc, szatmári püspök:
24, 25
- Slavici János [Ion], író, szerkesztő:
153
- Spatár György, gajcsána-
magyarfalvi gazda: 260
- Stadniczuk, Vilmos [Viliam?],
moldvai lelkész: 249
- Stefano, Anton, de, visitator
apostolicus: 63, 64, 69, 75
- Ştefan cel Mare, moldvai vajda:
148, 152
- Stupineanu, ?, a
miniszterelnökség politikai
vezértitkára: 302
- Sturdza Demeter [Dumitru],
miniszterelnök: 153
- Suciu, Camil nemzetiségügyi
államtitkár: 43
- Szabados Mihály, az Áttelepítési
Kormánybiztosság
munkatársa: 253, 254, 257,
260
- Szabó T. Attila, nyelvész: 28, 51
- Szabó Elek, diószegi és aknai
kántor: 19
- Szabó Ferenc, trunki gazda: 183,
184, 190, 224
- Szabó István, trunki csángó
legény: 224
- Szabó Mihály, trunki gyermek:
184
- Szabó Sándor, alezredes: 34, 263,
264, 267, 269
- Szakácsi, ?, gorzafalvi plébános:
65
- Szakáli Antal, lézpedi gazda: 287
- Szakasits Árpád, az MSZDP
elnöke, államminiszter: 301
- Szarvas Gábor, budapesti
nyelvész: 187
- Szászka Antal, szabófalvi gazda:
Szegő Júlia, kolozsvári
népzenekutató: 51
- Széll Ede, Cămpolung-Moldovei
plébánosa: 252
- Szikszay Eszter, lektor: 340, 342
- Szmrecsányi Pál, püspök, a Szent
László Társulat elnöke: 119
- Sztójay Dóme, miniszterelnök:
261
- Szuszán Károly (Carol Susan),
külső-rekecsényi lelkész, majd
klézsei káplán: 247, 249, 254
- Takács Gábor, csíksomlyói
házfőnök: 208
- Takács Lajos, nemzetiségügyi
miniszter, majd egyetemi
tanár, 1956 és 1959 közt a
Bolyai egyetem rektora: 53
- Takácsy Miklós,
külügyminisztériumi tanácsos:
296, 298, 299
- Tălmăcel, Ion [Iosif?] bákói
esperes-plébános: 190, 215,
216, 243, 247, 312
- Talmacel Antal [Anton Tălmăcel],
a halasfalvi szeminárium
lelkész-tanára: 196, 246
- Tamás Gáspár Miklós, ellenzéki
filozófus, publicista: 55
- Tamás László, bogdánfalvi gazda:
191
- Tamás Piroska, klézsei tanítónő:
348
- Tánczos Vilmos kolozsvári
néprajzkutató egyetemi tanár:
29, 52
- Tankó István, bogdánfalvi bíró:
262
- Tankó János, lézpedi gazda: 325
- Teleki Pál, gr., miniszterelnök:
218
- Tildy Zoltán köztársasági elnök:
301
- Timár Antal, berendesti gazda:
188
- Tocănel, Kamill [Camil],
halasfalvi lelkész, gimnáziumi
tanár: 246
- Tomassi, Iosef, gorzafalvi
plébános: 63, 64, 65, 66, 69
- Tompos Ferenc, lézpedi tanító:
358, 359
- Tóni János, csügési gazda: 118
- Tordai Zádor, budapesti filozófus:
53
- Tóth Anasztáz, moldvai
misszionárius: 69, 131
- Tóth Erzsébet, lézpedi csángó,
281

- Tóth György, lézpedi gazda: 279, 281, 309, 319, 356, 357, 358, 359
- Tóth János, lézpedi gazda: 282, 325
- Tóth Sándor, kolozsvári filozófiaprofesszor: 53
- Trefán Leonárd, kolozsvári ferences lapszerkesztő: 205
- Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter: 93
- Trifás Antal [Anton Trifaș], dormánfalvi plébános: 198, 243
- Ungureanu, V. M., történész: 53
- Ungvári Ida, alexandriai tanítónő: 349
- Vaes, Celesztin, a huszi konvent guardiánja: 245
- Vágó Béla, kolozsvári történész: 51
- Vakár/Csorba György (Gheorghe Vacăr), gorzafalvi gazda: 180
- Vámszer Márta, kolozsvári nyelvész: 51
- Váradi Mária, lektor: 340, 342
- Varga, ?, az onyesti román iskola igazgatója: 350, 353
- Varga Antal, Recefalvára helyezendő tanító: 354
- Varga (Vârgă) Ferenc, pusztinai káplán, majd foksányi plébános: 249, 254
- Varga Jenő, az oktatásügyi minisztérium Bákó megyei kiküldöttje: 47, 328, 331
- Vastag János, somoskai gazda: 327
- Vaszary Kolos, hercegprímás: 133, 134
- Váta Mihály, csügesi gazda: 118
- Veber Albert, dormánfalvi lelkész: 26
- Veres István, szaláncorkai kántor: 19
- Veress Endre, budapesti történész: 13, 15, 161
- Veress Sándor, budapesti zenetudós: 274
- Verdeț, Ilie, az RKP KB titkára, miniszterelnök: 55
- Veszely Károly, marosvásárhelyi esperes, egyháztörténész: 15, 24, 78, 95, 116, 161
- Viola Albert, bosotényi kántor: 19
- Vízi Dénes, bukaresti kántor-tanító: 122, 125
- Watzlawek, Vincze [Vinzenz?], moldvai lelkész: 249
- Weber, Albert, valényi, majd rekiténi plébános: 228, 242, 258, 259
- Weber Ferdinand, moldvai lelkész: 249
- Wiercinski, Felix, a jászvásári jezsuita szeminárium rektora: 26, 134, 135
- Zágoni István, kolozsvári lapszerkesztő, publicista: 218, 219
- Zaharia, Pavel, forrófalvi iskolaigazgató: 347
- Zamojszky, ?: 69
- Zatykó Fridolin, minorita növendék: 89, 90
- Zöld Ferenc, lézpedi gazda: 322, 324
- Zediu (Zöld) József, lézpedi gazda: 311, 325
- Zöld Péter, csíkelnei plébános: 23, 71, 84, 111, 142, 143, 146, 147, 187
- Zudor Attila, lézpedi igazgató-tanító: 357
- Zsitár János, máriafalvi helyettes deák: 185
- Zsitár Márton, bogdánfalvi gazda: 217
- Zsögön Katalin, onyesti tanítónő: 351

Helynévmutató

- Acélfalva (OȚelești): 117, 157
Aczélós (Oțeleni): 164, 246
Adgiudenii – lásd Dzsidaifalva
Ágas (Agăș): 157
Akna/Okna/Aknavásár (Târgu Ocna): 19, 77, 147, 157, 181, 200, 250, 261, 262, 348, 349, 354
Albén (Albeni): 182, 201, 235, 226
Alexandrina: 226, 234, 353
Ancona: 144
Andrásfalva (Măneuți): 222, 254
Apa-Asău: 232
Arad: 40, 134, 141, 305
Aramoia: 238
Ardeoani: 232
Asău: 232

Bágy: 354
Bahána/Bohána/Völcsök (Bahna): 49, 177, 179, 181, 200, 226, 361
Bákó/Báco/Bakau (Bacău): 15, 20, 21, 24, 49, 51, 69, 78, 79, 85, 86, 99, 114, 116, 117, 123, 124, 129, 131, 137, 142, 144, 148, 157, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 200, 201, 207, 208, 209, 215, 218, 224, 243, 247, 250, 252, 265, 280, 283, 290, 304, 340, 348, 362, 365, 366, 367, 374, 378, 381
Balamiasza/Balanyásza/
Bolonyásza (Bălăneasa): 19, 75, 191, 201
Balosest/Balázsfalva (Bălușești): 102, 158
Bara: 158
Barác/Bárác/Baratia/Barátos (Barați): 79, 116
Barátos (Brătești):
Bartikfalva (Barticești): 197, 246
Bársănești: 231
Bărzulești: 231
Băsăști: 233
Bécs: 27, 86
Belgrád: 94
Benefalva (Benești):
Bereck: 262, 271
Berendfalva/Berendest (Berendești): 188
Berești-Bistrița: 233
Berești-Tazlău: 233
Bergován (Bărgăoani): 144, 196, 197, 246, 247
Berlád (Bârlad): 250, 245, 252
Berzonc/Berzence (Berzunți): 19, 150, 157
Besenyő (Beznoasa): 157
Bikal: 36
Birófalva – lásd Gerelyesd
Blidari: 232
Bogátfalva (Bogata): 150, 232
Bogdán (Bogdana): 157
Bogdánfalva/Vallesacca (Valea Seacă): 19, 29, 30, 31, 32, 44, 45, 67, 69, 80, 81, 96, 99, 113, 131, 140, 149, 155, 164, 181, 182, 184, 189, 201, 203, 204, 205, 209, 210, 212, 215, 216, 217, 226, 240, 242, 243, 244, 254, 261, 262, 265, 325, 354, 361, 379
Bogdánfalva (Bogdănești): 157, 191
Boghicea: 158
Bosonesti(?): 191
Bosotény(?): 19
Bozién (Bozieni): 196
Borzafalva (Borzești): 157
Botești: 158
Botosány (Botoșani): 228, 245
Braila (Brăila): 121, 122, 125, 365
Brassó: 27, 30, 256, 261, 264, 270, 278, 312
Breáza: 196, 197
Brusturoasa: 157
Bucsum (Bucumi): 19, 64
Buda (Klézse része): 46, 111, 349, 353
Budapest: 38, 39, 40, 41, 42, 51, 70, 85, 93, 99, 102, 103, 111, 118, 121, 140, 141, 146, 161, 208, 209, 214, 218, 220, 224, 240, 245, 250, 254, 265, 274, 281, 296, 299, 317, 319, 321, 330, 369, 380
Buhociu: 157
Bukarest: 20, 24, 25, 30, 32, 33, 34, 36, 39, 42, 49, 51, 56, 57, 58, 87, 94, 121, 122, 125, 142, 144, 145, 146, 151, 154, 155, 169, 216, 224, 226, 253, 256, 265, 280, 283, 284, 285, 288, 297, 300, 307, 309, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 328, 336, 342, 362, 369
Bukila (Buchila): 182, 226, 354
Burjánfalva/Burjános (Buruienesti): 15, 117, 157, 246
Butea: 187, 204, 246
Butucari: 233

Căiuți: 157
Cămâncă (Camenca):
Călugăreni:
Câmpolung-Moldovei (Câmpulung-Moldovenesc): 243
Caracłău:
Casin (Cașin):
Cătălești(?):
Ceckán/Teckán (Tețcani): 197
Corhana [Bákó és Roman megyékben]: 233
Csernátfalva (Cernat): 188
Csernovitz/Csernovic: 209, 211, 240, 241, 242
Csik (Ciucani): 111, 188, 361
Csíksomlyó: 15, 28, 31, 44, 54, 183, 184, 189, 217, 270, 271, 273, 308
Csíkszereda: 43, 204, 263, 271, 320, 363, 368
Csöbörccsök (Ciuburciu): 147
Csügés/Oláhcsügés (Ciugheș): 115, 117, 118, 150, 200, 270

David: 196
Debrecen: 198
Deményfalva (Dămienesti): 157
Diószeg (Tuta): 19, 117, 179, 181, 200, 226, 265, 361
Diószín/Diószén/Diós/Gyoszen (Geoseni): 49, 111, 155, 157, 192, 201, 203, 212, 265, 361
Dochia: 196
Doftána (Dofteana): 150, 200
Doljești: 158
Domok/Damok (Dămoc): 182, 226
Dombóvár: 273
Dormány/Dormánfalva/
Dermanesti/Dărmănești (Dărmănești): 127, 129, 150,

- 157, 198, 199, 243, 251, 254, 261
 Drágcséke: 223
 Dulcsest (Dulcești): 158, 196
 Dumafalva/Recsetény/Rekitén (Răchiteni): 117, 157, 158, 164, 246
 Dzsidadfalva/Adgiudeni (Adjudeni): 117, 158, 163, 214, 246
- Egyed/Egyedhalma/Adzsud (Adjud): 147, 200, 337, 338
 Egyházaskozár: 36, 273, 288
 Esztergom: 17
 Esztrugár (Strugari): 191
 Esztufuj (Stufu): 191
- Falticseni (Fălticeni): 245
 Farkasfalva (Fărcășen): 117, 157, 246
Felsőrekecsin – lásd Külsőrekecsény
 Florest (Florești): 182, 226
 Fogadjisten (Iacobești): 222
 Foksin/Foksán/Focschani (Focșani): 20, 65, 87, 91, 131, 146, 250, 251, 245, 336
 Forrófalva/Kákova (Fărăoani): 20, 23, 29, 31, 43, 69, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 104, 117, 122, 124, 131, 140, 149, 155, 157, 163, 164, 170, 173, 185, 186, 187, 188, 190, 201, 204, 212, 215, 226, 247, 261, 265, 269, 361, 379
 Frezsena (Frășinoia): 182, 226
 Frumósza (Frumoasa): 19, 191, 227, 251
 Funtinele/Föntinele (Fântânele – Szászút része): 259, 269, 337
 Fűrészfalva/Fűrészfalu/Ferastrău (Ferastrău-Oituz): 71, 117, 200
- Gajcsána-Magyarfalu (Găiceana-Unguri): 32, 33, 45, 49, 201, 251, 253, 258, 260, 265, 337, 338, 361
 Gajdár (Gaidar): 201, 203, 251, 266
 Galacz/Galac (Galați): 86, 98, 125, 151, 169, 186, 243, 245, 250, 252, 357, 365
Gálben – lásd Trunk
- Gároafa: 238
 Gelence: 178
 Gerelyesd/Gyéres/Gyérest/Gherest (Gherăești): 148, 156, 158, 167, 168, 197, 226, 246
 Gerlén (Gârleni): 157, 234
 Gorovei-Icusesti (Icușești):
 Gorzafalva/Gorzófalva/Grozești/Ojtoz (Oituz): 32, 33, 46, 63, 65, 66, 71, 74, 77, 91, 92, 115, 117, 131, 147, 155, 156, 157, 165, 178, 179, 180, 181, 191, 199, 200, 251
 Gottlob: 310
 Grabóc: 273
 Gutinász/Gutinás (Gutinaș): 178, 181, 200
Gyerejesti – lásd Gerelyesd
 Gyergyószentmiklós: 263
 Gyergyótölgyes: 354
 Gyimesbükk: 49, 50, 269, 271, 272, 361
 Gyimesfelsőlök: 271
 Gyöngyös: 94
 Gyulafehérvár: 24
- Hadikfalva (Dornești): 30, 210, 218, 222, 243, 253
 Halas/Halásfalva/Halauceszti (Hălăucești): 15, 21, 26, 27, 31, 137, 138, 139, 144, 148, 156, 158, 165, 164, 167, 178, 192, 204, 246, 247
 Heleșteni: 158
 Hersia/Herzsa/Hărșa (Hârja): 71, 200
 Hidegkút (Fântânele): 42, 111
 Horgest/Hordzsesti (Horgești): 193, 200, 265
 Horlest (Horlești): 245, 246
 Husz/Husi (Huși): 67, 142, 145, 147, 165, 180, 243, 245
- Istensegíts (Țibeni): 133, 222, 254
 Izvora(?): 72
- Jánosfalva/Janoșen(?): 157
 Jászvásár/Jászvásárhely/Jászváros/Jás/Jassy/Iassi (Iași): 15, 18, 20, 24, 25, 28, 32, 56, 57, 63, 64, 65, 66, 78, 85, 86, 89, 98, 99, 100, 102, 117, 119, 122, 123, 124, 128, 129,
- 136, 144, 145, 147, 148, 151, 157, 161, 163, 164, 165, 167, 169, 170, 194, 210, 222, 223, 224, 240, 242, 245, 250, 252, 254, 274, 278, 294, 378
 Jenekesti (Enăchești): 191
 Józseffalva (Vornicenii): 28, 31, 133, 208, 209, 211, 214, 218, 222, 240, 242, 270
 Jugán (Iugan): 15, 197, 246
- Kákova – lásd Forrófalva*
 Kalocsa: 24
Kalugyer/Kaluger – lásd: Lujzi-Kalagor
 Kápota (Capăta): 111
 Karácsonykő/Pjătră/Piatra Nyám (Piatra Neamți): 116, 144, 250, 252, 259
 Keglevichháza: 311
 Kézdialmás: 177, 178, 354
 Kézdivásárhely: 147, 178, 226, 263
 Kickófalva/Steckófalva/Teckány (Tețcani): 197
 Kibéd: 354
 Kisáta (Chișata): 189
 Kismedesér: 354
 Klézse/Klészsa (Cleja): 19, 29, 33, 40, 41, 44, 48, 69, 79, 84, 99, 104, 107, 111, 112, 113, 117, 131, 137, 140, 141, 150, 151, 155, 156, 157, 161, 163, 187, 188, 195, 201, 206, 212, 213, 214, 215, 217, 226, 242, 247, 253, 259, 260, 261, 262, 265, 292, 304, 307, 325, 332, 333, 334, 336, 358, 361, 379
 Kolozsvár: 43, 51, 167, 177, 203, 218, 220, 267, 308, 310
 Kománfalva/Komanyest (Comănești): 117, 150, 151, 157, 198, 200
 Korbána (Corhana): 197, 226
 Kosna (Coșna): 270
 Kotnár (Cotnar): 146, 147, 221, 245
 Kovurluj [megye] (Covurlui):
 Kőkös: 256, 263
 Kövesalja/Petricica (Petricica): 19
 Kukuječ (Cucuieti): 191
 Külső-Rekecsény/Felső-Rekecsény (Fundu-Răcăciuni): 29, 46, 49,

- 111, 188, 201, 203, 215, 254,
261, 262, 269, 361
Kürtös: 40, 286, 287, 288, 298, 304
- Lábnik (Vladnic): 33, 38, 39, 190,
194, 253, 258, 265, 282, 313,
325, 327, 332, 361
Lăloaia(?): 231
Lápos/Lápusu (Lapos): 157
Larga (Oraşa Avram): 76
Larguca – lásd Máriafalva
Lécped/Lészped (Lespezi): 19, 37,
43, 44, 46, 49, 117, 190, 191,
201, 212, 251, 277, 279, 289,
290, 291, 294, 304, 307, 308,
309, 310, 311, 313, 314, 315,
319, 322, 323, 325, 326, 327,
330, 332, 336, 355, 356, 357,
358, 359, 361, 362, 366, 381
Lilijécs (Lilieci): 49, 361
Lőkősháza: 288, 305
Lujzi-Kalagor/Kalugyer/
Kalugyerpataka/Kaluger/
Kalugár/Calugera (Luizi
Călugăra): 21, 43, 46, 53, 69,
72, 76, 77, 79, 99, 117, 131,
137, 138, 149, 156, 163, 164,
189, 190, 201, 212, 213, 214,
218, 226, 227, 242, 243, 244,
247, 251, 261, 262, 265, 325,
326, 331, 355, 361, 364, 368
Luncaş: 246
- Magyarfalva (Găiceana-Unguri)*
Gajcsána község része – lásd
ott
Magyarkanizsa: 257, 260
Majos: 273
Mărăşeşti: 27
Máriafalva/Larguca (Lărguţa): 15,
182, 201, 226
Marosvásárhely: 24, 52, 71, 95,
263, 318, 348, 361, 363
Mardzsinén (Mărgineni): 116
Mezőkovácsháza: 120
Miklósfalva (Miclăuşeni): 15, 143,
148, 157, 158
Milkov [elpusztult település]: 144
Mirceşti: 145, 157, 158
Miskolc: 88
Mogoseşti (Mogoşeşti-Siret): 158
Moineşti/Mojneşti (Moineşti): 19,
150, 200, 266
- Moldvabánya (Baia): 58
Mundriská(?): 111
- Nádas (Nadişa): 157
Nagybánya: 69, 140, 141
Nagypatak/Vallemare (Valea
Mare): 23, 29, 43, 53, 84, 117,
149, 156, 170, 185, 186, 201,
203, 207, 210, 213, 215, 243,
354, 367, 379
Nagyvárad: 141, 318
Nesieşti: 191
Nőtincs: 24, 95
- Oituz – lásd Gorzafalva:*
Onyest/Ojnesti/Ónfalva (Oneşti –
Gh. Gheorghiu-Dej város): 19,
29, 51, 147, 157, 177, 178, 179,
181, 199, 200, 212, 259, 261,
262, 263, 265, 330, 331, 361, 379
Ordivan(?): 191
Oromhegyes: 260
Orosapataka/Orosa/Orosia
(Orăşa): 19, 76, 191
Osebitii (Osebitii-Margieni): 226
- Pagubeni (Păgubeni):
Palánka/Gyimes-Palánka
(Palanca): 198, 200, 256
Parincsel (Parincea): 64, 284
Paskány (Paşcani): 245
Pănceşti: 157
Páva: 213
Pécs: 89
Perzsol (Pârjol): 371
Péterfalva/Petris/Tyetres
(Chetriş): 192, 193, 201, 330
Pildest (Pildeşti): 148, 158, 203,
254, 246
Piteşti: 87
Pivniceri(?):
Platinis (Păltiniş):
Plojest (Ploieşti): 87, 94, 121, 125
Plopu:
Ploskucény/Ploszkucény
(Ploşcuteni): 20, 45, 107, 141,
147, 178, 201, 227, 246, 251,
265, 337, 338, 361
Podul de Fier: 226
Poiana-Jurasca/Pojána lui
Jurásku (Poiana lui Iuraşcu):
158
- Pokolpatak/Valea Drakuluj (Valea
Rea): 111, 188
Pozsony: 23
Pozsonyszentgyörgy: 115
Prála/Prálafalva (Pralea): 19, 64,
200, 338
Presest/Prezest/ (Prăjesti): 79,
131, 155, 165, 190, 191
Puncsest(?): 111
Pusztina/Pustiána/Pusztiana
(Pustiana): 18, 19, 32, 33, 35,
37, 38, 39, 40, 44, 49, 75, 91,
96, 97, 109, 110, 115, 131, 150,
157, 191, 192, 201, 227, 251,
254, 259, 269, 272, 273, 277,
281, 320, 325, 361, 367, 370
- Răcăuţi: 157
Rácsila (Racila): 43
Radiána (Rădeana): 200
Radnót: 218
Radóc (Rădăuţi): 218, 239, 254,
255
Rekecsen (Răcăciuni): 111, 157,
280, 286, 287
Recsetény /Rekitén – lásd
Dumafalva:
Rekettyó (Răcătau Răzeşi): 157
Richtest(?): 191
Rimnik (Rîmnicu Vilcea): 87
Ripa/Râpa Epei (Bogdăneşti): 19,
191
Róma: 63, 92, 107, 115, 128, 129,
144, 225, 227
Románvásár (Roman): 21, 47, 119,
120, 141, 142, 146, 149, 158,
194, 246, 378
Rosszpatak (Valea Rea): 19, 191
Rotunda: 246
Ruzsuk (Ruse): 67
Ruzsinka (Rujinca): 182, 226
- Satul Mare/Boldogasszonyfalva
(Satu Mare): 222
Scheia: 158
Sepsiszentgyörgy: 263, 363
Serbanesti: 226
Sinaia: 146
Sirisaljja (Cireşoaia): 200
Slobozia (Újfalva?): 19
Somoska/Szamoska (Şomoşca):
29, 111, 150, 195, 201, 325,
327, 332, 334, 335, 336

- Sósmező: 146, 200, 263, 272
 Stanic(?): 157
 Stănița: 157
 Stufu: 266
 Stuozsinec (Sztorozsinyec/
 Storozynetz): 242
 Szabófalva/Sabaoni (Săbăoani):
 24, 45, 69, 98, 124, 137, 141,
 144, 149, 156, 157, 158, 160,
 161, 167, 194, 195, 196, 197,
 203, 204, 208, 218, 219, 240,
 246, 361, 364
 Szágna (Sagna): 102, 119, 120,
 158, 246
 Szalánctorka/Gura-Szalancz
 (Gura Slănic): 19, 147, 178,
 191, 199, 261, 266
 Szalánc(fürdő) (Slănic): 19, 146,
 147, 191, 200
 Szárazpatak (Valea Seacă): 19,
 156, 157, 178, 181, 265
 Szárász: 36, 41, 272, 273, 281,
 282, 304, 314, 323
 Szászskút/Százskút (Sascut): 70, 84,
 111, 113, 147, 200, 337, 338
 Szeged: 89
 Székelykeresztúr: 47
 Székelyudvarhely: 263, 363
 Szeketura (Săcătura): 19, 189, 190
 Szendelia (Sănduleni): 76
 Szeráta/Sófalva (Sărata): 189
- Szerbek (Sârbi): 19, 191, 330
 Szeret/Szeretvásár (Siret): 18,
 100, 144, 246
 Szitásfalva/Szitás/Nikorest
 (Nicorești): 117, 181, 200, 226,
 266
 Szkineni (Schineni): 116
 Szőlőhegy/Szöllős (Pargaresti): 19,
 49, 117, 147, 181, 200, 226,
 266, 354, 361
 Szucsáva (Suceava): 217, 218, 242
- Talpa: 189, 196, 197, 247
 Tamás (Tamași): 157, 192, 193,
 201
 Tamásfalva (Tămașeni): 19, 102,
 119, 120, 148, 157, 163, 246
 Tászló (Tazlău): 157
 Tatros/Tatrosvásár (Târgu
 Totrușu): 20, 65, 74, 100, 131,
 144, 157, 181, 200, 226, 252,
 261, 262, 274, 325
 Tazlăul de jos(?):
 Tazlăul de sus(?):
 Tekucs (Tecuci): 147, 337
 Trunk/Gálben (Galbeni): 30, 31,
 43, 182, 183, 187, 188, 193,
 201, 211, 212, 213, 215, 224
 Tulian: 191
 Tulnici: 235
- Tupilăți: 196
 Turluianu: 233
 Turnu Severin: 121, 122, 123
 Tusnádfürdő: 272
Tuta – lásd Diószeg
- Újfalu/Ferdinand (N. Bălcescu):
 23, 29, 44, 46, 171, 182, 183,
 188, 197, 201, 208, 215, 226,
 261, 290, 325, 330, 367
 Újfalu (Traian): 43, 149, 191, 208,
 254
 Újfalu (Satu Nou): 117, 181, 200,
 226, 361
 Újszántó(?): 212
 Újvidék: 253
 Urhely (Uricești(?)): 157
- Valény/Valén (Văleni – 2 falu!):
 32, 131, 141, 158, 192, 193,
 196, 201, 253, 259, 265
 Vasiesti (Văsiești): 200
 Vaskút: 273
 Vatra Dornei (Dornavătra): 272
 Versest (Verșești): 191
 Vizánta (Vizantea): 45, 338
- Zapodia (Zăpodia): 191, 247

A SOROZATBAN MEGJELENT

- I. Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706, I–II. kötet.
Szerk.: Benda Kálmán (1989)
- II. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl
Szerk.: Fejős Zoltán–Küllös Imola (1990)
- III. A kolozsvári magyar egyetem 1945-ben
Szerk.: Barabás Béla–Joó Rudolf (1990)
- IV. A beregszászi magyar gimnázium története
Szerk.: Benda István–Orosz László (1991)
- V. Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989
Szerk.: Diószegi László–R. Süle Andrea (1990)
- VI. Tőkés István: A romániai magyar református egyház élete 1944–1989
(1990)
- VII. Népi kultúra és nemzettudat
Szerk.: Hofer Tamás (1991)
- VIII. Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz (1991)
- IX. Diószegi István: Üllő és kalapács (A nemzetiségi politika a XIX. századi Európában) (1991)
- X. Enyedi Sándor: Öt év a kétszázból. A Kolozsvári Magyar Színház története 1944 és 1949 között (1991)
- XI. Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről.
Szerk.: Kontra Miklós (1991)
- XII. Liszka József: Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából (1992)
- XIII. Pávai István: Az erdélyi és moldvai magyarság népi tánczenéje (1993)
- XIV. Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből
Szerk.: Gráfik Imre (1994)
- XV. Túl a kecegárdán
Szerk.: Kontra Miklós (1995)
- XVI. Magyarok kisebbségben és szórványban
Szerk.: Romsics Ignác (1995)
- XVII. Georg Brunner: Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában
- XVIII. A marosvásárhelyi magyar nyelvű orvos-és gyógyszerészképzés 50 éve
Szerk.: Barabás Béla–Péter Mihály–Péter H. Mária
- XIX. Nanovszky György: A finnugorok világa (1996)
- XX. Magyarságkutatás 1995–96
Szerk.: Diószegi László (1996)
- XXI. Kunz Egon: Magyarok Ausztráliában (1997)
- XXII. Imreh István: Erdélyi eleink emlékezete (1999)

- XXIII. Csángósors
Szerk.: Pozsony Ferenc (1999)
- XXIV. Útkeresés és integráció
Szerk.: Bárdi Nándor–Éger György (2000)
- XXV. Nyelvrokonaink
Szerk.: Nanovfszky György (2000)
- XXVI. Kontra Miklós: Magyarok és nyelvtörvények (2002)

Kiadja a Teleki László Alapítvány
Felelős kiadó: Diószegi László
Felelős szerkesztő: Barabás Béla
Nyomdai előkészítés: Teleki László Alapítvány szerkesztősége